

DA (ANA)

Seyid Zəhra Hüseyninin xatirələri
Seyid Əzəm Hüseyni

Kərbəla missiyalı Xanım Zeynəbi-Kübraya (s.ə) təqdim olunur
Seyid Zəhra Hüseyni

Kitabın adı:.....Da (Ana)
Müəllif:..... Seyid Əzəm Hüseyni
Tərcümə edən:.....Rəfiq Fəyyaz
Çap tarixi:.....2019
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....1000

Müqəddimə

“Qəhrəman qadınlar” kitabını oxuyanda 14 yaşımda olardım. İlk İslam dövründən sonra əlcəzairli müsəlman və inqilabçı qız Cəmilə Bupaşanın (Djamila Boupacha) şəxsiyyəti mənim üçün çox maraqlı idi. Hansı ki, gənc bir xanımın ölkəsini işğal edənlərə qarşı qeyri-bərabər mübarizəyə daxil olması hadisəsini qəbul etmək çətin idi. O, öz xalqının şərəf və azadlığını qorumaq üçün təcavüzkar fransalıların vəhşi işgəncələrini qəbul edir, amma işğalçılar qarşısında boyun əymir.

Bir neçə il sonra Bəəs işğalçıları vətənimə vəhşiliklə hücum edəndə, şəhərimizin sakinlərini torpağa-qana bələyəndə artıq sakit dayanmadım mənim üçün mənası yox idi. Axı oxumuşdum ki, asudəlik heçlikdir, zillətdə yaşamaq fənadır. Təsəvvür etməzdim ki, o odlu və qanlı günlərdə şəhərimin ayrılıqlarına bir neçə gün dözmədiyim məzlum və əziz körpələrini öz əllərimlə qanlarına boyanmış torpağa tapşıracağam!

Amma bütün bunlar qarşılaşdığım gerçəkliklər idi. Bu hadisələrdən uzun illər ötsə də bir an belə zəhnimdən ayrılmır. Ötən illərdə müxtəlif ünvanlardan insanlar dəfələrlə müsahibə, xatirələrin yazılması üçün əlaqə saxlayıb, ısrar göstərirlər. Böyük şəhid Avini də bu sıradadır. Amma həmişə söhbətdən qaçmışam, razılıq verməmişəm. Etiqadım bu olub ki, Allahın razılığı üçün iş görürəmsə car çəkməməliyəm. Amma bir gün elə bir şərait yarandı ki, bu məmləkətin, müqəddəs İslam cümhuriyyətinin hifzi üçün olanından keçənlər militaristlikdə suçlandı. Bu məqamda qərara gəldim ki, müqəddəs müqavimətimizin müdafiəsinə qalxım. Bu isə yalnız həqiqətləri yazmaq, xatirələri qələmə almaqla mümkün idi.

2001-ci il aprel ayında İncəsənətdə Müqavimət təşkilatının Ədəbiyyat Ofisinin qadınlar bölməsindən zəng vurdular. Müsahibə almaq üçün görüş istədilər. Təşkilat və təşkilatın əməkdaşları ilə tanış olmadığımı yox dedim. Bu xatirələrin etibarlı, ilahi məqsədli insanlar tərəfindən yazılmasını istəyirdim. Buna görə də müsahibə alacaq şəxsləri tanımalı idim. Tanışlıq məqsədi ilə Ədəbiyyat Ofisinin nəşr etdiyi kitabları oxumağa başladım. Həmd olsun Allaha ki, xatirələrimi nigarançılıqsız danışa biləcəyimə inam yarandı. Bir neçə görüş və müqəddimə söhbətdən sonra müsahibə almaq üçün xanım

Seyid Əzəm Hüseyni təyin olundu. Əvvəlcə qeyri-münasib sağlamlıq durumuma görə evimizdə görüşürdük. Xanım Hüseyni üçün zəhmət olurdu.

Müsaibə verməkdə məqsədim müharibədə məzlumluğumuzu, haqqımızın tapdanmasını göstərmək olduğundan sualları ümumi şəkildə cavablandırmaqla kifayətlənirdim. Bir çox xatirələri, daxili duyğularımı hələ də qəlbimdə saxlayıram. Birinci mərhələ müsaibə 30 saat çəkdi və 300 səhifədə toplandı. Bu məcmuə toxunulmamış vəziyyətdə Ədəbiyyat Ofisinin mütəxəssislərinə təqdim edildi. Yekdil qərar bu oldu ki, bir çox mövzuların şərhə ehtiyacı var. Amma yeni bir müsaibə təklifini qəbul etmək asan deyildi. Müharibə xatirələrinin xırdalıqlarını yada salmaq qəlbimi ağrıdırdı, çətin idi. Bu səbəbdən nəzərdə tutulan işi müsaibəsiz görmək lazım gəldi. Vaxt ötdü, daha da yaxınlaşdığım xanım Hüseyni ilə iki həftəlik İraqa, bir qrupla foto və kitab sərgisi keçirməyə getdik.

Bu səfər, sonrakı get-gəllər səbəb oldu ki, müsaibə, xatirələrin nəql olunması mövzusu ilə daha dəqiq tanış olum. Beləcə, qələmə alınmış xatirələri təkrar nəzərdən keçirdiyim zaman, tamamlama üçün suallar ünvanlananda artıq səmimi münasibətdə olduğum xanım Hüseyniyə qəlbimin gizlilərini açma bilirdim. Tamamlama mərhələsində də müsaibə bizim evdə oldu. İkinci söhbətimizdə xanım Hüseyni hər hadisənin xırdalıqlarını mülayimliklə izləyir, təkmilləşdirirdi. Mən uzun illər ötəndən sonra düşüncəmi dolaşdırmış ağırlı səhnələri xatırlamalı idim.

Bu məsələ çox vaxt əsəb gərginliyimi gücləndirirdi. Qan təzyiqim qalxırdı, şiddətli baş ağrıları olurdu. Amma ruhum üz çevirənə, məni tək qoyana qədər dözüür, işi davam etdirirdim. O zaman əqlimlə ruhum arasındakı dartışmadan cismim xəstəliyə düşər oldu, söhbətlərimizdə fasilələr yarandı. Digər tərəfdən, müsaibə üçün sakit mühitə ehtiyac vardı. Bu səbəbdən müsaibə vaxtı övladlarım otaqlarından çıxmır, televiziya proqramlarından vaz keçirdilər. Həyat yoldaşım və oğlum bizim rahatlığımız üçün həmin günlərdə həmişəkindən gec evə dönürdü. Böyük qızımsa müsaibə başa çatana qədər qonaqlara xidmətdən əlavə ev işlərini öhdəyə götürmüşdü.

Bu qayda davam edirdi və mən xanım Hüseyni ilə çox səmimi olmuşdum. Bir xatirə qəlbimi ağrıdanda xanım Hüseyninin qarşısında rahat ağlayırdım.

Bu mərhələdə ruhi və fiziki durumuma, bəzi ictimai məsələlərə görə bir neçə dəfə peşman olmuşdum, müsahibəni davam etdirməmək üçün bəhanə axtarırdım. Bu arada xanım Hüseyni şəraiti düzgün dəyərləndirərək mətanət və səbrlə davranır, müsahibəni davam etdirmək üçün təzyiqə yol vermədən təşviq edirdi.

Xanım Hüseyninin müdarası, güzəştli rəftarı sayəsində söhbəti davam etdirirdim.

O günlərdə Şəhidlər Muzeyində çalışırdım. Həftədə üç gün dərsə gedirdim, təhsil alırdım. O günlərdə işin ağırlığından onurğama yaxın qəlpə hərəkətə gəlib məni təkrar yatağa göndərirdi. Həkim tapşırırmışdı ki, müalicə ilə yanaşı əsəblərimi qıcıqlandıran istənilən həyəcandan uzaq olmalıyam. Çarəsizlikdən müsahibəni bir neçə ay təxirə saldıq. Qismən sağaldıqdan sonra həm evdə, həm də Ədəbiyyat Ofisində söhbəti davam etdirdik.

Ofisdə söhbətin çətinlikləri vardı. Otağın darlığı, get-gəllər, telefon zəngləri həyəət və zirzəmidən gələn səslər diqqəti yayındırırdı. Qapı-pəncərənin məsamələrindən sərt soyuq gəlirdi, evdən gətirdiyim mələfəyə bürünürdüm. Saatlarla oturmaq bel ağrılarımla gücləndirirdi. Yeriməli, yerdə oturmaq, məcbur qalıb uzanmalı olurdum. Bu mərhələdə gündə 6-7 saat xatirələrin şərhinə vaxt sərf edirdim. Xanım Hüseyni sözlərimi sətir-sətir yazırdı ki, hadisələrdəki xırdaqları şərh edə bilim.

Beləcə, müharibənin başlanğıcından Tehrana qayıdana qədər xatirələrin nəqli 2005-ci ilin oktyabr ayından 2006-cı ilin yanvar ayına qədər min saatdan artıq vaxt apardı.

Ondan sonra kitabın üçüncü mərhələsi üzərində iş başladı. Söhbətlərim 1-ci fəsildən 14-cü fəslə qədər nizama salındı. Amma 1980-ci il oktyabr ayının 12-nə qədər xatirələr kitabda qeyd etdiyim səbəblərdən zaman yox, mövzu üzrə tərtib edilib. Nəhayət, 2007-ci il fevral ayında xatirələr əlavəmlə yanaşı 40 fəsildə başa çatdı. Kitab nəzərdən keçirmək üçün mənə verildi.

Kitabın hazırlanmasında məsləhətçi, ekspert kimi çalışmış cənab Mehdi Fərahaniyə səmimi təşəkkürümü bildirirəm. Kitabda yazdıqları alimənə rəyə görə cənab Əlirza Kəməri və cənab Mürtəza Sərhəngiyə təşəkkür edirəm. Bu rəyləri ilə bizə lütf göstərdilər.

Kitabın adını fədakar şəhid analarına, xüsusilə bütün eşq və həyatını ürəklə Allaha təqdim etmiş əzabkeş və səbirli anama təşəkkür olaraq “Da” adlandırdım. Bu aşiq və canıyanan analar olmasaydı meydandakı

fədakar əsgərlər də olmazdı. Bu qəhrəman qadınların dəstəyi ilə qeyrətli İran gəncləri təcavüzkar düşməyə qarşı 8 il vuruşdular, şirin canlarını bizim azadlıq və təhlükəsizliyimiz yolunda fəda etdilər. Ümid edirəm ki, Xürrəmşəhr bu ilahi yola layiq şəkildə başıuca olsun, itirilmiş gözəlliyini geri alsın.

Seyid Zəhra Hüseyni
Tehran, 2007, yay

BİRİNCİ HİSSƏ

Birinci fəsil

Neçə aydır ki, atamdan xəbərsiz idim. O, siyasi fəaliyyətlərinə görə nadir hallarda evə gəlirdi. Belə ki onun evdə olmamasına adət etmişdik. Amma bu dəfə gedişi uzun çəkdi.

Anam deyirdi: Atan babanın dəyirmanında işi atıb kisə bazarında işləyəndən siyasi fəaliyyətə başladı, sirli adamlarla oturub-durdu.

Atanın sahibkarı İran əsilli tacir idi. Ona hacı deyirdilər. O, atanın siyasi işlərindən xəbərdar idi. Elə görünür ki, bu işlərdə özü və fəhlələri də vardı.

Atan olmayanda hacı bizim ailənin qayğısına qalar, atandan xəbər, söz gətirərdi. Bəzən atan evdə olanda xəbərdarlıq edirdi ki, seyd, vəziyyət təhlükəlidir, evdə qalma.

Çox vaxt anam ondan atamı soruşan qonşulara deyirdi ki, Qurnaya işləməyə gedib, gec-gec gəlir... Qurna İraqda Bəsrə yaxınlığındakı kiçik şəhərlərdəndir.

O zaman biz İraqın cənubunda liman şəhəri Bəsrədə yaşayırdıq. Evimiz Ribat məhəlləsində idi. Dəclə çayı oradan keçdiyi üçün məhəllə yaşıllıq, ağaclıq idi. Mühacirlərin sakin olduğu məhəllədə palçıq evlərin meyilli damlarına qamış döşənmişdi. O zaman Bəsrədə çox evlər bu materiallarla tikilərdi. Həyətlər böyük olardı, evlər divarboyu sıralanardı. Kərpicdən tikilmiş gözəl evlər şəhərin mərkəzindəki tacirlər məhəlləsində yerləşirdi.

Atamın əmisi oğlunun evi o məhəllədə idi. Onların evinə gedəndə ləzzət alırdım. Bizim yoxsul məhəllədə işıq yox idi. Anam qürub vaxtı lalə deyilən lampanın şüşəsini silər, qaranlıq düşən kimi yandırardı. Evin bir neçə yerində lampa qoyardı. Işıq olmadığından axşamlar tez yatardıq. Amma ətrafı başdan-başa dükanlar olan varlı məhəlləsində gecələr də gündüzlər kimi işıqlı idi. Mağazaların göz qamaşdıran elektrik lampaları müştəriləri alışı-verişə çağırırdı. Anam icazə versəydi saatlarla tamaşaya dayanar, göz qamaşdıran işıqlara, yoldan ötənlərə göz vuran qidalara baxardım. Bizim məntəqədəki bazar belə zinətli deyildi. Kənd camaatı öz malını səbətlərə yığıb bazara çıxarırdı.

Ata-anam 1951-ci illərdə Dehloranın kürd sakinli Zərrinabad kəndindən Bəsrəyə mühacirət etmişdi. Mən və 4 bacı-qardaşım Bəsrədə doğulmuşduq. Seyid Əli 1961-ci ildə anadan olmuşdu. Sonra Seyid Möhsin, mən, Leyla bir il fasilə ilə doğulmuşduq. Leyladan üç il sonra Seyid Mənsur dünyaya göz açmışdı.

Bəsrə əhli ərəbdilli olduğundan biz də ərəbcə rahat danışırıdık. Amma evdə və kürd mühacirlərlə rastlaşanda kürdcə söhbət edirdik. Geyimimiz də məntəqə ərəblərinin geyimi kimi idi. Dışdaşə deyilən uzun ərəb köynəyi geyinirdik. Kürdcə “da” çağırduğımız anam gənc yaşlarından Bəsrədə olduğu üçün yerli adət-ənənələri götürmüşdü. Ərəbcə elə rahat danışır ki, kimsə inanmazdı bu xanım kürddür. Geyimi də ərəb qadınların geyimi kimi idi. Uzun və ipək ərəb şalı örtər, başına ərəb çadrası - əba atardı.

Qonşuluqdakı əksər kişilər ya atam kimi kisə bazarında çalışır, ya da limanda fəhləlik edirdi. Hamı aşağı səviyyədə dolanırdı. Biz giriş qapısına yaxın iki otağı kirayəyə vermişdik. Özümüz həyətin o biri başındakı böyük otaqda yaşayırdıq.

Anam otağın qapısı ağzında taxta dayaq və qamışdan düzəldilmiş kölgənəcəkdə neft lampasında yemək hazırlayırdı. O adətən məhəlli xörəklər bişirirdi. Bu balıq xörəyi, bamiyə ola bilərdi. Bəzən də İrandan sovgat gətirilmiş yağla İlam xörəkləri hazırlayırdı.

Yayda çox vaxt kölgənəcəkdə yemək yeyirdik. Biz uşaqlar gecələr miçətkən (cunadan - tənziədən tikilən yataq örtüyü) çəkilmiş böyük taxtda yatırıdık. Südəmər Mənsur anamla yatırıdık.

Əsas xərcimiz kirayədən ödənirdi. Anam bibisi ilə dərdləşə-dərdləşə dolanışığa kömək üçün kisə tikirdi. Atam da ona pul verirdi.

Atam gec-gec evə baş vurduğundan, hər dəfə gələndə evin ab-havası dəyişirdi. Bizi qucaqlayıb öpür, oynayıb gülür, məhəbbət göstərməyə çalışırdı. Gecələr dövrə vurub əyləşərdik, atam keçmişdən, uşaqlıq dövründə öz nadincliklərindən danışardı. Atam ərəbcə yaxşı bilmədiyindən bizimlə kürdcə danışardı. O, evdə olduğu günlərdə biz də kürdcə danışırıdık. Atam iki yaşda olanda ata-anasını itirmişdi, onu dayısı böyütmüşdü. Sonbeşik olduğundan hamı, xüsusilə dayısı onu çox sevirmiş. Atamın dayısı ilə bağlı xatirələri çox idi. Danışırıdık: Dayım ovçu idi, məni də özü ilə dağa ova aparırdı. Çubuq çəkirdi, məndən tez-tez onun üçün çubuq hazırlamağımı istəyirdi. Bu işdən bezmişdim, bilmirdim canımı necə qurtarım. Bir dəfə çubuğa tütündən qabaq bir qədər barıt qoydum. Dayım dostları ilə əyləşib çubuğu

götürdü. Çubuğu alışırdan kimi çubuq partladı, saqqalı, bığı ütüldü. Dostları gülməkdən keçinirdi. Mən qorxudan qaçıb bir ağacın başına dırmandım. Dayım çox hirslənsə də, qorxurdu ki, vəhşi heyvanlara yem olum. Məni axtara-axtara deyirdi ki, qorxma, səninlə işim yoxdur... O hadisədən sonra çubuğunu özü doldururdu.

Atamın bu xatirəsini çox sevirdim. 4-5 yaşım olanda onun uşaqlıqdakı şuluqluqları barədə eşitmək çox maraqlı idi.

O mənə Bəsrəyə mühacirəti, ailə qurması barədə də danışmışdı. Atam Seyid Hüseyn Hüseyni anam Seyid Şahpəsənd Hüseyni ilə qohum idi, bir kənddə yaşamışdılar. Atam 1936-cı ildə anadan olmuşdu, anamdan 3 yaş kiçik idi. 18 yaşı olanda Zərrinabad kəndindən Bəsrəyə, böyük qardaşının yanında işləməyə gəlir. O zaman ana babam Seyid Nəcəf onu görür. Seyid Nəcəf xeyirxah, qohumcanlı adam imiş. O, bir dövlət dəyirmanında iş icraçısı imiş. Qəriblərə çox diqqətli olan babam atamı görüb, ona himayə göstərir, işə götürür. Sonradan düz və imanlı gənc olduğunu görüb qızını ona ərə verir. Atam babamgilin yaxınlığında kirayə ev tutur, anamla müştərək həyata başlayırlar. Onlar çox mehriban idilər. Anamın atama etiraz etdiyini, nə üçün bizi tək qoymusan dediyini görmədim. Həqiqətən, çox səmimi idilər.

Xatırlayıram ki, bir gün anam otağı süpürürdü, biz uşaqlar da bir tərəfdə oynayırdıq. Birdən atam otağa daxil oldu. Biz qalxdıq ki, ona tərəf qaçaq. Əlini üzünə tutub işarə etdi ki, səs salmayın. Anam taxtın altını təmizləyirdi, bizə fikir vermirdi. Atam asta-asta yaxınlaşıb, arxadan onun gözlərini tutdu.

Anam həyəcanla “kimsən” qışqırdı? Bismillahir-rəhmanir-rəhim! Bir tərəfdən atamın gəlişinə sevinirdik, digər tərəfdən anamın qorxmasına gülürdük. Atam evdə olan günlərdə sübh tezdən onun səsinə oyanardıq. O namazdan sonra idman etməyə alışırmışdı. Turnikdə hərəkət edir, üzgüçülüyə gedir, döyüş mahnıları oxuyurdu. Oxuduğu şeirdə Əli (ə) adı gələndə ucadan salavat çəkərdi. İdmandan sonra ikidalğalı kiçik radiosunu işə salardı. Radioya toxunmaq ixtiyarımız yox idi, yalnız özü evə gələndə radio açılırdı. Biz onun əşyalarına toxunmamaqla ona sevgimizi bildirirdik. Sonra böyük radio aldı. Təzə radionu işə salanda səsi çıxana qədər müəyyən vaxt keçirdi. Atam deyirdi ki, işə düşməsi üçün lampası qızmalıdır. Başımız radioya qatışmışdı. Atam anamın yanında məşğul idi, uşaqlara baxırdı. Hamımıza qarşı ciddi idi, anama da çox diqqət yetirirdi. Evə gələndə olmadığı günlərin əvəzini çıxmağa çalışırdı. Evdən çıxmasını

gördüyümü xatırlamıram. Həmişə biz yatanda gedərdi. O gedər, çətinliklər yenə sorağımıza gələrdi. Anamın tənhalığı başlayardı. Uşaqların göz yaşları və bəhanələri, atamın dostlarının get-gəli, hər şeydən pis Bəəs rejiminin təhlükəsizlik xidmətinin sorğuları əziyyət idi. Qapının döyülmə tərzindən bilinirdi ki, dalımızca gəliblər. Biz belə vaxtlarda anama sığınırıdıq. Qorxudan anamın rəngi qaçırdı. Onun qorxduğunu görəndə, bütün vücudumuz silkələnirdi. Bizə tapşırırmışdı ki, belə vəziyyətlərdə ağzımızı açmayaq, otaqdan çıxmayaq. Biz də bunu ciddi qəbul edirdik. Tapşırıqların səbəbini anlamasaq da, təhlükəli vəziyyətə düşdüyümüzü görürdük. Çalışırıdıq ki, vəziyyəti daha da ağırlaşdırmayaq. Məmurlar anamdan bir söz ala bilməyib qapını çırpır, çıxıb gedərdilər. Biz əmin idik ki, onlar yenə qayıdacaqlar.

Anam məmurlar gedəndən sonra divara söykənər, ağlayıb lənət yağdırardı. Deyərdi bütün bunlar Həsən Əl-Bəkr (prezident) yox, Səddamın işləridir. Sonra Səddamı Şimr adlandırıb lənətləyirdi. Bir az sakitləşəndən sonra Ayətullah Seyid Möhsin Həkimin divardakı şəkilinə baxıb deyərdi: Həkim ailəsini hədəfə alan, bu alimə rəhm etməyən biri bizə rəhm edərmidi?!

Anamın sözləri bizi daha da qorxudardı. Yaşım az olsa da, daha onları tanıyırdım. Bir neçə dəfə qapını mən açmışdım. Qorxudan dilim tutulurdu. Qalın bıqlı, adətən boz şalvar-köynəkli kişilərdi. Bir dəfə biri mehriban görkəm alıb dedi ki, atanın yerini desən sənə paxlava alaram!

Onlardan çox qorxduğum üçün, eləcə də anamın sözləri qulağımda olduğundan dedim ki, mən paxlava istəmirəm. Bəəs rejiminin məmurları hər yerdə vardı. Hansı nöqtədə bir hadisə baş versəydi, bizim məhəlləyə tökülüşüb, kimlərsə aparardılar. Çünki əksər kürddilli mühacir bu məhəllədə yaşayırdı. Məmurlar bütün işlərdə onları müqəssir sayırdılar. Siyasi fəaliyyəti olan atam kimi adamlardan daha çox şübhələnilirdilər.

Get-gəllər və atamın siyasi fəaliyyətləri bir kişi arvadı və tənha qızı ilə evimizi kirayə götürənə qədər davam etdi. İlk baxışdan adi görünən kişi bir neçə gün evdə olur, bir neçə gün qeybə çəkilirdi. Amma həmişə bizə göz qoyurdu. Arabir bizi xəlvətə çəkib atamız haqqında soruşurdu. Hətta o biri kirayənişinimizdən söz almağa çalışırdı. Yeganə oğlunun adı Papi olduğu üçün Nənə-Papi çağırduğumuz qoca arvad heç nə bilmədiyini deyirdi. Anam Əli adlı bu kişidən qorxur, onu lənətləyirdi. Anam deyirdi: Əli belini qırsın. Bunun şüalərlə düşməngiliyi var. Bu xəfiyyənin casusudur, xalqı çaşdırmaq üçün deyir ki, adım Əlidir...

Anam bizə tapşırırmışdı ki, bu kişiylə heç nə deməyə. Belə görünür anam yanlışlamışdı. O günlərdə atam uzun müddət gözə dəymədi. Xəfiyyə məmurları tez-tez gəlir, onu axtarırdılar. Bir müddət sonra əmimi apardılar.

Əmimin evi bizimlə divar-divara qonşu idi. Atam haqqında məlumat əldə etmək üçün onu aparmışdılar. Əmim məmurlara demişdi ki, mənim qardaşım ilə heç bir əlaqəm yoxdur. Məmurlar etiraz etmişdilər ki, divar-divara qonşudan necə xəbərsiz ola bilərsiniz!

Məmurlar bir neçə gün ərzində əmin oldular ki, əmim atamın siyasi fəaliyyətlərindən xəbərsizdir və onu azad etdilər. Amma atam hələ də yox idi.

Bir neçə ay atamdan xəbərsiz qaldıq. Sonra hacı xəbər verdi ki, atamı İrana casusluqda ittiham edərək tutublar, Xanqində zindandır.

Çox çəkmədi ərəbdilli kirayənişinimiz otağı təhvil verib getdi.

İkinci fəsil

Anam atamla görüş almaq üçün çox çalışdı. Hər gün idarələrə müraciət edir, gedib-gəlirdi. Yorğun və qəmgin halda babamla, bibisi ilə söhbət edirdi. Haralara gedib kimlərlə danışdığını deyirdi. Mən də Əli ilə birgə qulaq asırdıq. Bilmək istəyirdik ki, axırı nə olacaq. Atası və bibisi ilə söhbəti başa vuran anamı bizim suallarımız gözləyirdi. Bizimsə bir sualımız vardı: Ana, biz atanı nə vaxt görəcəyik? O da özü bir iş görə biləcəyinə tərəddüdlə deyirdi ki, inşaallah, görərik.

Anamın təlaşları və Allaha duaları nəhayət öz işini gördü. 1968-ci ilin baharı idi. Anam sübh vaxtı uşaqları atası evinə apardı, bibisinə tapşırırdı. Məni və Əlini özü ilə götürüb yola düşdü.

O vaxtlar ya faytona minər, ya da piyada hərəkət edərtilər. Amma yol uzun olduğundan maşına minməli olduq. İlk dəfə idi maşına minirdim. Mavi rəngdə köhnə bir şevrolet (Chevrolet Cars) idi. Yol gözümə çox uzun göründü. Anam iztirab içində nigaran olsa da, mən və Əli onun ağrılarına məhəl qoymadan şeytanlıq edirdik. Bir yerdə dayana bilmirdik, maşını dağdır, şüşələri aşağı-yuxarı verir, pəncərələrdən boylanırdıq. Maşın həyəcanı bütün vücudumuzu bürüsə də, anamdan soruşurduq ki, atamızı görəcəyik? Anam da başını tərpədir, bir söz demirdi.

Bir neçə saat sonra Xanəqinə çatdıq. Maşın bir neçə mərtəbəli evin qarşısında dayandı. Binanın geniş və çoxsaylı pillələri vardı. Böyük qəhvəyi qapıda hərbi libasda iki silahlı gözətçi dayanmışdı. Amma içəridəkilər şəxsi geyimdə idi. Onlardan biri bizi binanın ortasındakı pillələrlə yuxarı apardı. İçəri yarıqaranlıq idi. İlk dəfə idi belə yerdə olurdum. Çox pis hisslər yaşayırdım. İkinci mərtəbədə koridorun sonunda dəmir barmaqlıqlı pəncərənin qarşısında dayandıq. Pəncərəyə boyum çatmırdı, hündürdə idi. Anam məni qucağına aldı. Pəncərənin barmaqlığından tutdum. Otaq da yarıqaranlıq idi. Otaqda bir neçə qəfəs vardı, hər qəfəsdə də bir məhbus. Atamın çömbəlib oturduğu qəfəsi açdılar. Çətinliklə qəfəsdən çıxdı. Sanki bütün bədəni qurumuşdu. Beli və dizləri qatlanmışdı. Çətinliklə yeri yirdi. Beş yaşım olmazdı. Qarşımdakı səhnə məni çox qorxutdu. Atamı görmək həsrəti və şövqü bir anda yox oldu. Hətta düşdüüyü vəziyyətdə atamdan da qorxdum.

Atam yaxına gələndə qorxum daha da artdı. Atamın görkəmi çox dəyişmişdi.

Çöhrəsinin rəngi qaçmışdı. Üzünün əti siyrilmiş, yanaq sümükləri donqalmışdı. Saçı qarışmışdı. Gözlərində sayrışan işıqdan xəbər yoxdu. Əksinə, gözləri qızarmış, ruhsuz olmuşdu. Məncə, çox arıqlamışdı. Bütün bunlara baxmayaraq, zəhmi, qüruru öz yerindəydi.

Anam atamı o vəziyyətdə görən kimi ağladı. Anamın ardınca mən və Əli ağlamağa başladıq. Atam duyğulu insan idi, amma çalışırdı ki, narahatlığını bürüzə verməsin. Amma anamın göz yaşları, hıçqırtısı qarşısında dayana bilmədi, ağladı. Əllərini barmaqlıqlardan çıxarıb bizi nəvaziş etdi. Anam məni yerə qoyub Əlini qucağına aldı. Atam Əliyə də nəvaziş göstərdi.

Anam bizi növbə ilə qucağına alırdı. Amma Əli barmaqlıqdan sallanıb yuxarı dartındığı üçün mən anamın qucağında daha çox qalırdım.

Hiss edirdim ki, mən və Əlinin orada olmağımız atamı narahat edirdi. Anamı qınadı ki, nə üçün uşaqları gətirmisən?! Sanki bizim onu bu vəziyyətdə görməyimiz ürəyincə deyildi.

Anama dedi ki, çalış burada qalma, uşaqları da götür, get öz ölkəmizə.

Növbəti görüşdə göz yaşlarımı saxlaya bilmirdim. Buna görə istəyirdim ki, tez gedək. Atam məni sakitləşdirmək üçün nəvaziş göstərdi, əli ilə saçlarımı qarışdırdı. Kürdcə dedi ki, ağlama, mənim kiçik anam!

Bu görüşdən sonra çox fikirləşirdim. Düşünürdüm ki, atam nə üçün həbsdədir, axı o pis iş görən deyil? Sonda belə qənaətə gəldim ki, atam günahsızdır və İmam Əlini (ə) sevdiyi üçün həbs edilib. Anam deyirdi ki, bəziləri Əlini (ə) sevən insanlarla düşmənçilik edir. Ürəyimdən keçirdi ki, kaş güclü olaydım, zindanın barmaqlıqlarını qırıb atamı azad edəydim. Həbsxanadakı görüntülər, qəfəslər, qəfəslərdəki insanlar gözümün önündən keçirdi. O qədər fikirləşirdim ki, pəncərə və barmaqlıq görən kimi həbsxana gözlərim önünə gəlirdi. Bununla belə atamı görəndə sevinirdik, qəm-qüssəmiz bir az yüngülləşirdi.

Atamın tövsiyəsinə görə anam İranın Bəsrədəki konsulluğuna gedib, İrana getmək istədiyimizi bildirdi. İraq vətəndaşı olmadığımızdan şəxsiyyət vəsiqəmiz də yox idi. Atam bizim doğum haqqında şəhadətnaməmizi konsulluqdan almışdı. Buna görə də ölkədən çıxmağımız çətin deyildi. Sadəcə çıxış icazəsi almaq üçün bir neçə ay

gözləməli idik. Çətinliyimiz başqa bir məsələ idi. Babamdan və babamın ailəsindən ayrılmaq çətin idi. Onları Bəsrədə qoyub hara gedə bilərdik! Biz bu ailədən idik, babam bizi çox himayə edirdi. Bundan əlavə babam atamı çox sevirdi.

Biz də babamızı çox sevirdik. Günümüz onun evində keçirdi. Bizdən bir neçə küçə aralı idilər. Hər gün səhər tezdən babamgilə gedirdik. Səhərimizi orada yeyər, babamın gündəlik 1 anə (İraqda xırda pul vahidi) pul payını alıb evə dönərdik. Hətta atam evdə olanda, bizi səhər vaxtı babamgilə getməyə qoymayanda nənəm Bibi İzzət bir sinidə səhər yeməyi və pul payımızı gətirərdi. Atamla davallaşırdı ki, nə üçün bizi buraxmayıb.

Adətən səhər yeməyindən sonra Səlim dayı və Səlimə xala ilə çay kənarına gedərdik. Anamın qazlarını, ördəklərini də aparardıq. Çay kənarı gözəl yer idi. Dəclə çayından ayrılan qol bu ərazidə meşəlik yaratmışdı. Mən və bacılarım şalvarımızın balağını qatlayıb suda oynayırdıq. Oğlanlar balıq tutmaqla məşğul olardı. Bəzən Səlim dayı və Əli ağaca dırmanıb bizə xurma yığardılar. Vaxtımız xoş və sürətlə keçərdi. Günorta vaxtı babamgilə qayıdardıq. Qazları və ördəkləri başına buraxırdıq, bilirdik ki, axşam vaxtı özləri evə qayıdacaq.

Baba evinə çatan kimi dayımızın taxta tirlərdən asdığı ipə tərəf qaçırdıq. Günortanın istisi başımızı, yalın ayaqlarımızın altını yandırırırdı. Amma dayanmırdıq, aralı su küpündəki sərin sudan içib qayıdırdıq. Həm də gözüümüz qapıda olardı ki, babam nə vaxt gələcək. Babam yayda həmişə günorta sonu qoltuğunda qarpızla gəlirdi. Qarpızı yuyub, buz dolu sandığa qoyardı. Qarpız soyuyandan sonra doğrayar, hərəməzə bir dilim verərdi. Sonra deyərdi ki, indi də gedin evinizə.

Nənəm bizə qarşı mehribanlıqda babamdan geri qalmırdı. Bizi öz övladlarından ayırmazdı. O qədər mehriban idi ki, biz dünyasını dəyişənə qədər onun anamın ögey anası olduğunu hiss etmədik. Nadəli dayı, Səlim dayı, Səlimə xala anamın ögey bacı-qardaşları idi.

Babam anamın və Həqqəli dayımın anasının ölümündən neçə il sonra Bibi ilə evlənmişdi. Bibi də seyid idi. Deyirdilər ki, Dehloranda Zərrinabad kənd camaatı İmam Baqirin (ə) övladı İmamzadə İbrahimin nəslindəndir. Onlar yalnız seyidlərlə ailə qurub. Babam Bibi ilə ailə qurandan sonra quraqlıq səbəbindən kənddə əkinçiliyi kənara qoyub ailəsi ilə Bəsrəyə köçür.

Bibi həqiqətən anama analıq etmişdi. Anam da onu çox sevirdi. Anamın sevgisi bizi də Bibiyə bağlamışdı. Amma zamanə vəfasız oldu, acı bir hadisədə Bibini itirdik.

Bu necə oldu? Ramazan ayı Bibi səhər (imsak) üçün süfrə hazırlamağa qalxır. Manqalı alışdıranda üzərinə bir qədər neft tökür. Bu zaman özü də od tutur. Harayına babam gəlsə də onu xilas edə bilmir, öz əlləri də yanır. Səhər eşidib babamgilə getdik. Bibi od tutan zaman hovuzə tərəf qaçmışdı. Yanıq izləri görünürdü.

Bibi ömrünün son günlərini xəstəxanada keçirdi. Ona anam xidmət edirdi. Təşnə idi, su istəyirdi. Həkimlər su içməyə icazə vermirdi. Bir neçə gün ağrı-əzabdan sonra dünyasını dəyişdi. Babam onu Nəcəfdə dəfn etdi. Onun ölümü anamı çox üzmüşdü.

Bu hadisədən sonra babamın evində işlər anamın Mimi çağırduğımız bibisinin üzərinə düşdü. Mimi neçə il idi babamın evində yaşayırdı. Ev işlərində Bibiyə kömək edərdi. Özü deyirdi ki, 9 yaşında ərə gedib. Allah ona gözəl, istedadlı bir oğul övlad versə də, bu uşaq 8 yaşında qızılıcadan dünyasını dəyişir. İki il sonra əri də vəfat edir, Mimi tək qalır. Mimi gənc olduğundan qardaşının himayəsinə sığınır. Mimi oğlunu unuda bilmirdi. Narahat olanda bir guşəyə çəkilər, oğlundan danışib ağlayardı. Biz uşaqlar Miminə çox sevirdik. Zəhmətimizi çəkirdi, doğma ana kimi idi. Bizdən başqa dayılarım və xalalarımın uşaqlarını da o böyütmüşdü. Onun yanında çox olmaq istəyirdim. Başım oyuna elə qarışırdı ki, evimizdə olsaydım Mənsuru saxlamaq üçün məni çağırən anamın səsini eşitməzdim. Çağırırdı ki, Zəhra, Zəhra, haradasan?

Cavab verməyəndə hirsələnirdi. Kürdcə deyirdi ki, ay saçıkəsik, haradasan?

Amma Miminin bizimlə işi yox idi. Taxtların üzərində atılıb-düşürdük. Parça və iplərdən hazırladığımız gəlinciklərlə oynayırdıq. Səlimə xala da bizimlə oynayırdı. Səsimizdən narahat olan Nadəli dayı oyunumuzu pozar, yelləncəyin ipini açardı. Dayının hirsli soyuyana qədər sakit qalırdıq. Ya da gözləyərdik ki, dayım evdən çıxsın, oyunumuzu davam etdirək.

Yay gecələrində Mimi həyətdə yer salar, miçətkən qurardı. Həyətin bir guşəsində babamın ayrıca taxtı vardı, orada yatırdı. Hər gecə Miminin yanında yatmaq üstündə uşaqlar arasında, xüsusilə mənimlə Seyid Möhsin arasında dava düşürdü. Mimi bizi razı salmaq üçün

növbə ilə iki-iki sağında və solunda yer verirdi. Başımızı qolunun üstünə qoyardıq. Biz yuxuya gedənə qədər nağıl danışar, şeir oxuyardı.

Babamın savadı olmasa da Şahnamədən hekayətlər danışar, Mövlana və Hafizdən şeirlər oxuyardı. Babam tayfanın böyüyü idi, ailə şəcərənaməsini Ayətullah Seyid Möhsin Həkim, Şeyx Mürtəza Ənsari, Ayətullah Gülpayiqani, Ayətullah Mərəşi Nəcəfi, başqa tanınmış alimlər möhürləyib imzalamışdı. Babam şəcərənaməni çox diqqətlə qoruyurdu. Biz şəcərənaməni bir neçə dəfə görmüşdük. Sənədi ehtiyatla, hörmətlə, min salam-salavatla xüsusi dəmir qabdan çıxarır, bizə göstərib yenə öz yerinə qaytarırdı.

Babam qara əba və əmmamə ilə həyətin ortasında dayanıb azan verəndə çöhrəsi baxmalı idi. Nurani çöhrəsi insana qərribə rahatlıq verirdi. Qocalıb haldan düşdüyü günlərdə də cəmiyyət namazına qatılırdı. Verilən hədiyyə və nəzirləri bizə gətirirdi.

Heç vaxt unutmaram ki, ilk dəfə namaz qılmaq istəyəndə babamın yanına getdim. Namaz qılmaq istədiyimi eşidəndə çox sevindi. Məni bağrına basdı. Dedi özüm sənə öyrədəcəyəm. Namaza dayandım, babam deyirdi, mən təkrarlayırdım. Səhv deyəndə babam səbrlə səhvimi düzəldirdi. Sonra mənə hədiyyə verdi. Hər dəfə namaza dayandığımı görəndə həvəsləndirirdi.

Babamgilin yaxınlığında bir hüseyniyyə vardı. Ramazan ayı iftara qalmış hüseyniyyənin qarşısına toplaşırdıq. Azan verilən kimi hərə öz küçəsinə üz tutur, qaça-qaça “azan, azan” deyirdi. Bu yolla camaata bildirirdik ki, iftar vaxtıdır. Çünki azan səsi hər yerə çatmırdı. Tək-tük evdə radio tapılırdı. Bəzən anam məni və Əlini özü ilə bazara aparardı. Yolumuz Əl-Xəndəq çayı üzərindəki ağac körpüdən keçirdi. Babamın dəyirmanı bu yolun kənarında idi. Bir neçə dövlət dəyirmanı xalqın ehtiyacını ödəyirdi. Yanacaq və elektrik enerjisi gələnə qədər dəyirman daşlarını Dəclədən ayrılan çay suyu hərəkətə gətirirdi. Anam həmişə dəyirmanla çatanda yolunu dəyişər, babamla salamlaşmağa gedərdi. Biz onu qabaqlayıb öndə qaçardıq. Babanı çox sevirdim. Məni “anam” deyib çağırırdı. Babamın sevgisini göstərən bu sözdən çox xoşum gəlirdi.

Bildirdim ki, babam dəyirməndə olanda qara əmmaməsini çıxarır, başında araqcın olur. Yaşıl şalla belini möhkəm bağlayır, rahat hərəkət etmək üçün uzun köynəyinin etəklərini qaldıraraq belliyə taxır. Üzücü Bəsrə istisində babamın tərlə, yanıq çöhrəsini, cibindən dəsmal çıxarır

tərini silməsini görəndə ona ürəyim yanırıdı. İstəmirdim ki, o ağır və böyük buğda kisələrini götürsün. Amma bu fikirlər ötəri idi.

Əli ilə ikimiz ayağımız dəyirmanı dəyən kimi şuluqluq edirdik. Dəyirmanın daxili demək olar ki, qaranlıq idi. Yalnız günortalar günəş tacda olanda tavandakı bacadan düşən işıq fəzanı qədərincə işıqlandırırdı. Anam babamla salamlayıb kef-əhval tutana qədər Əli ilə aləmi bir-birinə vururduq. Babam anamla danışa-danışa gözücu bizə baxır, deyirdi ki, buğdaların üstünə çıxmayın, günahdır, Allahın nemətidir, düşün aşağı...

Amma biz qulaq asmırdıq, öz işimizdə idik. Bir dəfə Əli ilə oynayanda buğda kisələrinin üstündə ayağım sürüşdü, aşağıdakı buğda topasının üstünə uçdum. Bir an ətraf düm ağ oldu, sonra heç nə görmədim. Nəfəs alanda ağız-burnuma buğda dolurdu. Boğulurdum. Gücümü toplayıb qışqırdım. Anam və babam səsimi eşidib gəldilər, məni buğda dəni topasından çıxardılar.

Babam qəzəblə dedi: Canım ölsün, nə qədər dedim ki, getməyin ora!

Gördü ki, çox qorxmuşam, nəfəsim gəlmir. Üst-başımı çırpdı, dedi ki, anam, niyə sakit oturmursan axı, qoyma şeytan qəlbinə girsin...

Bu və minlərlə başqa hadisələr sadəliklə ötürə bilməyəcəyim xatirələrdir. Bu könül bağlılıqları səbəbindən (atamın tövsiyəsinə qulaq asıb bu yurddan) getmək çətin idi. Yaşımız az olduğundan dərk etmirdik ki, nə üçün hər şeydən keçib getməliyik.

Anam bir neçə ay ərzində əksəri gəlinlik cehizi olan əşyaları hərrac etdi (satdı). Hər gün qonşular evimizə gəlir, əşyalara baxır, bəyəndiklərini ucuz qiymətə alırdılar. Ağ toruna aşıq olduğum taxt, quş və çiçək şəkilləri ilə bəzənmiş mavi rəngdə seramik çin və yapon kasaları, ortasında güzgü ikiqapılı taxta komod, qab-qacaq bufeti, Mənsurun beşiyi, bir sözlə nə vadısa hamısını çox ucuz qiymətə satdıq. Anam satılacaq əşyaları ayıranda Leyla ilə birlikdə qəhərlənirdik. Əlini nəyə vururdusa, deyirdik ki, onu satma. Deyirdi ki, Zəhra, olmur!

İsrar edirdim ki, ana, bu çox qəşəngdir, qoy qalsın. Deyirdi qızım, onu satma, bunu satma, olmur axı. Biz özümüzlə çox şey apara bilmərik.

Əbamı satılacaq şeylərin üstünə qoyanda özümü saxlaya bilmədim, göz yaşlarım selləndi. Anam məni razı salmaq üçün dedi: Gedəcəyimiz yerdə hamı farsdır, kimsə əba geymir.

Amma başıma batmadı. Əbamı çox sevirdim. İpək parçadan idi. Sarı qaytanları vardı, kənarları toxunmuşdu. Əbamı geyib xurma liflərindən

toxunmuş zəmbili əlimə alanda, o yan-bu yana gedəndə düşünürdüm ki, artıq böyümüşəm. O qədər ağladım ki, anam əbanı satmayacağını dedi. Bütün olanlarımızdan cüzi bir hissəsini, çox zəruri şeyləri saxladı. Evi satın babamın qonşuluqda icarə etdiyi evə köçdük. Ev sahibi qoca bir arvad idi. Evin kirayəsi və qapıda xırda-xuruş satmaqla dolanırdı. Orada çox qalmadıq.

Konsulluqdan xəbər gəldi ki, artıq gedə bilərik. Yaxınlarımızla vidalaşmağa başladım. Babamın evində sanki əzadarlıq idi. Qohumlar, dostlar, qonşular dəstə-dəstə sağollaşmağa gəlirdilər. İşimiz ağlamaq, ah-nalə olmuşdu. Ən çox Mimi və babaya görə narahat idik. Ürəyimizdən keçirdi ki, onlar da bizimlə getsin.

Bu qaçaqçaqda anamın ailəsi ilə Xürrəmşəhrdə yaşayan doğma qardaşı dayı Hüseyni xəbər göndərdi ki, atam oradadır. İraqı tərk etmək istədiyimiz anlarda atamın azadlıq xəbəri bizi çox sevindirdi. Amma babam və onun ailəsindən ayrılığın acısı dözüləsi deyildi.

Yola düşəcəyimiz gün yaxınlarımız Bəsrə gömrüyünə gəlmişdi. Babam, Mimi, Səlim dayı, Nadəli dayı, Səlimə xala ağlayırdılar. Mimi və anam isə çox iztirablı vəziyyətdə idilər. Babam da ağlayırdı. O günə qədər babamın ağladığını görməmişdim. Çox üzülürdüm. Bəsrəyə mindiyimiz zaman bizə ürək-dirək verirdi, deyirdi ki, biz də yığışıb gələcəyik.

O zaman 17-18 yaşı olan Nadəli dayım İraqın İranla su sərhəddində yerləşən Əbul-Xəsibə qədər bizi ötürdü. Dayım zarafat edib bizi güldürmək istəsə də alınmırdı. Sonda özünü saxlaya bilməyib ağlamağa başladı.

Vidalaşan zaman babam və Miminin iztirablı çöhrələrini heç vaxt unuda bilmədim. Onları tənha qoyub getməyimiz mənə çox narahat edirdi. Amma Əli narahat deyildi, şuluqluğa davam edirdi. Sükənçinin başına o qədər fırlandı ki, axır sükənçi sükənə ona verdi.

Bərdə bizdən başqa da İlamdan olanlar vardı. Onlar da bizi sakitləşdirməyə çalışırdılar. Deyirdilər ki, Allah böyükdür, yenə bir yerə yığışarsız.

Bu sözdən xoşum gəlmirdi. Öz uşaq düşüncəmlə deyirdim: Siz bir yerdəsiniz, sizin üçün bu sözləri demək asandır. Hətta gəlin və nəvələriniz yanınızdadır. Bərdə adamınız qalmayıb ki, narahat olasınız!..

Konsulluq məlumat vermişdi, sərhəddə bizi İran qayığı gözləyirdi. Bizi bərədən qayıqla keçirdilər. Dayımdan ayrılan zaman hamı ağlamağa başladı. Qayıq yola düşdü, amma bərə yerində qalmışdı. Yəqin dayım istəmişdi ki, dayansınlar. Bərədən uzaqlaşan vəziyyətdə dayımın ağladığını görürdük. O qədər uzaqlaşdı ki, dayım Nadəli kiçilib nöqtəyə çevrildi. Bir az sonra nöqtə də gözdən itdi.

Üçüncü fəsil

Xürrəmşəhrin gömrüyünə çatanda qürub vaxtıydı, azan deyilirdi. Hüseyini dayı dalımızca gəlmişdi. Gömrük işləri, yoxlanışda bir qədər yubandıq. Gömrüyün çıxış qapısında atam gözləyirdi. Neçə ay idi onu görmürdük. Onu görəndə əvvəlcə yerimizdə donub qaldıq. Amma çox keçmədi ona tərəf qaçdıq. Atam ağlaya-ağlaya bizi bağrına basıb öpdü. Hər birimizə ayrıca nəvaziş göstərdi. Hamı şad idi. Sonra yola düşdük, Hüseyini dayı ilə onların evinə gedirdik. Yolda atam babamın bizə verdiyi 2 və 5 fils (İraqda xırda pul vahidi) pulları İran puluna çevirdi. Dedi ki, burada İraq pulundan istifadə edilmir.

Dayım xeyli adam dəvət etmişdi, hazırlıq görmüşdü. Onun evi bizim üçün çox maraqlı idi, Bəsrədəki evlərə bənzəmirdi. Həyətə mozaika laylar döşənmişdi. Bəsrədə isə həyətlər torpaq idi. Qonaqların çoxu farsca danışırdı. Biz isə təkcə ərəbcə və kürdcə bilirdik. Onların nə danışdığını başa düşmürdük. Fars dili bizə qərribə görünürdü.

Xatırlayıram ki, o gün gecə həyətdə su ilə oynayırdıq. Ovcumuzu su kranında doldurur, bir-birimizə su atırdıq. Dayım arvadı gəlib farsca nəsə dedi, qoymadı oynayaq. Danışığından yalnız “xis” sözünü seçə bildik. Bu da ərəb dilində “xarab olmaq” mənasını bildirirdi. Təəccüb etdik. Bu necə sudur ki, adam əlini isladanda xarab olur?

Hava isti, həyət dar olduğundan axşam düşəndə evin damına xalça döşədilər, dayım arvadı süfrə saldı. Mozaika-laylar döşənmiş pilləkən də bizə qərribə görünürdü. Bəsrədə dama ağac nərdivanla çıxırdılar.

O gecə bildik ki, atam azad ediləndə bütün yolu piyada gəlib. Xürrəmşəhrə çatanda ayaqlarının yaraları çirklənib. Dayım neçə gün atamın ayaqlarını ləyənə qoyub, duzlu su ilə yuyub ki, çirklər təmizlənsin. Atamın ayaqlarının sağalması, rahat yeriməsi uzun çəkib. Atam sonradan dedi ki, bu yaraların əsil səbəbi İraq xəfiyyə idarəsində ayaqlarının altına kabellə vurulması olub.

Dayım kirayədə qalırdı, ailəsi böyük idi. Qaynanası da onlarla qalırdı. Bu səbəbdən atam ilk gündən ev axtarmağa başladı. Bir neçə gün axtarışdan sonra Şahabad küçəsində (sonradan küçəyə Taliqani adı verildi) bir otaq tapdı. Beləcə, öz evimizə köçdük.

Atam bir müddət də iş axtardı. Həbsdə ağır şərait, işgəncələr səbəbindən vəziyyəti yaxşı deyildi. Anam ona çox diqqətli idi. Çalışır ki, biz səs salıb atamı narahat etməyək. İşdən gəlib uzanardı, əl-ayağını masaj edərdik. Onun vücudundan yorğunluğu çıxarmaq istəyirdim. Atam dodağının altında mənə dua edir, xeyir aqibət arzulayırdı.

Atamın ruhunda bu böhran çox çəkmədi. Amma başqa bir şeyə narahat idi. Gündüzlər iş dalınca gedər, gecələr əliboş qayıdardı. Əvvəllər siyasi fəaliyyətlə məşğul olduğundan dövlət idarələrində iş vermirdilər. Uşaqların qarnını doyurmaq, kirayə ödəmək çətin olmuşdu. Hətta bəziləri onun iş adamı olmadığını düşünürdü. Bu münasibət mənə çox incitdi, atamın qəribliyinə ürəyim yandı. Atamın haqqında belə bir fikrin düz olmadığını demək istəyirdim, amma əlimdən bir iş gəlmirdi. Əlimdən gələn iş namazlarımda Allahdan atama kömək istəmək idi. Atam öz istedadına uğyun işdən ümidini üzüb bazarda bir araba kirayə götürdü, yük daşımağa başladı. Lazım gələndə santexniklik (boru çəkmək), bənnalıq, qaynaqçılıq edirdi.

Bir neçə ay sonra atam Seyid Əli və Seyid Möhsini götürüb, qohumlara dəymək, şəxsiyyət vəsiqəsi almaq üçün İlama getdi. Tale elə gətirdi ki, həmin günlərdə İlamda hərbi qərargah partladıldı və komandir öldürüldü. Şahın xəfiyyə idarəsi Savak şübhəli qismində atamı həbs etdi. Biz hadisədən xəbərsiz idik. İlamla əlaqə saxlayıb atamı soruşanda dedilər ki, yola düşüblər. Amma vaxt keçsə də gəlib çıxmadılar. Bu vəziyyətdə yol gözləmək çox ağır idi. Atam və uşaqlardan xəbərsizlik, babam və Mimidən ayrılıq həyatımızı zəhərə döndərmişdi. Qürub vaxtı çox üzüntülü olurdu. Azan səsinin qəribə təsiri vardı. Azan vaxtı anamın əbasını başımıza atıb ağlayırdıq. Bir-birimizə babamdan, Mimidən, Səlim dayı, Səlimə xaladan danışırıq. Anam da bir guşədə əyləşib astadan ağlayardı. Bizim səsimizə gələn qonşular təsəlli verər, anamı danlayardılar. Amma bütün bunlar təsirsiz idi. Ah-naləməz hər gün təkrarlanırdı. Hüseyini dayı hər gün bizə baş çəkirdi. Onun rəftarı babamın rəftarına çox bənzəyirdi. Onu çox sevirdik, onun canına and içirdik. Biri desəydi Hüseyini dayı canı, sözünə inanardıq. Dayımın maddi vəziyyəti yaxşı idi. İraqda olanda İran səfirliyində tərcüməçi, iranlıların məktəbində dərs hissə müdiri kimi çalışmışdı. Xürrəmşəhrdə bitki yağı zavodunda işləyirdi. Evimizə əlidlə gəlirdi. Bəzən də dolanışığımıza kömək üçün anama pul verirdi.

O zaman Xürrəmşəhrdən xurma ixracı çox idi. Anbardarlar yığılmış xurmanı təmizləmək üçün evlərə paylaşdırar, bir gün sonra

toplayardılar. Xurma sexlərdə təmizlənər, içinə girdəkan ləpəsi qoyulardı. Bəzən də üzərinə küncüd, xurma şirəsi səpərdilər. Hazır xurma ərəb, avropa ölkələrinə göndərilirdi. Anam da xurma götürüb təmizləyərdi. Bizi oturdar, sinidə xurma verərdi ki, ona kömək edək. Bizə şeir oxuyardı ki, işdən bezməyək. Biz xurmanın papağını, tumunu çıxarıb qutulara tökərdik. Hər qutunun əlmuzdusu 1 tümən (10 rial) idi, sonradan 13 rial oldu.

Yay-qış işimiz xurma təmizləmək idi. Qışda xurma bərkiyirdi, bıçaq çətinliklə batırdı. Anam işi asanlaşdırmaq üçün sinini manqalın üzərinə qoyurdu. İsti dəydicə xurmalar yumşalırdı. Atam İlamda zindanda olduğu dövrə dolanışiq xərcimizi bu yolla çıxarırdıq ki, kiməsə möhtac olmayaq. Əbdülhüseyn Hərbi adlı qonşumuz vardı. Çox yaxşı insandı, bizə qayğı göstərirdi. Seyidlərə xüsusi hörməti vardı. Xanımı arabir meyvə, başqa şeylər gətirirdi. Amma anam qəbul etmir, “ehtiyacımız yoxdur” deyirdi.

Anam qapalı insan idi. Çalışdı ki, dolanışiq yükünü özü çəksin. Dərdini kiməsə deməzdi. Evi süpürəndə, şəkilləri siləndə ağlayırdı. Onun tənhalıq yükünə şərik olmaq istəsəm də, əlimdən bir iş gəlmirdi.

Nəhayət, 3-4 aydan sonra atam və uşaqlar qayıtdılar. Çöhrələri solmuşdu, görkəmləri əzgindi. O zaman Seyid Əlinin 8, Seyid Möhsinin 7 yaşı vardı. Zindanda çirkli mühit və natəmiz qidalanma nəticəsində Seyid Möhsin işləmə-qusma tutmuşdu. Müalicə olmadığından qanlı ishal başlamışdı. Atam nə qədər müraciət etsə də tibbi yardım göstərilməmişdi. Demişdilər ki, heç nə olmaz, ölsə də eybi yoxdu, bir təxribatçı cücə azalar!! Məmurlar çalışmış ki, atam partlayışı öz üzərinə götürsün. Atamsa demişdi ki, o işi görən adam iki körpə ilə gəlməzdi. İstintaq, atamın günahsız olmasının sübutu vaxt aparmışdı.

Atam azad olandan sonra Şahabad küçəsində ikiotaqlı mənzil kirayələdi. Kərpic divarlı otağı qonaq otağı, palçıq divarlı otağı aşpazxana və salon kimi istifadə edirdik. Evin suyu olmasa da, işığı vardı. Qapıdan daxil olanda dəhliz formada kiçik həyət, sonra böyük həyət gəlirdi. Kiçik həyətdə dama qalxmaq üçün pilləkan vardı. Yayda isti və ağcaqanaddan canımızı qurtarmaq üçün damda yatardıq. Atam daim tapşırırdı ki, damın sürəhisi yoxdur, ehtiyatlı olun. Biz təqribən 3 il bu evdə qaldıq və həmin müddətdə Xürrəmşəhrə adət etdik. Ümid edirdik ki, bir gün babam və ailəsi də gələcək.

Şəmsi 1969-cu ildə, 6 yaşımla olanda Nadəli dayı Bəsrədən İrana gəldi və dərhal da hərbi xidmətə getdi. Ezamiyyətə gələndə Hüseyni dayının ailəsi rahat olsun deyə bizə gələr, maddi vəziyyətimizi nəzərə alaraq qürub vaxtı dayının evinə qayıdardı. Nadəli dayının gəlişinə hamı sevinirdi. İki il sonra, Bəəs rejimi İraqdakı iranlıları ölkədən çıxarmağa başlamazdan qabaq babam və Mimi də gəldi. Babamın gəliş xəbərini eşidəndə özümü çox xoşbəxt hiss edirdim. Çünki hamı bir yərə toplanırdı. O gün həyatımın ən gözəl günlərindən biri idi.

Babam bizim evin yanında ev kirayələdi. Yenidən get-gəllər başladı. Məktəbdən gələn kimi mən, Seyid Əli və Seyid Möhsin gedirdik babamgilə. Babam keçmişdə olduğu kimi bizə pul verirdi. Bir dəfə getdik gördük evdə yoxdur. Əyləşib nahar yedik. Amma babam gəlib çıxmadı. Mimi ağah idi, gözlədiyimiz pulu verdi, dedi ki, ananız gözləyir, gedin. Sonra Səlimə xalanı göndərdi ki, bizi küçədən keçirsin. Xalam bizi yoldan keçirib dedi ki, daha özünüz gedin, mən qayıdıram.

Xalam gedənə qədər bir küncdə dayandıq. O gedəndən sonra göyərtilisatınlar bazarına getdik. Bilirdik ki, baba günorta namazına məscidə gedir, oradan çıxıb dostları ilə görüşür. Əyləşib isti söhbət edirlər. Babanı həmin yerdə tapdıq. Bizi mehribanlıqla qarşıladı, qucaqlayıb öpdü. Dostlarına təqdim də etdi. Sonra gündəlik pul payımızı verdi. Biz ona demədik ki, Mimidən pul almışıq. Qismətimizdən sevinə-sevinə evə qayıtdıq. Amma Səlimə xala sonradan xəbər tutub bizi danladı.

1971-ci ildə Şadqanda yaşayan ev sahibi dedi ki, evi boşaldaq. Atam dərhal hərəkətə başladı. Bir gün atam və anam ev axtarmağa gedirdilər. Uşaqları mənə tapşırıb küçəyə çıxmayaq deyə qapını arxadan bağladılar.

Qonşuda uşaq sünnət olunmuşdu, qonaqlıq idi. Seyid Məhəmməd dama çıxıb tamaşa edirdi. Mən otaqda Seyid Mənsurla oynayırdım. Leyla həyəcan içində gəlib dedi ki, Zəhra, tez gəl, Möhsin öldü! Əvvəlcə düşündüm ki, zarafat edir. Hüseyni dayının canına and içəndə ayağa qalxıb həyəətə qaçdım. Möhsin pilləkanın kənarında huşsuz vəziyyətdə idi. Gözləri şişmişdi, qaralmışdı. Amma qan gözə dəymirdi.

Möhsini o vəziyyətdə görüb qışqırdım. Üzümü cırdım. Leyla da qorxmışdu. İkimiz də ağlayırdıq. Birdən qapı döyüldü, qapının arxasından səs gəldi. Üzbəüz qonşu xanım Novruzinin qızı idi. Dedi anam soruşur ki, nə olub? Nə üçün qışqırırsız?

Dedim ki, Möhsin damdan yıxılıb ölüb. Soruşdu ki, qapını nə üçün açmırsız? Dedim ki, anamgil gedəndə bağlayıb.

Nənə Casim - xanım Novruzi cüssəli, güclü bir qadın idi. Hay-küyə gəlib qapını bir təpiklə laybalay açdı. Möhsinə baxıb dedi ki, huşunu itirib, xəstəxanaya aparmaq lazımdır. Ata-anamı soruşdu, dedim ev axtarmağa gediblər, amma bilirəm haradadırlar. Dedi get onları çağır.

Yol boyu düşünürdüm ki, bu xəbəri necə çatdıracağam. Necə deyim ki, hövllənməsinlər. Anam hamilə idi. Məni görəndə hamı təəccüb etdi. Anam gəlişimin səbəbini soruşdu. Dedim ki, Həcər bibi İlamdan gəlib. Hansı ki, Həcər bibimi o vaxta qədər görməmişdim. Atam təəccüb etdi ki, Həcər bu yolu necə gələ bilər? Dedim ki, necə gəldiyini bilmirəm, özü dedi ki, Həcər bibiyəm. Amma üzumdəki dırnaq yerlərindən şəkke düşdülər. Yalan danışmağın faydası yox idi. Məcbur qalıb dedim ki, Möhsin damdan yıxılıb, vəziyyəti pisdır. Nənə Casimin onun yanında olduğunu dedim.

Biz evə çatanda Seyid Möhsini xəstəxanaya aparmışdılar. Çox keçmədi Miminin ağlaya-ağlaya, başına-sinəsinə vura-vura gəldiyini gördük. Möhsini o böyütmüşdü. Öz oğlu kimi sevirdi. Ondan ayrılmağa tab gətirməzdi.

Xəbər necə yayıldı bilmirəm. Bir də gördüm ev adamla doludur. Hamı ağlayırdı, kimsə ümid etmirdi ki, Möhsin həyata qayıdacaq.

Möhsin xəstəxanada huşsuz vəziyyətdə idi. Evimizi ah-nalə səsləri doldurmuşdu. Sanki əzadarlıq idi, heç kəs özündə deyildi. Qonşular yemək gətirir, israr edirdilər ki, yeyək. Amma boğazımızdan su da keçmirdi.

Biz uşaqlar da pis vəziyyətdə idik. Bir-birimizə çox bağlı idik. Aramızda güclü sevgi vardı. Mən özüm hamıdan pis vəziyyətdə idim. Yer salanda Seyid Əli və Seyid Mənsurun kənarında Möhsinin yerini boş görüb hönkürərək ağlayırdım. Atam nə qədər çalışırdısa məni sakitləşdirə bilmirdi. Deyirdi ki, bu gün Möhsini gördüm, vəziyyəti yaxşıdır. Amma bu sözlər təsirsiz idi. Atamın başımı qarışdırmaq üçün dükandan aldıqlarına da məhəl qoymurdum. Nə üçünsə həmin gün Möhsini itirdiyimizi düşünürdüm.

O qədər ağladım ki, axırda iç çəkməyə başladım. Atam məcbur oldu ki, məni gecə yarı xəstəxanaya aparsın. Amma xəstəxanada görüşə icazə vermədilər. Atam məni gözetçi qocanın yanında qoyub içəri daxil oldu. Qoca çox mehriban idi. Məni yanında oturdub söhbət edir, sakitləşdirmək istəyirdi.

Atam qayıtdı, dedi Möhsinin vəziyyəti yaxşıdır, onunla söhbət etdim. Sözləri məni sakitləşdirdi.

Möhsin 3-4 gün komada qaldı. Sonra tədricən huşu başına gəldi. Amma yaddaşı itmişdi. Heç kimi tanımırdı. On gün sonra xəstəxanadan evə buraxıldı. Amma əvvəlki Möhsin deyildi. Həkimlər deyirdi ki, əvvəlki hala qayıtmaq üçün zaman lazımdır.

Sanki gic olmuşdu. Diqqətsiz idi. Pul verirdilər ki, çörək alıb gətirsin, gedirdi, bir neçə saat tapılmırdı. Ya yolu itirirdi, ya da əliboş qayıdırdı. Nə üçün göndərildiyini xatırlamırdı. Möhsin birinci sinfə gedirdi, qiymətləri də yaxşı idi. Bu hadisədən sonra dərslə soyudu, qiymətləri aşağı endi. Atam onu təşviq etməyə çox çalışdı, amma faydası olmadı. Orta məktəbin ikinci sinfinə qədər oxudu. Uzun müddət bu vəziyyətdə qaldı.

Möhsinin başına gələn hadisə yeni evə köçməyimizi yubatdı. Seyid Həsən də o evdə dünyaya gəldi. Evin 6-cı övladı, 4-cü oğlu idi. O zaman babam və Mimi Məşhəd ziyarətinə getmişdi. Buna görə də anamı xəstəxanaya Hüseyini dayımın arvadı və qaynanası apardı. Xumbə xəstəxanası deyirdilər, Fərmandarlıq meydanının yaxınlığında idi. Atam hələ də münasib iş tapa bilməmişdi. Maddi vəziyyətimiz çox pis idi. Bu səbəbdən xəstəxananın xərcini (50 tümən) dayımın qaynanası verdi. Sonradan atam bu borcu qaytardı.

Anamı evə gətirəndən sonra mən qulluq edirdim. Mənim 8 yaşım vardı və bu işlər mənə çox çətin idi. Amma başqa biri yox idi.

Belə bir vəziyyətdə ikinci dəfə ev sahibi bizi evdən çıxardı. Köçdüyümüz ev bir dəhlizlə ikiyə bölünmüşdü. Arxa həyətdə yaşayanlar ev sahibi ilə bizim yaşadığımız qabaq həyətdən gəlib-gedirdi. Təzə evdə çox əziyyət çəkdik. Əvvəlki ev sahibləri yaxşı insanlar idi. İndiki ev sahibinin xasiyyəti çox pis idi, bizə əzab verirdi. Sübh işə gedəndə suyu bağlayırdı. Əvvəllər elə bilirdik ki, su kəsilib. Amma o evə qayıdanda su gəldiyindən işin nə yerdə olduğunu anladıq. Arvadı həqiqətən yaxşı insan idi. Daim əri ilə deyiniirdi, deyirdi uşaqları var, günahdır. Əri isə razılaşmırdı, deyirdi ki, böyük ailədirlər, suyu çox işlədirlər, su pulu çox gəlir.

Qonşular da narazılıq edirdilər, deyirdilər biz də su pulu veririk. Amma ev sahibi bu sözləri vecinə almırdı. Anam ev sahibinin insafsızlığına görə çox narazı idi.

Əvəzində qonşularımızdan biri çox yaxşı və mehriban idi. Onu az-az görürdük, sürücü idi. Hansı şəhərə getsəydi həmin şəhərin

meyvələrindən gətirər, qonşular arasında bölərdi. Subay idi. Atam həmişə deyərdi ki, Allah ona xeyir versin, qeyrətli insandır.

Onun evdə olmasını setar səsindən bilərdik. Uşaqların setar səsindən çox xoşu gəlirdi. O, setar çalanda pəncərəsinin qabağına toplaşib qulaq asardıq.

Uşaqlıq dövründə yoxsulluq şuluqluqlarımıza mane olmurdu. Həyat bizim üçün sevincli idi. Günlər ötüb keçirdi, biz şuluqluqlarımızdan qalmırdıq.

Həmin il payızda mən birinci sinfə getdim. İki ay keçməmişdi ki, hadisə ilə üzləşdim.

Həmin gün qonşu həyətdə uşaqlarla oynayırdıq. Ev sahibi limandan gətirdiyi şalbanları həyətin bir tərəfində yığmışdı. Biz şalbanların üstünə çıxıb düşürdük. Birdən şalbanlar sürüşdü və yıxıldım. Şalbanlardakı mıxlardan biri ayağıma batdı. Uşaqlardan biri məni tutdu, o biri şalbanı çəkdi. Çətinliklə də olsa, mıxı çıxardılar. Ayağım ağır yaralanmışdı. Yerdən qalxa bilmirdim. Uşaqlar anamı çağırmağa getdilər.

Çox qorxmışdım. Hey düşündürdüm ki, hadisəni anama necə deyim. Amma anam gəlib görəndə mənə heç nə demədi. Bəlkə də çox hövlləndiyindən məni danlamağı yadından çıxardı. Tələsik qoluma girdi, evə getdik. Parça yandırıb külünü yaramın üzərinə səpdi ki, qanaxma dayansın.

Hadisədən bir neçə gün ötəndən sonra ayağımdakı yara çirklədi. Artıq ayağım açılmırdı. Yeriyə bilmirdim, yerlə sürünürdüm. Ayağım elə ağrıyırdı ki, heç kimi toxunmağa qoymurdum. Nəhayət, anam məni belinə alıb xəstəxanaya gətirdi. Həkimlər dedilər ki, ayaq çox irinləyib, belə davam etsə iflic olacaq. Ömrümün ən ağır günlərini yaşayırdım. Həkim tibb bacısı ilə köməkləşib məni ayağa qaldırdı. Məcbur etdilər ki, yeriyim. Ayağımı yerə qoyanda ağıla gəlməyən bir ağrı olurdu. Yeriyr, qışqırırdım. Yaradan çirk və qan gəlirdi. Məni çarpayıya uzatdılar. Dedim daha işim bitdi. Həkim pinset götürdü. Yaranın içindəki irin-qanı təmizləməyə başladı. Ayağım havası boşalmış şara dönürdü.

Həkim dedi ki, hər gün gəlməlisiniz, sarğı dəyişməlidir. Anam məni zorla aparırdı, deyirdim getmirəm, orada mənə əzab verirlər. Anamsa əzaba qatlaşır, məni belinə alıb yola düzəlirdi.

Yolda kiçik tərpənişdən ağrım şiddətlənirdi. Xəstəxanaya gedib qaydıncə yarıcan olurdum. Yaraya görə bir ay məktəbə getmədim.

Məktəb müdiri elə bilirdi ki, valideynlərim mane olur. Çünki o dövrdə qızları məktəbə buraxmırdılar. Müdir dalımca adam göndərmişdi. Anam məktəbə gedib, vəziyyəti danışdı, dedi ki, yeriyə bilmirəm.

Amma sözlərinə inanmamışdılar, demişdilər ki, gərək özü gələ. Anam min bir əzabla məni məktəbə apardı. Ayağımı görüb dedilər ki, sağalan kimi dərəcə gəlirəm.

Ayağa qalxıb yeriməyim bir ay yarım uzandı. Divardan tutub çətinliklə hərəkət edirdim. Maşınla getmək imkanı olmadığından axsaya-axsaya gedirdim.

Nə qədər çətin olsa da, təhsilə marağım güc gəlirdi. Füzuzəndə müəlliminin köməyi ilə dərslərdəki geriliyi aradan qaldırdım. Müəlliminin canıyananlığı və təlaşım sayəsində may ayında sinfin birinci şagirdi oldum.

Dərs ili başa çatandan sonra evimizi dəyişdik. Pis xasiyyətli ev sahibindən canımız qurtardı. Sonralar da çox ev dəyişdik. Şadabad məhəlləsində bir küçə aşağı, ya bir küçə yuxarı ev tuturduq. Hər yerin öz müsbət və mənfi tərəfləri vardı. Çarə yoxdu, dözməli idik. Bir sahibxana mehriban olurdu, o biri kobud. Biri əlindən gələn yaxşılığı edirdi, o biri əlindən gələn pisliyi!

Məsələn, Mina küçəsində olduğumuz evdə təqribən 300 metrlik böyük həyət vardı. İki yanda otaqlar düzülmüşdü. Bir tərəfdə ev sahibinin otaqları idi, digər tərəfdə kirayənişinlər qalırdı. Üç kirayənişindən sonra bizim otaq gəlirdi. Hər dörd ailə çoxuşaqlı idi.

Yayda hərə öz otağının qarşısında xalça döşəyir, süfrə salırdı. Qonşular bir-birlərini süfrəyə dəvət edir, bir boşqab da qonşuya verirdilər. Bir evdə bişən xörəkdən hamı dadırdı. Səfa-səmimiyyət içində, mehriban yaşayırdıq. Hər axşam ev sahibi televizorunu gətirib ortaya qoyurdu, birlikdə tamaşa edirdik.

Qışda hərə öz otağında olurdu. Biz də həm qonaq otağı, həm yataq otağı, həm oturmaq yeri olan bir otağımıza çəkilirdik. Yeganə əyləncəmiz radio idi, axşamlar Rüstəm və Zöhrab, digər qəhrəmanlıq dastanları dinləyirdik.

Anam hələ də dolanışığa kömək üçün xurma təmizləyirdi. Biz də kömək edirdik. Hətta Seyid Əli, Seyid Möhsin köməyə gəlirdi. Uşaqlar bir neçə saatdan sonra yorulurdu. Bir-bir durub gedirdilər. Amma anamla mən yatağa sonda girirdik.

Atam hələ də bazarda yük daşıyırdı. Nəhayət, bələdiyyədə süpürgəçi kimi işə düzəldi. Səhər namazını qılıb işə gedirdi. Bəzən Seyid Əli ilə

səhər 7-də dərsə gedəndə görərdik ki, küçə süpürür. Yanına qaçıb əlini öpərdik. O da nəvaziş göstərib deyərdi ki, gedin, dərsə gecikməyin.

Mənim məktəbimin adı Salur, Seyid Əlinin məktəbinin adı 25 Şəhriyəridi. Bu iki məktəb Xəlici-Fars küçəsində yerləşirdi.

Atam həmin il mənə çadra aldı. Qara üzərində iri tünd qırmızı rəngdə güllər, ağ yarpaqlar əks olunmuşdu. Razılaşmışdıq ki, təkcə evdə örtəm. Amma mən çox istəyirdim ki, çölə çıxanda da başıma atım. Çadra atanda özümü böyük hiss edirdim. Amma atam deyirdi ki, çadra ilə hərəkət edə bilməyəcəksən, toz-torpağa bulaşacaqsan.

Atama xatir yox demirdim. Amma gizlicə çadranı büküb Seyid Əliyə verirdim, çıxarırdı küçəyə. Mən sağollaşib evdən çıxır, küçənin başında çadranı alıb başıma atırdım.

Məktəbə çatanda belə qədər toz-torpaq olurdu. Çünki şəhərin əsas küçələrindən başqa hər yeri torpaq idi. Məcbur olurdu ki, çadramı, corablarımı, ayaqqabılarımı məktəbin hovuzunda yuyum. Çadranı yuyub atırdım pilləkənin sürəhisinə. Bir müddət qonşunun qızı ilə razılaşdıq ki, məktəbə mikroavtobusla gedək. Təksi 5 riala, mikroavtobus 3 riala aparırdı. Bir gün mən iki rial, o bir rial, bir gün o iki rial, mən bir rial götürürdük. Sürücü bizi uşaq olduğumuz üçün bir nəfər hesablayırdı. Beləcə, ikimiz 3 riala məktəbə gedirdik.

Çox vaxt sinif nümayəndəsi olurdu. Bu işdən çox xoşum gəlirdi. Tapşırıqları lazımınca yerinə yetirirdim. O zaman məktəbdə pulsuz süd və keks, ya da yumurta sandviçi verirdilər. Bəzən meyvə də olurdu. Bir müddət holland pendiri verirdilər. Uşaqların bu pendirdən xoşları gəlmirdi. Hava dəyən kimi quruyurdu. Buna görə adını daş qoymuşdular. Bir-birlərinə pendir atırdılar. Sandviç günü olanda müəllimlə birlikdə sandviç hazırlayırdıq. Hazırladığımız sandviçləri xüsusi göy və qırmızı səbətlərə yığırdıq. Səbətləri sinfə mən gətirirdim. Məsullar təkid edirdi ki, uşaqlar yemək payını məktəbdə yesin. Amma uşaqların əksəri öz payını evə aparırdı. Mənim də ürəyim gəlmirdi ki, payımı tək yeyim. Əli və Möhsin də paylarını evə gətirirdilər. Evdə anam və uşaqlarla birlikdə yeyirdik. Hətta atama da pay saxlayırdıq. Onun gözləri dolurdu, deyirdi: Özünüz yeyin, mən istəmirəm. İşdə belə şeylər çox yeyirəm.

Amma əmin idik ki, atam bizsiz heç nə yeməz.

1974-cü ilin yayında bələdiyyə mühəndislərindən olan Behruzi atama təklif etdi ki, onun evinə köçək. Yayda Tehrana getdiyindən evini etibarlı bir adama tapşırmaq istəyirdi. Xeyrixah adamdı,

dostlarına tapşırırmışdı ki, ehtiyacı, ailəsi böyük olan bir adam tanıtdırsınlar.

Artıq Səid və Zeynəb də əlavə olmuşdu, səkkiz uşaq idik. Atam bizi elə tərbiyə etmişdi ki, səsımız çıxmırdı, qonşuları incitmirdik. Mühəndis Behruzinin də bizdən xoşu gəlirdi. Buna görə də onun evində üç ay yox, bir il qaldıq.

Mühəndis Behruzinin evi böyük və gözəl idi. Dəmir yolunun yaxınlığında idi. Villa formasında tikilmişdi. Binanın iki qapısı vardı. Biz həyətdən küçəyə açılan qapıdan gedib-gəlirdik. Behruzinin ailəsi prospektə çıxan əsas qapıdan istifadə edirdi.

Bu məhəllədə Dəniz Qüvvələrində çalışanlar, bələdiyyənin mühəndisləri yaşayırdı. Evlərin arasındakı dalan küçələrdən dayanacaq kimi istifadə olunurdu. Evlərin qapıları bu prospektə açılırdı. Ağacla dolu həyətdə düzbucaqlı şəkildə bağçalar vardı. Bağçaların arasındakı səkilərə daş laylar döşənmişdi. Divarları mavi rəngdə böyük bir hovuz vardı. Həyətin qurtaracağında, ağacların arxasında toyuqdamı vardı. Xanım Behruzi orada toyuq-cücə saxlayırdı. Bir kənarda da itdamı vardı.

Başqa bir guşədə ensiz dəhlizlə ayrılmış iki otaq tikilmişdi. Soldakı otaq anbar kimi nəzərdə tutulmuşdu. Xanım Behruzi artıq əşyaları ora yığırdı. Sağdakı böyük otağı bizə vermişdilər. Dəhlizin sonundakı taxtın üstünə qaz ocağı, altına qaz balonu qoymuşduq. Atam taxça düzəldib divara vurmuşdu. Qab-qacağı ora yığırdıq. Otaqda kiçik paltar komodu və bufet vardı. Yerə palaz atıb, divar boyu mütəkkə düzmüşdük. Həmişə olduğu kimi divara atamın çox sevdiyi Ayətullah Bürucerd, Ayətullah Həkimin şəkilləri vurulmuşdu. Quran və şəkillər otaqdakı ən müqəddəs şeylərdi. Atam bizə bu şeylərə ehtiram göstərməyi öyrətmişdi.

Uzun illərdən sonra bu evdə bir rahatlıq hiss edirdik. Nə bəhanə axtaran ev sahibləri, nə səs-küy salan qonşular vardı. Mühəndis və xanımı gözəl insanlardı, bizə qarşı narahatedici rəftara yol verməzdilər.

Ev öz evimiz kimi idi.

Biz uşaqlar üçün də bu ev çox rahat idi. Evdə hər şeydən çox onun həyatini sevirdim.

Hüseyni dayının uşaqları da bu evi çox sevirdilər. Hüseyni dayı bizi nəzərə alıb uşaqların tez-tez gəlməsinə yol vermirdi. Amma atam israr göstərir, uşaqlar gələndə getməyə qoymurdu.

O günlərdə bir yerə toplanırıdık, həyətin bir guşəsində qızğın oyun başlayırdı. “Xalebazi” (uşaqlar böyüklərin rolunda) oynayırdı. Əsasən öz həyatımızı ifa edirdik. Sonra atamın ağaclara bağladığı iplərdə yellənirdik.

Həyətdəki ağaclar arasında xanım Behruzinin çox diqqət göstərdiyi innab (zisifus) ağacı vardı. Bizə danışdı ki, bir dəfə gecə ayılıb görüb ki, ağacda nur var. Xanım Behruzi təhsilli qadın olsa da, inanırdı ki, bu ağacda xeyirxah bir insan yaşayır. Bu etiqadla ağaca xüsusi qulluq edir, hər cümə axşamı su verir, ətrafında şam yandırır. Qürub vaxtı bu mənzərə qəşəng görünürdü. Özü olmayanda mənə şam verirdi ki, onun yerinə bu işi görüm.

Mühəndisin evində olduğumuz il ilk ramazan idi ki, orucumuzu bütöv tuturduq. Əvvəllər acdığımız vaxt gizlicə bir şey yeyərdik. Xanım Behruzi anamdan icazə istədi ki, mən onunla iftar edim. Ramazanda qapımıza yemək göndərsə də, istəyirdi ramazanda evlərinə gedib, orada orucumu açım. Amma atam tapşırırdı ki, evimizdə xurma və su ilə orucunu aç, sonra get.

Azan vaxtı minacat deyiləndə xanım Behruzi mənə deyirdi: Mənə və uşaqlarıma dua et, sənin duan qəbuldur.

Xanım Behruzinin Şəhramdan başqa bütün övladları təhsilli idi, mühüm vəzifələrdə çalışırdılar.

Şəhram küt idi. 17-18 yaşı olsa da, uşaq kimi davranırdı. Onu ilk dəfə görəndə çox təəccübləndim. Amma mehriban idi, kimisə incitmirdi.

Evlərinə kim gəlsəydi dərhal ona yeməyə nəşə təklif edərdi. Qəbul etməsəydilər inciyər, anasına şikayətlənərdi.

Xanım Behruzi yaşlı və tənha idi, evin işlərini çatdırmırdı. Çalışırdım ona kömək edim. Bayramlarda övladları gələndə başı qarışırdı. Abadanda yaşayan qızı Pərivəş görəndə ki, anasına kömək edirəm, çox sevindi. Məni öpüb dedi ki, anama köməyinə görə təşəkkür edirəm. Sonra mənə bir 20 tümənlik bayram payı verdi. Çox sevindim. O zaman 20 tümən böyük pul idi.

Bir sözlə, bu evdə yaşadığımız bir il gözəl bir dövr idi. Amma bu xoş günlər uzun sürmədi. Mühəndis Behruzi Tehrana göndərildi, biz də qayıtdıq Şahabada. Bu dəfə atam Mina küçəsində, Cənnətabad (qəbiristanlığı) yaxınlığında ev kirayələdi. Ev sahibi zahirən yaxşı adama bənzəsə də əyri yolda idi, əyyaşlıq edirdi. Atam çox çalışdı ki,

onu pis yoldan uzaqlaşdırsın, amma faydası olmadı. Bu səbəbdən tezliklə həmin evdən çıxası olduq.

Bədbəxtçilikdən təzə evin sahibi də əvvəlkindən geri qalmırdı. Bu adam yaxınlıqdakı tikintidən evinə material gətirirdi. Atam onun bu işindən xəbər tutub, etiraz etdi ki, haram iş görür. Atamın etirazı nəinki fayda vermədi, ev sahibi bizimlə düşmən oldu. Bir gün atam evdə olmayanda dama çıxıb külünglə tavanı əşyalarımızın üstünə uçurdu. Əgər qonşular olmasaydı evi başımıza uçuracaqdı. Qonşular seyid olduğumuz üçün bizə ehtiram göstərirdilər. Gecə yığışib atamla söhbət etdilər, dedilər ki, şikayət etsin. Atam əvvəlcə razılıq verməsə də, ardıcıl ısrarlardan sonra şikayət etdi.

Məmurilər gəlib ev sahibini apardılar. Amma atam dözmədi, iki gün çəkmədi, gedib şikayətini geri götürdü.

Bütün bu çətinlikləri görən Əli uşaq yaşlarından işləməyə başladı. İsti yay və soyuq qışda günortadan sonra Xürrəmşəhr-Əhvaz yolunun başlanğıcında Dizelabad adlanan yanacaqdoldurma məntəqəsində müsafirlərə və yük maşını sürücülərinə saqqız, qarğıdalı satır, bu yolla dolanışığa kömək etməyə çalışırdı. Bir dəfə dedim ki, Əli, mənə də apar, görüm necə alver edirsən. Qeyrəti cuşa gəldi, dedi ora qızlar üçün yaxşı yer deyil. Amma mən əl çəkmədim. Allaha and verdim, dedim ki, onun necə saqqız satdığını görmək istəyirəm. Axır ki, mənim təkidlərimə təslim oldu. Əli ilə getdim, onun və başqa uşaqların necə alış-veriş etdiyini görüb daha da həvəsləndim. Nəhayət, anamı razı saldım və Əli ilə getdim. Atam xəbər tutub çox narahat oldu. Anamla davalaşdı, dedi ki, nə üçün uşaqları alverə göndəirirsən! Atam uşaqların işləməsi ilə əvvəldən müxalif idi. Əldə nəse satmağımızla heç vaxt razılaşmazdı. Amma dolanışığı ağır idi, anam məcbur qalıb yenə bu işi görürdü. Mənsə böyük həvəslə gedirdim. Anamın ləbləbi bişirdiyi qazanı götürüb yol kənarında dayanırdım. Əli narazı olsa da anama görə bir söz demirdi. Erkən səhər vaxtı Əli və mən də daxil olmaqla iyirmiyə yaxın uşaq yol qırağında sıralanırdıq. Qazanlar qabağımızda müştəri gözləyirdik. Allah hamının ruzisini verirdi. Hamı satırdı, amma Əli ilə mən anamın ləbləbilərini tez satıb qurtarırdıq. Anam qazanı o qədər sürtürdü ki, par-par yanırdı. Ləbləbini də çox diqqətlə bişirirdi. Sürücü müştərilər bütün qazanların qapağını açdırır, bütün qazanlara baxırdılar. Gəlirdilər bizim yanımıza. Əli çalışırdı ki, əvvəlcə mən satıb qurtarım, evə gedim. Sürücülər mənə yaxınlaşanda Əli qabağa çıxıb deyirdi ki, biz bir yerdəyik. Yanımda dayanar, mənə qoruyardı.

Bizim bu alış-verişdən gələn pula ehtiyacımız olsa da, Əli bizdən də yoxsul uşaq görəndə onu qabağa salar, deyərdi sən get saqqız, şokoladını o maşında sat. Özünü kənarda dayanıb tamaşa edərdi. Əlinin bu addımından çox xoşum gəlirdi. O, iki ya üçüncü sinifdə oxusa da, işlərini sorğu-sualsız qəbul edirdim. Bilirdim ki, atdığı addım düzgündür.

Hüseyni dayı evimizdəki şəraiti, Əlinin təlaşlarını görürdü. Atanamdan istədi ki, Əlini öz evlərinə aparsın. Dayım istəmirdi ki, Əlinin düşüncəsi, istedadı evin problemlərinə xərclənsin. Əlinin oxumasını, irəli getməsinə arzulayırdı. Bir neçə gün sonra Əli evə gəldi. Evə göz gəzdirib soruşdu ki, nahara nə yemisiz? Dedim heç nə. Səbəbini soruşdu. Cavab verdim ki, evdə heç nə yox idi. Diltən oldu. Atam evə gələndə Əli dedi ki, daha dayımgilə getməyəcəm. Atam elə əvvəldən bu işə razı deyildi. Məcbur qalıb icazə vermişdi. Nə qədər soruşdularsa ki, nə üçün, cavab vermədi. Anam çox çalışdı ki, Əlini razı salsın. Dayım gəldi, Əli ilə xeyli söhbət etdi. Amma Əlini fikrindən daşındıra bilmədilər. Sonradan mən səbəbini soruşdum. Dedi istəyirəm öz evimizdə olum, nə olsa bir yerdə yeyək, hamımız bir olaq.

Əli bu qərarı ilə zahirən çox şey itirdi. Dayım onu xüsusi milli məktəbə yazdırmaq istədi. Əlini və öz uşaqlarını bir neçə gün öz maşını ilə məktəbə aparıb-gətirdi. Dayımın evi bu yaşda uşaq üçün maraqlı ola bilərdi. Bizim məhəllədə cəmi bir televizor var idi. Ən azı dayımın evindəki televizor maraqlı idi. Amma Əli qayıtdı və yenidən işə başladı. Əlini bu canıyananlığına görə çox sevirdim. İmkan həddində vaxtımız bir yerdə keçirdi. Məktəbdə tətil başlayanda uşaqlar səs-küylə çölə axışardı. O zaman Əli tez məktəbin qabağına çıxar, mənə gözləyərdi. İmkan verməzdi ki, mən onların məktəbinin qarşısında gözləyim. Evə gedəndə yolüstü yemək payımızı bir-birimizə göstərərdik. Ürəyimiz gəlməzdi yeyək, evə aparardıq. Yol boyu arzularımızdan danışardıq. Həmişə arzulayırdıq ki, ev tikək, kirayədən canımız qurtarsın.

Evlərdən birində ev sahibi gündüzlər arvadını sillələyir, təpikləyir, gecəni sübhə qədər özündən pis dostları ilə şərab içir, əyyaşlıq edirdi. Orada olduğumuz müddətdə atam Əli ilə birlikdə, yatmır, gecəni səhərə qədər başımız üzərində keşik çəkirdi. Belə məsələlərin həyəcan və qorxusu səbəbindən yeganə istəyimiz öz evimizin olması idi. Gecələr damda yatanda Leyla və Möhsinlə ulduzları nişanlayırdıq. Hərəməz bir ulduz seçir, “mənim ulduzum odur”, “mənim ulduzum işıqlıdır”,

deyirdik. Əli deyirdi ki, kaş insanların qəlbi də bu ulduzlar kimi işıqlı olaydı, bir olaydılar, bir-birinə yanaydılar; kaş pullular kasıblar barədə düşünəydi, pullarını kasıblarla böləydi; belə etsəydilər, kimsə yoxsul olmazdı!

Əlinin sözləri barədə düşünürdük. Deyirdik ki, gedək filan pullu adama deyək, pullarını yoxsullar arasında bölsün. Əli deyirdi: Yox, belə olmaz. Onlar pulu sevdikləri üçün pullu olublar. Pullarını yoxsullar arasında bölməzlər... Biz deyirdik ki, bəs nə edək onlar yoxsullara da pul lazım olduğunu başa düşsünlər?.. O qədər danışırıdık ki, axırda yuxu aparırdı.

Bir dəfə ayaqqabım cırılmışdı, məktəbə geyməyə başqa ayaqqabım yox idi. Əli dedi ki, narahat olma, mənim ayaqqabımı geyərsən. Əli səhər növbəsində oxuyurdu, mən günorta növbəsində. O, dərstdən çıxan kimi qaçaraq evə gəlirdi ki, mən onun krasovkalarını geyib dərse çata bilim. Onun ayağını sıxan ayaqqabı mənim ayağıma böyük idi. Yeriyəndə ayağım ayaqqabıda sürüşür, barmağım cırıq yerindən bayıra çıxırdı. Fərşid və Kambizlər küçələrindən – varlı uşaqları burada yaşadığından bu adı vermişdilər - keçəndə çalışırdım ki, ayaqqabının cırıq yerindən barmağım görünməsin. Məsxərəyə qoymağa mövzu gəzən belə uşaqlar üçün mövzu olmaqdan qorxurdum. O məhəllədən keçənə qədər ayağım bərk ağrıyırdı. Əliyə dedim ki, ayaqqabılar ayağıma böyükdür. Ayaqqabının içinə bir qədər pambıq qoydu. Amma faydası olmadı. Ayağım tərləyir, pambığı isladırı. Sonda yenə barmağım cırıq yerdən çölə çıxırdı. Bu çətinlik bir müddət davam etdi. Sonra Əli özünə, atam mənə ayaqqabı aldı.

1977-ci ilin sonlarında bələdiyyə şəhərin keçmiş qəbiristanlıq məhəlləsində öz fəhlələrinə ev tikməyə başladı. Atam da orada işləyirdi. Gözətçilik edir, tikinti materialların təhvil götürür, fəhlələrə nəzarət edirdi.

Bir ömür bu evdən o evə, o evdən bu evə yük daşıdıqdan sonra bir neçə aya ev sahibi olmaq xəbəri inandırıcı deyildi. Çox sevinirdik. Ev sahiblərinin əzab-əziyyəti atamı o qədər boğaza yığmışdı ki, birinci sıra evlərin üstü vurulan kimi köçdük. Ev yox, dörd divar demək olardı. Nə qapı vardı, nə pəncərə. Atam pəncərələrin yerinə müşənbə vurdu. Nə qədər çətin olsa da, insafsız ev sahiblərinə kirayənişin olmaqdan yaxşı idi.

Qədim qəbiristanlıq tədricən şəhərə çevrilirdi. Orada olduğumuz bir ildə dəfələrlə görmüşdük ki, fəhlələr yeri qazanda batmış qəbirlərdəki

sümüklər çıxır. Dağıdılmayan yeganə qəbir Həşimə adlı 12 yaşlı seyid qızın qəbri idi. Əhalinin bu qıza qeyri-adi etiqadı vardı. Ona təvəssül edir, istəklərini alırdılar. Hər dəfə bu qəbiri loderə vermək istəyəndə bir problem yaranmışdı. Nəhayət, qərara gəlmişdilər ki, bu qəbiri saxlasınlar. Nəzir pulları ilə bir məqbərə də düzəltmişdilər. Orada Xürrəmşəhrin ərəb başçılarından birinə məxsus ailə məzarlığı da vardı. Ailə üzvləri bu torpağı pulla almışdılar. Sonradan həmin yer məscid oldu. Deyirdilər ki, ikinci dünya müharibəsi zamanı bu ərazi şəhər ərazisinə daxil olub. İngilislər Xürrəmşəhrə daxil olanda camaat bu yerdə səngər qazır. Sonradan həlak olanlar burada dəfn edilir və qəbiristanlıq yaranır. Eşitmişdim ki, mis yığan iki uşaq burada iki qumbara tapıb və qumbaranın partlaması nəticəsində ikisi də həlak olub.

Atamın işi çox, özü yorğun olsa da, fəhlələr yer qazanda çıxan sümükləri toplayıb, yaşıl fəza üçün nəzərdə tutulmuş sahədə dəfn edirdi. Deyirdi ki, bu sümükləri hara gəldi atmaq günahdır.

Bəzən biz də bu ərazidə oynayanda qarşımıza sümük çıxardı. Atamı çağırırdıq. Gəlib çala qazardı, bizə deyirdi ki, sümükləri gətirin. Biz sümükləri gətirəndə diqqətsizlik göstərsəydik, atam narahat olar və deyirdi ki, insanın ölümündən neçə il keçsə də, onun cəsədinin, əzələrinin, sümüklərinin hörməti var. Biz də bismillah deyər, salavat çəkərdik. Bütöv skeletləri bir neçə nəfər birlikdə qaldırırdıq. Bəzən sümüyə toxunan kimi ovulub tökülərdi. Bəzən bir skeletdən təkcə kəllə və çanaq sümüyü qalırdı. Bu səhnələr ölü və skeleti gözümüzdə adıləşdirmişdi, daha qorxmurduq.

Atamın işə can yandırması və diqqəti onu hamıya sevdirmişdi. Öz səliqəsi ilə dəftərçə düzəltmişdi, sürücülərə qəbz verirdi. Amma təkcə Quran savadı olduğundan yaza bilmirdi. Dəftərçənin vərəqlərini mən yazırdım, maşının nömrəsi və imza üçün yeri boş qoyurdum. Sürücülərdən yükü alanda bu vərəqlərdən ikisini doldurub imzalayır, birini sürücüyə verir, o birini özündə saxlayırdı. Sürücülərlə o qədər yaxın idi ki, öz şəhərlərinə gedəndə atama sovqat gətirirdilər. Atam işə getməyəndə onu görməyə evə gəlirdilər.

Atam iş dalınca bir yerə gedəndə Əli onun yerində qalırdı. Əli o qədər intizamlı, məsuliyyətli idi ki, atam arxayınçılıqla onu öz yerində qoyurdu. Bilirdi ki, onun gördüyü işləri Əli də lazım olan səviyyədə yerinə yetirəcək. Əli böyüdükcə çətin işləri öhdəyə götürürdü. Atamın yanında tədricən bənnalıq, santexniklik, qaynaqçılıq öyrənirdi. Qaynaq

işində gözləri qan qoymuşdu, gecə yata bilmirdi. 18 yaşı olanda artıq mahir bənnə, qaynaqçı idi. O zaman əksər tikintilər bir mərtəbə idi. Hündür binalar bugünkü kimi çox deyildi. İkimərtəbəli Mehr xəstəxanası, üçmərtəbəli Behbəhaniyan xəstəxanasının tikintisində qaynaq işlərini Əli görmüşdü. Anamla bazara gedəndə çox vaxt Əlini iş başında görürdük. Əli adət etmişdi ki, işləyəndə başını dəsmalla bağlasın. Qaynağın işığı və istisindən gözləri ağrıyırdı. Qürub vaxtı gözləri qızarırdı, şişərdi. Ağrıdan sızıldayırdı. Kartofu dilimləyib gözlərinin üstünə qoyardı ki, iltihab aradan qalxsın. Amma səhəri gün yenə işə gedərdi. Əli ilə yanaşı Möhsin də çox əziyyət çəkirdi. Damdan yıxılmamış zərgər şagirdi idi. Hadisədən sonra dedi ki, dərs oxumağa gücüm yoxdur. Amma atam onu məcbur etdi ki, oxusun. İbtidai məktəbin 2-ci sinfində bir neçə dərsi çatdırmadı. Məktəbi atıb işə başladı. Əli kimi o da işində müvəffəq idi. Möhsin bənnəlik, Əli qaynaqçılıqla maraqlanırdı. Əli və Möhsin hansı sahədə işə başlayırdılarsa, tələş və maraqları sayəsində peşəkar olurdular.

Əli min əzaba qatlaşıb qazandığı pulu ya atama, ya da anama verirdi. Dəfələrlə görmüşdüm ki, atam Əlidən pul alanda ağlayır. Atam deyirdi: Əli, mən bilirəm ki, sən ailənin yükünü yüngülləşdirmək üçün çalışırsan. Çox sağ ol. Amma bu pulu özünə xərclə.

Əli pulu geri almaq istəmirdi və deyirdi: İstəyirəm ki, bu pul evə xərclənsin.

Əli həm işləyir, həm də karate məşqinə gedirdi. Qara kəmərlə almışdı. Evdə bizə də fənd öyrədirdi. O həm də xəttatlıqla məşğul idi. Müəllimsiz, öz tələşi ilə peşəkar xəttat olmuşdu. Xürrəmşəhərdə çay olduğundan o da bütün oğlanlar kimi yaxşı üzgüçü idi. O, Qırmızı Aypara Gəncləri Cəmiyyətinin hovuzunda peşəkar üzgüçülük məharətlərinə də yiyələnirdi.

Əli Quran qiraəti, məddahlıq, idman, xəttatlıqda məharətlərinə görə daim tərifnamə alırdı. Anam iftixarla deyirdi ki, sənənin başın hər qazanda bişib!

Nəhayət, bir ildən sonra fəhlə evləri tikilib qurtardı. Bizim evimiz qəsəbənin qurtaracağında idi. Bizim evdən sonra şoranlıq torpaq gəlirdi. Torpaq sahəsinin səthi aşağı olduğundan yağış yağanda süni göl yaranırdı. Evlər ingilis üslubunda tikilmişdi, həyətlərin divarı yox idi. Həyətləri bir-birindən metal torlar, yaşıl (kol) divarlar ayırırdı. Qadın və uşaqların göz qabağında olması çoxlarını narazı salırdı. Atam da

narazı idi. Bənnə gətirdi, Möhsin və Əli ilə birlikdə divar qaldırdılar, mozaika lay (plitə, kafel, kaşı) döşədilər.

Əli suvaq çəkirdi, Möhsinlə atam qaynaq işləri görürdü. Leyla ilə mən də kömək edirdik. Mən suvaq hazırlayırdım, Leyla aparıb atama verirdi. Yorulmamaq üçün arabir yerimizi dəyişirdik. Səhər saat 10-da anam həyətin ortasında primusu yandırır. Yumurta sındırır bir qaba vurur, qarışdırır heyvan yağı atdığı tavaya tökürdü. Bişəndən sonra əvvəlcədən qızartdığı pomidorların kənarına tökürdü. Həyətin ortasında əyləşib bu xörəkdən yemək, yorğunluqdan sonra qaynar çay içmək çox ləzzət verirdi.

Hamının təlaşı ilə nəhayət ev hazır oldu. Bu qədər ev dəyişdikdən, ev sahiblərinin kobud davranışlarına dözdükdən sonra öz evimiz vardı. Bu evdə təzəcə təhlükəsizlik və asayiş hiss edirdik. Uzun illər bu hissi az yaşamışdıq.

Həmin il tədricən inqilab zümzümələri eşidilməyə başladı. Əli də çox tez inqilab cərəyanına qatıldı. Tədricən dərstdən uzaqlaşdı. Əli və Möhsinin təhsilinə çox diqqət yetirən atam siyasi keçmişə malik olduğundan nəinki Əliyə mane olmadı, hətta bu işdə onunla yoldaşlıq etdi. Axşamlar əyləşər, astadan inqilab haqqında danışardılar. Çox çalışırdım ki, onların söhbətlərindən baş çıxarım. Nə qədər maraqlı göstərsəm də, bir şey əldə edə bilmirdim. Gecələr evdən çıxırdılar ki, Əlinin gətirdiyi inqilabi vərəqləri, İmam Xomeyninin çıxışları yazılmış kasetləri şəhərdə yaysınlar. Bu cərəyanda Əli düşüncə baxımından çox inkişaf etmişdi. Bu fikirlər sanki cisminə də təsir etmişdi. Onun təsiri ilə biz də böyüyürdük, onun oxuduğu kitablara üz tutmuşduq. Atam uzaqdan-uzağa bizə göz qoyurdu. Əli bir dəfə Ernesto Çe Gevaranın şəkili olan poster gətirmişdi. O zaman Ernesto Çe Gevara azadlıq dalınca olan, imperalizmlə mübarizə aparmaq istəyən insanların ideali idi. Atam evə qayıdıb Çe Gevaranın şəkilini divarda görəndə narahat oldu. Bir neçə gün sonra şəkili divardan qoparıb Əlinin komodunun üzərinə qoydu. Əli atamın bu addımının səbəbini bildiyi üçün heç nə demədi. Axı atam dəqiq insan idi. Məsum imamları nə qədər sevsə də, onların rəsmlərini qəbul etmirdi. Bu rəsmlərin divara vurulmasına müxalif idi. Deyirdi ki, bu rəsmləri bir qrup azğın yəhudi bizi yoldan çıxarmaq üçün çəkib ortaya qoyub.

İnqilabi hərəkət üzə çıxanda, küçələrdə etiraz aksiyaları başlayanda Əli bir fotoaparat, bir diktafon aldı. Əli ilə yanaşı addımlayan atam Möhsini də özü ilə götürürdü. O, dostları ilə camaata su paylamaq

qərarına gəlmişdi. Böyük buz parçaları alır, çəlləyə atıb maşınla aksiyaya yerinə aparırdılar. Atam mənə və Leylaya icazə vermirdi ki, aksiyaya gedək. Deyirdi siz xanımsınız, Savakın (şah rejiminin xəfiyyəsi) əlinə düşməyinizdən ehtiyat edirəm.

İki il olardı ki, məktəbə getmirdim. Dərslərimi yaxşı oxusam da, məktəbdə oğlanlarla qızların bir yerdə olması imkan vermədi. Atamın istəyi və davamlı göz yaşlarından sonra məktəbi tərk etdim. Məktəbdə xanım Nəccar adlı müəlliməmiz vardı. Hicablı olduğundan hansı məktəbdə işləyirdisə bir müddət sonra məktəbdən uzaqlaşdırırdılar. Xanım Nəccarın bacısı mənim sinif yoldaşım idi. Evlərindən mənim üçün müxtəlif kitablar gətirərdi. Kitablar arasında “Gənclər, nə üçün?” adlı kitab da vardı. Məncə, müəllifi Əhməd Behişi idi. Bu kitab məni çox maraqlandırdı. Onlar mənim marağımı görüb başqa kitablar da gətirdilər. Kitablar mənim düşüncəmi genişləndirdi. Bir tərəfdən də Əli və atamın fəaliyyətləri aksiyalara getmək həvəsimi gücləndirirdi. Leyla məndən geri qalmırdı. Fərsət yarananda gizlicə özümüzü aksiyaya yerinə çatdırırdıq. Əvvəldən qatıla bilməsək də, bu həddə iştirak bizi qane edirdi. Nə qədər ki, atamın evə qayıtması ehtimalı yox idi aksiyaları izləyirdik. Bilirdim ki, düz etmirik. Buna görə narahat idim, çalışırdım evə tez qayıdaq.

Qərribə bir gün idi. Sanki bütün xalq küçələrdə idi. Əksər küçələrdə rejimin hərbiçiləri vardı. Xüsusilə adamların çox toplaşması ehtimal edilən Çehelmetridə, Firdovsidə, Came məscidinin ətrafında, sallaqxana tərəflərdə tank saxlamışdılar. Bu yolla xalqı dağıtmaq istəyirdilər. Aksiyalara şəhərin gəncləri, Hacı Ağa Məhəmmədi və Nuri kimi ruhanilər rəhbərlik edirdi. Aksiyaçılar tədricən çay kənarındakı spirtli içki satan dükanlara hücum edib od vurdular. Valilik meydanında şahın heykəlini aşırıdılar. Savak aksiyaçı gənclərin çoxunu həbs etmişdi. Əlinin də tora düşəcəyini gözləyirdik. Özü deyirdi ki, sağ-salamat qurtulmaq üçün çox fərsətli olmalısan.

Mən aksiyalarda Quran məktəbində çalışan xanımlarla tanış olmuşdum. Bu xanımlar vasitəsilə Həştrud məktəbində təşkil edilmiş təfsir dərslərinə qatıldım. Tədricən bu məktəblə əlaqələrim gücləndi. Məktəbin müdiri Xədicə Abidi adlı xanım idi. Xanım Abidinın həyat yoldaşı Mehdi Alboğbişi inqilabi fəaliyyətlərindən dolayı tanıdım. O, etiraz aksiyalarının tənziimi ilə məşğul olurdu. Bundan əlavə məktəbdə Kumeyl və Nüdbə dualarının keçirilməsinə nəzarət edirdi. Qumdan gələn alimlərin çıxışları da maraqla qarşılanırdı.

Qızgın aksiya günlərindən birində xəbər gəldi ki, babam məsciddən evə qayıdanda yıxılıb və vəziyyəti yaxşı deyil. Tələsik onu görməyə getdik. Babam dedi ki, namazdan evə qayıdanda izdihamlı aksiya ilə qarşılaşıb. Polis gözyaşardıcı qazdan istifadə edib, camaata atəş açıb. Gözyaşardıcı fişənglərdən biri təsadüfən babamın ayaqları altına düşüb və qaçaqada ayaq altda qalan babamın nəfəsi daralıb. Nəhayət, camaat kömək edib, babam qarşıdurma səhnəsindən çıxarılıb. Allah babama rəhm etmişdi.

Xalqın təlaşları axır ki səmərə verdi. Bir gün axşam-tərəfi aksiyadan qayıdanda Darvaza meydanını Ordibehişt meydanı ilə birləşdirən küçənin başında köşkün qarşısında dayanıb qəzet başlıqlarını nəzərdən keçirirdim. Böyük bir başlıq gördüm: **Sabah İmam Xomeyni qayıdır!**

Bir anda şadlıq və şövq bütün vücudumu bürüdü. Əmin oldum ki, qələbə labüddür. O günlərdə hər yerdə İmamın ölkəyə qayıdış xəbəri dolaşırdı. Atam televizor aldı. Onun bu işinə çox təəccüb etdim. Atam mərhum Kafinin söhbətlərini, Əbdülbasitin Quran tilavətini çox sevirdi. Onların lent yazılarını dinləyirdi. Bu kasetləri bizim üçün də oxudurdu. Biz deyəndə televizor al, Kafinin lent yazısını oxudurdu. Kafi deyirdi: Ey evində televizor olanlar! Ehtiyatlı olun. Televizorda yayımlanan proqramlarla iffətsizliyi yaymaq istəyirlər!

İmam Xomeyni İrana qayıdanda atam televizoru qonaq otağının ortasında qoymuşdu. Dövrə vurub oturmuşduq. Pəhləvi rejimi tör-töküntülərinin maneçiliyinə baxmayaraq İmamı hava limanında görəndə salavat deyirdik, sevincimizdən atılıb-düşür, çəpik çalırıdık. Atamın üzündən göz yaşı sellənirdi, hiss edirdik ki, çox şadıdır. O günləri xatırladım ki, bizi küçənin başına göndərər, adam olub-olmadığını öyrənərdi. Tapşırırdı ki, adi olaq, özümüzü şübhəli aparmayaq. Biz o adamların kimliyi barədə soruşanda deyərdi ki, bunu soruşmayın. Sonradan bildik ki, həmin adamlar atamı izləyən Savak, bələdiyyənin məmurları olub.

Artıq evsizlik, bədbəxtlik dövrü başa çatmışdı. Atam artıq siyasi müxalif deyildi. Savak, xəfiyyə kabusu tamamlanmışdı. Bəzən düşünürdüm, axı atam nə iş görüb ki, bu qədər təqib edilir? İşlərinə nə qədər diqqət yetirirdimsə, bir şey anlamırdım. Amma atam qapalı, sir saxlayan adam idi. Qohum-əqraba arasındakı kişilərdən də uzaq idi. Anamın, ya öz qohumları Xürrəmşəhrə gələndə bizdə qalırdılar. Atam bu insanları gülər üzlə qarşılayar, süfrə açardı. Amma mən hiss edirdim ki, atamı başa düşən yoxdur, o tənhadır. Bu qədər qohum arasında qərib

idi. Başa düşürdüm ki, bəzi adamlarla məxfi əlaqəsi var. Bəzən küçə-bazarda müəyyən adamlarla rastlaşanda sakitcə salamlayıb ötürdi. Baxışlarından hiss edirdim ki, onlarla yaxından tanışdır, amma şübhəli görünməməyə çalışır.

İnqilabın qələbəindən sonra Əli evdə tapılmırdı. Adını “Quruculuq cihadı” hərəkatına (cihadi-sazəndegə) yazdırmışdı, yoxsul məntəqələrə köməyə gedirdi. Bəzən də şəhərdə təhlükəsizliyin təmini üçün keşik çəkməklə məşğul olurdu. İnqilabın qələbəindən bir neçə ay sonra şəhərdə pıçıpıç başladı ki, ərəb tayfalarından bəzilərinin başçıları müstəqillik istəyir. Bu adamlar inqilabdan qabaq Savakla həmkarlıq edənlər idi. Yenə də fitnəkarlıq edirdilər. İraqdan aldıkları silah-sursatla xalqı qorxutmaq, inqilabdan uzaqlaşdırmaq üçün gündə bir yerə bomba qoyur, günahsız insanları qətlə yetirirdilər. Came məscidi, Seyf bazarı, stadion, insanların çox toplaşdığı bir çox yerlər hücumla mərəz qalmışdı. Bir dəfə də Came məscidində söhbət zamanı adamların arasında qumbara atıb bir neçə nəfəri həlak etmiş və yaralamışdılar. Düşmənin himayəsi sayəsində güclənən bu separatçı qrup fəal inqilabçı uşaqları müəyyənləşdirib evini partladırtdılar. İstədikləri qeyri-sabitliyi yaratmışdılar. Amma əsas məqsədləri Xuzistanı İrandan ayıraraq İraqa qatmaq idi. Öz xəritələrində Xürrəmşəhri Məhmərə, Əhvazı Nasiriyyə, Abadanı İbadan adlandırmışdılar. İnqilabçılar hərbi təchizatları qənaətbəxş olmasa belə bu separatçı cərəyanın qarşısını almaq üçün qətiyyətlə mübarizə aparırdılar. Əli tapşırırmışdı ki, bacardığınız qədər mələfə və benzin toplayın. Leyla və mən, atamla Möhsin qohumlardan, qonşulardan mümkün qədər təmiz mələfə, dərman, sabun toplayıb Əliyə göndərdik. Nəhayət, iki tərəf arasında döyüş başladı və üç gün amansız döyüş getdi. İraqa qatılmaq istəyən ərəb xalq qüvvələri inqilabi qüvvələrin qərargahı olan Mədəniyyət və Hərb Mərkəzinin binasını mühasirəyə aldılar. Bir qrup inqilabçı girov götürüldü. İş bir yerə çatdı ki, Tehrandan, Xürrəməbaddan hərbi qüvvə ezam olundu. Çay sahilində iraqlıların məktəbi deyilən bina alındı. Bu fitnə mərkəzindən ələ keçirilən sənədlərdə aydın görünürdü ki, separatçıları kim idarə edir. Fitnəkarların bir hissəsi İraqa qaçdı, bir hissəsi həbs edildi.

Zahirən separatçı cərəyanın fəaliyyətinə son qoyuldu. Amma bu cərəyan ləğv olmadı, geriye oturuldu. Gecələr evlərə hücum edir, fəal gənclərin evinə vərəqə atırdılar. Şəhərin Cavanara kimi böyükləri gənclərə tövsiyə edirdilər ki, çox gözə görünməsinlər, hətta imkan

olarsa Xürrəmşəhri bir müddət tərk etsinlər. Əli də şəhərdən çıxması gənclərdən idi. Təkcə İlamda qohumlarımız vardı. Əli doqquz yaşı olanda İlam zindanında 3-4 ay olmuşdu. Beləcə, İlama getdi, fəaliyyətini orada davam etdirdi. Daim məktub yazırdı. Yazırdı ki, orada əhali yoxsulluqdan çox əziyyət çəkir. Hətta içməli suyu çaydan götürürdülər. Hətta qəzaya düşən adamların müraciət etməsi üçün bir dənə də tibb məntəqəsi yox idi. Oranın əhalisi üçün dərman göndərməyimizi istəyirdi. İstədiyi dərmanları göndərirdik. Beləcə, Əli İlam kəndlərində cihadçı – könüllü xidmətçi oldu. Hətta əkinçilik, maldarlıq sahəsində kəndlilərə kömək edirdi.

1980-ci ilin qışında Xürrəmşəhr və ətraf məntəqələrə güclü sel gəldi. Bir çox kəndlər su altında qaldı, əhaliyə böyük zərər dəydi. Əli də seldən zərər çəkənlərə kömək üçün Xürrəmşəhrə qayıtdı. Keşikçilər korpusu və quruculuq cihadından olan uşaqlar seldən əziyyət çəkənlərin yerləşdirilməsi, ərzaqla təmini ilə məşğul idilər. Xalqın sel altında qalmış əşyalarını çıxarırdılar. Sonda yaşayış məntəqəsinin yenidən qurulmasına kömək edirdilər. Əli bir neçə kisədə paltar gətirdi, dedi: Ağacari uşaqları burada qərirdir. Bizə də işdə çox kömək ediblər. Bu paltarlar onlarındır, yumağa gətirmişəm. Dedim ki, biz də onlar üçün bir iş görək!

Bilirdim ki, Ağacaridən təhsil üçün gələn gənclər var. Onlar təhsildən sonra şəhərlərində inqilab keşikçiləri qərargahı yaradılmasını istəyirdilər. Mən Əlinin işlərindən zövq alırdım. Dəqiqələri sayırdım ki, evə gəlsin. Qəlbən qəbul etmişdim ki, istədiyi işi görüm. Birinci dəfə o qədər paltar gətirmişdi ki, yuyandan sonra sərməyə damda yer çatmadı. Paltarların cırıq-söküyünü qonşunun tikiş maşını ilə təmir edir, sonra ütüləyirdik. Bir dəfə Əliyə dedim ki, daha qonşudan tikiş maşını almağa utanıram, iş lazımsa maşın al. Səhəri gün günortaya yaxın Əli tikiş maşını ilə gəldi. Abadandan almışdı.

Əli qurucu cihadda işləsə də keşikçilər korpusuna daxil olmaq istəyirdi. 1978-ci il noyabr ayında istəyinə çatdı, inqilab keşikçisi oldu. Keşikçi geyimində evə gəldiyi gün hamımız çox sevindik. Zeytuni yaşıl rəngdə korpus libası Əliyə çox yaraşırdı. Atamın ona baxışlarından hiss edirdim ki, Əli ilə qürur duyur. Mən də belə bir qardaşım olduğu üçün fəxr edirdim. Bu libas mənə müqəddəs görünürdü. Əlini bu libasda görəndə hiss etdim ki, xüsusi libasdır və hər adam onu geyinə bilməz. Zaman ötdükcə bu münasibətim daha da gücləndi. Korpusa üzv olanlar hamısı Allahın razılığı üçün çalışırdı. Kimsə pul, imtiyaz arxasınca

deyildi. Hətta Xürrəmşəhr korpusunun komandanı Cahanara Əliyə maaş təyin edəndə Əli bu pulu xərcləmək üçün kənarda yer seçmişdi.

Əli ilk maaşını yoxsullara verdi. Neçə ay maaşının bir hissəsini mənə, Leylaya, anama verir, qalanını dostları ilə birlikdə xalqın ehtiyaclarına xərcləyirdi. Ərzaq və başqa zəruri şeylər alır, gecələr yoxsulların evinə aparırdılar. Bir müddət sonra Şadqanda korpus təşkil etmək göstərişi verildi. Əli bir neçə nəfərlə bu tapşırığı yerinə yetirməyə getdi. Gözəl dövr idi. İnsanlar təmənnəsiz çalışır, ehtiyacı olanlara əl tuturdular. İnqilab cəmiyyətə sabitlik və təhlükəsizlik ərməğan etmişdi. Artıq atam icazə vermişdi ki, Leyla ilə mən aksiyalarda iştirak edək. Ev işləri də mənim öhdəmə idi. Çalışırdım ki, işimdə nöqsan olmasın.

1980-ci ilin aprel ayı idi. Atam ilk dəfə Möhsin, Leyla və mənə icazə verirdi ki, təbiət günü Hüseyni dayının ailəsi ilə gəzintiyə çıxaraq. Səhər vaxtı bir neçə ailə yük maşını ilə imamzadə Əli bin Hüseynin (ə) Şələmçədəki məzarının ziyarətinə getdik. Hündür xurma ağacları, üzüm tənəkləri, nar ağacları, Şələmçənin bağları bu torpağı gözəl və yaşıl bir yerə çevirmişdi. Yenidən çatmışdıq ki, növbə gəzintisində olan Əlini gördük. Şadqanda 4-5 ay qaldıqdan sonra sərhəddə fəallaşma olduğu üçün Xürrəmşəhrə qayıtmışdı. Korpusun keşikçiləri ilə birlikdə sərhədə nəzarət edirdilər. Əli bizimlə salamlayıb hal-əhval tutandan sonra dedi: Burada çox qalmayın. İraqlıların atəş açması mümkündür.

İnanmırdım ki, belə asanlıqla torpağımıza əl uzada bilərlər. Xatırlayıram ki, 1970-ci ildə də qarşıdurma yaranmışdı. O zaman Dizelabadda yaşayırdıq. Ordu maşınlarının sərhədə yaxınlaşdığını görmüşdüm. Bəzən əsgərlə dolu maşınlar karvanla hərəkət edir, bir saat dincəlib sərhədə doğru yola düşürdülər. 1970-ci ildə gərginliyə bəhanə Ərəb və Ərvənd çayları oldu. Bəəs rejimi iranlıları ölkədən çıxarmağa başladı. Bu dəfə Allah bilir nəyi bəhanə göstərəcəkdilər. Çox keçmədi ki, həmin acı hadisə baş verdi.

1970-ci il iyunun 11-də iraqlılar sərhəddə keşik çəkən iranlı Abbas Fərhan Əsədi və Musa Bəxturu şəhadətə çatdırdı. Bu hadisə korpus uşaqlarının sözünü təsdiqləyirdi. Onlar neçə aydı deyirdilər ki, iraqlıların sərhədə qüvvə toplamaqda məqsədi hərbi təcavüzdür. Amma onların sözünə məhəl qoyan olmadı.

Abbas və Musanın dəfn günü anam, Leyla və mən Cənnətabada getdik. Atamla Möhsin də orada idi. Xeyli adam vardı. İzdihamda korpus uşaqları da görünürdü. Çöhrələrindən hiss edilirdi ki, dostlarının

şəhadətinə görə nə qədər narahatdırlar. Başlarına vurur, ağlayırdılar. Şəhərdəki böhranlı durum, ərəb xalqı məsələsi, partlayış törədilməsi ehtimalına görə cənazə yuma yerinin yanında bir neçə keşikçi dayanmışdı.

Şəhidlərin dəfnindən sonra, əgər düzgün xatırlayıramsa, Xürrəmsəhrin imamcüməsi Hacı Ağa Nuri çıxış etdi. Keşikçi qardaşlar məzar kənarında bir nəğmə oxudular. Bəzi sətirlər indi də yadımdadır:

Biz İmamın keşikçisi, canından keçənlərik,
Canımızı versək belə geriye çəkilmərik.
Şəhadət qüslü verərik, İmam, bizə əmr elə,
Damardan qan, qanımızdan lələ sıçrar hər yerə,
Hara baxsan rast gələrsən qan qırmızı güllərə...

Ecazkar mənzərə idi. Fəza nə qədər qəmli olsa da, keşikçilərin öz şəhid dostları ilə əhd-peymanı qürur yaradırdı.

Əli gecə evə gələndə çox qəmgin, üzgün idi. Abbas və Musa onun səmimi dostları idilər. Əli bu uşaqlar haqqında dəfələrlə söhbət etmiş, onları tərifləmişdi. Əli dedi: Cənnətabadda dəfndən sonra uşaqlarla birlikdə Abbasın evinə getdik. Uşaqlar çox narahat idilər, ağlayırdılar. Bu iki dostu itirmək bizim üçün çox ağır idi. Bizdən fərqli olaraq Abbasın anası sakit idi. Bizə təsəlli verib dedi ki, Abbas sevdiyi, hər adama nəsisib olmayan bir yol seçdi, nə üçün ağlayırsınız, şad olun!..

Səhəri gün həmişə olduğu kimi Əlinin çantasını açdım. Qana bulaşmış bir libas və bir cüt çəkmə vardı. Götürüb yudum, həyətdə qurumağa qoydum. Əli gəlib görəndə ki, Abbasın libası, Musanın çəkmələri yuyulub bir ah çəkdi. Dedi ki, nəhaq yumusunuz, istəyirdim Abbasın qanına bulaşmış vəziyyətdə yadigar saxlayım. Sonra libas və çəkmələri götürdü, aparıb öz komoduna qoydu. Mən Abbasın qanlı libasını, Musanın çəkmələrini yuduğum üçün qəribə hiss keçirirdim. Komodun qapısını açıb əşyaları görəndə halım pərişan olurdu.

Abbas və Musanın şəhadəti Əliyə çox təsir etmişdi. Onu heç vaxt bu vəziyyətdə görməmişdim. Bizi həmişə hərəkətə gətirən, həvəsləndirən Əli çox aram olmuşdu. Belə görünürdü ki, getmək (şəhadət) barədə düşünür.

Günlər ötürdü, düşünürdüm ki, Əli tədricən dostlarından ayrılığa adət edəcək, qüssəsi aradan qalxacaq. Bir gün bir neçə saatlıq babamgilə getmişdim. Qayıdanda gördüm ki, Əli əynində qara libas

pəncərənin kənarında üzü həyəətə dayanıb. Əlində öz fotosəkli salınmış çərçivə vardı. Əvvəllər bu fotosunu görməmişdim. Anam eyvanda oturmuşdu. Anama və Əliyə salam verib soruşdum ki, bu nədir, öz şəkilini niyə çərçivəyə salmışan? Sakitcə cavab verdi ki, bunu o gün üçün istəyirəm.

Dönüb anama baxdı, gülümsündü. Anamın əsəbi baxışından hiss olunurdu ki, Əlinin sözlərinə görə nə qədər narahatdır. Bilirdim ki, Əli anama ən əziz insan idi. Əlini çox sevirdi. Hamıya Əlini tərifləyirdi. Biz uşaqlar da qəbul etmişdik ki, Əli hamımızdan üstündür. Öz problemləri olsa da, başqalarının ağrısına şərik olur, kömək əli uzadırdı. Bilmək istəyirdim ki, doğrudan şəhadəti barədə düşünür, bunu doğru tapmışam? Bu məqsədlə soruşdum ki, Əli, hansı günü deyirsən, bu şəkili hansı gün üçün istəyirsən?

Dedi o gün üçün ki, hamınız o günlə iftixar etməlisiniz. Soruşdum ki, şəhadət gününü nəzərdə tutursan? Anamın sərt baxışları ilə rastlaşıb dayandım. Əli dedi bu çərçivəni hazırlamışam ki, şəhadətə çatanda cənazəmin qabağına qoyasınız, hamı bilə ki, bu yolu eşqlə getmişəm.

Bir neçə dəqiqə sükutdan sonra dedi: Mən şəhadətə çatanda ağlamayın, istəmirəm belə edəsiniz. Abbasın anası kimi olun, möhkəm və səbrlə dayanın. Siz başqalarına təsəlli verin.

Bilmirdim Əliyə nə cavab verim. Amma görəndə ki, anam az qalır nalə çəkib hönkürsün, tez Əli ilə zarafata, gülməyə başladım.

Əli keşikçilər korpusuna qəbul ediləndən sonra silahdan istifadə etməkdə çətinlik çəkirdi. Hər iki əlində iki barmağı anadangəlmə yapışıq idi. Silahla işləyəndə əli yaralanırdı. Əli hara dəyirdisə qanayırdı. Dəstəmaz da alanda əziyyət çəkirdi. Əllərində həmişə sarğı olardı. Yara dərin olanda tikiş də vurmaq lazım gəlirdi. Özü deyirdi ki, narahat olmayın, ciddi deyil. Anam çox narahat olur, deyirdi özün öz başına bu oyunları gətirirsən.

Atam çox istəyirdi ki, cərrahiyyə əməliyyatının pulunu düzəldib, Əlini bu çətinlikdən qurtarsın. Amma cəmi 1300 түmən maaş alırdı. Əməliyyatın xərci isə 20 min түmən idi. Əlinin təkcə əlləri yapışıq deyildi, ayaq barmaqları arasında da pərdə vardı. Ayağı çəkməkdə çox qalanda həmin pərdələr yaralanırdı. Corabını çıxaranda ayağının dərisi də coraba yapışır qopurdu. Hər dəfə bu səhnəni görəndə ürəyim kabab olurdu. Qaçıb maz gətirsəm də, əl vurmağa qoymurdu.

Cahanara ona demişdi ki, bu çətinliyi aradan qaldırmaq lazımdır. Razılaşdılar ki, Əli Tehranda cərrahi əməliyyat olunsun. Əlinin yola

düşdüyü gün ömrümün ən pis, ən qara günü oldu. Əməliyyat olunmasına sevinşəm də, ayrılıq barədə düşünəndə bağrım çatlayırdı. Əli tək-cə qardaşım deyildi, dostum, sirdaşım idi. Anama deyə bilmədiyim dərdimi, ehtiyacımı Əliyə rahat deyirdim. O da çalışırdı ki, istəyimi yerinə yetirsin. Əlindən bir iş gəlməyəndə atama elə bir yolla çatdırırdı ki, atam mənim bir söz dediyimi hiss etməsin. Leyla da Əlini çox sevirdi. Atam Əliyə komod alanda komodu zorla öz otağımıza apardıq ki, Əli bizim otağa tez-tez gəlsin. Keşikçilər korpusuna qatılandan sonra həftədə bir-iki dəfə evə baş çəkə bilirdi. Vaxtlı-vaxtında komodu silir, əşyalarına baxırdım ki, onun haqqında fikirlərlə başım qarışsın.

Sabah təyyarə ilə uçmalı idi. Gecə çox gec gəldi. Mən öz ağılımca lazım olan hər şeyi, libasları, kameranı, diktafonu, səccadəni çamadanı yığmışdım. Evə gəldi, çamadanı göstərdim. Dedi yaxşıdır, təşəkkür edirəm. Ağır gecə oldu. Səhər gedəndə qucaqlayıb öpdüm, dil tökdüm. Deyirdi ki, belə etmə, axı sənə nə olub! Amma mənim təqətim yox idi. Onu dalbadal öpürdüm, yalvarırdım, əlimi saqqalına çəkirdim. Onu Quranın altından keçirdim, küçənin başına qədər əlini buraxmadım. Atam bizi geri döndərdi. Anamla birlikdə Əlini hava limanına qədər ötürdü. Anam da Əli ilə gəldi, gözləri əməliyyat olunacaqdı.

Evə qayıtdım. Sanki ev zülmətə bürünmüşdü. Ürəyim sıxılırdı. Dəmişdilər çətin əməliyyatdır, nigarən idim. Onu neyrocərrah, ortoped-travmatoloq qrupu əməliyyat etməli idi. Barmaqları arasında dərinə açandan sonra sümükdəki əyriyə yonmalı, ayağından dəri götürüb əlinə tikməli idilər. Bunu düşünəndə qəm-qüssəm ikiqat olurdu. Təxçadakı şəklinin yanına getdim. Dəmişdi bu şəkili cənazəmin üstünə qoyun. Şəkili götürüb bir neçə dəfə öpdüm.

Gözləyirdim ki, iki həftəyə qayıtsın. Amma bir ay uzandı. Tək-cə sağ əlini əməliyyat etmişdilər. Dedi ki, anam başı üzərində çox dözümsüzlük edib. Anamı evə çatdırıb geri qayıdacaqdı. Belə də etdi. Gecəni qalıb səhər yola düşdü. Bu dəfə nigarənçiliyim daha çox oldu. Bədbin idim. Sanki vücudumdan nəşə qoparıb özü ilə aparmışdı. Deyirdim kaş gəlməyəydi. Nə üçün belə tez getdi! İcimdə bir səs deyirdi ki, bu Əli ilə son görüşdür.

Tez-tez xəstəxanaya zəng vurub Əlinin vəziyyətini soruşurdum. O da şəhərdəki vəziyyəti soruşurdu. Sərhəddə atışma zamanı Seyid Cəfər Musəvinin şəhadət xəbərini deyəndə hiss etdim ki, çox narahat oldu. Narahatçılığını məndən gizlətmək istəsə də səsi titrəyirdi. Qərara gəldim

ki, bir də onu narahat edəcək söz deməyim. Amma Xürrəmşəhrdəki dostları ilə əlaqəsi vardı. Yayın sonuna yaxınlaşdıqca sərhəddəki qüvvələrimizin vəziyyəti böhranlı olurdu. Baş verən hadisələrə göz yummağım, bu barədə Əliyə nəsə deməməyim çətin idi.

İyun ayından başlayaraq sərhəddə əməliyyatlar gücləndi, kəndləri boşaltmaq lazım gəldi. Əsas işi əkinçilik olan əhalini şəhərə köçürürdülər. Xurma bağları vardı, göyərti əkirdilər, heyvan saxlayır, bazara süd məhsulları gətirirdilər. Sərhəd boyu hadisələrdə kəndlilərin nəyi vardısı məhv olmuşdu. Bu insanları bir zaman ərəb xalqı hadisəsində tikilmiş mədəniyyət və hərbi mərkəzlərində yerləşdirirdilər.

Gecələr yatmaq üçün dama qalxanda bizim keşikçilərlə iraqılılar arasında atışmanın işıqları görünürdü. Atam deyirdi: Bizim qüvvələr çalışır ki, düşməne bəhanə verməsinlər. Hətta düşmənin atəşini cavabsız qoyurlar... Bununla belə düşmən hər gün daha da həyasızlaşırdı. O qədər harınlamışdılar ki, qayıqları bizim sulara keçirdi. Quruya çıxır, bizim mövqeləri atəşə tuturdular. Artıq bizim uşaqlar da cavab verməyə məcbur idilər.

İKİNCİ HİSSƏ

Dördüncü fəsil

Sentyabr ayının 22-də hamı sabahı gözləyirdi ki, uşaqlar məktəbə getsin. Bizim evdən Səid ibtidai birinci sinfə, Həsən ibtidai üçüncü sinfə, Mənsur orta birinci sinfə gedəcəkdi. Bir neçə gün qabaq atam onlara lazım olan şeyləri almaq üçün pul vermişdi. Mən də oğlanları götürüb getdim darvaza meydanına. Mənə verilən pul qədərində alış-veriş etdim. Uşaqlar, xüsusilə Səid alınan şeylərə görə çox sevinirdilər. Sabah tezdən durmalı olduqlarından axşam da tez yatırdırdım.

Səhəri gün səhər namazdan sonra süfrə saldım. Uşaqları yuxudan oyatdım. İstəyirdim Səid və Həsəni özüm məktəbə aparım. Sanki özüm ilk dəfə məktəbə gedirdim. Həzz alırdım. Məktəbə getdiyim gözəl günləri xatırlayırdım. Səidin əlindən tutub yol gedə-gedə sağa-sola baxırdım. Küçələrdə təəccüb doğuran bir sakitlik vardı. Məktəbin qapısı bağlı idi. Qapını döymək istəyəndə qonşulardan birini gördüm. Salam verib məktəbin bağlı olmasının səbəbini soruşdum.

Dedi: Yoxsa bilmirsən, ötən gecə İraq şəhəri bombalayıb?

Təəccüblə soruşdum ki, nə vaxt?

Dedi ki, gecə yarı.

İnana bilmirdim ki, belə qəfildən bizə hücum ediblər. Necə olmuşdu ki, bombardman səindən bir şey anlamamışdım!

Tələsik uşaqları geri qaytarıb küçənin başına çıxdım ki, bir xəbər öyrənirəm. Başımı itirdiyim bir vaxtda ibtidai məktəbdə sinif yoldaşım olmuş Əhlam Ənsarini gördüm. Əhlam ağlayırdı, bütün çöhrəsi qızarmışdı. Uzun vaxtdı onu görmürdüm. Yaxınlaşıb nə baş verdiyini soruşdum. Dedi dayım şəhid olub. Soruşdum ki, necə olub axı? Dedi: Məgər dünən şəhərdə deyildin? Bilmirsən ki, şəhər bombalanıb?

Dedim şəhərdəydim, amma bir şey başa düşməmişəm. Əhlam hıçqıra-hıçqıra dedi: Evimizi vurdular. Dayım qonaq gəlmişdi. Yatdığı yerdə şəhid oldu.

Çox narahat oldum. Soruşdum ki, indi hara gedirsən?

Dedi ki, Cənnətabada gedirəm, dayımı dəfn etməyə apardılar.

Əhlamı tək buraxmaq istəməsəm də, düşündüm ki, xəstəxanada köməyim dəyə bilər, Müsəddiq xəstəxanasına üz tutdum. Maşın yox idi, piyada getdim. Əvvəlcə Ordibehişt, sonra Çehelmetri küçələri (sallaqxanadan valilik meydanına qədər olan bu əsas küçə hazırda Ayətullah Xamenei prospekti adlanır) ilə getdim. Valilik meydanına yaxınlaşdıqca maşınların, təcili yardım maşınlarının sayı artırdı. Amma piyadaların sayı çox deyildi. Gördüyüm insanlar da dəhşət içindəydi. Valilik meydanını keçəndən sonra Müsəddiq xəstəxanasının yanında izdiham gördüm. Təəccübləndim də. Yaxınlaşdıqca ağlamaq səsləri, ah-nalə, fəryadlar güclənirdi. İnsanlar itirdikləri şəxsin adını çəkərək başlarına döyürdülər. Kiminin libası qan içində, kiminin libası toz-torpaq idi. Yerdə oturub başına-dizinə vuran qadınlar vardı. Bu səhnələri izləyə-izləyə izdihamı yarıb keçmək istəyirdim. Xəstəxananın dəmir barmaqlıqlı qapısına yaxınlaşanda birdən qapını açdılar, camaat içəri selləndi. Hərə bir tərəfə qaçırdı. Qışqırıq, fəryad səsləri güclənirdi. Xəstəxananın daxilində qiyamət vardı. Şəhidləri həyətdə sıralamışdılar. Xəstəxanadan sağda sorğu bacasından sonra yerləşən Təcili yardım bölməsinə getdim. Qardaş-bacılarım xəstələnəndə Təcili yardıma gətirdiyimdən bu bölməni yaxşı tanıyırdım. Təcili yardımın qarşısında dayanan nəzarətçi içəri daxil olmaq istəyənlərə deyirdi ki, içəridə adam çoxdur, mane olacaqsınız.

Qapıda dayanıb gözlədim. Nəzarətçi qapıdan uzaqlaşan kimi içəri qaçdım. Nəzarətçi arxadan çağırırdı, dalımca qaçdı. Amma əhəmiyyət vermədim. Adamlara qatılıb gözdən itdim. Məntəqəni heç vaxt belə səliqəsiz, qarışıq görməmişdim. Girişdən otaqlara uzanan qan izləri vardı. Bəzi yerlərdə hiss olunurdu ki, az əvvəl buraya qan içində yaralılar uzadılıb. Qanlı döşəmədə ayaq yerləri görünürdü. Əvvəllər döşəmə o qədər təmiz olurdu ki, bərq vururdu. Təkcə spirt və anti-bakteriya maddə savlon qoxusu gəlirdi. İndi isə torpaq, qan, barıt qoxusundan nəfəs almaq olmurdu. Əlində sistem (serom) tibb bacıları dəhlizdə o yana, bu yana qaçırdı. Dəhlizdən üstü dərman preparatları ilə dolu tibbi arabalar ötüb-keçirdi. Həmişə çox səliqəli geyinən tibb bacıları başqa görkəmdəydi. Bəzənmiş çöhrələr, ağappaq geyim, təmiz ayaqqabılardan əsər-əlamət yox idi. O təmiz xalatlار yaralıların qanına bələnmişdi. Papaqlarının sancaqları açılmış, saçları bayıra çıxıb boyunlarına, çiynlərinə dağılmışdı. Yaylıq bağlayan tibb bacılarının da görkəmi bundan yaxşı deyildi. Həkimlər qaçaraq iş görürdü. Otaqlar yaralı ilə dolu idi. Divar boyu sıralanmış yaralılara sistem köçürülürdü.

Divara mıx vurub, sistemləri divardan asmışdılar. Kimi tibbi xərəkdə idi, kiminin altına adyal salınmışdı. Əksərinin baxışları halsız idi. Belə görünürdü ki, qanaxmadan bu vəziyyətə düşüblər. Ah-nalə çəkənlər vardı. Bir nəfər ucadan fəryad çəkir, kömək istəyir, “ölürəm” deyirdi...

O tərəfə, bu tərəfə qaçırdım. Haray qoparan kişinin yaraları başqalarınınkindən ağır idi. Amma elə görünürdü ki, qorxudan qışqırır. Otaq yoldaşları da ona etiraz edib deyirdilər: Sakit ol, əvvəl vəziyyəti daha ağır olanlara baxmalıdırlar. Sənin də növbən çatacaq.

Bilmirdim nə etməliyəm. Yaralıları görüb hövllənmişdim. Çox istəyirdim ki, işin çoxluğundan yorulmuş, əsəbləri gərgin tibb bacılarına kömək edə bilim, yardım gözləyən yaralılara daha tez baxa bilsinlər. Amma burada bir iş görmək üçün ilk yardım və müalicə üsullarını bilməlisən. Mənsə tanış deyildim. Bir iş görə bilmədiyim üçün özümdən narazı idim. Özümü qınayıb deyirdim ki, heç bir işə yaramırsan, bacarıqsızsan!

Binadan çıxıb bir kənardə dayandım. Xəstəxananın həyatində hələ də adam çox idi. Bir qrup adam meyitxananın yanında dayanıb öz cənazəsini gözləyirdi. Onların qəm-qüssəsi yaralıları olanların qəm-qüssəsindən çox ağır idi. Yanıqlı nalələri adamın qəlbini titrədirdi. Uşaqların göz yaşı mənə əzab verirdi. Digər şöbələrə baş çəkdim ki, bəlkə orada mənlilik bir iş ola. Orada da təcili yardımdakı kimi qarışıqlıq idi. Yaralıların çoxu birbaşa döşəmənin üstündə uzadılmışdı. Hətta altlarında bir adyal da yox idi. Bəzilərinin yanında dayanmış yaxın adamı əlində sistem tutmuşdu. Bir zaman burada adamı aramlaşdıran sakitlikdən əsər yox idi. Sakitliyin yerini insanın qəlbini titrədən ah-nalələr, fəryadlar tutmuşdu. Çarəsizlikdən bir-bir yaralıları yanaşib deyirdim ki, kömək lazımsa mən hazıram.

Çoxları qanaxma səbəbindən təşnə idi, su istəyirdi. Bəzilərinin də ağrısı çox idi, həkim istəyirdi.

Həkimlər çox çətin vəziyyətdə idilər, bilmirdilər kimə kömək etsinlər. Həkimlərin daha ağır xəstələrlə məşğul olduğunu görüb susurdum. Digər tərəfdən tibb bacıları acıqlanırdılar ki, çıxın bayıra, yeri daraltmayın.

Dəhlizdə başımı itirmiş vəziyyətdə idim. Birdən bir qadının zarıltı səsinə eşitdim. Baxdım, arıq bir qadındı, səsi çöhrəsinə uyğun deyildi. Səsindən gənc idi. Amma yaralar onu elə bir hala salmışdı ki, baxmaq olmurdu. Adamın ürəyi bulanırdı. Özümə güc gəlmək istədim. Mərhəmət hissi məni onun yanına çəkdi. Vəziyyəti pis idi. Başına üfüqi

və şaquli vəziyyətdə bağlanmış tənziqlər qana boyanmışdı. Ayaqları splintdə idi. Əlini əlimə aldım. Gözlərini açıb üzümə baxdı. Dedim bir şey istəyirsən, nə kömək edə bilərəm? Əllərimi gücsüz əlləri ilə sıxıb dedi ki, həkim çağır, ağrım var, başım partlayır, gözlərim çıxır.

Soruşdum ki, sənə ağrıkəsici vurmayıblar?

Dedi faydası yoxdu.

Əlimi sıxmasından hiss etdim ki, ağrıdan əzab çəkir. Dedim ki, çalış yat, ağrın azalsın, mən də gedim həkim çağırım.

Gözlərini yumub dedi ki, ağrıdan yata bilmirəm.

Ayağa qalxdım. Geri çevriləndə gördüm ki, tibb bacısı əlində bir neçə sistem otaqlardan birindən çıxır. Ona tərəf yüyürdüm. Rəngi-ruhu qaçmışdı. Gözlərindən yorğunluq yağırdı. Hiss olunurdu ki, yuxusuzdur. Dedim ki, bağışlayın, o xanımın ağrısı çoxdur, bir iş görə bilərsiniz?

Dedi: Nə edim? Sübhədən indiyə qədər – bir an dayanıb davam etdi – dünən gecədən indiyə qədər canımız çıxıb. Ayaqağrıdan, başağrıdan ölürlük. Personel azdır, yaralı çox. Gərək dözlər.

Bunu deyib getdi. Onu gözlərimlə ötürdüm. Məncə, 27-28 yaşı olardı. At quyuşuna bənzər saçları açıqda qalıb görkəmini bir az da pərişan göstərirdi. Paltarları qan və yoda bələnmişdi. Corabları da sökülüb dağılmışdı. Bu yorğunluq və pərişanlığa görə ona ürəyim yandı. Birdən salonda bir uşaq səsi eşidildi. Həkim istəyən qadından az aralıda 3-4 yaşlı qız gördüm. Anası kənarında əyləşmişdi. Uşaq hər dəfə qışqıranda onu bəşinə basıb ağlayırdı. Uşağın ayaqlarına splint bağlayıb üstədən tənziqlə sarıtmışdılar. Tənziq də, uşağın yaralı barmaqları da qanlı idi. Yaxına getdim. Zərif çöhrəli qəşəng qız idi. Sarışın, amma dağınıq saçları çiyinlərinə tökülmüşdü. Daha çox mavi və yaşıl güllü sarı köynəyi qan içində bənövşəyi rəngə çalırdı. Başını qaldırıb ayaqlarına baxanda dəhşətə gəlir, qışqırırdı. Anası həyəcan içində özünü itirib ev paltarında gəlmişdi. Dedim ki, uşağın ayaqlarının üstünə bir şey atsın. Ayaqlarını qanlı görüb qorxurdu.

Qadın ağlayaraq dedi ki, gör nə vəziyyətdə gəlmişəm, bir şeyim yoxdur örtməyə.

Dedim eybi yoxdur, altındakı adyalın bir ucunu uşağın ayaqlarına çək.

Qadın dediyim kimi etdi. Amma ağlaması məni yenə dilə gətirdi. Dedim sən ağlamağın onu daha da qorxudur, əvvəl özün sakitləş, sonra uşağı sakitləşdir.

Dedi: Axı necə! Ciyərim yanır. Balam üçün heç bir iş görə bilmirəm.

Oturub, əlimi qızın üzünə çəkdim. Onu sakitləşdirmək istəyirdim, amma bacarmırdım. Birdən bir nəfərin səsi gəldi: Qan vermək üçün hara müraciət edim?

Bu sözlərdən diksindim. Bu şəraitdə ən azı qan verə bilərdim. Həmin adamın arxasınca qaçdım. Onun ardınca girdiyim otaq vitrinli dəmir komodlarla dolu idi. Bir tibb bacısı yapışqan-lentdən kəsib dəmirimizin kənarına yapışdırırdı. Kişini qabaqladım: Qan vermək istəyirəm, hara gedim?

Tibb bacısı başını qaldırıb yaşımı soruşdu. Dedim ki, 17 yaşım var. Dedi olmaz, qan verə bilməzsən. Səbəbini soruşdum, dedi: 18 yaşın olmayıb, həm də arıqsan. Qan 18 yaşdan yuxarılardan götürülür, o da əgər çəkiləri normal olsa.

Çox narahat oldum. Dedim Pərvərdigara, əlimdən bir iş gəlirdi, o da alınmadı. İndi mən nə edim?

Qərara gəldim ki, evə gedim, nə iş görə biləcəyimi atamla məsləhətləşim. Çünki o ərəb xalqı hadisəsində məscid uşaqlarına çox kömək etmişdi, təcrübəsi vardı. Leyla ilə mən onun tövsiyəsi ilə qonşulardan mələfə, benzin, sabun toplamışdıq. Bu qərarla şöbədən çıxırdım. Otaqlardan birindən başını çıxaran tibb bacısı dedi: Meyitxananın məsulunu çağırın. Burada biri dünyasını dəyişdi, gəlsinlər meyitxanaya aparsınlar.

Bunu eşidəndə xəyalım şəhidlərin yanına uçdu. Qaçdım həyatə. Meyitxana tərəfdən qarışıq səslər eşidilirdi. Meyitxananın qapısında xeyli adam vardı. Şəhidinin adını çəkib başına döyən çox idi. Qapıda dayanmış kişi adamları içəri buraxmırdı. Deyirdi ki, nə üçün bura yığılmısınız, gedin Cənnətabada, hamısını oraya göndərəcəyik.

Öz-özümə dedim ki, gedim görüm Cənnətabadda nə var, nə yox. Bəlkə orada bir kömək edə biləm. Xəstəxanadan çıxıb Valilik meydanına gəldim. Küçənin başında dayanıb fikirləşirdim ki, hansı yolla gedim. Əşair, yoxsa Çehelmetri ilə? Əşair küçəsi dairəvi yolun çöllüklərinə uzandığından Çehelmetri küçəsinin kənarı ilə piyada yola düşdüm. Yoldan keçən maşınlar dolu idi, minməyə yer yox idi. Moradi mebel mağazasının yanından keçəndə yanımdan bir ağ peykan (İran istehsalı sənişin avtomobili) ötdü. Əl etdim, maşın saxladı. İki qadın sənişin vardı. Sürücü soruşdu ki, hara gedirsən?

Dedim düz gedirəm, Cənnətabada. Dedi biz Came məscidinə qədər gedəcəyik. Dedim mən məscid küçəsində düşərəm.

İnqilab küçəsi ilə Çehelmetri küçəsinin kəsişməsində Məhəmmədi gül mağazasının qabağında düşdüm. Sürücü pul götürmədi, dedi salavat çəkərsən. Sağ ol deyib Ordibehişt küçəsindən Cənnətabada tərəf hərəkət etdim. Cənnətabad evimizə yaxın idi. Dəfələrlə Cənnətabada getmişdim, qəbiristanlıqdan, ölüdən qorxmurdum. Yadıma düşdü ki, bir dəfə anam və Zeynəblə dayımgildən gəlirdik. Yolumuz Cənnətabadın yanından keçirdi. Nə qədər gözlədiksə taksi gəlmədi. Hava qaralırdı. Zeynəb yorulmuşdu, nıqqıldayırdı. Çarəsizlikdən piyada yola düşdük. Cənnətabadın yanından keçəndə yolumuz qısa olsun deyə anama dedim ki, gəlin qəbiristanlıqdan keçək.

Anam dedi qürub vaxtı, özü də həftənin ortasında qəbiristanlıqdan keçmək yaxşı deyil. Dedim axı nəyi pisdir? Burada yatanlar bir gün bizim kimi idilər. Sonra qəbiristanlığa baş vurdum. Anam da məcbur qalıb ardımca gəldi. Qəbiristanlığın qorxulu olması barədə uşaqların sözlərini yada salsam da qorxmurdum. Qəbirlərin arası ilə hərəkət etdiyimiz zaman hiss etdim ki, ayaqqabımın bağı açılıb. Ayaqqabımın bağını bağlamaq üçün əyləndə bir neçə addımlığımızdakı tabutu gördüm. Marahlı idi ki, tabutda nə var? Anam marağımı hiss edib dedi ki, tabutla işin olmasın, tez hərəkət et.

Dedim səbr et, gəlirəm. Tabutun qapağını araladım ki, görüm içində nə var. Kəfənlənmiş meyit vardı. Anam o qədər qorxdı ki, mənə gözləmədən getdi. Mən tələsik Fatihə oxuyub anamın dalınca qaçdım. Cənəzə yuma yerinə çatanda qəbiristanlığa kiçik bir yük maşını daxil oldu. Deyəsən, ölünü başqa yerə aparmaq istəyirdilər.

Çox çəkmədi ki, Ordibehişt küçəsindən Cənnətabada çatdım. Məhşər qopmuşdu. Camaat sellənirdi. Ah-nalə, fəryadlar ərşə qalxırdı. Cənnətabadı heç vaxt belə görməmişdim. Cənəzələri sıralayıb, ağ mələfələrin üzərinə buz qoymuşdular. Buzdan ayrılan su qana qarışıb cənəzələrin altına süzülürdü. Hər şəhidin cənəzəsinin kənarında yaxınları dayanmışdı, başlarına vurub ağlayırdılar. Bəziləri üzlərini o qədər cırmışdı ki, çöhrələri qana bələnmişdi. Fəciənin dəhşətindən saçını yolanların əlində tük topaları görünürdü. Huşunu itirənlərin üzünə su çiləyir, çiynlərini ovurdular. Müsibətin ağırlığı kişiləri də haldan salmışdı. Kimi başını divara vururdu, kimi cənəzəni qucaqlamışdı. Torpağı ovucalayıb başına tökənlər də vardı. Ərəb qadınlar məhərrəm, aşuradakı kimi dövrə vurub dayanmışdı. Biri mərsiyə oxuyur, o birilər təkrarlayırdı. Başlarına, sinələrinə vururdular.

Bu səhnələri seyr edə-edə ağlayırdım. Ərəbcə oxunan mərsiyədə deyilirdi:

Vaveyla, vaveyla,
Siz də deyin vaveyla.
Vaveyla, vaveyla,
Getdi əldən şəhidlər.
Vaveyla, vaveyla,
Bir dağ çəkdi ayrılıq...

Şəhidin adını çəkəndə haray qopurdu. Sonra iti ritmlə üzünə vurub oxuyurdu... Bəziləri tab gətirməyib huşunu itirirdi. Qeyri-adi səhnə idi. İnqilabda, ərəb xalqı hadisəsində, münafıqların törətdiyi partlayışlarda şəhidlərin dəfnini görmüşdüm. Amma bu dəfə yuxuda ikən məzlumcasına şəhadətə yetirilənlərin sayı çox idi. Digər tərəfdən qızmar günəş altında torpağın, qanın, barıtın qoxusu fəzanı tutmuşdu. Bu səhnələrdən halım çox pis idi. Elə bilirdim daha ayaq üstə dayana bilməyəcəm. Bədənimin bütün gücünü itirmişdim. Gözlərim qaranlıq çalırdı. Başım gicəllənirdi. Çətinliklə hərəkət edib üzbəüzdəki sütuna söykəndim. Dizlərim əsdi və yerə oturdum. Gördüyüm səhnələr Kərbəla hadisəsindən eşitdiyim səhnələri yada salırdı. Özümü qınadım ki, nə üçün bu qədər zəifləmişəm. Çalışdım ki, özümü ələ alım. Ayağa qalxıb qadınların cənazə yuma yerinə getdim. Cənazə yumanın qapısında qatışıqlıq idi. Kişilər və qadınlar cənazələrini almaq üçün bir yerə toplaşmışdı. Qapı açılan kimi bir qrup adam özünü içəri saldı. İstəyirdilər ki, qüsl və kəfənləmə zamanı ölülərinin yanında olsunlar. Digər tərəfdən cənazələri təhvil verən kimi qapıları bağlayırdılar. Bir nəfər şəhidlərin siyahısını tutur, bir-bir içəri ötürürdü. İrəli-geri hərəkətlərdən sonra qapıya yaxınlaşa bildim. Qapını döydüm, amma açan olmadı. Qapı açıldı. Cənazə təhvil verilən zaman özümü içəri saldım. Gözləyirdim ki, kimsə nə istədiyimi soruşsun. Ürəyim sürətlə vururdu. Heyrət içində baxırdım. Cənazə yuma yeri iç-içə iki otaqdan ibarət idi. Mənim daxil olduğum otaq 10-12 kv metr olardı. Otağın döşəmə və divarı betonlardan idi. Ətrafın boz rəngi fəzanı ağırlaşdırırdı. Qarşımda yaşıl rəngli ağac pəncərə vardı. Pəncərədən gələn işıq elektrik lampalarının işığına qatışıb otağı aydınladırdı. Ümumiyyətlə, otaqda bütün şeylər soyuq, ruhsuz idi, adamı matəmə batırırdı.

Divarın kənarında uzadılmış qadın cənazələri qəlbimi odladı. Onları görən zaman özümdən ixtiyarsız bir addım geri çəkildim. Başları mənə

tərəf idi, ayaqları iki otaq arasındakı taxta qapıya tərəf. Bəzilərinin gözü, ağzı yarımçıq vəziyyətdə idi, bəzilərinin ağzı qanla dolu. Üzləri, saçları qana bulaşmışdı. Hamısı gənc idi. Bəzilərinin əl-ayağı əzilmişdi, sallanmış vəziyyətdə qalmışdı. Bəzi cənazələrin əl-ayağı yox idi. Bir cənazənin qolu dirsəkdən kəsilmişdi, qulaqları kəsik-kəsik idi. Bu səhnə qəlbimə od vurdu. Anam çarəsiz vəziyyətdə Allahdan bir şey istəyəndə Onu Abbasın kəsilmiş qollarına and verərdi.

Cəsədləri görəndən sonra halım yenidən pisləşdi. Kaş bir nəfər üzümə su vurub deyəydi ki, qalx ayağa, bütün bunlar kabusdur. Amma cənazə yuma yerindən çöldə eşidilən nalələr, qan, kafur, torpaq qoxusu başqa söz deyirdi. Qurtuluş yolu olmayan acı həqiqətlə üzbəüz idim. Buraya gəlməyimdən peşman olmuşdum. Kaş o maşınla Came məscidinə gedəydim. Yəqin ki, orada bir iş tapılardı.

Otağın sağ guşəsində səki vardı. Səki ilə üzbəüz dəmir komod qoyulmuşdu. Səkinin kənarında yaşlı, dolu bir qadın oturmuşdu, tər içindəydi. Vəziyyəti o qədər ağır idi ki, mənim otağa daxil olduğumu hiss etmədi. Belə görünürdü ki, yorulub, oturub dincini alsın. Gic vəziyyətdə dayanmışdım. Arxa otaqdan arıq və bəstəboy bir qadın çıxdı. Əynində tünd rəngli geniş paltar vardı. Başına pambıq parçadan yaylıq bağlamışdı. Çöhrəsi sarıya çalan tünd yaşıl rəngdəydi. Yanımdan keçəndə tünd siqaret qoxusu hiss etdim. Yəqin ki, elə çox siqaret çəkdiyi üçün dodaqları göy rəngdəydi. Otağın bir küncünə qoyulmuş komoda yaxınlaşdı. Birdən çevrilib mənə baxdı. Ürəyim əsdi. Düşündüm ki, indicə davalasacaq. Xışıldayan səslə soruşdu: Köməyə gəlmisən, ya şəhid axtarırsan. Heyrətdən donmuş vəziyyətdə dedim ki, köməyə gəlmişəm.

Bilmirəm, üzümdə nə gördü ki, soruşdu qorxmursan?

Hiss etdim ki, cənazə yuma yerindən çöldə çöhrəmdəki zəiflik yenə özünü göstərir. Dedim ki, çalışaram qorxmayım.

Dedi onda gəl kömək et. Dedim oldu.

Komodun siyirtməsindən bir neçə ağ parça çıxardı. Dedi al, o xanımla – bir xanımı göstərdi - birlikdə kəfən kəsin.

Parçaları alıb yaşlı qadına yaxınlaşdım. Oğurluq göz gəzdirdim, rəngi qaçmışdı. O qədər tərləmişdi ki, köynəyi bədənində yapışmışdı. Kül rəngdə saçları yaylığından bayıra çıxıb, alnına dağılmışdı. Nazik, hənə qoyulmuş iki hörüyü də bayırda idi.

Çadramı yığıb, qarşısında əyləşdim. Sükutu pozmaq üçün dedim ki, yorulmayasınız. Başını tərpedib, parçaları aldı. Qarıyla ölçdü. Sonra bir tərəfini mənə verdi, qayçı ilə kəsdi.

Parça kəsən vəziyyətdə qonşu otaqdan səs eşitdim. Maraqlı gəldi ki, nə səsdir. Bir qadının səsi daha ucadan gəlirdi. Yanqı ilə deyirdi ki, suyu buraya tut, indi bu adam yıxılacaq, şlanqı düz tut... O deyəndə ki, indi yıxılacaq, ürəyim əsdi. Bir neçə dəfə boylandım ki, görüm nə baş verir. Yarıaçıq qapıdan qüsl daşı üzərinə uzadılmış qadın görünürdü. Aşağı sallanan saçlarından su tökürdülər. Yuyanların əlində əlcək vardı... Bir il qabaq da belə bir səhnə görmüşdüm. Nadəli dayının baldızı Nahid - arvadının bacısı – manqal yandıranda yanmışdı. Bədəninin az hissəsi yansa da, böyrəkləri işdən düşdüyü üçün dünyasını dəyişdi. Qüsl daşı üzərində Nahidin də saçları su axınında bu şəkildə idi. Bu səhnə bir müddət zehnimdən silinmədi, mənə əziyyət verdi. İndi həmin səhnə ilə təkrar rastlaşdım.

Parçalardan kəfən kəsib başa çatdırandan sonra qadın dedi ki, yığ komoda. Parçaları yığıb qonşu otağa keçdim. Ürəyim əsirdi. Hansı zəhmətlə, üstəlik ata-anamdan icazəsiz cənazə yuma yerinə gəlib çıxmışdım. İndi bir iş görməli idim ki, sorğuya çəkiləndə mənə haqq qazandıran iş olsun. Digər tərəfdən bütün işləri təcrübədən keçirmək istəyirdim. Meyitləri görmək nə qədər çətin olsa da, təcrübə istəyi məni irəli aparırdı. Beləcə otağa qədəm qoydum. Döşəmənin qana bulaşdığını görüb çadramı qolumun altına yığdım. Cənazə yuma yerinin hovuzu, kiçik axarı qanla dolmuşdu. Özümdən ixtiyarsız sallaqxana yadıma düşdü. Evimiz Mina küçəsinin sonunda, sallaqxananın yanında olanda anam və qonşu qadınlarla kəllə-paça, qarın almaq üçün oraya gedirdik. Məni maraq götürürdü, sallaqxananın pəncərəsindən içəri boylanırdım. Kəsilib qarmaqdan asılan qoyunların altındakı arx qanla dolu olurdu. Qoyunlara ürəyim yanırdı. Cənazə yuma yeri nə mənadasa oraya bənzəyirdi.

Otağın iki tərəfində qüsl daşı qoyulmuşdu. Cənazələr bu daşların üstündə yuyulurdu. Otağın pəncərələrinə ağ parça çəkilmişdi, çöldən kölgə də görünmürdü. Hovuzun üstündəki lampanın işığı suda əks olunurdu. Qüsl verən adama bir neçə yaşlı qadın kömək edirdi. İki-üç nəfər də su kranlarını açıb-bağlamaqla məşğul olur, meyitin libasını bədəninə qayçılayıb çıxarır, vedrə ilə hovuzdan kafur suyu götürür, son mərhələdə qırmızı plastik kasa ilə cənazənin üzərinə su tökürdülər. Bir cənazənin işi başa çatandan sonra qonşu otaqdan digər şəhidin

cənazəsi gətirilirdi. Bəzi cənazələrdən şırnaqla qan gəlirdi. Yaraya su dəyəndə qanaxma daha da güclənirdi. Bu səhnələri görmək ruhuma əzab verirdi, qəlbimi parçalayırdı. Digər tərəfdən, paslı vedrələrin qulpundan qalxan səslər əsəb yaradırdı. Ümumiyyətlə, kül rəngli vedrələrdən xoşum gəlmirdi.

Beləcə, yerimdə dayanıb ətrafa baxırdım. Qarşımdakı qüsl daşı arxasında dayanan qadın o birilərdən təcrübəli, bilikli görünürdü. O digər qadınlara göstəriş verirdi. Mənə tərəf çevriləndə dərhal tanıdım. Cənnətabadda bələdiyyənin fəhləsi işləyən Zeynəb Rudbari idi. Əynində sürməyi manto və şalvar, başında qara yaylıq vardı. Çəkmələri və əlcəkləri də qara idi. Bir qara şal da belinə bağlamışdı. Evləri bizim evdən bir sıra qabaqda idi. Arabir küçə-bazarda rastlaşanda salamlaşardıq. Aşura günləri nəzirimiz olanda evlərinə aparardım. İndi başı o qədər qatışıq idi ki, salamımı da eşitmədi.

Bilmirdim nə edim. Cənazə yuma yerinin döşəməsindəki cənazələrə baxıb tərəddüd edirdim. Gedim ya qalım? Bir tərəfdən deyirdim ki, kaş heç buraya gəlməyəydim. Digər tərəfdən buraya gəlməyimdən razı idim. İçimdə mübahisə gedirdi. Birdən gördüm ki, qadınlardan biri vedrəni yerə qoyub, əlini belinə apardı. Belini hərəkət etdirməklə yorğunluğunu aradan qaldırmaq istəyirdi. Zeynəb Rudbari başı işə qarışdığından o qadının dayandığını hiss etməmişdi. Əli işdə dedi ki, su tök. Mən cəld tərpənib vedrəni qaldırdım, suyu yarıdan aşağı düşən hovuzə boşaltdım. Vedrəni səkinin üzərinə qoydum. Zeynəb təşəkkür etdi.

Dedim ki, mən köməyə gəlmişəm, nə işiniz olsa deyın.

Zeynəbin yanındakı qadınlardan biri soruşdu ki, qorxmursan?

Dedim ki, yox, əvvəl qorxurdum, indi adıləşib.

Başını tərpədid dedi ki, Allah sənə xeyir versin.

Yavaş-yavaş işə başlayırdım. Su kranının yanında dayanıb, qüsl verən qadınların işarəsi ilə suyu açıb-bağlayırdım. Tapşırıqlarını gözləyirdim. Kafur gətir, pambıq gətir, su tök, şlanqı tut deyilən kimi tələsirdim. Qadınların əksəri yaşlı olduğundan gələn köməkdən razı idilər. Yorulandan sonra bu köməyin yeri daha çox görünürdü. Mən işə məşğul vəziyyətdə anama görə narahat idim. Qorxurdum gəlib davaləşa, deyə ki, səhər açılmamış burda nə gəzirsən! Deyə ki, gəl atanın cavabını özün ver. Ən pisi atam özü dalımca gələ bilərdi. Qulağım səsdə idi ki, əgər tanış səs eşitsəm özümü yığışıra bilim. Amma ah-nalə, fəryaddan başqa səs eşidilmirdi. Şəhid cənazəsi təhvil

veriləndə səs daha da güclənirdi. Hər dildə, ləhcədə mərsiyə deyilirdi. Ərəbcə, türkcə, lorca, bəxtiyari, İsfahan ya Şiraz ləhcəsində farsca...

Günorta azanı verilən kimi qadınlar işi dayandırıb dedilər ki, gedək namaza, sonra istirahətə. Qüsl verənlər daş üzərindəki şəhidin kəfənlənməsini tamamlayana qədər mən şlanqla qollarımı dirsəkdən, ayaqlarımı dizdən aşağı suya çəkdim. Çadra və paltarlarımın qana bulaşmaması üçün çox çalışsam da, cənazələri götürüb, qoyanda yaralardakı qanın rütubəti paltarlarıma sirayət etmişdi. Yaylığımın uclarını suya çəkdim, üzümü yudum. Sonda ayaqqabılarıma da su axıtdım.

Çalışırdım ki, ayaqqabılarım yenidən qana batmasın. Camaatın arasından çətinliklə keçdik. Zeynəb xanıma dedim: Mən birbaşa evə gedirəm. Sübhdən indiyə qədər anamgil məndən xəbərsizdir. Yəqin ki nigaran olublar. Atam icazə versə sabah da gələcəm.

Zeynəb təşəkkür etdi. Sağollaşıb yola düşdüm. Bu iki-üç saatda çox yorulmuşdum. Amma xəstəlikdən daha çox gördüyüm səhnələrdən şokda idim. Ağlıma gəlməzdi ki, evdə istifadə etdiyimiz mələfələr kimi ağ mələfələrdən kəfən kəsəcəyəm. O vaxta qədər kəfənə müqəddəs libas kimi baxırdım. Çünki insanlar bu libasla axirət səfərinə çıxırdı. İndi isə kəfən haqqında düşünmək mənə pis təsir edirdi. Evə yaxınlaşdıqca cənazə yuma yeri təsəvvürləri uzaqlaşdı. Bilmirdim atama nə cavab verəcəm. Onu necə razı salmaq olardı? Atamı dünyalar qədər sevsəm də, bəzən ondan qorxurdum. Atam əsəbləşəndə qəzəbli baxışları qəlbimi titrədirdi. Amma heç vaxt səbəbsiz, boş yerə əsəbləşməzdi. Ümumiyyətlə övladlarının küçədə əylənməsindən xoşu gəlmirdi. Mən isə səhərdən evdən çıxmışdım. Başıma nə gəlsəydi haqqım idi. Digər tərəfdən anam məcbur qalıb mənim öhdəmə düşən işləri də görməli idi. Belə yük altında atamın şikayətlənməyə haqqı vardı. Evə çatanda salam-salavatla qapını döydüm. Həyətdən Həsən və Səidin səsi gəlirdi, oynayırdılar. Qapının səsini eşidib gəldilər, qapını açdılar. Qapı açılan kimi anam mətbəxin həyətə açılan pəncərəsindən başını çıxardı. Məni başdan ayağa süzüb üzünü qonaq otağının pəncərəsinə tutdu. Pəncərədə atam göründü. Əlini çənəsinə dayayıb fikrə getmişdi. Belə başa düşdüm ki, çox narahatdır.

İçəri daxil oldum. Qorxudan boğazım qurumuşdu. Ağzımın suyunu udub salam verdim.

Bilirdim ki, atam bizim əlimizdən narahat olanda salamımızı ya almır, ya da yarımçıq alır. Bu dəfə əlini çənəsindən ayırıb, “salam, bala” dedi.

Tonu pis deyildi, düşündüm ki, əlhəmdulillah, yaxşı keçdi. Yəqin ki, bilmir nə vaxt getmişəm. Yavaşca içəri keçirdim ki, yanımdan ötən anam dedi: Ay sahibsiz, haradaydın? İndi atan dərslərini verər!

Mən cavab verənə qədər sanki indi məsələnin nə yerdə olduğunu anlayın atam soruşdu ki, haradaydın?

Evdə olmamağıma bəraət qazandırmaq üçün dedim ki, Cənnətabadda idim, ora şəhidlə doludur, dəfnə kömək edirdim.

Təəccüblə: Cənnətabad? Orada nə işin vardı? – soruşdu.

Dedim ki, cənazə yuma yerində kömək edirdim, axı şəhidlərin sayı çox idi.

Təəccüblə soruşdu ki, məsələ, nə iş görürdün?

Dedim şəhidlərə qüsl verilməsi, onların kəfənlənməsinə kömək edirdim.

Qaşındakı düyün açıldı. Diqqətlə baxıb sual verdi ki, qorxmadın?

Dedim: Əvvəlcə çox qorxdum. Hətta bir az halım pis oldu (öncə zəifləyib haldan düşdüyümü demək istədim, amma sözümü uddum). Çalışdım ki, özümü ələ alıb iş görüm.

Dedi ki, Allah sənə xeyir versin, bala, bu gün hamımız bir-birimizə kömək etməliyik.

Sevindim, dedim ki, yəni siz mənim oraya gedib, kömək etməyimə razı-sınız?

Dedi ki, əgər orada lazımsansa, əlindən bir iş gəlsə, razıyam, get.

Dedim ki, orada iş çox olur, gec gəlsəm eybi yoxdur?

Dedi çalış ki, gün batmamış gələsən. Zəruri olsa, gec gəlsən eybi yoxdur.

Sevincimdən uçurdum. İnana bilmirdim ki, atam belə asanlıqla qəbul edəcək. Pəncərəyə yaxınlaşdım. Əlini tutub öpdüm. Gülümsünüb dedi ki, bu nə işdir görürsən, belə etmə.

Amma mən bir neçə dəfə əlini öpdüm. O isə təkrarlayırdı ki, belə etmə. Sevincimdən otağa qaçıb onu bağrıma basmaq, üzündən öpmək istəyirdim. Qapıda ana qabağıma çıxdı, dedi hara? Başa düşdüm ki, nə demək istəyir. Dedim mən paltarlarımı suya çəkmişəm.

Dedi əvvəlcə çadranı çıxar.

Yaylıgımı, çadramı çıxarıb bir tərəfə qoydum. Anam dedi indi də corablarını çıxar.

Atamın səsi gəldi: Boşla onu, yorulub. Çox əziyyət vermə.

Dedim: Ana, səbr et, hamama gedirəm.

Anam dedi ki, o corablarla, o ayaqlarla içəri keçə bilməzsən.

Su kranına yaxınlaşdım. Corablarımı çıxarıb ayaqlarımı yudum. Sonra evə daxil oldum. Atam hələ də pəncərənin qabağında dayanıb fikrə getmişdi. Təşəkkür edib dedim ki, qorxurdum evə gələndə davalaşasız. Mənə tərəf çevrildi: Nə üçün davalaşım, sən ki pis iş görməmişən.

Dedim icazəsiz getdiyim, gec qayıtdığım üçün deyirəm.

Dedi: Sən yaxşı iş görmüşən. Lazım olan addımı atmısan. Allah əcr versin. Mən səndən razıyam, Allah da razı olsun.

Bu sözlərindən sonra özümü ağuşuna atmaq istədim. Əlləri ilə mane olub dedi ki, hələ gözlə. Yadımdan çıxmışdı ki, meyit qüslü verməmişəm. Boynuna sarılıb üzündən öpdüm. Heybətindən baxa bilmədiyim gözlərindən də öpdüm. Şövlə bir də soruşdum ki, demək, yenə də gedə bilərəm?

Üzümdən öpüb, əllərimi boynundan açdı. Dedi: Bəli, bu gün hamı kömək etməlidir. Qadın olsun ya kişi, fərq etməz, hamı əl-ələ verib müdafiə olunmalıdır. Yol verməməliyik ki, əcnəbi yurduмуza ayaq bassın, namus və şərəfimizə əl uzatsın. Kişili-qadınlı mane olmalıyıq. Mən özüm Cənnətabadda idim, vəziyyəti gördüm. Bizi qəbir qazmağa göndərmişdilər. Kömək olmasaydı qəbirqazanlar bu qədər qəbir qaza bilməzdi.

Təəccübləndim ki, demək siz də orada imişsiz?

Dedi: Bəli, amma edə bilmərəm ki, elə Cənnətabadda qalıb şəhidlərə qəbir qazım. Xalqa qoşulub cəbhəyə getməli, düşmən qarşısında dayanmalıyam. Mən qəbir qazmaqdan da dəyərli işlər görə bilərəm. İndi sən cənazə yuma yerindən danış.

Ona gördüklərimdən danışdım. Məzlumcasına şəhadətə çatanların çoxluğunu, cənazə yuma yerindəki yorucu vəziyyəti təsvir etdim. Bu arada Leyla da gedir, gəlir, söhbəti dinləyirdi. Atam mənim sözlərimdən çox təsirləndi. Dərin fikrə getdi. Çöhrəsindən bilinirdi ki, necə narahat olub. Birdən ayağa qalxdı. Heç nə demədən evdən çıxdı.

Atamın sözlərindən və icazə veriləndən sonra rahatlaşdım. Hiss etdim ki, ruhiyyəmdəki sıxıntı aradan qalxır. Qərara gəldim ki, elə həmin an Cənnətabada qayıdım.

Ruhiyyəmə tərəvətlənən zaman Leyla dedi ki, Zəhra, mən də sən ilə getmək istəyirəm.

Soruşdum ki, haraya, nə üçün gəlirsən?

Leyla: Sən hara gedirsən, nə üçün gedirsən?

Dedim mən köməyə gedirəm.

Leyla: Mən də köməyə gedirəm.

Dedim lazım deyil, ora sənlik deyil, əziyyət olar.

Dedi haradan bilirsən ki, mənə əziyyət olar?

Dedim ki, gördüklərim məni üzüb, onda qalmış sən olasan!

Daha bir söz demədi. Həyətdə kranda qüsl əvəzinə dəstəmaz aldım (sonradan bildim ki, səhv etmişəm, gərək əvvəlcə meyit qüslü əvəzinə təyəmmüm edəydim, sonra namaz üçün dəstəmaz alaydım). Eyvanda namaz qıldım. Namazdan sonra halım çox yaxşılaşdı. Qəlbimdəki ağırlıq aradan qalxdı. Corablarımı geyindim. Yuyulsa da kafur, cənazə yuma yerinin qoxusu gəlirdi. Bu vaxt beş yaşlı Zeynəb yanıma gəldi. Səhərdən görmədiyim üçün istəyirdi onu qucaqlayım. Dedim ki, əzizim mənə tərəf gəlmə, paltarım çirklidir. Başını dik tutdu, qaşqabağını töküb, ulduz kimi parıldayan qara badamı gözlərini mənə zillədi. Məndən belə söz gözləmirdi.

Dedim ki, mən gedirəm. Axşam ki gəldim, paltarlarımı dəyişəndən sonra səni qucaqlayaram. İndi mənə gün uzunluğunu gördüyün işlərdən danış.

Anam səsimi eşidib mətbəxdən çıxdı. Səsində bir etiraz vardı. Dedim ki, yenə Cənnətabada gedirəm.

Dedi indi nə üçün gedirsən?

Dedim ki, görmədinmi atam icazə verdi.

Dedi: Bəs mən nə edirəm? Səhər tezdən getmisən, tək-tənha qalmışam.

Bilirdim ki, onu yoran tək-cə iş deyil. Uşaqlar mənə daha çox qulaq asırdı. Mən olmayanda anam uşaqlarla bacarmırdı. Özü də deyirdi ki, uşaqlar çox incidir. Dedim ki, Leyla məşğul olar.

Dodağının altında qəzəblə təkrarladı: Leyla məşğul olar!

Çadramı başıma atanda məndən narazı olsa da dedi: Bəs naharın nə olsun? Gözlə nahar gətirim.

Dedim ki, istəmirəm, iştaham yoxdur, boğazımdan keçmir.

Çölə çıxıb yola düşdüm. Düşüncəm fasiləsiz işdə idi. Atamın rəftarı çox qəribə idi. İcazə verdiyi üçün sevinisəm də, dediyi sözlər barədə düşünür, müxtəlif hallarını gözlərim önündən keçirirdim. O artıq yerində dayanan adam deyildi. Məncə, o bütün həvəslərini, arzularını bir kənara qoymuşdu.

Bu düşüncələr arasında Cənnətabada çatdım. Günortadan sonrakı vəziyyət səhərki vəziyyətdən yaxşı deyildi. Amma bu dəfə həyəcanlı deyildim. Cənazə yuma yeri mühiti adılşmışdı. Amma iş zamanı ağlayırdım, çalışırdım ki, hər səhnəni görməyim. Birdən içəri ötürülən meyitlər arasında tanış çöhrə gördüm. Bədənim titrədi. Əvvəllər bizim məhəllədə yaşamış qonşu qadın idi. İki körpəsinin cəsədi də yanında idi. Qəhər boğazımı tutdu, gözlərim qaraldı. Qadına qüsl veriləndə qapının arxasında ərinin fəryadları eşidilirdi. Onun ah-nalələri daş qəlbi muma çevirirdi. Təsəvvür edirdim ki, nə barədə düşünür, xəyalında nələr var. Bu gözəl və bəyaz çöhrəli gənc qara dərilili xanıma aşiq olmuşdu. Bu xanımın görkəmi, boy-buxunu cazibədar deyildi. Amma bir-birlərini dəlicəsinə sevirtilər. Ailələri müqavimət göstərsə də evlənmişdilər. Oğlanın ata-anası iki nəvələri olsa da gəlinlərini qəbul etmirdilər. Oğlanı o qədər qızıqdırdılar ki, nəhayət, xanımını boşadı. Amma kişi bu ayrılığa dözə bilmədi, bir neçə həftə sonra arvadını evə qaytardı. Bu hadisədən çox ötməmişdi. Olsun ki, xanımına qarşı amansızlığından dolayı divanə olmuşdu. Arvadı və uşaqlarının cəsədini təhvil alanda mən də bayıra çıxmışdım. Özünü cənazələrin üstünə atıb haray çəkirdi. Özünü vurur, başına torpaq tökür, “Allah” deyib ağlayırdı.

Bu səhnələrin müşahidəsi mənim üçün sarsıdıcı idi. Kaş onu sözlərimlə ovundurub deyə biləydim ki, dərini anlayıram. Amma utanırdım. Daha baxa bilmədim. Cənazə yuma yerinə qayıtdım. İki dəfə zəiflik, başgicəllənməsi hiss etdim. Zəhimdə bir sual vardı: Nə üçün belə bir vəziyyət yaranmalıdır, bu xalqın günahı nədir?

Zeynəb xanımın səsi məni bu əzabverici düşüncələrdən ayırdı. Əsəbi halda dedi: Get o otaqda komoddan kafur gətir.

Onun əsəbi vəziyyətinə çox təəccüb etdim. Səhərdən bu vaxta qədər bir belə ağır işin içində eşitdiyim yalnız xoş söz olmuşdu. Başa düşmürdüm ki, indi nə üçün bu qədər sərtidir. Ehtimal etdim ki, yorulub əldən düşüb, ona görə də incimədim. Şəhid cənazələrinin yanından qaçaraq keçib komoda üz tutdum. Birdən ildırım vurmuş kimi geri çevrildim. Yenə tanış çöhrə! Bir zaman qonşu olduğumuz İffət idi. Cənazə yuma yerinin döşəməsinə uzadılmışdı, bir yaşlı uşağı da sinəsinin üstündə idi. Bilirdim ki, o günlərdə ikinci uşağı dünyaya gələcək. İffət 7-8 il olardı ki, ailə qurmuşdu. Amma uzun müddət uşağı olmadı. Uzun nəzir-niyazlardan sonra bir il idi Allah ona bu oğlanı vermişdi. Bu uşağın gəlişi ilə həyatları dəyişmişdi, evləri şadlıqla

dolmuşdu. Doğuşdan çox keçməmiş yenə də hamilə olmuşdu. Yanında əyləşdim. Başını qəlpə yaralamışdı. Bədəni salamat idi. Amma qəlpə uşağın belini, boynunu dağıtmışdı. Ananı qucağında uşaq tutmuş vəziyyətdə gətirmişdilər. Qəhərlənmiş halda otaqdakı qadınlara üz tutub dedim ki, nə üçün bu vəziyyətə düşürlər? Dedim: Mən bunları tanıyıram, yeddi il bu uşağın yolunu gözləyiblər...

Taqətdən düşmüşdüm. Onlara İffətin həyatından danışdım. Təəssüflənir, bu faciəni törədənləri lənətləyirdilər. Daha dözə bilmirdim. Məni çağırıdılar ki, İffətlə uşağını yumağa götürsünlər. Dedim ki, bacarmıram.

Dedilər ki, nə tez yoruldun! Dolmuş halda dedim ki, yorulmamışam, tanıdığım adamı götürmək çətindir.

Cənazə yuma yerindən çıxdım. Məncə, seyrəklik yaranmışdı. Əzadarlıq, ağlamaq insanları haldan salmışdı. Adamlar qəbiristanlığın müxtəlif guşələrinə, məzarlara səpələnmişdi. Qorxurdum ki, İffətin əri ilə rastlaşam. Rastlaşsaydım nə deməli idim? Uzun illər intizardan sonra əldə edilən bütün xoşbəxtliklər bir gecədə əldən çıxmışdı. Özümdən, həyatımdan, hər şeydən yorulmuşdum. Sağ qalıb bu səhnələri gördüyümə görə özümə nifrət edirdim. Cənnətabadda gəzişdim, qapıya doğru getdim ki, bəlkə bu səhnələrdən uzaqlaşa bilim. Qapıya çatmamış uca boylu, ariq qoca qadınla rastlaşdım. Üzündəki çopurlardan bəlli olurdu ki, çox qocadır. Amma qıvraq qalmışdı. Qaşlarının arası, gicgahları, dodağının altı çənəsinə qədər yaşıl rəngli tatu idi. Üzəri yaşıl güllü qara ipək köynək geyinmişdi. Ərəb şalının üzərindən əmmamə formasında böyük ipək yaylıq bağlamışdı. Kürd ənənələrinə görə alınının iki tərəfindən çölə çıxmış hörüklər çiynlərinə çatırdı. Ən qərribəsi əzadarlıqda saçından yolduğu tükləri əlinə dolamışdı. Ağlayır, kürdcə mərsiyə oxuyurdu. Yol gedə-gedə əllərini dolandırır sümükləri çıxmış sinəsinə elə vururdu ki, səsi ətrafa yayılırdı. Yanından keçəndə belə oxuduğunu eşitdim:

Vay ciyərpərəsi,
Kafir əlində getdin,
Sinəməizə dağ çəkən
Dada bala dağını.
Allah məni saxladı,
Apardı gənc balamı...

Üzümü göyə tutub yalvardım ki, İlahi, özün bu camaatın harayına yetiş. Bir müddət bomba partlayışları, sonra ərəb xalqı hadisəsi və

terrorlar! Nə vaxta qədər bu bədbəxt hadisələrə qatlaşacağıq? Sonra gün uzunluğunu eşitdiyim cavablarla özümə təsəlli verməyə başladım. Deyirdilər ki, ordu bu gün, sabah düşməni geri oturdacaq. Təyyarələr gəlib düşməni mövqelərini bombalayacaq. Ordu bu torpaqlara qədəm qoyandan sonra iraqılılar təcavüzə cürət etməyəcək. Bu vəziyyət uzun sürməyəcək, necə ki, ərəb xalqı hadisələri tez tamamlandı...

Bu deyilənlərdən rahatlaşdım, cənazə yuma yerinə qayıtdım. Zeynəb xanım İffətə qüsl verirdi. Onun həmkarı Məryəm xanım – siqaret qoxusu gələn qadın – İffətin körpəsini yuyurdu. Nə qədər çalışırdım ki, İffətə tərəf baxmayım, olmurdu. Gözəl dodaqları göyərmişdi, hər baxanda bir rəngə çalan gözləri həmişəlik qapanmışdı. Uzun hörüklərini açanda da dözə bilmədim. Qonşu otağa qaçdım, halım pisləşdi. Çətinliklə nəfəs alırdım, boğazımda bərk ağrı vardı, elə bil şişmişdi. Boğazım və sinəmdə pis ağırlıq hiss edirdim. İstəmirdim bu barədə kimsə nəşə soruşsun. İffətin kəfənlənməsi başa çatana qədər gözlədim. Maraqlı güc gəldi, cənazə təhvil verildəndə çölə çıxdım. Bəxtim gətirmədi, anası və bacısı ilə rastlaşdım. Donub qalmışdılar. Onlar İffətin doğuşuna görə Əznadan gəlmişdilər. İndi isə cənazəni öz yerlərinə aparmaq istəyirdilər. Məni yaxşı tanımasalar da, gözlərinə görünməməyə çalışdım. Zeynəb xanımın arxasında gizlənmişdim. Anası İffətlə öz dillərində danışdı. Gözündən bir damla da yaş gəlmədi. Əvvəlcə təəccüb etdim. Sonra gördüm ki, ruhi durumu pisdır, özündən xəbərsizdir. Başına, sinəsinə elə vururdu ki, deyərdin özünü öldürəcək. İffətin bacısı ağlayırdı, anasının əllərini tutmuşdu. Düşündüm ki, ağlasa yüngülləşər. Bunu deyəndə etirazla səsinə qaldırdı: Nə üçün ağlayım! Biz İffətin doğuşu üçün gəlmişik. Sonra qızına dedi ki, get bacın üçün isfənd (gözdəyməyə qarşı yandırılan və tüstüsü ətrafa yayılan ot) yandır. Nə üçün ağlayırsan? Başını İffətin sinəsi üzərinə qoydu. Hiss etdim ki, bətdəki körpənin sağ olub, olmamasını öyrənmək istəyir. Onun bu hərəkəti ürəyimi odladı. Yəqin ki, İffətin onun bətnində olduğu dövrü xatırladı.

Onlar gedəndə artıq hava qaralırdı. Hələ ki sübhədən kəfənlənmiş, dəfnə hazır naməlum meyitlərin ardınca gələn yox idi. Gün uzunluğunu meyitlərin üzərinə brezent çəkilmişdi ki, meyitini axtaranlar brezent qaldıraraq baxa bilsin. Hər dəfə kimsə brezent qaldıranda halım pis olurdu. Meyitlərin nişanələrini yazan məsul Zeynəb xanıma dedi ki, nə qədər ki ruhanilər və məsullar buradadır meyitləri dəfn etmək lazımdır. Zeynəb xanım onlarla getdi, cənazələri apardılar. Yenə də narahat

oldum. Sahibsiz dəfn olunurdular. Sahibləri tapılan zaman artıq torpaq altında olacaqdılar. Cənazə yuma yerindəki bir qrup şəhidin adı bilinirdi. Amma ailələrinin başına nə gəlmişdisə, gəlib çıxmırdılar.

Zeynəb xanım qayıdanda işçilərdən biri qəlyan, biri siqaret çəkirdi. O birilər işə məşğul idi. Zeynəb xanım məni çağırdı, gənc xanımın meyitinə işarə ilə dedi ki, baş tərəfindən tut. Sübhdən hazırkı vaxta qədər müxtəlif bəhanələrlə cənazəyə əl vurmamışdım. Arabir xəbərin qulpundan yapışırdım. İndi isə cənazəyə əl vurmalı idim. Mənimlə yaşıd olardı. Fərqi bu idi ki, mən arıq və qarayanız idim, o kök və ağ. Əynindəki qəhvəyi köynəklə kibriti şalvar ona çox yaraşırdı. Yəqin ki dəblə geyinən qız idi. Başından düşmüş yaylığı da paltarlarına uyğun idi. İşdən yorulmuş Zeynəb mənim ayağımı sürüməyimdən əsəbləşdi, dedi ki, ay qız, niyə donub qalmısan!

İstəyirdim deyəm ki, bacarmıram, amma deyə bilmirdim. Sıx, gözəl saçları yanib bir yerə toplanmışdı, qəşəng libası dəlik-dəlik olmuş, qana bulaşmışdı. Özümü məcbur edə bilmirdim ki, cənazədən yapışım. Amma Zeynəb əyilib dedi ki, tez ol, gecikirik.

Orada qalıb işə davam etmək üçün sözünü yerinə yetirməyə məcbur idim. Çadramı belimə yığdım. Elə bilirdim qız mənə baxır. Dedim mən baş tərəfdən götürürəm. Zeynəb dedi ki, axı nə fərqi var? Dedim fərqi yoxdur, amma mənim üçün ayaq tərəfdən götürmək rahatdır. Zeynəb “aman sənin əlindən, qız” – dedi.

Cənazənin ayaq tərəfindən yapışdım. Bir an belimdən başıma sancı qalxdı. Tüklərim biz-biz durdu. Bədənim gücdən düşdü, əllərim qurudu. Əlimdə nəsə tutmağa gücüm qalmadı. Ürəyim elə şiddətlə çırpınırdı ki, sanki sinəmi yarıb çıxacaqdı. Sanki saatlarla qaçmışdım. Boğazım yanırdı, nəfəs ala bilmirdim. Vəziyyətimi görən Zeynəb dedi: Qızım, ya Əli de, möhkəm yapış.

Ya Əli deyib, qızın dizlərini qucaqladım. Qoltuğuma qədər qaldırdım!

Son naməlum şəhidə qüsl verəndən sonra qüslverənlər bir ağızdan dedi: Daha cənazə qəbul etməyin, yorulub əldən düşmüşük. Bizim də evimiz, ailəmiz var, qoyun sabaha qalsın.

Cənazə yuma yerini yumağa başladıq. İçəri qaranlıq idi. İraq təyyarələrinə görə işıq yandırmırdıq. Qaranlıq da olsa bilirdik ki, divarlar şəhidlərin bədənindəki qana, hissə bulaşmış. Divara əl vurmaq istəmirdim. Zeynəb xanım və Məryəm xanım dedilər ki, divarda qan qalsa sabaha otağı üfunət bürüyər. Əllərində əlcək vardı, divarları

yudular. Mən də şlanqla döşəməni yudum. Sonra əl-ayağımı suya çəkib bayıra çıxdım. Məndən başqa o vaxtadək köməyə qalan yox idi. Cənazə yuma yerindən çöldə də sakitlik idi. Təkcə cənazə yuma yerinin qabağında kişilər dayanmışdı. Özlərini vurur, ağlayırdılar. Xanımlardan biri tanış göründü. Yaxına getdim, ibtidai sinif müəlliməm xanım Nuri idi. Halı çox pis idi. Göz yaşları adamın qəlbini odlayırdı. Xanım Nuri çox mehriban, şad bir qadın idi. İndi çadrasını üzünə tutub hönkürürdü. Yaxına gedib başsağlığı verdim. Qardaş dağı görməyəsen, qardaş dağı ağırdı – dedi.

Xanım Nurinin bacıları, xüsusilə kiçik bacısı çox sızıldayırdı. Qardaşlarının cənazəsi qüslxanadan çıxarılanda bacıların fəryadı Cənnətabadı bürüdü. Şəhidi Zeynəb və Məryəmin kəfənlədiyi naməlum şəhidlə birlikdə Cənnətabad məscidinin qarşısında yerə qoydular. Meyit namazından sonra qəbirlərə üz tutdular. Xanım Nuriyə böyük hörmətim olduğundan cənazə ilə getdim. İki-üç nəfər naməlum şəhidi dəfn etməyə getdi. Bacılar cənazəni qucaqlayıb qovğa qoparmışdılar. Anaları huşunu itirdi. Ataları ağlayır, kürd dilində “Qeytas, Qeytas” deyib oxşayırdı.

Bilirdim ki, Qeytas ailənin böyük oğludur. Amerikada təhsil alırdı. Xanım Nurinin atası Qeytasın adını çəkəndə elə bildim xaricdən qayıdıb və şəhid olub. Qara dəmir lövhəyə ad yazan şəxs soruşdu ki, şəhidin adı nədir? Mən Ağə Nuridən soruşdum ki, şəhidin adı Qeytasdır? Elə bil alışdı, fəryad çəkib dedi: Demə Qeytas. Özümü öldürərəm, demə. Mənim Qeytasım qəribtir.

Yerimdə dondum. Bədənim silkələndi. Üzr istədim, dedim səhv etdim.

Sonra qohumlarından soruşdum ki, şəhid hansı oğludur? Dedilər ki, kiçik oğul Bijən.

Lövhəyə Bijən yazdılar. Cəsədi qəbirə qoymaq istəyəndə anası və bacıları buraxmırdı, qovğa qoparmışdılar. Meyiti qəbirə qoyub üzünü açandan sonra təxminən onunla eyni yaşda olan bacısı fəryad çəkdi ki, Bijənin yerinə mənə qoyun. Özü qəbirə düşmək istəyirdi. İlk dəfə idi qəbir görürdüm. Çox dar və qaranlıq idi. Kişilər Bijənin bacısının əlində girinc qalmışdılar. Şəhid bacısının gözəl simasına baxdım, ona ürəyim yandı. Yaşıdım olan qızı sakitləşdirmək istədim. Amma o qışqırıb özündən getdi. Çadrası düşdü, üzücü vəziyyət idi. Ona deyirdim ki, Allah razı deyil, belə etmə, şəhidiniz narahat olar, Allahdan kömək istə, səbirli ol. Sanki eşitmirdi. Qəbir torpaqlanandan

sonra da orada oturub ağlamağa başladı. Qohumları da onun ətrafında idi.

Naməlum şəhidin dəfnindən qayıdan Zeynəb və Məryəm Bijənin məzarı kənarında Fatihə oxudu, Nurilər ailəsinə başsağlığı verdi. Zeynəb xanım Bijənin bacısı ilə danışdığını görüb qulağına pıçıldadı: Sən evə getmək istəmirsən? Bəlkə bunlar gecə yarıya qədər qaldı, sən də qalacaqsan?

Dedim ki, bunlar tanışdır, istəyirəm qızı razı salam qalxсын. Dedim siz gedin, mən də gələcəm. Onlar getdi.

Bijənin bacısı şəhid qardaşına müraciətlə deyirdi ki, yanında qalacam, getməyəcəm, sənə vəhşət namazı qılacam... Dedim ki, qüslverənlər özləri qılacaq, qəbul etmədi. Nəhayət, ailə və qohumlarının israrı ilə qəbirdən uzaqlaşdı. Mən də qızlarını qaldırdım və qapıya qədər onlarla getdim. Maşına minib hərəkət etdilər, mən də qayıtdım Cənnətabada.

Artıq axşam idi, azan verilirdi. Zeynəb və qüslverənlərin otağı ilə divar-divara, kişilərin cənazə yuma yeri olan otağın qabağında dayandım. Bijənin bacısına demişdim ki, qüslverənlər özü vəhşət namazı qılır. Əmin olmaq istəyirdim. Səhərdən bir neçə dəfə gördüyüm qüslverən qoca kişidən soruşdum ki, şəhidlərə vəhşət namazı qılırlar?

Cavab verdi ki, biz hər şəhidə namaz qılmağı çatdırmırıq, amma xüsusi tapşırılanlar üçün qılırıq. Əlavə etdi ki, şəhid ki sorğuya çəkilmir, vəhşət namazı nəyə lazımdı! Təşəkkür etdim.

Birdən qaradərili qadının əri Əlirizanı gördüm. Təəccüb etdim ki, bu vaxta qədər oradadır. Onun halına acıdım, elə bil aqlını itirmişdi. Getdiyi yerdə yığılırdı, ayağa qalxıb qəbirlərin arasında dolaşırdı. Donmuş vəziyyətdə idi, səs-küy salmırdı.

Vaxtım az idi. Sağollaşmaq üçün Zeynəb xanım və Məryəm xanımın otağının qapısına yaxınlaşdım. Onlar söhbət edə-edə iş paltarlarını dəyişirdilər. Məryəm deyirdi ki, bu gün ürəyincə olmayıb. Gülmək tutdu ki, iş zamanı nə vaxt istəsə dayanır, amma deyir ürəyimcə olmadı. Zeynəb xanım dedi ki, mənim də başım ağrıyır, yəqin ki çay içmədiyim üçündür. Sonra işin ağırlığından danışdılar. Deyirdilər ki, durmağa gücümüz yoxdur. Haqlı idilər. İşin ağırlığı bu iki nəfərin çiyinlərində idi. Qüslverən qoca qadın tez yorulurdu. Cüssəli bədəni ilə axırda yerində də dayana bilmirdi. Gedib divarın kənarında otururdu. Bu gün kişi cənazə yuma yerində işləyən özü kimi kök əri ilə tez getmişdi.

Qadınlar işdən danışdığı üçün o arada qalmaqı münasib görmədim. Qapıdan dedim ki, icazə verirsinizsə mən gedim. İkisi bir ağızdan təşəkkür etdi. Zeynəb qapıya gəlib soruşdu ki, sabah gələcəksən?

Dedim ki, bilmirəm, Allah istəsə.

Sağollaşib yola düşdüm. Zeynəb xanım məndən iki dəfə yaşlı olsa da, qəlbimə yatırdı. Onunla səmimi idim. Zeynəb hamını “ana”, mənə “anacan” deyər çağırırdı. Bu onu daha da mehriban göstərirdi. Məryəm xanım da mehriban idi, amma Zeynəbə çatmazdı.

Evə çatana qədər gün uzunlu baş verən bütün hadisələr gözlərimin qabağından ötür keçdi. Bijən və bacıları, Xudərəhimin arvadı İffət, yalnız ərinin adının Əliriza olduğunu bildiyim qadın bir-bir lent kimi fırlanırdı.

Nə üçünsə günortadan sonra halım xoşagələndeyildi. Qürub vaxtı isə sanki dünyanın dərd-qəmini çiynimə yükləmişdilər. Səhər daha çox qorxurdum. İndi isə qorxu yerini pərişanlıqə vermişdi. Kütədə qonşu qadınlarla rastlaşdım. Ağə Guruhinin xanımı, məhəllənin dükənçısı İskəndərin arvadı və başqaları. Ötür keçmək istəyirdim, Guruhinin xanımı mənə saxladı, hal-əhval tutdu.

Haradansa bilmişdi ki, Cənnətabadda olmuşam. Dedim ki, çox sıxlıqdı, narahatedicidi. Dedim Xudərəhimin arvadı İffəti də uşağı ilə birlikdə gətirmişdilər.

Əlinə vurub, dodağını dişlədi. Çox narahat oldu. Qadınlar ondan soruşdular ki, İffət kimdir?

Xanım Guruhi ağlayan halda izah etmək istəyirdi ki, mən üzr istəyib aralandım. Dayanmağa səbrim qalmamışdı, evə üz tutdum.

Qapını Mənsur açdı. Həyətə daxil oldum. Anam eyvanda idi. Çox yorğun görünürdü. Salam verdim, eyhamla dedi ki, nə yaxşı gəldin çıxdın.

Bildim ki mənə qarşı acıqlıdı. Zarafatla dedim ki, istəyirsən qayıdım?

Çəp-çəp baxıb evə daxil oldu.

Hovuzun kənarında əyləşib corablarımı yumağa başladım. Oturduğum yerdən anama müraciətlə dedim ki, nə xəbər? Dedi nə xəbər olacaq, atıb getmişən. Atamı soruşdum.

Dedi: Sən gedəndən sonra evə gəldi və yenə getdi. Dedi mənə gözləməyin, “hazır ol” əmri verilib.

Anam su kranının yanında oturduğumu görüb dedi ki, qalx get hamama. Dedim ki, gedirəm.

Beşinci fəsil

Üçüncü gün də başımız işə qatışdı. Xeyli şəhid vardı. Xüsusilə bombalanmış yaşayış məskənlərində daha çox qadın və uşaq həlak olmuşdu.

Bu vəziyyətdə təbii ki, qadın cənazə yuma yerində iş daha çox idi. Əksinə, ötən günlərlə müqayisədə köməyə gələn adamların sayı azalmışdı. Bəziləri kömək üçün bir-iki saat gözləyir, “qayıdıram” deyib gedir və daha qayıtmırdı. Təbii idi ki, o atmosferdə işləməyə hər adamda ürək və cürət yox idi. Bələdiyyənin tankerli maşını nizamlı qaydada su gətirib çəni doldursa da, yenə su azlığı vardı. Şəhidlərin sayı az olsaydı, su çatardı. Amma cəndəki su bu sayda şəhidlərin yuyulmasına bəs etmirdi. Həm də qüslverənlər işlərində diqqətli idilər, cənazələri imkan həddində diqqətlə yuyurdular. Su qurtaranda gözləyirdik ki, bələdiyyənin maşını su gətirsin. Amma bəzən ağa Salarvənd əliboş qayıdır, deyirdi ki, çay atəş altında olduğundan su götürə bilmədik.

Günorta yaxınlaşdıqca vəziyyət ağırlaşdı. Xəstəxanada ölənləri ambulans gətirirdi. Bəzi şəhidləri isə ailələri odeyal ya mələfə arasında qoyub cənazə yuma yerinin kənarında yerləşdirirdi. Bir qrup da öz maşınları ilə bombardmandan sonra xarabalıqları gəzir, şəhid və yaralıları lazım olan yerə daşıyırdı. Bu adamlardan eşidirdik ki, şəhərin hansı nöqtələri atəş altındadır, irəqlilər nə qədər irəli gəlib. Soruşanda ki, axı xalq ürəklə vuruşur, nə üçün irəqlilər irəli gəlib, deyirdilər ki, qüvvə, silah-sursat çatışmır. Uzaqdan-yaxından eşidilən partlayışlar onların sözlərini təsdiq edir, bizi daha çox təlaş göstərməyə vadar edirdi. Ağa Salarvənd sürətlə nömrələr yazıb şəhidlərin paltarına sancaqlayırdı. Biz cənazələr içəri gətiriləndə onlar haqqında məlumatları qeyd dəftərinə yazırdıq. Digər tərəfdən qəbir boş qalmırdı. Qaçacaq tək cənazə yuma yerində deyildi. Döyüşlər şiddətləndiyindən kişi cənazə yuma yerinə gətirilən meyitlərin də sayı artırdı. Kişi köməkçilər də gözdən itirdi. Bilmirəm, kişi cənazə yuma yerindəki işlərini necə çatdırırdı. Görürdüm ki, Zeynəb və Məryəm xanım çox yorğundur. Ötən gecəki yuxusuzluq onların əsəblərini tarıma çəkmişdi. Zeynəb xanım deyirdi: Dünən gecə itlər yatmağa imkan

verməyib. Qorxumuzdan səhərə qədər gözüümüzü yummamışıq. Qorxurduq ki, itlər cənazələrə, bizim özümüzə hücum edər. Qan iyi onları buraya çəkirdi. Yalvarışla danışan Zeynəb xanım indi istədiyi şeyi bir an yubandıranda başqa tonda danışdı. “Tez ol qız, tərən” deyirdi. Gördüyüm səhnədən şoka düşüb dayananda deyirdi ki, “nə donmusan, niyə yerində sayırsan”!

Mən isə daha bacarmırdım. Gördüyüm səhnələr dözülməz idi. Belə məqamlarda bir küncə çəkilib, gözlərimi yummaq, heç nə barədə düşünməmək istəyirdim. Halım dəyişəndə kiminsə mənimlə danışmasını qətiyyənlə istəmirdim. Susur, xəyalımda çabalayırdım.

Bir gün səhərdən yuduğumuz şəhidləri dəfn etmək üçün çölə çıxdıq. Bilirdim ki, orada olan adamlar dəfnə kömək edib, sonra gedir. Həm də təyyarələr yox idi, dəfn üçün münasib vaxt idi. Leyla və Zeynəblə birlikdə bir neçə cəsəd olan xərək gətirdik, camaat əlimizdən alıb salam-salavatla apardılar. Qəbirlərə çatana qədər xərəkləri bir neçə dəfə yerə qoyub qaldırdıq. Artıq belim əyilmişdi, başım gicəllənir, gözlərim qaralırdı. İyirmi neçə yaşda, buruq saçlı, arıq çöhrəli, nazik bıqlı ərəb gənclə Cabir Cabbarzadə adlı yaşlı kişi ciddi təlaş göstərir, bizə də kömək edirdilər. Adını unutduğum ərəb oğlan işgüzar, saf, sadə bir oğlandı. Sakit işləyirdi. Şəhid gətiriləndə qaçaraq tabut ya xərəkdən yapışırdı. Sinə daşlarını daşıyırdı. Dəfnin sonunda qəbiri torpaqlayırdı. Amma cənazələrə əl vurmurdu. Hər gün Cənnətabada gəlir, iş qurtarana qədər qalırdı. Bəzən şəhidlərin dəfnində şüar deyirdi. Nitqi qüsurlu olsa da, şüar deməyə eşiqi vardı. Məsələn, “p”-ni “f” deyirdi...

Bütün şəhidləri gətirənə qədər bir neçə dəfə gedib-gəlməli olduq. Dəfnə başladıq, hazır qəbir qurtardı. Əlində bel və külüng olan, yorğun vəziyyətdə torpağın üstündə oturmuş kişiylə yaxınlaşdım, külüngü istədim.

Dedi uşaq oyunu deyil ki, siz qəbir qaza bilməzsiz.

Əsəbləşib dedim: Nə üçün qəbir qaza bilmərəm? Siz kişilər elə düşünürsünüz ki, biz qadıniqsa, demək, gücümüz yoxdur.

Külüngü alıb, yeri qazmağa başladım. Çətin iş idi. Tər tökürdüm. Mənə cavabından peşman olmuş kişi israr etdi ki, külüngü ona verim. Külüngü qaytarmadım, acığa düşüb sona qədər qəbri qazdım. Amma əllərimin içi suluğladı.

Hava çox isti idi. Günəşin altında dayanmaq mümkün deyildi. Camaatın ah-naləsi, qəbirlərin toz-torpağı istini lap dözülməz edirdi. Qazdığım qəbirdə dayanıb əllərimi dizlərimə qoydum ki, qəbirin

dərinliyinin qədərincə olub-olmadığını müəyyənləşdirim. Öz-özümə dedim ki, ölmək bu qədər asan olubsa, bu qəbirlərdən biri də gec-tez sənindir. O qarışıqlıqda biri “su, su” deyib qışqırırdı.

Yeniyetmə bir oğlan buz atdığı vedrədən su paylayırdı. İstədim deyəm ki, mənə də su ver, bizdən yuxarı sırada qəbirdəki qoca kişi diqqətimi cəlb etdi. Qəbirin kənarındakılar cənazəni ona vermək istəyəndə dedi: Belə olmaz ki, gözləyin.

Bilmədim məqsədi nədir. Qəbirdən çıxdı, kömək edənlərə meyitin qatlanmış dizini göstərib dedi ki, meyit quruyub. Bütün ağırlığı ilə meyitin dizindən basıb qırdı. Qırılan dizin səsinə hamı eşitdi. Şəhidin yaxınları fəryad çəkib ağlaşdılar. Çoxları “la ilahə illəllah” dedi. Bütün bədənəm silkələndi, yerimdə donub qaldım. Qatlanmış dizimə baxdım. Dizimdə möhkəm ağrı vardı. Dizi qırılan meyitin yaxınlarından olan qadın qışqırıb özünü vurmağa başladı. Yerdən torpaq götürüb başına tökür, saçlarını yolurdu. Özünü yerə vurub çırpınırdı. Amma bütün bunlar onu sakitləşdirmək gücündə deyildi. Sonda huşunu itirdi, qadınlar onu bir kənara apardılar. Üzünə su çilədilər, çiyinlərini ovdular. Amma onu ayılda bilmədilər. Çox narahat oldum. İsti adamı daha da əsəbləndirirdi. Su gəzdirən oğlandan su istədim. Stəkanı doldurub mənə verdi və dedi ki, de ya Hüseyn.

Stəkanı aldım, çox soyuq idi. Suyu başıma çəkib stəkanı qaytardım. Cənazə yuma yerinə tərəf getdim. Meyitin dizinin qırılması, onun səsinə unuda bilmirdim. Halım pis idi, sinəm alışırdı. Ürəyim bulandığından içdiyim su ağzıma qayıdırdı.

İdarəyə getdim ki, lazım olan şeyləri gətirim. Ağa Pərvizpur dedi ki, idarədə heç nə qalmayıb, gərək gedib gətirəm. Qalxıb bayıra çıxdı, qapını bağladı. Dedim zəhmət deyilsə, məni də götürsün.

Evdən xəbər tutmaq istəyirdim. Bilmək istəyirdim ki, atam evə baş çəkib, yoxsa yox. Nigaran idim.

Ağa Pərvizpurun parkın qarşısındakı maşınına tərəf getdik. Maşına minib yola düşdük. Evə çatanda ağa Pərvizpur dedi ki, Cənnətabada qayıdacaqsınızsa gözləyim. Dedim bəli və maşından düşdüm. Qonşular küçədə toplaşmışdı. Mən maşından düşəndə Qulaməli əmi yaxına gəldi. Divar-divara qonşumuz Əbdüləlinin arvadı, nənə Riza, nənə Suğra, Qulami əminin arvadı məni əhatəyə aldı. Salam verdilər. Haradan gəldiyimi bildiklərindən “yorulmayasan” dedilər.

Ağa Pərvizpur Qulami əmi ilə tanış imiş. Maşından düşüb görüşdü. Qulaməli əmi mənə dedi: Afərin qardaşqızı, üzümüzü ağ etdin.

İstədim deyəm ki, hələ görməmişən iş məni necə təqətdən salır, bəzi səhnələrdən üzlürəm. Amma sözümü uddum, demədim.

Qadınlar soruşdular ki, Seyid qızı, Cənnətabaddan nə xəbər?

Dedim göz yaşı və fəryaddan başqa bir şey yoxdur, dalbadal şəhid gətirilir.

Əmim arvadı dedi: Mən orada bir dəqiqə də tab gətirmərəm. Elə yerimdə keçinərəm. Vallah, yaxşı sən bu yaşda davam gətirirsən.

Nənə Riza dedi: Sən bizim fəxrimizsən, üzümüzü ağ etdin.

Qonşuların sözləri mənə qərribə görünürdü. Ağlıma gəlməzdi ki, Cənnətabadda işləməyim bu qədər əhəmiyyətli olsun.

Pərvizpurla Cənnətabada qayıtmalı idim, ona görə də qonşulardan ayrılıb evə tələsdim.

Anamla rastlaşdım, atamı soruşdum. Narahatlıqla dedi ki, heç bir xəbər yoxdur. Özüm nə qədər nigaran olsam da, anama təsəlli verdim, dedim nigaran olma.

Sonra cəld otağa keçdim. Komodu açdım. Sırğalarımı və qızıl boyunbağımı çıxarıb komoda qoydum. Bu ilk qızıllarım idi. Atam bu il bayrampayı kimi almışdı. Boyunbağını çox sevirdim. Atam boynuma salandan açmamışdım. Amma indi mane olurdu. Hər dəfə cənazələrə görə əyləndə boynumdan sallanır, əsəbləndirirdi. Birdə ki artıq belə şeylərin mənim üçün mənası yox idi. İnsanlar həyatını qurban verdiyi bir zamanda qızıl nəyə lazım idi! Komodun ağzını bağlamamış arxamda anamın səsinə eşitdim: Nə üçün qızıllarını çıxardın?

Dedim ki, artıq faydası yoxdur. Soruşdu ki, necə yəni? Cavab vermədim. Saatımı açdım. Sonra fikirləşdim ki, saat lazımım olur. Anama dedim ki, bu gecə Cənnətabadda qalacam, nigaran olma.

Etiraz etdi ki, qalma, atan narahat olar.

Dedim axı nə üçün narahat olsun, hamı oradadır. Atam özü Cənnətabadı görüb, bilir ki, vəziyyət nə yerdədir.

Dedi özün bilərsən, atanın da cavabını özün verərsən.

Dedim yaxşı. Evdən çıxdım. Ağa Pərvizpurla bələdiyyə idarəsinə getdik. Pərvizpur məşindən düşüb dedi ki, sən də düş.

Ağa Pərvizpurla bələdiyyə binasına daxil olduq. Orada işçilərdən birinə tapşırıd ki, kəfən üçün parçanı mənə versin. Mənə dedi ki, burada qal, gəlirəm.

On-on beş dəqiqə sonra əvvəlki adam parça toplarını bir kisəyə yığıb mənə verdi. Çox keçmədi ki, ağa Pərvizpur da gəldi. Kisəni götürüb maşına gətirdi, maşındakı pambıq, kafurun yanına qoydu. Pambıq

lülələri, kafur kisələrini görəndə bildim ki, Pərvizpur məndən ayrıldıktan sonra bu şeyləri alıb. Maşına minib Cənnətabada qayıtdıq.

Saat 3-4 olardı ki, hamı gücdən düşmüşdü. Yorğunluqdan hərə bir guşəyə çəkilmişdi. İşimiz o qədər çox olmuşdu ki, nahara da vaxt çatmamışdı. Aclıq güc gəldi, halsız oldum. Əllərim əsirdi, amma yemək barədə düşünə bilməzdim. Cənazəni qaldırmaq üçün əyləndə başım gicəllənirdi, gözlərim qaralırdı. Belə bir vəziyyətdə nə iştaham vardı, nə də yeməyə bir şey! Bəzən qüslverənlər paslı komoddan biskvit götürüb yeyirdilər. Mənə təklif etsələr də, yox deyirdim.

Onlar çox israr edəndə bir biskvit götürürdüm. Amma ağzıma aparmamış qan və kafur iyi burnuma dolurdu. Hədəqəsindən çıxmış gözlər, yarılmış başlar, parçalanmış bədənlər gözümün önünə gəlirdi. Bu mənə bəs edirdi ki, dünyadan doyum, ürəyimdən heç nə keçməsin. Kişi qüslverənlər gündə 2-3 dəfə çay istəyirdilər. Məryəm xanım mənim ürəyimi bulandıran qara əlcəklərini çıxarar, çaydanı su ilə doldurub neft ocağının üzərinə qoyardı. Su qaynayanda çaydana bir ovuc quru çay atar, bayırda əyləşib siqaret çəkən kişilərə aparardı. Özü üçün də kiçik şüşə mürəbbə qabına çay süzərdi. Bir stəkan çay üçün ürəyim getsə də, yaxın gedə bilməzdim. Məryəm xanım israr edərdi ki, gəl çay iç, yorğunluğun getsin. Bəhanə edirdim ki, ac qarına çay içə bilmirəm. Mühəribədən artıq iki gün yarım keçmişdi. Partlayışlar və ölənlərin sayı artmışdı. Xüsusilə hərbi qərargah məntəqəsi çox vurulurdu. Qərargah da Cənnətabad qəbiristanlığının yanında idi. Başqaları kimi oturub fikrə getmişdim: Belə davam edə bilmərik. Əldən düşürük. Kömək lazımdır. Kişi və qadın qüslverənlər nə qədər dözə bilər! Vaxt ötdükcə cənazələr çoxalır, üst-üstə qalaxırlar.

Bir tərəfdən də maraqlanırdım ki, Came məscidində vəziyyət necədir? Eşitmişdim ki, cəbhəyə getmək istəyənlər orada silah alıb dəstələrə bölünür. Hər şeydən mühümü işin əqibətini bilmək istəyirdim. Mühəribə nə vaxta qədər uzanacaqdı? Zeynəbin sözlərini də unuda bilmirdim: İtlər hücum etmişdi. Səhərə qədər yatmamışıq, itləri daşlamışıq...

Bu düşüncələr mənə əzab verirdi. Nəhayət, üzümü qadınlara tutub dedim ki, mən Came məscidinə gedirəm.

Zeynəb soruşdu ki, nə üçün?

Dedim ki, buradakı vəziyyəti danışım, kömək göndərsinlər. Bu vəziyyət nə vaxta qədər davam edəcək, məlum deyil. Vəziyyətə bax,

özünə bax. Halın yoxdu. Kömək istəməliyik. Belə davam etsə, iki günə özümüzü dəfn edəcəklər.

Dedi: Bu vəziyyətdə kimdi sənə qulaq asan. İndi onların bir başı, min dərdi var. Axı kimə deyəcəksən? Bu kişilərin işidir. Onlar gedib kömək gətirməlidir.

Dedim axı nə vaxta qədər kişiləri gözləyəcəyik? Özümüzə nə olub ki? Dilimiz yoxdur? Gedək sözüümüzü deyək. Axır kimsə buradakı problemləri həll etməlidir, ya yox? Hər gün vəziyyət əvvəlkindən ağır olur.

Zeynəb xanım daha heç nə demədi. Cənazə yuma yerindən çıxdım. Qapıya tərəf yolda atamın bir neçə iş yoldaşı ilə rastlaşdım. İşlərini bitirib gedirdilər. Salam verib atamı soruşdum. Dedilər xəbərimiz yoxdur. Getmək istəyirdim, arxadan biri dedi: Günortadan qabaq Seyidi gördüm. Soruşdum ki, hara gedirsən? Dedi cəbhəyə. Dedim işin necə olacaq? Dedi bu gün işim döyüşməkdir. Dedim bələdiyyə icazəsiz işə gəlməyəni işdən çıxarır. Dedi: Qoy çıxarsın. Düşmən şəhərin qapısında dayanıb, bizi şəhərdən çıxarmaq istəyir. Bunlar məni işdən çıxarmaqla hədələyir. Mənim vəzifəm döyüşməkdir, cəbhəyə gedirəm.

Sevindim. Sevindim ki, atam da müdafiəçilərdən oldu. O günə qədər narahat idim ki, bizlərdən cəbhədə olan yoxdur. Əmin idim ki, Əli Xürrəmsəhrdə olsaydı, indi ön xətdəydi. Ürəyimdən keçirdi ki, kaş məni cəbhəyə buraxaydılar!

Cənnətabaddan çıxanda gördüm ki, xeyli əsgər qəbiristanlığın divarı boyu uzanıb yatıb. Yorğun və ac görünürdülər. Bir az aralıda bir Chieftain (ingilis istehsalı tank) dayanmışdı. Belə bir şəraitdə bu qədər adamın işsiz-gücsüz vaxt keçirməsi, bəzilərinin siqaret çəkməsindən qəzəbləndim. Yaxınlaşıb dedim ki, xəcalət çəkmirsiz burda uzanmısınız? Xəbəriniz yoxdur ki, düşmən şəhərə daxil olub, xalqı qırır?

Aralarından biri cavab verdi ki, biz nə etməliyik, komandirimiz yoxdur.

Bir az da özümdən çıxıb dedim: Necə yəni nə edək? Nə ölü kimi ölüsüz ki, aparıb basdıraq, nə də diri kimi diri! Ayağa qalxın! Komandiriniz yoxdur, qeyrətiniz olsun. Heç olmasa kömək edin cənazələri dəfn edək.

Dedilər bizə əmr verilməsə bir iş görə bilmərik. Dedim öz vicdanınızdan əmr alın.

Sözlərimdən təsirlənən bir qrup əsgər ayağa qalxıb qəbiristanlığa getdi. Bəziləri də dodağının altında donquldanırdı ki, komandir yoxdur, biz nə edək?

Yol boyu küçələrdə dolaşan əsgərlər görünürdü. Şəhərin siması dəyişmişdi, döyüş gedən şəhərə bənzəyirdi. Abadan neftayırma zavodunda yanğının tüstüsü şəhərin üstünü almışdı. Elə bir ev tapmaq çətin idi ki, qəlpə dəyməsin. Evlər uçulmuşdu, mağazalar bağlı idi. İnsanların simasını həyəcan və iztirab almışdı, ağlayanlar vardı. Küçələrin iki tərəfində, yaşıl zolaqlardakı ağaclarda, bəzək bitkilərində, çiçəklərdə əvvəlki tərəvət qalmamışdı. Toz-torpaq ətrafa solğun görkəm vermişdi. Cənnətabadda 2-3 gün işdən sonra bu səhnələrlə rastlaşdım. Bu günlərdə yalnız camaatın söhbətindən nəsə eşidirdim. Mühəribə öz çirkin və qaba çöhrəsini çox tez göstərdi. Şəhərimin insanları, tikililəri məhv olurdu. Sonra özümə təsəlli verməyə başladım ki, bu vəziyyət çox davam etməyəcək. O biri şəhərlərdən kömək gələn kimi düşməni torpaqlarımızdan çıxaracağıq. Əl-ələ verib şəhərimizi əvvəlkindən də abad vəziyyətə gətirəcəyik. Çox istəyirdim ki, bütün şəhəri gözim, hər yeri görüm.

Ordibehişt meydanından Darvaza meydanına getdim. Darvaza meydanı şəhərin mərkəzi sayılırdı. Buraları çox sevirdim. Nə vəziyyətdə olduğunu gözlərimlə görmək istəyirdim. Səkilərdə xalqın biar (arsız – prosopis) dediyi meyvə verməyən ağaclar sıralanırdı. Bu ağacların lay-lay budaqları çətir kimi kölgə salırdı. Meydanın ortasında dairəvi hovuz vardı. Hovuz bir sıra şimşad, bir sıra qızılgül, bir sıra şahpəsənd gülləri və çəmənlə əhatələnmişdi. Bütün bunlar Darvaza meydanına xüsusi gözəllik verirdi. İsti günlərdə bu ağacların kölgəsi, fəvvarənin üzü isladan sərin suyuna görə yolumu buradan salırdım. Meydandan bazara, mühüm məhəllələrə 9 küçə şaxələnirdi. Fəxr Razi, Hafiz, Herişçi, Fərhəng, Rudəki bu küçələrdən idi. Bu izdihamlı meydana indi lal sükut hakim idi. Mağazalar bağlı idi, fəvvarə işləmirdi. Yaşıl örtük toz-torpaq altında qalmışdı. Hafiz küçəsinə baxdım. Hafiz kinosalonu, bazar vurulmuşdu. Yanmış ağac budaqları, dağılmış binaların tör-töküntüsü küçənin ortasına qalaqlanmışdı. Came məscidinə yaxınlaşdıqca izdiham artırdı. Məsciddən bayırda hər cür adam vardı. Polis, əsgər, xüsusitəyinatlı, bəsic... Bilmirdim kimə müraciət edim. Məscidin Fəxr Razi küçəsinə açılan qapısı ağzında mizin ətrafına adamlar toplanmışdı. Ucadan danışırđılar. Mizin arxasında qıvrım saçlı, qaradərili bir gənc əyləşmişdi. O, mizin

üstündəki telefonla danışır, arabir ətrafındakılara deyirdi ki, sakit olun, telefonla danışıram!

Ətrafdakılar da hərəsi öz sözünü deyirdi. Kimi cəbhəyə getmək üçün silah istəyirdi, kimi də silah götürüb əmr gözləyirdi. Bir dəstə də maşın istəyirdi ki, cəbhədəki yaralıları arxaya gətirsin. Cəbhədə yaralananlar adi qanaxmadan həlak olurdu. Bir dəstə də şəhərdə vurulan yerlərdə su təminatının bərpasını istəyirdi. Bu adamların yanından ötüb məscidin həyətinə daxil oldum. Sözümlü deyə biləcəyim bir adam axtarırdım. Sol tərəfdə uşaqlar Molotov kokteyli (partlayıcı maddə) düzəldirdi. Yerdə növbə-növbə sabunlar qalaqlanmışdı. Yasəmən sabunundan tutmuş Bürucerd sabununa qədər! Bilinirdi ki, sabunlar əhalidən yığılıb. Bir tərəfdə də benzin dolu qablar, şüşələr sıralanmışdı. Bir neçə nəfər sabunları yonub xırdalayır. Bir qrup da qıfla şüşələrə benzin tökürdü. Şəbistanın qarşısında dolu kisələr və qutular vardı. Orada ucaboy, qarabuğdayı bir qız dayanmışdı. Görünüşü xoş, özü sakit idi. Mavi, bir az da bənövşəyi çalan yaylığını kip bağlamışdı. Əynində sürmeyi manto vardı. Şəbistan və məsciddə xeyli qadın və uşaq görünürdü. Divara sıxılıb qalmış adamların üzündə dəhşət vardı. Sanki hamı bir hadisə gözləyirdi. Bu qorxu baxışlarda özünü göstərirdi. Qayğısız, şən uşaqlarsa nadinclik edirdilər. Əynində əbə olmayan orta yaşlı, ortaboy ruhani bazarın dükançılarına bənzəyən kişilərin yanında dayanıb onları dinləyirdi. O dərin fikrə getmişdi. Məscidin məsulu Məşhədi Məhəmməd tez-tez otağına qalxıb düşürdü. O lazım olan şeyləri gətirib gözləyənlərə çatdırırdı. Çöhrəsinə baxanda bilinirdi ki, nə qədər yük altındadır.

Məsciddəki mizə yaxınlaşdım. İstəyini etirazla ortaya qoyanlara qoşuldum. Mizin arxasında əyləmiş gənc hamı ilə mehriban danışmağa çalışırdı. Ara xəlvət olan kimi yaxınlaşıb dedim ki, burada kiminlə danışa bilərəm?

Soruşdu ki, hansı mövzuda?

Dedim şəhidlər haqqında.

Dedi bilmirəm, məsciddə soruş, hər halda kimsə bilər.

Əsəbləşdim, dedim ki, bu nə vəziyyətdir, kimdən soruşmalıyam? Deyim kiminlə işim var? Gedim həyətin ortasında durum haray çəkim ki, mənim dadıma çatın?

Mənim qəzəblənməyimə güldü. Dedi yaxşı, de görüm nə işin var?

Dedim ki, şəhidlər Cənnətabadda yerdə qalıb. Kömək yoxdur, su yoxdur, kəfən çatışmır, itlər quduzlaşıb cənazələrə hücum edir...

Sakit cavab verdi: Səbirli olun. Özünüzu ələ alın. Mən zəng vuraram, sizə kömək göndərərlər. Razısınız?

Daha heç nə demədim. Qayıtdım Cənnətabada. Zeynəb pərişan görkəminə baxıb soruşdu ki, nə etdin?

Dedim ki, söz verdilər həm kömək göndərsinlər, həm də keşikçi.

Zeynəb dedi: Gəl gedək o anası ölmüşləri dəfn edək. Tankerin suyu qurtardı, əlimiz hənada qaldı.

Zeynəbin yanındakı xərəyi götürdüm. Qəbirlərə tərəf getdim. Cənazə yuma yerinin qabağından keçəndə oradakı kişilərdən bir-ikisi köməyə gəldi. Xərəkdən yapışdılar. Cənnətabadda sakitlik idi. Cəmi on, on iki nəfər idik. Qəbirə çatıb xərəyi yerə qoyduq. Cənazəni götürdük ki, qəbirə endirək. Birdən hava həyəcanı signalı verildi. Hamımız qorxduq. Hamı gözlərini səmaya zillədi. İki Mig təyyarəsi idi. Biz özümüzu gəlincə ilk raketləri buraxdılar.

Səs o qədər yaxın və dəhşətli idi ki, dedik Cənnətabadı vurdular. Yer-göy titrədi, toz-torpaq havanı bürüdü. Hərə özünü bir tərəfə atdı. Ətrafda raketlərin qəlpə səsləri eşidilirdi. Mən partlayış səsi eşidən kimi əlimi cənazənin çiyinləri altından çəkib qəbirə tullandım. Qışqırdım ki, Zeynəb xanım, atıl qəbirə.

Bir neçə saniyə ötdü. Növbəti raket zərbələrinin intizarında idim. Deyirdim indicə başıma düşəcək. Amma hələ xəbər yoxdu. Dilimin altında dayanmadan həzrət Abbasi (ə) çağırır, kömək istəyirdim. Başımı qaldırdım ki, görüm Zeynəb xanım haradadır. O, cənazənin kənarında yerə uzanmışdı. Bir neçə kişi də qəbirlərə sığınib təkbir (Allahu əkbər) deyirdi.

İkinci partlayış səsi qərargah tərəfdən gəldi və dərhal da Cənnətabad pulemyot atəşinə tutuldu. Güllələr bizdən 50-100 metr aralını şumlayırdı. Yenə başımı gizlədim. Güllələr yerə dəyəndə qəribə səs çıxırdı. Zeynəbə görə narahat idim. Qorxu içində olsam da bu anlar çox maraqlı görünürdü. Atəş uzun çəkmədi. Səs kəsildəndən sonra qəbirdə başqa hisslər yaşadım. Əgər o güllələrdən biri mənə dəysəydi yerimdəcə keçinmişdim. Bu fikirlə qəbirdə uzanmışdım ki, görüm qəbirə qoyulmaq necədir. Bu günlərdə şəhidlərin dəfni zamanı gördüyüm mərhələləri təsəvvürümdə canlandırırdım. Sağ tərəf üstə uzadılıram, üzüm torpağa qoyulur, ləhəd (cənazə qoyulandan sonra) daşları düzülür və tam qaranlıq, tam tənhalıq! Qeyri-adi bir qorxu vücudumu bürüdü. Əməllərim yadıma düşdü. Yaşadığım səhnələr sürətlə gözümün qarşısından keçdi. Dedim Pərvərdigara, mənə o zaman

dünyadan apar ki, bağışlamısan, əməllərim o qədər saleh olub ki, daha qorxu yoxdur.

Zeynəbin səsinə diksindim: Qız, qəbirdə niyə yatmısan?

Dedim: İstədim görəəm ölüm necədir. Elə fikirləş ki, mən meytəm, üstümə torpaq tök.

Dedi qalx ayağa, oyun çıxarma, vaxtımız yoxdur.

Zarafatla dedim ki, sən qəbir sahibisən mənə çıxarasan?

Gülüb dedi: Yox, sahibi bu cənazədir, mən vəkiliməm.

Sonra əlini mənə uzatdı, kömək etdi qəbirdən çıxdım. Təyyarələrin yenidən qayıtması ehtimalı vardı. Tələsik cənazəni qəbirə qoyub, üstünü örtükdük. Sonra atəşə tutulan yerə doğru getdik. Bəzi güllələr qəbirləri zədələmişdi, bəziləri də torpağa dəyib havanı toz-dumana bürümüşdü. Oradakılar güllələri götürüb baxdı, 5 sm olardı. Hamı təəccübləndi. Bir kişi dedi ki, bu güllə fili də aşırar. Qansız düşmənlər ancaq öldürmək barədə düşünürdü. Sonra sabiilərin qəbiristanlığına tərəf getdik. Sabiilər həzrət Yəhyanın ardıcılı olublar, ulduzlara xüsusi ehtiram göstərilir. Dini ənənələrinə görə adətən çay kənarında yaşayırlar. Bu qəbiristanlıq Cənnətabadla müəllimlər məhəlləsi arasında yerləşirdi. Bir-birindən xeyli aralı 50-60 qəbir olardı. İlk dəfə bu ərazi raketlə vurulmuşdu, qəbirlər dağılmışdı. Orada çox dayanmadıq, tez qayıtdıq.

Günbatana yaxın Cənnətabadda sakitlik yarandı. Biz də işi dayandırıb, yorğun vəziyyətdə bir guşəyə çəkilmişdik. Cənazələri o qədər o yana, bu yana vermişdim ki, belim qurumuşdu. Hələ də kəfənlənməmiş meytələr vardı. Qüslverənlər deyirdi ki, gün batanda fəza ağır olur, bu vaxt adam dəfn etmək yaxşı deyil.

İşin dayandığını görüb Leylaya dedim ki, sən get evə. Soruşdu ki, sən gəlmirsən? Dedim ki, yox. Dedi sən gəlmirsənsə, mən də qalıram. Dedim olmaz! Leylanın gecə orada qalmasını, qəbiristanlığın ağır fəzasını təcrübədən keçirməsini istəmirdim. Onsuz da səhərdən axşama qədər xeyli əziyyət çəkmişdi. İş boyu onun necə yük altında olduğunu görürdüm. Həm də anam narahat olardı.

Acıqla qalxdı. Xanımlarla sağollaşdıb çıxdıq. Onu Daneşsərə küçəsinə qədər ötürdüm. Dedim anaya de ki, mənə görə narahat olmasın, Zeynəb xanım və Məryəm xanımla birlikdə qalıram.

Başını tərpədi getdi. Onu evə göndərdiyimə görə pərişan olmuşdu. Bir qədər dayandım, gözdən itəndən sonra qayıtdım.

Cənnətabada daxil olan anda radiodan azan başladı. Radio bir qoca kişinin idi. Dəstəmaz alıb qadın qüslverənlərin otağına getdim. Gün uzununu burada istirahət edirdilər. Yerə rəngi getmiş palaz-maket döşənmişdi. Paltarlarını dəmir komoda qoyurdular. Otaqda olan əşya 2-3 adyal idi. Otağın divarlarına baxanda deyirdim ki, necə oldu burada davam gətirdik!

Bir az keçdi, orada qalmağıma peşman oldum. Axı niyə qaldım, evə gedib istirahət edərdim. Ana da rahat yatardı. Sonra özümə təsəlli verdim ki, lazım olduğu üçün qalmışam, pis yerdə qalmamışam ki! Evə getsəydim səhərə qədər yata bilməyəcəkdim, fikrim qalacaqdı burda. Allahın işi idi ki, qəlbimə saldı qaldım.

Bu düşüncələrdən sonra rahatlaşdım. Gün uzununu gördüyüm səhnələr gözümün qarşısından keçdi. Cənazə yuma yerində məni ən çox qorxudan anaların saldıği körpələr idi. Bu uşaqların çox qəribə görkəmi vardı. Bəzilərinin sifəti büzülmüşdü, sanki presləmişdilər. Partlayış zamanı qorxu keçirən hamilə qadınların bir hissəsi uşağını salırdı. Axşama qədər bu körpələrə yaxın getməsəm də, cənazə yuma yerində sayları o qədər artmışdı ki, yer açmaq üçün onlara əl vurmağa məcbur olmuşdum. Cənazə yuma yeri ilə qəbirlər arasında get-gəldən halsız vəziyyətdə körpə cəsədlərindən ikisini götürdüm. Ağırlaşmışdılar. Birinin əmziyi ağzında idi. Ağzının kənarında süd quruyub qalmışdı. O qədər soyuq idilər ki, bədənimi dondururdular. Bütün bədənim əsirdi. Bu səhnə məni öldürürdü. Hər şeylə maraqlanan adam olduğumdan bu səhnələrin yanından düz keçə bilmirdim. Uşaqların paltarına, bələyinə diqqətlə baxırdım. Uşaqlara baxanda müəyyənləşdirə bilirdim ki, yoxsul ailədənirlər, ya təminatlı.

Təəccüb edirdim ki, bu səhnələrin müşahidəsinə necə dözə bildik! Leyla ilə mən yara, qan görəndə qəlbimiz parçalanırdı. Bizdə yüngül bir yaraya baxmaq gücü yox idi. Atam bəzən işdə əl-ayağını zədələyirdi. Evə gələndə oturur, deyərdi tənziplə yod gətirin. Biz çox narahat olurduq. Bir yaranı görməyə dözüümümüz yox idi. İndi daxilimizdə nə baş verdiyini anlamırdım. Gic olmuşdum. Başımı qaldırıb dedim ki, İlahi, bu müsibətə tez bir zamanda son qoy; mənə lazım olan həddə dözüb çalışmaq üçün güc ver.

Namazımı bitirib səcdəyə getdim. Göz yaşlarım selləndi. Qaranlıq və sükutda özümə vuruşurdum. Gözlərimi yumdum ki, bir qədər yorğunluğum çıxsın. Ölənlərin çöhrələri gözümün qarşısından o yana,

bu yana keçirdi. Birdən Zeynəbin səsi gəldi: Ay qız, haradasan? Qalx ayağa, yanımıza gəl, tək oturma.

Özümü cəmləyib bayıra çıxdım. Sinidə qaynadılmış kartof gətirdilər. Süfrəyə çörək və soğan qoydular. Bismillah deyib yeməyə başladılar. Məryəm xanım əlində kartof soya-soya dedi ki, kaş kartofla soğanı qızardaydıq.

Qoca kişi dedi: Könlün xoşdur ha.

O biri dedi: Yağ haradaydı. Heç od da yox idi.

Yarıqaranlıq otaqda hamı iştaha ilə kartof, soğan, çörək yeyirdi. Görəndə ki, mən yemirəm israr göstərdilər. Dedim ki, boğazımdan keçmir, təşəkkür.

Ac olsam da yeməyə həvəsim yox idi. Bu adamların arasında rahat deyildim. Hamısı qüslverən idi. Bir ömürdü qəbiristanlıqda, cənazə kənarında idilər. Zeynəb gördü ki, kartof qurtarır, mənə dedi sənün üçün soyum? Dedim yox, amma bildirdim ki, zorla da olsa verəcək. O soymasın deyə özüm kiçik bir kartof götürdüm. Kartofu soyub duz vurdum. İkrarla bir diş vurub diri-diri uddum.

Ağzımdakı tikə boğazımdan keçəndən sonra hiss etdim ki, iştaham açıldı. Çörək götürdüm, qalan kartofu çörəklə yedim. Zeynəbin bir gün qabaqkı sözləri barədə düşünürdüm. İtlərin səsi gəlirdi. Bu gün qarşıma çıxma biləcək səhnələri xəyalımda canlandırırdım. Sonra nə qədər təkid etdilsə, yəmədim. İştahla yeyib qurtardılar, çay hazırladılar. Mənim üçün də çay süzmüşdülər. Dedim ki, istəmirəm.

Söhbət edir, çay içirdilər. Ailələri haqqında danışdılar. Son günlərdə gördükləri qərribə hadisələri yada salırdılar. Məncə, bu insanlar peşələrindən dolayı bir-birlərini daha yaxşı başa düşürlər. Sanki bir ailədirlər, çox səmimi, çəkinmədən danışirlər.

Söhbətlərinə diqqət etdim, hərə öz dərindən danışdı. Zeynəb Rudbari deyirdi ki, qızım atası ilə gedib, rahatam; yoxsa burada işləyə bilməzdim, hər raket səsi gələndə elə biləcəkdim bizim evi vurdular.

Zeynəb xanımın qızını tanıyırdım, adı Məryəm idi. Damda o baş, bu başa gedib dərs oxumaq adəti vardı. Onu tez-tez görürdüm, uzaqdan-uzağa tanışlığımız vardı, salamllaşırdıq.

Məryəm xanımın Yədi adlı kürəkəni xüsusi təyinatlı idi. Cəbhədəki xəbərləri kürəkənin dilindən danışdı. Deyirdi qızıma dedim ki, uşaqlarını götür get; Yədi dedi ki, mən də onlarla gedim, istəmədim.

Söhbətlərdən yorulub ayağa qalxdım. Bir az sonra Zeynəb xanım da qalxdı. Həyətdə gəzişdik. Məryəm xanım tez-tez əsnəyirdi. Hiss

olunurdu ki, çox yorulub. Sonra qızından danışdı. Qızını çox sevirdi. Bir neçə gün görməmişdi, həsrətini çəkirdi.

Həyətdə sıralanan şəhid cənazələrinə baxanda halım pisləşirdi. Onların tənhalıq və məzlumiyyəti barədə düşünəndə yanlarında qalmaq, onlar üçün bir iş görmək istəyirdim. Zeynəb xanım məni fikirdən ayırmaq üçün tez-tez soruşurdu ki, mənə qulaq asırsan?

Deyirdim qulaq asıram, yenə fikrə gedirdim. Onların (cəsədlərin) dünyaya gəldiyi günün sevinci, arzuları, təlaşları barədə düşünürdüm. Mənim də arzularım vardı. Fərsət yarananda təhsilimi davam etdirmək istəyirdim. Əli kəndlərdəki yoxsulluqdan, anti-sanitariyadan danışanda bu qərara gəlmişdim. Qərara gəlmişdim ki, təhsil alıb yoxsul məntəqələrə kömək edim.

Gecə keçdikcə itlərin səsi yaxınlaşırdı. Bir neçə dəfə daş götürüb səs gələn tərəfə atdım. Amma məsələ getdikcə qəlizləşirdi. Ağacların arxasından hücum etmək istəyən itlərin mırıltısı eşidilirdi. Qorxurdum. Elə bilirdim ki, hücum edib ayaqlarımı gəmirəcəklər. Zeynəb xanım səs-küy saldı. Dəyənəklə hara gəldi döyəcəliyirdi ki, itləri qorxutsun. Məncə bütün bunlar təsirsizdi, çünki itlər çox idi. Qaranlıqda gözləri işıldaırdı. Zeynəblə birlikdə ətəyimizi daşla doldurub itlərin hücumunu gözləyirdik. Ağac əkilən ərazidən bir az uzaqlaşmışdıq ki, arxada itlərin olduğunu hiss etdik. Bəli, arxa tərəfdə bir sürü it dayanmışdı, ağızlarından köpük tökülürdü. Qorxudan ayaqlarım əsirdi. Zeynəb xanıma sığınıb itlərə daş atırdım. Əyilib yerdən daş götürüb, qalxıb itlərə tərəf atırdıq. O qədər cənazə qaldırıb qoymuşdum ki, belim qırılırdı.

İtlərin zingildəməsindən bəlli olurdu ki, atdığımız daşlardan itlərə dəyəni olub. Tədricən sayları azaldı, nəhayət rədd olub getdilər. Çox yorğun idik. Otaqlara tərəf getdik. On-on iki naməlum cənazənin yanından keçəndə öz-özümə dedim: Haradadır sizin ailələriniz? Sizi haralarda axtarırlar?

Zeynəb dedi ki, elə ona görə evə getməyə ürəyim gəlmədi.

Çox dayanmadıq, yola düşdük. Ümid edirdim ki, məsciddəki gəncin vəd etdiyi kömək indilərdə tapılar. Amma otaqlara çatdıq, gördüm heç kim yoxdur. Məryəm xanım hələ də oradakı qadınlarla söhbət edirdi. Qoca kişi bir tərəfdə uzanıb radioda BBC-yə qulaq asırdı. Bir kişi də bir az aralıda uzanmışdı. Zeynəb də söhbətə qoşuldu. Mən keçdim otağa. Komodla divarın arasındakı küncdə oturub ayaqlarımı uzatdım.

Çadranı üzümə çəkdim. İki-üç dəqiqə sonra Zeynəbin səsi gəldi ki, ana, gəlmirsən çöldə yatmağa? Dedim ki, yox.

Mənim sözümdən sonra Zeynəb xanımla Məryəm xanım otağa daxil olub, maketin üzərində uzandılar. Mənə də dedilər ki, nə oturmusan, gəl uzan, yat. Dedim ki, belə daha rahatam.

Daha demədim ki, o çirkli maketin üstündə yata bilmərəm. Köhnəlmiş maketə sanki neçə illər su dəyməmişdi. Həm də otağın havası bayırdakı kimi deyildi, ağır idi. Yuxu aparmamış qalxıb taxta qapını bağladım. Məryəm xanım dedi ki, qapını bağlama, boğularıq. Dedim belə daha rahatdır. Dedi axı bu qaranlıqda kim var ki, bizi görə bilə.

Məcbur oldum ki, qapını bir qədər aralayım. Gözlərimi qapayıb yuxuya gedən anda başımda bir vəlvələ qopurdu, yerimdən dik atılırdım. Ətrafıma baxırdım, yadıma düşürdü ki, haradayam. Salavat çəkib yenidən yuxulayırdım. Zeynəb və Məryəm xanımın yuxusu ağır idi. Sanki ağır bir gün yaşamamışdılar. Məryəm xanımın xorultu səsi ilə bayırda yatmış qoca qadının xorultu səsi bir-birinə qatışıb əsəblərimi qıcıqlandırır. Özüm kabus görməsəm də bu səsə oyanırdım.

Birdən oyandım və gördüm ki, nəfəs ala bilmirəm. Otağın ağır havasında boğulurdum. Sanki divarlar üstümə gəlirdi. Qalxıb otaqdan çıxdım. Düz qapının ağzında yatmış qadının yanından ötüb keçdim. Bir neçə dəfə dərinlən nəfəs aldım, rahatlaşdım. Qorxdum ki, otaqların qarşısında dayansam qəfil görüb qorxarlar. Üz tutdum Cənnətabadın qapısına. Hər yer qaranlıq idi, ulduzların işığından fayda yoxdu. 5-6 metr irəlidə heç nə görünmürdü. Bismillah və Çaharqul dilimdən düşmürdü. Ayələri oxuyub sakitləşirdim. Qapıya çatmamış fikirləşdim ki, iraqlı, münafiq, ya bir quldurla rastlaşsam özümü necə müdafiə edəcəm? Bunlar da olmasa it səsləri elə də uzaqda deyildi. Hər addımda onlara yaxınlaşırdım. Fikrimdən dönüb geri qayıtdım. Qapını bağlamaq istəyəndə cırıltısına Zeynəb xanım oyandı, dedi niyə durmusan?

Dedim ki, diksinib oyandım, daha yata bilmədim.

Dedi uzan, yatacaqsan.

Dedim: Yata bilmirəm. İtlərin də səsi yaxınlaşır. Əgər hücum etsələr, nə olacaq?

Dedi: Gedək qovaq?

Dedim: Yuxun gəlmir?

“Yox” deyib, ayağa qalxdı.

Məryəm xanım səsə oyanıb deyindi ki, yata da, nə qədər səs salırsız.

Zeynəb cavab verdi ki, sən yat, bizimlə işin olmasın.

Ya Əli deyib tərpəndi. Otaqdan çıxıb gəzintiyə başladıq. Əvvəl elə bildik ki, itlərin səsi yaxınlaşır. İtləri qovmaq üçün bir şey axtarsaq da tapa bilmədik. Amma hiss etdik səs uzaqlaşır. Zeynəb dedi ki, getdilər, gəl qayıdaq.

Yenə şəhidlərin yanından ötüb keçdik. Özümdən ixtiyarsız “əssəlamu ələykum əyyuhəşşuhədə” dedim. Zeynəb zarafatla mənim ərəbcəmi yamsılamaq üçün dedi: Və ələykumussəlam...

Dedim ki, mən şəhidlərə salam verdim.

Dedi onlardan biri cavab versəydi, nə edərdin?

Dedim ki, baş götürüb qaçardım.

İkimiz də gülüb otağa daxil olduq. Zeynəb əvvəlki yerində uzandı, dedi sən də gəl uzan, səhər açılana qədər gözümüzün acısını alağ.

Bu arada Zeynəb ürəyimə yatsa da, onu çox sevsəm də, o maketin üstə və o qədər meyit yumuş Zeynəbin kənarında yatmaqdan iyrənirdim. Çox keçmədi ki, Zeynəb xanım yuxuladı. Amma mən nə qədər o yana, bu yana çevrildimsə yata bilmədim. Uzaqdan da, yaxından da partlayış səsləri eşidilirdi. Başımda min bir fikir vardı. Bu fikirlərdən qaçmaq üçün bayıra çıxmaq qərarına gəldim. Bu dəfə Zeynəb ayağa qalxmağımı hiss etmədi.

Qəbiristan böyük idi və hələ ki darvaza qoyulmamışdı. Qədim divarların uçmuş yerlərindən keçmək çətin deyildi. Cənazə yuma yerinin binasının kənarındakı asfalt yolun iki tərəfinə ağac əkilmişdi. Gecə külək əsəndə ağaclar yellənir, toz-torpaq havaya qalxır, çox qorxulu bir mənzərə yaranırdı. Mən çox olmuşdu ki, yay günlərində sərinə görə damda yatmışdım. Yatmazdan qabaq səmada ulduzlara, aya baxardım. Mavi-sürmeyi fonda gümüşü ulduzlar çox cazibədar görünürdü. Şəhərimizin səmasında o qədər ulduz var idi ki, qorxurdum ulduzlar ağırlıq edib səmanı çökürə. Miminin Bəsrədə olarkən həyətdə bizim üçün oxuduğu şeir yadıma düşürdü: Ey gözəl ay, yolda atamı görmədin?.. Çiyində tüfəng ova getmişdi...

Ulduzlar və ayın işığına möhtac olduğum zaman bulud topaları onların qarşısını kəsmişdi. Şəhid cənazələrinə tərəf getdim. Məryəm xanım deyirdi ki, cənazələrə təkcə itlər hücum etmir, başqa heyvanlar da təhlükəlidir. İstəmərdim oyaq qalmağım faydasız olsun, sabah baxaq görək cənazələr dağıdılıb. Bir an düşündüm ki, birdən cənazələrdən biri

ayağa qalxsə nə edəcəm? Eşitmişdim ki, bəzilərini ölmüş bilib meyitxanaya gətiriblər, bir neçə saatdan sonra ayılıb. Ona görə tapşırıbmışdılar ki, Cənnətabada meyit gətiriləndə ölüm kağızı olsun. Bu fikirlər gecənin qaranlığında soruşuma gəldi.

Ətrafimdakı səslərə çox diqqətlə qulaq asırdım. Səs eşidəndə dayanır, bütün vücudumla qulaq verirdim ki, görüm it səsidir, ya başqa səs. Daha çox küləyin budaqlar arasından qalxan sirli səsi idi. Təhlükə yaranacağı halda özümü qorumaq üçün əlimdə bir şey olsun deyə budaqlardan birini qırmaq istədim. Quru olsa da çətinliklə qırdım. Nazik budaq və yarpaqlarını təmizləyib çomaq kimi əlimə aldım. Bu dəfə həyəcənsiz gəzişməyə başladım. Bir müddət qabaq gətirilmiş cənəzələrə baxırdım ki, sanki indicə gətirilmişdilər, zərrəcə pis qoxu gəlmirdi.

Səməyə baxdım, ay başımın üzərində idi. Sanki o da mənimlə addımlayırdı. Bəzən bulud arxasında qalırdı, ətrafa zülmət çökürdü. Cənəzələr arasında gəzdiyim vaxt birdən sanki ayağım nəyəsə batdı. Tüklərim biz-biz oldu. Cürətim çatmadı ki, əlimi ayağıma aparıb görəəm bu nədi. Ayağımın islandığını hiss edirdim. Birdən vücudum buza döndü. Eyni zamanda alnımdan tər damcıları diyirlənirdi. Əlimi yavaşca aşağı aparıb ayağıma çəkdim. Başa düşəndə ki, nə baş verib, bütün bədənim silkələndi: ayağım içəliyə tökülmüş cəsədin qarnına girmişdi! Çətinliklə ayağımı qaldırdım. Sanki öz ayağım deyildi. Çox ağırlaşmışdı. Çətinliklə özümü torpaq yerə çatdırdım. Ayağımı ayaqqabıdan çıxarıb yerə qoydum. Corabımı çıxardım. Ayağımı tərpedə bilmirdim. Ovcuma torpaq alıb ayağımın, ayaqqabımın üstünə tökürdüm. Otağın qapısına qədər gəldim, su dolu aftafanı götürüb bir kənara çəkildim. Ayaqqabımı və corabımı torpaqlayıb ağacın üstünə qoydum. Ayağıma su tökməyə başladım. Torpaq ayağımın altında palçıq olurdu. Ayağımı, ayaqqabımı, corabımı çətinliklə yudum. Suyumuz çox deyildi, qənaət etmək lazımdı. Otağa keçdim, bütün bədənəm titrəyirdi. Donmuşdum. Ürəyim o qədər sürətlə döyünürdü ki, sanki sinəmi yarıb çıxacaqdı. Çalışdım ki, yatam, bu pis hisslər uzaqlaşsın. Amma yuxum gəlmirdi. Qəlbimdəki titrəyiş dayanmaq bilmirdi. Allah, Allah deyirdim ki, səhər tez açılsın, qaranlıq yox olsun. Camaat gəlsin və mən bu vicdan əzabından qurtarım.

Altıncı fəsil

Sübhə yaxın yuxuya getdim. Qoca qüslverən kişinin azan səsinə oyandım. Çətinliklə ayağa qalxdım. Sümüklərim sızıldayırdı. Evdə olsaydım namazdan sonra rahat yatardım. Amma burada alınmırdı. Zeynəb xanım və Məryəm xanım namazdan sonra söhbətə başladılar. Mənim bir küncdə əzgin və sakit halda büzüşüb qaldığımı görən Zeynəb xanım dedi: Canım ölsün ana, sən yata bilmədin? Dedim bir az mürgülədim. Dedi: Axı oturaq halda adamın yorğunluğu çıxmaz. Hələ biz uzanıb yatmışdıq, yenə də bədənimiz ağrıyır. Biz istəyirik yenə yataq, onda qalmış sən olasan.

Sonra üzünü başqa tərəfə çevirib dedi: Allah edə, müharibənin başa çatması, iraqıların geri çəkilməsi xəbəri gələ. Daha şəhid gəlməyə. Bizim də işimiz bilinə.

Ayağa qalxıb neft çırağını götürdü və bayıra çıxdı. Kimsə dedi ki, çırağın nefti olmayıb, fitili yanıb; neftsiz qoyub fitili yandıracaqsınızsa bu qıtlıq və bahalıqda fitili hardan tapacağıq? Onda çayın adını tutmayın!

Çaydan qaynayana, çay hazır olana qədər günəş qalxdı. Bu arada Zeynəblə yalnız meyit namazı üçün istifadə olunan günbəzsiz, minarəsiz məscidin qabağında gəzişdik. Hava yaxşı olsa da, hər nəfəs çəkəndə barıt qoxusu gəlirdi. Gecədən səhərə qədər partlayış səsləri kəsilməmişdi. Bəzən bir saat ara verir, sonra yenə başlayırdı. Artıq belə səslərə adət etmişdik. Zeynəbə dedim ki, bunlar üçün gecə ilə gündüz arasında fərq yoxdur.

Dedi onlar üçün nəyin fərqi var ki!

Bir az yol gedəndən sonra əzələlərim açıldı. Amma mədəm sıyrıldı, zəiflik vücudumu bürüdü. İçməli su mənbəsinin kənarında oturdum ki, əl-üzümü yuyum. Yaxalamaq üçün ağzıma su aldım, birdən öyüdüm və ağzım acılandı. Artıq yerimdən qalxa bilmirdim. Sanki qabırğalarım bədənimə batırdı. Boyun əzələlərim dartılmışdı. Hətta əllərim keyimişdi.

Ayağa qalxdım, başım gicəlləndi. Hiss etdim ki, ayaqlarım süstləşir, yıxılmaq üzrəyəm. Asta-asta otağın qapısınadək gəldim.

Səhər yeməyi üçün süfrəyə dünən gecədən qalmış kartof və çörək qoyulmuşdu. Məryəm xanım otaqdan biskvit gətirdi. Biskvit götürüb, ürəyim bulanan vəziyyətdə yedim. Amma o qədər ac idim ki, biskvit ləzzət verdi, dirçəldim. Qüslverən qadınlar süfrədə nə qədər kartof və çörək vardısı yedilər, dedilər ki, yeməsən işləmək olmur.

Ağlımdan keçdi ki, Came məscidində deyim, buradakıların yeməyi ilə maraqlansınlar. Belə davam etsə, onların işləməyə gücü olmayacaq. Dedim o qədər adamları var, amma köməyə heç kimi göndərmədilər. Kömək göndərmədilərsə, işçilərə yemək verəcəklər?! İnanmıram. Bəli, gecəni işdə qalanlar əlavə əməkhaqqı alır. Amma gördükləri iş müqabilində bu əməkhaqqı heçnədir. Bu insanların həyatı da təhlükədədir. İşə atıb gedə bilərlər. Belə etsələr, nə olar!

Məni aldatdıqlarına, söz verib əməl etmədiklərinə görə əsəbləşdim. Gözüm qapıda qalmışdı ki, kömək gələcək, amma gəlmədi. Səhər yeməyindən sonra məscidə getmək qərarına gəldim. Əgər o oğlan yenə məni aldatmaq istəsə davalaşacağam ki, bir də yalan vəd verməsin. Qalxdım, dedim ki, mən gedirəm. Zeynəb soruşdu ki, hara? Dedim gedirəm Came məscidinə, görüm bir iş görə bilərlər. Zeynəb dedi axı getmişdin, dünəndən bu günə nə iş görüblər?

Dedim: Yəqin ki, vədlərini yaddan çıxarıblar. Bu gün elə edərəm ki, verdikləri sözü unutmasınlar.

Yola düşdüm, gözlərimdən qan damırdı. Məscidə qədər bir kilometrədən çox yol vardı. Bələdiyyənin evləri arxada qaldı. Ordibehişt küçəsinin ortalarına çatmışdım. Gördüm qarşıdan tökülmüş bir maşın gəlir. Mənə çatanda dayandı, dedi yolum məscidədir, istəsəz əyləşin.

O qədər əzgin idim ki, tanımadığım maşının yük yerində getməyə razı oldum. Təşəkkür edib, maşına qalxdım. Qabaqda iki kişi, yük yerində körpə uşaqla bir qadın oturmuşdu. Qarşıda daha iki kişi maşına qalxdı. Onlar Çehelmetri küçəsində İmam Sadiq (ə) məscidində düşdülər, biz getdik Came məscidinə.

O qarışıqlıqda dünənki oğlanı tapdım. Onu İbrahimi deyə çağırırdılar. Daim harasa qaçırdı, bir yerdə dayanmağı yox idi. Kim çağırırdısa ona tərəf tələsirdi. Amma hamı ilə gülürüz idi. Stola yaxınlaşdı ki, telefona cavab versin başının üstünü aldım. Salam verdim, cavab verdi. Dedim, üzr istəyirəm, göndərdiyiniz kömək hələ çatmayıb, gəldim görəm nə üçün? Güldü, dedi səbr et, telefona cavab verim.

Nə danışdığına qulaq asmırdım. Məscidin həyətinə baxırdım. Qərribə bir izdiham vardı. Bir qrup gənc həyətdə camaatın gətirdiyi yardımı toplayırdı. Qadın və uşaqları məscidin şəbistanında yerləşdirmişdilər. Qadınların pıçapıç, uşaqların ağlamaq səsi adamın başını şişirdirdi. Oğlan telefonla söhbətini başa vurub dedi ki, nə istəyirsən?

Hiss etdim ki, məni yaddan çıxarıb. Dedim dünən gəlmişdim, söz verdiniz ki kömək göndərəcəm, bəs harda qaldı? Oğlan dedi mən haradan kömək gətirim? Əsəbləndim, dedim: Sizin heç yadınızda deyil ki, mənə söz vermisiz. Əgər imkan yoxdur, nə üçün söz verirsiz? Elə dünən deyəydin ki, imkan yoxdur, başqa qapı döyəydim.

Narahat oldu, dedi indi deyirəm, imkan yoxdur, başqa birinə de.

Əsəbi halda dedim: Daha gecdir. Ya kömək verməlisən, ya da silah!

Dedi mənə aid deyil, kiminsə qarşısında vəzifəli deyiləm.

Dedim: Mən də kiməsə vəd verməmişəm ki, Cənnətabadda qalıb, meyit yuyacağam. Amma məsuliyyət hiss etdim. Yəqin ki, sən də məsuliyyət hiss edib burada dayanmısan. İndi vəzifəni yerinə yetirməlisən.

Dedi axı nə etməliyəm?

Dedim Cənnətabad barədə düşünün, orada köməyə ehtiyac var. Oradakı qüsurların günahı nədir ki, bu işlə məşğuldurlar! Bu neçə gündə can qoyublar. Hətta evlərinə baş çəkə bilmirlər, gecə-gündüz işləyirlər. Nə kömək var, nə yemək verən var. Gecələr itlər hücum edəndə bir silah yoxdur ki, özümüzü müdafiə edək. İndi kömək, silah istəyirik, heç kim qulaq asmır. Sabah itlər bir cənazəni parçalasa, onda sual verən çox olacaq!

Ətrafda sözlərimi eşidənlər dilləndilər: Doğru deyir, belə iş olar! Bir çarə qılmaq lazımdır.

Oğlan dedi: Mən bacımızın dediklərini qəbul edirəm, amma əlimdən bir iş gəlmir.

Etiraz etdim: Mən demədim əlinizdən gəlir. Əlinizin altında telefon var, lazım olan yerlə əlaqə saxlayın, Cənnətabadın vəziyyətini danışın. Elə deyin ki, çarə etməyə məcbur olsunlar.

Dedi: Gözüm üstə, əgər telefonla həll olarsa edirəm.

Dedim: Mən getmirəm, yoxsa dünənki kimi olar. Bu dəfə də diqqətsizlik göstərilərsə, təkrar gələcəm. Cavabımı alana qədər fəryad çəkəcəm.

Gülüb dedi: Bizim divarımız bütün divarlardan alçaqdır, buyurun başıma qışqırın.

Ona ürəyim yandı. Bir qədər susub dedim ki, Allah sizə xeyir versin. Sağollaşıb çıxdım. Üz tutdum Cənnətabada. Pərt olmuşdum. Ümidlə gəlmişdim ki, köməklə, silahla qayıdım. Amma əliboş qayıdırdım. İndi Zeynəblə o biri qadınlar deyəcəkdilər ki, nə üçün sözə qulaq asmadın getdin, gördün faydası yoxdur!

Cənnətabada tərəf hərəkətdə ikən hər tərəfdən partlayış səsləri eşidilirdi. Ordibehişt dairəsinə çatanda gördüm sallaqxana tərəfdən bir neçə it gəlir. Məni görüb hürməyə, mənə tərəf qaçmağa başladılar. Amma səslərində bir yalvarış vardı sanki. Başa düşdüm ki, üstümə cummurlar, sadəcə partlayış səmindən qorxublar, sığınmağa yer axtarırlar. Onlar ac və sığınacaqsız idilər. İnsanları qınamaq olmazdı, camaat özü yeməyə bir şey tapmırdı, itlərə haradan gətirib verəydi.

Mən Ordibehişt küçəsinə döndüm, itlər də dalımca gəlirdi. Sanki mənə yalvarırdılar ki, bizi də özünlə apar. İtlərin bu rəftarı ilə tanış idim, ona görə başa düşdüm ki, nə istəyirlər. Geri dönüb dedim: Nə düşmüşüz dalımca? Sizi özümlə hara aparım? Aparım Cənnətabada, məni ələ salsınlar ki, vəd etdiyin kömək budur! Desinlər ki, biz itlərin əlindən cana yığılmışıq, sən itləri bura gətirmisən?

Onları özümdən uzaqlaşdırmaq üçün nə etdimsə faydası olmadı. Çadramı yellədim, əl-qol atdım, veclərinə almadılar. Özümü hirsli göstərsəm də, arabir gülmək tuturdu. Məni bu vəziyyətdə görən nə düşünərdi! Nəhayət, itlərin əlindən yoruldum, dedim hara qədər istəyirlər gəlsinlər. İtlər xəyalımı ötən ilin bir qış gününə apardı. Babamgildən qayıdırdım. Yolumun üstündə yaşıl fəza üçün ayrılmış boş sahə vardı. Bu sahədə bir neçə kiçik gördüm. Bilinirdi ki, bir neçə gündür doğulublar. Uşaqlar kiçüklərə daş atır, onları təpiklə vururdular. Yazıqlar qorxudan bir-birinə sıxılmışdı. Ürəyim yandı. Bilirdim atam evə it buraxmaz. Mühəndis Behruzinin həyatindəki it damından da xoşu gəlmirdi. O, inanırdı ki, it olan yerə mələk gəlməz, o evdən bərəkət qaçar. Bu inancında heç bir güzəştə getmirdi. Evimizin arxası çöllük idi. Ehtimal vardı ki, avara adamlar evin damından evə daxil ola. Atam daim tapşırırdı ki, dama çıxanda həmişə diqqətli olun. Deyirdik ki, bir it saxlayaq, oğru gəlsə it hürüb bildirəcək. Atam qəbul etmirdi.

Yolda tulaları görəndən sonra Əliyə bu barədə danışdım. Əli it saxlamaq təklifimi əvvəlcə qəbul etmədi. Danışanda ki, uşaqlar kiçüklərə əziyyət verir, fikrini dəyişdi. Əli evdən çıxdı. Qayıtdı, dedi

küçükləri gördüm, hansını istəyirsən? Dedim birindən çox xoşum gəldi. Dedi gedin gətirin, mən atanı razı salaram.

Sevincimdən uçurdum. Leyla, Mənsurla birlikdə getdik. Getdik gördük mən deyən küçüyü aparıblar. O küçük ağ idi, qara xalları vardı. Bir gözünün ətrafı da qara idi. İki sarı küçük qalmışdı. Birini götürmək istəyəndə kənarda dayanmış uşaqlar dedi ki, dəyməyin, küçüklər bizimdir. Dedim ki, səhərdən küçüklər burada sahibsiz qalıb, indi sizin oldu? Mən sərt danışdım onlar geri çəkildi. Dedilər, xala, birini bizə verərsən? Dedim nə üçün istəyirsiniz? Dedilər saxlayacağıq. Tapşırıdım ki, incitməsinlər.

Mənsur küçüklərdən birinin üstünə parça atıb onu götürdü. Sevincək, deyib gülə-gülə yola düşdük. Bəxtimizdən atam qapıda dayanmışdı. Soruşdu ki, haradan gəlibsiz? Qorxa-qorxa dedik ki, babagil tərəfdən. Soruşdu ki, orada nə işiniz vardı?

Dilimiz topuq çaldı, mən-mən deyib kəkələdik. Bir-birimizə baxırdıq ki, nə deyək? Birdən Mənsur küçüyü arxasından çıxarıb dedi ki, Əli dedi gedin bunu gətirin.

Atam bir mənimlə Leylaya baxdı, bir Mənsura. Dedi səhv etmisən gətirmisən. Qorxudan nitqimizi udmuşduq. Mənsur bizi göstərib dedi ki, mənim günahım deyil, bunlar edib.

Atam təkrar mənə və Leylaya baxdı, Mənsura dedi gətir görüm nədir. Mənsur əlini irəli apardı. Küçük çabalayıb, parçadan çıxmaq istəyirdi. Atam birdən mülayim səslə dedi: Bu dilsiz heyvanı nə üçün belə etmisiz!

Atam bir qədər baxıb dedi: Bu vəziyyətdə həyəətə atmayın, hər yeri murdarlayacaq.

Onun bu sözlərindən sonra donumuz açıldı. Ehtimal etdim ki, Əli atamı razı salıbmış, sadəcə atam bizimlə əylənirmiş.

Mənsur dedi ki, bəs nə edək?

Atam dedi: Qutuya qoyun ki, həyətdə veyillənməsin.

İti bir neçə gün qutuda saxladıq. Sonra atam Möhsinlə birlikdə damda itə yuva düzəltdi. Boynuna ip bağladılar ki, gəzdiyi yer bilinsin. Atam arabir özü ipi açırdı ki, it rahat o yana, bu yana qaçsın. İtin yeməyini dama mən aparırdım. Oğlanlar itin həvəsinə daha küçəyə getmir, damda oynayırdılar. Sarı dərili it hər gün böyüyür, qəşəngləşirdi, hərəkətləri sürətlənirdi. Bizə də adət etmişdi, görən kimi ərköyünlük edirdi. İstəyirdi özünü ayaqlarımıza sürüb yalasın, biz də uzaq dayanırdıq. Beləcə, Həsən və Mənsurun Cimi adlandırdığı itlə

ünsiyyətdə bu heyvanın xarakteri ilə tanış oldum. İndi də Cənnətabadda dalımca düşən avara itlərin sadəcə sığınacaq, kömək axtardığını hiss edirdim.

Əmir Kəbir küçəsinə çatanda partlayış çox gücləndi. Çasbi və Xəlici-Fars küçələrini də vururdular. Məndən kömək görməyən itlər partlayış səslərindən qorxub tək-tək dağılırdılar.

Cənnətabada çatan kimi birbaşa cənazə yuma yerinə getdim. Leyla orada idi. Xeyli şəhid gətirmişdilər. Hamı məşğul idi. İstəmirdim kimsə görüb soruşsun ki, kömək gəlmədi? Allah, Allah deyirdim ki, kimsə məni kömək ardınca getdiyim üçün danlamasın.

Salam verdim, görünüşümdən hiss etdilər ki, əliboş gəlmişəm. Məryəm xanım soruşdu ki, nə xəbər var?

Dedim ki, heç xəbər, dünənki kimi vəd verdilər.

Zeynəb dedi ki, Allaha təvəkkül, kiməsə ümid edib oturmaq olmaz. Bura qədər lazım olan işləri görmüşük, bundan sonra üçün də Allah böyükdür.

Pərt olmuşdum, əlim işə yatmırdı. Zeynəb dedi: Narahat olmağına dəyməz. Ümumiyyətlə, kiməsə ağız açmağa ehtiyac yoxdur. Onlar özləri bu barədə düşünməlidir. Bura bizim atamızın deyil ki. Kim gəlsə xoş gəlib, gəlməyənlə Allah bilər.

Məryəm xanım və o biri qadınlar Zeynəbin sözlərini təsdiq etdilər. Amma bir az sonra Pərvizpuru görəndə dedilər ki, kömək tapın, biz əldən düşürük.

O da belə cavab verdi: Vallah, axtarıram. Amma vəziyyət o qədər qarışıqdır ki, hamı qaçaqacdır. Bir dəstə adam ailə-övladını dağıntılar altından çıxarmaqla məşğuldur, bir dəstə də cəbhəyə gedib. Üçüncü dəstə cəbhəyə dəstək verir. Daha məşğul olmayan adam qalmır.

O qədər fikirli idim ki, heç Leyladan evdəki vəziyyəti, anamı soruşmadım. Leyla da ruhiyyəmi görüb bir söz demədi. Zeynəb xanımla Leyla xanım söhbət edə-edə işləyirdilər. Mən isə öz aləmində idim. Soruşurdum ki, nə üçün buraları səliqəyə salmırlar? Yəqin ki, düşünürlər bələdiyyənin işidir. Əgər beləsə, döyüşmək də ordunun, korpusun işidir. Nə üçün bütün xalq döyüşməlidir! Yaralılara baxmaq da həkimlərin işidir, nə üçün başqaları kömək etsin! Əgər hazırki vəziyyətdə hamı lazım olan yerdə kömək edirsə, Cənnətabada da kömək edilməlidir.

İş o qədər çox olurdu ki, fasiləsiz işləməli olurduq. Bu temp adamı pis düşüncələrdən uzaqlaşdırırdı. Amma hələ də içimdə qovğa vardı.

Ruhum əzabda idi. Artıq köməyə gələn insanları barmaqla saymaq olardı. Ehtiyac duyduğumuz şeylər sona çatırdı.

Günorta işi başa vurmamış Zeynəb, Leyla və mənim yuduğumuz son cənazə çox səliqəli görünən əlli neçə yaşlı qadının cənazəsi idi. Saçını ortadan ayırıb iki hörük düzəltmişdi. Sona çatanda hörükləri birləşdirmişdi. Köynəyi də çox qəşəng idi. Ona çox yaraşırıdı. Mavi köynəyi lacivərd rəngdə güllü, sürmeyi şalvarı xətt-xətt idi. Qadını üç-dörd nəfərə qaldırıb qüsl daşı üzərinə qoyduq. Bütün bədəni salamat idi. Qüsl başa çatandan sonra qüslverən qoca qadın kəfən gətirib dedi ki, bu son tikə idi.

Kəfəni götürdüm. Cənazə ortaboylu olsa da, kəfən gödək oldu, zorla çatdırdıq. Azan səsi eşidilən kimi işi saxlayıb namaza getdik.

Son günlərdə qüslverənlər üçün gətirilmiş su tankerinin yanında dayanmışdım. Ağa Salarvənd nahar gətirdi. Çörək, pendir, qarpız idi. Məsciddən götürmüşdü. Onun dalınca Pərvizpur gəldi. Dedi xəstəxanadan zəng vurublar, meyitxana dolub yer yoxdur, meyitlər birbaşa buraya daşınacaq.

Bir saat sonra deyilən şəhidlər gətirildi. Maşında 16 cənazə vardı. Dəhşətli səhnə idi. Cənazələr üst-üstə yığılmışdı. Qadınları bir tərəfə yığsalar da meyitlər çox olduğundan qarışıqlıq idi. Cənazələrin toz-torpaqlı, əzilmiş vəziyyətdə olmasından başa düşülürdü ki, onları dağıntılar altından çıxarıblar. Hətta gözləri və ağızları torpaqla dolmuşdu.

Bizim heyrət və ah-naləimizi görən sürücü dedi ki, cənazə çox idi, bir hissəsini Abadana göndərdilər.

Cənazələrin üstündə məktəb yaşlarında bir qızın cənazəsi qoyulmuşdu. Boyu uzun idi. Əynində qat-qat parçadan köynək, başında sürmeyi yaylıq vardı. Yük yerində dayanmış sürücünün köməyi ilə qızın cənazəsini götürdüm. Saçları sallanmışdı. Sanki bədəninin sümükləri bir neçə yerdən qırılmışdı. Cəsəd çox ölüşkən olduğundan halım pisləşdi, bədənim titrədi. Çətinliklə də olsa cəsədi bir yerə çatdırıb geri qayıtdım. İkinci cəsədi Zeynəbin köməyi ilə gətirdim. Amma daha davam gətirmədim. Cənazə yuma yerinə gəldim. Zeynəb içəri daxil olub Leylaya dedi ki, gəl bu cəsədləri götürək, yer boşalsın.

O, cənazə yuma yerində qalmış iki cəsədi nəzərdə tuturdu. Yəqin ki, Zeynəb mənim halımın pis olduğunu görüb Leylaya dedi. Qıymadım onları tək qoyum. Ayağa qalxdım, cəsədləri xərəklərə qoyduq. Leyla ilə mən bir cəsədi götürdük, ikincini götürmək üçün Zeynəb çöldəki

kişiləri çağırırdı. Qəbrə çatana qədər xərəyi bir neçə dəfə yerə qoyub qaldırıdıq, yerlərimizi dəyişdik. Artıq belimin ağrısına dözə bilmirdim. Amma Leylanın əzəlləri möhkəm idi, dözürdü. Dəfn üçün təlqin deyən qoca kişini gözlədik. Bir dəstə adam gəldi, öz cənazələrini axtarırdılar. Zeynəb cənazələrin üzünü açıb göstərdi, onların deyildi. Kəfənləri bağlayıb qəbirlərə qoyduq.

Dəfndən qayıdanda məscidə çatmamış gördük ki, bir yaşıl cip gəlir. İki sənişini vardı. Cənazə yuma yerinin qabağında dayandılar. Sükan arxasında oturmuş oğlan soruşdu ki, şəhid gətirmişik, nə edək?

Zeynəb dedi ki, gözləyin xərək gətirim, aparaq cənazə yuma yerinə.

Yaxına gedib maşının içinə baxdım. Arxa oturmaqda bir qadın uzadılmışdı. Üzünü qara çadra ilə örtmüşdülər. Soruşdum ki, şəhid qohumunuzdur? Nisbətən kök ikinci oğlan dedi ki, tanımırıq. Soruşdum ki, haradan gətirmisiz?

Yenə o cavab verdi: Xosrovla getmişdik Nəqdi küçəsinə, yolda qalmış maşını qoşqu ilə gətirək. O məhəlləni vurmuşdular. Gördük bu qadın bir qapıda yığılıb qalıb. Ətrafdakılardan soruşduq ki, kimdir, tanıyan var ya yox? Heç kim tanımadı. Biz də götürüb gətirdik. Əyirlərindəki sürmeyi rəngdə xidməti paltardan məlum olurdu ki, neft şirkətinin təmirçiləridir. Zeynəb xərək gətirdi, köməkləşib cənazəni götürdük. Çadrası düşdü, gördüm ki, gənc bir qadımdır. O iki gənc kömək etdi, xərəyi cənazə yuma yerinin qapısına gətirdik. Bir-birləri ilə danışanda başa düşdüm ki, saqqalını yanaq hissədən qırxmış kök gəncin adı Riza, iri gözlü, qara saqqallı sürücünün adı Xosrovdur. Xərəyi götürüb qoymaqlarından bilinirdi ki, diqqətli, səliqəli adamlardır. Ürəyimdən keçdi ki, bəlkə də bu gənclər bizə kömək edə bilər. Ən əsası maşınları da vardı.

Ürəklənib dedim: Bir halda ki maşınınız var, savabdır ki, şəhərdə gəzib şəhidləri, yaralıları yığasınız.

Xosrov adlı gənc soruşdu ki, haradan yığaq?

Haranı vururlarsa, orada axtarış aparın.

Bir-birlərinə baxdılar. Sual verdim ki, məgər siz yolda qalmış maşınları daşımaqla məşğul deyilsiz? Bu işinizin kənarında raket zərbəsinə, bombardmana məruz qalmış yerlərə də baş çəkin, gözdən keçirin.

Nəhayət, dedilər: Yaxşı, görək nə edə bilirik. Benzin və ehtiyat hissələri problemimiz var. Amma bacardığımız qədər çalışırıq.

Zeynəb dedi ki, Allah böyükdür, istəsəz bacararsız.

İki nəfər həmkarlığa razılıq verdiyi üçün çox sevinirdim. Amma bu bəs etmirdi, kömək lazım idi. Axşama qədər beş-altı dəfə məscidə baş çəkdim ki, kömək vədini yada salım. Ayağımın meyitin yarılmış qarnına girməsi yada düşəndə halım pisləşirdi. Hövsələsiz olmuşdum. Çalışırdım ki, Cənnətabadın problemləri həll edilsin. Düşünürdüm ki, gedib hay-küy salsam, bəlkə xəcalət çəkib bir iş görələr.

Məncə, Cənnətabad unudulmuş yer idi. Mən nə yolla olur-olsun inandırmalıyam ki, Cənnətabad və şəhidlər əhəmiyyətlidir. Özüm də yorulmuşdum. Əl-ayağım ağrıyırdı. Hətta əlimin içi, barmaqlarım şişmişdi. Məscidə gedir, cavab ala bilməyib qayıdırdım. Əsəbləşib bir də gedirdim. Axırda xəcalət çəkirdim. Özüm də görürdüm ki, eyni sözləri təkrarlayıram. Sözümlü eşidən yox idi. Təkcə onu bilirdim ki, məscid bir qərargah olub, bütün qərarlar orada qəbul edilir, güc və qida bölgüsü aparılır. Ordu və korpus komandanları, məscid böyükləri, şəhərin hörmətli adamlarını burada tapmaq olardı. Mən onları yaxşı tanıyırdım. Amma dərdimi kimə deyirdimsə, deyirdi filankəsə də. Yadıma gələn, hacı ağa Məhəmmədi, hacı ağa Nuri, ağa Süleymani, ağa Fərruxi ilə söhbət etmişdim. Bəzən özümdən baş açmırdım, səsimi qaldırırdım. Bir dəfə ağa Nuriyə Cənnətabaddakı vəziyyəti danışdım. Dedim ki, su yoxdur, kəfən yoxdur.

Əlində silah olan ağa Nuri dedi: Bəli, fəvqəladə vəziyyətdir. Qüsl və kəfənsiz dəfn edin. Hazırda Xürrəmşəhr müharibə meydanı hökmündədir. Şəhərdə şəhid olanlar döyüşdə şəhid olmuş sayılır. Qüslə ehtiyac yoxdur. Onları öz paltarları ilə dəfn edə bilərsiniz. Şəhidə əli dəyənlərin də meyitə toxunma qüslü verməsi lazım deyil.

Dedim: Axı su gətirmək olar. Bu vaxta qədər tanker su gətirib. Ən əsası kömək yoxdur, bu barədə fikirləşin.

Dedi köməyi hardan gətirim?!

Dedim kömək göndərə bilmirsinizsə silahınızı verin.

Silahımı almaq üçün çox çalışdım. O əsəbləşdi, mən də əsəbləşdim. Dedim: Demək, nə güc varınızdır, nə də silah. Biz icazə vermərik ki, şəhidimizin başına bir iş gələ. Çox olub ki, səhərə qədər daşla, ağacla cənazələri qorumuşuq. Ola bilər sabah sizlərdən biriniz şəhid oldunuz. Razısız ki, cəsədinizi itlər parçalasın?!

Ötən gün rastlaşdığım ucaboy, qarabuğdayı qız qabağa gəlib dedi: Nə üçün bu qədər narahatsan? Nə üçün səs-küy salırsan?

Qəlbim qırıldı! Ona Cənnətabaddakı bəzi səhnələrdən danışdım. Sanki dərdimi boşalda biləcəyim bir həmdil tapmışdım. Göz yaşlarım

sellənir, bədənim əsirdi. Mehribanlıqla soruşdu: Hansı məktəbdə oxumusan?

Dedim ki, məktəbə getməmişəm.

Soruşdu ki, Cənnətabada nə üçün getdin?

Dedim ki, orada ehtiyac var. Sonra adını soruşdum. Dedi adım Məryəm Əmcədidir, sənın adın nədir? Dedim ki, adım Seyyidə Zəhradır, amma şəxsiyyət vəsiqəmdə səhvən Zöhrə yazılıb.

Bir qədər Məryəm Əmcədi ilə dərdləşdim, hiss etdim ki, yüngülləşdim. Söhbət zamanı bir neçə qız da bizə qulaq asırdı. Söhbətlərindən başa düşdüm ki, məsciddə işləyirlər. Nəcib qızlar idi. Hiss olunurdu ki, bir yerdə olduqları müddətdə bir-birlərini tanıyıb dostlaşıblar. Bir-birlərini adla çağırırdılar. Məryəm Əmcədi məni qızlara təqdim etdi. Mən də onlarla tanış oldum. Səbbah Vətənxah arıq, qarabuğdayı, ucaboy, çatmaqaş, badamgöz bir qız idi. Əynində boz-ağ damalı manto vardı. Süd rəngdə yaylığı boğazının altında düyünləmişdi.

Zöhrə Fərhadı da Səbbah kimi ucaboy idi. Amma çox sakit idi. Danışanda əmin oldum ki, şəxsiyyətli, mətin qızıdır. O sakit idi, amma utancaq deyildi. Özünə etimadlı idi. Rəna Nəccar, İlahə Hicab, Əşrəf Fərhadı, Əfsanə Qazizadə ilə də salamləşdım.

Onlar söhbətimi eşidib təsəlli verdilər, dedilər: Darıxma, düzələr. Sən ki bu qədər zəhmət çəkirsən, xoş şəhidlərin halına ki, sənın şəfaətçin olacaqlar. Biz necə, burada işləməyimizdən məmnunuq, amma kaş sənın kimi şücaətli olaydıq.

Soruşdum ki, burada nə iş görürsüz?

Dedilər ki, yaralılara yardım göstəririk.

Göz gəzdirəndə görmüşdüm ki, məscidin sağ guşəsində tibbi yardım göstərilir. Bir çarpayı, dayaqlı pərdə, kiçik miz, dərman şkafı və təkərli tibbi stol qoyulmuşdu.

Dedim: İndi ki işiniz yoxdur, gəlin gedək Cənnətabada. Orada xeyli iş var. Gedək orada kömək edin.

Bir an dayanıb mənə baxdılar. Səbah dedi: Düzü mən qorxuram. Bəlkə də heç qorxmuram, amma ürəyim qalxır. Məncə, uşaqlar da buna görə gedə bilmir.

Dedim: Yoxlamamış deməyin bacarmırıq. Mənə də əvvəllər çətin idi. Getdim, dayandım, işlədim. Siz də yoxlayın, bəlkə bacardınız.

Səbah təkrarən və qətiyyətlə dedi: Nə üçün məcbur edirsən, qorxuruq! Başa düşürsən?

Soruşdum ki, sən indi məndən qorxursan?

Dedi ki, nə üçün səndən qorxum?

Dedim ki, indi yıxılıb ölsəm necə, qorxarsan?

Dedi bəli, qorxaram.

Dedim: Axı nə üçün? Mən sağ olanda sənə zərər verə bilərəm, amma öləndən sonra əlimdən heç nə gəlmir.

Gülüb dedi: O zaman rəngin-ruhun dəyişir, olursan buz parçası. O zaman sənə yaxın gəlmərəm.

Əsəbləşdim. Dedim: Siz iddia edirsiniz ki, işləməyə gəlmisiz. İş işdir, fərq etməz, siz bəhanə edirsiniz, sadəcə işləmək istəmirsiniz!

Bu dəfə bir ağızdan dedilər ki, biz bacaran iş deyil.

Həyəcanlı olduğumdan xoş davranma bilmirdim. Artıq fərqi yox idi ki, məndən inciyə bilərlər. Yalnız yerdə sıralanmış cənazələri görürdüm. Ona görə də sərt danışdım. Qayıtdım Cənnətabada, qala bilmədim, təkrar məscidə getdim. Bu qədər get-gəldən sonra gücüm təkə qızlara çatdı. Onlardan bəzilərini razı salıb Cənnətabada gətirdim. Təkcə Məryəm Əmcədi heç vəchlə razılaşmadı. Dedi mən məscidi qoyub gedə bilmərəm.

O məscidin ikinci mərtəbəsinə qalxan pillənin yanında dayanmışdı. Məncə orada silah anbarı vardı, Məryəm anbarın keşiyini çəkirdi. Göstəriş olanda xüsusi vərəqi alıb silah verirdi. O biri qızlarla Cənnətabada getdik. Bu qızların arasında yalnız Əfsanə mənim səsküyümdən sonra dedi ki, mən köməyə gedirəm.

Soruşdum ki, qorxmursan?

Dedi yox, biz iş üçün gəlmişik, demək əlimizdən gələn işi görməliyik.

Bu sözündən çox xoşum gəldi. Axır ki, qızlardan biri bu işi ürəklə qəbul etmişdi! Cənnətabada çatandan sonra Əsrəf və Zöhrə Fərhadı cənazə yuma yerində kömək etmək istəsələr də bacarmadılar. Onların bu işdən ürəyi bulanırdı. Səbah dedi ki, mən bacarmıram, mənim işim deyil. Dedi mən sənə kimi daşürək deyiləm.

Onlar getdilər qəbiristanlığa ki, bir iş tapsınlar. Əfsanə Qazizadə mənimlə cənazə yuma yerində qaldı. Amma oranı görəndən sonra halı dəyişdi. Dedim əgər qorxursansa əl vurma. Sanki üzə düşmüşdü. Dedi yox, işləyirəm.

Qollarını çırmadı, bir şəhidə təyəmmüm verib, işini başa çatdırdıq. Əfsanə dedi: Bura mənlilik deyil, qala bilmirəm.

Bir söz demədim. Məcbur etmək olmazdı. Birlikdə çölə çıxdıq. Zöhrə cənazə yuma yerini süpürmüşdü, Səbah səliqəyə salmışdı. Namazlarını oradaca qıldılar. Gözəl çöhrəli Zöhrə dedi: Hüseyini bacı, sənin haqqın var ki, hirsələnirsən. Həqiqətən buraya kömək edəcək adam yoxdur. Nə qədər çalışsan da faydası yoxdur.

Yeddinci fəsil

Artıq axşam yaxınlaşırdı, 26 sentyabr axşamı. Qızlarla cənazə yuma yerinin kənarında dayanmışdıq. Leyla da çöldə idi. Onu Səbah, Zöhrə, Əsrəf və Əfsanə ilə tanış etdim. Onlar da salam verib, dedilər yorulmayasan. Söhbət əsnasında qulağıma atamın səsi dəydi. Gəlmişdi. Bizi çağırırdı. Sevincimdən qanad açdım. İki gün idi onu görmürdüm, çox darıxmışdım. Leyla ilə mənim sevincim qızların da diqqətini atama yönəltdi. Atama tərəf qaçdıq. Əvvəl məni, sonra Leylanı qucaqladı. Qızların da salamına cavab verdi. Sonra sakit dayandı. Çox yorğun görünürdü. Çöhrəsində qeyri-adi qəm vardı. Leyla ilə qızlar gedəndən sonra atam giriş vermədən dedi ki, səndən bir istəyim var.

Elə bil qəlbimi qopardılar. Nigarançılıqla soruşdum ki, nə istəkdin?

Başını aşağı salıb susdu. Gözlərimi üzünə zillədim. Solğun rəngindən bilinirdi ki, yuxusuzdur. Həmişə məzlumluq və məsumluqla dolu gözləri halsız idi. Xəfiyyə həbsxanasında görüş zamanı çöhrəsini xatırladım. O zaman anama vəsiyyət etdi ki, bizdə gözü olsun, Əli və mənə vəsiyyət etdi ki, anama əziyyət verməyək. İndi çöhrəsi o zamankı çöhrə idi.

Hiss etdim ki, istəyini dilə gətirmək üçün söz axtarır. Ağzına baxdım, sanki nəfəsini içinə çəkmişdi. Başa düşmürdüm ki, nə demək istəyir. Nəhayət başını qaldırıb gözlərimə baxdı. Onun baxışına təqətim yox idi, başımı aşağı saldım. Nəhayət, sükutu pozdu, aram halda dedi: Əli ilə Zəhra yoxdur, Möhsin də ki uşaqdır. Mən bacı-qardaşlarını, ananı sənə tapşırıram. Əli Tehrandan qayıdana qədər onların qayğısına qal. Ola bilər ki, mən gedəm və bir də qayıtmayam. Şəhadət var, əsirlik var, yaralanmaq var. Biz getdiyimiz yolu tanıyırsınız. Bilirik nələr baş verə bilər. Buna görə də ananı, uşaqları sənə tapşırıram. Əlbəttə ki, Allah var, nəzarət edir. Amma özümdən sonra uşaqların məsuliyyəti sənə üzərindədir.

Atamın dilindən bu sözləri eşitməyə dözüümüm yox idi. Amma görürdüm ki, o necə aramdır, əmindir, bütün sevgiləri qəlbindən çıxarıb, hətta bizi qoyub getməyə hazırdır. Aramızdakı sevgini, hisslərimi cilovlamağa çalışdım. Elə cavab verməli idim ki, mənim haqqımda yanlışlıq düşünməsin. Ümidini qırmamalı idim. Amma

deməli idim ki, hələ sənə ehtiyacım var, 17 yaşında qızı qoyub getmək hələ tezdir. Necə ürəyin gəlir bizi qoyub gedəsən?! Məgər demirdin ki, dünyada ana və babadan başqa kimsən yoxdur, olanım sizsiniz?! Bəs necə bizi qoyub gedirsən?!

Çətinliklə nəfəs alırdım. Sanki sinəmin üzərinə yük qoyulmuşdu. Dünya başıma dar olmuşdu. Bu mənəvi sıxıntıdan qaçmaq istəyirdim. İstəyirdim deyəm ki, bir halda ki gedirsən, üzərimə qoyduğun bu məsuliyyət nədir? Bu məsuliyyət mənim üçün çox tezdir. Heç olmaya bunu məndən istəmə... Amma verdim cavab bu söhbəti daha tez tamamlamaq üçün özümə təsəlli idi. Dedim: Bu nə sözdür danışsınız! İnşaallah, gedəcəksiniz, salamat da qayıdacaqsınız. Biz düşmənləri darmadağın edəcəyik, biz qalibik.

Atam qəhərli halda dedi: Qızım, biz həmişə qalibik. Amma xəyanətlər mane olur. Bizə qarşı belə xəyanətlər olan yerdə geriye yol yoxdur. Ötən günlərdə yol polisində əsgərlər, zabitlər arasında olmuşam. Onlar da başlarını itirib. Bənisedr ordunun müharibəyə qatılmasına mane olur. Xəyanət bizi bu yerə çatdırıb.

Xəyanət sözünü deyəndə kənardakı tablolu yumruğu ilə döyəcləyirdi. Deməyə sözüm yox idi. Göz yaşları gözümü tutmuşdu. Daxilimdə bir mübahisə vardı. İstəmədim göz yaşlarım atamın iradəsini zəiflətsin. Digər tərəfdən bütün vücudum fəryad çəkirdi. Olmaya bu son görüşümüz idi? Onu son dəfə görürdüm?

Bir neçə dəqiqə sükutdan sonra dedi, mən getməliyəm. Cənnətabada tərəf yola düşdük. Çiyin-çiyinə getdiyimiz zaman əlimi tutdu. Əllərimiz qarmaqlandı. İstəyirdim onu buraxmayım. Amma mümkün deyildi. Cənnətabadın qapısına yaxınlaşırıq. Əlimi sıxdı, mənə elə gəlirdi ki, ona həmişəkindən yaxınam. Qolundan tutdum. Əlini çiynimə qoydu. Mən də fürsətdən istifadə edib başımı sinəsinə sıxdım. Onun bədəninin qoxusu həmişəlik yadımda qaldı. Qucağının istiliyi, səsindəki mehribanlıq, əlimi sıxmaqla mənə ötürdüyü sevgi – bütün bunları yadda saxlamağa səy göstərdim. Yenə demək istədim ki, məni tənha qoyma. Nə üçün sənə ən çox ehtiyaclı olduğum zaman gedirsən? Nə üçün gedirsən və mənim üzərimə belə ağır məsuliyyət qoyursan? Vücudum sözlə, fəryadla dolu idi. Amma bir kəlmə də dilə gətirmədim. Cənnətabadın qapısına bir şey qalmamışdı. Qəlbim sıxıldı, içimdə qovğa qopdu. Kaş onun ağuşunda qala biləydim!

Leyla gördü ki, atam gedir, özünü atama çatdırdı. Mən atamın qucağından kənarlaşdım ki, Leylanı qucaqlaya bilsin. Atam onu

qucaqladı. Öz-özümə dedim ki, yazıq Leyla necə dəyərli anlar yaşadığını bilmir.

Atam ona tapşırırdı: Bacına qulaq as, özündən muğayat ol. Bir yerdə olun, ayrılmayın.

Leyla donmuş vəziyyətdə atama baxırdı. Birdən ağlamağa başladı. Atam onu yenidən qucaqladı. Həmişəki kimi gombul Leyla ilə baş-başa verdi, dedi narahat olmayın, biz bir-birimizdən muğayat olmalıyıq.

Leyla sakitləşdi. Atam yenidən məni qucaqladı. Sonra görüşüb, sürətlə uzaqlaşdı. Dönüb arxaya da baxmadı, Cənnətabadın qapısından çıxdı. Əmin oldum ki, dünyadan qırılıb. Leyla ilə dayanıb gözlərimizlə onu ötürürdük. Biz onu dəlicəsinə sevirdik. Leyla soruşdu ki, Zəhra atam nə üçün elə danışırdı?

Qəhərli halda dedim ki, vəsiyyət edirdi. Bəlkə də bu son görüşümüz idi. O getdi ki, şəhid olsun.

Leyla hönkürüb ağladı. Atam bütün vücudumda tufan qoparıb getdi. Bir yerdə qərar tuta bilmirdim. Qızlar getdi, qəlbim daha çox sıxıldı. Ümid edirdim ki, heç olmaya biri-ikisi qalacaq. Amma hamısı getdi!..

Gün batdıqca Cənnətabad da seyrəkləşirdi. 7-8 nəfər adam vardı. Qəbir üstündəydik, 10-12 yaşlı oğlan cənazəsini dəfn etmək istəyirdik. Qəbirə torpaq tökülmüşdü, bir nəfər qəbiri təmizləyirdi. Təlqin oxuyan qoca kişi əldən düşmüş vəziyyətdə bir kənarda torpağın üstündə oturmuşdu. O, gecələr Cənnətabadda qalmırdı. Gecə gedir, sübh qayıdırdı. Altmış yaşı olardı. Gödək idi, çöhrəsi də ağ. Həmişə ayaqqabısını və pencəyini çıxarardı. Pencəyini qəbirin üstünə sancılmış dəmir lövhədən asardı. Əynində geniş pijama, başında ağ araqcın ayaqyalın qəbrə düşərdi. Mane olmasın deyə balaqlarını qatlayardı. Ona ürəyim yanırdı. Başındakı araqcın mənə babamı xatırladırdı. Gündə bir neçə dəfə babamgilə baş çəkməyə adət etmişdim. Amma son günlər onlardan xəbərsiz idim.

Qəbir hazır olandan sonra qoca kişi qəbirə düşdü. Cənazəni qəbirə endirdilər. Meyitin üzünü açıb təlqin oxuyana qədər zorla iki əhlət daşı gətirdim. Ötən günlərdə məni tanımış qoca dedi: Qızım, o əhlət daşını mənə ver. Ehtiyatlı ol ki, qəbirə aşırımayasan.

Kişinin sözü ağzında qaldı, İraq təyyarələrinin qulaqbatıran səsi eşidildi. Səs cənub tərəfdən gəlirdi. Səs gələn tərəfə baxdıq, heç nə görə bilmədik. Birdən kimsə qışqırdı ki, bu tərəfdən gəlir, arxa tərəfdən.

Hamımız geri çevrildik. Cənnətabada tərəf iki Miq qırıcı uçurdu. Sürətləri səs sürətindən iti olduğu üçün onlar ötüb-keçəndən sonra

səslərini eşitmişdik. Səs hər an artır, dəhşətli olurdu. Qulağımın pərdəsi guruldayırdı. Elə bil qulağımın pərdələri dartılmışdı, yerindən qopmaq istəyirdi. Göydəki səs qəlbimdə titrəyiş yaratmışdı. Nəfəs almağa qorxurdum. Miq təyyarələr başımız üzərindən o qədər sürətlə keçdilər ki, gözümüz nəse seçmədi. Heç ölçüləri də hiss olunmadı. Hiss olunan bu idi ki, qırıcılar çox aşağıdan uçar. İlk gündən təyyarələr gəlirdi, amma ötən gündən, yəni üçüncü gündən bombardman güclənmişdi. Hiss etmişdilər ki, bu məntəqədə onlara qarşı qüvvə yoxdur. Buna görə də ürəklənmişdilər, aşağıdan uçurdular. Hər yerdə rastlaşdığım döyüşçülərdən eşidirdim ki, Avaks təyyarələri kəşfiyyətə gəlir, Rusiya istehsalı olan Miq-21, Miq-23 isə qırıcı təyyarələrdir. Miqlər öz mərmilərini qərargahın o biri tərəfinə, Şah Abbas küçəsi ilə qərargah arasındakı ərəziyə atdı. Ayağımız altında yer titrədi. Güclü partlayışdan sonra tüstü, toz-torpaq havanı бүрүdü. Hətta Şah Abbas küçəsində evlərin şüşələrinin qırılması səsi eşidildi. Gurultu səsi məktəb dövründə günəşin tutulması hadisəsini yadıma saldı. O gün hər tərəfi tam zülmət бүрүmüşdü. Tufan, şimşək, dolu qovğa qoparmışdı. İldırımlar səmanın köksünü parçalayırdı, dəhşətli gurultu ətrafı бүрүmüşdü.

İndi hamı əlləri ilə qulağını tutub yerə sərilmişdi. Mən ayağa qalxıb, baş verənləri görmək istədim. Başıma qışqırdılar ki, otur aşağıya.

Yerə oturub, maraqla Miqləri izləməyə başladım. Onlar bombardmandan sonra bir dəfə də dövrə vurub başımız üzərindən keçdilər. Bu dəfə Yol Polisi məntəqəsini vurdular. Göyə qalxan qatı tüstüdən anlaşıldı ki, Dizelabadda qarajlar, yük maşınlarının təmir sexi od tutub. Valilik dairəsindən də partlayış səsləri eşidilirdi. Çox güman ki, körpünü də vurmaq istəyirdilər. Hadisələr çox sürətlə cərəyan edirdi. Amma mənə uzun görünürdü. Miqlər daha bir neçə dəfə dövrə vurub Şələmçəyə tərəf uçdular. Qorxurdum ki, Cənnətabada bomba atalar, qəbirlər alt-üst ola. Belə olsaydı cəsədlər bir-birinə qarışardı, ayırmaq olmazdı. Miqlərin getdiyinə əmin olandan sonra qalxıb işə başladıq. Kişilərdən biri lənətləməyə başladı: Allah sizə lənət etsin, ey Allahdan xəbərsiz bəəşçilər. İnşaallah yer üzündə nəsliniz kəsilər. Əzizlərimizi qətlə yetirdiniz, ölülərimizə də rəhm etmədiniz. Axı bizim günahımız nədir. Ölülərimizi də rahat yatmağa qoymursunuz.

Başqa bir kişi dedi ki, bizim Fanton təyyarələrimiz qalxsaydı bu qədər həyasızlıq edə bilməzdilər.

Kişilər dəfn işini davam etdirdilər. Qadın cənazə yox idi. Cənazə yuma yerinin yanından arabanı götürüb bir nəçə əhlət daşı atıb qəbirə tərəf hərəkət etdim. Yer hamar olmadığından araba çətinliklə hərəkət edirdi. Hər dəfə çalaya düşəndə aşırıdı, dad çəkirdim. Aşanda da qaldırmaq çox çətin idi. Ağırlıq altı əylən belimi düzəldə bilmirdim. Beton daşların ölçüsü 40x60x5 santimetr olardı.

Mənə deyirdilər ki, bu işi görmə, ağırdır.

Üzümə salıb deyirdim ki, yox bacararam.

Nıqqıldaya-nıqqıldaya gedirdim, boş qəbirlərin və dəfnə hazır cənazələrin şəklini çəkən bir oğlan gördüm. Bu toz-torpaq arasında oğlan çox səliqəli, cazibəli idi. Əynində cins şalvar və gödəkqollu idman köynəyi vardı. Saçlarını yuxarı daramışdı. Fotoaparatin yerini dəqiq tənzimləmək üçün əylib-düzəlir, yerə çömbəlir, dizi üstə oturur, hətta qəbirə düşürdü. Kişilərdən biri soruşdu ki, nə iş görürsən?

Dedi şəhidlərin şəklini çəkirəm.

Soruşdular ki, nə üçün?

Dedi elə belə, fotoqrafam, Cənnətabad şəhidlərinin şəklini çəkirəm. (Ağa Pərvizpur deyirdi ki, onun adı Müctəhiddir)

Bu dəfə mən sual verdim ki, bu şəkilləri nə məqsədlə çəkirsən?

Dedi: Sərgi üçün çəkirəm. Tarixdə yaşasın deyə çəkirəm. Gələcək nəsillər onları tanımalıdır, bilməlidir ki, burada nə baş verib. Bu gün İkinci Dünya Müharibəsindən şəkillər qalıb ki, insanları müharibə ilə tanış edir.

Məncə, onun sözləri zahiri görkəminə uyğun gəlmirdi. Ürəyimdən keçdi ki, kaş adsız şəhidlərin şəklini çəkəydi. Arabanı qəbirin yanına çatdırıb oğlana yaxınlaşdım. Başı öz işinə qatılmışdı.

Ona müraciətlə dedim: Bizim bəzi şəhidlərin ailəsi naməlumdur. Onları adsız şəhid kimi dəfn edirik. Yaxşı olar ki, onların şəklini çəkəsiz, sonra şəhidini axtaranlara göstərə bilək.

Dedi ki, şəkili göstərdik, bəs qəbiri necə tapacaq?

Dedim: Bu barədə fikirləşmişik. Şəhidin zahiri əlamətlərini dəfn ünvanında qeyd edirik. Şəkil olsa, daha gözəldir. Gəlin gedək ağa Pərvizpura deyək.

Başını tərpədiyə idarəyə tərəf hərəkət etdi. Pərvizpur fotoqrafı görəndə kimi soruşdu ki, şəkil çəkdin?

Fotoqraf dedi bəli.

Pərvizpura müraciətlə dedim: Yaxşı olar ki, naməlum şəhidlərin də şəkli çəkilsin.

Pərvizpur dedi: Elə indicə ağa Salarvəndlə, dostlarla bu barədə danışırıdıq.

Dedim: Biz naməlum şəhidlərin nişanələrini yazırıq. Şəkil olsa, şəkili də əlavə edərik.

Oğlan dedi mən sizin dəftəri görə bilərəm?

Pərvizpur onu içəri dəvət etdi.

Otağa daxil olduq. Pərvizpur plastik üzlüklü 200 vərəqlik kiçik dəftərçəni çıxarıb oğlana verdi. Dəftərin üçdə biri dolmuşdu. Oğlan dəftəri vərəqləyib dedi: Yaxşıdır, böyük olsa daha münasibdir, həm nişanələr yazılar, həm şəkil sancaqlanar.

Fotoqraf dərhal iş başladı. Ağa Pərvizpur böyük bir dəftərin bir səhifəsini xətlədi. Cins, yaş, il, əlamətlər üçün qrafa qeyd edildi. Məsləhət oldu ki, şəhidin geyimi, şəhid olduğu məntəqə əsasında ehtimal olunan milliyyət də yazılsın. Şəhidin paltarından bir tikə və onun fotosu da səhifəyə əlavə olunacaqdı. Dəftər otağa qoyulmuşdu. Naməlum şəhid qadın olanda mən özüm, ya da Leyla dəftərdəki qrafaları doldururdum. Sonra da cənazə yuma yerinin qabağında çəkilmiş şəkili əlavə edirdik. Amma bəzən cəsəd o qədər dağılmış vəziyyətdə olurdu ki, cinsini təyin edə bilmirdik.

Razılaşdıq ki, hər çəkilən şəkil iki günə hazır olsun.

Həmin gün fotoqraf gedəndən sonra cənazə yuma yerinə qayıtdım. Qürub vaxtı dözə bilmədim, heç kimə demədən evə getdim. İstəyirdim biləm ki, atam bizimlə sağollaşandan sonra evə baş çəkib, ya yox? Küçədə sakitlik idi. Belə görünürdü ki, cəbhəyə çox adam gedib. Anam qapını açana qədər İraq topxanası təkrar işə düşdü. Şəhəri fasiləsiz vururdular. Dünən günortadan anamı görməmişdim. Görən kimi salam verib soruşdum ki, nə üçün indiyə qədər getməyiblər?

Anam məni görəndə eyni açıldı. Dedi harada qaldınız, öldüm gözləməkdən. Sonra çölə baxıb soruşdu ki, bəs Leyla haradadır?

Dedim narahat olma, Leyla Cənnətabadda işdədir. Təkrar soruşdum ki, nə üçün evdə qalmısınız? Anam narahatlıqla dedi: Bura evimdir, axı hara gedim!

Dedim: Ana, burada qalmaq təhlükəlidir, gedin Came məscidinə. Hamı oradadır. Təhlükə tək tank-top deyil. Məhəllə boşalıb, münafıqlar da bekar oturmayıb. Onlar çox təhlükəlidir. Uşaqlara ürəyin yansın, burada qalmaq faydasızdır.

O qədər acıqla baxdı ki, sözümlə təkrarlamağa cürətim çatmadı. Babamgili soruşdum. Anam dedi: Günortadan qabaq Hüseyni dayı

gəlmişdi. İstəyirdi bizi də apara. Baba və Mimiyyə demişdi hazır olsunlar, dallarınca gələcək. Xürrəməbada arvadının qohumlarının evinə gedəcəkdilər. Nadəli dayı arvad-uşağını apardı Sərbəndərə.

Sözümün davamı üçün fürsəti münasib sayıb dedim: Dayıya nə dedin? Kaş uşaqları da götürüb Hüseyini dayı ilə gedəydin.

Dedi: Hüseyini dayı çox israr etdi. Dedim axı Əli yoxdur, necə gedim! Əli Tehrandan o boyda yol gəlsin, görsün yoxuq, dalımızca düşsün?!

Soruşdum ki, atam evə nə vaxt gəldi?

Dedi: Axşamüstü gəldi, sağollaşmaq üçün. Səccadəsini götürüb getdi.

Atamdan danışanda səsi titrədi. Sözüünə davam etdi: Atan demədi ki, gedin. Atan deməlidir ki, nə edək. Atan olan yerdə mən necə gedim?!

Mənsur, Həsən, Səid və Zeynəb bizi dövrəyə almışdılar. Onlara işarə ilə anama dedim: Ana, səni and verirəm Allaha, bizə xatir get Came məscidinə. Qoy rahat olaq. Demirəm ki, Xürrəmşəhrdən get. Deyirəm təhlükəsiz yerə get, uşaqlar yazıqdı.

Dedi: Hər yer təhlükəlidir. Belə ki davam edir, məlum deyil kim öləcək, kim qalacaq. Qəlbimdə pis hisslər var, Zəhra.

Ona təsəlli verdim. Uşaqlara dedim: Ananı incitməyin. Evdən bayıra çıxmayın. Məhəllədə adam qalmayıb.

Onlar pərişan və hövsələsiz halda susurdular. Bağça diqqətimi çəkdi. Məhərrəm vaxtı nəzir üçün aldığımız qoyunlar və keçinin yeri boş idi. Anamdan soruşdum ki, qoyun-keçi haradadır?

Dedi: Atan apardı Came məscidinə. Dedi düyü və yağı da aparacaq ki, əsgərlərə yemək hazırlansın.

İki il idi, məhərrəmin başlanğıcından onuncu gününə kimi günortadan sonra rövzə məclisimiz olurdu. Tasua və Aşura günlərinə nəzrimiz olurdu. Atam bu əqidədə idi: İmam Hüseyin (ə) üçün ayrılmış nəzirlik qoyun bir müddət qabaqdan pak qidalanmalıdır ki, əti təmiz olsun. Deyirdi imamların adına olan hər şey son həddə pak olmalıdır. Buna görə də məhərrəmdən bir neçə ay qabaq qoyun alıb qulluq edər, ya da İlamdan gətizdirərdi. Atam bu dəfə ev aldığımız üçün nəzir etmişdi. Hər il də məhərrəmdən qabaq evimizin divarları qara parçalarla örtülərdi. Rövzə məclisində çox adam olurdu. Otaqlarda, salonda iynə atmağa yer olmazdı. Rövzəxan ələviyyə qadın Qumda hövzədə təhsil almışdı. Rövzədən sonra əzadarlara darçınlı çayla keks ya halva verilərdi.

Anamla o qədər danışdım ki, axırda razı saldım. Arxayın olandan sonra ki, məscidə gedəcək evdən çıxdım. Yol boyu anamın çöhrəsi gözlərimin qabağından getmədi. Son günlərdə arıqlamışdı, rəngi qaçmışdı. Çox səbirli və aram olan anamın söz və rəftarlarında həyəcan, təşviş görünürdü.

Bir də ayıldım ki, Cənnətin qarşısındaam. İbrahimi məni görüb dedi: Allah dadımıza çatsın, yenə bu tufan gəldi!

Dedim: Əgər Cənnətabadın vəziyyətini görsəydin bu sözləri deməzdin. Mən o qədər gedib-gələcəyəm ki, nəticə əldə edim.

Dedi: Nə üçün Cahanaranın özü ilə söhbət etmirsən? O, korpus komandiridir. Bir yol olsa əsirgəməz.

Soruşdum ki, onu harada görmək olar?

Dedi hər yerdə olur, döyüş qərargahında, valilikdə, məsciddə, ön xətdə.

Dedim qərribə söz danışsən, mən ki onun dalınca gəzə bilmərəm.

O tərəfə, bu tərəfə baxıb, məscidin həyatında dayanmış korpus üzvlərinə işarə ilə dedi ki, get o qardaşların yanına.

Göstərdiyi adamlar elə bil kimisə gözləyirdilər. Çünki bu arada küçəyə baş vurub qayıdır, ətrafdakılarla söhbət edirdilər.

İbrahimi mənim əlimdən qurtulmaq üçün böyük kəşf etmiş kimi həmin adamları səsləyib dedi: Siz Allah, görün bu bacı nə istəyir!

Həmin şəxslər salamlaşandan sonra soruşdular ki, nə istəyirsən? Dedim: Bilmirəm əlinizdən bir iş gəlir ya yox, bu günlərdə Cənnətabadı görmüsüz ya yox. Cənazələr üst-üstə yığılıb qalıb, dəfn üçün lazımı qüvvə yoxdur. Qoca və yorğun qüslverənlər bundan artıq bacarmır. Mən nə qədər xahiş edirəmsə ki, kömək versinlər, sözümü eşidən yoxdur. Son sözləri də budur ki, Cahanaraya de. Mən onu görə bilmirəm, siz bu sözləri ona çatdırın, qoy Cənnətabadın çətinliklərini həll etsin. Cənnətabad qəbiristanlıq olsa da, müharibə problemlərindən biridir. Müharibə Cənnətabadı bu vəziyyətə gətirib. Cənnətabaddakı cənazələr müharibədə həyatını itirənlərindir, onları yaddan çıxarmaq olmaz.

Deyəsən sözlərim təsir etmişdi. Aralarında biri dedi ki, mən oranın vəziyyətini görmüşəm, çox ağırdır.

Başqa biri dedi ki, hökmən Cahanaraya çatdırırıq.

Dedim arxayın olum ki, çatdıracaqsınız?

Bilmirəm bu sözləri necə narahatlıqla dilə gətirdim, onlardan biri dedi: Gözləyin, bəlkə elə buradan tapa bildik. Özünüz danışın, vəziyyəti çatdırın.

Sonra hamılıqla İbrahiminin mizinə tərəf getdilər. Onlardan biri telefonun dəstəyini qaldırıb nömrə yığdı. Bir anlıq hövlləndim, özümü itirdim. Cahanara haqqında çox eşitmişdim. Əli və başqalarının dediklərindən belə görünürdü ki, çox nüfuzlu, şəxsiyyətli bir adamdır. Düşündüm ki, yüksək rütbəli hərbiçidir, çətin vəziyyətdir, əsəbi və quru şəkildə deyəcək ki, mən nə edim!

Mən xəyalımda götür-qoy edən vaxt korpus üzvü telefonla komandir Məhəmməd Cahanaranı axtarırdı. Uzun-uzadı zənglərdən, gözləmələrdən sonra dedi ki, şükür tapdım.

Cahanara xəttin o başında dayanandan sonra gənc korpus üzvü ona əvvəlcə Cənnətabad haqqında məlumat verdi. Dedi burada bir bacı var, sizinlə danışmaq istəyir.

Utana-utana irəli gedib dəstəyi aldım. Allaha yalvarırdım ki, rahat danışım, o da yaxşı qəbul etsin. Həyəcanım səsimdə aydın bilinirdi. Salam verib dedim ki, Hüseyniyəm, Seyid Əli Hüseyninin bacısı.

Cahanara salamımı alıb dedi: Əli Hüseyninin yeri görünür. Əli şücaətli oğlandı. İndi burada olsaydı həm düşüncə, həm əməldə köməyimiz olardı. Dua edirəm ki, tez sağalıb aramıza qayıtsın. Yaxşı, Cənnətabadda nə problem var?

Cahanaranın Əlini tərif etməsi həyəcanımı aradan qaldırdı, cürətləndim. Dedim: Cənnətabadda sayımız azdır, şəhidlərin dəfnini çatdırma bilmirik. Qəbiristanlıq təhlükəlidir. İtlər hücum edir, daşla qovuruq. Şəhidləri qoyub gedə bilmirik. Kömək lazımdır, özümüzü qorumaq üçün silah lazımdır. Bizi qoruyacaq kimsə də yoxdur.

Soruşdu ki, orada cəmi neçə nəfərsiz?

Dedim beş qadın, iki kişi.

Dedi yəni heç bir mühafizəsiz, silahsız qalırsız?

Dedim bəli.

Telefonda səsi dəyişdi. Narahatlıqla dedi: İnşaallah əvəzini şəhidlər, Seyyidüşşühəda verər. Bu məsələ ilə məşğul olacam. Çalışacam ki, bir iş görüm, kömək göndərim. Su və kəfən ehtiyacını da ödəmək lazımdır.

Təşəkkür edib dedim ki, sizə ümid edirəm.

Dedi mən məşğul olacam, siz də məni nəticədən xəbərdar edərsiz.

Sağollaşıb, dəstəyi yerinə qoydum. Keşikçilər soruşdular ki, inşaallah düzəlmirmi?

Dedim: Bəli, məşğul olacaqlar ki, oranı qaydaya salsınlar.

Söhbəti eşidən İbrahimi kinayə ilə əllərini duaya açıb gülə-gülə dedi: Allaha şükür! Şükür sənə Allah, Cənnətabad da qaydaya düşəcək.

Məni də gülmək tutdu. İbrahimi yazığı boğaza yığmışdım. Keşikçilərdən Cahanaranın telefon nömrəsini istədim, dedim özü tapşırıb ki, ona xəbər verim.

Nömrəni kağıza yazıb verdilər. Qəlbim aramlaşmışdı, razı qalmışdım. Məsciddən çıxanda bir qızın qışqırdığını gördüm. Məsciddə hərəsi bir işlə məşğul olan ağsaqqallar onu məscidə qaytarmaq istəyirdilər. Deyirdilər ki, gün batan vaxtı getməsin. Qız tək, kimsəsiz idi. Ruhi xəstəyə oxşayırdı. Belə görünür ki, kişilər ərəbcə bilmirdilər. Bir kəlmə farsca, bir kəlmə ərəbcə danışıb qızı razı salmaq istəyirdilər. Amma qızın halı pis idi, söyüş söyməyə başlamışdı.

Təəccüblə baxırdım. Qərribə adam idi. Otuz yaşı olardı. Üst-başı da çox səliqəsiz idi. Arıq və uzunsov üzü sızlaqla dolu idi. Gözləri o qədər kiçik idi ki, əvvəl elə bildim kordur.

Qıza tamaşa etdiyim zaman İbrahiminin səsi gəldi: Hüseyini bacı, nə qədər buradasız o qızı gətirin içəri.

Soruşdum ki, bu qız kimdir?

Dedi xəstədir. Səhərdən atamızı yandırır. Dil anlamır, hey qışqırır. Heç kimə qulaq asmır. O yana gedir, bu yana gedir, qayıdır məscidə. Şübhəlidir. Bilmirik dəlidir, yoxsa özünü dəliliyə vurub. Farsca da başa düşmür.

Qıza yaxınlaşdım. Düşündüm ki, sözlə ələ ala bilərəm. Elə ki dedim məscidə gedək, üstümə cumub, üzümə cırmaq atdı.

Geri çəkilib dedim ki, nə üçün belə edirsən? Axı səninlə danışırım! Səsimdən qorxdı. Dedi səninlə deyildim. Soruşdum ki, kiminlə idin? Həyətdəki kişiləri göstərdi. Təkrarlayırdı ki, səninlə deyiləm!

Adını kişilərdən eşitdim. Dedim: Geneva, nə üçün buradan getmək istəyirsən?

Dedi buradakılar məni incitmək istəyir. Dedim yox, bunlar yaxşı adamdır, küçə təhlükəlidir. Ona görə sənə deyirlər ki, getmə.

Dedi: Evimiz sərhəddədir. Evimizə getmək istəyirəm.

Dedim iraqılılar sərhədi keçib, indi ordadırlar.

Dedi iraqılılardan qorxmuram, mənə toxunmurlar.

Dedim əmioğlun deyillər ki, toxunmayalar, görsələr güllələyərler.

Dedi Səddam bizimlədir, ərəbləri vurmur.

Heyrətdə idim! Təbliğat həтта bu dəlinin də başını doldurub. İraq radiosu ardıcıl verilişlərlə xüsusən ərəbləri İraq ordusuna qoşulmağa çağırırdı. Deyirdilər bizə qoşulun, sizinlə işimiz yoxdur, siz bizdənsiniz. Davamızı Xomeyni rejimi ilədir.

Mən sakit dayanıb onun sözləri barədə düşünürdüm. Birdən sanki nəşə xatırlayıb mənə üz tutdu, dedi sən kimin qızısan? Məni gülmək tutdu. Dedim kimin qızı olduğumu desəm tanıyacaqsan? Sən mənim atamı tanıyırsan?

Sözlərimə məhəl qoymadan sual verdi ki, sən hacı Xələfin qızı deyilsən?

Zarafata dedim ki, yox, mən hacı Səlbuxun qızıyam.

Səlbux sözünü bir komediyada eşitmişdim. Ağır daş mənası verir. Biz uşaqlarla zarafatlaşanda bir-birimizi bu adla çağırırdıq.

Təəccüblə dedi ki, bacı, mən hacı Səlbuxu tanımıram.

Güldüm, onu qucaqladım. Bədənim gizildəyən halda dedim ki, gəl gedək məscidə.

Genevanın sızlaqla dolu dərisinin kələkötürlüyü geniş köynək və şalvarından da hiss edilirdi. Bu məndə ikrah yaradırdı. Bilmirəm bu qız nə üçün dəhşətli görkəmi bəs deyilmiş kimi bu qədər çirkli və üfunətli idi. Məlum deyildi ki, bu vaxta qədər bədənində su dəyib, yoxsa yox. Yalın ayaqlarında yaralar vardı. Şal altdan çıxmış, tükləri yapışmış saçı gəvən (topa kol bitkisi) kimi idi. Ən iyrənci alnında covlan edən bitlər idi. Bitləri görəndə ürəyim bulandı.

Bütün bunlara baxmayaraq, onu dilə tutub məscidə aparmağa məcbur idim. Sonradan bu işim köməyimə gələcəkdi. Mənim mehribanlığım Genevanı da razı salmışdı. Onun pis qoxusundan boğulduğum vaxtda məni bərk qucaqlayıb deyirdi: Sən mənim gözümlün nurusan, əzizimsən, sənə fəda olum...

Dedim yaxşı, bəs edər. Söz ver ki, burada qalacaqsan.

Dedi axı acam.

Dedim burada həm su, həm yemək var, bayıra çıxma.

Dedi kimdən yemək istəyirəm?

Dedim burada kimdən istəsən, sənə yemək, biskvit verəcək.

Birdən dəliliyi tutdu, qışqırdı ki, keks istəyirəm!

Güldüm, dedim bu vurhavurda sənə keksi haradan gətirək! Axı sənə nə olub, nə istəyirsən? Biz toyda deyilik, güllə altındayıq, müharibədir. Keks harda idi!

Uşaq kimi çiyinlərini çəkib dedi: Mən nə edim, mən keks istəyirəm.

Adamı dəli edirdi. Onu atıb getmək istəyirdim ki, bir nəfər ona biskvit verdi. Geneva biskviti alıb acgözlüklə yeməyə başladı. Yenə təkrarladım: Burada hər şey var, çölə çıxma. Bir şey lazım olsa buradakı qadınlara de.

Başı yeməyə elə qarışmışdı, sözlərimi eşitmirdi.

Məsciddən çıxıb Cənnətabada üz tutdum. Cahanaranın sözləri, Geneva barədə düşünürdüm. Çehelmetri küçəsinə çatmamış arxadan “bacı, bacı” səsi eşitdim.

Dayanıb geriye baxdım. İki arıq yeniyetmə mənə yaxınlaşırdı. Qarayanız uzun oğlanın çiynində M1 Garand tipli silah vardı. Sübh İbrahimi ilə söhbət edəndə bu oğlanları məscidin həyatında görmüşdüm. Mən səsimi qaldıranda yaxınlaşıb İbrahimi ilə mübahisəmə qulaq asırdılar. Mənə çatıb salam verdilər. Biri soruşdu ki, siz Cənnətabadda kömək istəyirdiz? Dedim bəli. Dedilər ki, biz köməyə gəlmişik.

Düşündüm ki, bunlar bu zəif bədənə ağır cənazələri necə qaldıracaq? Bu yaşda gənclər cənazələri görəndə dözəcəklər? Bunlardan yaşlı və güclü adamlar gəldi, amma davam gətirmədi. Sonra bu fikirlərə görə özümü qınadım: Axı sən özün buraya gələndə özündən getmirdin?! Ruhun bədənindən çıxırdı. Nə bilirsən ki, bunlar səndən güclü olmayacaq? Nə qədər olmaya kişidirlər, belə səhnələr qarşısında daha davamlıdırlar.

Dedim: Orada iş çox ağırdır. Şəhidlərə qüsl verməli, kəfənləməlisiniz. Cənazəni aparmalı, dəfn etməlisiniz. Əgər bacaracaqsınızsa, buyurun, bismillah!

Çiynində silah olan oğlan dedi: Siz demişdiniz ki, keşik çəkməyə adam lazımdır.

Dedim bəli, silahlı keşikçi də istəyirik.

Dedi: Biz keşik çəkməyə gəlmişik. Əgər əlimizdən gəlsə, başqa işlərə də kömək edərik.

Dedim: Təşəkkür edirəm. İşə başlayırsız?

Dedilər bəli.

İbrahimini arxayın etmək üçün oğlanlara dedim ki, gedək məscidə, sizin Cənnətabada getməyinizlə bağlı məlumat verim.

Məscidə gəlib İbrahiminin yanına getdik. İbrahimi məşğul idi, ətrafındakılarla söhbət edirdi. Bəzən telefona cavab verirdi. Mənim kimi üstünə düşən olanda gülümsünür, mehriban cavab verirdi. Arabir

hirsələnsə də, bu hal uzun sürmürdü. Onun tutumuna, dözümlünə təəccüb edirdim.

O səs-küydə İbrahimiyyə çatdırdım ki, bu iki nəfər Cənnətabada getmək istəyir. Dedim bu iki nəfər o demək deyil ki, Cənnətabadı yaddan çıxarasız.

Dedi narahat olma, çalışacağam ki, Cənnətabad qaydaya salınsın.

Oğlanlar yol boyu Cənnətabaddakı vəziyyətdən soruşurdu. Mən də geniş şəkildə vəziyyəti danışırıdım. Mən deyəndə ki, cənazələr yığılır, dəfn işini çatdırmırıq, çox narahat oldular. Dedilər vəziyyəti bilsəydik tez gələrdik, məsciddə iş az olduğundan ötən günləri vaxt keçirmişik.

Sonra sual verdilər ki, siz Hüseyni bacısızsız?

Təəccüb etdim, dedim necə məgər?

Dedilər adınızı çox eşitmişik.

Demədim harada, necə eşitmişiz. Düşündüm ki, o qədər hay-küy salmışam, hamı tanıyıb. Onlar mənim adıma bilirdi, mən də onların adını soruşdum. Gödəkboy oğlan dedi: Mən Abdullah Məaviyəm. Qardaşım Həsən də korpusdandır.

İkinci oğlan dedi ki, adım Hüseyn Eydidir. Hüseyn Eydi tanış gəlirdi. Harada gördüyümü yada sala bilmirdim. Ona dedim ki, tanış gəlibsən, amma yada sala bilmirəm.

Utana-utana dedi: Evimiz Mina küçəsindədir, çörək sexi ilə üzbəüz.

Yadıma düşdü. O, Mina məhəlləsindəki uşaqlardan idi. Daha böyümüşdü.

Dedim sən həmin oğlansan ki, uşaqlar “qara-qıvrımsaq” deyirdi?

Güldü, dedi bəli, özüməm.

Cənnətabada yaxınlaşdıqca həyəcanım güclənirdi. Qorxurdum ki, mən oğlanları görəndə necə fikirləşmişdimsə, Cənnətabaddakı kişi və qadınlar da onlara etimad göstərməyə, mənə deyələr budur vəd etdiyin kömək?! Amma şükür ki, elə olmadı. Hüseyn Eydi və Abdullah Məavini mehriban qarşıladılar. Onlara dedim ki, kömək etmək istəsəz, gedin kişi cənazə yuma yerinə.

Onlar keşik çəkməyə gəldiklərini desələr də, bu sözümdən sonra müti şəkildə cənazə yuma yerinə getdilər. Mən, Zeynəb və iki kişi xərəkdən yapışıb, qəbirə tərəf hərəkət etdik. Cənazə çox ağır idi, belim ağrıyırdı. Qayıdıb cənazə yuma yerinin kənarında səkidə əyləşdim. Gördüm ki, mənə tərəf bir qız gəlir. Onu Came məscidində görmüşdüm. Məscidin həyətidən çıxanda məni çağırdı. Yaxınlaşıb soruşdum ki, mənimləsən? Dedi: Bəli. Sən məni tanımırısan. Amma

mən sənin haqqında çox eşitmişəm. Deyirlər Cənnətabadda çox iş görmüsən, cəsarətliyə. Deyirlər gecələr də orada qalırsan, şəhidləri dəfn edirsən. Mən isə qorxuram.

Söhbət zamanı adını da demişdi: Nahid! İndi mənə tərəf gələn o idi. Salamlaşıb dedi ki, məscidə gəlmək istəmirsən?

Dedim ki, mən gecə Cənnətabadda qalıram. Birdən çöhrəsindəki ifadə dəyişdi, sərt tonda dedi: Gənc bir qızın gecə burada qalması yaxşı deyil.

Dedim: Nə fərqi var, qoca ya cavan, mən tək deyiləm, hamı qalır.

Dedi sən qalmamalısan, akt yazacam.

Onun bu sözü məni çox qəzəbləndirdi. Dedim: Nə edəcəksən? Sən kimsən ki? Deyəsən rəis-rəis oyunundan xoşun gəlir? Get aktını yaz!

Dedi: Cavab verməli olacaqsan, sənə göstərərəm!

Dedim: Qoçuluq edirsən? Get əlindən gələni et!

Mübahisəmizə şahid olan Zeynəb xanım da acıqlandı: Sən haradan peyda oldun, get işinin dalınca!

Təqribən iyirmi neçə yaşlı bəstəboy, nisbətən kök qız əsəbi vəziyyətdə getdi və yarım saat keçməmiş qayıtdı. Hava qaralırdı. İstəyirdim dəstəmaz alam. Zeynəb xanım məni çağırırdı, dedi qız qayıdıb, özü ilə polis gətirib.

Nahid gənc bir kişi ilə gəlmişdi. Ağ köynəyini şalvarın üstünə salmış arıq kişi zahirən anlaşıqsız, sərt adam idi. Çatan kimi soruşdu ki, Hüseyini bacı kimdir? Dedim mənəm. Danlaq tonunda səslə dedi ki, nə üçün gecə burada qalırsan, kimin icazəsi ilə?

Dedim: İlk dəfə deyil burada qalıram. Mənə atam icazə verib. Burada qalmağın eybi nədir?

Dedi: Özünüza görə deyirəm, bura təhlükəsiz deyil. Siz də gənc xanımsız. Burada kişilər məşğul olmalıdır.

Dedim: Mən elə təhlükə olduğu üçün burada qalıram. Şəhidlərimizə baxan yoxdur. Siz kişi gətirin, özünüz gəlin, biz gedək.

Dedi: Mənim işim başımdan aşır. Bir də axı şəhidin mühafizəyə nə ehtiyacı?

Dedim gəlin göstərim. Qüslxananın qabağına keçdik. Yerdə sıralanmış şəhidləri göstərərək dedim: Gecə itlər hücum edəndə bu cənazələri qorumaq lazımdır. Ötən gün gözüümüzü yummamışıq, amma bu gün görürük ki, qəbiristanlıqda yeri eşiblər. Bir tərəfdən də xalq mücahidləri – münafıqların təhlükəsi. Camaat Tsiqani xəstəxanasından cənazəsini istəyib, verməyiblər, deyiblər kağız gətirin. Sonradan aydın

olub ki, münafıqlar cənazələri götürüb aparıb öz şəhərlərinə, guya bunlar mücahidlərin şəhidləridir. İndi siz deyin, itlər ya münafıqlar hücum edəndə bu cənazələri kim qorumalıdır?

Dedi ki, hər halda burada qalmasaz yaxşıdır.

Dedim: Mən də razıyam, siz bir neçə silahlı gətirin, arxayın olaq.

Bu sözdən sonra başını aşağı salıb getdi. Çox əsəblənmişdim, sözləri mənə toxunmuşdu. Zeynəb sakitləşdirirdi ki, əhəmiyyət verməyim. Dedim işə bax, bu qədər bədbəxtliyin içində mənə hədəfə alıblar.

Üç-dörd saat sonra hava tam qaraldı. İşı dayandırdıq. Şama balıq konservi vardı. Heç kimin iştahası yox idi. Hərə bir-iki tikə yeyib qalxdı. Zeynəb xanım, Leyla və mən məscidin kənarındakı bağçaya getdik. Hüseyinlə Abdullah da bir az aralıda oturmuşdu. Qapıya qədər gedib qayıdılar.

Gecənin sükutunu itlərin səsi və arabir partlayışlar pozurdu. Vaxt ötdükcə itlərin səsi yaxınlaşırdı. Əvvəllər sabeilərin qəbiristanlığının arxasındakı çöllükdən səs gəlirdi. Amma indi elə bil bizi mühasirəyə almışdılar. Hamı diqqətlə qulaq asırdı. Zeynəb xanım dedi ki, itlər o qədər qan içib ki, quduzlaşıb.

Ötən gecəni xatırladım. Hücum edəndə ağızlarından köpük tökülürdü. Birdən qəbiristanlığın uçan divarı tərəfdən səs gücləndi. Zeynəb, Leyla və mən səs gələn tərəfə qaçdıq. Hüseyinlə Abdullah da özlərini bizə çatdırdılar. Hüseyin dedi ki, siz keçin arxaya, mən vuracağam.

Dedim dilsiz heyvanlardı, günah olar.

Dedi: Əgər vurmasam, özümüzü parçalayarlar.

Dedim ki, havaya atəş açın, qorxub qaçsınlar.

Sözümü başa çatdırmamış itlər göründü. Sürətlə yaxınlaşırdılar. Yerə oturub ətəyimizə daş yığmağa başladılar. Biz daş atandan sonra bir az da sürətlə cumdular. Üç yerə bölünüb yarımdairəyə düzüldülər. Dişlərini qıcıdırdılar, gözlərindən qan damırdı. Üç-dörd metr aralıda dayanıb hürürdülər. Qaranlıqda dişləri işıldayırdı. Qorxudan ürəyim əsirdi. Görünüşləri çox qorxunc idi. Adamı gözləri ilə yemək istəyirdilər. Ağızlarından köpük tökülürdü. Leylaya görə çox narahat idim. Hamı qorxurdu. Bir-birimizə deyirdik ki, qabağa getməyin, itlər quduzdur, ehtiyatlı olun.

İki-üç it qabağa düşən kimi o birilər də cumdular. Zeynəb qışqırmağa başladı. Onun qışqırtısına həm güldüm, həm də əsəbləşdim. Təəccüblü idi ki, bu günə qədər bütün hadisələrdə möhkəm dayanan,

bizə arxa olan Zeynəb belə dözümsüzlük edirdi. İnanmazdım Zeynəb belə zəif ola. Dedim ki, qışqırma, daha da quduzlaşsınlar.

Qışqıran vəziyyətdə dedi: Bundan da quduz?! Bu günə qədər şəhid olmadıq, indi bunlar bizi parçalayacaq.

Hüseyn tətiyi çəkdi ki, atəş açsın, dedim dayan, günahdır.

Zeynəb və Leyla bir ağızdan qışkırdılar ki, vur, vur! Yenə dedim vurma!

Abdullah mənim sözlərimdən hirslandı. Dedi: Necə yəni vurma! İstəyirsən səni parçalasınlar, sonra başa düşəsən quduzdurlar?!

Hüseyn dedi: İtlərə günah deyil, bizə günahdır? İndi bizi parçalayacaqlar.

Bunu deyib havaya bir neçə atəş açdı. Atəş səsi qəbiristanlığı dolaşmış itləri sakitləşdirdi. Sonra mənim atdığım daş ən quduz itə necə dəydisə zingildəyib qaçmağa başladı. Belə görünürdü ki, o başçıdır, o biri itlər də dalınca qaçdı. Bir neçə atəş və başçı itin qaçması atəşkəs yaratdı. İtlər qaça-qaça arabir dönüb geriye baxırdılar. Hüseyn və Abdullah bir müddət itləri təqib etdilər. Biz isə həyəcan və qorxudan üzülib yerə sərilmişdik. O qədər əyilib-düzəlib daş atmışdıq ki, qollarımız ağrıdan qırılırdı. Bir müddət tövşüydük, haldan düşmüşdük. Bir ağaca söykənib ayaqlarımızı uzatdım. Göyə baxdım, buludlar hərəkətdə idi. Ayın üstünü örtəndə hava qaralırdı, ayın yanından ötəndə sanki ay da onlara qoşulurdu. Nəfəsimiz yerinə qayıdandan sonra ayağa qalxıb cənazə yuma yerinə üz tutduq. Məryəm xanım və o biri qadınlar da qorxmışdılar. Nigarançılıq içində bizi gözləyirdilər. Əlində bel tutmuş qoca kişilərdən biri dedi: Sizə köməyə gəlmək istəyirdim, bunlar buraxmadı. Dedilər sən ki qaça bilmirsən, onlara yük olacaqsan.

Məryəm xanım dedi: Sizə görə çox qorxdum. Dedik indi sizi parçalayacaqlar.

Birbaşa telefona tərəf getdim. Cahanaranın telefon nömrəsi yazılmış kağızı yaylığımıza düyünləmişdim. Kağızı çıxarıb Cahanaraya zəng vurdum. Dəstəyi götürdülər. Dedim Cənnətabaddan zəng vururam, Cahanara qardaşla işim var. Özü demişdi ki, Cənnətabadın işləri ilə məşğul olacaq, zəng vurum nəticəni öyrənirəm.

Cahanara özü telefona gəlincə vaxt ötdü. Dəstəyi götürəndən sonra itlərin hücumundan danışdım, dedim ki, indicə itləri qovub gəlmişəm. İtlər yenə qayıda bilər, biz onlarla bacarmırıq...

Dedi: Narahat olmayın, Allah kömək edər. Sizin ixtisasınız çətinlikləri aradan qaldırar.

Sözlərində həm təşəkkür vardı, həm də təsəlli. Müqavimət göstərməli idik. Sağollaşıb, qayıtdım işçilərin yanına. İki-üç saat sonra qarpız-çörək yeyirdik, zəng gəldi. Qüslverən qoca kişi cavab verdi, sonra mənə üz tutdu ki, Hüseyini bacı, səni istəyirlər.

Əvvəlcə təəccübləndim. Sonra ehtimal etdim ki, Came məscidindəndir. Dəstəyi götürdüm, Cahanara qardaş idi. Salam verdim. Salamlaşıb dedi ki, onun tərəfindən kimsə gəlib ya yox? Dedim ki, gəlməyib.

Dedi: Müəyyən qədər kəfən əldə etmişdik, onu göndərdim. İndilərdə çatmalıdır. Yerdə qalan cəsədlərin dəfni üçün adam göndərmək imkanı yoxdur. Qərara gəldik ki, şəhidləri Abadana, Mahşəhrə, yaxın şəhərlərə göndərək. Maşın ayrılıb ki, sabah şəhidləri götürüb aparsın.

Cahanara ilə söhbətdən çox keçməmişdi ki, motosikletlə iki nəfər gəldi. Bir neçə top parça gətirmişdilər. Dedilər Cahanara göndərib. Qüslverənlər Pərvizpura zəng vurdular ki, iş başlayana qədər özünü çətdirsın. Bir neçə fənər (fanus) yandırdıq, işığını da azaltdıq. Çünki meyitlər kişi meyiti idi. Biz yalnız kəfən biçirdik. Kişilər meyitləri otağa apardı. Libaslarını çıxarıb təyəmmüm etdilər, kəfənə bükdülər. Kəfən gətirən gənclərdən biri cənazə yuma yerindən çıxarılan meyitlərdən tanınanların kəfəninə adını yazdı. Qaranlıqda gözümün qarşısından aparılan cənazələrə ürəyim ağrıyırdı. Özümə haqq verirdim ki, onlara görə məsciddə hay-küy qoparırdım. Bəzi şəhidlər ön xətdən gətirilmişdi. Onlar ağır yol keçmişdilər. Fədakarlıqla döyüşüb şəhadətə çatmışdılar. İndi onların cənazəsinə diqqətsizlik göstərilməməli idi, bu onların haqqı deyildi. Şəhidlər arasında tək-cə İsmail Şəəbərini tanıyırdım. Qonşumuzun oğlu idi. Evin əzizi olan İsmailin nəşini görəndə anasının yalvarışlarını xatırladım. İndi nə anadan xəbər vardı, nə də o mehribanlıqlardan. İsmailin cənazəsi üç gün idi günün altında qalmışdı. Onun və bir neçə başqa meyitin çürüməsindən qorxurduq. Düşünürdüm ki, İsmailin anası onu bu vəziyyətdə görsəydi buralara od vurardı.

Kəfənləmə başa çatandan sonra Pərvizpurun otağına gedib Came məscidinə zəng vurdum. Gecənin o vaxtı dəstəyi yenə İbrahimi götürdü. Dedim: Cahanara qardaş vəd etmişdi ki, səhər maşınlar cənazələri aparacaq. Biz cənazələri hazırlayıyıq, siz də tapşırı ki, maşınlar hökmən gəlsin.

Söz verdi ki, məşinlar Cənnətabada vaxtında çatacaq. Sağollaşib dəstəyi yerinə qoydum. Geri qayıtdım. Cənazələr hazır idi. Pərvizpur və oradakılar getməyə hazırlaşdı. Onları yola salıb otağa keçdik.

O qədər yorğun idim ki, əvvəlki gecədən fərqli olaraq Leylanın kənarında uzanıb yuxuya getdim. Gecə yarı diksinib oyandım, halım pis idi. Qəribə bir yorğunluq hiss edirdim. Evimizdən ötrü darıxdım. Kaş atam dalımızca gəlib, bizi evə aparaydı. O qədər yatardım ki, Cənnətabaddakı ağırlı səhnələr zehnimdən silinsin. Birdən atamın səsinə eşitdim: “Əli qayıdana qədər uşaqlar və anan sənin öhdəndir!” Sonra qulağımda “xəyanət, xəyanət, xəyanət...” sözləri dalğalandı. Atamın əsəbdən yumruqla dəmir tabluya vurduğu an çöhrəsi gözümlün qarşısına gəldi. Əllərimi qaldırdım ki, boynunu qucaqlayım. Əllərim bir-birinə çatanda gördüm ki, atam yoxdur. Bu hal bir neçə dəfə təkrarlandı, çox darıxdırıcı idi.

Dönüb Leylaya tərəf baxdım. Ona ürəyim yandı. Bilmirəm mənə nə olmuşdu, istəyirdim Leylanı qucaqlayam, öpəm, ağlayam. Amma qorxurdum oyana. Çox pis haldaydım. Qışqırmaq, atamı çağırmaq istəyirdim. O qədər ucadan qışqıram ki, atam eşitsin. Harada olsa özünü mənə çatdırsın. Hiss edirdim ki, sinəmdə nəsə ilişib, nəfəs almağa qoymur. Mənə elə gəldi ki, bayıra çıxıb qışqırsam yüngülləşərəm, rahat nəfəs alaram. Bir an hiss etdim ki, Zeynəb oyaqdır. Özü istəyirdi ki, ona “ana” deyək. Çox yavaşdan dedim ki, ana, oyaqsan?

Dedi oyağam, ana. Yatmamısan?

Dedim ki, indi oyandım.

Dedi şükür ki, yatmısan. Dedim ki, çölə çıxıb gəzişək?

Soruşdu ki, nə üçün?

Dedim: Sıxılıram. Baxaq görək gələn var, oğlanlar necədir?

Dedi gedək.

Sakitcə ayağa qalxıb çölə çıxdıq. Bir az qapıda dayandıq ki, Hüseynlə Abdullah bizi görsün. Abdullah cənazə yuma yerinin qabağında gəzişirdi. “Yorulmayasan” dedik. Zeynəb xanım ondan soruşdu ki, oğlum, heç yatmamısan? Dedi razılaşmışıq ki, növbə ilə yataq, belə etsək yorulmarıq. Dedi Hüseyn yorğun olduğu üçün əvvəl o yatdı.

Yorğun gözlərindən hiss edilirdi ki, addım atmağa gücü qalmayıb.

Soruşdum ki, bir xəbər yoxdur?

Dedi yox, heç bir xəbər yoxdur.

Abdullahla birlikdə cənazələrə tərəf getdik. Bir dövrə vurub qayıtdıq. Zeynəb xanım Abdullaha dedi ki, istəyirsən yanında qalım yatmayasan? Abdullah “r” deyə bilmirdi, təqribən “q” deyirdi. Hiss olunurdu ki, buna görə utanır. Dedi yox, yuxlamaram; növbəm başa çatanda Hüseyni oyadacam.

Biz otağa qayıtdıq.

Səkkizinci fəsil

Mehrin beşinci günü səbh tezdən gözümlü yola dikib kömək gələcəyini gözləyirdim. Tez-tez gedirdim Cənnətabadın qapısına, Çehelmetriyə tərəf baxırdım. Gün doğan zaman iki kiçik yük maşını Cənnətabadın həyətinə daxil olub, qüslxananın qabağında dayandı. Maşınlardan biri Neysan, digəri Peykan idi. Bir gün öncə kafən gətirən gənclər başqa neçə nəfərlə maşından düşdülər. Həminki iki gənc hamıdan qabaq cənazələrə üz tutdu. Ötən gecə flomasterlərin mürəkkəbi quruduğundan özləri ilə gətirdikləri flomasterlə kafənlərin üstünə sahibinin adını yazdılar. Sonra cənazələri xərəklərlə maşınların yanına gətirdik. Bəzi meyitlər çox ağırlaşmışdı. Xərəyi iki-üç nəfərə qaldırıb, bir tərəfini maşına qoyurduq. Əsgərlər cənazələri götürüb üst-üstə yığırdı. Məscidə get-gəllərimin nəhayət səmərə verməsindən razı idim. Başqaları da sevinirdilər. Allaha şükür edirdilər ki, şəhidlər bundan artıq yerdə qalmadı. Zeynəb dua edirdi ki, xeyir görəsən, xeyirə səbəb oldun...

Yolüstü sürücülərin öz aralarında söhbətini eşitdim. Deyirdilər ki, Neysan getsin Məşəhrə, Peykanın mühərriki nasazdır, o getsin Abadana. Mühərriki nasaz maşında 12 cəsəd vardı. Zeynəb xanım və bir neçə keşikçi o maşınla getmək istəyirdilər. Abadan yolu yaxın olduğu üçün Leylaya dedim bu maşınla get ki, tez qayıdasan. Leylanı Zeynəb xanıma tapşırdım.

Dedi arxayın ol, səndən yaxşı baxacam. Maşallah, özü də xanımdır, ağılı kəsir.

Neysana cənazə daşımağa başladıq. On səkkiz cənazə qoyuldu. Məryəm xanımgillə sağollaşib maşına qalxdım. Cənazələrin ayaq tərəfində əyləşdim. Hüseynlə Abdullah da Neysana mindilər. Bizimlə getməli olan keşikçi dedi ki, bacı, sən qabaqda əyləş.

Dedim arxada rahatam. O sürücünün yanında əyləşdi, yola düşdük. Maşın Came məscidinin yanında dayandı. Keşikçi düşüb məscidin qapısı ağzındakı İbrahimiyyə yaxınlaşdı. Dedi: 18 cənazəni aparırıq Məşəhrə. O biri maşın 12 şəhidlə Abadana getdi.

İbrahimi onun sözlərini eşidəndən sonra ətrafındakı adamlardan ayrılıb bizə tərəf gəldi. Məni görəndə yerində donub qaldı. Salam verdi.

Salamını aldım. İrəli gəlib narahatlıqla şəhidlərə baxdı və dedi: Bunlar bu vaxta qədər harada idi?

Dedim: Bunlar o adamlardır ki, dəfnləri üçün hər gün buraya gəlir, səs-küy salırdım. İndi bildin ki, göyə qaldırdığım toz-duman bu insanlar üçün az idi?!

Dedi: İndi başa düşdüm ki, özünü nə üçün oda-suya vururmuşsan. İndi nə etmək istəyirsiniz?

Dedim: Susuz, köməksiz, bomba altında nə etmək olar, aparırıq sakit bir yerdə dəfn edək.

Heyranlıqla baxırdı. Bir söz dedi, dedi mən qibtə edirəm!

Soruşdum ki, kimə qibtə edirsən?

Dedi sizə qibtə edirəm, bu şəhidlərə qibtə edirəm...

Bu arada Cənnətabaddan bizimlə gəlmiş silahlı keşikçi maşının üstünə çıxmış Abdullahın yerində dayandı. Maşın hərəkət edəndə İbrahimiyyə “xudahafız” dedim. O da sakit səslə “Allah yardımınız olsun” dedi.

Çaykənarı yol atəş altında olduğundan sürücü Came məscidinin qarşısında fırlanıb Çehelmetri küçəsi ilə hərəkət etdi. Biz Çehelmetriyyə çatana qədər İbrahimi dayanıb arxamızca baxdı. Maşın sürətlə Xürrəmsəhr körpüsünə doğru hərəkət edirdi. Körpüdən düşüb yanacaqdoldurma məntəqəsinin kənarında tıxaca düşdük. Yanacaq üçün növbəyə durmuş maşınlar yolu tamam kəsmişdi.

Qarışıq vəziyyət idi. Başını itirmiş adamların səs-küyü, signal səslərindən ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Abdullah ayağa qalxıb qışqırırdı ki, yolu açın.

Sürücü də signal verirdi. Amma faydası yox idi. Birdən Abdullah havaya atəş açmağa başladı. Hamı qorxu içində bizə baxırdı. Biz Cənnətabaddan çıxanda hava hücumu olmuşdu. Hələ də insanların çöhrəsində qorxu və iztirab vardı. Mən dedim ki, Məavi qardaş, insanlar onsuz da qorxub, heç olmaya siz qorxutmayın.

Dedi yol açılmalıdır, ya yox?

Körpüdən uzaqlaşmamış silahlı bir keşikçi özünü bizə çatdırıb dedi: Nə üçün atəş açırsan? Nə üçün camaatı qorxudursan?

Hüseyn və Abdullah bir ağızdan dedilər ki, yolu açmaq istəyirdik.

Keşikçi dedi: Hamı istəyir yol açılsın, hamı istəyir işinin dalınca getsin.

Uşaqlar dedilər ki, biz şəhid aparırıq.

Keşikçi dedi: Olsun, yenə gözləməlisiz.

Onu tanıyırdım. Adı Macid idi. Nurani, cazibəli çöhrəsi vardı. Onu Səfa bazarı meydanında atasının Qədim Tibb (əttari) dükənində görmüşdüm. İraqdan qovulmuş İlam kürdlərindən idilər. Atasının atamla tanışlığı vardı. Onun bizimlə rəftarından əsəbləşdim səsimi qaldırdım: Niyə qışqırırsan, biz şəhidləri tez çatdırmalıyıq.

Dedi bir az səbr edin.

Dedim: Olmaz. Cənazələr üç gündür qalıb. Günün altında iylənir. Gəl gör nə vəziyyətdədirlər.

Yaxına gəldi. Qana bələnmiş kəfənləri görüb üzr istədi. Özü qabağa düşdü ki, yolu açsın. Sürətlə sağa, sola qaçır, yol açırdı. Maşın hərəkət edəndə qapının ayaqlığına qalxırdı. Təkrar tıxacə çatanda düşüb yol açırdı. Başqa sürücülər də kömək edirdi. Amma çətin idi. Bəzi maşınların yanacağı qurtarmışdı, itələmək lazım idi. Küçə nə qədər geniş olsa da, yol qalmamışdı. Bu dəfə yanacaqdoldurma məntəqəsinin təhlükəsizliyini qoruyan Macid qardaş özü havaya atəş açmalı oldu. Biz “hərəkət et” deyər qışqırırdıq. Bizim hay-küyümüz diqqəti cəlb edirdi. Yaxına gəlib şəhidləri görür, ağlayırdılar. Bir neçə qadın mərsiyə oxuyub ağlamağa başladı.

Yavaş-yavaş bu səs-küydən yorulurdum. Günəş birbaşa başımıza döyəcləyirdi. Alnımızdan sel kimi tər axırdı. Ötən günlər cənazələri kölgədə saxlamışdıq. İndi günəş öz işini görürdü. Cənazələrin qoxusu dözülməz olurdu. Biz yanacaqdoldurma məntəqəsinə çatır-çatmaz İraq təyyarələri peyda oldu. Yanacaqdoldurma məntəqəsinə çatmaq sevinci qorxuya çevrildi. Bir-neçə saniyə ərzində aləm qarışdı, camaat maşınlardan düşüb qaçırdı. Qadınlar, uşaqlar qorxudan qışqırırdılar. Hamı gizlənməyə yer axtarırdı. Hər tərəfdən ya Allah, ya Hüseyn, ya Əbəlfəzl harayları eşidilirdi. Qadınlar vardı ki, qucağında körpə, ikinci uşağın əlindən tutub bir sığınacaq axtarırdı.

Çox dəhşətli səhnə idi. Qarışıqlıqda adamlar bir-birləri ilə toqquşub yıxılırdılar. Ayaq altında qalanlar vardı. Vurulmaq təhlükəsi hiss etməyən təyyarələr çox aşağıdan uçurdular. Təyyarələrin kölgəsi üstümüzdə düşürdü. İnsanlar bu kabus kölgənin dəhşəti altında hara qaçdıqlarını bilmirdilər.

Mənim də vəziyyətim onlardan yaxşı deyildi, qorxudan ölürdüm. Amma məndə qorxudan başqa da bir şey vardı. Ürəyimdə Allaha deyirdim: Pərvərdigara, bu qədər qaçaq, tələsdən sonra şəhidlərə yol açıldı, əbədi məkanlarında aram uyuya bilirlər. Sən imkan vermə ki, bu lənətə gəlmişlər bu yeri cənazələr, insanlarla birgə oda çəkələr.

Pərvərdigara, razı olma ki, şəhidlər və bu insanlar indikindən də didərgin olsunlar. Bu təyyarələri bir yeri bombalamamış məhv et.

Mənim Allahla raz-niyazım başa çatır-çatmaz təyyarələr Taliquani xəstəxanasına istiqamətləndi. Xəstəxana ilə Mohrezi arasındakı ərazi bombalandı. Partlayışlar o qədər güclü oldu ki, yer silkələndi. Şüşələrin qırılması səsi də bizə çatdı. Dedim indicə yer yarılaçaq, yerə gömüləcəyik. Bir neçə dəqiqə keçsə də toz-torpaq havadan çəkilmirdi. Gözlərimi açə bilmirdim. Düşündüm ki, xəstəxana torpaqla bir olub.

Göz qırpmamış təyyarələr raketlərini körpüyə yönəltdi. Amma xoşbəxtlikdən hədəfi vura bilmədilər. Raketlər çaya düşüb partladı, su şahə qalxdı. Bu dəfə partlayışın səsi xəfif idi. Biz maşının yük yerində durub hadisələri daha yaxşı görürdük. Gördük ki, Mohreziyə düşən raket partlamadı.

Təyyarələr gedəndən sonra bədənim əsirdi. Qorxurdum cənazələri vuralar. Camaat da yerindən tərpənməyə qorxurdu. Bəziləri ətrafdakı yarıtikili evlərdə gizlənmişdi. Əkin sahəsinə uzanan kanallara da sığınanlar vardı. Qaçə bilməyənlər asfaltın üstünə sərilmişdilər. Bir gülməli səhnə də vardı. Bir neçə kişi aranın sakitləşdiyini düşüünüb yolun kənarındakı çəlləklərdən boylanırdılar.

Camaat inanmırdı ki, təyyarələr qayıtmayacaq. Ona görə də Macidinin “təyyarələr qayıtmayacaq, gəlin maşınlarınızı götürün” sözlərinə məhəl qoyan yox idi. Ara sakitləşəndən sonra bəziləri deyirdi ki, burada qalmaq ağılsızlıqdır, gedək Abadanda benzin vuraq.

Bir neçə qadın ağlayır, getmək istəmirdi. Bu qarışıqlıqda bir ər-arvadın davası diqqəti cəlb edirdi. Onlar üç-dörd yaşda qızları ilə yolun kənarında dayanmışdılar ki, yoldan ötən maşına minsinlər. Kişinin günəş altında qaralmış çöhrəsi, qıvrım saçları, qalın bıığı vardı. Bir əlində çanta vardı, o biri əli ilə uşağın əlindən tutmuşdu. Qadın bəstəboy, nisbətən kök idi. Başına güllü çadra atmışdı, əlində boğça vardı. Təqribən 30 yaşda olardılar. Kişi qızın əlindən tutub özünə tərəf çəkir, qadın hay-küy salırdı ki, harə gedirsən? Qadın deyirdi ki, evimiz, həyatımız buradadır, axı bunları atıb harə gedirik? Allaha and verirdi ki, evə qayıdaq.

Kişi cənub ləhcəsində deyirdi: Qadın, burada qalsaq nə olacaq?! Qalaq, öldürsünlər?!

Qadın ağlamağa başladı. Qızın əlindən tutub özünə tərəf çəkdi. Kişi deyirməyə başladı ki, hamı gedir. Qadın dedi: Bütün Xürrəmşəhrin camaatı bunlardan ibarət deyil ki.

Kişi səsini qaldırdı ki, qalsaq, öldürəcəklər.

Qadın yenə qalmaqda israrlı idi. Deyirdi: Hamı necə, biz də elə. Biz qalaq, nə olur olsun. Camaatla qalaq, camaatla ölək!

Qız valideynlərinin arasında qalmışdı. Bir dəfə ata, bir dəfə ana qızı özünə tərəf çəkirdi. Anasının ağladığını görüb o da ağlamağa başladı. Qadına ürəyim yandı. Narahat olmağa haqqı vardı. Artıq əri onu eşitmirdi, yola düzəlmişdi. Qadın da onunla bacarmayıb danışa-danışa arxasınca gedirdi.

Neysan benzin doldurdu, ondan pul almadılar. Yola düşdük. Bu qədər yubandıqdan sonra sürücü ayağını qaza basmışdı. Maşında şəhidlərdən əlavə beş-altı nəfər vardı. Maşın ağır olsa da sürətlə gedirdi. Ətrafda, yolda mərmilər partlayır, qəlpələr dörd tərəfə sıçrayırdı. Sürücü partlayışlara əhəmiyyət vermirdi. Taleqani xəstəxanasının qabağından keçəndə böyük izdiham gördük. Aydın olurdu ki, daxildə vəziyyət necədir. Abadan yaxınlığında qələbəlik artırdı. Adamların çoxu Seyid Abbasa sığınmışdı. Bu böyük seyidin kəramətləri çox olub. Xuzistan camaatının bu seydə böyük sevgi və inamı var. Çoxları buraya qədər piyada gəlmişdi.

Maşın Bəhmənşir üzərindəki körpüdən keçəndə körpünün kənarında və körpü üzərində xeyli adam vardı. Maşın görünər cumurdu ki, maşına minsin. Biz yük yerində üç-dörd nəfər olduğumuzdan elə bildilər ki, maşın boşdur, əhatəyə aldılar. Dedik yer yoxdur, dedilər qıymamazlıq edirsiniz. Axırı Hüseyn dedi gəlin baxın. Maşında cənazələri görəndə utandılar, bəziləri salavat çəkdi, fətihe oxudu.

Körpünü adlayandan sonra Abadan-Mahşəhr yoluna keçdik. Yenə də piyada gedənlər vardı. Adam çox olduğundan maşın aşağı sürətlə hərəkət edirdi. Sürücü tez-tez signal verirdi ki, piyadalar maşına yol versin. Bu didərgin, müharibəyə tuş gəlmiş insanlara ürəyim ağrıyırdı. Hamısı yorğun idi, çöhrələrinin rəngi qaçmışdı. Çoxlarının ayağında ayaqqabı yox idi. Kisə və qutuları arxalarınca sürüyürdülər. Bəziləri də yorğunluqdan yolun kənarında yerə sərilmişdi. Yenə də yalvarırdılar ki, maşına götürək. Hüseyn və Abdullah camaatla o qədər didişmişdilər ki, əsəbi olmuşdular. Abdullah dili topuq vura-vura deyirdi: Deyirəm yer yoxdur, gəl otur başımda... İstəyirsiniz mən düşüm siz yerimdə otursanız?

Bəziləri böyük ümidlə maşına yaxınlaşırdı, cənazələri görəndə narahatlıqla uzaqlaşırı.

Bu ağır vəziyyətdə təyyarələr yenidən peyda oldu. Alçaqdan uçuqları üçün səsləri adamın bağırını yarırdı. Yorğun camaat səs

eşidən kimi yoldan uzaqlaşmağa başladı. Bəziləri deyirdilər ki, sizin ki silahınız var, nə üçün atəş açmırsız? Hüseyn təyyarəni nişan alıb atanda başqa bir qrup dedi: Atma, atma, indi buranı bombalayacaq, hamını öldürəcəklər.

Digər tərəfdən, sürücü fürsətdən istifadə edib sürətini artırdı. Günortaya yaxınlaşdıqca günəş daha çox yandırır. Maşının dəmir söykənəcəkləri adamın bədənini dağlayırdı. Başdan ayağa tər idim. Çadramın ətəyi ilə nə qədər sərin versəm də faydası yox idi. Çabalayırdım. İsti haldan salmışdı. Dodaqlarım qurumuşdu, boğazım yanırdı. Ürəyimdən bir stəkan sərin su keçirdi. Elə yanacaqdoldurma məntəqəsində susuz idim. Artıq dözə bilmirdim. Cənazələrin vəziyyəti də pisləşirdi. Maşının döşəməsi qana batmışdı, ayaqqabımın altı da qan olmuşdu.

Səs-küyü yaddan çıxarıb şəhidlər barədə düşünürdüm. Xüsusilə İsmail Səbri barədə. Ona evdə Eydi deyirdilər. Anası onu çox sevirdi. Atası Səbri bir müddət xəstələndi, yataqda oldu. Uşaq vaxtı İsmailin bacıları, xüsusilə Rüşdiyyə ilə dost idim, bir yerdə oynayırdıq. Beləcə onların vəziyyətindən xəbərdar olurdum. İsmail və qardaşı İbrahim ailəyə kömək üçün işləyirdilər. Anaları çox çalışardı ki, uşaqları çətinlik çəkməsin. Atası rəhmətə gedəndə bütün xərclər İsmailgilin üzərinə düşmüşdü. O çətin dövrdən sonra İsmail şəhadətə çatdı. Şəhidlərin arasında bir iraqılı da vardı. Onu gətirən korpus uşaqları deyirdilər ki, iranlılara təslim olduğu zaman arxadan vurublar. Əvvəlki günlərdə də bir neçə iraqılı cənazəsi gətirmişdilər. Mən dəftərə sadəcə qəbirin nömrəsini və “iraqlı” yazırdım.

Bu iraqılının üzünü aydın görmüşdüm. Güllə başına arxadan dəyib qabaqdan çıxmışdı. Ona görə də sifəti dağılmışdı. 27-28 yaşı olardı. Dərisi qara idi, özü cüssəli. Ayaqqabısına “iraqlı əsgər” yazılmışdı. Düşünürdüm ki, onun ailəsinə nə deyəcəklər? Özləri vurduqları üçün yəqin ki, əsir ya itkin düşdü deyəcəkdilər. Onu ailə-övladı, ana-bacısı gözləyən bir zamanda Məhşəhrdə dəfn etdik. Bəlkə də deyəcəkdilər ki, sizin oğlunuz xain çıxdı, üstəlik onlara da əziyyət verəcəkdilər.

Yolu bu fikirlər içində başa çatdırdım. Amma yolda Məhşəhrə tərəf piyada hərəkət edən insanlarla yenə rastlaşdıq.

İlk dəfə idi Məhşəhrdə olurdum. Elə bilirdim Abadana bənzəyir. Çünki bu şəhər də neft-kimya şəhəri idi. Belə şəhərlərdə xaricilər olur. Amma Məhşəhrdə diqqətimi cəlb edən ilk şey susuz çöllər oldu. Günəş buralarda sanki daha çox yandırır. Hər tərəf şoranlıq idi. Şəhərdəki

tikililər də qədimi idi. Quru hava hər şeyə öz təsirini göstərmişdi. Şəhər izdihamlı idi, hamı da hərəkətdə. Maşın əsas yoldan şəhərin yoluna keçəndə toz-torpaq havaya qalxdı. Üzümlü çadramla örtüldüm. Adamlar maşındakı şəhidləri görüb salavat çəkir, şüar deyirdilər. Təəccüblü oldu. Mən narahat idim ki, cənazələri kimə təhvil verəcəyik. Korpusa, bələdiyyəyə, valiliyə? İndi isə şəhidləri böyük bir cəmiyyət qarşılayırdı. Çox sevindim. Xalqın vətən və din yolunda canını vermiş şəhidlərə belə təmtəraqlı minnətdarlığından məmnun olmuşdum. Düşündüm ki, bu qarşılanmanı Cahanara təşkil edib. Yəqin ki, şəhər məsullarına şəhidlərin gəlişini xəbər vermişdi. Özü də bir neçə dəfə demişdi ki, lazım olan adamlarla danışaram.

Hüseyn və Abdullaha dedim: Nə çox adam var! Bu vaxta qədər belə izdiham görmüşdünüz?

Onlar da təəccüblənmişdilər. Hüseyn dedi: Artıq yadımızdan çıxırdı ki, bir gün Xürrəmşəhr də belə izdihamlı olub.

Maşın qəbiristanlıqda dayandı. Sürücünün yanında oturmuş korpuz üzvü dedi ki, gözləyək yoldakı camaat gəlib çatsın.

Qəbiristanlıqda xeyli adam vardı. Kişi, qadın, uşaq, böyük! Əlində bel və külüng olan adamlar da vardı. Parıldamasından bilinirdi ki, bel və külünglərin bəzisi heç işlənməyib. Onların ağac dəstəsi də çirklənməmişdi. Maşının ətrafında adamlar çoxalırdı. Bəziləri maşının içinə boylanırdılar. Qanlı kəfənləri görüb başlarına döyür, ağlayırdılar. On-on iki yaşlı oğlanlar təəccüblə baxırdılar. Xalqın ruhiyyəsi həvəsləndirirdi ki, şəhidlərin məzlumiyyəti haqqında danışım. Göz yaşı, ah-vay heç bir dərdə dərman deyil. Şəhidlər getmişdi, qalanlar barədə fikirləşmək lazım idi. Söz demək üçün yaxşı fürsət idi.

Ötən gün Came məscidinin qabağında bir zabit maşının üstünə çıxıb cəbhədəki vəziyyətdən danışdı. İnsanları cəbhəyə getməyə həvəsləndirirdi. Elə orada kim olduğunu soruşdum. Dedilər ordu zabitidir, adı Şərifnəsəbdir.

Görəndə ki, Mahşəhrin bütün məsulları dəfnə gəlib, danışmaq qərarında tərəddüd etdim. Elə bilirdim danışmasam, Xürrəmşəhr camaatına zülm etmiş olacam. Atamın bir sözü yadıma düşdü. Deyirdi ki, bu bədbəxtliklərdən çox şəhərlər xəbərsizdir. Deyirdi ki, İmam Xürrəmşəhrdə nələr baş verdiyini bilsə, rahat oturmaz. Mən soruşdum ki, xəbərlərin düzgün çatmasına kim mane olur? Dedi ki, xain Bəni Sədr.

Özümə dedim ki, əgər Xürrəmşəhrdə baş verənlərdən danışmasan xəyanət etmişən. Bəs sözlüm yerdə qalsa necə?

Dedim nə ola-ola, qoy desinlər ki, qız dəli olub!

Çadramı qaydaya salıb ayağa qalxdım. Danışmağa başladım: Ey xalq! Bu cənazələr Xürrəmşəhrin məzlum gənclərinin cənazələridir. Onlar namus və şərəf, din və məmləkət yolunda öldürülüb. Üç gündür su və kəfən olmadığı üçün, təyyarələr aman vermədiyindən onları dəfn edə bilməmişik. Üç gündür cəsədləri Kərbəla şəhidləri kimi yerdə qalıb...

Danışa-danışa ağlayırdım. Bir neçə dəfə qəhər boğazımı tutdu, fasilə verib yenə başladım: Xürrəmşəhrdə camaatın su və işığı yoxdur. Əzab çəkirlər. Hətta su üçün çayın kənarına gedə bilmirlər. Xalq diş-i-dırnağı ilə torpağını-suyunu qoruduğu zaman bizim silahımız yoxdur. Amma mən hərbcilərdən eşitmişəm ki, ölkəmizdə silah-sursat kifayət qədərdir. İran bir zaman regionun jandarmı olub. İndi isə xainlər imkan vermir ki, Xürrəmşəhrə silah verilsin. Siz Xürrəmşəhrin məzlumiyyətini rəhbərə çatdırın. Kim necə bacarırsa kömək etsin. Ey korpus, ordu əsgərləri, sizin ki silahınız var, göndərin Xürrəmşəhrə. Valilik, bələdiyyə öz köməyini əsirgəməsin. Xalq çətin vəziyyətdədir.

Söz arası Hüseyn və Abdullah mənim köməyimə gəlib dedilər: De ki, kəfən yoxdu, su yoxdu...

Adamlar arasında söhbət olanda Abdullah qışqırırdı ki, qardaş, qulaq as, sənin üçün danışrlar.

Sonda dedim: Hər kəs gördüyü işə görə məsuliyyət daşıyır. Mən özümə vəzifə bildiyim üçün bu sözləri danışdım. İndi siz bilərsiz, Allahınız bilər. Xürrəmşəhr təkcə mənim və bu şəhidlərin deyil, bütün İranındır. Səddam bütün İranı tutmağa gəlib. Əgər qarşısında dayanmasaq, bu gün Xürrəmşəhri tutacaq, sabah bu şəhəri. Beləsə, gəlin dişimiz-dırnağımızla ölkəmizi müdafiə edək. Biz dedik ki, İmamın əsgəriyik. İndi həqiqi əsgər olduğumuzu sübut etməli, əmrə tabe olmalıyıq.

Camaat təkbir (Allahu əkbər), “Səddama ölüm”, “Amerikaya ölüm”, “xainlərə ölüm” deyər şüarlar səsləndirdi.

Maşından düşəndə qadınlar məni əhatəyə aldı. Bəziləri başımdan, üzümdən öpür, ümid verirdilər. Deyirdilər xoş halına, kaş biz də orada olub, kömək edə biləydik.

Bəziləri Xürrəmşəhrin vəziyyəti barədə soruşurdular. Bəziləri də dua edirdilər: Allah köməyiniz olsun, Allah sizi hifz etsin, bu qız lap şir kimidir maşaallah...

Bu sözlərdən utanırdım. İstəmirdim haqqımda belə danışılın. Oradakılarla söhbət etdiyim zaman bir əsgər gəlib dedi ki, imam-cümə sizinlə danışmaq istəyir. Təəccüb etdim. Bir az da hövlləndim. Görəsən nə soruşmaq istəyirdi? Mən nə cavab verməliyəm? Allaha yalvarırdım ki, kömək olsun. Cənazə yuma yerinin yanında dayanmış imam-cüməyə tərəf getdim. Mahşəhrin korpus komandiri, valisi, polis rəisi, bələdiyyə sədri də orada idi. Məni görüb yaxına gəldilər. Özlərini təqdim edib hərəsi bir söz dedi, təşəkkür etdi. İmam-cümə dedi: Biz sizin kimi fədakar xanımlarla fəxr edirik. Siz həzrət Zeynəbin işini görürsünüz. Nə kömək edə bilərik? Biz qulluğunuzdayıq.

Dedim: Hələ ki bir ehtiyac yoxdur. Bir xahişim var ki, cənazələr arasındakı iraqılıya hörmətsizlik edilməsin. O bizim orduya təslim olduğu zaman iraqılılar tərəfindən vurulub.

Dedi: Narahat olmayın. O da müsəlmandır, İslam qaydasınca dəfn ediləcək.

Sürücümüz və əsgərlər Mahşəhrin məsulları ilə söhbət edirdilər. Ürəyimdə Cahanaranın planına əhsən dedim, Allaha şükür etdim.

Sonra Mahşəhrin imam-cüməsinin imaməti ilə şəhidlərə namaz qıldıq. Bizə imkan vermədilər dəfnə kömək edək, dedilər öz işimizdir.

Sonra bir vedrə limonlu şərbət gətirdilər. Şərbətin üzü tozlansa da soyuq idi, o istidə çox ləzzət verirdi. Yanacaqdoldurma məntəqəsindəki qışqır-bağıra, maşında bərkdən danışdığımıza görə boğazım ağrıyırdı. Həm də istəyirdim ki, Cənnətabad uşaqları burada olub, sərin şərbətdən içəydilər.

Sonra bizi Mahşəhrdə keşikçilər korpusunun qərargahına apardılar. Səhər yeməyi üçün süfrə açmışdılar. Süfrədə çörək, pendir, yağ, mürəbbə vardı. Məni gülmək tutdu. Bu süfrəni Xürrəmşəhrdəki süfrə ilə müqayisə etmək olmazdı. Qayıtmağa tələsdiyimiz üçün süfrədən tez qalxdıq. Çölə çıxanda korpusun qəbiristanlıqdan qayıdan komandiri ilə rastlaşdıq. Dəvət etdi ki, qalaq, istirahət edək. Təşəkkür edib sağollaşdıq. Maşına çatanda gördük ki, maşını yuyublar, yanacaqla doldurublar.

Maşına minən dəqiqə məni həyəcan bürüdü. Həm istəyirdim tez çataq, həm istəyirdim yubanaq. Dedim bəlkə də bu bir əlamətdir, yolda başımıza nəsə hadisə gələcək. Ya təyyarə vuracaq, qəzaya düşəcəyik,

ya top mərmisinə hədəf olacağıq. Amma bütün bunlardan qorxmurdum. Nədən həyəcanlandığımı da dərk edə bilmirdim. Sakit və nigaran oturmuşdum. Hüseyn və Abdullaha qulaq asmağa hövsələm yox idi. Abdullah deyirdi: Bacı, Xürrəmşəhrdə də belə adam olsa və silah verilsə, iraclılar bir metr də irəli gələ bilməz. Hüseyn də onun sözünü təsdiqləyirdi.

Birdən ağılıma gəldi ki, olmaya Leylaya nəşə olub? Maşınları qəzaya düşüb, ya təyyarə vurub? Bəlkə Şeyx Salman məscidinə sığınmış anam və uşaqlara bir şey olub? Mahşəhrdən uzaqlaşdıqca şübhələrim də güclənirdi. Zikr deməyə başladım. Bəlkə zikr məni rahatlaşdırar. Xürrəmşəhrə yaxınlaşanda qərara gəldim ki, əvvəlcə Came məscidinə baş çəkib, sonra Cənnətabada gedim.

Doqquzuncu fəsil

Xürrəmşəhrə günortadan sonra çatdıq. Saat 3, 4 olardı. Mən İnqilab küçəsinin başında, Çehelmetri küçəsində maşından düşüb birbaşa məscidə getdim.

Məsciddə həmişəkinə nisbətən sakitlik idi. Tibbi yardım guşəsində çarpayı boş idi. Qızlar təsəvvürümün əksinə olaraq hərəsi bir guşədə məşğul idi. Salam verdim, salamıma çox isti cavab verdilər. Rəftarları ötən gündən çox fərqlənirdi. Kimsə məni qeyri-ciddi qarşılamadı. Deyən olmadı ki, özün də cənazəyə dönmüsən. Əksinə, hamı mehriban və diqqətli idi. Xüsusi nəzakətlə danışdılar. Bu sayaq rəftarlarından təəccübləndim. Düşündüm ki, nəse oyunları var. Çünki təkcə mehriban deyildilər, həm də bir gözləri məndə idi. Mən baxanda gözlərini qaçırdılar. İşarə edir, pıçıladaşdılar. Hətta diqqətləri işdə deyildi, özlərini işə məşğul adam kimi göstərirdilər. Zöhrə Fərhadı tufənglə gəzişirdi. Səbah spirtli pambıq hazırlayırdı. Başqa biri mizin üstünü silirdi. Təbəssümlə dedim ki, yaralı da yoxdur, nə qaçaqçdasız?

Dedilər ki, hazırlıq görürük, yaralı gətirsələr yubanmayaq.

Bəli, səslərində xüsusi bir mehribanlıq vardı. Dedim ki, bu qədər mehribançılığın səbəbi nədir?

Zöhrə dedi: Bu gün səni görməmişik darıxmışıq.

Dedim siz dediz, mən də inandım!

Birdən məscidin səsgücləndiricisində adımı eşitdim. Məni çağırırdılar. Həyətə çıxdım. İbrahimi qapının ağzında stolun arxasında əyləşmişdi, əlində mikrofon vardı. Salam verib soruşdum ki, mənimlə işiniz var?

Yerindən qalxıb hörmət və mehribanlıqla dedi: Bir ağa gəlmişdi, sizinlə işi vardı. Olmadınız, çıxıb getdi.

Soruşdum ki, kim idi? Dedi adını söyləmədi. Dedim bilmədiniz nə işi var? Dedi qohumlarınızdan kimsə yaralanıb.

Təəccübləndim. Məncə, yalan danışdı. Tanışlardan kiminsə mənimlə nə işi ola bilərdi? İnandırıcı deyildi. Ümumiyyətlə, tanınmayan bir adamın məni axtarmasına inana bilmirdim. Dedim bizim bütün qohumlarımız şəhərdən çıxıb, axı yaralanan kimdir? İbrahimi çiyinlərini çəkdi.

Hiss edirdim ki, İbrahimi qısa cavab verir, özünü ələ almaq istəyir. Məncə, nəyisə gizlədirdi və buna görə narahat idi. Bu arada neçə dəfə stuldan qalxmış, təkrar oturmuşdu. Aydın görünürdü ki, həyəcanlıdır. Fikrimi yayındırmaq istədiyini görüb əsəbləşirdim. Artıq səbrim qalmamışdı. Yenə də soyuqqanlı olmağa çalışırdım. Soruşdum ki, gələn adam yaralanan şəxs barədə heç nə demədi?

Dedi bir az dolu, saçı seyrək adamdır.

Əsəbləşdim: Bizim qohumlarda belə biri yoxdur. Mənə düzünü de, nə baş verir?

İbrahimi yazıq görkəm alıb dedi ki, inanın, heç nə olmayıb.

Səsinin titrəməsi məni lap qorxuya saldı: Sizi Allaha and verirəm, deyin görüm nə olub? Bu günlərdə çox şeylə rastlaşmışam, ağılıma gəlməyən işlər görmüşəm, hər xəbərə hazıram.

İbrahimi dodağını tərpətmirdi. Başını aşağı salıb, əli ilə saçını daraqlayırdı. Onun sükutu nigaranedici idi. Düşündüm ki, onun üçün çətinlik, gedim Leyladan soruşum. Məni axtarıblarsa, şübhəsiz, Leylanın da soruşuna gediblər. İbrahimi dedim ki, gedim Cənnətabada, görüm nə xəbər var.

İbrahimi tələsik yerindən qalxıb, “getmə, getmə” dedi. Amma mən əhəmiyyət vermədim, üz tutdum Cənnətabada.

Onsuz da məsciddə xeyli vaxt itirmişdim. Yolda qərribə hisslər yaşadım. Zehnimdən ötən fikirlər ara vermirdi. Bir neçə ay qabaq gördüyüm, məni narahat etmiş yuxunu xatırladım.

Yuxuda görmüşdüm ki, bağçamızda nar ağacı əkilib. Təzə yarpaqları, budaqlarında xeyli nar vardı. Budaqlar və yarpaqlar arasından narlar boylanırdı. İki nar çox işıqlı idi. Narlar həyəti də işıqlandırmışdı. Ağacın gözəlliyini seyr edərkən qonşu qadını həyətimizdə gördüm. Onun əri xəstə idi, qocalıb əldən düşmüşdü. Qadın həmin iki narı istədi. Dedi əri o iki narı yesə sağalacaq. Mən atamın səxavətinə inam, qonşu kişinin sağalacağına ümidlə narları dərib qadına verdim.

Heç bir səbəbsiz yuxunu xatırlamağım sual idi. Pis xəbər gözləyirdim. Əmin idim ki, ailəmizdən kimsə şəhadətə çatıb. Ağır bir səhnə ilə üzləşəcəkdik. Xəyalımda qətlgah, Aşura hadisəsi canlandı. Belə bir səhnə ilə üzləşəcəyimi hiss edirdim. Addımlarımı sürətləndirdim. Cənnətabada yaxınlaşdıqca içimdəki təlatüm şiddətlənirdi. Ailəmizi fikirləşirdim. Olmaya anam və uşaqlara bir şey olub? Kaş Cənnətabaddan qabaq Şeyx Salman məscidinə baş

çəkəydim. Anamgili ötən gündən görməmişdim. Öncə çatmaqas, badamgöz Zeynəbin çöhrəsi gözlərimin qabağına gəldi. Evin sonbeşiyinin beş yaşda olması qəribə idi. Zeynəb şirin dili ilə hamını cəzb etmişdi. Atam onu o qədər sevirdi ki, gözün üstə qaşın var deyə bilmirdik. Sonra atamın vidalaşması səhnəsini xatırladım. Sonra Zeynəb xanıma tapşırtdığım Leyla yadıma düşdü. Sonra düşündüm ki, bəlkə Əli müharibə başladığı üçün qayıdıb? Pərvərdigara, hansı doğrudur? Yəqin ki, İbrahimi səhv edir! Ümumiyyətlə, nə üçün şəhadət barədə fikirləşməliyəm?! Gələn adam deyib ki, yaralı var. Daha ürəyinə pis şey gəlməsin!

Nə qədər sürətlə hərəkət edirdimsə, yol qurtarmırdı.

Birdən öz səsim qulağıma çatdı. Ucadan danışır, Allahla raz-niyaz edirdim. Allaha yalvarırdım ki, əgər ailəmizdən kimsə şəhadətə çatıbsa, mənə dözümlə versin. Bu günə qədər yaxınlardan kimsə itirməmişdim. Nə edəcəyimi bilmirdim. Əzizini itirənlərin Cənnətabadda nə hala düşdüyünü xatırladım. İstəmirdim ətrafdakıları sarsıdacaq hərəkət edim. Əlinin tövsiyəsi vardı ki, Abbasın anası kimi olun! Rövzəmiz olanda seyid xanım Ələviyyəyə qulaq asırdıq. Elə o günlərdən Xanım Zeynəbin (ə) əzəmətinə hiss etdim. Ələviyyə deyirdi: Xanım Zeynəb (ə) əzizlərinin şəhadətini görəndən, əsarət ağrılarını qəbul edəndən sonra zalımların qarşısında dayanıb dedi ki, gözəllikdən başqa bir şey görmədim!

Ona sitayiş edirdim. Heyrətə gəlirdim ki, əzizlərinin şəhadətini seyr edib belə möhkəm dayanasan! Bu necə mərifət idi!

Nəhayət, Cənnətabada çatdım. Qəbiristanlığı uzaqdan nəzərdən keçirdim. Adam az idi. Bir neçə nəfər cənazə yuma yerinin qabağında dayanmışdı. Bir qədər aralıda yerdə bir qadın oturmuşdu. Zarıyır, yerdən torpağı götürüb başına tökürdü.

Ətrafında uşaqlar da vardı. Ürəyim əsdi, yaxına gəldim. Aman Allah, bu ki anamdır! Onun narahatçılığını görməyə səbrim yox idi. Bəs nə olmuşdu? Başımıza nə gəlmişdi? Nələr görəcəkdik?

Elə bir sıxıntı gəldi ki, addım ata bilmədim. Qəribə hisslər yaşayırdım. İrəli gedib nə baş verdiyini öyrənmək istəsəm də, daxilimdə bir qüvvə deyirdi ki, qayıt. Qaçmaq, buradan uzaqlaşmaq, hər şeyi yuxu saymaq keçirdi ürəyimdən. Ötən gecələrin kabusu kimi bir kabus!

Birdən oradakılar mənə tərəf çevrildi. Ürəyim silkələndi. Anam da mənim gəldiyimi gördü. Fəryadlar bir az da gücləndi. Anam başına o

qədər torpaq tökmüşdü ki, libasının, çöhrəsinin rəngi bilinmirdi. Qəddi əyilmişdi. Bir neçə dəfə örtüyü başından düşdü. Örtüyünü qaydaya salıb yenidən başına, sinəsinə döyməyə başladı.

Sanki kimsə məni anama tərəf itələdi. Ona çatmamış yanıqlı-yanıqlı dedi ki, bildinmi atan şəhid olub! Kaş orada heç kim olmayaydı, ürəyimi rahat boşaldaydım. Qəhər boğurdu. Adam olmasaydı ucadan, bütün vücudumla ağlayar, nəfəsimi kəsən qəhərdən azad olardım. Amma alınmırdı. Əsgərlər, bir neçə keşikçi, qəbiristandakılar mənə baxırdı. Anamı sakitləşdirməli idim. Bizim rəftarımız ətrafdakıları ruhdan salmamalı idi. Qucaqladığım vəziyyətdə öpdüm, başına sığal çəkdim. Anama dedim: Səbirli ol. Atam özü bu yolu seçmişdi, narahət olma. Özü belə istəməmişdimi?

Məgər özü demirdi bu yolda şəhadət var, əsirlik var, yaralanmaq var? Hətta əl-ayağımı itirə bilərəm?

Bu sözlərimdən sonra üzünü, yaxasını cırmağa başladı. Əllərini tutub dedim: Allahın acığı gələr, atamın ruhu inciyər, belə etmə.

Anam sanki heç nə eşitmirdi. Dinləməyə gücü yox idi. Ancaq qışqırır, özünü vururdu. Buna haqqı vardı. İllər uzununu min bir bədbəxtçilik, əzab-əziyyətdən sonra yenidən rahatlığı dadırdı ki, dünya başına uçuldu. Sanki bu qadın rahat gün görməməli idi. Ağlaya-ağlaya deyirdi ki, sən nə bilirsən mən nə çəkirəm! O İraq, bu da İran!

Mənə elə gəlirdi ki, indi özümü unudub, yalnız anam barədə düşünməliyəm. Dedim ki, səni başa düşürəm, yenə səbirli ol, gəl gedək uşaqların yanına.

Belindən qucaqladım, yola düzəldik. Yeriməyə gücü yox idi. Göz yaşı dayanmırdı. Bilirdim ki, camaatdan utanır. Yoxsa dərd o qədər böyük idi ki, fəryadı ərşə çatardı.

Uşaqların yanına gəldik. Çöhrələrinə nəzər saldım. Səid əlindəki çubuqla yeri cızırdı. Zeynəbin əlindən tutmuş Həsənin rəngi saralmışdı. Qəhər Mənsurun boğazını tutmuşdu, amma özünü sındırmır, ağlamırdı. Möhsin bir kənarda, Leyla Zeynəb xanımın ağuşunda ağlayırdılar. Zeynəb xanım onun başından öpür, nəvaziş göstərirdi. Uşaqların yasa batdığını görüb düşündüm ki, nə tez yetimlik tozu üzlərinə qondu! Məni görüb Zeynəb, Səid, Həsən qabağıma qaçdılar. O ana qədər elə bilirdim ki, uşaqlar faciənin dərinliyini anlamır. Çünki yalnız heyvətlə baxırdılar. Amma mənə çatan kimi, qucaqlayıb ağlamağa başladılar. Aram və məzlumcasına göz yaşı axıtdılar. Uşaqların göz yaşı anamın

kürdcə fəryadına təkan verdi: Əbu Əli, bu uşaqları kimə tapşırıb getdin! Niyə bizi tənha qoydun!

Anamın nalələri uşaqların göz yaşlarını gücləndirdi. Əyləşib onları bir-bir qucaqladım. Üzlərindən öpdüm, başlarını sıgalladım. Çalışdım ki, onları sakitləşdirim. Hansı ki içimdə qovğa qopmuşdu. Dedim: Ağlamayın, ata Allah yolu, İmam Hüseynin (ə) yolunu gedib. İmam Hüseynin (ə) uşaqları yadınızdadır? Düşmənlə onların atasını şəhadətə çatdırdı, çadırlarına od vurdu.

Bilmirdim danışdıqlarımı başa düşürlər, ya yox. Amma mənə sakitləşdirən təkcə bu olduğundan uşaqlara da bunu danışdım.

Uşaqlar sakitləşdi, getdim anamın yanına. Onu məscidə tərəf aparıb, eyvanın yerdən nisbətən hündür haşiyəsində əyləşdirdim. Zeynəb xanım və köməkçiləri gəldilər. Məni öpüb, başsağlığı verdilər. Qəhərləndim, nəse deyə bilmədim. Anamın yanında oturmuşdum. Oradakı əsgərlər yaxınlaşıb başsağlığı verdilər. Aralarında ağlayan da vardı. Bəziləri siqaret çəkirdilər. Biri dedi: Allah səbr versin. Allah rəhmət etsin. Çox imanlı adam idi. Qorxu nə olduğunu bilmirdi. Bizə ruhiyyə verirdi. Deyirdi ki, düşmənin sayından, silahından qorxmayın, bizim Allahımız var.

Gözlərim dolsa da, özümü cəmlədim. Çətin idi. Bilmirdim öz dərdimi çəkim, ya anamla uşaqların dərdini. Əli də yox idi ki, təsəlli verə. Ən azı anamı sakitləşdirə bilərdi. Anam özünü vurur, sakitləşmirdi. Yaxasına apardığı əllərindən tutub deyirdim ki, əsgərlər ailələrindən uzaqdır, onların qarşısında belə etmə, düşmənlə qabağına gedə bilməzlər.

Amma anam eşitmir, nalə çəkirdi. Axırı onu qorxutmaq qərarına gəldim. Sərt şəkildə dedim ki, belə etsən atamın dəfninə qalmayacaqsan.

O, qəzəblə cavab verdi: Ey saçıkəsik, beynin qızıb, dərk etmirsən başımıza nə iş gəlib.

Dedim: Niyə bilmirəm! Amma soruşuram ki, atam İmam Hüseyndən (ə), ya biz Xanım Zeynəbdən (ə) əzizik?!

Sonra qucaqlayıb astadan Xanım Zeynəbin (ə) müsibətini yada saldım. Ağlayır, deyirdi ki, qurban olum Zeynəbə.

Sonra Zeynəb xanım anamı qucaqlayıb sakitləşdirmək istədi. Anamı öpür, deyirdi ki, balalarına xatir sakit ol.

Anamsa deyirdi: Kölgəsi başımız üstündən gedib, haradan tapım?

Ətrafımızdakılara nəzər saldım. Atamın iş yoldaşları, əsgərlər, qüslverənlər, oradakı bütün adamlar qüssə ilə bizə baxırdı. Qüslverən kişilərdən biri divarın dibində əyləşib ağlayırdı. Hüseyn Eydi də fikrə getmişdi. İstəmirdim Hüseyn bizə görə dizlərini qucaqlayıb belə yasa batsın. Ruhıyyəni dəyişmək üçün yaxına gedib Hüseynə dedim:

Nədir gəmilərin batıb, nə fikrə getmisən?

Başını qaldırıb mənə baxdı. Gözlərində həmdərdlik oxunurdu. Gülümsündüm ki, atamın şəhadət qüssəsinə dözmədiyimi düşünməsin. Oradakı əsgərlərdən biri mənim gülümsündüyümü görüb yaxına gəldi, dedi ki, mənim dostum şəhid olub, sən gülürsən?

Bilmədim nə deyəm. Yəqin ki, bu əsgər indi gəlmişdi, məni anamla, uşaqlarla görməmişdi. Onu qane edəcək bir tonda dedim: Yox, şəhadət gülməli deyil. Əksinə, çox gözəldir. Mən başqa şeyə gülürdüm.

O vaxta qədər susan Hüseyn Eydi meydana atıldı: Nə var, nə xəbərdi? Sənin şəhid dostun bu xanımın atasıdır!

Əsgər yerində donub qaldı. Başını aşağı salıb xəcalət çəkə-çəkə üzr istədi və uzaqlaşdı. Dedim: Narahat olmayın. Siz atamı haradan tanıyırsınız? Nə vaxtdan tanışsınız?

Dedi: Son günlərdə Yol Polisində 106 pulemyotla iraqılların qarşısında dayanmışdıq. Sonda ağır atəşə tutdular. Yerimizi dəyişə bilmədik. (ağlamağa başladı, titrək səslə sözünə davam etdi) Birinci mərmə arxa tərəfimizə düşdü. İkinci mərmə düz qabağımızda partladı, qəlpəsi Ağ Seyidə dəydi. Bu bəəsçilər çox namərddir...

Ağladığı üçün çətinliklə danışdı: Cəmi bir neçə gün bir yerdə olmuşuq. Amma Seyidin aşiqi idim. Uşaqlar bilirlər ki, ağ Seyid mənim eşqim idi. Onda ümitsizlik görmədim. İraqlılar hücum edəndə geri çəkilmək istəyirdik. Ağ Seyid bizi sakitləşdirir, elə ruh verirdi ki, deyirdik Rüstəmik. Özünü bir an sakit durmazdı. Deyirdi bir an mürgüləsək, düşmən azğınlaşıb irəli gələcək. Mərmə altında namazını qılırdı. Ağ Seyidin işlərinə heyran idim. Xoş sizin halınıza ki, belə bir insanın kölgəsində olmusunuz - sonra mənə atama məxsus bir məxmər səccadə, Quran kasetləri yığılmış qutu və maqnitofon verdi – son günlər maqnitofonu daim açıq idi.

Durmağa təqətim qalmamışdı. Anam nalə çəkir, deyirdi: Hara getdinsə sevgi qazandın. Səni görən müridin oldu. Kaş bu qədər yaxşı olmayaydın. Sonra yenə deyirdi: Əbu Əli qəlbimə od vurdun!

Anamın sözləri və göz yaşları adamı üzürdü. Ağlamaq istəsəm də, ağlaya bilmirdim, əvəzində ruhi sıxıntımla güclənirdi. Onu

sakitləşdirmək üçün yenidən qorxutmalı oldum. Sərt danışığım onu sakitləşdirdi, amma çox keçmədi, yenidən başladı. Bu dəfə Möhsin onu sakitləşdirmək istədi: Ağlama, biz də hamı kimi. İndi hamı bu vəziyyətdədir. Yaxşı deyil, dözümlü ol...

Zaman ötürdü, ürəyim atırdı atamı görmək üçün. Əsgər əmanətləri verib deyəndə ki, son günlər daim Quran oxudurdu, özümü saxlaya bilmədim, hönkürdüm. Yeganə istəyim onu görmək idi. Ətrafdakılara müraciətlə atamın harada olduğunu soruşdum. Dedilər qüsl, kəfən işi qurtarıb, məsciddədir.

Bilirdim ki, cənazə yuma yerində su yoxdur. Bu günlərdə şəhidlərə qüsl əvəzi təyəmmüm edirdilər. Narahatlıqla atamın iş yoldaşlarına dedim ki, başqa şəhidlərə qüsl vermirik, atama qüsl verdiniz? Dedilər su az olsa da, Seyidə qüsl verdik, hər halda iş yoldaşımız idi.

Dedim atamı görmək istəyirəm, xahiş edirəm heç kim dalımca məscidə gəlməsin.

Hamı susdu. Mən tərpənən kimi anam da qalxdı ki, dalımca gəlsin. Qəhərlənmiş halda dedim ki, ana, icazə ver bir neçə dəqiqə atamla təklikdə qalım.

Məscidə yaxınlaşdım. Taxta qapının kandarında dayandım. Qapını açmağa cürətim çatmadı. Hətta pəncərədən baxmağa ürək etmədim. Bir qədər səbr etdim. Sonra başımı qaldırıb məscidin daxilinə baxdım. Yerdə üzü qibləyə kəfənlənmiş cənazə vardı. İçəri işıqlı olmasa da cənazənin üstünə bayırdan işıq düşmüşdü. Hövsələm daraldı, qapını açıb içəri keçdim. Bədənim əsirdi, ayaqlarım sütləşmişdi. Ayaq üstə dayana bilməyib dizi üstə oturdum. Titrəyən əllərimin köməyi ilə irəli hərəkət etməyə başladım. Bu vəziyyətdə onu çağırmağa başladım: Ata, ata... Kaş birçə dəfə həmişəki kimi cavab verəydi.

Göz yaşları bütün çöhrəmi islatmışdı. Hövllənmişdim. Ata, ata çağıranda arada İmam Hüseyn də deyirdim. Axı yeganə təsəlli yeri İmam Hüseyn idi!

Atamın mehriban çöhrəsini görməyə nə qədər şövqüm olsa da, cənazəyə çatanda əllərimin titrəyişi şiddətləndi, nəfəsim daraldı. Bir an sanki hər yer zülmətə qərq oldu, gözlərim görmədi. Ürəyim sıxıldı. Sanki burulğanda çabalayırdım. Nəfəsim kəsilirdi. İçdən nalə çəkdim ki, ya Hüseyn, fəryadıma çat. Hərəkətsiz əllərimlə atamın başını sinəmə sıxdım. Kəfənin üstündən öpməyə başladım. “Ata, ata, mənə cavab ver”, dedim. Qalx ayağa, gör ana nə edir, qalx uşaqlara bax! Başımı yavaşca yerə qoyub, kəfənin bağını açmağa başladım. Göz yaşları

gözümü tutmuşdu, görə bilmirdim. Amma yenə çalışırdım ki, yaxşı görəm. Üzünü açdım. Necə də nurani olmuşdu. Atam gözəl idi. Çatma qaşları, qəhvəyi saçları, duru gözləri vardı. Arıq, uzun, idmançı görkəmi vardı. Üzünə işıq düşürdü. Əyildim ki, çöhrəsini daha yaxşı görə bilim. Qəlpə soldan qulağını və yanağını aparmışdı. Üzünün sümüyü görünürdü. Bir gözü və alınının bir hissəsi də getmişdi. Sanki qəlpə dəyən tərəf sıyrılmışdı. Şükür ki, əzilməmişdi, beyni dağılmamışdı. Üzündə və kəfəninə qan görünmürdü. Bir də nəzərdən keçirdim. Üzünün sağ hissəsi salamat idi, cazibəli gözü açıq qalmışdı.

Başdan ayağa nəzərdən keçirdim ki, daha nə yarası var. Bədəninə xırda qəlpə yaraları olsa da, başından aldığı zərbədən keçinmişdi. Gözündən öpdüm. Sağollaşdığı anları xatırladım. Son dəfə ötən gün axşamüstü görüşdük. Məni qucaqlayıb öpmüşdü. Açıq gözünü qapamaq istədim. Cənazə yuma yerində bu işi görürdülər. Amma atamın gözünü qapaya bilmədim. Dedim nə olub, demək istəyirsən ki, dünyadan gözüaçıq getmişən? Sonra üzümü üzünə yapışdırdım. Fəryad çəkmək istəyirdim. Əlimi köksümə salıb ürəyimi çıxarmaq istəyirdim. Başını sinəmə sıxıb yalvardım, Allaha and verdim ki, bir söz de!

Əlini qaldırıb başıma qoydum. İstəyirdim başımı sığallasın. İnana bilmirdim ki, hər şey tamamlanıb. Başımı sinəsinə qoyub ürək döyüntüsünü eşitmək istədim. Deyirdim bəlkə səhv ediblər, sağdır. Amma ürəyinin səsi gəlmirdi. Kəfənin aşağı bağını da açdım. Ayaqlarından öpüb üzümə yapışdırdım. Bu ayaqları kəbellə döyüb zolaqlamışdılar, bu ayaqlar uzun yol gəlib qana bələnmişdi, bu ayaqlar bazarda yük daşımaqdan yaralı idi. Sonra əlini əlimə aldım. Sağollaşan zaman əlimi sıxan əl idi. Əlimi əlinə sürtüb çəkdiyi çətinlikləri xatırladım. Xürrəmşəhrin qaynar yay günlərində oruc ağızla işə gədirdi. Qaynar qırı yerə çiləyib asfalt vuranda bu əllər yanmışdı. Amma indi qəlbim yanırdı, onun əlləri isə buz kimi idi. Bütün vücudum yanırdı və onu soyudacaq heç nə yox idi. Uşaqlıqda məni qolları arasına alar, öpər, nəvaziş göstərərdi. Mən də nazlanardım. İndi də başımı qoluna qoymaq istədim. Kaş yenə qucaqlayaydı!

Uşaqlıq dövrü yadıma düşdü. Söhbətə başladım. Ona çəkdiyi əziyyətlərdən danışdım. Gördüyü işlərdən söhbət etdim. Keçdiyi yolları yada saldım. Dedim ata, mənim cəmi on yeddi yaşım var, sən mənə lazımsan. Səni istəyirəm, həmişəlik istəyirəm. Beş yaşlı Zeynəb, yeddi yaşlı Səid, doqquz yaşlı Həsən, Mənsur, Leyla, anam üçün istəyirəm.

İndi ana sənsiz necə qalsın? Mən uşaqlarla nə edim? Sənin dürdanən Zeynəb sənə nə qədər bağlıdır!

Atam çox mehriban idi, yetimlərə xüsusi diqqət göstərirdi. Qonşumuzda ailə başsız qalmışdı. Atam xörək, ən azı göyərti ya ayrandan qonşuya verməmiş süfrəyə oturmazdı. Həm də qoymazdı biz aparaq, özü aparardı. Qonşunun yetim uşaqlarını o qədər sevirdi ki, paxıllığımız tuturdu. Əlbəttə, atam çalışardı ki, o ailəni narahat etməmək üçün bu işləri gizli görsün. İndi isə biz yetim qalmışdıq. Bilmirəm nə üçün bunu xatırladım, içim alışıdı. Atamın işlərini, rəftarlarını yada salıb düşünürdüm ki, sanki müsafir olduğunu, vaxtının azlığını bilirmiş.

Son ramazan yadıma düşdü, 1980-cı ilin ramazanı. Orucluq yaya düşmüşdü, hava çox isti idi. Biz uşaqlar bütün yay gecələrində olduğu kimi damda yatmışdıq. Gecə yarı oyandım. Su içmək üçün aşağı düşdüm. Gördüm atam səcdə halında ağlayır. Geri döndüm ki, mənə görüb narahat olmasın. Sonralar da gecə həmin vaxt duranda eyni səhnəni görürdüm. Demək, o hər gecə bu halda olurdu. Bir dəfə onu izlədim. O, hamını yuxuya verəndən sonra səccadəsini salır, ibadət edirdi. Sübhə qədər ibadət edər, obaşdana (imsak) bizi oyadardı.

Gözəl günlər idi! Xoşbəxtliyi yenicə dadırıdık, çətinliklər azalmışdı. Ağır illər yola salmışdıq. O illərdə atam bazarda yük daşıyır, evlərdə bənnalıq, santexnika işləri görürdü. Maddi durumu yaxşı olmayanlardan pul almırdı. Hansı ki, özümüz o pula ehtiyacılı idik. İşinə, vədinə söz ola bilməzdi. Bələdiyyə mənzilinə köçəndən sonra da neçə illər qədim məhəllədən iş üçün dalınca gələrdilər. Deyirdilər Seyidin əlində bərəkət var, işi də ürəkdən görür.

İndi Seyid getmişdi, mən kənarında dayanıb ağlayırdım!

Ötən gün uşaqları mənə tapşıranda başa düşmədim ki, məndən nə istəyir. İndi isə çiynimə qoyduğu yükün ağırlığını hiss edirdim. Təkrar başımı sinəsi üstünə qoydum. O günləri xatırladım ki, mənə küçənin başına göndərər, küçənin başında məmurların olub-olmadığını bilmək istərdi. Şübhəsiz, o həyəcanlı anlarda bu qəlb sürətlə döyünürmüş.

Bilmirəm keçmiş xatırlamağım nə qədər vaxt apardı. Başımı qaldırıb üzünə baxdım. Mənə elə gəldi ki, hazırki dözümsüzlüyümdən narahatdır, əziyyət çəkir. Bilirdim ki, ruhu başımın üzərində dayanıb baxır. Sonra özümə ürəyim yandı. Onu itirdiyim üçün kimsəsizlik hiss etdim. Ona acığım tutdu. Rəhmsizliklə dedim: Nə üçün biz əzab çəkək?

Nə üçün bizi qoyub getdi? Nə üçün bizi nəzərə almadı? Axı bu addımı necə atdı?

Sonra da özüm özümə cavab verirdim: O düz etdi. Allahla əhdinə əməl etdi. Ata getməsin, o birilər getməsin, bəs kim getsin?!

Sonra xəcalət çəkdim, atamdan halallıq istədim: Ata, sən deyən kimi olmadımsa, sənə əziyyət verdimsə, məni bağışla. Üzərimə qoyduğun vəzifəyə əməl etməklə əvəzini çıxaram!

Atamla danışdığım zaman bir neçə dəfə arxadan qapının döyüldüyünü eşitdim. Atamdan ayrılmaq istəmirdim. Dizi üstə oturub alınından, üzündən öpürdüm. Saçlarını sığallayırdım. Saçlarının yumşaqlığını hiss edirdim. O bir gözü məni heyran edirdi. Sanki sevincdən işıldayırdı. Dərisinin rəngi, görünüşü ilə bu günə qədər gördüyüm meyitlərin heç birinə bənzəmirdi. Dərisi tərəvətli idi. Sanki yatmışdı. Sağ olduğu vaxtlardakından gözəl idi. Hətta alnında, gözünün ətrafında olan qırıqlar hamarlanmışdı. Çöhrəsi o qədər nurlu idi ki, kəfəni açanda bir müddət əlimi toxundura bilmədim.

Qapı təkrar döyüləndə məcbur oldum ki, kəfəni bükəm. Açmaq da çətin idi, bükmək də. Son dəfə gözündən öpüb, halallıq istədim, sağollaşdım. Kəfəni bükməklə sanki hər şeyə son qoyulurdu. Son görüş, son nəvaziş, son öpüş! Dedim Pərvərdigara, mənə kömək ol. Axı atamdan necə ayrılıp? Atamı aldın, eşqini də al. Eşqini qəlbimdən çıxar, bəlkə ayrılığa dözdüm. Kəfəni büküb, alnımı alnına qoydum. Əllərimi iki tərəfdən üzünə yapışdırıb dedim ki, ata, Allahdan istə bizə səbir versin.

Bir sözünü xatırladım. Birinin ölüm ya şəhadət xəbəri gələndə deyərki ki, mən təbii, yataqda ölmək istəmirəm. Soruşdum ki, ölüm də təbii, qeyri-təbii olur? Dedi təbii ölüm odur ki, xəstəlikdən ya bir hadisə nəticəsində öləsən. Sual verdim ki, başqa necə ola bilər? Dedi: Allahın razılığı yolunda, Allahın razılığı üçün bir iş görəndə ölüm!

Dedim yəni gedib döyüşə?

Dedi: Təkcə müharibə deyil ki. Bir insan məzlumun haqqını zalımdan alanda ölsə gözəl ölüm olar. Əgər bir kişi ailəsinə ruzi qazanmaq yolunda ölsə gözəldir. Amma bütün bunlar azdır. İnsanın bütün işləri Allahın razılığı üçün olmalıdır.

Artıq ayrılmaq vaxtı idi. Çölə çıxmaq içəri daxil olmaqdan çox çətin idi. Mən içəriyə ümidlə daxil olmuşdum. Deyirdim şəhadəti yalan xəbər olar. Amma qulağımı sinəsinə qoydum, ürəyi vurmadığından əmin oldum ki, atam gedib. Bu isə çox çətin idi. Bir an Xanım Zeynəbi

yada saldı. Atamla sağollaşıb, qapıya doğru hərəkət etdim. Ayaqlarımda güc qalmamışdı. Vücudum bir parça daşa dönmüşdü. Halım çox pis idi. Qapıya çatanda “ya Hüseyn” dedim. Bir güc gəldi, ayağa qalxdım. Atama son dəfə baxdım. Qapıdan çıxmamış yaylığını, çadramı qaydaya saldım. Gözlərimi, üzümü əlimlə sildim. Üzümdən bilinirdi ki, atamın yanında nə hala düşmüşəm. Ürəyimdən keçirdi ki, məsciddən çıxan kimi baş götürüb qaçım, hamıdan, hər şeydən uzaqlaşım. Heç kimi görmək istəmirdim. Kimsə məndən nəse soruşmasın! Çünki daha danışa bilmirdim.

Qapıdan çıxan kimi mənə yönələn baxışların ağırlığını hiss etdim. Zeynəb, Səid, Həsən mənə tərəf qaçdılar. Sanki məndən eşitmək istəyirdilər ki, ata şəhid olub. Gözlərini mənə dikib dayanmışdılar. Onlara demişdim ki, ağlamayın. Amma gözlərindən bilinirdi ki, ağlayıblar. Zeynəb irəli gəlib, sual verdi ki, ata şəhid olub? Məndən cavab gözləyirdilər. Dolmuş vəziyyətdə “bəli, ata şəhid olub”, dedim.

Bir an dondular. Həsən saçını əli ilə daraqlayıb möhkəm çəkdi. Bu yolla göz yaşının qarşısını almaq istəyirdi. Səid və Zeynəb də dolub durmuşdular. Kimsə onları ağuşuna almalı idi. Birdən üçü də mənə qucaqlayıb ağlamağa başladı. Mən əyilib uşaqları qucaqladım, dedim: Ata Allahın yanına gedib. O bütün qüssələrdən azad olub. Siz sevinməlisiniz ki, ata rahatlaşıb. Ata yuxarıdan baxır, bizi, bizim işlərimizi görür.

Anam bir neçə addım qabaqda, məscidin kənarında əyləşmişdi. Mənim görkəməmdən, simamdan nə qədər ağladığımı hiss edib hönkürdü. Çox ağır idi. Sanki hamı gözləyirdi ki, atamın şəhadət xəbəri yalan olsun. Məndən xoş xəbər gözləyirdilər. Anam ağlaya-ağlaya mənə kürcə təsəlli verirdi.

Yaxınlaşıb qucaqladım, yenidən Xanım Zeynəbdən danışmağa başladım. Ağlayır, deyirdi fəda olum Zeynəbə. Sonra yenə ərəbcəyə keçirdi. Bilmirdim uşaqlara baxım, ya anamı sakitləşdirim. Nə edim, öz hayıma qalım, ya oradakıların dərini çəkim. Bu insanların həyatı təhlükədə idi, hər an düşmən təyyarələri, topxanaları atəş açmağa bilirdi.

Atamın dostları irəli gəldi. Tanımadığım adamlar idi. Dedilər xoş Seyidin halına. Sonra məndən soruşdular ki, nə iş görməliyik?

Yubanmaq faydasız idi, camaat əziyyət çəkirdi. Dedim yaxşı olar qəbrini hazırlayaq.

Dedilər bir qəbir qazmışdıq, su çıxdı. İkincisini qazırıq.

Dedim fərqi nədir, o qəbirdə də kimsə dəfn edilməlidir.

Dedilər qalsa, suyu yerə hopar.

Soruşdum ki, öz qazdığı qəbirlərdən neçəsi qalır. Dedilər hamısında su var.

Xərək gətirib atamın cənazəsini götürdülər. Salarvənd, Pərvizpur, qüslverənlər, bələdiyyə işçiləri, bir neçə nəfər əsgər, bir neçə könüllü orada idi. Qəbirə tərəf aparılanda çox qərribə idi.

Nə vaxt qohumlardan biri rəhmətə gedirdisə, bütün qohumlar, tanışlar dəfnə toplaşır. Amma atamın dəfnində həmin adamlardan heç kim yox idi. Hətta babam da yox idi. Kövrəldim. Seyyidüşşühəda, yerdə qalmış cənazələri xatırladım. İmamı nəinki dəfn etmədilər, hətta nəşi üzərindən at sürdülər. Ailəsini əsir götürdülər. Atamın qəribliyi İmamın qəribliyi ilə müqayisədə heç nə idi.

Zeynəbin qəribliyi yadıma düşdü və ondan kömək istədim. Dedim fəryadıma çat, kömək et, özümü toplayıb yola davam edirəm. Bu düşüncələr iradəmi möhkəmləndirdi. Məsciddəki göz yaşları da yüngülləşdirmişdi. Getdim atamı görüm, söhbət edirəm. Özümdən ixtiyarsız sellənən göz yaşları yükümü azaltmışdı. Dəfndə iştirak edənlərin “la ilahə illəllah” sədaları və yol boyu haldan düşüb yıxılan, zorla qalxan anamın nalələri bir-birinə qarışmışdı. Anamın halı çox pis idi. Qəddi əyilmişdi. Bir əli ilə qarnı, o biri əli ilə belindən tutub zorla gedirdi. Mən də gah cənazə ilə, gah qabaqda, gah da arxada hərəkət edirdim. Müsibətimiz çox ağır idi. Amma hiss edirdim ki, Allah bir səbir lütf edib. Naməlum şəhidlərin məzarı yanından keçəndə nəzər saldım. Son bir neçə gündə xeyli naməlum şəhid dəfn edilmişdi. Utanırdım. Özümə deyirdim ki, biz heç olmaya bir neçə nəfərlə atamı dəfn edirik. Bəs onların dəfnində kimləri vardı? Adlarını da bilmədik ki, qəbirlərinin üstünə yazaq.

Qəbirə çatanda cənazəni yerə qoydular. Anam qəbiri görəndən sonra sanki bütün ümidləri qırıldı, özü demişkən, evi başına uçdu. Yerə oturub torpağı ovucalayır, başına, üzünə tökürdü. Deyirdi ki, qəlbimə od vurdun, Əbu Əli; bu yetimlər nə olsun?

Cənazənin kənarında nalə çəkib deyirdi: Qamətinə bax! Qalx ayağa, Zeynəbi gör. Bu həmin nazladığın Zeynəbdir. Qalx cavabını ver. Könlünü al, qoyma ağlasın.

Sonra cənazəyə sarıldı. Leyla da cənazəni qucaqlamışdı. Möhsin, Mənsur, Həsən və Səid cənazəni dövrəyə almışdılar. Möhsin və Mənsur anamı qucaqlayıb sakitləşdirmək istəyirdi. Zeynəb xanım anamı öpüb

təsəlli verirdi. Məryəm xanım deyirdi ki, özünü bu qədər üzmə, uşaqlarını fikirləş.

Atamın iş yoldaşları qardaşlarımı kənara çəkib nəvaziş göstərirdilər. Qərribə səhnə idi. Əsgərlər təsirlənib ağlayırdı. Bəziləri siqaret çəkirdi. Gedib gəlir, oturub durur, “Allahu əkbər” deyirdilər. Mənə elə gəldi ki, atamın cənazəsini qəbirə özüm qoymalıyam. Səsim titrəsə də, özümü toplayıb dedim ki, atamın cənazəsini qəbirə özüm qoyacağam.

Atamın iş yoldaşları ağlamağa başladı. Qüslverənlərlə bir ağızdan dedilər ki, biz bu işi görərik.

Qəbirə enib cənazəni istədim.

Anam məni qəbirdə görüb fəryad qopardı. Babamı, dayılarımı səsləməyə başladı: Həqqəli, Nadəli, haradasınız? Dadıma çatın, qəlbimin atəşini söndürün. Aman qəlb atəşindən!

Sonra atama müraciətlə dedi: Ey kimsəsiz, səni qərribə dəfn edirik!

Anamın atəşi hər an güclənirdi. Kürdcə, ərəbcə danışdı. Özündən ixtiyarsız ayağa qalxır, yenə də otururdu. Ərəbcə sözləri daha təsirli olurdu. Bir tərəfdə də uşaqlar ağlayırdı. Beş yaşlı Zeynəbin səsi bütün səslərdən uca idi. Anamın görünüşü, göz yaşları ətrafdakıları da ağladırı. Ağa Pərvizpur və yanındakılar deyirdilər ki, dəfni yubatmayın, ağa Seyidin xanımı və uşaqları üçün çətindir.

Anama dedim: Axı söz vermişdin ki, səbirli olacaqsan. Gör nə qədər adam var. Onlar elə qohumdur, qardaşlarımızdır. Axı nə fərqi var. Onlar da bizə həmdərdlik edir. Xanım Zeynəbi yadına sal ki, bir nəfər təsəlli verən yox idi. İmam Hüseynin övladlarını yadına sal, onlara əl qaldırdılar. Burada hamı sənin övladlarınla mehribandır, onlara nəvaziş göstərirlər.

Sonra dedim ki, cənazəni verin.

Qüslverənlərdən biri qəbirə düşdü. Kişilər irəli gəlib cənazəni qaldırdılar. Anam nalə çəkdi, qorxmuş uşaqlar anama daha çox sıxıldı. Son günlərdə Leylanı gözdən qoymurdum. İndi ucadan ağlayırdı. Heç cür sakitləşdirə bilmirdim. Bütün fikrim anamda idi. Amma Əli burada olsaydı bu qədər çətinlik olmazdı. Anamın nalələri bədənimə titrədirdi. Beynim tormozlanmışdı. Bilmirdim qəbirdən çıxıb qucaqlayım, ya nə edim? Anama qərribə bağlılığım vardı, onun narahatlığına sakit baxa bilmirdim. Anam evdən çıxanda geri qayıdana qədər gözümlə qapıda qalırdı. İndi başına torpaq atmaqla düşüncəmi, ruhumu viran qoyurdu. Qəlbim bir parça oda dönürdü. Sanki nəfəsim kəsiləcəkdi. Elə bil kimsə havanın yolunu kəsmişdi. Başımı qaldırıb göyə baxdım. Ətraf zülmət,

toz-torpağa qərq olmuşdu. Yalnız bunu deyə bildim: Ana, səni atanın ruhuna and verirəm, sakitləş. Səni Xanım Zeynəbə and verirəm, səbirli ol. Bax bu uşaqlara, keçinirlər.

Andlarımdan sonra sakitləşdi, aram ağlamağa başladı. Ağa Pərvizpur bir neçə nəfərlə cənazəni qaldıraraq bizə ötürdü Qoca qüslverən kişi ilə cənazəni aldıq. Atamın başını sinəmə sıxıb öpdüm. Amma bütün bədənim süstləşmişdi, dayanmağa gücüm qalmamışdı. Vücuduma bir zəiflik hakim olmuşdu. Beynim donurdu, ağlaya da bilmirdim. Gücümü toplayıb zorla deyə bildim ki, mənə kömək edin, daha bacarmıram.

Bir nəfər özünü qəbirə çatdırıb cənazədən yapışdı. Qəbirdən çıxmağa gücüm yox idi. Zeynəb xanım və Leyla qollarımdan yapışaraq qaldırdılar. Ayaq üstə dayana bilməyib yerə sərildim. Atamla görüşün son anları idi. Əyilib qəbirə baxırdım. Onun üzünü açıb təlqin oxumağa başladılar. Təlqin səsinə eşidəndə elə bildim qiyamət qopdu.

İmam Sadiq (ə) məscidində və Cümhuriyyət Partiyasının divarında yazılmışdı: Qırmızı şəhadət Əli və Ali Məhəmməd (s) xəttidir!.. Mənim üçün həmişə dəyərli olan bu cümləni yada salanda xəcalət çəkdim. Özümü ələ aldım. Son ana qədər atamla olmuş əsgər dedi: Ağa Seyid, and olsun pak qanına, sənin intiqamını alacağam. Mən getmək istəyirdim. Amma indi geri çəkilmək əmri də gəlsə, Xürrəmşəhrdən çıxmıyacağam. Qoymaram şəhidlərin qanı bata.

Əsgərin bu sözləri uşaq vaxtı atamın bizə oxuduğu bir şeiri yadıma saldı. Qədim kürd və lor şeiri idi: Başımın üstündə hər şey qəşəngdir...

Qəbirin içindəki adam anama dedi: Xanım Seyidə, gəl halal et.

Anam zarıyaraq “axı mənim nəyim var ki, onu halal edim, o məni halal etməlidir” dedi.

Məzarın başına gəlib dedi: Seyid, üzüm qaradır. Səndən halallıq istəyirəm. Həyatın eniş-yoxuşlarında sənə şərik olmağa çalışdım. Səhlənkarlığım olubsa bağışla. Məndən incimisənsə, halal et. Əgər haqqımız olubsa, sənin də halalın olsun. Bizdən razı ol, inşallah Allah da səndən razı olar.

Yenə qəlbim alışırdı. Həm anam, həm də atama ürəyim yanırırdı. Hər ikisi həyatda çox çətinlik çəkmişdilər. Ömür yolları bir-birinə bənzəyirdi. İkisi də uşaq yaşda yetim qalmışdılar. Anam üçün daha çətin olmuşdu. Çünki anasızlıq qız övlad üçün daha dözülməzdir.

Əhləd daşları düzüləndə qəlbimdə qovğa qopdu. Qəbirin kənarında oturub iri torpaqları ovurdum. Sanki bütün vücudum bir gözə çevrilib cənazəyə dikilmişdi.

Daşlar düzüləndə inanırdım ki, hər şey bitib. Anam atamla halallaşandan sonra səsi çıxmırdı, donmuş vəziyyətdə baxırdı. Sanki qışqırıqlar onun canını almışdı. Arabir zəif səsinə eşidirdim.

Bütün diqqətim atamda idi. Son daş qoyulandan sonra hər şey tamamlandı. Qəbiri torpaqlamaq istəyəndə dözə bilmədim. Ayağa qalxdım. Ayaqlarım əsirdi. Çətinliklə də olsa qəbirdən uzaqlaşdım. Amma geri dönüb məzar başına yığışanlara baxanda hiss etdim ki, düz iş görmürəm. Geri qayıtdım. Yerə oturdum. Qəbirin kənarındakı torpaqları əlimlə qəbirə aşırmağa başladım. Dodaqlarımın altında deyirdim: Ata, yat, rahat yat. Asayış vaxtın çatdı.

Kaş Əli və dostları da burada olaydı. İlahələr oxuyaydılar, şəhidlərin dəfnində söylənən şüarlardan deyəydilər. Heyif ki, mərasimə sükut və qürbət hakim oldu. Özüm də ucadan nəsə oxuya bilmirdim. Məclislərdə eşitdiyim növhəni ürəyimdə oxumağa başladım.

Ey Hüseynin xeyməsi, bu nalə nə,
Buraxıldıq talehin öhdəsinə...

Qəbirin üstündəki torpağı səliqəyə saldılar. Bir daş parçası gətirib qəbirin üstünə qoydular. Ağa Pərvizpur daşın üzərində qara rənglə yazdı:

Şəhid Seyid Hüseyn Hüseyni
Qəlpə yarasından şəhid olub.
Tarix: 9/29/1980

Sanki rövzə məclisində idim:

Ey qərib Hüseynim,
Ey şəhid Hüseynim...

Artıq kimisə görmür, nəsə eşitmirdim. Aləmi toz-duman bürümüşdü. Bizi qəbir üzərindən necə qaldırdılar, Cənnətabaddan necə çıxardılar bilmirəm. Amma rövzə səsi eşidirdim...

Zeynəb xanım uşaqların əlindən tutdu, yola düşdük. Şeyx Salman məscidinə çatanda gün batmışdı, hava qaralırdı. Biz məscidə daxil olan kimi qonşularımız, oradakılar bizi əhatəyə aldı. Qulami əminin arvadı, Nənə İsmail, Dərviş əminin arvadı, Nənə Səlimə, Nənə Reza anamı və uşaqları qucaqlayıb öpür, təsəlli verir, ağlayırdılar. Nənə Reza deyirdi ki, atamı son dəfə görəndə bu hadisəni hiss edib, üzü çox nurani imiş. Rəftarlarından bilinirmiş ki, bu adam yol üstədir.

Bəndəri ləhcəsində danışan Qulami əminin arvadı da ağlayır, onun sözlərini təsdiqləyirdi: Ağa Seyidi görəndə hiss etdim ki, bu dünyanın adamı deyil. (Sonra üzünü mənə tutdu) Əminin bağı çatlayır, tək idi, qardaşı getdi təkdən də tək oldu.

Qonşular həyətdə palaz sərdilər, anam və uşaqlar əyləşdi. Ağlayır, anamla həmdərdlik edirdilər. Divara söykənmiş anamınsa daha ağlamağa heyi qalmamışdı. Arabir astadan səsi eşidilirdi. Bilinmirdi ah çəkir, sızıldayır, ya nə edir.

Halım pis idi. Bir yerdə dayana bilmirdim. Sanki boğulurdum. Nə edəcəyimi bilmirdim.

Atamın sözlərini xatırladım: Heç bir şəraitdə ümidinizi itirməyin. Sayımız irəqlilərdən az olsa da, bizim İmamımız var. Bizim imanımız var. Qoy dünya qarşımızda dayansın, qorxu yoxdur. Tarix təkrarlanır. İmam Hüseynin (ə) qarşısında dayanmış Yezid qoşununun da sayı çox idi.

Bu sözlər içimdəki atəşi sərinlədirdi. Anam da sakitləşirdimi? Buna görə narahat idim. Ona ürəyim yandı, Allahdan onun üçün səbir istədim. Ona baxdım, Quran oxudum. “İyyakə nəbudu və iyyakə nəstəin” ayəsini təkrarlayıb ona tərəf üfürürdüm ki, sakitləşsin.

Bir az ötdü, hiss etdim ki, artıq burada qalmaq olmaz. Ayağa qalxdım, anama dedim ki, mən getməliyəm. Anam soruşdu ki, hara? Dedim Came məscidinə. Zeynəb xanım soruşdu ki, ana, nə etmək istəyirsən? “Ana” sözünü o qədər səmimi dedi ki, istədim üzündən öpəm. Dedim gedək işimizlə məşğul olaq, nə vaxta qədər oturacağıq.

Anam yalvarışla dedi: Zəhra, məni tək qoymayın. Atan vardı, rahat idim. Amma indi...

İmkan vermədim sözünü bitirə: Narahat olma, uzağa getmirəm. Elə buralardayam.

Leyla ilə Zeynəb xanım da ayağa qalxdılar. Zeynəb xanım astadan dedi: Sizə fəda olum, kaş qohumlarınızdan kimsə olaydı.

Sonra anamı qonşulara tapşırıb dedi: Allaha xatir, onu tək qoymayın. Mən də tez-tez ona baş çəkəcəm.

Məsciddən çıxdıq. Küçədə Zeynəb xanımla Leyladan ayrılıb Came məscidinə üz tutdum. Məscidin qapısında tanış adamlar yaxınlaşıb başsağlığı verdilər. Çox çalışdım ki, göz yaşlarımı saxlayım, sakit cavab verim. Qızlar başıma yığışdı, təsəlli verdilər, ağladılar. Hamıdan çox Rəna Tüccar ağlayırdı. Dedim axı siz bilirdiz atam şəhid olub, nə üçün demədik?

Zöhrə Fərhadı dedi: Doğrudu bilirdik, amma sənə demək asan deyildi. Bilmirdik ki, səbirlə qarşılayacaqsan. İndi gördük, rahatlaşdıq.

Çətinliklə özümü ələ alıb dedim: Allaha şükür edirəm ki, atam arzusuna çatdı. Həmişə deyirdi ki, ölüm haqdır, amma Allahın razılığı yolunda ölüm dəyərlidir.

Başqa bir qız dedi: Elə bil atanın şəhadəti səni narahat etmir.

Dedim: Bu yolu özü seçmişdi. Uzun illər idi ki, belə bir ölümün arzusunda idi. Həm də bu qədər şəhid var, atam da onlardan biri. O biri şəhidlər də atamız, qardaşımız kimidir.

Azan verildi, onlardan ayrıldım. Dəstəməz alıb, şəbistana keçdim. Bir sütunun arxasında dayandım. Tək olmaq istəyirdim. Namaz qılıb raz-niyaza başladım. Atamın üzərimə qoyduğu məsuliyyət ağır idi. Ağlayır, deyirdim axı ailəyə necə başçılıq edə bilərəm? Allaha yalvarırdım ki, özün mənə kömək ol.

Daxilimdə gedən çarpışmadan yaxa qurtara bilmirdim. Bir söz deyir, sonra inkar edirdim. Atam Allahın razılığı üçün getməyibmi? Demək, Allah da əlimizdən tutacaq! Necə ola bilər ki, Allah səhrada bir bitkini qoruya, amma bizi yaddan çıxara?! Bəs təvəkkülün hanı?

Namazdan sonra bir az yaxşılaşdım. Həyatə çıxdım. Şam vermək istəyirdilər. 17 kiloqramlıq qablardakı pendiri çıxarmağa, çörəklə birlikdə adamlara paylamağa kömək etdim. Üst-başı toz-torpaqlı əsgər və könüllülərə balıq, badımcən və lobya konservi verdik.

İşləyə-işləyə baş verənlər barədə düşünürdüm. Atam gözlərimin önündən getmirdi. Yumruqla dəmir tabloya vurub “Bəni Sədr ordunu cəbhəyə buraxmır, Bəni Sədr xaindir” deməsini xatırladım. Bu xainə nifrətim sonsuz idi.

Necə görünürdümse qızlar çalışırdılar ki, məni əhatəyə alıb məhəbbət göstərsinlər. Xanım Purheydəri məscidin zəhmətkeş qadınlarından idi. İş arası gəlib üzümdən öpürdü. Onların münasibətindən bir az sıxılırdım. Hiss edirdim ki, mənə yazıqları gəlir.

Özümə sual verdim ki, məgər atan ölüb? Yox, mənim atam şəhid olmuşdu. Buna görə də adamlardan uzaq dayanmağa çalışırdım. Həm də anam və uşaqlar üçün darıxırdım. Şam vermək işi başa çatandan sonra Salman məscidinə getdim.

Hava tamam qaralmışdı. Səhər kim hara getmişdisə artıq məscidə qayıtmışdı. Qapının ağzında bir neçə nəfər keşik çəkirdi. Həyətdə ailələr divar boyu topa-topa əyləşmişdi. Divarın mehrab şəklində batıqları vardı, hər ailənin ərazisi aydın bilinirdi.

Anam dizlərini qucaqlayıb qəm içində divara söykənmişdi. Bir əli çənəsinin altında, digəri başında idi. Uşaqlar da qəm-qüssəli idilər. Anamı əhatəyə almışdılar. Təkcə Mənsur həyətdə gəzişirdi. Onları bu vəziyyətdə gördüm, qəlbim alovlandı. Uşaqları belə görmək ağır idi. Məni görüb ayağa qalxdılar. Səid, Həsən, Zeynəbi qucaqladım. Başlarını sıgallayıb nəvaziş göstərdim. Anam baxıb ağlamağa başladı. Bu dəfə anamı qucaqladım. Üzündən öpdüm. Ağlaya-ağlaya deyirdi: İndi atansız nə edək? Bu uşaqlar necə olsun?

Sözləri qəlbimi parçalayırdı. Anam ağladığı üçün həyəcanlanmış uşaqlar mənə baxırdı, özümü ələ aldım. İstəmirdim sınıım. Uşaqlarsa çox əziyyət çəkirdilər. Anama dedim ki, nə üçün ağlayırsan? Yaxşı olardı ki, ata avtomobil qəzasında ya bir xəstəlikdən öləydi? Bu sözlərimdən sonra dedi ki, həmd olsun Allaha.

Dedim: Bəs niyə dözümsüzlük göstərirsən?

Dedi: Ürəyim soyumur.

O qədər danışdım ki, axır sakitləşdi. Dedi: Zəhra, bilmirəm səndə nə var, sən danışanda rahatlaşıram.

Anamı o vəziyyətdə görmək mənə çətin idi. Uşaqlıqda anasını itirib çox əziyyət çəkmişdi.

Atamla ailə quranda da çətinlikləri çox olmuşdu. Amma bir yerdə xoşbəxt idilər. Anamın başı çiynində atamın ona eşqini izhar etdiyi anları xatırladım. Səkkiz uşaqları olduğu halda bir-birlərini bu qədər sevirdilər. Sanki yenidən ailə qurmuşdular. Atam evə gəlib görəndə ki, anam yoxdur, çox narahat olurdu. Anam qayıdana qədər bir yerdə otura bilmirdi. Özü işdən qayıdanda anamla oturub söhbət edərdi. Deyib gülərdilər. Atam anamdan həm bir neçə yaş gənc idi, həm də gözəl. Düşünürdüm anamda nə var ki, atam onu bu qədər sevir? Böyüdükcə, anamın mehribanlıq və səbrini gördükcə, atama haqq verdim, bu qadın sevgiyə layiq idi. Ən ağır maddi durumda anamın atamla rəftarı misilsiz idi. Atam evə əliboş dönüb xəcalət çəkəndə anam deyirdi:

Dünyanın axırı deyil ki, darıxma. Sabah da Allahın günüdür. Şükür ki, ac deyilik. Sonra cəld qalxar, nəşə hazırlayıb süfrəyə qoyardı, göstərirdi ki, evdə qazan qaynayır. Anam evin çətinliklərini heç vaxt babama, dayıma danışmazdı. Hətta təsadüfən söz düşsəydi deyərdi ki, mənim ərim zəhmətkeşdir, oğurluq etməyəcək ki!

Atam da anama çox diqqətli idi. Anamın eşqinə həyətdə Şahpəsənd gülü əkməmişdi. Bu gülə xüsusi qulluq edirdi. Ana Günündən bir neçə gün qabaq anama hədiyyə alardı. Hətta bizə də pul verərdi ki, gedin ananıza hədiyyə alın. Haradansa bilmişdi ki, anamın Yeddi lirə boyunbağından xoşu gəlir. Anam özü bu barədə danışmazdı. Görürdüm ki, atam bank hesabına hər ay bir qədər pul köçürür. Nəhayət bir gün anamın sevdiyi boyunbağını aldı. Anam çox sevindi. Amma boyunbağıdan istifadə etməirdi. Yayın od-alovundan qurtarmaq üçün boyunbağını satıb kondisioner aldı. Atam razı olmasa da, anam israr göstərdi.

Bəli, anam belə bir insanı itirmişdi. Yarım saat oturub qalxmaq istəyəndə anam dedi ki, getmə.

Dedim: İş çoxdu, getməliyəm.

Dedi: Zəhra, özünü oda atma. Səni tanıyıram, harada təhlükə varsa, cumursan ora. Məni də fikirləş, ikinci dərdə gücüm yoxdu.

Dedim: Came məscidində yaralılara xidmət edəcəm. Ən uzağı, Cənnətabadda Leylaya baş çəkəcəm...

Amma fikrim başqa idi. Cəbhə! Bəli, qərara gəlmişdim ki, ön xəttə gedim. Yol Polisinə getmək, atamın döyüşdüyü dəstəyə qoşulmaq istəyirdim.

Anamdan uzaqlaşmamış gördüm ki, qonşumuz Nənə Reza əlində bir boşqab xörək bizim uşaqlara tərəf gəlir. Anamı və uşaqları ona tapşırdım. Dedi: Allah atana rəhmət etsin. Atan bu Zeynəbi nə qədər əzizləyib! Onu görəndə qəlbim alışıq. Anan da çox narahatdır. Bu gün gözünün yaşı dayanmayıb. Allah dadına çatsın. Ağır zərbə aldı. Kaş sən getməyəydin.

Dedim: Qala bilmərəm. Xahiş edirəm ki, onları yoxlayasız.

Came məscidinə tərəf yola düşdüm. Məscidin həyətidə Süleymani ilə rastlaşdım. Qida məhsullarının harada olduğunu bilirdim. Amma istəyirdim ki, onların icazəsi ilə Cənnətabada nəşə aparım. Soruşdum ki, Cənnətabada göndərməyə nəşə var?

Dedi get çörək və qarpız götür. Həyətdə kartonlar olan yerə gedib çörək götürdüm. İsfahandan gəlmiş qarpızlardan bir-neçəsini seçdim. Çörək və qarpızları yığmaq üçün plastik torba tapa bilmədim. Məscidin

bir tərəfində qalaqlanmış paltarlar arasından bir qadın köynəyi çıxardım. Köynəyi yerə sərib ayırdığım şeyləri ortasına yıxdım. Büküb üstündən qolları ilə düyünlədim. Bir boğça düzəldi. Çiynimə alıb yola düşdüm. Yükmü ağır idi, zorla aparırdım. Hərəkət etməyə gücüm yox idi. Küçələr sakit və qaranlıq idi. Heç yerdən işıq gəlmirdi. Divarların kənarı ilə gedirdim. Arabir qumbara səsi gəlirdi. Səsdən bilmək olurdu ki, yaxına ya uzağa düşdü. Arabir oturub, başımı iki əllərim arasına alırdım. Qumbara düşüb partlayandan sonra ayağa qalxıb yoluma davam edirdim. Küçələrdə it səsləri də eşidilirdi. Partlayış səslərindən dəhşətə gəlmiş pişiklər o tərəf-bu tərəfə qaçırdılar. Cənnətabadın yolunu əzbər bilirdim, gözüyumulu da gedə bilərdim. Küçəmizin başından keçdim. Evimiz barədə, atamın bir daha qayıtmayacağı barədə fikirlərdən kövrəldim, ağlamağa başladım. Əlim dolu olmasaydı hökmən evimizə baş çəkərdim. Cənnətabada yaxınlaşdıqca ürəyimin döyüntüləri sürətlənirdi. Atam Cənnətabadda uyuyurdu. Hiss edirdim ki, buraya bağlılığım güclənib. Dua edirdim ki, heç kimlə rastlaşmayım, birbaşa gedim atamın məzarı üstünə. Axşamdan məzarı ziyarət etmək istəyirdim. Amma hamı qaranlıqda cənazə yuma yerinin qabağında əyləşmişdi. Uzaqdan “Leyla, Leyla” deyər səslədim. Ayın zəif işığında gördüm ki, Leyla Zeynəb xanımın yanından qalxıb asta-asta gəlir. Bu gün əvvəlki günlərdəkinə bənzəmirdi, fikirli idi. Mənə çatanda hiss etdim ki, utanır, istəmir üzünə baxım. Salamlaşdıq, soruşdum ki, necəsən? Bir söz demədi, çox ağladığı bilinirdi. Onun dalınca Zeynəb xanım da gəldi. O bizə təsəlli vermək, həmdərdlik etmək istəyirdi. Zeynəb xanımla salamlaşdıq, soruşdu ki, ana, bizə nə gətirmisən?

Boğcanı əlimdən alıb bizi güldürmək üçün dedi: Qız, yenə qarpız gətirmisən? Bədənimiz buza döndü ki!

Birlikdə adamlara tərəf getdik. Salam verdim. Hörmət üçün hamı ayağa qalxdı. Məryəm xanım məni qucaqlayıb dedi: Qız, sən olmayanda darıxıram.

Təşəkkür edib dedim: Atamın qəbri üstə getmək istəyirəm. Əlimdən tutub dedi ki, yorğunsan, hələ otur.

Yerə sərilmiş palazın üstə oturdum. Zeynəb, Məryəm, qoca qadın söhbət edir, bizim fikrimizi dağıtmaq istəyirdilər. Leyla da, mən də sakit qulaq asırıdım. Leyla qəhərlənsə də, mənə görə özünü ələ alıb ağlamırdı. Mən ağlasaydım, o da rahat ağlayardı. Amma işçilər yazıq idi, onların günahı nə idi! Bu qədər ağır işdən sonra bir saatlıq

əyləşmişdilər, ağlayıb onları narahat etmək rəva deyildi. Sükutu pozub Zeynəb, Məryəm, Xədicə xanımla söhbətə qoşulmaq istədim. Arabir qoca kişilər də söhbətə qatılır, vəziyyəti təhlil edirdilər. Vaxt ağır ötürdü, sıxıcı idi. Orada əyləşib, rol oynamaq istəmirdim. Özümü sıxmaq məni incidirdi. Kişilərdən biri qalxdı ki, telefona cavab versin. İçəridən məni çağırdı, dedi Seyid təcili Came məscidinə getməyini istəyir.

Təəccüblü idi. İnanmırdım kimsə məni tanıyıb tapşırıq verə. Ayağa qalxdım, Zeynəb xanıma işarə etdim ki, Leyladan muğayat olsun. O da başını tərpətdi ki, narahat olmayım. Leylanı qucaqlayıb öpdüm. Aram dedim: Qəm yemə. Atamızın şəhadəti bizim üçün iftixardır. Şəhadət baş ucalığıdır.

Məzarı ziyarət etmək istəsəm də, sonraya saxladım. Demişdilər tez gəlsin. Sağollaşib yola düşdüm. Üzü məzara dayandım ki, heç olmaya salam verim. Tablonun yanında dayandım. Tablo binadan aralı idi, məni görən yox idi. Sanki bu tablo da mənə əziz olmuşdu. Tabloda atamın yumruğunun yeri qalmışdı. Həmin çökək yeri öpdüm. Uzaqdan məzara baxdım. Atamdan ötrü çox darıxdım. Əvvəllər iki-üç gün görməyəndə darıxardım. İndi isə son görüşdən cəmi bir neçə saat keçmişdi. Onu incitdiyim, sözünə qulaq asmadığım məqamlar yadıma düşür, ürəyim sıxılırdı. Çox istəyirdim ki, məni bağışlasın. Atama müraciətlə dedim: Salam, ey vəfasız ata. Necə ürəyin gəldi bizi tək qoyasan? Necə Zeynəbi ürəyindən çıxarıb getdin? Məgər anaya söz verməmişdin onu çətinlik çəkməyə qoymayacaqsan? Bu ki daha pis oldu. Nə üçün sözünə əməl etmədin? Heç olmaya Əli qayıdaydı sonra gedəydin!

Göz yaşı içində atamla danışdım: Əgər getmək fikrin vardısı, nə üçün Zeynəbi bu qədər ərköyün böyütdün? İndi Zeynəb kimin dizləri üstə otursun? İndi kimin boynuna dırmansın? Səidi qucağına alıb nəvaziş göstərirdin. İndi Səid nə etsin? Əgər bizi qoyub getdinsə, Allahdan istə bizi tək qoymasın.

Əlimi tabloya çəkdim. Vaxt yox idi. Son sözüm bu oldu: Ata, Əli Xürrəmşəhrə qayıdandan sonra Allahdan istə ki, məni də yanına aparsın, sənə qovuşum...

Sonra hər qarışına qəm çökmüş qaranlıq Cənnətabaddan çıxdım, məscidə üz tutdum. Məni təcili istəmələrinin səbəbi barədə düşünürdüm. Məscidə daxil olmamış qapıda ağalardan biri dedi ki,

Hüseyni bacı, həmin adamların halı yenə pisləşib, görün bir iş görə bilirsiniz.

O üç-dörd qadın və uşaqları nəzərdə tuturdu. Partlayış zamanı səs dalğasının təsirindən bu adamların əsəbi pozulmuşdu, kontuziya almışdılar. Əvvəl hamı elə başa düşdü ki, bu adamlarda anormallıq var. Sonradan aydın oldu ki, partlayış dalğasının təsiridir. Onları şəhərin müxtəlif guşələrindən gətirmişdilər. Biri anadangəlmə kor, psixi qüsurlu adam idi.

Axşam orda olduğum zaman partlayış səsini eşidən kor qız qışqıra-qışqıra həyəətə qaçdı. Mən həyəətə qaçıb onu qucaqladım, soruşdum ki, nə üçün qışqırırsan? Dedi qorxuram.

Dedim qorxma, burada sakitlikdir, hamı buradadır.

Dedi yox, indi irəqlilər gələcək.

Dedim ki, bizim uşaqlar qarşılarını kəsib, cürət etməzlər. Mən də buradayam, qorxma. Get məscidə, nə vaxt bir işin olsa, məni çağır.

Nəhayət, sakitləşdi. Dedi yanımda qal, getmə, sən yanımda olanda qorxmuram.

Dedim: İndi burada qala bilmərəm, başqa işlərim də var. Amma sən nə vaxt istəsən yanına gələrəm.

Məsciddəkilər bu qızlarla rəftarını görüb o özündən çıxan kimi Cənnətabada zəng vurub məni çağırırdılar. Səs-küy aləmi götürmüşdü. Şəbistana daxil oldum. Məscidə sığınanlar bu xəstələrin əlindən çox əziyyət çəkirdilər. Bizim qızlar da onları sakitləşdirə bilmirdi. Zöhrə Fərhadı, Rəna Nəccar, Məryəm Əmcədi əsəbləşmişdilər. Qızlar dedilər ki, əvvəlcə hamilə qadın səs salıb. Qadına baxdım, psixi xəstəliyi olana oxşamırdı. Amma halı pis idi. Qışqırırdı, bədəni əsirdi. Deyirdi ki, hamını öldürdülər, hamının başını kəsdilər, indi gəlib hamını öldürəcəklər.

Qızlarla birlikdə onu kənara çəkdik. Bədəni tir-tir əsirdi, ağzı qurumuşdu. O qədər qışqırmışdı ki, gücü qalmamışdı. Uşaqlar şərbət gətirib boğazına tökdülər. Onu sakitləşdirib o birilərinə keçdik. Həyətdəki yeşiklərdən konserv götürüb açdım. Bir qədər çörək götürdüm. Əlimdə konservlə çörəyi görüb yaxın gəldilər. Gileylənməyə başladılar. Qızlardan təkcə mən ərəbcə bilirdim. Bu bir neçə nəfər də ərəb idi. Onları sakitləşdirənə qədər danışdım. Onlara konservlə çörək verdik.

Nigarançılığım aradan qalxdı. İndi məsciddəkilər rahat istirahət edə bilərdi.

Amma bir saat ötməmiş yenidən başladılar. Səs-küylərindən ağız deyənə qulaq eşitmirdi. Bayıra çıxmaq istəyirdilər, biz imkan vermirdik. O qədər çənə döyəndən sonra yenidən coşmuşdular. Bir problem də bu idi ki, çox güclü olmuşdular. Neçə nəfərə bir nəfərin öhdəsindən gələ bilmirdik. Nəhayət, tibbi yardım guşəsinin məsulu, qızların da rəisi olan Xəlil Nəccar çıxış yolu göstərdi.

Kontuziyalıların hərəsinə bir yuxu iynəsi vurub bir guşədə uzandırdıq. Bir neçə saatlıq sakitlik yarandı. Xəstələrin səmindən qorxuya düşən Rəna Nəccar mənə ruhiyyə verirdi ki, mabada geri çəkilmə. Deyirdi, Allah köməyin olsun, sən olmasaydın biz nə edərdik!

Məryəm Əmcədi möhkəm əsbləşmişdi. Zöhrə Fərhadı da həyəcədən üzünü cırmışdı. Deyirdi bunlar bizi də gözdən salacaq, nə üçün tədbir görənlər yoxdur.

Yorulmuşdum. Bir guşədə əyləşib divara söykəndim, gözlərimi yumdum. Məscidə gələndə görmüşdüm ki, bir qadın zarıldaıyır. Hələ də sakitləşməmişdi. Hamilə idi. Qızlar onu xəstəxanaya aparmaq istəyirdi. O isə deyirdi ki, hələ tezdir. Məsciddə gəzişir, sancıdan zarıyır. Gecə bir neçə yaralı gətirdilər. Bacardığım köməyi etdim. İmkan yarananda oturub bir qədər mürgüləyirdim. Amma bütün səsləri eşidirdim. Kömək lazım olduğunu hiss edən kimi ayağa qalxırdım. Bu arada bir an olsun atamı unutmamışdım. Daim onunla danışırıdım. Ağa Nəccar və qızların yaralılara xidmətini görürdüm. Bəlkə də atama tibbi yardım göstərən olsaydı yaşayardı. Atamın necə döyüşdüyündən, necə yaralandığından danışırıdılar. Mən də cəbhəyə getmək istəyirdim. Əgər şəhidləri dəfn üçün başqa şəhərlərə aparacaqdılarsa, Cənnətabadda iş azalacaqdı. Yaralılara xidmət vacibdir. Onlara vaxtında tibbi yardım göstəriləsə, itki az olar.

Sübhə qədər ürəyimdə danışdım, başım durulmadı. Sübh vaxtı qadının halı pisləşdi, kömək istədi.

Kişilər maşın dalınca getdi. Nəhayət, bir maşın tapıldı, köməkləşib, qadını maşına mindirdik. Onu doğum evinə apardıq. Qayıdan baş Salman məscidinə döndüm. Əksəriyyət yatmışdı. Anam kerosinkanı yandırır. Zeynəb yanında oturmuşdu. Həsən və Səid yuxuda idi. Mənsur həyətdə dayanmışdı. Məni görüb yaxınlaşdı. Əlimi boynuna salıb soruşdum ki, nə iş görürsən?

Dedi iş yoxdur, bu vəziyyətdən yorulmuşam.

Mən də hamı kimi ümid edirdim ki, bu gün, sabah müharibə alovu yatar, hamı qayıdar ev-eşiyinə. Mənsura dedim ki, müharibə bitər, yenə məktəbə gedərsən.

Sonra anama yaxınlaşıb salam verdim. Qəmli gözlərini mənə çevirib dedi: Gəldinmi, ana?

Soruşdum ki, necəsiniz?

Dedi necə olacağın, başımıza daş düşüb.

Dedim ki, daş yox, tac de.

Dedi: Hələ beynin soyumayıb. Müharibə qurtarsın, baxarıq. O zaman dərk edəcəksən ki, başına nə iş gəlib...

Sonra doluxsundu, dedi qəbir üstə getmək istəyirəm.

Dedim məgər dünən qəbir üstə deyildin? Hamı üç günü qəbir üstə gedir. Sən də üç günü gedərsən.

İstəmirdim qəbir üstə gedib ağlasın, yenə halı pisləşsin. Ona görə narahat idim.

Dedi: Mənim hamı ilə nə işim. Ona yas məclisi qurduq ki, gözləyərk üçü olsun?

Narahat oldum. Dedim hamı bizim vəziyyətimizdədir. Heç kim belə şivən qoparmır.

Səsimizə Həsən və Səid oyandı. Üzlərini turşutmuş vəziyyətdə mənə salam verdilər. Hiss etdim ki, onlar da dolub durub, ağlamağa hazırdır. Mən də doluxsundum, anam və uşaqların göz yaşına dözə bilmirdim. Əslində anama etiraz etməklə özümü ələ almaq istəyirdim. Sakitləşəndən sonra anama dedim: Səbr et, özüm gəlib apararam.

Anamın qüssədən beli bükülmüşdü. Əzadar olduğu üçün kürd adətlərinə görə şalını dolandıraraq alnında düyünlənmiş, belinə qara şal bağlamışdı. Yeriməyə heyi qalmamışdı. İstəyirdim bir nəqliyyat olsun, qəbir üstə piyada getməsin. Dedi səni gözləyəcəm, gəlməsən özüm gedəcəm.

Dedim yaxşı. Mənə sarılmış Zeynəbi qucaqlayıb öpdüm. Heç nə olmamış kimi dedi ki, atam alan qırmızı donumu gətirərsən? Dedi gəlincik və qab-qacaqlarını da istəyir. Oradakı uşaqlarla oynamaq istəyirdi.

Gözəl saçlarını sığallayıb dedim ki, vaxt olan kimi gedərəm. Dedi onda mənə də özünə apar, burada darıxıram.

Dedim yox, əzizim, mən getdiyim yer təhlükəlidir.

Əllərimi sıxıb dedi: Əgər təhlükəlidirsə sən nə üçün gedirsən?

Gördüm səhv etmişəm, gərək belə deməyəydim. Uşaq narahat olmuşdu. Dedim: Mən özümü qoruya bilirəm, nigaran olma. Amma səni özümlə aparsam diqqətim yayınacaq, iş görə bilməyəcəm.

Zeynəb ağuşumda Səidə baxdım. Qara gözləri sanki mənimlə danışır. Səid çox sakit və məzlum idi. Zeynəbdən aralanıb Həsən və Səidə yaxınlaşdım. Zeynəb danışmağa başlayanda sözünü kəsən olmazdı. Mən də yatanları oyatmamaq üçün astadan cavab verirdim. Ayağa qalxdım ki, gedəm. Zeynəb görəndə ki, mənimlə getməyi baş tutmadı, dedi onda özün qal. Mən deyəndə ki, işim var, getməliyəm, küsdü, ağlamağa başladı. Dedi evimizə getmək istəyirəm. Evə getsək atam da gələr.

Sanki ötən gün baş verənləri unutmuşdu. Yadından çıxmışdı ki, atamız şəhid olub.

Məsciddən çıxdım. Yolüstü səhər yeməyi üçün Came məscidindən çörək və pendir götürdüm. Cənnətabada yola düşdüm. Cənnətabadda da çox qalmadım. Sadəcə Leyladan xəbər tutmaq istəyirdim. Ötən günlə müqayisədə yaxşı idi. Dedi ötən gündən şəhid gətirməyiblər. Leylaya dedim ki, anam qəbir üstə gəlmək istəyir. Uşaqlarla piyada gəlsə əziyyət çəkəcək. Nəqliyyat tapıb gətirmək istəyirəm.

Pendir və çörəyi səkinin üstə oturmuş Hüseyn və Abdullaha verib sağollaşdım. Abdullah çiyindəki tufəngi əlinə alıb dalımcə qaçdı. Dedi Hüseyni bacı, burada bir iş yoxdu, mən də sizinlə gəlirəm.

Came məscidinə getdik. Çehelmetri küçəsinə çatmamış güclü partlayış səsləri eşidildi. Qaçmağa başladıq. Ordibehişt dairəsini vururdular. Biz yaxınlaşdıqca evlərin uçulma səsi, yerə və divarlara dəyən qəlpə səsləri güclənirdi. Ayağımın altında yer silkələnirdi. Camaatın ah-naləsi, Allahu əkbər səsləri ətrafı bürümüşdü. Abdullaha dedim ki, qaç, səs o tərəfdən gəlir. Ordibehişt dairəsindən Fəxr Raziyə uzanan küçə atəş altında idi. Yağan mərmilərin partlayış səsi adamın ürəyini əsdirirdi. Bir ölüm səsi hiss edirdim. Hər tərəf qan, qana bələnənlər idi. Amma bu çox gözəl, qürurlu bir ölüm idi.

Partlayışlar o qədər güclü olurdu ki, bəzən dayanmağa məcbur olurduq. Toz-torpaq havaya qalxırdı. Göz gözü görmürdü. Xürrəmsəhrdə evlərin çoxu palçıqdan tikilmişdi, uçanda toz-torpaq aləmi bürüyürdü. Partlayışın dalğasından uçan evlər vardı.

Dəhşətə gəlmiş insanların qaçdığı bəzi küçələrə köməyə gedənlər vardı. Ən çox dağılmış küçəyə daxil olduq.

Küçənin ortalarında iki yaralı divara söykənmişdi. Orta yaşlı kişinin ayaqları yaralanmışdı. İyirmi-iyirmi beş yaşda olan gəncin əl və üzünü, ayaqlarını qəlpə zədələmişdi. Heç birinin vəziyyəti ağır deyildi. Ortayaş kişi qorxmuşdu, deyirdi ki, baxın, bizi öldürmək istəyirlər.

Bir əldən böyük ölçüdə qəlpə yarasından çox qan axmışdı. Qanaxmanın qarşısını almaq üçün ətrafımızdakı adamlardan parça istədim.

Kişi qana baxıb qışqırırdı. Gündə yanmış sifəti meyit rəngində idi. Oradakı kişiler təsəlli verir, deyirdilər: Darıxma, sağalacaqsan. Bir şey olmayıb ki, hələ bilmirsən xəstəxanada necə yaralılar var.

Budundan yuxarı parça bağladım ki, qanaxma dayansın. Bunu dünən öyrənmişdim. O biri qəlpələrin çoxu dərinin altında idi. Ayağının arxa tərəfində, qolunda da qan vardı. Yaradan yuxarı əzələni də parça ilə sarıdım. Gənc kişinin yaralarını sarıya-sarıya oradakı kişilərə dedim ki, yaralıları xəstəxanaya aparmaq üçün maşın tapsınlar.

Biri dedi ki, mənim motosikletim var. Getdi motosikleti gətirməyə. Yaralının ayağı və belini sarımaq üçün onu necə tutmaq lazım olduğunu Abdullaha dedim. Motosiklet gəldi, əvvəlcə ortayaş kişini, sonra gənc kişini apardı. Çətinliklə də olsa onları motosikletlə yola saldıq. Bir az aralıda iki kişi və bir neçə uşaq şivən qoparmışdı. Həyətdəki mətbəxə bomba düşmüşdü. Mətbəxdəki qadınlar yerindəcə həlak olmuşdular. Camaat kömək etdi, cənazələri maşına qoyub göndərdik. Qadınlardan birinin əri əlində arvadının şəxsiyyət vəsiqəsi donmuş vəziyyətdə arvadının qəbiristanlığa göndərilən cənazəsinə baxırdı. İnanmırdı ki, bir neçə dəqiqənin içində həyatı alt-üst olub. Abdullahla birlikdə tələsik evləri nəzərdən keçirib oradakılardan soruşduq ki, yenə yaralı varmı? Dedilər ki, yoxdur. Adamlara tapşırıdık ki, evdə qalmayın, təhlükəlidir. Yaralılara tibbi yardım göstərilməyəndə qanaxmadan həlak olurdular.

Məscidə qayıtdıq. Həyətdə beş-altı iri qazan vardı. İlk isti yemək plovla qiymə oldu. Aşpazlıq etmiş qadınlara dedim ki, qalan işləri mən görərəm, qabları yuyaram. Qabları yuyub suya çəkdim. Çörəkləri doğradım ki, hər qabın üzərinə qoysunlar. Bir yük maşını gəldi. Maşında quru çörək, konserv, libasla dolu kisələr, adyallar vardı. Sıraya düzülüb yükü bir-birimizə ötürməklə şəbistanda yerləşdirdik. Həyətdə ötən günkü qarasaç oğlanı gördüm. Onunla salamlaşdıq. Yüku boşaltmağa kömək etmiş qadınlardan biri şəbistandan çıxdı. Mehriban bir xanım idi. Gündüzlər kömək edir, gecələr evə gedirdi. Oğlanla

söhbət etdiyimi görüb yaxınlaşdı və dedi: Mənim oğlumdu, adı Xosrovdu. Deyəsən siz tanışsınız.

Xosrov dedi: Bəli, ana, tanıyıram. Hüseyninin bacısıdır. Bu günün Zeynəbidir. İnanarsan ki, atasını özü dəfn edib? Təsəvvür et ki, mən atamı özüm dəfn etmişəm!

Qadının halı dəyişdi. Dedi: Xosrov, de ki, Allah göstərməsin. Atandır a!

Xosrov xüsusi bir ləhcədə dedi: Mən deyirəm atası şəhid olub, o da dəfn edib, sən deyirsən de Allah göstərməsin.

Yük çox tez boşaldıldı. Gördüm ağa Nəccar təkdir, fürsətdən istifadə etdim. Tibbi yardım göstərməyi öyrənmək istəyirdim. Çünki cəbhəyə getmək fikrim vardı. Nəccarı yaxşı tanıyırdım, bilmirdim qəbul edəcək, ya yox. Otuz yaşı olardı. Ortaboy, qarayanız, qıvrımsaç adamdı.

İti baxışı, bıığı onu ciddi göstərirdi. Adı Xəlil Nəccar olsa da, qızlara demişdi ki, ona Xəlili desinlər. Bismillah deyib yaxınlaşdım. Zöhrə və Əşrəf onun yanında idilər. Salam verdim. Nəccar salamımı aldı. Qızlar məni təqdim etdilər, dedilər Hüseyninin bacısıdır. Hiss etdim mənim haqqımda, atamın şəhadəti barədə Nəccara danışılar. Çox nəzakətlə dedi: Belə vaxtlarda sizlər bir-birinizə təbrik deyirsiniz, amma mən səbir diləyirəm. Qızlar danışdı ki, atanızı özünüz dəfn etmisiz. Təəccüblüdür. Elə bilirdim yaşıınız çoxdur.

Təşəkkür etdim. Dedim: Burada sizə kömək etmək istəyirəm, amma bir iş bacarmıram. Öyrədən olsa, tez öyrənərəm.

Soruşdu ki, tibbi yardım kursunda olmusan?

Dedim yox. O nədir?

Dedi: İlk yardımı nəzərdə tuturdum. Yəni yaralı, xəsarət almış şəxsə ilk yardım qaydaları.

Dedim ki, bu barədə heç nə bilmirəm.

Dedi iynə vura bilirsən?

Yenə mənfə cavab verdim.

Dedi: Eybi yox, burada qalıb yüngül işlərdən başlaya bilərsən. Sarğı hazırlamaq, yaranı sarımaq kimi işlər.

Soruşdum ki, yaralılara hansı səviyyədə yardım göstərirsiniz, əməliyyat da edirsiniz?

Ağa Nəccar dedi: Burada lazımi tibbi avadanlıqlar yoxdur. Yalnız üzdə olan qəlpələri çıxarıyıq. Tikiş vurur, qanaxmanın qarşısını alırıq. Burada mühit sterilə olmayıb, bundan artıq iş görmək olmaz.

Sonra ilk dərs olaraq şpris və mütəkkə (balış) götürdü. İynənin necə batırılmasını izah etdi. O biri qızlar artıq bu məharətlərə yiyələnmişdilər. Zöhrə Fərhadi ilə birlikdə şpris götürüb məşq etməyə başladıq. Arabir gülmək tuturdu.

Mənim bəxtimdən yaralı gətirdilər. Məryəm Əmcədinin qardaşı idi. Ayağı yaralanmış, çirkləmişdi. Çəkməsini çıxarmadığından çirklənmə şiddətlənmişdi. Ağa Nəccar yaralını yerə oturtdu. Sonra əyilib yaralının çəkməsini çıxardı. Əli Əmcədi ağrıdan burulur, dodaqlarını gəmirirdi.

Ağa Nəccar corabı antiseptiklə islatdı ki, rahat çıxara bilsin. Qardaşına bu vəziyyətdə baxa bilməyən Məryəm yerə oturub əlini onun boynuna saldı. Qardaşını öpür, əzizləyirdi. Əli narahat olub, onun əlini əlinə aldı, dedi belə etmə, ayıbdır. Amma Məryəm əl çəkmirdi. Bu səhnəyə baxıb qardaşım Əlini xatırladım. O da bu Əli kimi korpusda idi. Bir an onun üçün darıxdım. Mən də qardaşımı görmək, qucaqlamaq istədim. Ağa Nəccar corabı çıxarıb yaranı sıxdı ki, çirki boşalsın. Bu çox ağrılı idi. Əli əllərini elə sıxmışdı ki, dırnaqları ətinə batırdı. Başını yuxarı qaldırıb salavat çəkirdi.

Yaxşı bilirdim ağrı nədir, ona ürəyim yandı. Ayağıma mıx batanda çirkləyib eyni vəziyyətə düşmüşdü. Həyatə düşdüm ki, havamı dəyişim. Qadınlar məşğul idilər. Düyü, mərci təmizləyirdilər. Bir sini götürüb onlara qoşuldum. Bir gözümlə qapıda idi ki, yaralı gətirsələr köməyə gedim. Plov dəm alandan sonra plastik qablara çəkməyə başladıq. Qabları Abadan neft şirkətindən gətirmişdilər. Əvvəlcə ön xətdə olanların payını hazırladıq. Hacı ağa Mahmudi, hacı ağa Nuri, təqribən əlli yaşlı, dərisi yanmış, buğdayı saçlı ruhani salavat çəkirdilər. Qazanın başında olanların hamısı ucadan salavat deyirdi. Adını unutduğum o ruhani biləndə ki, seyidəm, şəhid qızıyam, mənə çox ehtiram göstərdi.

Yeməklər maşınlara yığılandan sonra birdən ağılıma gəldi ki, ön xəttə gedim. Son günlər daim bu barədə düşünürdüm. Bu bir arzuya çevrilmişdi. Səthi təsəvvürüm vardı. Xürrəmşəhr-Əhvaz yolunun başında Yol Polisini görmüşdüm. Orada gizlənmək üçün həтта divar yox idi. Döyüş gedən başqa ərazilərdə, dəmir yolunda, limanda divarların arxasında gizlənmək olardı, Yol Polisi isə açıq meydan idi. Ön xətdən gələn xəbərlərə görə, yaralılar sadə bir yaradan qanaxmaya görə həlak olurdu. Arzulayırdılar ki, kaş ön cəbhədə tibbi personel olaydı. Eşidəndə ki, ön xəttə qüvvə çatışmır, məscid və küçədəki adamların çoxluğu təəccüblü görünürdü. Sonra düşünürdüm ki, yəqin

döyüşməyi bacarmırlar, ona görə arxada qalıblar. Cavabını da özüm verirdim: dəyənəklə də olsa düşmənin qarşısında dayanmaq lazımdır.

Yubanmaq olmazdı. Maşındakılara yaxınlaşıb, dedim ki, mən də sizinlə ön xəttə gedə bilərəm?

Dedilər olmaz.

Dedim axı niyə olmaz, mən də yemək paylamaq istəyirəm. Dedilər sənə ehtiyac yoxdur, öhdəsindən gəlirik.

Dedim səhərdən yemək hazırlayanlara kömək edirəm, indi də istəyirəm öz əlimlə qardaşlara çatdıram.

Dedilər təhlükəlidir, tanklar, toplar atır.

Dedim mənim üçün təhlükəlisə, sizin üçün də təhlükəlidir.

Nə dedilərsə cavab verdim. Gördülər ki, əl çəkən deyiləm. Təslim oldular. Maşın hərəkət edəndə qalxdım maşına. İki maşın eyni vaxtda hərəkət etdi. Bir qədər qabaqda ayrıldılar. Mənim mindiyim maşın dəmir yolu dairəsinə üz tutdu. Maşın sürətlə gedirdi. Çadramı külək aparırdı, zorla saxlaya bildim. Atılan mərmilər yolda xeyli çala yaratmışdı. Sürücü çalaya düşməmək üçün sağa-sola sürürdü. Maşın çalaya düşəndə yellənən qablardakı qiymənin yağı çölə vururdu. Biz də qablarla birlikdə qalxıb-düşürdük. İrəli getdikcə adamlar seyrəlirdi, qapı və divarlarda, hətta ağaclarda müharibə nişanələri çoxalırdı. Ağacın budaqları qırılmış, yanmışdı. Boş küçələrdə itlər, pişiklər görünürdü. Getdikcə atəş güclənirdi. Partlayış səsləri gücləndikcə sürücü sürəti azaldırdı. Dəmir yolu dairəsində dayandıq. Sağdan-soldan uçan güllə səsləri aydın eşidilirdi. Maşındakı gənclər səngərdəki əsgərlərə plastik paketlərdə yemək payladılar. Əsgərlərin çöhrəsindən yorğunluq yağırı. Hiss olunurdu ki, şəhər uşaqlarıdır. Heç biri hərbi geyimdə deyildi. Təkcə bir nəfərin başında iraqılardan qənimət götürülmüş papaq vardı. Həmin əsgər məni görüb dedi: Bacı, nə üçün gəlmisən, bura təhlükəlidir!

Sözündən incidim, əmrə danışırı. Dedim təhlükəlisə, siz nə üçün buradasınız? Bunu deyib maşına qalxdım, yola düşdük. Maşın asta gedirdi. İki yüz, üç yüz metr qabaqda növbəti səngər görünürdü. Uşaqlar sürücü kabinəsini döyəclədilər ki, dayansın. Onlar gedib qayıdana qədər küçələri diqqətlə nəzərdən keçirdim. Bordürlər yerindən çıxıb yola səpələnmişdi. Buradakı ağaclarda budaq, yarpaq qalmamışdı. Maşın növbəti dəfə dayandı bir neçə paket yemək götürüb dəmir yolu dairəsindən sonrakı küçələrə üz tutdum. Evlərin damında əsgərlər vardı. Onlar həm iraqılara atəş açır, həm də gördükləri vəziyyəti xəbər

verirdilər. “Oranı nişan al, tankı gözdən itirmə, qumbaraatanı vur” kimi sözlər eşidirdim. Atəş, partlayış o qədər şiddətlənmişdi ki, bir qədər qorxdum da. Hansı tərəfdən atıldığı bilinmirdi, amma atəş güclü idi. Qarşıdakı binadan atırdılar. Binaların əhatəsində olsaq da, qalxsaydıq hədəf olardıq. Divarın dibi ilə hərəkət edirdik. Tank tırtıllarının səsi gəlirdi.

Təəccüblü idi ki, bu vəziyyətdə yemək necə yada düşür. Əlimiz çatan əsgərə yemək verirdik. Əsgərlər isti yeməyi görüb heyrlənirdilər. Bəziləri deyirdi qalsın sonraya, bəziləri deyirdi göstərin görək nə gətirmisiz. İnana bilmirdilər ki, bu vəziyyətdə yemək göndərilib.

Dedim: Əlbəttə ki, yaddasız. Nə qədər ki, nəfəsimiz gəlir narahatlığa yer yoxdur.

Təşəkkür edirdilər. İmkanı olan divara qısılib əli ilə yeməyə başlayırdı. Əsgərlərə yemək çatdırdığımız üçün xoşhal idim. İnanırdım ki, lazım olan vaxtda yemək çatdırmışıq. Onların döyüşmək üçün gücə ehtiyacı vardı. Həm də razı qalırdılar ki, arxada onlar barədə düşüncələr var.

Küçədən çıxanda soruşdum ki, yemək verilməyən adam qaldı? Dedilər lap öndə döyüşənlər var. Onlar üçün də yemək ayırdım. Maşından yenə yemək götürmək istəyəndə arxadan səs eşitdim: Bacı, nə üçün buraya gəlmisiz?

Dedim sən nə üçün gəlmisən?

Dedi gəlmişəm ki, döyüşüm.

Dedim mən də gəlmişəm sizə yemək çatdırım.

Dedi bu işi başqaları görür.

Dedim fərqi nədir?

Dedi: Yəni bu işi görən qardaşlar var. Nə qədər ki, onlar var, bacılar gəlməməlidir.

Yenə etiraz etdim: Yoxsa bizim canımız əzizdir?

Dedi: Burada iraclılar var. Qəfildən qarşınıza çıxa bilərlər.

Dedim olsun da.

Oğlan əsəbləşdi: Sənə nə deyirəmsə bir cavab verirsən. Qız, əsir düşsən necə?

Dedim bəs siz nə üçünsüz?

Əllərini yuxarı qaldıraraq dedi: Nə bilirsən et!

Elə bilməyin təkcə kişilər iş bacarır, biz də bacarıyıq. Atam deyirdi bu zamanda insanları kişi-qadına ayırmağın mənası yoxdur.

Dedi get işinin ardınca, sizinlə söhbətə dəyməz.

Mənimlə gələnlər ona dedi: Biz məscidin qabağında çox dedik gəlməsin, amma saxlaya bilmədik. İndi buradan qaytarmaq istəyirsən?!

Yemək torbalarını götürüb o biri küçələrə baş vurdum. Atəş güclənəndə yerə oturur, ara verəndə sürətlə qaçırdım. Yolüstü rastlaşdığım adamlar dərhal etiraz edirdi: Sən hardan çıxdın? Burda nə gəzirsən? Səni kim gətirib?

Amma mən əhəmiyyət vermirdim. Mübahisə yeri deyildi. Sakitcə ötüb keçirdim. Bir adam görməyəndə səsləyirdim ki, yemək gətirmişəm, buralarda kimsə var? Cavab olmayanda dönüb gedirdim. Qorxsam da, dama çıxmaq, düşmənlə üzbəüz dayanmaq istəyirdim. Əlimdəki paketlər qurtardı, maşının yanına qayıtdım. Maşın boş idi, yeməklər qurtarmışdı. Burada qalmaq istəyirdim. Birlikdə gəldiyim adamlara dedim ki, qalaq? Təəccüblə dedilər: Nə üçün, qalıb nə iş görək?

Ön xəttə gəlməyim mənə möcüzə kimi görünürdü. Dedim: Hər halda iş var. Əllərinə silah verə bilərik ki.

Dedilər silah harada idi. Nə silah vardı paylanmışdı, yenə silahsız adamlar qalmışdı.

Çox narahat oldum. Cəbhədə qalmaq üçün bəhanə tapa bilmədim. Məni görən də deyirdi burada nə gəzirsən! Amma silahım və tibb çantam olsaydı hökmən qalardım.

Duruxduğumu görən qardaşlar dedilər: Əgər belə etsən, bir də buraya gətirməyəcəyik.

Mənə elə gəldi ki, bu sözlərlə aldadıb geri aparmaq istəyirlər. Axı dedikləri sözlər geri qayıtmağım üçün dəlil deyildi. Hər şeyi götür-qoy etdim. Bəli, qalmaq istəyirdim. Amma qalmağımla buradakılara problem yaratmaq fikrim yox idi. Həm də qalıb nə iş görəcəkdim. İş yox idisə, qalmağa dəyməzdi. Cəld maşına oturdum, geri döndük. Əmin idim ki, cəbhəyə gəlmək üçün daha münasib yol tapacağam. Məscidə çatanda biş-düş dəsgahını yığırdırmış, qazanları da yumuşdular.

Ağa Səlimi cənazə yuma yerindəkilər üçün kiçik bir qazanda xörək kənara qoymuşdu. Hansı ki, orada yeməyin hazırlanmasında zəhmət çəkənlərin heç biri yeməkdən dadmamışdı. Qazanı götürüb yola düşdüm Cənnətabada. Allaha yalvarırdım ki, anam qəbir üstə getməmiş ola.

Sübh məsciddə xahiş etmişdim ki, Cənnətabada tərəf maşın getsə mənə desinlər. Amma günortaya qədər xəbər olmadı. Cənnətabadın qarşısında qazanı qoca kişilərdən birinə verib getdim cənazə yuma yerinə.

Leyla binadan çıxırdı. Halsız idi, rəngi qaçmışdı. Salamlaşdıq. Əlindəki ağ boğcanı göstərib dedi ki, Zəhra, bunu dəfn edərsən? Soruşdum ki, o nədir? Dedi bir şəhiddir. Sual verdim ki, nə üçün boğçada? Dedi: Gətirənlər dedilər ki, hündürboy bir qadın imiş, cəsədindən qalan budur. Zeynəb əlcəklə adyalın üstündən yığıb. Zəhra, mən ömür boyu dilimə ət vurmaram.

Leylaya ürəyim yandı. Boğcanı əlindən aldım. Özümdə bir zəiflik hiss etdim. Boğcanı əlimdə saxlamağa gücüm qalmamışdı. Dedim yəqin düz mərminin altında qalıb.

Boğcanı Leylaya qaytardım. Apardı dəfn etməyə. Mən də onunla getdim. Cəsədin qalıqlarına əl vuracaq halda deyildim. Deyəsən Leyla məndən möhkəm idi. O qabaqda gedirdi, mən dalınca. Bir çalaya çatdıq. Leyla boğcanı çalaya qoydu. Əli ilə torpaqlayıb, üstünü örtüdü. Artıq Leylanın burada qalmasını istəmirdim. Dedim gedək məscidə, orada da iş çoxdur.

Dedi yox, mən burada qalıram.

Dedim burada qalsan hər gün dağılmış cənazələri görməyə məcbursan.

Dedi eybi yox, burada rahatam.

Dedim ki, sənə görə narahatam.

Dedi: Nigaran olma, hər yerdə belədir. Məgər bu ölüləri evlərdən çıxarıb gətirmirlər?!

Gördüm doğru deyir. Sonra soruşdum ki, nə xəbər var?

Dedi: Sübh tezdən indiyə qədər iki şəhid dəfn etmişik. Ana Mənsur və Möhsinlə qəbir üstə gəlmişdi.

Dedim: Axı demişdim ki, səbr etsin, maşın tapım. Nə qədər axtardımsa, maşın tapılmadı. Yaxşı, halı necə idi? Özünü çox incitmədi ki?

Leyla dedi: Çox ağladı. Kürdcə, ərəbcə nə bilirdisə oxudu, şivən qopardı. Nə qədər çalışdımsa, sakitləşdirə bilmədim. Şəhid qəbirlərini göstərib dedim ki, onların hər birinin ailə-uşağı var. Dedim sən güclü olmalısən, bizə həm atasən, həm ana. Amma təsiri olmadı. Qəbirdən zorla ayırdım.

Leyladan ayrılıb atamın məzarı üstə getdim. Həyəcanlı idim. Diz üstə oturub qəbri öpdüm. Başımı torpağa qoyub dedim: Ata, səsimi eşidirsən? İstəyirəm məni qucaqlayıb nəvaziş göstərsən...

Adı yazılmış daşı öpdüm. Adından öpdüm. Özümü danladım ki, nə üçün sağ olanda qədrini bilmədim, doyunca yanında olmadım.

Ağladım, intizar içində oturdum. Bu öldürücü intizar vücudumu yeyirdi. Hələ də gözləyirdim ki, gələ, məni ağuşuna ala.

Ağladım, yüngülləşdim. Əzizlərinin qəbri üstə ağlayanların səsinə eşitməsəydim ayağa qalxmazdım. İstəmirdim kimsə məni bu vəziyyətdə görsün. Cənazə yuma yerinə qayıtdım. İki-üç gənc cənazə gətirmişdi. Pərvizpurun otağının qapısında dayanmışdılar. Mən bilirdim ki, Pərvizpur yoxdur. Onlar da əzizlərinin ad-familini yazdırmaq üçün gözləyirdilər. Pərvizpurun qapısı açıq idi. Dedim gəlin içəri, mən qeyd edim. Mizin arxasına keçdim, siyirtmədən qeydiyyat dəftərini çıxardım. Şəhidin haqqında soruşanda ağlaya-ağlaya cavab verirdilər. Əbdülsəttar adlı şəhid Taleqandan idi. Mən qrafaları dolduranda Leyla da gəldi. Şkafın kənarında stulda əyləşdi. Kişilər gedəndən sonra dəftəri bağlayıb dedim: Çox istəyirəm evimizi görüm.

Leyla dedi: Mən də darıxmışam. Qalx birlikdə gedək. Heç olmaya paltarımızı dəyişərik.

Otaqdan çıxdıq. Qapının ağzında əyləşmiş xanım Zeynəbə dedik ki, biz evə gedirik.

Yarıqalxmış vəziyyətdə dedi: Mən də sizinlə gəlim?

Dedim yox, tez qayıdacağıq.

Yol boyu atamla bağlı xatirələrimizi danışırıq. Qapıya çatdıq, amma açarımız yox idi. Küçənin o başı, bu başına nəzər saldım, heç kim görünmürdü. Ayağımı səkinin bağçasının toruna qoyub divarın başından tutdum. Özümü çəkib divara qalxdım, atamın toyuq-cücələrin yerinə çəkdiyi torun köməyi ilə həyətə düşdüm.

Atamın şəhadətindən sonra ilk dəfə idi ki, evə ayaq qoyurdum. Leylaya demişdim evdən ötrü darıxmışam. Əslində atamın yataq və qonaq otağında divara vurulmuş şəkillərinə baxmaq istəyirdim. Ümid edirdim ki, şəkillərə baxanda bir qədər sakitləşəcəyəm. Həyət qapısını açdım, Leyla içəri daxil oldu. Sanki neçə illərdi həyəti görməmişdik, o tərəf, bu tərəfə maraqla baxırıq. Bağdakı pomidor, bibər kolları qurumuşdu. Atamın çox can yandırıdığı bağ-bağça gör nə günə qalmışdı. Atam bağda zümzümə edə-edə işləyirdi. Ata-anasının ölümündən, çəkdiyi çətinliklərdən oxuyurdu. O qədər həzin səslə

oxuyurdu ki, özü də ağlayırdı, bizi də ağladırıdı. Qonşu ağa Guruhi atamın səsinə eşidəndə qapını döyüb içəri gəlir, atamı məcbur edirdi ki, kürdcə oxusun. Atam əvvəlcə bir bəhanə ilə dostunu razı salmaq istəyirdi ki, oxumasın. Bir şey alınmayanda peşəkar xanəndələr kimi oxumağa başlayardı.

Su kranına yaxınlaşıb kranı açdım, amma su gəlmədi. Atam nə zaman bayırdan gəlirdisə əl-üzünü yuyur, biz həyəti yumayanda özü bu işi görürdü. İstəyirdi eyvanda şam süfrəsi salınanda həyət təmiz olsun. Leyla atamın santexnika, qaynaq işi gördüyü alətlərə yaxınlaşdı. Alətlər eyvanın bir guşəsində idi. Leylanın dalınca gedib, alətləri götürdüm, atamın əlinin yerini öpdüm. Sanki alətlərdə əlinin istisi qalmışdı. Atamın işə məşğul olduğu səhnələri təsəvvür etdim. Bayramda balıq saxladığımız plastik vanna diqqətimi çəkdi. Dedim Leyla, balıqlar!

İkimiz də vannaya tərəf qaçdıq. Suyun üzündə yağla qurum qarışığından lay dayanmışdı. Qurum Abadan neftayırma zavodunda davam edən yanğının qurumu idi. Qırmızı bayram balıqlarının ölüsü suyun üzünə çıxmışdı. Əlimi suya salıb dolandırdım. Leylanın baxışları balıqlara dikilmişdi. Səssiz ağlayırdı. Bilirdim nə barədə fikirləşir. Altı ay öncə 1980-cı il novruzda həftsin süfrəsi yadına düşmüşdü.

İkinci dəfə idi bayram süfrəsi salırdıq. Atam əvvəlcə razılıq vermirdi. Ondan razılıq alandan sonra həvəslə işə girişdik, lazım olan şeyləri aldığımız. Bayram günü qonaq otağında süfrə saldıq, hərə bir şey gətirdi. Anam zəncəfilli, küncüdlü, darçınlı külçələrin xəmirini hazırlamışdı. Hazır xəmiri küçənin başındakı çörəkçiyə verdi, təndirdə bişirdilər. Sonra həna islatdı ki, əl-ayağımıza həna qoysun. Atam Quran oxuyurdu. Bizə verəcəyi bayram hədiyyəsi pulları Quranın arasına qoymuşdu. Leyla ilə ikimiz həm süfrəyə nəzarət edirdik ki, oğlanlar qarışdırmasın, həm meyvə və ləpələri qablara tökürdük. Zeynəbi, Səidi, Həsəni və Mənsuru çağırdım ki, hərəsi özü üçün yumurta boyasın. Uşaqlar yumurta boyamağa məşğul oldu, mən Bəsrədən yadigar qalmış taxta çərçivəli güzgünü təmizləyib atamın yenicə aldığı gümüş şamdanlarla birgə süfrəyə qoydum. Güzgünü balıqlarla üzbəüz qoydum ki, balıqların hərəkəti güzgüdə də görünsün. Sonra ud çöpləri və gülabqabını gətirdim. Hamı süfrə başına yığıldı. Nəzarət edirdim ki, uşaqlar təzə paltarlarını çirkləndirməsinlər. Amma onlar öz işlərində idilər. Bu ikinci bayram idi ki, uşaqlara təzə paltar alınırıdı. Uşaq vaxtı bayramda küçə-bazarda yaşadılarımın rəngli, təzə paltar geydiyini görəndə ağlayırdım. Çünki bizə təzə paltar alınmırdı. Anamdan

soruşurdum ki, nə üçün bizə təzə paltar almırsan? Anam deyirdi: Nə vaxt atanın pulu olsa alaram. Amma atanın yanında heç nə demə, desən utanar.

Mən də oturub gözləyirdim ki, atamın nə vaxt pulu olacaq. Ürəyimdən keçirdi ki, mən böyük olanda necə olur-olsun uşaqlarıma təzə paltar alacam.

Bizim uşaq oyunlarımızda ata-analar uşaqlarına çoxlu pul verir, onları parka aparırdılar. Qızlar tor-tor köynək, qırçınlı tumanlar geyir, karuselə minirdi, hamı xoşbəxt idi!

Məhəllədə uzaq qohumumuz olan Nuriyyə və Keyfiyyə adlı iki dərzi xanım yaşayırdı. Onlardan parça qalıqları götürüb, kauçuk gəlinciklərə paltar tikirdim.

Balıqların vannasından uzaqlaşıb evə daxil olduq. Salonun qapısı açıq idi. Qapını açan kimi gözlərim divardakı şəkili axtardı. Atamın şəkili görün kimi göz yaşlarım selləndi. O ana qədər özümü sıxıb durmuşdum ki, Leyla qəlbimdəki təlatümü hiss etməsin. Amma daha bacarmadım. Bu şəkili ötən bayram qohumlardan biri çəkmişdi. Atam anamın istəyi ilə şəkili böyütdürmüşdü. Diqqətlə çöhrəsinə baxdım. Yorğun və yuxusuz gözlərində həmişəki aramlığı gördüm. Əynində üçdüymə uzunqol köynək, yaşıl şalvar vardı. Dörd yaşlı Zeynəb qucağında idi. Şəkildə dayılarım, başqa qohum kişilər də vardı. Amma atamın çöhrəsində heç kimdə olmayan bir cazibə vardı. Atamın əşyaları olan kiçik otağa keçdim. Quran kasetləri, mərhum Kafinin söhbətləri olan kasetləri bir-bir əlimə götürüb baxdım. Atamın dəfnində əsgərlərdən biri anama bir neçə kaset verib dedi Seyidin kasetləridir.

Atam bu otaqda əyləşər, Ustad Mütəhhəri, doktor Behiştinin söhbətlərinə qulaq asardı. Kafinin rövzələrini dinləyib ağlayardı. Otaqdan çıxanda gözləri qıpqırmızı olardı. Yaxşı xatırlayıram ki, deyirdi: Xomeyni (r) İmam Hüseynin (ə) övladıdır. Əgər İmam Hüseynə deyiriksə ki, kaş Aşura günü Kərbəlada olaydım, bu gün Xomeyniyə kömək etməliyik. Əməldə də sübut etməliyik ki, Hüseynin dostuyuq.

Kasetləri öpüb sinəmə sıxdım. Dedim atacan, yaxşı qulaq asdın, yaxşı da əməl etdin.

Qantelləri, idman ləvazimatlarına baxdım. Deyirdim şəkili görüb rahatlaşaram, əksinə daha çox darıxdım. Onu bir an görüb qucaqlamağı heç nə əvəz edə bilməzdi. O bir ana görə olanımı, həyatımı verməyə hazır idim. Amma bu mümkün deyildi. Yalnız vücudumu alt-üst edən

həsrət vardı. Sinəmi yarıb heç vəchlə sakitləşməyən ürəyimi çıxarmaq istəyirdim.

Bir də ayıldım ki, bir saatdır evdəyik. Otaqdan çıxıb Leylanı çağırırdım, cavab vermədi. Öz otağımızın qapısını açdım, çarpayının kənarında əyləşmişdi. Hiss olunurdu ki, çox ağlayıb. Yanında əyləşdim. Hər birinin deməyə sözü olan qapıya, divara, əşyalara baxdım. Bələdiyyə işçiləri arasında torpaq üçün püşk atılarda qorxurduq ki, bizə torpaq düşməyə. Elə də oldu, çox pərt olduq. İkinci püşkatmada da çox dua etdik, şükür ki, adımız çıxdı. İcarənişinlik dövrümüz başa çatdı. Yer xətlənib torpaqlar bölünəndə, bünövrə qazılarda, sütunlar qaldırılarda, evin üstü örtüləndə sevincimizin həddi-hüdudu yox idi. Yarımçıq vəziyyətdə evə köçdük, atam qardaşlarımın köməyi ilə yarımçıq işləri başa çatdırdı.

İndi ev vardı, sahibi yox! Ayağa qalxıb, atamın şafının açarını axtardım. Paltarlarını əlimə almaq, qoxulamaq istəyirdim. Amma açar tapılmadı. Leyla atamın otağına daxil olub qapını bağlayan sonra, fürsəti əldən verməyib Əlinin şafını açdım. Onun korpus libasını götürüb öpdüm, bağrıma basdım. Müqəddəs bildiyim bu yaşıl mundir mənə xeyli sakitləşdirdi. Görəsən Əli harada idi? Atamın şəhadət xəbərini eşitmişdimi? Geri dönmək üçün yaxşılaşbmı? Allahdan istədim ki, Əlini qaytarsın. Əmin idim ki, intizar başa çatandan, Əli qayıdandan sonra ona ürəyimdəki sözləri deyə biləcəm. Əli qayıtsaydı həm sakitləşərdim, həm üzərimə qoyulmuş məsuliyyətdən azad olardım. Əlinin şafını bağlayıb, həyətdə açılan pəncərənin qabağına keçdim. Atamın dayandığı yerdə dayandım. O burada dayanıb bağçaya baxardı. İstəyirdim baxam görəəm həyətdə buradan necə görünür. Bəlkə bu yolla fikirlərini oxuya bildim. Son günlər çox sakit idi. Bir gün Cənnətabaddan qayıtmışdım. Çox fikirli idi. Dedi haradan gəlibsən? Sanki nəse demək istəyirdi. İndi düşünürəm ki, yəqin getmək barədə fikirləşirmiş. Fikirləşirmiş ki, bizi necə tək qoysun, ondan sonra vəziyyətimiz necə olacaq.

Biz bu evə gələndə havalar soyuq idi. Həyətdə manqal qaladıq, tütüsü gedəndən sonra evə gətirdik. Hamı manqalın başına toplandı. Atam öz nəsihətləri arasında arabir mənə müraciət edirdi: Uşaqlıqdan başım üstündə ata-ana olmayıb. Çalışdım, Allah kömək etdi. Düzgün yol seçdim, çox çətinliklə bugünkü vəziyyətə çatdım. Çalışın və Allaha təvəkkül edin. Kimdənsə kömək gözləməyin, amma hamıya kömək etməyə çalışın.

O sözləri bu gün üçün deyirmiş. Onun olmadığı zamanda çətinliklər içində çalışmalı, Allahdan başqa heç kimdən kömək gözləməməli idik.

Bütün bunları xatırlamaq ağır idi. Hər şeyi lazımınca yada saldım. Bir dəfə manqalın başına yığışmışdıq. Anam və uşaqların başı öz işlərinə qarışmışdı. Mənə tərəf əyilib, onların eşitməyəcəyi həddə astadan dedi: Mən sizə yaxşı ata ola bilmədim. Sizin rahatlığınızı təmin edə bilmədim. Xəcalət çəkirəm. Başqa ailədə olsaydınız bu qədər çətinliklə üzləşməzdiniz...

Manqalda külün altından yol tapıb şölələnən alovun işığında bütün üzünü islatmış göz yaşlarını görürdüm. Doluxsundum. Dedim: Nə üçün belə danışsınız? Çətinlik çəksək belə bizim evimizdəki səfa-səmimiyyət heç yerdə yoxdur. Biz başqa ailədə olsaydıq, çətinlik çəkməsəydik, həyatın qədrini bilməz, bu qədər güclü olmazdıq.

Əlimdən tutub dedi ki, yox, siz məni bağışlamalısınız.

Təəccübləndirdim ki, ailəyə bu qədər zəhmət çəkən adam belə danışır. Halal ruzi üçün can qoymuşdu. Hətta limanda qazancın halallığına şübhə edər, orada işləməzdi.

Gözlərinə baxıb dedim: Üzr istəməyinizə səbəb yoxdur. Biz bir yerdəyik və bundan məmnunuq.

Sonra onu qucaqlayıb öpdüm. O da məni öpdü.

Leylanın səsi gəldi ki, gedək? O, paltarını dəyişib arxamda dayanmışdı. İstəməsəm də, getməli idik. Zeynəbə söz vermişdim ki, tez qayıdacağım. Ayağa qalxıb qapıları bağladım, yola düzəldik. Artıq Cənnətabada az cəsəd gətirilirdi. Fikirləşdim ki, ön xətt, ya da məsciddə köməyə daha çox ehtiyac var.

Yolda Leyladan ayrıldım. Ona tapşırdım ki, özündən muğayat olsun. Mən Came məscidinə gəldim. Məscidin qarşısındakı mağazada yaralı vardı. Bədəni bütünlüklə qəlpə yarası idi. Ağ Nəccar sistem köçürmək üçün yaralının damarını axtarırdı. Yaralının yanına qalxdım. Ağ Nəccar sistemi mənə verib dedi ki, birbaşa xəstəxanaya apar.

Mağazanın yola düşdü. Yaralının vəziyyəti pis idi. Bir gözüm sistemdə, bir gözüm yaralıda idi. Körpüyə çatmamış başımızın üstündə İraq təyyarələri peyda oldu. Körpüdə sıxlıq idi. Topxana sahilboyu ərazini vururdu. Təyyarələr bombalamağa başladı. Düşündüm ki, körpünü vurub əhalini suya tökə bilirlər. Həmişə çayda boğulmaqdan qorxmışdım. Bir dəfə az qaldı Bəsrədə çayda boğulum. Mənsurun əskilərini yumaq üçün getmişdim. Su əskini əlimdən aldı, uzandım ki, əskini tutam, ayağım sürüşdü, suya düşdüm. Beş yaşımdı, özüm

sudan çıxıb bilməzdim. Bir neçə dəfə suya batıb çıxdım. Ətrafdakılar köməyimə gəlib, sudan çıxardılar. Bu hadisə zamanı çox qorxdum. Sonradan başa düşsəm də ki, daha böyümüşəm, yenə qorxurdum. Bir neçə dəfə atamla qayığa minmişdim. Qayıq yellənəndə qorxudan nəfəsim kəsilirdi. İndi də körpüdən keçməkdən qorxurdum. Biz körpünün üstündə olanda təyyarələr ətrafı raketlə vururdu. Körpünü keçdik. Abadana tərəf getdikcə yanğın baş verən neftayırma zavodunun tüstüsü artırdı. Tüstü böyük kölgə yaratmışdı. Nəfəs almaq çətinləşmişdi. Yanmış neft və qaz qoxusu nəfəs yolunu göynədirdi. Sürücü maşınların arasından keçməyə cəhd etsə də, alınmırdı. Başqa bir yaralı sayıqlayırdı. Onu müşayiət edən gəncdən soruşdum ki, hansı məhəllədənsiz? Dedi Mehr xəstəxanası, Əhməd zadə dairəsi tərəfdən gətirmişəm.

Yaralını xəstəxanaya təhvil verdik. Tibb bacıları əldən düşmüş vəziyyətdə idi. Yaralıların çoxluğundan dad edirdilər. Biri dedi ki, nə üçün buraya gətirmisiz, aparın başqa xəstəxanaya. Dedim başqa xəstəxanalara da aparacağım.

Həmin maşınla məscidə qayıtdım. Həyətdə vəlvələ vardı, danışdılar ki, əhali şəhərdən çıxır. Yaxınlaşdım ki, görüm nə danışrlar. Deyirdilər ki, yuxarıdan göstəriş gəlib, şəhər boşaldılmalıdır. Biri deyirdi ki, kim bacarırsa, hərəkət etsin. Başqa biri dedi ki, hara gedək, başqa yerimiz yoxdur. Hətta dedilər ki, burada qalmaq ölümə bərabərdir. Bilinmirdi müharibə nə qədər davam edəcək. Qalmaq həlak olmaq idi.

Xalqı şəhərdən çıxmağa çağıranlara üz tutub narahatçılıq və uca səslə dedim: Nə üçün? Nə üçün xalq getməlidir? İstəyirsiniz ki, şəhər boşalsın, iraclılar şəhəri rahat ələ keçirsin? Xalqı didərgin etmək istəyirsiniz?

Dedilər bu nə sözdür danışırısan, xalq atəş altında qalsın?

Dedim hamı məscidə gəlsin.

Dedilər ki, xalqı nə vaxta qədər bu şəraitdə saxlamaq olar? Məgər məscidi vurmurlar?

Alovlanmışdım. Dedim: Məgər ötən il müharibə yox idi? Ərəb-əcəm adı altında ortaya atılan fitnə yadınızdan çıxıb? Gördünüz ki, qısa vaxtda aradan qaldırıldı.

Dedilər: O daxili qarşıdurma idi, tez nəzarətə götürdülər. Bu isə müharibədir. Hərbi qüvvələrini sərhədə toplayıb ölkəyə hücum ediblər.

Dedim: Məgər Bəni Sədr təyyarə göndərməli deyil?

Belə sözlər çox eşitmişdim, indi özüm təkrarlayırdım. Bu sözdən sonra təcrübəsizliyimə gülənlər oldu. Mübahisə etdiyim adamlar dedilər: Yuxarıdakılara ümid edib oturmaq olmaz. Əgər bir iş görmək istəsəydilər, indiyə qədər görərdilər. Bir həftə ötüb, hələ xəbər yoxdur.

Dedim: Mən şəhərdən çıxmıyacam. Əhali şəhəri boşaltmamalıdır. Əhali çıxsa, düşmənin şəhəri rahatlıqla işğal edəcək.

Sonra şəbistanə getdim. Məscidə gətirilmiş qutular, əşyalar qarışıq vəziyyətdə idi. Qızlarla səliqə yaratmağa başladıq. Amma partlayış səsləri imkan vermədi. Adamlar qışqırıq məcsciddən çıxmaq istəyirdilər. Amma vurulan məscidin ətrafı idi. Partlayışlar məscidi silkələyirdi. İçəridəkilər başını itirmiş vəziyyətdə sağa-sola qaçırdı. Beş-altı halsız adam aləm dağıldığı bir vaxtda sakitcə öz işində idi. Ürəyimdə bir əhsən dedim onlara. O biri adamları sakitləşdirməyə çalışırdıq. Uşaqlar və qadınlar çox qorxmışdular. Onlara ümid verirdik ki, bizim qüvvələr cəbhədə onları məğlub etdiyindən bu cür namərdcəsinə qisas alırlar.

Adamlarla söhbətdə Möhsin Bəqlani, Təqi Möhsinfər, Hüseyn Tainijad kimi tanış gənclərdən eşitdiyim sözləri işlədirdim. Onlar Əlinin korpusdakı dostları idilər. Cəbhədə, ön xətdəki vəziyyətə görə o qədər nigaran idim ki, utanmağı bir tərəfə qoyub, gördüyüm adamdan vəziyyəti soruşurdum.

Cavab verirdilər ki, vəziyyət pisdır, iraqlılar təcədən-dırnağa silahlanıb, bizim əlimiz boşdur.

Bir nəfər dedi ki, bu gün dərslərini vermişik, əgər təyyarələrimiz onların mövqelərini vursa, biz piyadaların qarşısını alırıq.

Bir az keçdi, səs-küy yatdı. Məni həyətdən çağırırlar, getdim. Abdullah Məavi dalımca gəlmişdi. Məni görüb yaxınlaşdı: Bacı, deyirəm gedək Abbasiyyəyə, ora adamlar dolub, görək vəziyyət necədir.

Uşaqlara dedim ki, Abbasiyyəyə baş çəkim, tez də qayıdıram.

Abdullahla yola düşdük. O, Səfa bazar uşaqlarından idi, Abbasiyyəni yaxşı tanıyırdı. Mən isə oraya birinci dəfə idi gedirdim. Bazardan keçəndə qəlbim sıxıldı. Bir həftə öncəyə qədər bazar izdihamlı idi, keçib-getmək olmurdu. İndi isə bir neçə çörək və süd dükanından başqa bütün dükanlar bağlı idi. Bir neçə nəfər arabada kartof, soğan satırdı. Səfa bazarındakı hay-küydən xəbər yox idi. Buradakı vəziyyət xoşagəlməz bir hadisədən danışırıdı. Aşının şöhrəti dildən-dilə gəzən Maşallah-aş dükanına ölü sükut hakim olmuşdu. Küveytdən paltar və ətriyyat gətirib satan ərəbdilli qonşular, qaymaq,

kərə yağı, toyuq satan kənd qadınları, malının təzəliyindən danışan balıqsatanlar, xurmasatanlar bazarın gözəlliyini özləri ilə aparmışdılar.

Bazardan pərişanlıqla ötüb Abbasiyyəyə çatdıq. Qapıda dayanan oğlanın əlində tüfəng vardı. Salam verdim, dedim bizə deyiblər ki, burada iş var. Dedi: Burada bir neçə xəstəimiz var, vəziyyət də pisdır. Hamı qorxub, ruhdan düşüb. Deyirlər məğlub oluruq. Düşmən çayın o biri tərəfində bizimlə üzbəüzdür. Onlar atanda burada qovğa qopur.

Dedim: Bəs sən burada nə iş görürsən, onlara de ki, vəziyyət siz düşündüyünüz kimi deyil, qardaşlarımız döyüşür.

Dedi: Deyirəm, amma inanmırlar. Mən bir sözü deyib qurtarmamış kimsə gəlir ki, iraclılar yenə irəliləyib. Başqa biri deyir İraq təyyarələri qalxıb, hər yeri bombalayır, bunlar da qəmə batır.

Hiss etdim ki, bu gənc özü də bədbindir, ondan nəşə gözləmək olmaz. Sübh ön xətdən gələn uşaqlar dedilər ki, iraclıları geri oturdublar. Bilirdim ki, qüvvə, silah-sursat çatışmazlığı səbəbindən ələ keçirilmiş mövqeləri axşam tərk edəcəklər. Amma cəbhədən gələn xoş xəbər ümitsiz qəlbləri sevindirmək üçün nemət idi. Bu xəbəri xalqa çatdırmaq istədim.

Abbasiyyənin iki pilləkənindən biri ilə qalxıb hüseyniyyəyə daxil oldum. Gördüyüm bir çox məscid və hüseyniyələrdən geniş idi. Taxta və yaşıl rəngdə pəncərələrindən düşən nur içərini işıqlandırmışdı. Tavanı da hündür idi. Bəsrədəki hüseyniyyə yadıma düşdü. Orada da tavan hündür idi. Hüseyniyyədəki insanları nəzərdən keçirdim. Ruhiyyələrini öyrənmək istəyirdim. Qərara gəldim ki, nə yolla olursun ruhiyyələrini dəyşim.

Camaat oğlanın dediyi kimi, yasa batmışdı. Bekarçılıqdan bəziləri bir guşədə uzanmış, bəziləri divara söykənib ayaqlarını uzatmışdı. Bir nəfər də stəkanlara çay süzürdü. Sözü başlamamış ürəyim əsdi. Gördüyümü yox, eşitdiyimi danışacaqdım. Camaatı hərəkətə gətirəcək, onlara ümid verəcək yeganə şey cəbhədəki uğur idi. Amma vücudum titrəyirdi. Hüseyniyyənin qapısı ağzından ucadan salam verdim. Hamı başını qaldırıb baxdı. Bəziləri salamımı aldı. Dedim ki, qulaq asın, xoş xəbər var. Dedilər nə xoş xəbər, müharibə nə vaxt başa çatır, nə vaxt evlərimizə qayıdırıq? Bir nəfər dedi ki, xoş xəbər olasan, müharibə qurtarıb?

Dedim: Müharibə tamam olmayıb, amma olacaq. Əsgərlərimiz iraclıları geri oturdub. İnşallah, müharibə də başa çatacaq.

Bu sözlərimdən sonra uzananlar qalxıb oturdular. Mənə yaxınlaşanlar da oldu. Davam etdim: Daha narahat olmayın. İnşallah, evlərinizə qayıdarsınız. Xürrəmşəhr də əvvəlki Xürrəmşəhr olar. Yadınızdan çıxıb ki, ərəb-əcəm davası necə tez yatdı?

Dedilər ərəb-əcəm davasında təyyarə, top yox idi.

Dedim: Allaha təvəkkül edək. Bəəsçilər hər nə olalar, uşaqlarımız qarşılarında dayanıb. İmkan verməzlər ki, şəhərimiz onların əlinə keçə. Tehrandan təyyarələr qalxacaq, onların tanklarını vuracaqlar.

Mən danışdıqca ətrafımda qadın və kişilər çoxalırdı. Qadınlar ahuzara başladı ki, yorulmuşuq, uşaqlara baxmaq əzab olub, südəmər uşaqlar məhv olur...

Təsəlli verdim, dedim inşaallah hər şey düzələr. Soruşdum aranızda xəstə var?

Hüseyniyyənin bir guşəsindəki iki qoca kişi və qadını göstərdilər. Ayaqqabılarımı çıxarıb onlara yaxınlaşdım. Hal-əhval tutdum. Başa düşdüm ki, son günlər normal qidalanmadıqlarından zəifləyiblər. Əlbəttə ki, müharibənin həyəcan və qorxusu aclıqdan da pis idi. Gözlərində bir yalvarış vardı. Onlara çətinliklərin başa çatacağından, evlərinə dönəcəklərindən danışdım. Mənə dua da etdilər.

Hüseyniyyədə qolu sarğıda olan 13-14 yaşlı qız da vardı. Soruşdum ki, nə olub? Dedi: Evimizi katyuşa ilə vurdular. Həyətdə idim, qoluma qəlpə dəydi. Sarğısı çirklənmişdi. Dedim gözlə, getdim sarğı gətirməyə.

Çölə çıxanda bir neçə nəfər yaxınlaşdı ki, burada su yoxdur. Uşaqları da dilə gəldilər ki, susayırq, içməyə su tapa bilmirik.

Onlara ürəyim yandı. Elə bilirdilər ki, mən hər şeydən xəbərdaram, bütün problemləri həll edə bilərəm. Dedim: Məsciddəki qardaşlara deyərəm, bir yol axtaralar. Amma siz də kömək etməlisiz. Oturub gözləmək olmaz, hərə bacardığı işi görməlidir. Hüseyniyyəni təmizləmək lazımdır, siz özünüz bu işi görə bilərsiz. Siz buradan istifadə edirsiniz. Xəstələr ehtiyatlı olmalıdır ki, xəstəliyi o birilərə keçməsin. Mən də əlimdən gələni edəcəyəm.

Çölə çıxanda qapıda dayanmış oğlan dedi: Bu sözlərin mənası nə idi, nə üçün həqiqəti demədin?

Dedim: Yalan demədim, uşaqlar döyüşür. İstəyirsən deyəm uduzuruq, ortada xəyanət var, camaat üzülsün?

Daha dayanmadım, məscidə üz tutdum. Gördüklərimi qızlara danışdım. Ağə Nəccardan sarğı aldım ki, Abbasiyyədəki qızın qolunu sarıyım. Məryəm Əmcədi ilə söhbət edən məscid fəalı mənim sözlərimi

eşitdi. Dedi: Hüseyini bacı, yaxşı danışmısan. Amma camaata israr etmək olmaz ki, hökmən qalmalıdırlar.

Dedim aqlım kəsəni danışdım, bilmirəm düz oldu, yoxsa səhv.

Dedi düz etmisən, amma yüzdəyüz söz vermək olmaz.

Abbasiyyədəki vəziyyəti danışdım. Dedi tapşıraram, su apararlar. Yemək də göndərdik. Amma günbəgün say çoxalırdı.

Ona təşəkkür etdim. Dedi bir tanker su göndərmişik.

Sarğını götürüb getdim. Qızın sarğısını dəyişdim. Qəlpə qolunun ətindən siyirib aparmışdı. Yarasına xeyli tikiş atılmışdı. Sarğının bulaşıcılığından görünürdü ki, qanaxması çox olub. Qıza tapşırıdım ki, özündən muğayat olsun. Yığışıb ayağa qalxdım. Çölə çıxanda hava qaralmaq üzrəydi. Məscidə çatanda gördüm ki, kontuziyalıları yenə aləmi vurub bir-birinə. Cənnətabada getmək istəsəm də, onlara görə məsciddə qalmaq qərarına gəldim. Mühəribədən cəmi altı gün keçsə də, sanki ömrüm yarılanmışdı. Gecəni birtəhər sübhə çatdırdım.

Onuncu fəsil

Sübh tezdən gördüm ki, ağa Nəccar əllərini ağ məhlulla yuyur. O hər dəfə tikiş, sargı işindən sonra belə edirdi. Qanlı yeri yuyar, sonra üzərinə xüsusi maye tökərdi. Maraqlanırdım ki, o nə mayedir, ağa Nəccar nə üçün bu işi görür?

Düşündüm ki, sual vermək üçün münasib vaxtdır. Dedi dettoldur, dezinfeksiya etmək üçün güclü maddədir.

Sonra bizə dərmanlar, tibbi ləvazimatlar, müxtəlif yaralar barədə məlumat verməyə başladı. Xəstəxanada çalışdığı dövrdən xatirələr danışdı. Bütün bunları bilmək mənə lazım idi. Çünki cəbhəyə getmək, yaralılara yardım göstərmək istəyirdim. Diqqətimi cəmləşdirmişdim ki, bütün dediklərini yadda saxlayım.

Sözünü bitirəndə dedim: Olmaz buranı qaydaya salaq, tibb məntəqəsi şəklinə gəlsin? Arakəsmə qoysaq, buradakı insanlar da hər gün yaralıların ağrılarını görməyə məcbur olmaz.

Bu sözdə başqa məqsədim də var idi. Məscidə get-gəl çox idi. Mən də göz qarşısında olduğumuzdan rahat deyildim. Həm də adamlar yaralıları görəndə ruhdan düşürdülər.

Ağa Nəccar dedi: Buna görə mən də narahatam. İstəyirdim arakəsmə gətirim. Amma burada get-gəl çoxdur, arakəsmə davam gətirməz. Nəsə tərپənməyən bir şey olmalıdır.

Dedim: Razılıq versəniz, buradakı köhnə paltarlar arasından çadraları çıxarar, baş-başa tikib pərdə çəkərik.

Dedi: Yaxşı fikirdir. Amma parçalar eyni rəngdə olmasa pis görünər. Görüm hələ nə edə bilərəm.

Yaralı olmadığı üçün həyəətə düşdüm. İşsiz qala bilmirdim. Həyətdə həmin gənci gördüm ki, Cənnətabadda mənə deyirdi burda niyə qalırsan.

Yanımda dayanmış Məryəm Əmcədidən həmin adamın kim olduğunu soruşdum. Dedi Mahmud Fərruxidir. Maraqlandı ki, nə üçün soruşuram. Əhvalatı danışdım. Soruşdum ki, necə adamdır?

Dedi yaxşı adamdır, həm də çox dindardır.

Məryəmdən ayrılıb Fərruxiyə tərəf addımladım. O, ikinci mərtəbəyə qalxan pilləkənin yanında silah-sursatı qaydaya salırdı. Dedim salam.

Geriyə dönüb məni gördü, salamımı aldı. Dedim: Bağışlayın, vəd etdiyiniz silahlı adamlar məsələsi həll oldu?

Xəcalətlə boynunu burub dedi: Yox, bacarmadım. Heç kim gəlmək istəmədi. Dedilər düşmənlə döyüşmək daha mühümdür, gücümüzü ora verməliyik. Əlbəttə ki, cənazə yuma yerinə getməyə cürət də lazım idi.

Dedim: İndi məni haqlı sayırsız? İndi anladınız ki, mən nə üçün oradayam?

Dedi: Bəli, mən Cənnətabaddakı vəziyyəti eşitmişdim. Deyirdilər su, kəfən çatışmır. Amma görməmişdim.

Peşman olduğunu, həm də əlindəki silah-sursatı görüb dedim: Adam gəlmədi, heç olmasa silah verin. Dedi silah nəyinizə lazımdır? Dedim: Özünüz dediniz asayiş yoxdur. Həm də itlərə daş atmaqdan yorulduq. Silah olsa, bir atəş bütün itləri qaçırar.

Bir az fikirləşdi, M1 karabini götürüb mənə tərəf uzatdı. Silah-sursat arasında qumbara da vardı. Dedim bir neçə ədəd də qumbara verin. Soruşdu ki, qumbara nəyinizə lazımdı?

Dedim: İt sürüsünə atmaq istəyirəm. Bəlkə də, iraqılılar ya münafiqlər hücum etdi. O zaman özümüzü müdafiə edə bilək.

Bir qumbara verdi. İsrar etdim, ikinci qumbaranı da aldım. Sevinirdim. Allaha şükür etdim. Artıq silah vardı, qalırdı özümü cəbhəyə çatdırmaq.

Məryəm silah aldığımı görüb dedi tanışbəzlik oldu, yoxsa biz hər adama silah vermirik. Güldüm. Getdim həyətdə qalaqlanmış paltar kisələrinə tərəf. Qumbaraları cibimə qoydum, əsas qumbara idi. Silah dərdə dəyən silah deyildi, anbarda qalıb işdən düşmüşdü. Amma çoxlarında heç bu da yox idi. Elə bu vaxt məscidin Fəxr Razi küçəsinə açılan qapısından gənc bir ruhani daxil oldu. Qərribə adam idi. Əbası çiyindən sürüşüb belində dayanmışdı. Eynəyinin şüşələri günəş şüaları altında o qədər qaralmışdı ki, əvvəlcə kor olduğunu düşündüm. Yanındakı bir neçə nəfərlə dayanıb söhbətə başladılar. Kölgədə dayanan sonra daha yaxşı görmək olurdu. Eynəyin arxasından gözləri aydın görünürdü. İti və nüfuzlu baxışları qartalı yada salırdı. Gün yandırmış çöhrəsindən əkinçiyə oxşayırdı. Simasında zəhmətkeş bir adamın əziyyəti hiss edilirdi. Onunla gələnlər Xürrəmşəhr camaatına bənzəməirdi. Əynində toxunma jilet olanlar vardı. Soyuq məntəqədən gələnxə oxşayırdılar. Söhbətlərində ümidsizlikdən əsərləmət yox idi. Döyüşlərdən danışır, hadisələri təhlil edirdilər.

Ruhaninin əlində HK g3 avtomat, o birilərin əlində karabin vardı. Ruhaniyə Şeyx Şərif deyirdilər.

Adamlar ayrılıb Məryəm Əmcədi və Zöhrə Fərhadıya tərəf getdi. Məryəm və Zöhrə ilə salamlayıb dedi ki, biriniz əbamı əmanət saxlaya bilər?

Məryəm dedi: Ağa, nə vaxta qədər burada qalacağımız məlum deyil. Amma əbanızı pilləkənin altında qoyub, ağa Fərruxiyə tapşırıram. Nə vaxt gəlsəniz, ona deyərsiz verər.

Mən tələsik dedim: Hacı ağa, ön xəttə gedirsiniz?

Sual dolu baxışla dedi: Əgər Allah istəsə.

Dedim: Hacı ağa, mən də cəbhəyə getmək istəyirəm, məni özünüzlə apararsız?

Ruhani dedi: İndi orada sizə ehtiyac yoxdur. Lazım olanda aparırıq. Hazırda burada daha xeyirlisiniz. Mən bacıların buradakı işinə baxdım, həqiqətən, işləri bizim cəbhədəki işimizdən əhəmiyyətsiz deyil. Bir insanın həyatını xilas etmək cəbhədə döyüşməkdən aşağı olmaz. Siz Xanım Zeynəbin bacıları, davamçılarısınız.

Dedim: Buradakı iş məni razı salmır. Mən düşmənlə üzbəüz dayanıb vuruşmaq istəyirəm.

Məryəmə atamın şəhadətini tez-tez yada salmamağı tapşırsam da, özünü saxlaya bilmədi, dedi: Hacı ağa, xanım Hüseyninin atası şəhid olub, özü onu dəfn edib.

Çox utandım, daha dinmədim. Şeyx Şərif dedi: Buna görə deyirəm ki, bacılar qalsınlar. Maşaallah, hər biriniz bir qəhrəmansınız. Siz biz kişilər üçün baş ucalığısınız. Sizin köməyinizlə biz cəbhədə həvəslə vuruşuruq.

Sözünü başa vurub, özü ilə gətirdiyi quru çörək, konserv, kompot qutularını təhvil verdi və getdi.

Bu insan başqalarından çox fərqlənirdi. Çox istəyirdi ki, qadınlar arxada qalsın. Onun sözlərinin təsiri altındaydım.

Şəhərin hörmətli adamlarından olan ağa Süleymani məscidin xadimi Məşməmmədlə mübahisə edirdi. O qadınların yerini kişilərin yerindən ayıran pərdəni əlində tutmuşdu. Bu pərdəni ağa Nəccara vermək istəyirdi. Məşməmmədsə əsəbləşmişdi, deyirdi bu pərdə məscidindi, tibb guşəsində qana bulaşacaq.

Ağa Süleymani mehribanlıqla deyirdi: Hacı, narahat olma, bulaşsa da eybi yoxdu. Məlum deyil müharibə nə vaxt başa çatacaq, burada

camaat namazı qılınacaq. Sən dua et müharibə qurtarsın, mən özüm məscidə pərdə alaram.

Tibb guşəsi pərdələndə Məşməmməd dayanıb baxırdı. Ona ürəyim yandı. Çox zəhmət çəkirdi. Əllidən yuxarı yaşı olardı. İşin çoxluğundan beli əyilmişdi. Ağa Misbahi, ağa Süleymani, Fərruxinin atası çox işi öz öhdələrinə götürsələr də, Məşməmmədin işi ağır idi. Hərbçi, mülki adamların get-gəli, insanların burada müvəqqəti yerləşməsi səbəbindən məscid daim yuyulub-təmizlənməli idi. Kişilər çaydan su daşıyıb damdakı çəni doldururdular. Biz də əlimiz çatan qədər həyəti və küçənin məscidə qovuşan hissəsini süpürürdük. Tualet az idi, ehtiyaclara cavab vermirdi. Bəzən də kanalizasiya tutulurdu, su yuxarı qalxırdı. Mən bu vəziyyəti məscidin şənində bilmədiyimdən nə yolla olur olsun, kanalizasiyanı açardım.

Ağa Misbah və ağa Nuri kontuziyalı adamları hamıdan çox fikirləşirdilər. Bu beş-altı nəfəri daim nəzarətdə saxlamalı idik ki, küçəyə çıxmasınlar. Qinevanı nəzarətdə saxlamaq çox çətin idi. Bu adamlar əsəbləşəndə onlara güc çatmırdı. Hücüm edir, hətta dişləyirdilər. Bir dəfə kor qız əlimi elə dişlədi ki, az qaldım özümdən gedəm. Əlimi geri çəkə bilmirdim, sadəcə yalvarırdım. Arabir o qədər yorulurdum ki, deyirdim daha səninlə işim yoxdur, özün bilərsən. Amma itməsin, əxlaqa zidd bir hərəkət baş verməsin deyə nəyin bahasına olur olsun cilovlamağa çalışırdım. Bəzən də ağalara yalvarırdım ki, bunları aparın, bizi dəli etdilər.

Deyirdilər: Bunların yeri bilinməsə, bir adamları tapılanda, ya özləri lazım olanda problem yaranar.

Maraqlı idi, onlardan birinin vəziyyəti pisləşəndə hamısı ona qoşulurdu. Əvvəl iki-üç nəfər idilər, sonradan çoxaldılar.

Aralarında təkcə 7-8 yaşlı Abbas ürəyimə yatırdı. Onun vəziyyəti o birilərindən ağır idi. Uşağın halı pisləşəndə yerə uzanır, gözlərinin qarası itirdi. Zəif səslə “Yuma, Yuma” deyə anasını çağırırdı...

Ona qarşı bir ana sevgisi yaşayırdım, ürəyim yanırdı.

Bu uşağı görəndə qardaşlarım Həsən və Səid üçün darıxırdım. O da mənim məhəbbətimi hiss edirdi, uzaqdan görən kimi yaxınlaşırdı. Bəzən iş zamanı qəfildən əlimdən tuturdu. Başını sıgallayıb nəvaziş göstərirdim.

Çox məzlumluqla su ya çörək istəyirdi.

Gedib qutuları axtarırdım. Biskvit ya keks tapıb Abbasa verirdim. Anasını soruşanda ürəyimə od vururdu. Bilmirdim nə cavab verim.

Könlünü ələ almağa çalışır, deyirdim ki, inşaallah, gələcək. Bir gün qızlarla kisə və qutuları səliqəyə salırdıq. Əvvəlcə ərzaq məhsulları olan qutuları ayırdıq. Sonra paltar kisələrini açdıq. Tapşırıbmışdılar ki, cəbhədə lazım olası paltarları ayırın. Ön xəttə vuruşanların paltarları tez-tez yırtılır, qana bulaşır. Buna görə paltar istəmişdilər. Bir tərəfdən də, paltarlar arasında kişi paltarları az idi. O qədər paltar tökürdük ki, qurşağa qədər paltar dağında itirdik. Qadın paltarı çıxdıqca Rəna Nəccar və Əsrəf Fərhadiyə tərəf atırdıq.

Günortaya yaxın idi. Məni çağırıdılar, dedilər çöldə səni istəyirlər. Libasların üstündən hərəkət edib kənara çıxdım. Üstümü çırpıb təmizlədim. Çadramı səliqəyə salıb çölə çıxdım. Hüseyn Eydi məni gözləyirdi. Məni görüb yaxınlaşdı.

Dedi: Bacı, xəbər gəlib ki, meyitxana şəhidlə dolub. Gedirik Cənnətabada gətirək, bizimlə gedirsən?

Soruşdum ki, aralarında qadın var?

Dedi: Necə olar ki, olmasın. Yəqin ki, var.

Dedim gözlə, uşaqlara deyim gəlirəm.

Qızlara dedim ki, şəhid ardınca gedirəm, mənimlə gedən var? Getmək istəyən olmadı. Mən də israr göstərmədim.

Məscidin qabağına çıxdım. Süd rəngli kiçik yük maşını gözləyirdi. İki nəfər sürücünün yanında, üç nəfər kuzovda əyləşmişdi. Maşına qalxdım, yola düşdük. Sürücü körpüdə sürətini artırdı. Şükür etdim ki, bu qədər havadan zərbə endiriblər, körpünü vura bilməyiblər. Körpünün ortasına çatmamış yerdə yarım metrlik bir dəlik yaranmışdı. Sürücü bu hissəni çox ehtiyatla keçdi. Dəlikdən çay görünürdü. Körpünün reşotkalrı çox yerdə qəlpə zərbəsindən dağılmışdı. Körpünün uçma qorxusu canımı bürümüşdü. Xoşbəxtlikdən körpünü tez ötüb keçdik.

Maşın Taliqani xəstəxanasına istiqamət aldı. Təcili yardımın qabağında dayandıq. Maşından düşüb içəri daxil oldum. Otaqlarından birindən gənc tibb bacısı çıxdı. Bütün geyimi ağ rəngdə idi. Çox xoşum gəldi. Salam verib dedim: Biz cənazələri aparmağa gəlmişik, dedilər meyitxana dolub.

Ləngər vura-vura koridorla gedən bir nəfəri göstərib dedi ki, ona de. Hüseynə dedim ki, o ağa ilə danışmaq lazımdı. Hüseyn “qardaş, ağa, hacı” çağır-açağır-a o adama tərəf qaçdı.

Başının təkcə yanlarında tük olan kişi geri döndü. Hüseyn dedi ki, cənazələri aparmağa gəlmişik. Kişi eynəyini yuxarı verib, Bəndər

Abbas ləhcəsində soruşdu ki, nəqliyyatınız var? Hüseyn dedi bəli, varımızdır. Kişi dedi dövrə vurun, meyitxananın arxa qapısından gəlin.

Bildim haranı deyir. O qapını əvvəllər görmüşdüm. Deyilən yerə getdik. Hüseyn sürücüyə dedi ki, dalımızca gəlin. Meyitxananın məsulu arxa qapını taybatay açıb bizi gözləyirdi. Bizi görüb dedi gəlin içəri.

Sürücü bizimlə gələn gənclərin köməyi ilə maşının arxasını meyitxananın qapısına yaxınlaşdırdı.

Alçaq enli qapıdan içəri keçdik. Yeri və divarı daşdan otaq 15 kv metr olardı. İçəridə elektrik lampası yox idi, bayırdan işıq düşürdü. Adət etsəm də qanın tünd qoxusundan narahat oldum.

Meyitlər necə gəldi sıralanmışdı. Soyuducunun siyirtmələri dolu idi, əlavə yerə də meyit düzülmüşdü. Cənazələrin arasında gəzdim. Üçü qadın, ikisi uşaq, qalanları Səddamın atəşi altda yanmış gənclər idi. Meyitxana qəza təchizatı generatoruna qoşulsa da, təkcə cərrahiyyə otaqlarına işıq verilirdi. Meyitxanada meyitlər iylənməsin deyə təcili dəfn olunmalarını istəmişdilər. Cəsədlər Xürrəmşəhr və yollardan yığılmışdı. Meyitxananın məsulu dedi ki, şəhidlərin əksəri ərəb sakinləridir. Dedim qərar çıxarılmışdı ki, Cənnətabadda dəfn olmasın. Dedi doğrudur, amma hazırki şəraitdə orada dəfn edilsələr yaxşıdır.

Yadıma düşdü ki, keçən dəfə əvvəlcədən razılaşdırıldı, sonra cənazələri Abadan və Mahşəhrə apardıq. Amma indi aparsaydıq da, orada təhvil vermək çətin olacaqdı.

Maşında yer az olduğundan, dedik ki, yalnız yerdəki cəsədlər götürülsün.

Meyitxananın məsulu dedi: Hava istidir, meyit saxlamaq olmaz. Siyirtmələrdəki meyitləri də aparın.

Dedim: Aparsaq da orada yerdə qalacaq. Cənnətabadda su və kəfən yoxdur. Heç qəbir qazmaq, dəfn üçün də adam çatışmır.

Gənclər xərək gətirdilər. Dedim əvvəlcə qadınları götürmək lazımdır. İstəmirdim qadın cəsədlərini kişilər götürsün. Amma nə qədər güc vurdumsa, təqribən əlli yaşlı qadının cəsədini tərpədə bilmədim. Gəncləri köməyə çağırdım. Onlar da əl vurmaq istəmirdi. Dedilər təkcə kişi cəsədlərini aparaq.

Dedim: Allaha xoş getməz ki, bunlar qalsın. Üç cənazədir, üçünü də aparaq.

Dörd nəfər köməkləşib cənazəni xərəyə qoyduq. Çətinliklə də olsa, maşına qaldırdıq. Digər iki qadın cəsədi yüngül idi, asanlıqla yerləşdirdik. O biri iyirmi şəhiddən yalnız meyitxananın qabağında

olan doqquz şəhidə maşında yer oldu. Oğlanlar işlərini başa vurana qədər mən qadın cənazələrə baxdım. İki meyit bir-birinə çox bənzəyirdi. Gün yandırmış çöhrələri və əllərindən bilinirdi ki, necə zəhmətkeş insanlardır.

Maşın hazır oldu. Cənazələr üst-üstə yığılmışdı. Mənə dedilər ki, sürücünün yanında əyləşim, qəbul etmədim. Dedim elə yük yerində əyləşərəm. Dedilər yer dardı, təhlükəlidir, yığıla bilərsən. Maşının buferi üzərində dayanmış Hüseyn dedi ki, bacı, incitmə, keç kabində otur. Çarəsiz qalıb kabinə keçdim. Maşın yola düşdü. Cəsəd çox olduğundan mühərrik nərildəyir, ağırlaşmış maşın yavaş hərəkət edirdi. Abadan-Xürrəmşəhr yolu atəş altında idi. Yük yerindəki uşaqlara, Hüseynə görə narahat idim. Yolda, çöllükdə partlayan mərmiləri pəncərədən görürdüm. Qorxurdum uşaqlara qəlpə dəyə. Körpüyə çatanda sürücü qazı bassa da maşın bir pillə hündür körpüyə qalxa bilmədi. Uşaqlar düşüb maşını itələdilər. Maşın hərəkətə gəldi.

Körpünü keçib Cənnətabada istiqamətləndik. Məsciddə iş çox idi. Amma şəhidləri qoyub gedə bilmədim. Cənnətabadın qapısında Zeynəbi gördüm. Fikrə getmişdi. Maşını saxlatdırıb düşdüm. Maşın qapıdan daxil oldu, mən Zeynəbə yaxınlaşdım. Salam verib, soruşdum ki, niyə qəmginсэн?

Yorğun səslə dedi: Səhərdən beləyəm. Qızım Məryəmdən ötrü darıxıram.

Dedim nigaran olma, ən azı atəş altında deyil. Şəhid gətirmişik.

Dedi: Axı demişdilər buraya şəhid gətirməsinlər.

Dedim: Meyitxanada qalıb çürüyürdü, məcbur oldular.

Hüseynin səsi gəldi: Bacı, cənazələri boşaldaq?

Düşündüm ki, qüsl və kəfən olmayacaqsə, nə üçün maşından yerə qoyaq? Elə birbaşə aparaq qəbirlərin yanına. Fikrimi Hüseynə dedim. Dedi elə mən də o barədə düşünürdüm.

Hüseyn maşını qəbiristanə gedən torpaq yola istiqamətləndirdi. Zeynəblə bir neçə xərək götürüb maşının dalınca getdik. Zeynəb xanımdan Leylanı soruşdum. Dedi iş yox idi, getdi anangilin yanına. Dedi çox darıxırmış, Came məscidində sənin yanına gedəcəkdə.

Şəhidlər bölməsinə çatdıq. İki-üç boş qəbir vardı. Məcbur olduq ki, özümüz qəbir qazaq. Oğlanlarla birlikdə çoxunun sapı sınımış külüng və belləri götürüb iş başladıq.

Külüng vurmaq asan deyildi. Belimə ağırlıq düşürdü. Əllərimin içi göynəyirdi. Əvvəllər kəfən yığılmış plastik torbanı tapıb külüngün

sapına sarıdım ki, yumşaq olsun. Amma faydası olmadı. Əllərimin dərisi quruyub çat-çat olmuşdu. Külüng vurduqca yaralardan qan gəlirdi. Külüng və beli kənara qoyub əlimlə torpaq atmağa başladım. Torpaq əlimi çirkləndirsə də, yandırmırdı. Amma dartılmış dərim qızarmışdı. Qüslverən qoca kişilərin xahişi ilə bir neçə kişi köməyə gəldi.

Mən və Zeynəb qadın cəsədlərinin yanına getdik. İki arıq qadını asan dəfn etdik. Amma cüssəli qadına gücümüz çatmadı, kişilər köməyə gəldi. Xərəyi qəbirin yanına qoydular. Zeynəb qəbirdə idi. Cənazənin bir tərəfindən o yapışdı, bir tərəfindən mən. Cənazəni qəbirə sürüşdürməyə başladıq. Ömrümdə belə ağırlıq altında qalmamışdım. Qabırğalarım ciyərlərimə batdı, gözlərim bərəldi, fəqərələrimdən səs gəldi. Çox çalışdım ki, cənazəni əlimdən buraxmayım. Zeynəb hirsle dedi ki, evi tikilmiş elə bil korlarla bir süfrədə yeyib...

Bu, kök, dolu adamlar haqqında ərəb məsəli idi. Məqsəd budur ki, bir süfrədə əyləşdiyin adamların kor olmasından istifadə edib çox yeyirsən. Zeynəbin sözüne güldüm. Amma gülməyə nəfəsim yox idi. Cənazəni qəbirə qoyub qəbirdən çıxdıq. Torpaq tökməzdən qabaq yarıaçıq gözlərinə baxdım. Allaha şükür etdim ki, bədəni salamatdır. Qəlpə başını, üzünü yaralamışdı. Bu şəkildə yaralananların çoxu quruyardı, qəbirə qoyanda düzəldə bilməzdik.

Artıq kömək gəlmişdi. Zeynəbə dedim ki, məscidə qayıdıram. Zeynəb dedi: Ay vəfasız, yenə atıb gedirsən!

And içdim ki, orada iş çoxdur. Dedi: Bilirəm əzizim, zarafat edirəm. Allah sənə xeyir versin ki, daim iş dalıncasan.

Cənazə yuma yerinin qabağına qədər Zeynəblə gəldik. Gözümə çox fikirli görünürdü. Buradakı ağır vəziyyət onu da əldən salmışdı.

Ağa Pərvizpur da gəlmişdi, maşını cənazə yuma yerinin qabağında dayanmışdı. Zeynəb xanım dedi: Gedək görək kəfən parçası məsələsi nə yerdə qaldı, belə olmaz ki.

Dedim: Mən məsciddə Cənnətabaddan o qədər danışmışam ki, dilim qabar olub. Olmuşam ağ qarğa. O yazıqlar bilmir haraya köməyə qaçsın. Əlbəttə ki, əvvəlcə diriləri fikirləşirlər. Vaxt qalsa Cənnətabadın da problemləri ilə məşğul olurlar.

Zeynəb xanım dedi: Hələ gedək görək nə deyirlər.

Bilirdim ki, oraya getməyimiz faydasızdır. Amma bir söz demədim. Mən qapıda dayandım, Zeynəb xanım içəri keçdi. Bir neçə dəqiqə sonra birlikdə otaqdan çıxdılar. Salam verdim. Yola düşdük.

Məscidə daxil olanda ağa Səlimi, doktor Şeybani, ağa Fərruxi və bir neçə nəfər başqa məsulu gördüm. Onlar həyətdə kiçik günbəzin altında dayanıb söhbət edirdilər. Bizi görüb salam verdilər. Ağa Pərvizpur gəlişimizin səbəbini dedi.

Tanımadığımı bir ağa dedi: Biz də Cənnətabaddakı vəziyyətə görə narahatıq. Biz ruhanilərlə birlikdə məsələni müzakirə etdik. Belə bir nəticəyə çatdıq ki, nə qədər ki, bazarda açıq dükən var, parça alınsın. Əgər dükənlər bağlı olsa, alimlərin hökmünə əsasən, bağlı mağazalardan kəfən üçün parça götürmək olar. Bir tərəfdən mağazaların vurulub dağıdılması ehtimalı var, digər tərəfdən müsəlmanın cənazəsi İslam qaydasınca, kəfənlənib dəfn olunmalıdır.

Mən narahatlıqla dedim: Bağışlayın, mənə, dükənçinin icazəsi olmadan dükəndən götürülən parçanın müsəlman cənazəsinə faydası yoxdur.

Dedi: Biz demədik ki, oğurluq edək. Fövqəladə vəziyyətdir. Bundan əlavə, bu işi siz görməyəcəksiz. Məscidin etibarlı adamlarından bir neçə nəfər mağazanı açıb lazım olan parçanı götürəcək, aktlaşdıracaq, mağazanın ünvanı, sahibinin adı qeyd ediləcək. İnşallah, müharibədən sonra götürülən parçaların pulu çatdırılacaq.

Sonra iki nəfərə “bizimlə gəlin” dedi. Kişilər sürücünün yanında əyləşdi, Zeynəb xanımla mən arxada. Kişilərdən biri Pərvizpura dedi ki, gedək Səfa bazarına, dükənçi tanışdır. Qısa vaxtda bazara çatdıq. Pərvizpur maşını məşhur Əmu Nasir çayxanasının qabağında saxladı. Kişilər düşüb parça bazarına getdi. Zeynəb çölə baxan vəziyyətdə dedi: Yadına gəlir bu bazarda nə qədər adam olurdu? Küçənin iki tərəfinə o qədər mal tökürdülər ki, keçmək olmurdu.

Ona qulaq asır, başımı tərpətdirdim. Amma şəhidlərə bu yolla kəfən əldə edilməsindən narahat idim. Mənə, bu parçalar qəsbi olacaqdı. Çünki nə dükənçinin razılığı vardı, nə şəhid belə kəfən istəyirdi. Sonra özümü razı saldım ki, axı vəziyyət fəvqəladədir. Şəriət hakimi hökm verən yerdə belə düşünməyimə əsas yox idi. Çalışdım ki, başqa şey barədə düşünüm...

Bazara göz gəzdirdim. Şəhərin səmasını bürüyən qatı tüstü üstü örtülü bazarı qaranlıq göstərirdi. Dükənlərin jalyuziləri bağlanmışdı, bəzi qapılarda qıfıl vardı. Dükənçilər harada idi, nə iş görürdülər, dolanışığ xərclərini necə əldə edirdilər? Əmi Nasir çayxanasının kənarındakı kaset dükənini görəndə anamla bazara gəlməyim yadıma düşdü. Bu mağazada həmişə iraqlı Sədun Cabirin mahnılarını

oxudardılar. Dükənçi maqnitofona o qədər səs verirdi ki, bazarın ortasında eşidilirdi.

Mağazanın bağlı qapısına baxa-baxa Sədun Cabirin mahnısının sözlərini xatırladım:

Ey pak ata yurdu, həsrətəm sənə,
Elim, tayfam, balam axtarsa yolun,
Uzaq deyil, ay da bələddir yola...

Misirli şair və xanəndə Əbdülhəlim Hafizin şəri yadıma düşdü. Onu sevən çox idi. Mən də onun oxuduqlarını sevirdim:

Oğlum, qəmə batmayasan,
Alnına eşq yazılıb.
Oğlum şəhadətə çatar,
Gedər məşuq yolunda.
Odlə su arasındasan,
Ürək oda yaxılır,
Baxma küləyə, tufana,
Eşq ən gözəl yazıdır...

Bu sözləri yada salmaqla atasızlıq, Əlidən uzaqlıq qüssəsi cana gəldi. İki gün idi ki, atamdan ayrılmışdım. İki gün idi ki, ondan ayrılıq atəşində yanırdıq. Sakitcə ağlayırdım. Üzümlü elə tutmuşdum ki, Zeynəb görməsin. Elə o da öz keçmişinə səfərdəydi.

Yarım saat keçdi, kişilər qayıtdı. Dörd-beş top parça gətirmişdilər. Kişilərdən biri əlindəki dəftəri bizə uzadıb dedi ki, imzalayın. Səhifədə dükanın ünvanı, dükənçinin adı, götürülən parçanın miqdarı yazılmışdı. Ağa Pərvizpur və iki kişi aktı imzalamışdılar. Zeynəb barmağını qaralayıb imza əvəzinə barmaq basdı. Mən də imzaladım.

Parçanı götürüb Cənnətabada qayıtdıq. Leyla anamın yanından qayıtmışdı. Hamını çağırdım, kəfən kəsməyə başladım. Bu işi tez başa vurub kəfənləri qatladıq. Qadın şəhidlərin sayı azaldığından kəfənlərin çoxunu kişi cənazə yuma yerinə verdik. Yenə dağılmış cəsəd gətirmişdilər. Bir neçə gün öncə razılaşmışdıq ki, yalnız salamat cəsədləri kəfənləyək. Belə olanda həm suya qənaət edilirdi, həm də kəfənlər qana batmırdı. Əvvəllər sellofan var idi, dağılmış, qanlı cəsədləri sellofana bükürdük. Sellofan olmayan yerdə ən ağıllı qərar salamat cəsədlərin dağılmış cəsədlərdən ayrılması idi. Amma mən özüm cəsədləri ayırmağa çətinlik çəkirdim. Dağılmış cəsədlərin yanından ötəndə xəcalət çəkirdim, ayrışçılıq etdiyimi düşünürdüm. Amma başqa yol qalmamışdı. İş başa vurub çölə çıxanda şəhidlərin bir

küncdə qalaqlanmış paltarlarını gördüm. Neçə gündü atılmırdı. Öz sağlamlığımıza xatir libasları basdırmaq, üstündən əhəng suyu tökmək lazım idi. Amma o qədər yorulmuşdum ki, bu işə heyim qalmamışdı. Əvvəl bu işi başqalarına tapşırmaq istədim. Amma baxdım ki, onların da halı yaxşı deyil. Gedib araba gətirdim, bel ilə libasları arabaya yığdım. Amma libas çox olduğu üçün bir neçə dəfə qayıtmalı oldum. Bütün libasları həyətdə bir küncə toplayıb, üstünə neft tökdüm və yandırdım. Alov bir anda libasları uddu. Gör sahibləri bu libasları necə həvəslə almışdı. Geyəndə necə sevinmişdilər. İndi isə bütün sevinclər alovda külə döndü.

Zeynəbin səsi məni xəyaldan ayırdı. Dedi qardaşın gəlib qapıda dayanıb, gəl gör nə istəyir.

Bir an ürəyim əsdi, dedim yəqin yenə nəşə olub. Tələsik hərəkət etdim. Mənsur əsas qapıda dayanmışdı. Əlləri cibində o yana, bu yana baxırdı. Məni görüb yaxınlaşdı. Salamlaşdıq. Dedim axı tapşırıışdım ki, ananı, uşaqları tək qoyma. Nə üçün gəlmişən?

Məzlumluqla dedi: Sizə yemək gətirmişəm...

Təəccübləndim: Yemək? Haradan gətirmişən?

Dedi: Qonşular yemək bişirmişdi, bizə də verdilər. Süfrəyə əyləşdik, anam dedi ki, kaş Zəhra ilə Leyla da olaydı. Gizləncə sizə pay götürdüm. Ana başa düşdü, soruşdu ki, o gizlətdiyin nədir? Mən də dedim ki, Zəhrəgilə yemək aparmaq istəyirəm.

Qəlbim titrədi. Mehribanlıqla dedim: Sən bu uzunluqda yolu bizə görə gəlmişən?

Başını tərpətdi, arasında iki-üç kotlet olan çörəyi mənə uzatdı. Soruşdum ki, nə üçün burada dayanmısan, nə üçün çörəyi həmkarlarıma verməmişən?

Dedi: Az olduğu üçün utandım. Birdən ürəklərindən keçərdi, axı mən Leyla ilə sənə gətirmişəm.

Başından öpdüm. Dedim lazım deyildi bizə görə bu uzunluqda yolu gələsən, özünüz yeyərdiniz. Dedim gəl içəri. Dedi yox, anam deyib tez qayıdım.

Şeyx Salman məscidinə anagili yoxlamağa gedəndə Mənsuru görmürdüm, elə bilirdim həyətdədir. Bir dəfə anamdan soruşdum ki, Mənsur haradadır? Dedi bilmirəm, ya küçənin başındadır, ya da Came məscidinə gedib. Buna görə Mənsuru danladım: Xəbər vermədən harasa getmə. Məsciddən çölə çıxma. Bir də yeməyə görə bu qədər

yolu gəlmə. Burada hər şey var. Həm də ki sən gələndə mən burada olmaya bilərəm.

Dedi baş üstə. Dedim daha yubanma, get.

Mənsur yola düşdü. Durub arxasınca baxdım. Bu bir neçə dəqiqədə hiss etdim ki, evdə dəcəllik edən, aləmi qatan Mənsur çox sakitləşib. On üçdən artıq yaşı olmayan Mənsurun belə dəyişməsi təəccüblü idi. Yetimləri yada saldım, ürəyim sızıldadı. Mənsur necə tapşırıbmışdımsa eləcə, iti addımlarla gedirdi. Gözdən itəndən sonra otağa qayıtdım. Kotletləri Zeynəb xanıma verdim.

Zeynəb kotletlərə təəccüblə baxdı. Dedim Mənsur gətirib. Zeynəb bir tikə qoparıb mənə uzatdı, istəmədim. Qəhərlənmişdim. Leylanın da halı yaxşı deyildi. O da anam və uşaqları görüb üzülmüşdü. Sakit dayansa da, içindəki təlatümü görürdüm. Ağzımı açan kimi ağlamağa başladı. Qərara gəldim ki, gecə onunla qalım. Bu ona kömək edə bilərdi. Namazımızı qılıb çölə çıxdıq. Gördük eyvanda palaz sərib, üstündə çörək boğçasını açıblar. Qoca kişilər, Hüseyn və Abdullah bir tərəfdə, qadınlar o biri tərəfdə əyləşmişdi. Biz də oturduq. Qarpızı dilimləyib, hərəyə bir dilim verdilər. Zəiflikdən ürəyim əsirdi. Fikrim Leylada idi. Suallarına çox qısa cavab verirdi. Şamı yeyəndən sonra qalxıb ayaqqabılarımı geyindim. Adətən yanımda saxladığım tufəngi götürdüm. Leyla soruşdu ki, hara gedirsən? Dedim gedirəm gəzişəm, gəlirsən? Cəld qalxdı. Qərargah tərəfdən atəş, partlayış səsi gəlirdi. Əks tərəfə, Cənnətabadın qapısına tərəf addımladıq. Qapıdan baxdıq. Qarşıdakı küçədə boşluq və qaranlıq vahimə yaradırdı. Bu mənzərə düşmənlərin nüfuzu ehtimalını gücləndirirdi. Qərargaha tərəf baxıb dedim: Nə qədər ki, qərargah və əsgərlərimiz var, qorxu yoxdur.

Leylanın əlindən tutub həyəətə tərəf addımladım. Leylanı danışdırmaq üçün söhbətə başladım. Şirin xatirələr danışır, Leyladan soruşurdum ki, xatırlayır ya yox? O da yada salırdı. Bir də ayıldım ki, atamın yumruğunun yeri qalmış tabloya az qalırıq. Kaş Leyla yanımda olmayaydı, gedib atamın əlinin yerindən öpəydim.

Özümü zorla saxladım ki, səsim çıxmasın. Yolumuza davam etdik. Aylı gecə idi. Bu mənzərə Bəsrədə işıqsız məhəllədəki evimizi, o vaxtkı gecələri yada salırdı. Bu məni daha da kövrəldirdi. Leyla dedi: Kaş Əli olaydı, üç-dörd ay olar gedib. Əgər Əli olsaydı, bu yük bu qədər ağırlıq etməzdi, ana bu qədər pərişan olmazdı.

Danışa-danışa atamın məzarı üstə çatdıq. Torpağın üstə oturandan sonra özümü saxlaya bilmədim, bahar buludu tək selləndim.

Vərəqlənən xatirələr halımı daha da pisləşdirdi. Leyla da məndən dala qalmadı. Göz yaşları adamın qəlbini alovlandırırdı. Onun göz yaşlarına tab gətirmirdim. Özümü zorla ələ aldım ki, ona təsəlli verə bilim. Onu ayağa qaldırıb dedim: Gecdir, təhlükəlidir, gedək. İndi Zeynəb xanım da nigaran olar.

Binaya tərəf döndük. Qoca kişilər eyvanda oturub siqaret çəkirdilər. Onlardan biri həmişəki kimi radioda BBC-yə qulaq asırdı ki, İrandan nə deyirlər. Onların İran haqqında yalanlarını eşidib hirsələnir, söyürdü. Bir az aralıda Məryəm xanım, Zeynəb xanım və qoca qadın divara söykəlib mürgüləyirdilər. Hüseyn Eydi və Abdullah Məavi həyətdə gəzişirdi. İstədim bir qədər keşik çekəm, Hüseynlə Abdullah istirahət etsin. Leylaya dedim sən yat, mən keşikdə duracam. Amma bir yerdə olmaq fürsəti az yarandığından Leyla qəbul etmədi, dedi mən də səninlə qalıram.

Birinci növbə bizə münasib idi. Oğlanlara dedim ki, əvvəl biz növbə çekək, sonra siz. Bizim növbədə qalmağımızı qəbul etmirdilər. Uzun-uzadı isrardan sonra razı saldıq. Onları yola salıb otaqdan bir az aralı bardürün üstündə əyləşdik ki, səsimiz otaqdakıları oyatmasın. Əsil keşikçi kimi Cənnətabadın bütün həyətinə nəzarət edirdik. Mühəribədən, aqibətimizdən danışırıq. Leyla sual verdi ki, mühəribə nə üçün başlayıb? Dedim ki, Səddamın bəyanatlarını eşitməmişən? Səddam deyirdi ki, vahid ərəb ümməti yaratmaq istəyir. Əslində başqa məqsədi vardı. Ərəb ümməti yaratmaq istəyən mühəribəyə başlayıb bu qədər ərəbi qırğına verməzdi. Cənnətabada gətirilən cənazələrin bir hissəsi də ərəb idi. Ərəb ümməti iddiası boş iddia idi. Onların məqsədi İslam inqilabını məhv etmək, nefti tarac etmək idi. İstəyirdilər ki, İranı da Fələstinin vəziyyətinə gətirsinlər.

Bu sözlərimdən sonra Leyla soruşdu ki, bəs mühəribə nə vaxt qurtaracaq? Dedim: Allaha sığınmaq. Gənclərimiz qeyrətlə döyüşüb müqavimət göstərirlər. Əgər Bəni Sədr də Fanton təyyarələri havaya qalxmağa, iraqlıların mövqelərini vurmağa qoysa, məsələ həll olar. Biz də müqavimətin səmərə verməsi üçün çalışmalıyıq.

Birdən soruşdu: Zəhra, sənə atadan sonra ailəmizdə kim şəhid olacaq?

Dedim mən, inşaallah mən şəhid olacam.

Ağlamsınıb dedi: Allah eləməsin. Sən şəhid olsan, biz nə edərik!

Dedim: Atanın şəhadətindən sonra nə iş gördüksə, mənim şəhadətimdən sonra sən həmin işləri görərsən. Məndən sonra məsuliyyət sənə üzərinə düşür.

Leyla dedi: Yox, mən sənə kimi deyiləm. Mən dözə bilmərəm. Ümumiyyətlə, məsuliyyəti qəbul edə bilmərəm. Bu ağır məsuliyyətdir.

Dedim: Bilirəm ağırdır. Mən də qəbul etmirdim. Amma üzərimə qoyuldu. İndi ən üstün şəkildə icra etməyə çalışıram. Leyla, dua et, mən də şəhadətə çatım. Məsuliyyətə görə narahat olma. Əli qayıdar, uşaqların məsuliyyətini öz üzərinə götürər. Sənə məsuliyyətin Əli qayıdana qədərdir.

Əlinin adını eşidib qorxa-qorxa dedi: Mən Əlinin qayıtmasını istəmirəm. Qayıtsa o da şəhid olacaq.

Başım ilə təsdiqləyib dedim: Bəli, Əlinin şəhadətinə şəkk etmə. O buraya çatan kimi uçaacaq. Başında şövq var. Yadındadır nə deyirdi? Deyirdi ki, elə-belə ölmək istəmirəm. O qədər cihad etməliyəm ki, Allah ölümümü şəhadət qərar versin.

Bu sözdən sonra Leyla özünü saxlaya bilməyib ucadan ağladı. Onun fikrini dağıtmaq üçün əlindən yapışb dedim: Qalx ayağa gəzişək, axı keşik çəkməliyik.

Cənnətabadın ərazisində gəzişir, ətrafa göz gəzdirirdik. Sussaq da mən Əlinin qayıdışı barədə düşünürdüm. Görəsən Əli atamın şəhadət xəbərini eşitmişdi? Bəs nə vaxt gələcək? Radioda Xürrəmşəhr və buradakı döyüşlərdən danışılır? Əli yaralı əllərlə özünü necə çatdırı bilirdi? Əgər özünü çatdırsaydı gör nələr edəcəkdə! Allah eləsin şəhid olmasın. Sözlərini xatırladım: Allah yolunda ölüm əsil həyatdır. Həqiqi həyat şəhadətdədir. İmamlar şəhadətə çatdı, siz bunun bərəkətini görün. Biz də əbədiyyətə çatmaq üçün həmin işi görməliyik. Demək, şəhadət Əlinin haqqı idi. Görəsən harada və nə vaxt şəhid olacaq? Güllə, yoxsa qəlpə ilə vurulacaq?

Atamın başına dəyən qəlpə gözlərimin önünə gəldi. Yenə də anamla uşaqların vəziyyəti, bir yerdə olduğumuz anları xatırladım. Atam xəbərdarlıq edirdi ki, haraya getsəniz, gün batmamış evdə olun.

İndi gecənin qaranlığında, küçədə avara adamlar dolaşarkən, bəəşçilər şəhərin qapısı ağzında dayandığı vaxt iki qız qəbiristanlığın ortasında keşik çəkir!

Leyla ilə olduğumdan qəbiristanlığa hakim olan ağır fəzadan qorxmurdum. Amma arabir külək qurumuş yarpaqları, ətrafa səpələnmiş kağızları tərpedir, qaranlığa məxsus bir qorxu yaradırdı. O

anlarda Leylanın əlindən tutub sürətini artırırdım. Zeynəb tapşırırmışdı ki, qədim qəbirlərə tərəf getməyək. Mən də o əraziyə çatanda dövrə vurub qayıdırdım. Zeynəb deyirdi ki, qəbiristanlığın divarları uçduğu üçün kimsə həyatə daxil ola bilər. Bir sözlə, kənar hissə təhlükəli sayılırdı.

Bir saat ötdü. Leylanı yormamaq üçün dedim qayıdaq.

Pəncərənin qabağına çatıb Hüseyni səslədim. Hüseyn və Abdullah bir ağızdan cavab verdilər. Hiss olunurdu ki, oyaq imişlər. Dedim əgər yatmaq istəsəz, mən hələ oyaq qala bilərəm.

Abdullah dedi: Bizim də yuxumuz gəlmir, söhbət edirdik.

Eyvannın kənarında əyləşib söhbətə başladıq. İçəridən Zeynəbin səsi gəldi: Ana, səhərdən axşama qədər ora-bura qaçıb yorulmusan. İndi ki bir iş yoxdur, gəl yat. Leyla ilə qalxıb içəri keçdik, palazın üzərində uzandıq. Leyla tez yuxuya getdi. Mən də mürgüləyirdim. Atamın təzəcə aldığı yataq dəsti yadıma düşdü. Çarpayımız olduğu üçün çox sevinirdik. Atam çarpayını bizim üçün almamışdı. Amma görəndə ki, həsrətlə baxırıq, bizə verdi.

Yuxuya gedən kimi kabus başladı. Qatmaqarışlıq səhnələr, atamı gördüm. Atam başında yaşıl əmmamə yaşıl bir bağa tərəf gedirdi. Nə qədər qaçırdımsa ona çata bilmirdim. Qışqırdım, səsimə dayandı. Dönüb baxdı, gülümsədi. Amma elə bu vəziyyətdə uzaqlaşmaqda idi. Sanki ayaqlarımı tutmuşdular. Qışqırır, ağlayırdım ki, məni də özü ilə aparsın. O isə yalnız təbəssümlə cavab verirdi. Ona çata bilmədiyimi görüb hönkürürdüm. Elə öz ağlamaq səsimə oyandım. Səhərə çox qalırdı. Səsimə Leyla da oyanmışdı. Dedi necəsən? Dedim yaxşıyam. Təkrar yatdım, təkrar kabuslar sorağıma gəldi. Sübh azanına qədər bir neçə dəfə oyandım.

Son dəfə qoca kişilərdən birinin səsinə eşitdim. Namazdan qabaq azan deyirdi. Leylanı, Zeynəb xanımı, o biriləri çağırdım. Dəstəmaz alıb, namazımı qıldım. Havanın işıqlanmasını gözləyirdim ki, Cəməməscidinə gedim, həm çörək gətirim, həm də görüm təzə nə xəbər var.

Divara söykənib oturmuşdum. Qüslverənlər sübh azanından sonra yatmamışdılar, səsləri eşidilirdi. Biri deyirdi: Allahın qüdrətinə bax! Bir ömür ölü yumuşuq. Ölü bir neçə saatdan sonra iy verməyə başlayır, yanında qalmaq olmur. Amma şəhidlər günlərlə qalır və bir zərrə pis qoxu gəlmir.

O biri dedi: Yadındadır qəbiristanlığa bir gündə bir neçə meyl gələndə nə hala düşürdük? Qorxurduq, ölümü bir-iki addımlıqda

görürdük. Amma son günlərdə bir bu qədər şəhid gördük və belə bir qorxu olmadı.

Əvvəlki kişi dedi: Elə bil adam qocaldıqca dünyaya çox əsir olur. Amma bu gənclərə bax ki, canlarını əllərinə alıb güllə altına gedirlər.

Gün qalxandan sonra Zeynəblə Leylaya dedim ki, mən gedirəm. Cənnətabadın qapısına çatmamış Hüseynlə Abdullah özlərini çatdırdılar ki, biz də gedirik. Dedim gecə oyaq qalmırsınız, yatın dincəlin. Dedilər növbə ilə yatmışıq, indi də burada iş yoxdur.

Bir saat idi İraq topxanalarının səsi eşidilirdi. Hüseynə dedim ki, heç olmaya sən qal, birdən kömək lazım olar.

Hüseyn geri qayıtdı, mən Abdullah ilə yola düşdüm. Topxana atəşi tədricən yaxınlaşırdı. Göyə qalxan toz-dumandan bilinirdi ki, getdikcə daha yaxını vururlar. Əvvəlcə Əmir Kəbir küçəsini vurdular, sonra Çehelmetriyə keçdilər. Artıq bizdən iki yüz metr aralıya, dəyirmanə mərmə düşürdü. Biz çatır-çatmaz bir neçə nəfər özünü dəyirmandan çölə atdı. Biz çatana qədər iki nəfər üçüncünü sürüyə-sürüyə divarın kənarına apardılar. Üçü də dəyirmanın işçisi idi. Birinin belini qəlpə yaralamışdı, güclü qanaxması vardı. O birinin üzündə kiçik qəlpə yaraları vardı. Üçüncü isə başını itirmişdi, ətrafında nə baş verdiyini anlamırdı. Güclü qanaxması olan yaralının vəziyyəti çox pis idi. Onları tələsdirdim ki, bir şey verin, qanaxmanın qarşısını ala. Üz-gözü yaralı adam dedi burada heç nəyimiz yoxdur, nə istəyirsən? Dedim parça, mələfə.

Bir-birlərinə baxdılar. Partlayış zamanı yuxuda olduqlarından hələ də özlərinə gəlməmişdilər. O yana, bu yana qaçdılar ki, bir şey tapsınlar. Dedim lazım deyil, gəlin kömək edin köynəyini çıxaraq. Köynəyi çıxardılar. Onu əli ilə dartıb bölmək istəyən adam o qədər zəifləmişdi ki, gücü çatmadı. Elə bil qorxurdu ki, buranı təkrar vuralar. Uzaqda, yaxında partlayış səsləri davam edirdi. Köynəyin bir qolunu dartıb qopardım. Yaralının budunu bağladım. Başını qaldırıb yarasına baxdı, soruşdu ki, qopub? Dedim: Qorxma, qopmayıb.

Köynəyin qalan hissəsi ilə belini bağladım. O hər tərəpənəndə nalə çəkir, Həzrət Abbası çağırırdı. Yaranın üstünü örtmək üçün parça lazım idi. İstədim oradakılara deyəm ki, biri köynəyini versin. Bu vaxt maşın gəldi. Abdullah işarə ilə maşını saxladı, yaralını maşına qoyub yola saldılar. Abdullah fəhlələrdən soruşdu ki, burada sizdən başqa da kimsə vardı? Dedilər dəyirmanın qarovulçusu dünən gecədən damda yatmışdı.

Maşın gedəndən sonra qərara gəldim ki, qarovulçunu özüm axtarım. Çünki fəhlələr hələ də özlərinə gəlməmişdi. Məhəllə adamlarından soruşdum ki, dama necə qalxmaq olar. Dedilər nərdivanımız var. Onlar getdilər nərdivan gətirsinlər, mən həyətə göz gəzdirdim. Neçə yerə mərmə düşmüş, böyük çala yaratmışdı. Dəyirmanın divarları, qapısını qəlpə zədələmişdi.

Nərdivanı gətirdilər. Yuxarı qalxıb, son iki pilləsində dayandım, dama boylandım. Çox hündür idi. Nisbətən alçaq yerləri vardı. Bir qoca kişi həmin alçaq hissədə, düz gözümün qabağında yerə sərilmişdi. Qəlpə beynini dağıtmışdı. Başının qanlı dərisi qəlpə ilə birlikdə ətrafa səpələnmişdi. Başının yarısı, üz hissə yox idi. Qırmızı rəngli plastik suqabı xıncım-xıncım olmuşdu.

Ötən gecəki kabuslardan dolayı halım pis idi. Bu gün səhər də bu səhnəni gördüm. Vücudumdakı zəiflik ikiqat artdı. Yuxarı qalxmağıma peşman oldum. İstədim düşüm, cəsədin endirilməsi ilə bir başqası məşğul olsun. Aşağı baxdım, Abdullah məndən bir neçə pillə aşağıda dayanmışdı. Məcbur olub dama qalxdım. Dalımca Abdullah və bir kişi gəldi. Dəhşətli bir səhnə ilə üzbəüz idik. Ürəyim bulandı, öyüdüm. Kişilərin qarşısında zəif görünməmək üçün özümü topladım. Abdullah dağılmış cəsədi görən kimi üzünü çevirdi. Dedi səhər vaxtı bu nə səhnədir!

Abdullahın dalınca gələn kişi cəsədi uzaqdan görüb geri qayıtdı. Abdullaha dedim ki, mən cəsədi hazırlayım, sən onun dağılmış başını bir şeyə yığ. Dedi yox, mən bacarmaram.

Dedim bu bədbəxti aşağı endirməliyik, ya yox? Burada atıb gedə bilmərik ki.

Abdullah dedi ki, ətrafa səpələnən tikələri özün yığ. Dedim axı sən necə kişisən, məgər başqa iş də var? Dedi sən özün nə iş görmək istəyirdin, həmin işi mən görərəm.

Bu günlərdə Abdullah əlimdəki işi zorla məndən alırdı. İndi isə bu işi ona qəbul etdirə bilmirdim. Ona yazığım gəldi. Onun da halı pis idi. Ondən bir iş ummamalı idim. Son günlər rəngi saralmışdı. Yuxusuzluq, aclıq, işin çoxluğu, dözülməz səhnələr Abdullahı üzmüşdü. Doğru deyirdi ki, bu işə gücü yox idi. O ucaboy oğlanın qəddi əyilmişdi. Sanki arxadan dizlərinə vurub, iki qatlamışdılar. Məcbur qalıb özüm qol çırmadım.

Ətrafa göz gəzdirdim ki, cəsədin tikələrini yığmağa bir şey tapım, amma heç nə görmədim. Üzərində kişinin yatdığı karton da qanda

islanmışdı. Baxdım ki, ayaq tərəfi qurudur. Süpürgə və xəkəndaz əvəzi iki parça qopardım. Çadramı qolumun altında cəmləyib işə başladım. Ürəyim bulana-bulana üstü tüklü, qana bulaşmış, banın palçıq döşəməsinə yapışmış tikələri yığdım. Çalışırdım ki, əlim bu tikələrə toxunmasın. Amma başdan qopmuş qanlı tikələr iki dəfə əlimə toxundu, şok keçirdim. Həyəcandan bütün bədənim silkələndi. Həzrət Zeynəbi anasına and verdim ki, köməyim olsun. Bu zümrümə halımı qismən yaxşılaşdırdı. Bununla belə qan qoxusu nəfəsimi kəsirdi. Tikələri götürür, kişinin alnından qopmuş baş kasasına yığdım. Qan dolmuş gözlərini seçmək olmurdu. Hər dəfə tapdığım tikəni kəllə parçasına qoyanda çalışırdım ki, baxmayım. Abdullah da cəsədi aşağı salmaq üçün bir şey axtarırdı. Aşağıdakılardan soruşdu ki, adyal yoxunuzdur? Dedilər ki, yoxdur. Abdullah dedi axtarın bir şey tapın. Kişinin başının altında adyal vardı, amma qanda islanmışdı. Abdullaha dedim ki, gəl bu adyalı götür. Adyalı açanda məlum oldu ki, qəlpə onu dəlik-dəlik edib. Abdullah adyalı iki qatladı. Mən işimi tamamlamışdım. Abdullaha dedim ki, aşağıdan bir nəfəri köməyə çağırırsın. Əvvəl bizimlə gəlib geri qayıdan kişi yenə yuxarı qalxdı. Yenə cəsədi görən kimi halı dəyişdi, bir qədər uzaqlaşdı, arxası bizə doğru dayandı. Dönüb təkrar cəsədə baxdı və dözməyib aşağı düşdü. Abdullaha dedim ki, daha gözləməyə dəyməz, ikimiz endiririk.

Cəsədin ayaq tərəfindən mən, baş tərəfindən Abdullah yapışdı. Kişi arıq da olsa, ağırlaşmışdı. Güc verib cəsədi adyalın üstünə qoyduq. Adyala dörd tərəfdən ip bağlayıb, ipləri bir yerdə düyünlədik. Qaldıraraq qoya-qoya cəsədi damın kənarına gətirdik. Ayaq üstə aşağı buraxmaq olmazdı, özümüzü çəkib aşırırdı. Ona görə diz üstə oturub əlimizi yerə dayaq verdik. Abdullah tərəf ağır idi. Cəsədi aşağı endirəndə bir dəfə Abdullah tərəf, bir dəfə mən tutduğum tərəf sürüşdü, az qaldı cəsəd yerə buraxılsın. Amma bana çıxıb düşən kişi təkrar nərdivana qalxdı, ipdən tutub kömək etməyə başladı. Aşağıda dayananların salam-salavatı ilə cəsədi yerə endirdik.

Əlimin içi bərk qaşınırdı. İpin dalğaları əlimin dərisini siyirib aparmışdı. Nərdivandan düşəndə gördüm ki, meyit aparan maşın qayıdıb. Tələsik cənazəni yerləşdirib qəbiristanlığa yola saldılar. Ayağımı nərdivandan yerə qoyanda bədənimdə güc qalmamışdı. Partlayış, atəş səsləri bir an olsun kəsilmirdi. Dəyirmanın hələ də şokda olan işçilərindən soruşdum ki, əl yumağa suyunuz yoxdur? Dedilər yoxdur.

Həyatə göz gəzdirdim, iki topa qum vardı. Əllərimi qumla ovdum, sonra həyatın torpağına sürtdüm. Abdullah bir az da dəlisovluqla əllərini qumla, torpaqla təmizlədi. Əlimin qanı təmizlənsə də ürəyimə yatmırdı. Əllərimi təkrar dəyirmanın kərpic divarlarına sürtdüm. Elə bil əllərim ağırlaşmışdı, özümün deyildi. Dəyirməndən çıxdım.

Araya qərribə sükut çökmüşdü. Yenə əllərimə baxdım. Yol boyu bir neçə dəfə əllərimi torpaqladım. Abdullah da mənə baxıb eyni işi görürdü.

İrəli getdikcə atəş güclənirdi. Bu təhlükə meyitlə təmasdan yaranan ruhi gərginliyi yüngülləşdirirdi. Abdullahın fikrini yayındırmaq üçün dedim ki, bax gör haranı vururlar.

Abdullah əsəbi cavab verdi: Bir də sənənlə gəlməyəcəm. Gedirəm məscidə. Guya biz səhər yeməyi gətirməyə gedirdik!

Dedim yolu bağlamamışam ki, get.

Dedi: Sən cənazə dalınca gəzirsən. Bu cənazə məni məhv etdi. Bir də cənazə dalınca getməyəcəm.

Dedim: Bir də gəlmə. Kim məcbur edir? Mənim işim budur, mən bu işə görə şəhərdə qalmışam. Daha danışma.

Bir müddət susduq. Sonra Abdullah dilləndi. Başa düşmüşdü ki, sözlərindən narazı qalmışam. Dedi: Məsciddə qalacaqsan, yoxsa gedəcəksən?

Dedim: Bilmirəm, baxarım vəziyyətə.

Ürəyimi ələ almaq istəyirdi: Bu bir cəsəd çox pis halda idi. Sən deyirsən yox?

Dedim: Düzdür Abdullah, pis halda idi. Amma daha onun haqqında danışma.

Ordibehişt küçəsindən Çehelmetri küçəsinə keçdik. İraq artilleriyası artıq şəhərin mərkəz hissəsini vururdu. Çehelmetri küçəsində bir-birindən iyirmi metr aralı səngərlər qazılmışdı. Quran məktəbinin, İmam Sadiq (ə) məscidinin qabağında, Çehelmetri küçəsinin İnkilab küçəsi ilə kəsişdiyi yerdə səngərlər vardı.

Küçənin kənarında bardür boyu səngər kisələrlə düzəldilmişdi. Küçənin ortası isə qazılmışdı. Ötən gün salamat gördüyüm evlərin bir hissəsi uçmuşdu. Partlayışlar küçədəki ağacların budaqlarını yandırmışdı. Küçədə sakitlik idi. Quran məktəbinə çatana qədər səngərdə əyləşmiş əsgərlərin yanından keçdik. Hiss olunurdu ki, gecəni səhərə qədər keşikdə olublar. Üzlərindən yorğunluq yağırdı.

Quran məktəbinin səngərinə bir neçə addım qalmış rastlaşdığım qızlara salam verdim. Quran məktəbi də möhkəmləndirilmiş mövqelərdən idi. Nə vaxt yolum oradan keçirdisə, işə məşğul olduqlarını görürdüm.

Salamıma əvvəlcə kisənin üstündə oturmuş Şahnaz Hacışah cavab verdi. İrəlində Fəxri Taqəti, məktəbin məsulu xanım Abidiyə salam verdim. Səngərdə oturub kisələrə söykənmişdilər. Dedim nə xəbər? Dedilər şəhərdə gəzən sən, bizdən xəbər soruşursan? Elə bilirsən səngərdə oturub xəbər gözləyirik?

Güldüm, dedim ki, siz qalıb səngəri qorumusuz. Onlar da gülüb dedilər: İndi sən xəbərlərini de.

Dedim: Bir xəbər yoxdur, həmişəki vəziyyətdir. Bir cənəzə göndərdik Cənnətabada.

Sonra dəyirmandakı kişinin necə şəhadətə çatdığını qısaca danışdım. Hamı təsirləndi. Xanım Abidi mənə dua etdi. Şahnaz Hacışah dedi: Biz də deyirik iş görürük, iş sənin işindir!

Dedim: Sizin də işiniz kiçik iş deyil. Şəhərdə qalıb hər işə qatlaşmağınız böyük işdir.

Onlarla söhbət etdiyim vaxtda İraq artilleriyası uzağı vururdu. Amma mən onlardan ayrılıb Came məscidinə gedəndə təkrar Çehelmetrini vurmağa başladılar.

Zöhrə Fərhadı və Məryəm Əmcədi Came məscidinin girişində pilləkəndə oturub partlayışları izləyirdilər. Salam verib içəri keçdim ki, tibb guşəsinə baş çəkim. Məsciddə də buranın vurulmasından ehtiyat edirdilər. Tibbi guşədə uşaqlara dedim ki, bunlar nə istəyir görəsən, Cənnətabaddan buraya qədər keçdiyimiz yolları vurublar.

Partlayış səsləri imkan vermədi ki, onların cavabını eşidim. Səs hər an məscidə yaxınlaşırdı. Güllə və partlayış səsi bütün fəzanı doldurmuşdu. Barıt, qan iyi adamı boğurdu. Çölə qaçdım. Məsciddən küçəyə ayaq qoymamış yer titrədi. Bir neçə addımlıqda baş verən partlayış məni kənara atdı.

Az aralıda Fəxr Razi küçəsi ilə İnqilab küçəsinin kəsişməsində bir neçə nəfər yerə sərilmişdi. Birini bir az əvvəl görmüşdüm. Əynində qəhvəyi şalvar, qurğuşun rəngdə köynək olan ortayaş kişi qaçmaqda idi. Yaralıların yanına getmək istədim. Sonra fikirləşdim ki, içəridəkiləri xəbərdar edim. İçəri qaçıb dedim ki, tələsin, yaralılar var.

Dərhal küçəyə qayıtdım. Partlayış səmindən qulağım tutulsa da yaralıların başına toplaşanların səsinə eşidirdim. Kimsə deyirdi ki, indicə təcili yardım gələcək.

Yaralıların yanına getdim. Qəlpə yarısından əlavə partlayışın dalğası onları yerə çırpmışdı. Heç nə başa düşmürdülər. Mərmnin dağıtdığı torpağın üstündə hərəkətsiz qalmışdılar. Hadisədən qabaq rastlaşdığım kişi başdan ayağa qana bələnmişdi. Açıq gözləri bir nöqtəyə zillənmişdi. Yaxınlaşıb soruşdum ki, səsimi eşidirsən, sağsan? Gözlərini qırpmadan baxır, susurdu. Nəbzini tutdum, çox zəif vururdu. Ağa Nəccar gəldi, dedi sağdır, amma ağır şok keçirib.

Üç-dörd yaralı arasında bu adamın vəziyyəti daha ağır idi. Qəlpə ayaqlarını, qarnını yaralamışdı. Güclü qanaxması vardı. Camaatın köməyi ilə yaralıları məscidin içərisinə apardıq ki, maşın gələnə qədər ilk yardımı göstərək. İlk yardımdan sonra Müsəddiq xəstəxanasına göndərdik.

Müsəddiq xəstəxanasının təcili yardım şöbəindən çıxanda burada kömək edən, adını unuduğum qızlarla rastlaşdım. Dedilər ki, məktəb qızlarından ikisi şəhadətə çatıb. Hadisə iki-üç saat qabaq məktəbin qarşısında baş vermişdi. Təəccübləndim ki, həmin vaxt mən məktəbin yanında olmuşdum. Dedilər ki, qızlar hazırda meyitxanadadır. Həyətdən fırlanıb meyitxanaya getdim. Laybalay açıq qapının ağzında maşın dayanmışdı. Cəmə məscidində kömək edən Səbbah Vətənxah bir guşədə dayanıb gözlərini bir nöqtəyə zillənmişdi. Onun yanından ötüb keçdim. Tünd qan qoxusu adamı boğurdu.

Qaranlıq meyitxana çöldən düşən zəif işıqla qismən işıqlanmışdı. Meyitxananın daş döşəməsi paltarları cırılmış, qana bulaşmış cəsədlə dolu idi. Ərimiş buz və qan özünə yol açıb axırdı. Bəzi cənazələr çox dağıldığından elə xərək üzərində saxlamışdılar. Cənazələr arasında ağlaya-ağlaya öz adamını axtaranlar vardı. Bir neçə nəfər də cəsədləri səliqəyə salmaqla yer açmağa çalışırdı. Bu cənazələr arasında məktəb qızlarını tapmaq asan deyildi. Cənazələr arasında gəzir, axtarırdım. Məscidin qarşısında partlayışın səsi hələ qulağımdaydı.

İnsanları xəzan yarpağı kimi ətrafa səpən partlayışı xatırladım. Mərm yerdə çala qazdı, qəlpələr ətrafı şumladı. Bu səhnəni xəyalımda canlandırıdığım zaman arxadan səs eşitdim: Gəl, Şahnazlar buradadır. Səsə tərəf çevrildim, qaranlıqda çöhrəsi sezilən qadın təkrarladı: Məgər məktəb qızlarını axtarmırdın?

Sonra yaxınlıqdakı cəsədləri göstərdi. İnana bilmirdim. Şahnaz Hacışah? Özümdən ixtiyarsız cəsəddən aralandım. Onu bu vəziyyətdə görmək gücüm yox idi. Sarafanı qana bələnmişdi. Çadrası bədəninə dolanmışdı. Başımı itirmişdim. Ürəyimdə təkrarlayırdım ki, yox, ola bilməz.

Təkrar yaxınlaşdım. Ümid etdim ki, bəlkə səhv görmüşəm. Əyilib çöhrəsinə baxdım. Bəli, özü idi. Həmişəki mehribanlıq hələ də çöhrəsində qalmışdı. Sanki üzünə nur səpilmişdi. Bir razılıq, sevinc ifadəsi vardı. Qəm-qüssədən əlamət yox idi. Sürmeyi yaylığını qaydaya saldım. Qana batmış saçlarını yıxdım. İstəmirdim həmişə hicabına diqqətli qızın öləndən sonra saçları bayırda qalsın. Onun kənarındakı qızla tanış deyildim. Amma bilirdim ki, adı Şahnaz Məhəmmədidir. O da məktəb qızlarından idi. Təkrar Şahnaz Hacışahın yanına qayıtdım. Onunla müharibə günlərində dostlaşmışdıq. Atamın şəhadətindən sonra çox yaxın olmuşduq. Bu bir neçə gündə mənə harada görsəydi iki kəlmə ilə də olsaydı təsəlli verərdi. Bürüzə vermədiyim qəm-qüssəni yüngülləşdirməyə çalışardı. Qəhərlənmişdim, göz yaşlarım astaca süzülürdü. Özümə dedim ki, axı sən atana qovuşmaq istəyirdin, nə üçün orada qalmadın? Bir az yubansaydın, sən də gedəcəkdin, arzuna çatacaqdın. Nə üçün getdin? Nə üçün Şahnaz Hacışah, məktəb qızlarının yanında qalmadın?

Səhv etmişəm, Şahnaz deyil ümidi ilə bir də cəsədə tərəf döndüm. Ey kaş görməyəydım. Ötən bir neçə gündə qəlbimdə özünə yer etmişdi. Dizimi qatlayıb yanında əyləşdim. Başını qaldırıb ağuşuma aldım. Bu günlərdə heç nə təəccüblü deyildi, hər hadisə baş verə bilərdi. Buna baxmayaraq Şahnazın ölümünü qəbul edə bilmirdim. Ona baxdıqca şübhəm artırdı. Başını yerə qoyub ayağa qalxdım. Onların ortada, ayaq altda qalması mənə əzab verirdi. Bir az keçdi, Mahmud Fərruxi məktəb qızları ilə gəldi. Qızlar Şahnazları dövrəyə alıb ağlamağa başladılar. Fərruxi dedi ki, onların cəsədini aparmaq istəyirik.

Bir kişi xərək gətirdi, dedi xanımlar kömək etsin.

Kömək üçün göz gəzdirəndə qapının ağzında Səbbah Vətənxahın anasını gördüm. O məsciddə biş-düşə kömək edirdi. Buraya nə üçün gəlmişdi? Onu köməyə çağırdım.

Xanım Vətənxah qorxu və tərəddüd içində irəli gəldi. Rəngi qaçmışdı. Sanki bacarmadığı bir iş idi. Amma üzə düşüb çadrasını belinə yığdı. Əyilib Şahnazın ayaqlarından yapışdı. Mən də qolunun altından yapışdım. Xanım Vətənxaha qaldırmaq işarəsi vermək üçün

üzünə baxdım. Əlləri əsirdi. Dedim qorxursuz? Dedi qəlbim yanır. Dedim bir vaxtda qaldıraq. Ya Əli dedim, qaldırdım. Xanım Vətənxah cəsədi bir qədər qaldırıb yerə buraxdı.

Cəsəd o qədər ağırlıq etdi ki, əllərim arasından sürüşüb yerə düşdü və mən heç nə edə bilmədim. Bir də ayıldım ki, Şahnazın qəlpə zədəsindən qırılıb qopmuş sağ əli əlimdə qalıb. Vücudum silkələndi. Pis bir hiss qəlbimə hakim oldu. Gözlərim qaraldı, nəfəsim daraldı. Şahnazın əlini buraxıb qaçdım, özümdən ixtiyarsız başımı divara vurmağa başladım. Mənim bacarıqsızlığımdan Şahnazın daha çox zərər çəkməsi fikrindən dəli olurdum. Ürəyim elə döyünürdü ki, deyirdim indicə sinəmi yarıb çıxacaq. Qüssəm, narahatçılığım azmış kimi vicdan əzabı da əlavə oldu. Qayıdıb Şahnaza baxdım. Ayaqlarım əsirdi. Yerdə oturub divara söykəndim. Göz yaşım kəsilmirdi. Nə qədər çalışırdım, özümü ələ ala bilmirdim. Həmişə çalışardım ki, kimsə mənim iztirablarıma şahid olmasın. İndi isə heç nəyin əhəmiyyəti qalmamışdı. Əlimi əlimə, dişimi dişimə sürtür, üzümə vurub deyirdim: Nə üçün belə oldu? Şahnazın anası və bacıları burada olsaydı, nə hala düşərdi! Nə üçün bu qədər bacarıqsızam, əlimdən bir iş gəlmir? Necə dost idim ki, onu qoruya bilmədim? Onu necə də sevirdim!

Şahnazdan üzr istəməyə başladım: Məni bağışla, istəmirdim bu hadisə baş versin.

Bu hadisə ruhumu, vücudumu alt-üst etdi. İlk dəfə idi ki, əsəbi halımı bürüzə verirdim. Bacardığım qədər ucadan qışqırmaq istəyirdim. Amma şərait yol vermirdi. Ona görə də ağzımı tutmuşdum. Kaş bir nəfər tapılaydı, məni qucaqlayaydı, təsəlli verəydi, deyəydi sən müqəssir deyilsən. Meyitxana sanki birdən-birə boşaldı. Hamı, hətta Səbbahın anası da çölə çıxdı.

Düşüncəmdə dolaşdığım zaman çöldən səs eşidildi: Kömək edin, maşını boşaldaq.

Kömək sözünü eşidib, bir qədər özümə gəldim. Özümə dedim ki, əgər iradənin çatmırsa, sən də şəhərdən çıx. Yox əgər qalıb bir iş görmək istəsən, bu hadisələrə təslim olmamalısən. Nə vaxta qədər burada oturub əzadarlıq edəcəksən! Qalx ayağa. Allah bu günə qədər kömək edib, bundan sonra da edəcək, Allah böyükdür. Bu sözlərlə özümü bir qədər sakitləşdirdim. Meyitxananın qapısına tərəf getdim ki, görüm nə təzə xəbər var. Adamlar bir maşını əhatəyə alıb sürücünün söhbətinə qulaq asırdı. Maşında ağlayan uşaq çöldən yaxşı görünmürdü. Sürücü

uşağı göstərib deyirdi: Bir ailədən tək bu uşaq qalıb. Yük yerindəki 14 cənazəni Taliqandan gətirirəm.

Adamlar yük yerində cənazələrə baxıb təəssüf edirdi.

Şahnazları gətirmək üçün kömək lazım idi. Onları aparmaq üçün gəldiklərini deyən Mahmud Fərruxi görünmürdü. Mən cənazələri sadəcə yolun üstündən götürmək istəyirdim. Ucadan dedim ki, kömək lazımdır. Kişilər ayağa qalxdı. Xanımlara müraciətlə dedim ki, siz gəlin.

Bir tibb bacısı ilə bir qadın adamlardan ayrılıb yanıma gəldi. Şahnaz Hacışahın cənazəsini göstərib dedim ki, onu xərəyə qoyaq. Tibb bacısı dedi ki, yerdə qalıb da. Az qaldım ağlayam. Özümü ələ alıb dedim ki, onu aparmağa gəlirlər.

İrəli gəldilər. Şahnazın üzünə baxmağa utanırdım. Tibb bacısına dedim ki, sən başından tut. O biri qadına da qollarının altından yapışmağı tapşırdım.

Sallanan qolunu qaldırıb sinəsinin üstünə qoydum. Ayaqlarından yapışib dedim ki, ehtiyatla qaldıraq.

Tibb bacısı dedi: O ki hiss etmir, nə fərqi var ehtiyatla ya ehtiyatsız.

Əsəblə dedim: O, anasının əziz balası idi. Biz gərək onunla anası kimi rəftar edək.

Cəsədi qaldırıb xərəyə qoyanda yenə dedim ki, ehtiyatlı olun.

Gözüm qorxmışdu. Şükür ki, birdəfəyə qaldırıb xərəyə qoya bildik. Sonra xərəyi kənara çəkib, rahat nəfəs aldım. Çadrasını düzəldib, əllərini yanına saldı. Yaylığını qaydaya salanda tibb bacısı soruşdu ki, nə üçün bu qədər diqqət yetirirsən, nəyindir?

Qəhər boğazımı tutdu, bir söz deyə bilmədim. Dodaqlarımın əsdiyini görüb, təkrar soruşdu ki, qohumundur?

Dedim nə fərqi var ki, kimdir, rəfiqəmdir, bacımdır.

Cənazə ilə tək qalanda yenidən başını qucağıma aldım. Yaylığını üstündən başını öpdüm. Əlimi üzünə sürtdüm. Deyirdim gözlərini açar, həmişəki kimi üzündə təbəssüm soruşar ki, Zəhra, nə vaxt gəlmisən?

Amma bu gözləntim yersiz idi, Şahnaz artıq getmişdi. Əllərindən tutub, baş vermiş hadisəyə görə iki dəfə üzr istədim. Sonra ağzımı qulağına yaxınlaşdırıb dedim ki, salamımı atama çatdır, özün də bizi yaddan çıxarma.

Artıq təkcə göz yaşlarım danışır. Şahnazın çöhrəsi gözlərimin önünə gəldi. Ötən ramazan qədr gecəsi Quran məktəbində mərasim vardı. Mərasimdən sonra Şahnaz qaça-qaça obaşdan üçün süfrə sərir.

Böyük eşqlə işləyirdi. Elə o vaxt hiss etmişdim ki, bu qız başqalarından fərqlənir.

Çöldən səs gəldi, kömək istəyirdilər. Şahnazla sağollaşmağa məcbur oldum. Dedim ki, mən getməliyəm, sözlərimi yaddan çıxarma. Dedim atama salam çatdırmağı unutmasın.

Son dəfə üzünə baxıb bayıra çıxdım.

Bir neçə nəfər maşının yük yerinin ağzında dayanıb yuxarıda dayanmış kişidən cəsədləri alırdılar. Cəsədi xərəyə qoyub içəri aparırdılar. Kişiyə dedim ki, icazə verin kömək edim və maşına qalxdım. Qadın cəsədlərini irəli çəkməyə başladım. Həyətdəki qadınları köməyə çağırdım. Partlayışlar zamanı cəsədlər çox dağılmışdı. Başına ya sinəsinə bir qəlpə dəyməklə şəhid olanlar vardı. Bir neçəsinin bədəni salamat idi. Hər yaşda adam vardı, kişi, qadın, qoca, uşaq. Ərəb geyimində qadınların çöhrəsi torpağa, qana bələnmişdi. Başqa bir qadının qana batmış uzun saçları sifətinə yayılmışdı. Əksərinin gözü açıq idi. Sanki donub qalmışdılar, ölümü gözlənmirmişlər. On yaşlı qızın cəsədi ürəyimi daha çox parçaladı. Cırılıb-dağılmış libası, məsum çöhrəsinə baxanda göz yaşlarımı saxlaya bilmədim. Yaylığı açılmış, saçları dağılmışdı. Əynində yaşıl rəngdə nimdaş oğlan paltarı vardı. Qollarının gödəkliyindən bilinirdi ki, paltar əyninə kiçikdir. Pijama və tuman da geymişdi. Hiss olunurdu ki, ailəsində hicaba ciddi diqqət yetirilib. Süni ipəkdən ağ yaylığı rəngarəng kəpənəklərlə bəzənmişdi. İndi kəpənəklər yaylığın bələndiyi qanda çabalayırdı. İnciyirdim. Axı bu uşaq nə bilir müharibə nədir. Hansı günahına görə ölüm onu yuxuda yaxalamışdı? Ümumiyyətlə, bu müharibə nə üçün idi? Nə üçün müharibəyə başlayanlar bu insanlar barədə düşünməmişdi? Biz hansı pis işimizə görə cəzalandırılmışdıq?

Sinəmdə yük vardı və bu yük mənə əzab verirdi. Səhraya çıxıb fəryad qoparmalı idim: Allah, Allah! O qədər çağırıram ki, canım çıxsın!

Ailəsini itirmiş körpə hələ də ağlayırdı. Onun səsi mənə əzab verirdi. Maşında dayanıb aşağıdakı qadınlara yalvarırdım ki, uşağı sakitləşdirdisinlər.

Qadınlar uşağı qucaqlarına alıb gəzdirir, kürəyinə vururdular. Amma faydası yox idi. Yəqin ki, ağlamağının səbəbi təkcə aclıq deyildi. Həm qorxmışdu, həm də anasını istəyirdi. Qadınlarla kişilər uşağı əldən-ələ ötürürdülər ki, bəlkə sakitləşə. Amma uşaq daha da şiddətlə ağlayır, nəfəsi kəsilirdi. Bir an başını qucağında olduğu adamın çiyinə qoydu. Qəfildən diksinib qalxdı, daha ucadan ağlamağa başladı. O

gözdəymənin qarşısını almaq üçün od üstünə atılan isfənd toxumu kimi idi: qəfildən çırtlayıb səs salırdı. Ağlamaqdan kiçik gözləri, buğdayı çöhrəsi qızarmışdı. Qardaşım Səidin uşaqlığı yadıma düşdü. Atamı görəndə kimi əl-ayaq atmağa başlayırdı. Sıxıldım, maşından endim. Uşağı qucağına almış tibb bacısına yaxınlaşıb uşağı istədim.

Uşağın ağlamağından cana yığılmış qadın onu dərhal mənə verdi. Uşağı alıb bağrıma basdım, bir neçə dəfə sinəmə sıxıb öpdüm. On aylıq oğlanın qısa saçı, qəhvəyi gözləri vardı. Cəmi iki dişi çıxmışdı. Çox ağlamaqdan üzündə göz yaşlarının yeri ağarmışdı. Ağzının kənarlarında qurumuş süddən bilinirdi ki, ana südü yeyirmiş. Barmağımı dodağının kənarına qoydum. Başını tərpedib barmağımı əmmək istəyirdi. Ətrafdakılara dedim ki, bu uşaq acdır, bir şey tapın verin.

Dedilər ona süd lazımdı, bizdə də süd yoxdur.

Bağçaya atılmış şlanqa yaxınlaşdım. Kranı açdım, şükür su gəlirdi. Bir qədər əvvəl torpaqla pakladığım əllərimi yudum. Ovcumu su ilə doldurub uşağın dodaqlarını islatdım. Dərhal səsini kəsdi. Əlimi uzaqlaşdırmaq istəyən kimi yenidən ağlamağa başladı. Üzünü yuyub, iplə boynundan asılmış əmziyi ağzına qoydum. Amma əmziyi çıxarıb ağlamağa davam etdi. Heç yolla sakitləşdirə bilmədim. Körpənin kimsəsizliyi barədə düşünüb üzülürdüm, halım pisləşirdi. Göz yaşlarımı saxlaya bilmədim. Maşından düşürülən qadın cəsədlərinə baxırdım. Hansı idi bu məsum körpənin anası? Qana batmış saçı üzünə dağılan qadın idi, yoxsa gözləri açıq, gözü dünyada qalmış qadın? Dedim bəlkə uşaq anasını görsə sakitləşər. Amma sonra cənazələri uşağa göstərmək fikrindən daşındım. Uşağı sinəmə sıxıb dedim ki, biz ikimiz də yetim qalmışıq. Hıçqırtı səsim uşağın səsinə əriyib yox oldu.

Bir az yüngülləşdim, uşağa nəvaziş göstərməyə başladım. Başını sıgalladım, ayaqlarını masaj etdim. Ağlamağa fasilə verməsindən başa düşdüm ki, nəvaziş, masaj onu sakitləşdirir. Bərk yuxusu gəlirdi. Başını tərpedir, ağzı ilə yemək axtarırdı. Bu hərəkəti qəlbimi daha da alovlandırırdı. Hiss olunurdu ki, aclıq ona əzab verir. İstədim xəstəxanadan çıxıb ona bir şey tapam. Amma buralarda mağaza yox idi. Çiyinlərini, belini masaj etdiyim halda yuxuya getdi. Başımı sinəsinə qoyub dua etdim ki, Pərvərdigara, özün dadımıza çat. Uşaq yenidən ağlamağa başladı. Başımı qaldırdım. Maşının şüşəsindən gördüm ki, tibb bacısı mənə tərəf gəlir. Rənglənmiş qəhvəyi saçını at quyruğu kimi toplamışdı. Uzaqdan əlindəki biskviti göstərirdi. Bizə

çatanda dedi: Bunu da çətinliklə tapmışam. Bilirəm ki, dərdə dərman deyil. Uşaq şöbəində heç nə yoxdur. Yoxsa şüşə, quru süd gətirərdim.

Biskvitin kağızını açıb mənə uzatdı. Biskviti alıb bir çimdik uşağın ağzına qoydum. Amma quru idi, uşaq dili ilə çıxarıb yenə ağlamağa başladı. Yenidən ağzına bir çimdik qoyub elə etdim ki, əmə bilsin. Əmdi və sakitləşdi. Amma razı görünmürdü. Biskvitdən ağzının kənarına qoydum ki, ağız suyuna qarışsın. Biskviti ovub verdim, yenə faydası olmadı. Əlini ağzına, burnuna sürtürdü, gözünün yaşı ağzının suyuna qarışmışdı. Partlayış, maşın səsləri qulaq batıran anda zəhnimə bir fikir gəldi. Bəlkə elə özüm götürüb saxlayım? Doğrudur, vəziyyətimiz yaxşı deyildi. Amma hara getsək, özümüzə aparırıq. Zeynəb kimi, Səid kimi onun da ruzisini Allah yetirər. Şəhərdə qalıb işləmək istəyirdim. Bilmək olmazdı müharibə nə vaxta qədər uzanacaq. Uşağı kimə tapşırım? Qidasını haradan tapım? Mən ora-bura qaçanda uşaq əllərdə qalmalı idi. Onu şəhərdə saxlasam, bilmək olmaz bombardmandan salamat çıxacaq, ya yox.

Uşağın aciz çöhrəsinə baxır, düşünürdüm. Birdən dedilər ki, bacı, uşağı ver, biz gedirik.

Baxdım, cənazəni gətirən adam idi. Dedim hara aparırsız, elə edin ki, qohumları tapa bilsin. Kişi dedi narahat olma, Abadanda uşaq evinə təhvil verəcəyik. Haldan düşmüş körpəni bir neçə dəfə öpüb kişiyə verdim. Maşından düşdüm. Maşın qapıdan çıxana qədər baxışım ilə körpəni yola saldım.

Halım çox pis idi. Ayaq üstə dayanmağa gücüm qalmamışdı. Səhər tezdən qarşıma çıxan bütün səhnələr sarsıdıcı olmuşdu. Xəstəxananın qapısından çıxdım. Hara gedəcəyimi bilmirdim. Qaçmaq, elə bir yerə getmək istəyirdim ki, heç kim olmasın. Bir guşədə oturmaq, özümə qərq olmaq istəyirdim. Yalnız Əlini görmək məni sakitləşdirə bilərdi. Atam getdi, atamdan sonra bu qəm yükünü çiynimdən qaldıra biləcək yeganə insan Əli idi. Ona sözüm çox idi. Ürəyim yalnız ona deyə biləcəyim sözlərlə dolu idi. Pərişan halda yolun ortası ilə addımlayırdım. Əgər itib-batsaydım bütün xatirələr silinib gedərdi. Düşünürdüm ki, bütün bunlar uzun bir yuxunun kabusu ola bilərmə? Amma mən oyaq idim, bu müsibəti ətimlə-qanımla dərk edirdim. Halım çox pis idi. Qəlbimdə Allaha yalvarırdım ki, bu qəlpələrdən biri də məni tapsın, xilas olum.

Valilik dairəsinə çatdım. Hansı tərəfdən gedəcəyimi bilmirdim. Halsızlıqdan dairənin ortasında əyləşdim. Gözlərimi dikdim valilik

binasına. Bir neçə gün öncə prezident Bəni Sədr valilik binasında idi. O gəlməmiş, atamın sözlərindən bilirdim ki, Bəni Sədr xaindir. Söhbət gedəndə bunu açıq deyirdim. Quran məktəbinə ərzaq gətirməyə gedəndə qızlara da demişdim. Şahnaz Hacışah cavab verdi ki, hələ heç nə bilmək olmaz, ona xain demək ittifaqımıza zərər olar.

Bəni Sədr Xürrəmşəhrə gələn gün mən şəhidlərin dəfnindən sonra Taliqani xəstəxanasına yaralı aparılmışdım. Bu dəfə də tibb bacılarının hay-küyü ilə rastlaşdım. Deyirdilər ki, yerimiz, işçi qüvvəmiz yoxdur, nə üçün yaralıları buraya gətirirsiniz. Buna görə çox qəzəblənmişdim.

Məscidə gəldim. Sözümlə deməyə adam axtarırdım. Kimsə yaralıları qəbul etməli, xəstəxana ilə əlaqə saxlayıb yaralı göndərməli idi. Cənazələr necə olsun? Biz Cənnətabadda cənazə qəbul etməli idik, ya Abadana göndərilməli idi? Maşın tapmaq, sürücünü razı salmaq özü də bir problem idi. Çarəsizlikdən əlimizə keçən adamı o qədər işlədirdik ki, axırda baş götürüb qaçırdı.

Həmin gün belə qarışıq fikirlərlə məscidə gəldim. Ağalardan bir neçəsi məscidin qarşısında dayanmışdı. Narahatlıqla soruşdum ki, nə üçün yaralılar və şəhidlərin məsuliyyətini öz üzərinə götürən yoxdur?

Onlar məndən də narahat vəziyyətdə dedilər ki, get Bəni Sədrə de!

Təəccüblə soruşdum ki, Bəni Sədri haradan tapım?

Dedilər ki, indi bu dəqiqə valilik binasıdadır.

Cənnətabaddakı ağır səhnələr, şəhər və xalqın məzlumiyyəti birdəfəyə gözümün qarşısından keçdi. Qanım coşdu. Bu xain nə məqsədlə Xürrəmşəhrə gəlmişdi? Bu dəqiqə gedib üzünə tüpürəcəyəm. Deyəcəyəm ki, kişisənsə gəl silah götür, get ön xəttə. Görək nə qədər davam gətirirsən!

Yola düşmək istədim. Ağalar dedilər ki, getmək istəsən, qapıda maşın dayanıb. Dedim gedirəm.

Küçəyə çıxdım. Pikapın (arxasında yük yeri olan yüngül maşın) arxası məsciddə işləyən kişi və qızlarla dolu idi. Yük yerinə qalxdım, qızların yanında dayandım. Maşın çox ağırlaşmışdı, çətin tərpənə biləydi. İki-üç nəfər də kabinin üstündə oturmuşdu. Maşın təkbir, salam-salavatla yerindən tərpəndi. Kişilər əsgərlərin ruhiyyəsini yüksəltmək üçün şüar deyirdi:

Qəhrəman döyüşçülər,
müqavimət, müqavimət!
Qəhrəman mübarizlər,
müqavimət, müqavimət!

Bəziləri xain Bəni Sədrə yol göstərmək fikrindəydi. Bəziləri də deyirdilər ki, səs-küy salmaq lazım deyil, məntiqi danışmalıyıq.

Valiliyin qarşısında böyük izdiham vardı. Şəhər əhalisi, hərbcilər, əsgərlər qapının ağzına toplanmışdı. Camaat arabir valiliyin böyük ikilay qapısına hücum edirdi, silahlılar atəşə hazır vəziyyətdə onları geri qaytarırdı. Həyətdə şəxsi libasda da mühafizəçilər gözə dəyirdi. Biz də camaata qatıldıq. Adamlar etiraz edirdilər ki, sözüümüzü deməliyik.

Qarşı tərəfdən “nə işiniz var, nə demək istəyirsiniz”, soruşurdular. Mən adamları yarıb qabağa keçdim, ucadan dedim: O qapını açın. Nə üçün gizlədibsiniz, ona qonaqlıq verirsiniz?

Silahlılardan biri dedi: Sakit olun, prezident komandirlərlə iclasdadır.

Adamların arasından qışqırdım: İclas nədir? İclasa ehtiyac yoxdur. Aparın ön xətti görsün. Gəlsin Cənnətabadı görsün. Bilsin nə var, nə yox. Hər şey əldən çıxıb. Görsün başımıza nə gəlir.

Bir nəfər müdafiəyə qalxdı: Bu adam ölkənin prezidentidir, nə üçün nəzərə almırsınız, hörmətsizlik edirsiniz!

Əsəbi halda dedim: Nəyi nəzərə alağ?! Nə qədər qırılmalıyıq, tank altında əzilməliyik?! Bu ağa üçün torpağın, suyun əhəmiyyəti yoxdur?! O xaindir! Onu biz prezident etmişik, biz səs vermişik, indi istəyirik getsin!

Qapının kənarındakı hərbcilərdən biri kobudluqla dedi: Ağzının danışığını bil, gəlib ağzını yumaram.

Dedim: Sən ağıllı danış. Ay yaltaq, mən nə danışdığımı bilirəm. Keç bu tərəfə, sənə xainə tərəfdar olmağı göstərim.

Ətrafimdakı gənclər qəzəblənib qışqırdılar: Kəs səsini, gəlib ağzını cırarıq.

Sonra adamlar dəmir barmaqlıqlara dırmanmaq istədilər. Həyətdəki mühafizəçilər o hərbcini kənarlaşdırdılar, adamları geri çəkilməyə çağırdılar. Adamlar gəncləri aşağı düşürüb dedilər ki, səbirli olun, görək iclasın axırı nə olacaq.

Orada olduğum bir saat çox ağır ötüşdü. Əlimdən bir iş gəlmirdi, narahat idim. Barmaqlığa yaxınlaşıb soruşdum ki, iclas qurtarmadı? Dedilər hələ davam edir.

Bir sözlə, hay-küy, qışqırıq təsirsiz oldu. Dedilər: Qayıdın məscidə. Bəni Sədr şəhəri gəzəndə məscidə də gələcək. Onda sözünüzü deyərsiz.

Camaat dedi: Bizim bir istəyimiz var ki, iki Fanton təyyarə göndərsin, düşmənin mövqelərini vursunlar, vəssalam.

Dedilər ki, komandirlər özləri deyəcəklər.

Biz də naümid, peşman, əlimiz ətəyimizdən uzun geri qayıtdıq. Məsciddəkilər bizə tərəf tələsib maraqla soruşdular ki, prezidenti gördünüz? Dedim: Heç yaxına buraxmadılar. O adam camaatın dərini öyrənməyə yox, özünü təbliğ etməyə gəlib.

Soruşdular ki, axırı nə oldu? Mənim hövsələm qalmamışdı, uşaqlar dedi: Bizi aldatdılar. Dedilər gedin məscidə, Bəni Sədr özü məscidə gələcək.

Qəmə batmışdım. Şəbistanda bir guşəyə çəkilib oturdum. Suallar dolu kimi yağırdı. Əgər bu adam xalqa yanırısa, nə üçün xalqdan gizlənir? Nə üçün məscidə yox, valiliyə gəlib? Nə üçün imkan vermədilər ki, kimsə onu görə? Atam bir şey bilməsəydi deməzdi ki, Bəni Sədr xaindir. Nə üçün məsciddəki hörmətli adamlar onun tərəfini saxlayır? Onlar ki, siyasəti daha yaxşı bilir. Yoxsa mən yanılıram? Əgər beləsə, nə üçün düşmənin üzərinə təyyarələr göndərilir? Nə üçün mühafizəçiləri belə kobuddur?

Bütün bunlardan nəticə çıxardım ki, atam doğru deyib, Bəni Sədr xaindir. Bu adamın xəyanətkarlığı danılmazdır. Artıq özüm onun biganəliklərinə şahidəm, şübhəyə yer qalmır. Sonra düşündüm ki, qış ötər, üzüqaralıq kömürə qalar. Cənab Bəni Sədr! Biz müqavimət göstəririk. Düşməni geri oturdandan sonra Tehrana gəlib Camarana gedərik, İmama deyərik Bəni Sədr xaindir.

Çox yüngülləşdim. Ruh yüksəkliyi, enerji ilə ayağa qalxdım. Dəstək olsa da, olmasa da, kömək gəlsə də, gəlməsə də öz ayaqlarımız üstündə durmalıyıq.

Səhəri gün çıxardığım nəticələr qətiləşdi. Saat ikinin xəbərlərində müsahibəsini dinlədim. Müharibəni adi göstərməyə çalışırdı. Deyirdi: Problem göstərildiyi qədər də böyük deyil. Hücüm olub, qüvvələrimiz hücumun qarşısını alıb...

Xürrəmşəhrdə yolda uşaqlar ona çatıb, istəklərini dilə gətiriblər. Onlara ümid vermək əvəzinə deyib: Məgər Fanton noğuldur ki, cibimdən çıxarıb sizə verim!

Uşaqlar deyib: Sən baş komandansan, belə bir əmr vermək sənin üçün çətin deyil.

Deyib: Sizin hərbi sirdən başınız çıxmır.

Bu hadisədən sonra Şahnazı gördüm. Dedim ki, xanım, Bəni Sədri gördünmü!

Dedi: Gördüm, Allah cəzasını versin. Gör onun haqqında nə fikirləşirdik. Kaş ona səs verməyəydik.

Bunları yada salmaq da əzab idi. Dairənin ortasından qalxıb bir də valiliyə baxdım və Came məscidinə üz tutdum. Yeriməyə gücüm qalmamışdı. Bir təhər özümü məscidə çatdırdım. İçəri girən kimi qızlar əhatəyə alıb soruşdular: Nə oldu? Harada idin? Qardaşını gördün?

Yerimdə donub qaldım. Dedim nə qardaş, hansı qardaş? Dedilər Əli! Soruşdum ki, əminsiniz Əli idi? Dedilər: O idi. Ucaboylu bir gənc, əlləri də sarğılı. Səni soruşdu. Bilmirdik haradasan. Dedik ki, ya Cənnətabaddadır, ya da şəhərdə. Dedik bəlkə də ön xəttə gedib. Dedi səni görmək üçün Cənnətabada gələcək. Bir korpus köynəyi, bir avtomat xəzinəsi də verdi ki, sənə çatdıraq.

Soruşdum nə vaxt gəlmişdi. Dedilər iki saat qabaq. Dedim köynək və xəzinəni saxlayın, mən indi qayıdıram. Əvvəlcə anamın yanına getmək istədim. Sonra fikirləşdim ki, özü deyib Cənnətabada gedəcəm. Çadramı qoltuğuma yığıb qaçmağa başladım.

Sevincimdən uçurdum. Əli gəlmişdi, Əli! Hətta özümlə danışanda səsim əsirdi. Bir az da qəhərlənmişdim. Düşünürdüm ki, Əli gəlibsə, problemlər aradan qalxacaq. Evin məsuliyyəti də mənim üzərimdən götürüləcək, rahat nəfəs alacam.

Harada olur olsun, kimin yanında olur olsun, görəni kimi qucaqlayacaqdım, ayaqlarından öpəcəkdim. Qaç-qaç fikirləşirdim ki, söhbətə nədən başlayaram. Yaxşı olardı ki, atamın şəhadətindən başlayıb narahət etməyim. Bir gün istirahət edər, sonra danışaram.

Əli ilə son söhbətim yadımda idi. Üç-dörd həftə qabaq olardı. Küçədə köşkdən Tehrandə onun olduğu xəstəxanaya zəng vurmuşdum. Amma ortada əlaqə kəsilmişdi.

Leyla ilə ögey xalamız Gülsəlimənin ərinin mağazasına getdik, oradan zəng vurduq. Amma alınmadı. Sonra məktub yazdıq. Əvvəllər Tehrandə olanda ona balıqla birlikdə məktub da göndərerdik. O da cavab yazdı, Xürrəmşəhrdəki vəziyyətlə maraqlanardı. Amma son məktubuma cavab gəlmədi. Əli gözümüzü yolda qoymazdı, yəqin ki, məktub yolda itmişdi.

Məsciddən Cənnətabada gedəndə küçəmizin başından keçdim. Evimizə tərəf baxdım. Bir neçə ay öncə qonşu evlərdən biri yandı. Alov mətbəxə yaxınlaşmışdı. Qaz balonu partlasaydı evə ciddi xəsarət

dəyəcəkdi. Məhəllə adamları toplaşmışdı, vəziyyət təhlükəli idi. Həç kim cürət etmirdi evə daxil olsun. Bu zaman Əli motosikletlə gəldi. Camaatdan uzaqlaşdı Əliyə tərəf getdim. Əli soruşdu ki, Zəhra, nə olub, camaat niyə buraya toplaşdı?

Dedim ki ev od tutub, hər an qaz balonu partlaya bilər.

Əli motosikletdən düşüb həyətdə daxil oldu. Şlanqı götürüb üstünü islatdı. Sonra da bir parça da isladdı əlində saxladı. Evə daxil oldu, bir neçə dəqiqə sonra əlində balon çölə çıxdı. Balon qızdığından əllərini yandırmışdı. Adamlar Əliyə təşəkkür edir, sevinirdilər. Evin sahibi işdən qayıdıb hadisədən xəbər tutanda bizə gəldi. Əlini qucaqlayıb öpdü, minnətdarlıq etdi...

Nə qədər qaçırdımsa çatma bilmirdim. Elə bil yol uzanmışdı. Düşünürdüm ki, indi hamı Əlinin başına toplaşdı, Cənnətabadda qovğadır. Elə bilirdim hamı eynən mənim kimi Əlini görəndə sevinəcək. Amma Cənnətabadda sakitlik idi. Leylanı görüb bağrıma basdım, soruşdum ki, Əli haradadır? Amma o xəbərsiz idi. Mənsə hövllənmişdim, gözüm ayağımın altını görmürdü. Zeynəbi görüb ona tərəf qaçdım. Özümü onun ağuşuna atıb qışqırdım ki, Əli gəlib, Əli gəlib! Zeynəb də gözyaşları verdi. Dedi: Allaha min şükür. O qədər Əli-Əli deyirdin, axırı gəldi. Soruşdum ki, bəs haradadır?

Leyla yenə məni qınadı: Axı sənə nə olub, niyə hövllənmişən?

Zeynəb xanım dedi: Haqqı var hövllənsin. Mən də onun yerinə olsaydım hövllənərdim.

Yenə Əlinin harada olduğunu soruşdum. Dedilər Şeyx Salman məscidinə, anamgilin yanına gedib. Leylanın əlindən tutub “tərpən, gedək” dedim.

Hiss etdim ki, Əlini bir dəfə görməklə Leyla sakitləşib. Yüngülləşmişdi, sakit görünürdü. Dedi səbr et, hövllənmə.

Dedim tələs, ona çatmalıyıq.

Əlindən tutub qaçmağa başladım. Onu dalımca çəkir və “qaç Leyla” deyirdim.

Özümdə deyildim. Dəli kimi qaçırdım. Sevincimdən qollarımı açmışdım, üzümü göyə tutmuşdum. Yerimdə fırlanır, dərindən nəfəs alırdım. Şükür edirdim ki, Əli qayıdıb, qəm-qüssəmizə son veriləcək.

Leyla utanır, deyirdi belə etmə, görün deyəcək bu qız dəlidir.

Dedim: Bəli, mən dəliyəm. Əlinin eşqindən dəli olmuşam. Sən axı bilmirsən mən necə şadam. Məsuliyyət sənə çiyində olmayıb ki, nə edədiyimi biləsən. Artıq bu yükəndən azadam.

Ordibehişt dairəsinə qədər seyrəklik idi. Ordibehişt dairəsindən Rudəki küçəsinə döndüm. Fəxr Razi küçəsindən Salman məscidinə qədər sürətlə qaçdım. Artıq Leylanı görmürdüm, bütün səslərə kar olmuşdum. Hara baxırıdım Əlini görürdüm. Külək çadramın ətəyini havaya qaldırmışdı. Qaçır, arabir fırlanırdım. Dünya mənim idi. Əli bütün itkilərimizin əvəzini çıxacaqdı. Sevincimdən məscidə nə vaxt çatdığımı bilmədim. Məscidin qapısında kimə rast gəlirdimsə deyirdim Əli qayıdıb.

Qulami əminin uşaqları, Əli Salarinin xanımı, Nənə Rezanın qızı, bütün tanışlar gözyədliliyi verirdilər. Həyətin ortasında ucadan “ana, Əli gəlib” dedim.

Atamın şəhadətindən sonra ilk dəfə idi ki, anamı şad görürdüm. Qaşlarının düyünü açılmışdı, çöhrəsindəki qəm-qüssə çəkilmişdi. Əvvəlki günlərdən fərqli olaraq Qulami əminin arvadı, başqa xanımlarla birlikdə dayanıb söhbət edirdi. Ona tərəf yüyürüb həyəcanla soruşdum ki, Əlini gördünmü? Dedi gördüm. Danışığından hiss olunurdu ki, çox sevinir. Qucaqlaşdıq, öpüşdük. Dedim şükür ana, qəm-qüssən başa çatdı.

Gözləri doldu. Anamın ruhi halları ilə tanış idim. Baxışlarından oxunurdu ki, qüssəsinə daha bir qüssə əlavə olub. Bildim ki, Əliyə görə narahatdır. Çünki Əli bir yerdə dayanmırdı.

Sevincimdən qonşuları qucaqlayıb öpürdüm. Hamını qucaqlamaq, Əlinin gəlişini xəbər vermək istəyirdim. Məscidin həyətinə fəryad çəkmək, göyə sıçramaq keçirdi ürəyimdən. Anamın yanına qayıdıb əllərindən tutdum. Onun gözlərinə baxıb soruşdum ki, Əli haraya getdi? Dedi korpusa gedib.

Əli Leylaya demişdi ki, daha dözə bilmirəm, cəbhəyə gedirəm. Anama bir söz demədim. Anam dedi dua et, cəbhəyə getməsin.

Dedim: Ana, belə danışma. Əli başqa cavanlardan üstündür? Anaları onları sevmir?

Söz tapmadı, bəhanə gətirdi ki, Əlinin əlləri yaralıdır.

Dedim: Allah böyükdü. Sən iftixar et ki, oğlun yaralı əllərlə cəbhəyə getmək istəyir. Ona dua et ki, Allah onu qorusun, yaxşı döyüşə bilsin.

Dedi təvəkkül Allaha.

Bizi əhatəyə almış qonşular deyirdi: Allah hifz etsin. İmam Hüseynin oğlu Əli Əkbər köməyi olsun.

Dedim ki, ana, mən Əlini görməmişəm, nə edim?

Dedi: Özü dedi ki, yenə gələcək.

Onu görmək, Səbbaha verdiyi köynəyin ətrini almaq ümidi ilə Came məscidinə üz tutdum. Hava qaralmışdı. İçəri daxil olanda qərribə səhnə ilə rastlaşdım. Ucaboy bir əsgər şəbistanın qarşısında quru yerdə, üstüaçıq uzanmışdı. Yaxına getdim. Hərbi geyimdə idi. Rəngi qaçdığından ağ çöhrəsi daha da ağ görünürdü. Soruşdum ki, bu kimdir, burada nə üçün uzanıb?

Dedilər: Ordu zabitidir. Gətirildiyi dəqiqədən quru yerdə uzanıb. Çağırırıq da cavab vermir.

Düşünəndə ki, indi anası bu adama görə narahatdır, quru yerdə uzanmağına ürəyim yandı. Yəqin ki, müharibədə olduğu üçün nigarandılar. Məscidin şəbistanına daxil oldum. Adyal götürdüm. Tibb guşəsinə baş çəkdim, bir iş yox idi. Çölə çıxdım, adyalı əsgərin üstünə atdım. Başının üstündə oturub zikr deməyə başladım. Ayətəl-kürsi, Əmmən-yucibu oxudum. Allahdan şəfa istədim. O gah göyə baxır, gah sağa, gah sola çevrilirdi. Kontuziya almışdı. Gözlərində vahimə vardı. Arabir baxışlarımız rastlaşırdı. Qızlar bir neçə dəfə yanımdan ötəndə dedilər ki, bekarsan burada oturmusan? Dedilər bu adam salamatdır, özünü bu hala salıb ki, ordudan buraxsınlar.

Dedim: Əgər qaçmaq istəsəydi qarşısını kəsən yox idi. Bu adam xəstədir, gözlərindən görünür.

Əlini yada salıb daha da narahat oldum. O da bir neçə ay Tehrandə qərrib olmuşdu. O kimsəsizlikdə necə keçinmişdi?

Məsciddə o başa, bu başa gedən Mahmud Fərruxiyə dedim: Ağa Fərruxi, yer soyuqdur, bunu içəri aparaq?

Dedi: Yox, içəridə istirahət edənlərə mane olar.

Bir saat ötdü. Zabit qollarını göyə tərəf açdı. Bir neçə dəfə dedim ki, əlini aşağı sal.

Sözümə əhəmiyyət vermədi. Əlinin yönəldiyi istiqamətdə baxanda təyyarə gördüm. Dedim kəşfiyyətçidir.

Əli havada qalmışdı. Ümid edirdim ki, oxuduğum zikr və surələr halını yaxşılaşdıracaq. Amma birdən bədəni titrəməyə başladı. Səs-küy saldı, sayaqlayırdı. Ağa Nəccar özünü çatdırana qədər bir neçə dəfə bədənini qaldırıb yerə vurdu. Bir neçə kişi yaxınlaşıb əl-ayağını tutdular. Amma ona güc gəlmişdi, ram etmək olmurdu.

Nəhayət, Nəccarın sakitləşdirici iynəsi təsir etdi. Tədricən yuxuya getdi. Əmin olandan sonra ki, yatıb, ayağa qalxdım. Məscidə daxil olub söhbət edən qızların yanında oturdum. Hərə bir şeydən danışırıdı. Ailəsi şəhərdən çıxanlar ailələrini xatırlayırdılar.

Səmadakı ay ətrafı işıqlandırır. Uşaqlar tibb guşəsinə palaz döşəyib, ayaqqabılarını çıxarmışdılar. Ətrafa pərdə çəkildiyinə görə rahat idik. Çox yorğun olsam da, yata bilmirdim. Qızlara qulaq asa-asa mürgülədim.

Gecə saat iki-üç radələrində “tutun, qoymayın özünü vursun” səsinə oyandım. Həyəətə qaçdım. Ağa Nəccar məndən qabaq getmişdi. Bir neçə nəfər həmin zabiti qollarından tutub yerə uzatmaq istəyirdilər. Ağa Nəccarın əlində sistem vardı. Əsgər özünü divara vurduğundan üz-gözü qan idi.

Nəccar fürsət gözləyirdi ki, onun yaralarına tikiş vursun. Kömək etmək istədim. Dedi sən keç içəri, bu adam təhlükəlidir.

Bu zaman bir neçə nəfər içəri daxil olub oğlana yaxınlaşdılar. Məsciddəkilər soruşdu ki, onu tanıyırsız? Dedilər yerlimizdir, şimaldan bir yerdə gəlmişik. Soruşdum ki, ona nə olub? Dedilər: Ötən gün sübh partlayış içində idik. Bu da kontuziya alıb. Yoxsa ağıllı, ədəbli oğlandır. Bizim dəstədə onu nümunə göstərirdilər.

Onun geyimindən də bilinirdi ki, səliqəli adamdır. Su tapılmayan bir şəraitdə üst-başı gül kimi idi. Saçı, saqqalı səliqəli idi. Dostları yanında əyləşdi. İynədən sonra yuxuladı.

Tibb guşəsinə qayıtdım. Yuxum gəlmirdi. Uşaqlar soruşdular ki, nə olub? Dedim heç nə, həmin zabitin vəziyyəti pisləşmişdi.

Bir az sonra maşın gətirib onu apardılar. Yatmaq lazım idi. Bir neçə dəfə üşüyüb oyandım, özümü divara yaxınlaşdırdım. Əlini görmək ümidi ilə yuxuya getdim.

On birinci fəsil

Doqquzuncu gün sübh məscidin həyətinə azan deyən kişinin səsinə yuxudan oyandım. Bütün gecəni ara verməyən partlayış və atəş səsləri daha da şiddətlənmişdi. Mərmilər bir-birini əvəz edirdi. Sanki İraq ordusu Xürrəmşəhri dağıtmaq üçün səfərbər edilmişdi. Yan-yana uzanmış uşaqları namaz üçün oyadıb, dəstəmaz almaq üçün həyətə düşdüm. Hələ də yorğunluq hiss edirdim, üşüyürdüm. Gün çıxmamış ötən gecə məscidə pənah gətirən qadın məni çağırdı. İstəyirdi ki, onu xəstəxanaya çatdırım. Gecəni səhərə qədər zarıldaırmışdı. Onun hamiləliyinin son günləri idi. Nə vaxt soruşurduqsa deyirdi hələ vaxtı deyil.

Nə üçün tək olduğunu, ailəsinin harada olduğunu bilmirdim. Qızlar məsciddəki ağalardan maşın istədilər. Dedilər səbr edin. Qadınsa artıq dözə bilmirdi. Qızlar dedilər ki, daha səbr edə bilmir. Amma sübh vaxtı heç kimin əlindən bir iş gəlmirdi. Kişilər soruşdu ki, xəstənin halı çox pisdir? Qızlar məcbur qalıb dedilər ki, qadın xəstə deyil, hamilədir, sancısı tutub. Əgər həkimə çatdırılmasa, vəziyyəti ağırlaşa bilər.

Kişilər əl-ayağa düşdülər. Bir az keçdi, dedilər ki, maşın hazırdır, xəstəni gətirin.

Amma qadın artıq yeriyyə bilmirdi. Xərək də yox idi. İki nəfər sağdan və soldan qadının qollarını boyunlarına saldılar, iki nəfər də ayaqlarından yapışıb qaldırdı. Onu zorla maşına çatdırdıq. Maşın məscidə kartof, soğan gətirmişdi. Kişilər maşını saxlamışdılar ki, bizi xəstəxanaya çatdırsın. Qadını maşına uzatdıq, mən də yanında oturdum. İki tərəfinə limonad yeşikləri düzülmüş dəmir arakəsməyə söykəndim, yola düşdük. Atamın şəhadətindən sonra məsciddə tanış olduğum Zəhra Şərrə də maşına qalxdı. Bu qız nəinki bir işlə məşğul deyildi, hətta bir bəhanə ilə tez-tez dava salırdı. Bombardman zamanı isə guya özündən gedirdi, dili tutulurdu. Heç yerdən şər yaratdığı üçün uşaqlar ona Şərrə deyirdilər. İndi bizimlə getməyinə razı deyildim. Amma etiraz etmək istəmirdim. Qadının vəziyyəti pis idi, ağrıları güclənmişdi. Başını dizlərim üstünə alıb təsəlli verdim. Qadın utanır, ağrılarını gizlətməyə çalışırdı. Sakitcə dua, zikr zümzümə edirdi.

Maşın zorla hərəkət edirdi. Körpüyə çətinliklə qalxa bildi. Körpüdən keçənə qədər canımız çıxdı. Körpüdən sonra eniş idi, sürət artdı. Yanacaq doldurma məntəqəsinə çatmamış İraq təyyarələri peyda oldu. Təyyarə səsi hər yeri bürüdü.

Canıma qorxu düşdü ki, bizi vursalar qadının halı necə olacaq?

Bir gözümlə göydə İraq qırıcılarını izləyirdim, bir gözüm bizdən 200 metr arxada gələn motosikletdə idi. Gənc motosikletçinin arxasında əyləşən adam imkan çatən qədər aşağı əyilmişdi. Hamı bu təhlükədən qurtulmağa çalışırdı. Fərq bu idi ki, bizim sürətimiz az idi. Bilirdik ki, düşmənin əsas məqsədi körpünü vurmaq idi. Qəlbimdə dua edirdim ki, körpüdən uzaqlaşsınlar. Təsəvvür edirdim ki, nələr baş verə bilər. Qadının gözlərini əlimlə tutmuşdum. İstəmirdim özü ağır vəziyyətdə ikən bu acı səhnələri görsün. Amma o başını sola-sağa hərəkət etdirir, əlimi kənarlaşdırmağa çalışırdı. Motosiklet körpüdən enən kimi təyyarə raketləri yağdırdı. Partlayış dalğası motosikleti yoldan çıxardı. Motosikletdəkilər havaya qalxıb yerə çırpıldı. Gənclərin hərəsi bir tərəfə düşdü. Motosiklet yerdə sürüşüb od tutdu. Nəfəsimi udmuşdum. Motosikletin benzin bakı partlasaydı yerdə qalmış iki nəfər külə dönərdi. Qadın təyyarələrin səmindən elə vahimələnmişdi ki, ağrılarını unutmuşdu. Göyə baxır, salavat çəkirdi.

Zəhra Şərrənin də hay-küyü aləmi götürmüşdü. Hamilə qadına həyəcanlanmaq olmazdı. Bu həm onun özünə, həm bətnindəki körpəyə zərərli idi. Zəhranın başına qışqırdım ki, otur yerində, əsəblərimizi xarab etmə. Amma onun vecinə deyildi.

Maşın doğum evinin qarşısında dayanan kimi tibb bacıları gəldi. Köməkləşib qadını içəri apardıq. Qadın deyirdi ki, sizə görə narahatam, necə qayıdacaqsız?

Dedim Allah böyükdür, bir təhər qayıdırıq.

Fikrim motosikletdəki cavanların yanında qalmışdı. Zəhraya dedim ki, gedirəm o iki nəfərin dalınca, yəqin ki, yaralıdırlar. İstəyirsən gəl. Yox rol oynayacaqsansa, lazım deyil.

Dedi mən artistlik etmirəm, vəziyyətim pis olur.

Dedim özün də bilirsən ki, təbii olursan, bir də indi bu söhbətlərin yeri deyil.

Heç nə demədən yola düzəldi ki, yaralılara tez çataq. Qaçmağa başladı. Xəstəxanadan dairəyə qədər yol yox idi. Uzaqdan motosikletin partlayışdan sonrakı qalıqlarını gördüm. Hər təkəri bir tərəfə düşmüşdü. Hadisə baş verəndə motosikletdəki gənclərdən biri

yolun ortasında, o biri küçənin kənarında yerdə qalmışdı. İndi isə heç biri yox idi. Yerdəki qan izi yaxınlıqdakı yarımçıq tikiliyə gedirdi. İçəri daxil oldum. Yaralı gənc koridorda oturub başını divara söykəmişdi. Yerdə qan gölməçəsi vardı. Nəbzini tutdum. Çox zəif vururdu. Qəlpə çiyni və qarnını yaralamışdı. Qanaxma onu heydən salmışdı. Dodaqlarını güclə tərpedirdi. Elə bil nəşə demək istəyirdi. Başımı əydim ki, nə dediyini eşidim. Səsi çıxmadığını görüb çağırdım, amma cavab vermədi. Bir neçə dəfə qan və köpük qaytardı. Ona heç bir kömək edə bilmirdim. Zəhraya dedim ki, gedək maşın tapaq. Binadan çıxıb küçəyə göz gəzdirdik. Kimsə görünmürdü. Zəhraya dedim ki, dur burada, nə maşın gəlsə, qabağını kəs.

Bunu deyib tələsik binaya qayıtdım. Bilmək istəyirdim ki, gənc sağdır, yoxsa yox. Qorxurdum dünyasını dəyişə. Rəngi daha da saralmışdı. Qana bulaşmış ayağını tərpedim ki, ayılsın. Reaksiya göstərmədi. Dedim ki, sən sağalacaqsan, nigaran olma. Mən danışıandan sonra gözlərini çətinliklə açdı. Birdən gözlərinin qarası yuxarı çəkilib itdi. Bu vaxta qədər can verən adam görməmişdim, qorxdum. Silkələdim, dedim sən yaşayacaqsan, sadəcə bir qədər qan itirmisən. İndi səni aparıb sistem köçürəcəyik, sağalacaqsan.

Zəif səslə işarə etdi ki, sözlərimi eşidir. Çölə çıxıb Zəhranı çağırdım ki, oğlanı çölə çıxarmağa kömək etsin. Oğlanın ayaqları yaralandığı üçün onu ayağa qaldıra bilmədik. Min bir əzabla yolun kənarına gətirdik.

Yenə səmada təyyarə göründü. Bir neçə maşın sürətlə ötüb-keçdi. Yolun kənarında dayanmış Zəhra qışqırır, saxla işarəsi verirdi. Amma maşınlar təyyarələrə görə dayanmırdı. Zəhra “şərəfsizlər, namərdlər, alçaqlar” deyərək maşınların dalınca söyüş yağdırırdı. Dedim nə üçün söyürsən, onlar ki çıxıb gedib.

Zəhra bir neçə dəfə atılıb-düşəndən sonra qırmızı, nasaz bir pikap dayandı. Ərəbdilli, qıvrımsaç qoca sürücü yaralını aparmağa razılıq verdi. Sürücü və yanındakı kişi liman işçilərinə oxşayırdılar. Onlar birinci yaralını maşına gətirənə qədər mən ikinci yaralını axtarmağa getdim. Onu da qan izi ilə, yolun o biri tayında qamışlıqda tapdım. Bir kənd evinin kənarında idi. Belə görünür ki, qalxıb bir qədər hərəkət etmiş, sonra yıxılmışdı. Mən yanına çatanda şəhadət kəlmələrini oxuyurdu. Boğazından qan gələn vəziyyətdə kəlməyi-şəhadət oxuması məni çox təsirləndirdi. Boğazında qəlpə görünürdü, amma qəlpəni çıxarsaydım qan fontan vurardı. Səsi boğazındakı qəlpə yarasından

gəlirdi. Dedim qardaş, kəlmeyi-şəhadət oxuma, İmam Hüseyni çağır, yaxşılaşacaqsan. Qamışlıqdan çıxıb kişiləri çağırdım. Geri dönəndə oğlan özündən getmişdi. Nəbzi vurmurdu. Qulağımı sinəsinə yapışdırdım. Heç ürəyi də döyünmürdü. Üst-başı yaralının qanına bulaşmış kişilər gəldi. Oğlanı qaldıranda gördük ki, başının arxasında da qəlpə yarası var. Demək, təkcə boğazından yaralanmamışdı. Sürücüyə dedim: Bunların vəziyyəti çox ağırdır. Taliqani xəstəxanasına aparsaz yolda həlak olacaqlar. Aparın doğum evinə, orada yaralılara da baxırlar. Bəlkə, təcili bir iş görə bildilər.

Sürücü dedi ki, bu dəqiqə çatdıraram. Amma maşın o qədər nasaz idi ki, yerindən zorla tərpəndi. Hiss edirdim ki, gənclər şəhadətə çatacaq. Çox narahat idim. Zəhra da sakit dayanmışdı. Körpüyə tərəf piyada yola düşdük. Ümid edirdik ki, yoldan keçən maşınlardan biri bizi heç olmaya körpünün o biri tərəfinə çatdırar. Aclıq və yorğunluq körpü ilə üzüyuxarı çıxmağı çətinləşdirirdi. Zəhraya dedim ki, iti gəl, körpünü tez keçək. Sözüm ağzımda qaldı, dəhşətli partlayış səsi ətrafı silkələdi. Qalxan toz-dumandan mərminin haraya düşdüyünü təyin etdim. Mərmi çayla üzbəüz xurma bağına düşmüşdü. Yoxsul kənd evləri arasında dolaşır, mərmi düşən yeri axtarırdıq. Şivən səsi diqqətimizi çəkdi. Həmin istiqamətdə hərəkət etdik. Biz irəli getdikcə səs güclənirdi. Küçələrdən, palçıq divarlı evlərin yanından keçirdik. Hələ də ağlamaq səsi eşidilirdi. Ucadan soruşduq ki, haradasız?

Təkcə ağlamaq səsi eşidilirdi. İkinci dəfə səsime səs verdilər.

Hadisə yerinə gəldik və orada dəhşətli bir səhnə ilə üzləşdik. Top mərmisi bir evin kənarında səngərə düşmüşdü. Səngəri dağıtmışdı, evin də divarı uçmuşdu. Qəlpələr sanki evin qabağını şumlamışdı. Partlayış zamanı evin dəmir qapısı yerindən oynamış, həyətə tərəf əyilmişdi. Qapıdan azca aralı faciəli şəkildə şəhadətə çatmış gənc oğlanın cəsədi görünürdü. Ona toxunmaq bir yana qalsın, baxmaq belə çətin idi. Partlayış dalğası cəsədin qurşaqlardan aşağı hissəsini dağıtmışdı. Ayaqlar bədənin əksi istiqamətində idi. Bir qolu dirsəkdən aşağı xıncım-xıncım olmuşdu. Cəsədin başqa yerləri də salamat deyildi. Gəncin bütün bədəni tikə-tikə olmuşdu. Mənə elə gəlirdi ki, əlimi vuran kimi bədən ikiyə bölünəcək. Ən dəhşətlisi, qoca ata-anasının hər şeydən xəbərsiz onu çağırması idi: Əbdürrəsul, Əbdürrəsul!

Qadının yerlə sürünə-sürünə cəsədə tərəf gəldiyini görəndə başa düşdüm ki, gözləri kordur. Əri də kor idi. Qadın cəsədə çatıb əli ilə onu sığalladı. Oğlunun susmasından hiss etmişdi ki, nəşə baş verib. Kişi də

evin qabağında dayanıb oğlunu çağırır, deyirdi Əbdürrəsul, nə üçün cavab vermirsən? Qadın kişiylə müraciətlə dedi: Gəl əlini vur, gör nə üçün susur? Qadın oğluna qəlpə dəydiyini bilir, amma özü də buna inanmaq istəmirdi. Kişi zorla irəli gəlib ağlaya-ağlaya dedi ki, oğlum, oğlum...

Kor ata oğlunun cənazəsi kənarında yerə oturub, əlini cənazəyə çəkdi. Onu silkələdi. Ata da, ana da ümid edirdilər ki, oğlanları huşunu itirib. Taqətim qalmamışdı. Ağlaya-ağlaya dedim ki, ana, gəl bu tərəfə. Səsimi eşidib yalvardı, soruşdu ki, şəhid olmayıb hə?

Bilirdim ki, gənc şəhadətə çatıb. Amma həqiqəti deyə bilməzdim. Dedim onu aparırıq xəstəxanaya, siz də dua edin. Qadın cəsəddən daha bərk yapışdı. Biz onu kənarlaşdırmaq istədikcə daha çox inadkarlıq göstərirdi. Yaxınlaşdım ki, onu razı salım. O isə yalvarırdı ki, mənə övladımdan ayırmayın.

Gəncin çöhrəsinə baxdım. İyirmi səkkiz-otuz yaşı olardı. Əynində açıq mavi köynək, cins şalvar vardı. Qundağı sınmış, lüləsi əyilmiş tüfəngi səngərin kənarına düşmüşdü. Məncə səngəri özü qazmışdı. Yeri yarım metr qazmış, ətrafına torpaq dolu kisələr düzüb təqribən 80 sm qaldırmışdı.

Kor ata və ananın altmış-yetmiş yaşı olardı. Gözləri xırdalaşmışdı. Bəlkə də mirvari suyuna görə gözləri kor olmuşdu. Kişi arıq və uzun idi. Başında süd rəngdə ərəb şalı, əynində kül rəngdə nimdaş uzun köynək vardı. Əlləri çox yekə idi. Kələkötür, yanmış dərisindən hiss olunurdu ki, xurma bağında nə qədər tər axıdıb, yer belləyib. Qismən sağlam görünən gözü də görmürdü. Oğlu uzunsov sifətindən atasına bənzəyirdi.

Qadın da öz zahiri görkəmində ərindən geri qalmırdı. Əynində köhnəlmiş şal və libas, ayağında rezin ayaqqabı vardı. Qadın cənazəni möhkəm qucaqlamışdı. Kənardə donub qalmış Zəhraya işarə etdim ki, çıxmaq maşın tapaq. Xurmalıqdan çıxdıq, yolun kənarında dayandıq. Qocalara görə narahat idim, bir yerdə dayana bilmirdim. Zəhraya dedim ki, sən maşın saxla, mən də indi qayıdıram. Qayıtdım qocaların yanına. Deyəsən artıq dərk etmişdilər ki, oğlan həlak olub. Qadın ağlayır, özünü vurur, deyirdi ki, bütün ümidlərim qırıldı. Bununla belə, məndən istəyirdi ki, baxım görüm oğlu sağdır? Bu isə mənə üzürdü. Günorta olsa da ətrafı toz-duman bürümüşdü. Bəlkə də yanğın baş vermiş neftayırma zavodundan qalxan tüstü havanı qaraltmışdı. Maşına

görə tez-tez gedib qayıdırdım. Qadın bunu hiss edib soruşdu ki, nə etmək istəyirsən?

Dedim maşın gətirib, oğlunuzu xəstəxanaya aparmaq istəyirəm.

Dedi haraya aparsan, mən də gələcəm, atası da gələcək.

Dedim belə olmaz.

Dedi nə üçün olmaz, oğlum sağdır, onun yanında olmaq istəyirəm.

Başımı itirmişdim. Fikirləşdim ki, həqiqəti desəm daha yaxşı olar. Dedim: Anacan, mən həkim deyiləm, amma zahirən oğlunuz dünyasını dəyişib, şəhid olub.

Bu sözümdən sonra ikisi də özlərini vurmağa, ağlamağa başladılar. Yenə yol kənarına getdim. Nəhayət, bir sürücünü razı saldım ki, cənazəni götürsün. Maşını bacardığı qədər həyətə yaxın yerdə saxladı. Cəsəd dağıldığından onu götürmək çətin idi. Adyal istədim. Qadın ərinə dedi ki, mən ayağa qalxa bilmirəm, sən get adyal gətir. Kişi dedi evdədir, özünüz gedin götürün. Zəhra gedib adyal gətirdi. Adyalı yerə sərdik. Sürücünün köməyi ilə cəsədi adyalın üstünə çəkdik. Sonra adyalı qaldırıb maşına apardıq. Qocalar ardımızca gəlib əllərini maşına sürtür, minmək üçün qapını axtarırdılar. Sürücü dedi: Bu adamları çayın o biri tayına nə üçün aparırsız? Hamı bu tərəfə gəlir, orada təhlükə çoxdur. Burada qalsalar köməklərinə gələn tapılar.

Sürücü haqlı idi. Əgər qocaları özümüzlə götürsəydik Came məscidində düşürməli idik. Orada da vəziyyət yaxşı deyildi. Evlərində qalsaydılar sağ qalmaq ehtimalı çox idi. Bunu dərk etsəm də, onları qoyub getməyə ürəyim gəlmirdi. Onları dilə tutmağa başladım. Dedim: Ana, siz burada qalın, biz oğlunuzu xəstəxanaya çatdıraq. Sonra siz də gələrsiz.

Nəzərdə tuturdum ki, kimsə onları gətirər, övladlarının taleyindən xəbərdar olarlar.

Onlar ağlayır, deyirdilər: Oğlumuzu hara aparırsız? Bizim həyatımız oğlumuzun həyatından mühüm deyil, qoyun yolda ölək. Bizim qalmağımızın mənası yoxdur.

Zəhraya işarə etdim, maşına əyləşdik. Sürücü hərəkət etdi. Maşına yapışmış qocalar yerə yıxıldı. Qadın yerlə iməkləyir, maşına çatmaq istəyirdi. Son dəfə yıxıldı və daha ayağa qalxmağa gücü olmadı. Çox ağır səhnə idi. Özümə nifrət edirdim. Bilmirdim kimi lənətləyim, müharibə odunu qalayanları, ya xainləri.

Körpüyə çatana qədər qocalara baxdım. Qocaların necə ağladıqlarını görürdüm. Qadın sinə vururdu. Kişi də zarıldaıyordu. Nəhayət, gözdən itdilər...

Artıq Müsəddiq xəstəxanasının qarşısında idik. Sürücü düşüb köməyə adam çağırırdı. Adyalda cəsədi düşürdülər. Qapıdakı cəsədləri nəzərdən keçirən tibb işçisi dedi ki, qəlpə dəyən zaman şəhid olub. Dedim: Adı Əbdürrəsuldu. Körpünün o biri tərəfindən, Mihirizidən gətirmişik. Ata-anası kordur.

Həmin şəxs dediklərimi flomasterlə cənazənin üstünə yazdı. Onu meyitxanaya aparıb, döşəmədə anbarlanmış cəsədlərin yanına qoyduq.

Çox narahat idim, çətinliklə yeri yirdim. Sanki çiyinimdə ağır yük vardı. Atasına oxşayan Əbdürrəsul, motosikletdəki iki gəncin çöhrələri gözümlə qarşımdan getmirdi. Boğazına qəlpə dəymiş gəncin pırtılaşmış saçları alına dağılmışdı. İri gözləri, uzun kiprikləri vardı. Nazik bığ qoymuşdu. Əvvəlki yaralı qarabuğdayı idi. Amma bunun dərisi ağ idi. Qanaxma səbəbindən saralmışdı...

Yorğun və pərişan vəziyyətdə məscidə qayıtdıq. Heç kimlə rastlaşmaq istəmirdim. Günorta yaxınlaşdıqca yaralıların sayı artırdı. Şəbistandan bayıra çıxanda şəhərin toz-dumana büründüyünü gördüm. Camaatın səs-küyü, maşınların səsi bir-birinə qarışmışdı. Ardıcıl partlayışlar şəhəri şimşək kimi silkələyirdi.

Ötən günlərdə şəhər indiki kimi amansızlıqla vurulmamışdı. Uşaqların müqavimətindən dəhşətə gələn irəqlilər arxanı vururdular ki, ön cəbhəyə dəstək olmasın. Xəstəxanaya gətirilən yaralıların çoxuna yardım göstərə bilmirdik. Yalnız qanaxmanın qarşısını alır, sistem köçürürdük. Bəzi yaralıların yarası səthi olurdu, əməliyyata ehtiyac qalmırdı. Belələrinə yerə uzadır, ya elə oturaq vəziyyətdə qəlpəni çıxarırdıq. Dörd-beş yaşlı bir qızın əlindəki qəlpələri çıxarmaq üçün onu bir neçə qız tutmuşdu, Nəccar qəlpələri çıxarırdı. Qız qışqırır, anasını çağırırdı. Qəlpə çıxarılandan sonra yerindən qan fışqıranda qız lap dəhşətə gəldi. Nəccar qızı qucağına almış atasına deyirdi ki, uşağın üzünü başqa tərəfə tut. Qızlardan biri uşağa nəsə verdi ki, onu sakitləşdirsin. Amma faydasız idi. Birdən həyətdə səs eşidildi: Nə üçün bizə baxan yoxdur? Hamını qətlə edirlər. İraqqlılar hər gün irəli gəlir. Bizi geri oturtmaq üçün səhərdən atırlar.

Sargı işini uşaqlara tapşırıb məscidin həyətinə düşdüm. İyirmi-iyirmi beş yaşlı üç-dörd gənc idi səs-küy salan. Üst-başları toz-torpaq, saçları səliqəsiz idi. Uzun, arıq oğlan cins şalvar və köynəyin içində üzürdü. O

hamıdan çox narahat idi. Başına toplanmış adamlara ön xətdən danışdı. Yaxına getdim. Silahını göstərib deyirdi: Patron yoxdur, mən nə ilə döyüşüm? Hara gediriksə, deyirlər yoxdur. Sizdə varsa, verin gedək. Bilmirsiz cəbhədə vəziyyət necədir. Uşaqlar ac-susuz vəziyyətdə vuruşurlar. Ac qalmaqlar, amma susuz mümkün deyil...

Camaatın arasından soruşdum ki, iraclılar hara qədər gəlib?

Uzun oğlan dedi: Biz gələndə şəhərə çatmışdıq. Daim irəli gəlirlər. Biz oturub gözləyə bilmərik ki, şəhəri ələ keçirsinlər. Canlı qüvvəmiz çatışmır.

Elə bu sözü gözləyirdim. Ucadan dedim ki, mən hazıram, gəlim?

Oğlan oda atılmış isfənd kimi yerindən sıçradı. Mənə qəzəblə baxıb dedi: Sən hara gəlirsən? Gəlirsən problemlərimizi artırasan? Səni qorumağa adam ayıraq! Bizə kişi lazımdır!

Adamların gözü qabağında mənə hücumundan narahat oldum. Mən əsgərlərin lazımı səviyyədə silah-sursata malik olmamasından çox üzülürdüm. Bu oğlanın mənimlə rəftarı halımı daha da pisləşdirdi. Hacı ağa Nuri həmin oğlana dedi: Sizə qüvvə verərik, ərzaq göndərərik. Allaha təvəkkül edin. Vəhdətinizi qoruyun. Ordu, korpus, bəsic komandanlığın əmrinə itaət etməlidir...

Ağa Nuri əsgərlərlə söhbət etdiyi arada Mahmud Fərruxi onların pikapına iki yeşik patron, avtomat maqazini, qumbaraatan qumbarası yüklətdirdi. Maşına bir neçə qab su, çörək və konserv yığdılar. Mən çalışırdım ki, oğlanın cəbhə barədə sözlərini eşidim. Amma Rəna Nəccar məni çağıraraq dedi ki, tələs, işimiz var. Tibb guşəsinin döşəməsində uzadılmış yaralıların yanına getdim. Amma qəlbimdə tufan vardı.

O gənclər getdi, yerinə başqaları gəldi. Onlar da əvvəlkilər kimi həyətdə dayanıb səs-küy saldılar. Deyirdilər ki, camaatı burada saxlamayın, qalsalar əsir düşəcəklər.

Məsciddəki kişilər onları sakitləşdirməyə çalışırdılar. İstəmirdilər camaat qorxa, ara qarışa. Amma faydası yox idi. Bu gənclərin ümidi qırılmışdı. Deyirdilər: Neçə gündür, ön xəttə vuruşuruq. Gündüz biz onları geri oturduruq, gecə yorğunluğumuzdan istifadə edib hücumla keçir aldığımız yerləri geri qaytarır, üstəlik irəli gəlirlər. Silah-sursatımız yoxdur, uşaqlar canları ilə tankların qabağını alır.

Ağa Misbah deyirdi: Xalqın qəlbində qorxu yaratmayın. Nə üçün belə edirsiniz? Biz Allaha təvəkkül etmişik. Silahımız da olmasa, imanımız var, İmamımız var.

İstəyirdim ki, məsciddə qalım, Əli dalımca gəlsə onu görüm. Amma ağa Nəccarın tapşırığı ilə bayıra çıxdıq. Xəbər gətirmişdilər ki, Heydəriyyə ətrafı vurulub, yaralılar Heydəriyyəyə aparılıb.

Heydəriyyə uzaqda deyildi. Əhalinin bir hissəsi Heydəriyyədə sığınacaq tapmışdı. Came məscidindən çaya doğru hərəkət edib, bir küçəyə döndük.

Ağa Nəccar ilk iki-üç müayinədə yaralılara dedi ki, özlərini xəstəxanaya çatdırınsınlar. Sonra on yeddi-on doqquz yaşlı bir gəncin ayağından qəlpə çıxarıb yaranı tikdi. Yaranı mən sarıdım. Sonra növbə budunu qəlpə parçalamış on iki-on üç yaşlı qıza çatdı. Qız ağlayır, imkan vermirdi ki, yarası tikilsin. İynə çətinliklə batırdı, qızcıgaz haqlı idi. Qızın anası oğlanın anasından fərqli olaraq çox sakit idi. O, qızını sakitləşdirməklə bizə çox kömək etdi. Biz Heydəriyyədən çıxmaq istəyəndə bir oğlan gəldi və hay-küy saldı ki, iraclılar gəlir, şəhər əldən çıxır...

Çox narahat idim. Hamı deyirdi ki, şəhər düşmənin əlinə keçir. Qərribə bir qorxu və iztirab vücudumu bürüdü. Camaat da bir anda oğlana qoşulub hay-küy salmağa başladı. Bəziləri bizdən soruşurdu: İndi nə edək? Bu nə danışır? İraqlılar haraya qədər gəlib?

Bilmirdim bu adamlara nə cavab verməliyəm. Ağa Nəccar gənci kənara çəkib dedi: Nə üçün belə danışdın? Aranı qarışdırmaq olmaz.

Gənc dedi: Yox, deməliyəm, xalqa həqiqəti deməliyəm. Hamını öldürəcəklər, əsir götürəcəklər.

Ağa Nəccar ağa Misbahın sözünü təkrarlayıb dedi: Həqiqəti deyək, insanları qorxuya salaq, axırı nə olacaq? Bu heç nəyə kömək etmir, vəziyyət daha da ağırlaşır. Qoy camaat şəhəri aram tərk etsin. Biz də insanları şəhərdən çıxarıq, amma sakitcə.

Oğlan daha səs-küy salmırdı, bir kənarda dayanmışdı. Mən camaatı sakitləşdirib deyirdim: Sakit olun, vəziyyət o qədər də ümitsiz deyil. Uşaqlarımız ön xəttə vuruşur. İnşallah, müharibə tezliklə başa çatır, evinizə dönərsiz.

Heydəriyyədən çıxanda ağa Nəccar həmin gənci çağırdı, dedi bizimlə gedək. Yəqin ki, məsciddəki insanlardan uzaqlaşdırmaq istəyirdi. Olsun ki, məsciddəki ağalar sakit şəraitdə bir tədbir görə biləydi.

Şəhərdən çıxmaq, ya qalmaq söhbəti məsciddə hələ də soyumamışdı. Sentyabr ayının 30-cu günü iraclılar dəmir yolu dairəsinə qədər gəlmişdilər. Hərbçilər, ruhanilər, məscidin məsulları buna görə

nigaran olmuşdular. Bu adamlar arasında ağa Misbahı, şeyx Şərifı, mayor Şərifnəsəbi tanıyırdım. Ötən bir neçə gündə onlarla tanış olmuşdum.

Qızlarla həyətdə dayanıb oradakı söhbətlərə qulaq asırdıq. Hər bir söz danışdı:

Nə qədər peşmançılıq olmayıb, məhəllələri boşaldaq...

Getmirlər, qardaş. Nə dillə desək də, evlərini tərk etmək istəmirlər...

Silah gücünə də olsa, çıxarmaq lazımdır. Onları qorxudaq, nə lazımsa edək ki, çıxsınlar...

Nə qədər ki, körpünü vurmayıblar bir iş görmək lazımdır. Körpünü vurub əlaqəni kəssələr, daha bir iş görə bilməyəcəyik...

Mübahisələr başa çatdı. Qərara gəldilər ki, qadın və kişilərdən bir neçə dəstə təşkil olunsun, bu dəstələr cəbhə xəttinə yaxın məhəllələri gəzsinlər. İnsanları inandırınlar ki, şəhərdən çıxmaq lazımdır. Böyük yük maşınları da hazır dayansınlar ki, əhalini ən azı körpünün o tayına çatdırsınlar.

Bu söhbət başa çatanda yük maşınları qapıda dayanmışdı. Elan olundu ki, işi olmayanlar əhalinin şəhərdən çıxarılması ilə məşğul olsun. Ürəyimdən olmasa da, başqa yol yox idi. Özümə qəbul etdirməli idim ki, hazırkı şəraitdə ən münasib yol budur. Gedib maşına əyləşdim. Təsədüfən rastlaşdığım üç-dörd qız da maşına mindi. Kişilər də maşına minəndən sonra Taliqani məhəlləsinə tərəf yola düşdük. Ötən günlərdə bizə demişdilər ki, o məhəlləyə getməyin.

Küçələrdə çox seyrəklik idi. Evlərin dağılması nəticəsində küçənin ortası daşla, kərpiclə dolu idi. Maşın Taliqaninin girəcəyində küçənin başında dayandı. Maşından düşüb başqa məhəllələrdəki küçələrdən uzun və enli küçələrə səpələndik. Məncə, bu məhəlləyə daha çox xəsarət dəymişdi. Bir çox evlərə bomba düşmüşdü. Qapılar yerindən çıxmış, ya da deşilmişdi. Bununla belə ev sahibini çağırırdıq, cavab olmasaydı daxil olurduq. Evdə adam olmadığını gördükdə qonşu evə keçirdik. Bu axtarışlarda qərribə səhnələrlə rastlaşırdıq. Qəlpə dəymiş divarlar, partlayış zamanı tikə-tikə olmuş ev heyvanları, qırılmış, yerə düşmüş şəkil çərçivələri, dağıntılara qarışmış qadın örtükləri, məhəllənin yoxsulluqdan danışan köhnə əşyaları...

Evlərdən birində eyvanda süfrə salınmışdı. Ev sakinlərinin nə zaman getdiyi məlum deyildi. Süfrədəki kərə yağı ərimişdi, pendir toz-torpağa bulaşmışdı, çörək qurumuşdu. Amma qarışıqlar kefdəydi. Süfrədə

bayram keçirirdilər. Stəkanların bulaşığı vəziyyətindən hiss olunurdu ki, ailə evi tələsik tərk edib. Bəlkə aralarında ölənlər də vardı.

Baş çəkdiyimiz bir neçə ev tam dağılmışdı. Baxırdıq ki, evlərdə cənazə qalsa götürək. Bu evlərdə yataqlar yığışdırılmamışdı, qab-qacaq həyətin ortasına tökülmüşdü. Evlərdən birində boş beşik gördüm. Cənazə yuma yerindəki körpələr yadıma düşdü. Səidin beşiyini xatırladım. Səid körpə olanda yalnız beşikdə yuxuya gedirdi. Görəsən bu beşikdəki körpə harada idi?

Birdən Həzrət Abbasın çay kənarındakı rəsmi diqqətimi cəlb etdi. Göz yaşımı saxlaya bilmədim. Anamın sözləri yadıma düşdü. O deyirdi: Bu Səddam Şimr oğlu Şimrdir.

Düşündüm ki, bu cinayət elə o cinayətin davamıdır. Ara küçələrlə hərəkət etdikcə xəlvəti fəza qorxunc olurdu. Təhlükə təkcə bəəşçilər deyildi, beşinci kalon təhlükəsi də vardı. Əlimdəki tüfəng atəşə hazır vəziyyətdə idi. Hər evə daxil olanda “Bismillah” deyir, ehtiyatla addım atırdım. Arxa tərəfə də çox diqqətli idim. Uşaq olanda gizlənqaç oynayırdıq. Mən həmişə qapının arxasında gizlənirdim. Bu nöqtə yaxşı yadımda qalmışdı. Evə daxil olanda əvvəlcə qapıların arxasını yoxlayırdım. Hər an gözləyirdim ki, bir bəəşçi, ya beşinci sütun qabağıma çıxa. Allahdan istəmişdim ki, özüm hədəf olum, amma heç vaxt əsir düşməyim. Bizimlə olan kişilər də qadınları gözdən qoymurdu, tapşırırdılar ki, qadınlar öndə getməsin. Qorxu və həyəcan o qədər güclü idi ki, kiçik bir səsə yerimizdən sıçrayırdıq. Hətta bir pişik qaçanda hamının diqqəti ona yönəlirdi, səs gələn tərəfi dərhal atəşə tuturduq. Heyvanlar da bizim bu işimizdən qorxu içində idilər.

Hər atəşdən sonra özümə yaxalaşırdım ki, düz etdim, yoxsa yox? Əgər bir iraclını vursam və o ölsə, mən də iraclılar kimi olmuram? Mən adam öldürüm? Amma onlar bizə hücum etmişdi, onlar təcavüzkar idilər.

Atamın bir sözünü xatırlayıram. Neçə ay öncə sərhəddə döyüşdən sonra deyirdi: Onların məqsədi şüaləri qırmaqdır. İstəyirlər şüaləri bir-biri ilə vuruşdurub bu fitnədən faydalanalar.

Bu sözdən sonra fikrə getdim. Şübhəsiz, iraclıların böyük bir hissəsi cəbhəyə zorla göndərilmişdi. Bu adamlardan biri ilə rastlaşsam nə etməliyəm? Allahdan istəyirdim ki, belə bir vəziyyətlə rastlaşmayım. Əgər öldürmək lazım gəlsə, bəəşçi ilə üzbəüz gəlim!

Bu çətin və təhlükəli anlarda evini tərk etməmiş insanlarla üzləşirdik. Əksəri ailə-övladını yola salıb özü şəhərdə qalan kişilər idi. Bir qismi də övladlarına görə qalmış qadınlar idi.

Deyəndə ki, İraq topları yaxına gəlib, şəhərdən çıxmaq lazımdır, bəziləri sözüümüzü qəbul edib maşına minir, bəziləri inadkarlıq göstərirdi. Deyirdik ki, axı burada qalıb həlak olmağın nə faydası var. Doğrudan da, su yox, çörək yox, bir tərəfdən də göydən od yağır.

Xüsusilə qocalar getmək istəmirdi. Deyirdilər hara gedək, evimiz buradadır. Deyirdilər ki, bizim qalmağımız döyüşən uşaqlara ruh verir.

Deyirdik ki, təhlükə qulağınızın dibindədir, belə vəziyyətdə qalıb ölmək də günahdır.

Deyirdilər: Bəs sən niyə qalmısan? Cavansan, arzuların var. Biz qocalmışıq, ömrümüzün qurub çağıdır.

Dedim ki, mən yaralılara yardım göstərir, şəhidləri dəfn edirəm.

Nə deyirdimsə, qane olmurdular. İstəmirdim silah gücünə iş görüm. Qoca qadının əlindən tutub yalvardım: Sizi and verirəm Allaha, evləri boşaldın. Mənim ailəm də məsciddədir.

Qadın cənub ləhcəsində dedi: Oğlum buradasa, mən hara gedim? Yoxsa mənim canım onun canından əzizdir? Bir ömür çalışıb səmərəyə çatdırdığımı atıb gedim? Oğlum gedib din düşmənləri ilə vuruşmağa. Gələndə yorğun, toz-torpağa bulaşmış vəziyyətdə gəlir. Bir nəfər evdə qalmasın ki, o gələndə heç olmaya bir stəkan su versin?

Qapını döyüb başqa bir həyəət daxil oldum. Arıq, dərisi gün altında yanmış ərəbdilli qoca qadın həyətin ortasında əyləşmişdi. Soruşdum ki, təksən? Dedi təkəm. Soruşdum ki, nə üçün tək qalmısan? Dedi nə edim, heç kimim yoxdur. Dedim qalx gedək məscidə, hamı oradadır. Dedi evimi qoyub hara gedim? Nə qədər dedimsə ki, təhlükəlidir, göydən mərmə yağır, faydası olmadı. Dedi didərgin düşməkdən burada ölmək yaxşıdır. Onu dilə tutdum ki, nə vaxt istəsən səni evinə gətirərəm. Əvvəlcə üzümə baxdı, sonra ayağa qalxdı. Bilmirdi özü ilə nə götürsün. Dedi toyuq-cücəni özümlə apara bilərəm? Əvvəlcə istədim deyəm ki, bu vurhavurda toyuq-cücəyə yer hardadı. Amma sözüümü uddum, qorxdum ki, deyə getmirəm. Dedim nə istəyirsənsə götür.

Biz küçənin sonuna qədər evlərə baş vurub qayıdınca qoca qadın boğçasını yığıb qapıya çıxdı. Həsir zənbilində toyuq-cücə də vardı. Boğçasını əlindən aldım. Gözünün yaşını silib, qadın qapını qıfılladı. Bilmirdi ki, iraclılar gəlsə qapını təpiklə açacaqlar.

Qadını maşının yanına apardım, kömək etdim maşına qalxdı. Məhəllədə adam qalmadığına əmin olandan sonra maşına minib hərəkət etdik. Evlərə baxıb qəhərlənirdim. Gözə dəyən tək-cə divarlardan baxan beqonvil gülləri idi. Hətta xurma ağacları da od tutub yanıbmışdı.

Maşındakı uşaqlar çox gözəl idi. Sanki gəzməyə gedirdilər. Ayaq üstə dayanıb özlərini küləyə verirdilər və heç kimə qulaq asmırdılar. Bir neçə uşaq da maşının divarları olmadığından qorxub, analarına sıxılmışdılar. Maşında qocalar daha çox idi. Onlara baxanda babamı, nənəmi xatırlayırdım. Qocalar Səddamı lənətləyirdilər. Biri dedi ki, Allah səndən qisas alsın.

Qoca qadın toyuq-cücəsini möhkəm tutmuşdu ki, əlindən buraxılıb qaçmasınlar. Arabir toyuq-cücənin səsi qalxırdı, uşaqlar gülürdülər. Bir nəfər də evinin ən qiymətli əşyası olan televizoru qucağına almışdı. Məscidin qabağına çatdıq, kömək edib adamları düşürdük. Dedim tez içəri keçin, çöl təhlükəlidir.

İbrahimiyyə dedim ki, adamları gətirdik, fikriniz nədir? Dedi məsullara de.

Dedim: Mən gedirəm Cənnətabada, dünən gecədən xəbərsizəm. Birdən Mahmud Fərruxinin atası hacı ağa Fərruxini gördüm. Onu əvvəldən tanıyırdım. Səfa bazarında kitab mağazası və hamamı vardı. Ona dedim: Hacı ağa, bizə dedilər Taliqani məhəlləsini boşaldaq. Biz də camaatı gətirdik buraya. İndi siz bilərsiz ki, burada saxlayacaqsınız, ya şəhərdən çıxaracaqsınız.

Məsciddən çıxıb Cənnətabada yola düşdüm.

Şəhərdən hara gedirdimsə, gözümlə Əlini axtarırdı. Ümid edirdim ki, Leyla onun harada olduğunu bilir. Cənnətabadın yaxınlığında camaat toplanmışdı, ortada bir tabut vardı. Hiss olunurdu ki, ağlayıb yorulublar. Yaxına gedib tabutun üstünü oxudum: Hüseyn Müctəhidzadə. Mənə elə gəldi ki, inqilabdan qabaq şahın xəfiyyə idarəsi Savakın işgəncə ilə öldürdüyü Həsən Müctəhidzadənin qardaşıdır. Oradakı qadınlardan astaca soruşdum ki, şəhidin Həsən Müctəhidzadə ilə qohumluğu var? Qadınlardan biri dedi ki, bəli, qardaşıdır. Yanındakı ərəbdilli qadın dedi: Gözlərim kor olaydı, görməyəydi!

Fikrə getdim. Bir ailədən iki oğulun getməsi çətin idi. Bunların anası necə yaşasın?! Bir az dayanıb fatihə oxudum. Qadınlara başsağlığı verib yola düşdüm. Leyla cənazə yuma yerinin qapısında dayanmışdı.

Dedi ki, Əlini dostu Hüseyn Tainejadla görüb. Çölə çıxdım. Atamın qəbri üstünə getmək istəyirdim. Əlinin gəlişini xəbər verəcəkdım.

Qəbir üstünə gedəndə cənazə qoyulmuş xərəyin bir tərəfindən Zeynəblə ikimiz yapışdıq. O biri başını iki kişi götürmüşdü. Cənazə ağır deyildi. Bəlkə də qabaqdakı kişilər güclü idi. Şəhid bir gənc idi. Onu atamın ayaq tərəfində boş qəbirdə dəfn etdilər. Zeynəb oğlanın çöhrəsini görəndə halı pisləşdi. Məncə, onun vəziyyəti hər gün ağırlaşdı. Bir tərəfdən qızı Məryəmin həsrəti, digər tərəfdən gündəlik işin ağırlığı Zeynəbi gücdən salmışdı. Onu ayağa qaldırdım. Soruşdu ki, atanın qəbri üstə gedirsən? Cavab gözləmədən əlimdən tutdu, dedi gedək.

Atamın qəbrinə çatmamış Zeynəb salam verdi: Salam, ağa Seyid. Xoş halına ki, getdin, biz bu qədər çətinlik içində qaldıq. Yaxşı ki, özünü rahatlığa çatdırdın.

Zeynəbin sözlərindən qəhərləndim. Qəbrə çatdıq. Əyilib qəbiri öpdüm. Gözümdən yaş selləndi. Amma Zeynəbin yanında atamla danışa bilmirdim. Ürəyimdə ona salam verdim. Zeynəb dedi: Seyid, bizə də şəfaətçi ol, bizim də əlimizdən tut.

Birlikdə cənazə gətirdiyimiz kişilər də atamın qəbri kənarında oturdular. Fatihə verib getdilər. Zeynəb də fatihə oxuyub əlimdən tutdu. Cənazə yuma yerinə tərəf hərəkət etdik. Biz binaya çatmamış üstüaçıq hərbi cip həyətə daxil oldu. Yanımızdan keçib irəlində dayandı. Maşından bir neçə zabit düşdü. Onlardan birini atamın dəfnində görmüşdüm. O zaman anama və mənə başsağlığı verdi. Onu Cümə məscidindən silah-sursat götürəndə də görmüşdüm. Məni harada görsəydi hörmətlə salamlaşardı. Mən də utanardım. İstəmirdim kimsə məni tanısin, bilsin ki, şəhid qızıyam. İndi də salam verdi. Mən də onlarla salamlaşdım. Cipdən bir silah düşürdülər. Bir ayaqlıq, bir lülə, bir yeşik idi. Lüləni ayaqlığın üstünə bərkitdilər. Maşında oturan hərbi ratsiya ilə danışır, yerdə silahı tənzimləyən adama rəqəmlər deyirdi. Maraqla izləyirdim. Tanış zabitdən soruşdum ki, bu qumbaradır? Otuz altı, otuz yeddi yaşlı hərbi dedi ki, bu qumbaraatandır. Yeşikdən qumbara çıxardı, dedi ki, qumbara budur.

Əli ilk dəfə evə silah gətirəndə atam zabit paqonundakı işarələr, silah növləri haqqında danışmışdı. Mərmiyə əlimi sürtüb soruşdum ki, nə etmək istəyirsiniz?

Dedi: Məlumat var ki, iraclılar yol polisi tərəfdən qərargahın arxa tərəfinə nüfuz ediblər. Biz keşikçinin verdiyi koordinatlarla düşməni vurmaq istəyirik.

Sonra dedi ki, ilk atəş iftixarını sizə veririk.

Heyrətdən yerimdə donub qaldım: Nə üçün mən?

Dedi: Çünki sən ən əziz adamını Allah, vətən, torpaq yolunda qurban vermişən.

Xəcalət çəkdim. Atamı xatırladım. Məzarına baxdım. Elə bildim o da mənə baxır, hara gedirəmsə mənimlədir.

İyirmi dəqiqə lüləni nizamladılar, nəhayət nəzərdə tutduqları nöqtəni hədəfə aldılar. Zeynəbin halı yaxşı olmadığı üçün getdi. Kişilər tamaşaya durmuşdular. Kiçik zabıt göstəriş verdi ki, mərmini mənə versinlər. Dedilər mərmini götürüb lüləyə atmalıyam. Amma işarə veriləndə bu işi görməli idim.

Mərmə ağır idi. Ötən günlərdə qumbaranın yalnız partlayış səsini eşitmiş, qəlpələrini görmüşdüm. Gör bu kiçik şey nə dağıntılar yaradır, necə oğlanlarımızı əlimizdən alırdı. Fikirli olduğumdan əmr gözləməli olduğumu yaddan çıxardım. Lüləyə yaxınlaşıb içinə baxdım. Mərmini atmaq istəyirdim ki, yeşiyin üstə oturmuş hərbiçi qışqırdı ki, ay axmaq, nə edirsən!

Yerimdə donub qaldım. Mən nə etmişdim ki, mənimlə belə rəftar etdi? Yazıq-yazıq dedim ki, mən nə etdim ki?

Dedi: Heç nə! Mərmini atmaq istəyirsən, ya başını? Başını elə tutmuşdun ki, atəş açılan kimi başın gedəcəkdi.

Çox utandım. Ətrafdakılar baxırdılar ki, bizim aramızda nə söhbət gedir. Mərmini hərbiçiyə uzatdım, dedim buyurun alın.

Zabıt dedi ki, sizin səhviniz təbii idi, müqəssir bizik. Gərək diqqətli olaydıq. İndi buyurun atın. İnşaallah, atanız və digər şəhidlərin intiqamını alacağıq.

Silaha nəzarət edən hərbiçi zabitin rəftarını görüb dedi: Bağışlayın, başımı qaldırıb gördüm ki, lülənin qabağında durmusuz, həyəcanlandım.

Bu sözlərdən sonra bir qədər sakitləşdim. Mənə təkrar başa saldılar ki, mərmə lüləyə necə atılmalıdır. Dedilər yalnız əllərini irəli apar, başını qabağa əymə. Sonra “imamın salamatlığı və şəhidlərin ruhunun şadlığı üçün salavat” dedilər.

Hərbiçilər və oradakı kişilər ucadan salavat dedilər. Mənə deyilən qaydada atəş açdım. Hamı Allahu əkbər dedi. Atəş səsi o qədər güclü

oldu ki, qulaqlarım tutuldu. Amma atəş açmaq mənə qərribə hiss yaşatdı. Bilmək istəyirdim ki, atılan mərmə hara düşür. Hərbçi soruşdu ki, yenə atmaq istəyirsiniz?

Bəli, istəyirdim. Amma orada işim olmadığından sağollaşib Zeynəbin yanına gəldim. Uzaqdan necə atdıqlarına baxırdım. Bir neçə atəşdən sonra lülənin yerini dəyişirdilər. Əsr namazım qalırdı. Getdim otağa, namaz qıldım. Namazın axırlarında eşitdim ki, çöldə söhbət edirlər. Namazı bitirib çıxdım ki, görüm nə məsələdir. Üç kişi, yanlarında da iki qadın Zeynəblə söhbət edirdilər. Zeynəb məni görəndə kimi onlara göstərdi və dedi ki, özün gəldi, özündən soruşun.

Adamlar mənə yaxınlaşdı. Hiss olunurdu ki, çox ağlayıblar. Soruşdum ki, nə məsələdir? Aralarında daha yaşlı görünən kişi dedi: Dedilər ki, qardaşımız şəhid olub, cənazəsini aparıblar xəstəxanaya. Getdik xəstəxanaya, dedilər kim təhvil veribse, o da götürə bilər. Çox axtardıq, getdik Cəmə məscidinə. Həmkarlarınız dedilər ki, şəhidləri və yaralıları siz aparırsız.

Dedim: Bəli, elədir. Amma xəstəxana cənazəni saxlaya bilməzdi. Qərribədir!

Xəstəxanada cənazəni təhvil götürəndə onun haqqında məlumatları yazırlar. Kim şəhidinin xüsusiyyətlərini deyirdisə, cənazəni ona verirdilər. Maraqlı idi ki, bu adamları nə üçün əliboş yola salıblar. Kim şəhidinin xüsusiyyətlərini sadalayırıdysa, cənazəni verirdilər. İndi təəccüblü idi ki, nə üçün bu adamlara belə deyiblər. Mən duruxdum. Hamıdan yaşlı görünən qadın ərəb ləhcəsində, qalın səslə dedi: Savabdı, gəl gedək. Oğlum itib, deyirlər şəhid olub. Gedək görək oğlum oradadır?

Sonra ağlamağa başladı, üzünü əba ilə örtüdü. Soruşdum ki, əlamətlərini demədiniz? Bəs nə üçün vermədilər?

Kişi dedi: Əlamətlərini dedik, dedilər belə bir adam var. Bilmirəm nə üçün vermədilər. Allah sənə xeyir versin, gedək görək nə olur.

Soruşdum nişanələri nədir? Dedilər on altı yaşı var, uzun və arıq bir yeniyetmədir. Bir az da dəqiqləşdirəndən sonra xatırladım ki, Müsəddiq xəstəxanasına belə bir adam aparmışam.

Zeynəb xanıma dedim ki, mən bu adamlarla gedirəm. Soruşdu ki, qayıdacaqsan? Dedim inşaallah. Tapşırı ki, fotoqrafa baş çəkim, görüm nə üçün Cənnətabada gəlmir. Mən də Leylanı tapşırıdım, dedim ondan muğayat olsunlar.

Qadın görəndə ki, onlarla getmək üçün hazırlamışam, təşəkkür etdi.

Maşınları Cənnətabadın qarşısında dayanmışdı. Ağ rəngdə Arya idi. Kişilər qabaqda, biz arxada əyləşdik. Qadın yolda ərəbcə zümrümə edirdi. Çox güman o biri kişinin xanımı olan nisbətən bəstəboy və arıq qadın astadan ağlayırdı. Oğlunu axtaran qadın ümid edirdi ki, oğlunu meyitxanada tapmayacaq, deyilənlər yalan olacaq.

Müsəddiq xəstəxanasında əvvəlcə tibb bacılarına baş çəkdim. Dedim bu ailəyə şəhidini nə üçün verməmisiz, demisiz təhvil verən adam gəlsin?

Dedilər meyitxananın məsulundan soruş.

Məsul meyitxanada tapılmadı. Şöbələrdə də gördüm deyən olmadı. Nəhayət, bir nəfər dedi ki, çölə çıxıb. Həyətdə dayanıb gözlədik. Eynəkli, uzun, qarayanız adam idi. Yaşı qırxıdan çox olardı. Ağzında maska, ayağında çəkmə vardı. Xəstəxanaya o qədər gəlib-getmişdim ki, bir-birimizi tanıyırdıq. Salamlaşdıq, dedim bir saatdır sizi axtarıyıq, hardasız? Dedi xeyir ola, yenə şəhid gətirmisiz? Dedim bu ailənin şəhidini götürməyə gəlmişik. Soruşdum ki, demisiz təhvil verən gəlsin, yeni qanundur?

Dedi: Yox, təzə qanun deyil. Tapşırıqlar ki, əmin olmasaz verməyin. Axır vaxtlar bir neçə cənazə götürülüb, sonradan məlum olub ki, bu adamlar şəhidin sahibi deyil. Mücahidlər təşkilatının üzvləri beləcə şəhidi oğurlayıb təbliğ üçün öz şəhidləri kimi dəfn edirlər. Sən bu adamları tanıyırsan, inanırsan onlara?

Dedim: Bu adamlar xəstəxanaları, Cənnətabadı ələk-vələk ediblər ki, şəhidlərini tapsınlar. Bir də axı şəhidin nişanələrini deyirlər.

Meyitxananın məsulu ilə içəri daxil olduq. Qadınlar qapıda qaldı, kişilər bizimlə gəldi. Döşəmə cənazə ilə dolu idi. Xərəyin üstə, yaş yerdə, mələfədə, adyalda... Qadın, kişi, uşaq cənazələri sıralanmışdı. Mən bir tərəfdən, məsul bir tərəfdən meyiti axtarmağa başladıq. Bizimlə gələn iki kişi heyrət içində cənazələrə baxırdılar. Meyitxananın işıqları yanırdı. Xəstəxanada generatorundan istifadə edilirdi. Aşağı əyilir, mələfəni qaldırıb meyitin üzünə baxırdım. Şəhidlərin bədənindəki yaralar ürəyimi ağrıdırdı. Açıq gözlər, hədəqəsindən çıxmış gözlər, aram baxışların hərəsinin öz sözü vardı. Bu gün mən bu insanları son mənzilə yola salırdım. Amma məlum deyil ki, sabah özümü nə vəziyyətdə gətirəcəklər. Bədənim salamat olacaqmı, üzümdən tanınacağammı? Bəlkə başım bədənimdən ayrılacaq? Deyirdilər ki, bir nəfər qaçanda başını qəlpə aparsa da, bədəni hələ qaçırmış.

Mən hər cənazəni yoxlayıb ayağa qalxanda kişilər nəfəs dərir. Dua edirdilər ki, cənazə burda tapılmasın, xəbər yalan olsun.

Onların necə yalvardığını görəndə sıxılırdım, pərişan olurdum. Döşəmədəki cənazələr arasında axtarış fayda vermədi, keçdik siyirtmələrə. Birinci siyirtmədə kök bir kişinin cəsədi idi. İkinci siyirtməni çəkəndə diksindim. Bəli, özü idi. Arıq, qarabuğdayı, saçları sarıya çalan oğlan. Qıvrım saçları alına dağılmışdı. Ağ köynək və cins şalvarı qana batmamışdı. Kişiləri çağırdım ki, gəlib baxsınlar.

Soyuducu kameraya çatar-çatmaz kişilərdən biri əlini əlinin üstünə vurub dedi ki, odur.

Bəli, yanılmamışdım. Daha yaşlı kişi irəli gəlib, başını cənazənin ayaqlarına qoydu, ucadan ağlamağa başladı. O biri çölə, qadınlara xəbər verməyə qaçdı. Bir neçə dəqiqə sonra oğlanın anası qapıda göründü. Tələsik cənazəyə yaxınlaşıb baxdı və nalə çəkib özünü vurmağa başladı. Oğlunu öpüb deyirdi: Oğlum yatıb, onu soyuducuya niyə qoymusuz?

Sonra özünü cənazənin üstünə yığıb hönkürərək dedi: Oğlum, sənə boyuna qurban olum, sən bizim iftixarımız idin. Hardan gətirim sənə kimi oğulu? Sənsiz nə edəcəm?

Siyirtməni silkələyir, sanki çəkib yerə atmaq istəyirdi. Vəziyyəti çox pis idi. Döşəmədəki cəsədlərin arasında dövrə vurub oğlunun yanına qayıdırdı. Onun başı üzərində dayanır, Səddamı lənətləyib deyirdi: Lənət olsun sənə Səddam, sən ərəbləri bir zərrə sevirdin?

Gördüm ki, qadın özünü vurur, üzünü cırır, yaxına gedib mane oldum. Amma çətin idi, kişilər də onun rövzəsinə ağlayırdı. Bir gənc qadın da meyitxanadan qorxurmuş kimi qapının ağzında dayanıb ağlayırdı. Şəhid anasının qoluna girib nəvaziş göstərdim. Dedim: Yaxşı deyil, özünü vurma. Belə etsən şəhidin ruhu da inciyər. Allah əmanət vermişdi, geri alıb. Şükür et ki, avtomobil qəzasında yox, şəhadət məqamına çatmaqla dünyasını dəyişib. Allah sənə səbr versin, aram ol.

Elə göz yaşı içində dedi: Sən ki bilmirsən qəlbimdə nə alov var. Bilmirsən qəlbimdə nə qovğadır.

Dedim mənə də qəlbim yanır, bilirəm nə çəkirsən.

Bir az sakitləşdi. Dedi sənə kimin şəhid olub? Dedim atam.

Dedi: Allah sənə də səbr versin. Allah Səddamı öldürsün, cavanlarımızı məhv edir.

Sonra astadan ağı deməyə başladı: Ey ata, aman qəlb yarasından. Oğul dağı mənə alovlandırdı.

O oxuduqca, mənim qəlbim alovlanırdı. Göz yaşlarımı azad buraxdım.

Amma aram oxuması çox uzanmadı. Özündə deyildi, yenidən səsinə qaldırdı. O yana, bu yana qaçır, cənazəni qucaqlayır, əlini onun üzünə çəkirdi. Ruhum sıxıntıda idi. Artıq bu səhnəyə baxmağa gücüm qalmamışdı. Kişilərə dedim ki, mənimlə işiniz yoxdursa, mən gedirəm.

Təşəkkür etdilər. Qapının ağzındakı gənc qadın dedi ki, bağışlayın, zəhmət verdik.

Başımı tərpədirib bayıra çıxdım. Məscidə getməmişdən qabaq fotoqrafa baş çəkmək qərarına gəldim. Demişdi ki, atelyesi İmam ya Sahil küçəsində, balıqsatanlar bazarı ətrafındadır. Çehelmetri küçəsindən keçib Sahil küçəsinə gəldim. Balıqsatanlar bazasının qarşısında dayanıb mağazalara göz gəzdirdim. Fotoqraf yazılan tablo görmədim. Əvəzində balıq bazarı diqqətimi çəkdi. Darıxmışdım bu bazar üçün. Arabir anamla bu bazara gələrdik. Səfa bazarından buraya qədər yol yox idi. Anam adətən Səfa bazarında alış-verişdən sonra bu bazara gələrdi. O xatirələrlə bazara daxil oldum. Bazar çayın üstündə tikilmişdi, dayaqları suda idi. Əslində bazar böyük bir salon idi, iki tərəfində mizlər düzülmüşdü. Müxtəlif növdən olan balıqlar sinilərə və həsir səbətlərə yığılır, mizlərin, səkilərin üstünə qoyulurdu. Gömrük və limanda işlədiyi üçün Xürrəmşəhrdə yaşayanlar, bütün əhali bu bazardan balıq alırdı.

Bəzən satıcılar müştərinin istəyi ilə balığı yarıır, təmizləyir, doğrayır, hazır vəziyyətdə müştəriyə verirdi. Bazar ətrafında ərəb qadınlar da sinilərdə balıq satırdı. Onların yanından keçəndə balıq almağı təklif edirdilər. Həqiqətən bazarın fəzası çox gözəl idi. Buranı çox sevirdim. Balıq iyi hopmuş piştaxtalarda bəzi balıqlar bərq vururdu. Bəzi balıqların üzündə sanki təbəssüm vardı. Bəziləri də öz iti dişləri ilə adamı qorxudurdu. Balıqlar o qədər təzə olurdu ki, elə bilirdin diridir. Balıqların çoxu Ərvənd və Bəhmənşirdən gətirilirdi. Balıqçılar gecə tor atır, sübh bazara təzə balıq gətirirdilər. Bazarın üstündən çay quşlarının səsi kəsilmirdi. Onlara da balıqdan pay düşürdü. Satıcılar təmizlədikləri balıqların içalatını çaya tökürdü. Bu da quşlara çatırdı.

Bu gözəllikləri yada salmaq mənim üçün çətin idi. O gözəllikdən əsər-əlamət qalmamışdı. Nə balıq vardı, nə satıcı. Bəzi piştaxtalarda qalmış kiçik balıqlar qurdlamışdı. Bombardmanda bazara da mərmə düşmüşdü. Tavandan düşən mərmə divarı dağıtmışdı. Bazardan çıxıb su

kənarında dəmir pilləkanda oturdum. Sakitləşəndən sonra qalxıb yola düşdüm.

On ikinci fəsil

Onuncu gün səhər xəbər gəldi ki, İraq tankları Dəmir yolu meydanı və Sallaqxana dairəsinə (inqilabdan sonra Müqavimət dairəsi adlandırılıb) qədər gəlib, ağır döyüş gedir. Ardıcıl yaralı gətirilirdi, baş qaşımağa vaxt yox idi. Dünəndən Əlini gözləyirdim. Hər dəfə şəhər vurulanda maşına minib əraziyə baxış aparır, şəhid və yaralıları götürürdük. Hər dəfə məscidə qayıdanda Əlini soruşurdum. Təqribən saat 10-da yenə yaralı və şəhid gətirdilər. Dörd nəfər qəlpədən ağır yaralanmışdı. Ağa Nəccar maşın istədi ki, ağır yaralıları xəstəxanaya göndərsin.

Mən yaralıları xəstəxanaya getmək istədim, amma ağa Nəccar icazə vermədi. Dedi: Bu gün yaralı çoxdur. Heç biriniz getməyin. Yaralıları göndərəndə də imkan daxilində siz getməyin.

Ağa Nəccar sözünü başa çatdırmamış İraq artilleriyası Fəxr Razi küçəsini vurmağa başladı. Bu məntəqəyə çox əhəmiyyət verirdilər. İki yüz metrədən bir partlayışın tütüsü, toz-torpağı havanı bürüyürdü. Bir az əvvəl məscidin qabağında əsgərlə dolu pikap keçdi. Sonra partlayış səsi eşidildi. Kimsə dedi ki, Allah eləməsin, maşını vuralar. Qızlarla birlikdə maşın gedən istiqamətdə qaçdıq. Dairəyə çatanda gördük ki, maşın vurulub. Pikapın bir təkəri yerindən çıxmışdı, yerlə sürünüb dayanana qədər asfaltın üstə kanal qazmışdı. Əsgərlər hərəsi bir tərəfə düşmüşdü. Yaralananlar da vardı, salamat qalanlar da. Allaha şükür etdim ki, benzin baki partlamayıb. Partlasaydı maşındakılar kül olardı. İndi isə yoldan keçən bir neçə nəfər də yığılıb yerdə qalmışdı. Yaralıları başqa bir pikapa uzandırdıq. Vəziyyəti münasib olanlar əyləşdilər. Amma heç biri silahını yerə qoymurdu, bala kimi sinəsinə sıxmışdı. Maşını yola salıb özüm dalınca qaçmağa başladım.

Ağa Nəccar vəziyyəti ağır olanları ayıraraq onlarla özü məşğul olmağa başladı. Biz də onun göstərişi ilə o birilərə sistem köçürür, yaralarını sarıyırdıq. Son bir neçə gündə bizə kömək edən gənclər yaralıların Abadana aparılması ilə məşğul oldular. Səkkiz yaralı var idi. Ağa İbrahiminin köməyi ilə Abadana göndərildilər. Yaralıları Abadandan gəlmiş təcili yardım maşınları apardı. Yaralıların çoxluğundan hiss edilirdi ki, ağır döyüş gedir. Dəmir yolu meydanı və Sallaqxana dairəsi

tərəfdən verilən xəbər bu idi ki, əsgərlərimiz müqavimət göstərir. Oradan gətirilən yaralılarından vəziyyəti soruşanda deyirdilər ki, hər şey yaxşıdır. Soruşan adam etibarlı adam olmasaydı həqiqi vəziyyəti gizlədirdilər. Son günlər çox tapşırılırdı ki, insanları ruhdan salacaq söhbətlərə yol verilməsin.

Bununla belə psixoloji təzyiq güclü idi. Bəzi əsgərlər dözmür, geri qaydır, məscidin həyətinə səs-küy salırdılar. Belələrinə ya sakitləşdirici iynələr vurur, ya da cəbhədən uzaqlaşdırırdılar.

Çox istəyirdim ki, ön xətdən gətirilən yaralılarından Əlini soruşum. Amma vəziyyətləri pis olduğundan fikrimdən daşınırdım. Vəziyyəti münasib olanlar da onu görmədiklərini deyirdilər. Təkcə korpusdan olan Ağacari dedi ki, Əlini Dəmir yolu dairəsində görüb. Əli barədə soruşdum, dedi ki, öləri görmüşəm, məlumatım yoxdur.

Daha dözə bilmirdim. Günortadan qabaq Cənnətabada getdim, Əlidən heç bir xəbər yox idi. Qaç-qaç özümü Came məscidinə çatdırdım. Qapıda pikap dayanmışdı. Bir neçə nəfər maşına silah-sursat, içməli su yığırdı. Mahmud Fərruxi pilləkənin altındakı silah-sursatın maşına yüklənməsinə nəzarət edirdi. Bu adamları az-çox tanıyırdım. Fərruxidən soruşdum ki, silah-sursatı hara aparırlar? Dedi ön xəttə, Yol polisi ərazisinə aparırlar. Dedim mən də getmək istəyirəm, olsun ki, köməyim dəydi. Əlavə etdim ki, qardaşımı da görmək istəyirəm.

Təəccüblə soruşdu ki, sən hələ qardaşını görməmişən? Dedim görməmişəm. Əlinin dalınca o qədər gəzmişdim, o qədər adamdan soruşmuşdum ki, hamı bilirdi Əli qayıdıb.

Fərruxi razı olmasa da, dedi bilmirəm səni özləri ilə apararlar ya yox. Dedim siz deyin, bəlkə qəbul etdilər. Dedi xahiş edərəm. Getdim içəri ki, özümlə bir qədər dava-dərman götürüm. Ağa Nəccara dedim ki, ön xəttə gedirəm, bir miqdar dava-dərman versə özümlə apararam. Nəccar dedi ki, sən ön xəttə getməyinə ehtiyac yoxdur, həm də dava-dərmanımız azdır. Dedim bu günə qədər qardaşımı görə bilməmişəm, onu tapmaq istəyirəm. Dedi: Səbr et özü gələr. Axı deyib ki, gələcəm. Dedim desə də, bu günə qədər gəlməyib...

Axır təslim oldu. Dedi özünə qayçı, tənzip, yod, sakitləşdirici ampula, steril bint, dezinfeksiya üçün məhlul götür. Deyilən şeyləri çantaya yığdım. Getmək istəyəndə dedi orada cərrahlıq fikrinə düşməyəsən! Tapşırırdı ki, yalnız qanaxmanın qarşısını alım və yaralıyı xəstəxanaya göndərim.

Dəqiq xatırlamıram hansı qız, amma qızlardan da biri arxamca qaçdı ki, mən də gedirəm.

Dedim hələ bilinmir məni aparacaqlar, yoxsa yox, sən hara gəlirsən.

Maşına yaxınlaşdım. Gənclər məni aparmaqdan imtina etdilər. Çox yalvardım, dedim qardaşım Xürrəmşəhrə gəlib görə bilməmişəm, qardaşımı görmək istəyirəm. O qədər israr etdim ki, axırı qəbul etdilər. Amma dedilər ki, bizdən icazəsiz addım ata bilməzsən.

Dedim arxayın olun, siz hara getsəz, mən də yanınızda qalacam.

Silahların arasından bir karabin çıxarıb mənə verdilər. Soruşdular ki, silahdan istifadə edə bilirsən? Dedim bacarıram. Tapşırdılar ki, əlimdə saxlayım, lazım gəlsə istifadə edirəm.

Sevincək maşına qalxdım. Kuzovun skamyaya bənzər çıxıntısı üzərində əyləşdim. Hərəkət etdik. Bir neçə dəfə silah-sursatın üstünə yıxılandan sonra məcbur oldum döşəmənin üzərində oturmaq.

Maşın Çehelmetri küçəsi ilə enib Cənnətabadın yanından keçdi. Boylandım, Cənnətabadın həyatında heç kim görünmürdü. Atamın məzarına doğru salam verdim. Dedim hələ də Əlini görməmişəm, gedirəm ki, axtarıb tapım.

Cənnətabaddan uzaqlaşdıq. Çevrəyolunda, Taliqani küçəsinin yaxınlığında güclü atışma vardı. Küçələrə, evlərin divarlarına güllə, qumbara yağdı. Çox maraqlı idi ki, haradan atırlar. Hansı tərəfdə pusqu qurduqları məlum deyildi. Taliqanidəki evlərlə üzbəüzdə, küçə genişlənən ərazidə qumbara elektrik dirəyini aşdı. Xətlərdə cərəyan olsaydı, partlayış baş verər, bizi külə döndərərdi. Xürrəmşəhrdə tufan olanda bütün xətlər qırılıb yerə tökülmüşdü. O zaman xətlərdə cərəyan olduğundan tellər yerdə ilan kimi qıvrılırdı.

Xürrəmşəhr-Əhvaz yoluna yaxınlaşdıqca güllələr və güllələrlə yanaşı maşının sürəti artırdı. Başımız üstədən uçan güllələr arabir maşına da dəyirdi. Arxa güzgü qırıq-qırıq olmuşdu. Başımı dizlərimin arasına alıb, əllərimi başımın üstədən daraqlamışdım. Çevrəyolu bitdi, Əhvaz yolunun başında sürücü bir an maşını dayandırdı. Elə bil tərəddüddə idi ki, sola Sallaqxanaya tərəf dönsün, yoxsa sağa Yol polisinə tərəf. Bu dayanmaq baha başa gəldi, atəş bizə yönəldi. Sürücü hövllənib elə sürtələ tərpendi ki, yolda maşını idarə edə bilməyib yoldan çıxdı. Maşın düz beton maneələrə istiqamət almışdı. Düşündüm ki, işimiz bitdi, ölüm qaçılmazdır. Amma maşın birdən tormozlandı, bir qədər sürüşüb dayandı. Mən yük yerində sürüşdüm, başım kabinə dəydi. İçəridən soruşdular ki, sağsan?

Bir təhər yeşiklərin altından çıxıb dedim ki, sağam, amma əzilmişəm. Ağrı bütün vücudumu бүürdü. Belimi düzəldə bilmirdim. Su qabı aşmışdı, su axıb gedirdi. Qabı qaldırdım. Suyun yarısı qalmışdı. Ağzı açılmış güllə, qumbara yeşiyinə bir qığılıcım lazım idi ki, hər şey havaya uçsun. Bu vurhavurda maşının başına toplanmış cavanlar etiraz edirdilər ki, nə üçün bir qızı xəttə gətiriblər. Pikapdakı oğlanlar dedilər ki, biz gətirməmişik, özü gəlib. Başqa biri dedi ki, qorxmayın, o da bizim kimi şirdir.

Bu söhbətlərdən darıxdım. Özümü toplayıb dedim ki, sizə nə var, mən özüm gəlmişəm. Bu gənclərlə söhbəti bitirməmiş başqaları gəldi, onlar da “bu qız burada nə iş görür” dedilər. Dedim: Özüm gəlmişəm. Döyüşmək təkcə sizə yazılmayıb ki. Mən də bacarıram.

Narahat olduğumu görüb bəziləri üzr istədi. Ara sakitləşəndən sonra soruşdum ki, korpus uşaqlarını, Seyid Əli Hüseynini tanıyırsız?

Əksəri bəsic (kənüllü) və ordudan olan uşaqlar dedilər ki, tanımırıq. Maşını boşaldıb, təşəkkür etdilər. Soruşdum ki, yaralı yoxdur? Dedim ki, özümlə dava-dərman gətirmişəm.

Dedilər iki-üç yaralı olub, göndəriliblər arxaya. Dedilər irəlidə yaralı ola bilər, amma hələ ki, ağır döyüş gedir, yaralıları götürmək çətinidir. Məni gətirən gənclər dedilər ki, biz qayıdana qədər burada ol. Xahiş etdim ki, məni də özləri ilə aparsınlar. Dedilər ki, söz vermişdin sözə tabe olacaqsan. Qorxdum ikinci dəfə məni özləri ilə götürməyələr. Bəziləri hər gün ön xəttə xörək gətirirdi. Sonra patron, qumbara yeşiklərini götürüb hərəkət etdilər. Yolu eninə, əyilə-əyilə, ziqzaqvari hərəkətlə keçdilər. Belinə patron qatarı bağlayanlar da tək-tək onların dalınca getdi. Gözdən itənə qədər arxalarınca baxdım. Sonra ətrafıma göz gəzdirdim. Arxamda qurma evlər vardı. Yol polisi sağımda, Dizelabad yanacaqdoldurma məntəqəsi solumda idi. Maşının benzin bakına güllə dəysəydi partlayış olardı. Maşından uzaqlaşdım. Qurma evlər də təhlükəsiz deyildi.

Tankların vahiməli səsi aydın eşidilirdi. Əsgərlərimizin də səsi gəlirdi. Yəqin ki, tankları vurmaq istəyirdilər. Kimsə qışqırırdı ki, qumbaramız qurtarıb, dəqiq nişan al. Bütün güclərini vurmuşdular ki, Xürrəmşəhr-Əhvaz yolu düşmənin əlinə keçməsin.

Yol polisi tərəfdən də səs gəlirdi. Amma nə danışdıqları başa düşülmürdü. Arabir əyilmiş vəziyyətdə ziqzaq hərəkət edən döyüşçülərimiz görünürdü. Allaha yalvarırdım ki, uşaqlara bir şey olmasın. İraqlılar kiçik bir hərəkət müşahidə etdikləri nöqtəni atəşə

tuturdular. Yolu o yana, bu yana keçən uşaqları görəndə deyirdim indicə vuracaqlar. Yol polisinin ikimərtəbəli binasının üstündə mövqe tutmuş irəqlilər ətrafı yaxşı görürdülər. Güllə, qumbara yağış kimi ələnirdi. Günəş şüaları atılan hər mərmini işıqlandırır. İrəqlilərin silah-sursatı bol idi, hara gəldi atəş açırdılar. Beton divara sığındım. Bədənimdən istilik qalxırdı. Çadramla özümü sərinlətməyə başladım. Arabir irəli getmək, gəldiyimə görə bir iş görmək istəyirdim. Axı Əlinin dalınca gəlmişdim, onu axtarmalı idim. Amma mıxlanıb bir yerdə qalmışdım.

Yarım saat sonra mənimlə gələn uşaqlar qayıtdılar. Pikapdakı avtomat xəzinələrini yığıb bir əsgərə verdilər. Soruşdum ki, nə etmək istəyirsiniz? Dedilər burada işimiz qalmayıb, geri qayıtmalıyıq. Dedim bu qədər dava-dərman gətirmişəm, bunlar nə olsun? Dedilər pisdir ki, yaralı yoxdur? Dedim burada da olmasa, irəlidə var. Dedilər irəli gedə bilməzsən. Narahat oldum ki, axı bura qədər nə üçün gəlmişəm?

Dedilər: Bura gəlməyiniz faydasız olmadı. Sizi görənlər əsgərlərin ruhiyyəsi yüksəldi. Bəlkə də siz bilməzsiz, biz kişilər ön xəttə qadın görəndə qeyrətimiz cüşa gəlir, döyüş əzmimiz artır. Sizin də gəlişiniz belə oldu, döyüş ruhiyyəmiz yüksəldi.

Bu sözlər məni rahatlaşdırmadı. Bu qədər təlaşdan sonra Əlini görə bilməmişdim. Mənə elə gəlirdi ki, gəlməyim faydasız olub.

Bilmirdim dava-dərmanı qoyum qalsın, ya özümlə geri qaytarım. Bir qədər tənəzf və spirt ayıraraq uşaqlardan birinə verdim ki, ön xəttə çatdırsın. O da verdiklərimi götürüb cəld yolu keçdi. O qayıdana qədər bu atəş altında necə geri dönəcəyimizi müzakirə etdilər. Sürücü dedi ki, Allahə təvəkkül, necə gəlmişiksə eləcə də qayıdırıq. Mənə dedilər ki, kabinin arxası nisbətən təhlükəsizdir, yerimi dəyişim. Oğlan da qayıtdı, maşın arxa-arxaya getməyə başladı. Bu arada o qədər çala-çökəyə düşdü ki, içimiz laxladı.

Çevrəyə çıxan kimi sürücü qazı basdı. Yola çıxan kimi üstümüzə od yağdırmağa başladılar. Hərəkət bir tərəfə qısılib qalmışdı. Atəş məsafəsindən uzaqlaşandan sonra rahat nəfəs dərdik. Maşın gəldiyi yolla da qayıtdı. Came məscidinin qabağında düşdük. Düşən kimi də Əlini soruşdum. Gördüm deyən olmadı. İki-üç saat sonra Zöhrə və o biri qızlarla anamın yanına getdik. Həyəətə daxil olanda gördüm ki, Qulami əminin arvadı ağlayır. Soruşdum nə olub? Dedi əmin istəyir Xürrəmşəhrdən çıxmaq, mən getmək istəmirəm. Dedim Allah kərimdir, bəlkə də siz yığılıb tərpanənə qədər irəqlilər rədd olub getdi. Ağlaya-

ağlaya dedi ki, Allah ağzından eşitsin, ev-eşiyimi qoyub getmək mənə çox çətindir.

Qonşular onu əhatəyə alıb ürək-dirək verməyə başladılar. Deyirdilər ki, vəziyyət belə davam etsə, hamı gedəcək. Çox istəyirdim ki, anam da onlarla getsin. Şeyx Salman məscidinin ətrafını, hətta məscidin həyatını vurmuşdular. Bir dəfə divarda qəlpə yeri görüb anamdan soruşdum ki, bu nədir? Dedi uşaqların dalınca küçəyə getmişdim, qayıdanda gördüm ki, katyuşa ilə vurublar. Neçə nəfər ağır yaralanmışdı, aparmışdılar xəstəxanaya.

Bir dəfə də hamı yuxuda olanda həyatə mərimi düşdü, hamı dəli kimi yerindən sıçradı. Anam bütün bunları görsə də, getmək barədə heç nə demirdi. Mən də get deyəndə, deyirdi sizi qoyum haraya gedim. Deyirdim bu uşaqların günahı nədir? Deyirdi mənim uşaqlarım başqalarından əziz deyil ki, hamı qalır, biz də qalırıq.

Amma hamı qalmırdı, məscid hər gün boşalıb dolurdu. Kimlərsə gedirdi, kimlərsə onların yerinə gəlirdi. Qonşularımızın çoxu getmişdi. Dərviş əminin arvadı, Əli Salarinin arvadı, qızı və kürəkəni, Nənə Səlimə getmişdilər. Təkcə anam inadkarlıq göstərirdi. Qulami əminin arvadından ayrılıb anamın yanına getdik. Zöhrə Fərhadı Zeynəbi qucaqlayıb nəvaziş göstərirdi. O biri qızlar da anamla, uşaqlarla söhbət edirdilər. Həsən və Səid başlarını aşağı salmışdılar, utancaqlıq göstərirdilər. Anam dedi nə gözəl dostların var, sən olmayanda da baş çəkirlər. Möhsindən hal-əhval tutdum, narazılıq etdi, dedi bekarçılıqdan üzlürəm. Dedim məsciddə bu qədər iş var, nə üçün bekarsan? Dedi su daşımaq, yer süpürmək də iş oldu? Dedi cəbhəyə getmək istəyirəm.

Möhsin sakit uşaq olduğundan məsciddə də qalsa buradakılar onu tanımırdı. Hərbi təlim də görməmişdi. Çətin ki, kimsə ona silah verəydi. Buna görə də dedim: Sən silahdan istifadə edə bilmirsən və gözləyirsən silah tapılmayan vaxtda sənə silah versinlər. Gəl məsciddə işlə. Ön cəbhədəkilərin dayağa ehtiyacı var.

Sözarası anamdan soruşdum ki, Əlidən nə xəbər var? Dedi heç bir xəbər yoxdur.

Azana yaxın izdiham və şəhər vurulduğuna görə narahat oldum, Leyladan xəbər tutmaq istədim. Özümü qaçaraq Cənnətabada çatdırdım. Hələ uzaqdan hiss etdim ki, Leyla şaddır. Məni görüb tələsik dedi ki, Əli iki dəfə Cənnətabada gəlib. Dedim: Nə vaxt gəldi? Bu qədər dalınca gəzmişəm, dünəndən harada olub?

Dedi: Ön xətdə, Dəmir yolu dairəsində olub. Sənin sözünü çatdırdım. Getdi ananın yaynına.

Çox sevindim. Allah şükür sənə! Sonra soruşdum ki, Əli nə vaxt gedib? Dedi elə indicə. Dedim mən gedirəm. Dedi gözlə, mən də gəlim. Dedim gözləyə bilmirəm.

Bütün gücümü toplayıb qaçmağa başladım. Salman məscidinin həyatında anamı görəndə kimi qucaqlayıb öpdüm, Əlini soruşdum. Dedi Əli indicə getdi. Mənə dedi ki, sabah uşaqları da götür şəhərdən çıx. Dedi mən buradayam, Zəhra və Leylaya görə də narahat olma.

Təəccüb etdim ki, anam bu təklifi qəbul edib. Soruşdum ki, indi nə etmək istəyirsən? Dedi: Sabah səhər gedirəm. Əli deyir ki, burada qalmaq təhlükəlidir, uşaqların günahı nədir ki, burada həlak olsunlar.

Allaha şükür etdim ki, Əli anamı razı sala bilib. Soruşdum ki, Əli haraya getdi? Dedi: Dostu Hüseyn Tainejadla korpusa getdi. İki dəfə səni görmək üçün Came məscidinə gedib.

Narahat oldum. Anama demək istədim ki, daha Əlini yaddan çıxar. Amma o qədər şad idi ki, kefini pozmağa ürəyim gəlmədi. Amma susa bilmədim. Dedim ki, ana, Əlini halal et. Təəccüblə soruşdu ki, bu nə deməkdir, necə yəni halal et? Dedim ana, Əli bu dünyalıq deyil. Anam əsəbləşdi, dedi: Boş-boş danışma. Deyəsən Allahdan istəyirsən ki, Əliyə nəşə olsun.

Dedim: Bu gün nə qədər axtardımsa tapa bilmədim. İki gündür onu görə bilmirəm. Əli gəlib ki, getsin.

Hiss etdim ki, təkcə sözümdən yox, özümdən də zəhləsi getdi. Üzbəüz dayanıb gözlərimin içinə baxdı və qəzəblə dedi ki, bir də belə mənasız danışma.

Dedim ki, mənə nə istəyirsən de, amma südünü halal et.

Daha dözə bilmirdim, gözlərim yaşla dolmuşdu. Sağollaşib məsciddən çıxdım. Bilirdim ki, bu sözləri eşitmək anam üçün çox ağırdır. Onu narahat etmək istəmirdim. Amma içimdən gələn bir qüvvə məni məcbur etdi ki, deyəm Əli gedəsidir. Əlinin gedəsi mənə sübut olmuşdu.

Cərrahiyyə əməliyyatından sonra hələ yaralı əl-ayaqla özünü Xürrəmşəhrə çatdırmışdı. Kimsə ondan cəbhəyə getməsinə gözləmədiyi bir halda ön xəttə idi. Mənə avtomat xəzinəsi, köynək yadigar qoymuşdu. Hər şey Əlinin şəhadətə doğru hərəkətdə olmasından danışır. Came məscidinə çatdım, getdim Əlinin yadigarlarını götürürəm. Tibbi yardım guşəsində şkafın başına qoymuşdum. Xəzinə və

köynəyi götürüb bir guşəyə çəkildim. Öpdüm, qoxuladım, sinəmə sıxdım. Gözlərimə sürtüb, pıçıldadım ki, Əli, haradasan? Nə üçün daim məndən qaçırsan? Nə üçün mən dalınca gəlirəm, sən uzaqlaşırısan? Ötən iki gündə nə vaxt səni görməkdən ümidimi üzdümsə, bu köynək mənə təsəlli verdi. Sənin köynəyin atanın həzrət Yusif və qardaşları haqqında danışdığı əhvalatı yadıma saldı.

Söhbət nə zaman qardaşların qanlı köynəyi Yaquba verib, “onu canavar parçaladı” deməsinə çatırdısa, ata ağlayırdı. Deyirdi ki, Yaqub oğlanlarının yalan danışdığını bilirdi. Bilirdi ki, Yusifi canavar parçalamayıb, o sağdır.

Sonda Yusifin köynəyinin ətri Yaqubun gözlərinə nur verdi, gözləri açıldı.

Beləcə, növbəti ağır gün olan onuncu gün başa çatdı, hava qaraldı. Günortadan şəhəri vuran iraclılar məscidin ətrafına, Çehelmetri küçəsinə, Fəxr Razi küçəsinə, İnqilab küçəsinə zərbə endirirdilər. Uşaqlara dedim ki, bunlar deyəsən məscidi vurmaq istəyir, yaralılar necə olsun? Məscidin məsullarına da xəbərdarlıq etdik. Soruşdular ki, nə etmək olar? Dedik ki, ən azı yaralıları göndərin getsin.

Yaralılar tədricən Abadan xəstəxanasına köçürüldü. Tibb guşəsinin döşəməsinə yuduq. Neçə gün idi ki, yalnız namaz qılmaq üçün ayaqqabımı çıxarırdım. Şam və işə namazlarını qıldım. Çox yorğun idim. Lampaları söndürmüşdük, hər yer zülmət idi. Ayaqqabılarımı çıxarıb Səbbahın yanında uzandım. Partlayışlar məsciddən bir qədər uzaqlaşmışdı, biz də rahatlaşmışdıq. Amma İraq artilleriyası susmaq bilmirdi.

Məsciddəkilərin bir hissəsi köçürüldü, məsciddə sakitlik yarandı. Genəvə və digər kontuziyalılar da aparılmışdı. Abbas üçün darıxdım. Ondan başqa hamıdan incimişdim. Ötən gün ağa Misbaha demişdim ki, kontuziyalılar adamı yorur. O da bu adamları harasa göndərdi. İndi gözlərimi rahat yummuşdum.

Məryəm, Zöhrə, Əsrəf, Səbbah söhbət edirdilər. Mən Əli barədə düşünürdüm. Gözlərimi yumsam da yata bilmirdim. Görəsən Əli harada idi?

Nə qədər vaxt keçdi bilmirəm, yavaş-yavaş gözlərimi yuxu apardı. Mürgüləyən kimi Əli gözlərimin qabağına gəlirdi, yerimdən dik atılırdım. Gözümü açırdım ki, ona tərəf gedim, gözdən itirdi. Yuxu ilə oyaqlıq arasında ikən iki top səsi eşidildi. Səs o qədər dəhşətli idi ki,

yer titrədi, şüşələrin qırılmasının səsi eşidildi. Çox keçmədi ki, həyətdə fəryad qopdu ki, korpusun qərargahı vurulub.

Korpus, qərargah sözlərini eşidən kimi yerimdən sıçradım. Çadrama bürünüb, yanımda yatanları ayaqlaya-ayaqlaya həyətdə qaçdım. Qaranlıqda bir gənc başına döyür, “uşaqları qətlə etdilər” deyirdi.

Soruşdum ki, haranı vurdular, kimi öldürdülər?

Ağlaya-ağlaya dedi: Qərargahımızı vurdular, hamını öldürdülər.

Qərargahın yerini soruşdum. Dedi Respublika Partiyasının arxasında Rəsai məktəbində (hazırda Xürrəmşəhərdə Şəhid Fəhmiddə adına məktəb).

Dözə bilmədim, özümü qərargaha çatdırmalı idim. Hətta iraclılar və xainlər barədə düşünmədən təhlükə dolu yola çıxdım. Küçələrə lal sükut hakim idi. Var gücümle qaçırdım. Yalın ayaqlarım mərmilərin qazdığı çalalara düşür, ayağım burxulurdu. Amma yenə qaçırdım. Qəlbimdə tufan qopmuşdu. Görəsən Əli də orada idi? Yox, Əli orada ola bilməz, Əli ön xətdədir. Əslində bu sözlərlə özümə təsəlli verirdim. Sonra düşünürdüm ki, oradakıların da bacısı var. Onlar da bacıları üçün Əli kimi əzizdirlər. Özümə gələndə ayağımın altında səngər üçün qazılmış çalanı gördüm. Çalanın üstündən atılıb qaçmağa davam etdim. İki-üç dəqiqəyə Respublika Partiyası küçəsinin başında idim. Qəliz tüstü boğazımı göynədirdi. İrəli qaçdım. Şüşə qırıqları ayağımı kəssə də əhəmiyyət vermirdim. Qərargahın yerləşdiyi məktəb küçənin qurtaracağına idi. Əsgərlərin əllərindəki lampaların işığında görünürdü ki, şəhid cənazələrini məktəbdən çıxarırlar. Uşaqlar hönkürüb ağlayır, sızıldayırdılar. O qarışıqlıqda Cahanaranı gördüm. Sakit idi, amma qəm-qüssə içində. Səs-küydə başına yağın suallar eşidilirdi: Nə edək, nə iş görək?

Bu çətin vaxtda hamı Cahanaradan kömək istəyirdi. Mən də başımı itirmişdim. Cahanaranın yanından tanımırımı kimi ötüb keçdim. Başqa vaxt olsaydı dayanardım, hörmətlə salam verərdim. İndi isə gic olmuşdum. Dal-dala çəkildim, nəyəsə dəyib dayandım. Arxamda qırmızı Blazer dayanmışdı. Cənazələri maşına yığmaq istəyirdilər. Arxa oturacağı götürdülərindən ambulans qədər cəsəd yığmaq olardı. Qaranlıq idi. Pəncərədən baxdım, bir şey görə bilmədim. Sonra kimsə lampa gətirdi. Baxdım, Cahanara idi. Bir əlində lampa tutmuşdu, bir əli ilə qapını saxlamışdı.

Lampa işığında gördüm ki, maşında beş-altı cəsəd var. Heç biri tərənəmirdi, yəqin ki, şəhid olmuşdular. Maşının divarı tərəfdəki meyit

diqqətimi cəlb etdi. Alnına parça bağlamışdı. Üz-gözündə o qədər toz-torpaq vardı ki, tanımaq mümkün deyildi. Alnındakı dəsmal, görünən dişlərindən Əliyə bənzəyirdi. Əlinin adəti idi ki, hər iş görəndə başına dəsmal bağlasın. Şəkkə düşdüm. Sonra dedim yox, hamı deyir ki, Əli ön xəttədir.

Üzdən oxşarlıq fikrimi dolaşırdı. Buna görə o biri cəsədlərə diqqətlə baxmadım. qaçdım məktəbin həyətinə. İşıq çox zəif idi. Amma məktəb binasının uçan yerləri görünürdü. Ayağım altında torpağı, kərpic parçalarını, çala-çökəkləri hiss edirdim. Məncə, xəbər bizə çatana qədər heç olmaya yarım saat keçmişdi. Korpusun uşaqları bütün güclərini səfərbər edib dağıntı altında qalanları çıxarır, həyətdə sıralayırdılar. Qan içində yaralıların arasında Əlini axtarırdım. Kaş o cənazəyə yaxşı baxaydım. Əmin olmalı idim ki, o Əlinin cənazəsi deyil.

Pərişan fəza, ruhi gərginlikdən maşına təkrar baxa bilmirdim. Ağlamaq səsi bir an kəsilmirdi. Başımı itirmişdim, ağlamasam da aram deyildim. Əlini tapsaydım rahatlaşardım.

Pikaplar gəldi, yaralıların daşınmasına kömək etdim. Pikap yaralı ilə dolu hərəkət edəndə buferin üstə atılıb bərk-bərk kuzovdan yapışdı. Məscidə çatdıq, hamı köməyə gəldi. Lampalar yanırdı, içəridəkilər də oyaqdı. Yaralıları düşürdük, sayları çox idi. Tibb guşəsi doldu. Vəziyyəti ağır olanlar uzandı, o birilər qıçlarını uzadıb oturdular. Ümid edirdim ki, Əli yaralılar arasındadır. Aralarında gəzib “Əli, Əli” desəm də kimsə cavab vermirdi.

Tələsik bayıra çıxdım. Yaralıları gətirən pikap geri qayıdırdı. Tez maşına qalxdım. Biz oraya çatanda çox qarışıqlıq idi. Binaya daxil olmağa icazə vermirdilər. Deyirdilər ki, içəridə işə düşməmiş raket ya mərmir ola bilər. Dedim ki, mən yaralı aparmağa gəlmişəm.

Üç yaralı göstərib, dedilər ki, hələlik bunlardır, yenə axtarıq. Yaralıları maşına götürüb məscidə gəldik.

Özümde deyildim. Gic olmuşdum, bilmirdim nə edəm. Ağa Nəccarın başı qarışıq idi. Bir şey istəyəndə səhvən başqa şey verirdim. Deyirdi ki, Hüseyini, nə üçün belə edirsən, fikrin hardadır?

Bilmirdim nə cavab verim. Nə qədər çalışırdım ki, özümü ələ alım, alınmırdı. Nə etdimsə Nəccar başıma qışqırdı: Bu nə işdir görürsən, başını itirmisən? Diqqətli ol!

Çox sərt danışdı. Amma daha əhəmiyyəti yox idi. Yaralıların arasında Əlinin dostlarını axtardım. Nəqi Möhsinifər, Möhsin Bəqlani,

Əyyad Helmizadəni tanıyırdım. Amma yaralılar arasında heç biri yox idi. Əlinin yaxın dostu Hüseyn Tainejadı gördüm. Yerdə oturub ayaqlarını uzatmışdı. Hüseyn Əli ilə birlikdə Cənnətabada, Salman məscidinə getmişdi. Əlini soruşdum, dedi bizimlə olmayıb, ön xəttədir.

Dedim olmaya həqiqəti məndən gizləyir? Amma nə üçün yalan deməli idi. Ümitsiz uzaqlaşdım.

Yer başdan-başa qan idi. Yerdə yaralı o qədər çox idi ki, hərəkət etmək olmurdu. Yaralıların üstündən atılmağa məcbur olurduq. Korpus uşaqları narahat vəziyyətdə özünü məscidə çatdırır, dostları barədə soruşurdular. Əvvəl Cahanaranı soruşurdular. Qorxurdular ki, Cahanara şəhadətə çatsa hərbi qüvvələrimiz arasında rabitə pozular. Doğrudan da, belə idi. Yaralılar arasında Məhəmmədcavad Gülşənin vəziyyəti daha ağır idi. Qəlpə ayağını qırılmışdı, ayağı topuqdan sallanmışdı. Yarasını bağlasalar da qan gedirdi. Danışmağa heyi qalmamışdı, sifətinin rəngi qaçmışdı. Nəccar yaxınlaşdı, dedi ki, ayaq kəsilib, burada bir iş görmək olmaz, aparın xəstəxanaya. Nəccar soruşdu ki, kim aparacaq? Yerimdən sıçradım ki, mən apararam. Nəccar hirsə baxdı, dedi lazım deyil. Dedim Əlini axtarıram, bəlkə rastıma çıxdı.

Nəccar başını aşağı saldı, daha bir söz demədi. İki-üç nəfər köməkləşib Gülşəni pikapın arxasında döşəməyə uzatdılar. Mən də maşına mindim, yola düşdük. Nəccar demişdi ki, Gülşəni Neft şirkətinin xəstəxanasına aparaq. O xəstəxananın təchizatı güclü idi. Maşındakı döyüşçülər məktəbdə baş verən partlayışdan danışdı. Deyirdilər ki, qərargah daimi deyilmiş, xainlər koordinatları verməsəydi İraq tərəfi məktəbi vura bilməzdi. Deyirdilər Məhəmmədrza Rustayi və başqa neçə nəfərin bədən üzvü kəsildiyi üçün Abadana göndəriblər. Bir gözüm danışanlarda idi, bir gözüm Gülşəndə. Onun vəziyyəti hər an pisləşirdi. Bilmirdim nə edim. Keşikçilərə baxanda həmişə Əlini görürdüm. İndi də elə bilirdim Gülşən qardaş Əlidir. Qorxurdum komaya gedə. Qanaxması azalsın deyə ayağını bir qədər qaldırdım. Körpüdən keçəndən sonra bizi saxladılar. Xainlərə görə gecələr maşınları yoxlayırdılar. Amma maşına yaxın gəlmədilər. Uşaqlar dedi ki, yaralı aparırıq. Dedilər maşından düşün. Gülşənin vəziyyətinin ağırlığını nəzərə alıb dedim tələsin, yaralını tez çatdırmaq lazımdır.

Uşaqların gedib qayıtmağı uzun çəkdi. Nəsə mübahisə edirdilər. Qalxıb qışqırdım ki, bəs nə oldu, niyə yubanırsız?

Bizim keşikçilərdən biri dedi: Burada bir binada şübhəli adamlar görüblər, binadan çıxara bilməyiblər. Kömək istəyirlər. Deyirlər yanlarında qadın da var. Olar siz də gələsiz?

Maşından düşüb irəli getdim. Yarıtikili bir binanın yaxınlığında yeniyetmə uşaqlar iki boynuyoğun adamı divara dirəmişdi. Mənə dedilər: İçəridə iki qadın var. Kişiləri silah gücünə çıxardıq, qadınlar naməhrəmdir. Siz bir iş görün.

Dedim biz yaralı aparırıq, vəziyyəti ağırdır, yubansaq şəhid olacaq.

Dedilər bu adamlar xainə oxşayır. Onların əlində çoxları şəhid olub. Həyətə daxil oldum. İki cüssəli, iki mən boyda qadın cavanlarla davallaşırdı. Qadınlar deyirdi: Nə istəyirsiniz canımızdan? Günahımız nədir? Evimizdən çıxardınız, burada da rahat buraxmırsınız. Biz bu evə sığınmışıq.

Gənclərdən biri dedi: Əgər düşünürsünüzsə ki, bura təhlükəsizdir, məqsədiniz sığınacaq tapmaqdırsa, buranı boşaldın, başqa yerə gedin.

Qadınlara üz tutub dedim: Nə üçün inadkarlıq göstərsiniz? Bizim yaralımız var, təcili xəstəxanaya çatdırmalıyıq. Əgər doğru deyirsinizsə, buranı boşaldın.

Görəndə ki, qadınlar sözümə məhəl qoymadı, oğlanların əlindən karabini alıb, tətiiyi çəkdim, gənc qadının başına dirədim. Bir tərəfdən karabin ağır idi, bir tərəfdən fikrim Əlidə qalmışdı. Dedim həyətdən çıxmasanız atəş açacam. Qadın çirkin bir söyüş verdi. Xəcalətimdən əridim. Oğlanlar da utanıb başlarını aşağı saldılar, çölə çıxdılar. Əlimi atıb qadının saçından yapışdım: Yum ağzını, gecə yarı burada nə itirmisən?

Tüfəngi kürəyinə dirəyib qabağa itələdim. O biri qırx-əlli yaşlı, ağzı söyüşlə dolu qadına da “çıx həyətdən” dedim. Mən onları çıxaran kimi uşaqlar evə daxil oldular, bir neçə avtomat və tapança, bir ratsiya ilə çölə çıxdılar. Əmin olduq ki, bu adamlar casusdur. Silahlar tapılandan sonra yalvarmağa başladılar. Özlərini əvvəlcə bədbəxt adam kimi göstərib demişdilər ki, iraqılının hücumuna görə buraya sığınmışlar. Oyunları alınmayanda söyüşə, hədəyə keçmişdilər. İndi də yalvarırdılar ki, heç bir günahımız yoxdur, uşaqlarımız bizi gözləyir...

Dedim: Bu evdə gizlənəndə bilməli idiniz ki, planınız ifşa ola bilər.

Keşikçilər bu dörd nəfərdən bir kişini qabaqda, üçünü yük yerində oturdular. Amma artıq Gülşənin vəziyyəti ağır idi. Yerdə qan göllənmişdi, Gülşən özündən getmişdi. Ətrafdakı qadınlar ah-vay edir,

deyirdilər ki, görün cavanlarımızı nə hala salıblar, bunların günahı nədir?

Neft şirkətinin xəstəxanasına az qalırdıq. Amma xəstəxanaya gedən yol atəş altında idi. Sürücü məcbur oldu ki, Abadanı bir dövrə vurub xəstəxanaya çatsın.

Xəstəxananın qapısında tibb bacıları Gülşəni xərəyə qoyub əməliyyat otağına apardılar. Biz də otağın qapısına qədər getdik. Dedilər ki, Gülşənin vəziyyəti barədə hələ bir söz demək olmaz. Keşikçilər dedi ki, bu dörd nəfəri İnkilab məhkəməsinə təhvil verməliyik.

Biz maşına minməmiş məktəbdəki qırmızı Blazer gəlib çatdı. Yerimdə donub qaldım. Nə qədər dedilər ki, otur gedək. Dedim mən şəhidləri görmək istəyirəm.

Dedilər: Sonra xəbər tutarsan. İndi burada qalsan səni Xürrəmşəhrə kim gətirəcək?

Dedim ki, qardaşımı axtarıram, onu tapmalıyam.

Bir nəfər soruşdu ki, məgər qardaşın buradadır?

Dedim bilmirəm, amma qardaşım keşikçilər idi, indi burada ola bilər.

Dedilər indi biz nə edək?

Dedim gedin bunları İnkilabi məhkəməyə təhvil verin, sonra dalımca gəlin. Razılaşıb getdilər.

Bilmirəm nə üçün, Blazer Xürrəmşəhrdən bizdən qabaq çıxmışdı, amma bizdən sonra çatdı. Bilmirdim nə edəm, mən maşının qapısını açım, yoxsa gözləyim özləri şəhidləri maşından götürsünlər?

Ay havanı işıqlandırır. Qaz qoxusu vardı. Xəstəxananın qapı-pəncərələrinə kisə çəkmişdilər. Şüşələrdən zərrəcə işıq süzülürdü. Heç gediş-gəliş də yox idi. Bir neçə dəqiqə sonra tibb bacıları və fəhlələr gəldilər. Qapını açdılar, bayır işıqlandı. Qapıya yaxınlaşdım. İçəri daxil oldum. Böyük salon idi. Yer və divarlar kaşı ilə üzlənmişdi. Şəhidləri bir-bir gətirdilər. Yaxınlaşdım. Üçü Ağacarinin oğlanları idi. Qəlpə bədənlərini dağıtsa da üzləri salamat idi. Zeytun rəngdə korpus libasları qana batıb qaralmışdı. Fəhlələr və keşikçilər xərəklərdə şəhidləri gətirdilər. Ürəyim şiddətlə döyünürdü. Axı o şəhid nə üçün fikrimi məşğul etmişdi? Gətirilən dördüncü şəhidin boyun hissəsi dağılmışdı, başı üstündə deyildi. Aşağı ətrafı da yox idi. Xərəyə ət parçası, bağırsağ qoyulmuşdu. Bir parça qıvrım saç və cüssəli bədənindən tanıdım ki, Təqi Möhsinifərdir. Onu görəndə halım

pisləşdi. Onun bizim qapıda necə həya ilə dayandığı gözümün qabağına gəldi. Qapını döyər, utana-utana soruşardı ki, Əli evdədir? Ürəyimdə deyirdim ki, Allah sənin anana səbir versin...

Təqi ilə danışdığım zaman daha bir şəhid gətirdilər. Xərəyi yerə qoyub qalxdılar. Cənazəyə yaxınlaşıb baxdım. Heyrət dolu bir səslə: Bu ki Əlidir! – dedim. Tibb bacılarından biri mənə yaxınlaşdı, dedi niyə qışqırırsan, Əli kimdir? Özümdə deyildim, havalanmışdım: Öz Əlimiz! Yoxsa Əlini tanımırsan?

Qadının gözləri bərəldi, hiss etdi ki, özümdə deyiləm. Özümü cənazənin üstünə atıb alınıdakı dəsmalı açdım. Bəli, özү idi! Onu dəli kimi sıgallayır, iyləyir, öpürdüm.

Gileylənməyə başladım: Nə üçün mənimlə belə etdin? Nə üçün buraya qədər məni bu şəkildə çəkib gətirdin? Nə üçün qalxmırsan ki, mənimlə danışasan?

Gözləri açıq idi. Başını qucağıma aldım. Dodaqlarında gözəl bir təbəssüm vardı. Üzünün toz-torpağını təmizlədim. Bir əli qurumuşdu. O biri əlinin sarğısını açdım. Barmaqları bir-birindən aralanmışdı. Əlinin dərisi çox zərfləşmişdi. Sarğıdakı əlini ətrafdakılara göstərüb dedim ki, görün necə yumşaq dərisi var.

Bədənini nəzərdən keçirdim. Qəlpə sol çiynini dağıtmışdı, al qan içindəydi. Sinə yarılmışdı, yarasında böyük bir qəlpə vardı. Qolunun sümüyü çıxmışdı, ayaqları da salamat deyildi.

Bilmirəm nə qədər keçdi, nələr danışdım, amma hiss etdim ki, yanaqlarım alışıb yanır. İki-üç nəfər yapışıb, məni cənazədən ayırmaq istəyirdi. Üzümə vurub yalvarırdılar ki, daha bəsdir, tamamla, bizə yazığın gəlsin...

Məni zorla aparıb pikapa mindirdilər. Özləri də xeyli ağlamışdılar. Tibb bacıları deyirdilər ki, onu burada çox saxlaya bilmərik, gərək tez aparasız.

Yalvarmağa başladım ki, Əlini heç kəsə verməyin, səbh özüm gəlib götürəcəyəm.

Dedilər ki, eybi yox, amma bizim növbəmizdə gəl ki, bilmədən başqasına verməyələr.

Pikap yola düşdü, külək üzümə vururdu. Keşikçilər söhbət edir, deyirdilər ki, dörd nəfərdən götürülən ratsiya ana ratsiya olub və bu adamlar dəqiq xaindir. Sonra mənə dedilər ki, biz çoxdan gəlmişdik, amma sizin nə vəziyyətdə olduğunuzu görüb irəli gəlməyə cürət etmədik. Susdum. Hüseyin Tainejad mənə yalan demişdi. Məscidə çatan

kimi haqqını ovcuna qoyacaqdım. Daha heç nədən utanmırdım. Bilmirəm yol nə vaxt başa çatdı.

Maşın məscidin qabağında dayanan kimi düşüb içəri daxil oldum. Elə qapının ağzından deyilməyə başladım: Yalançı! Əli şəhid olub, sən deyirsən ön xəttə gedib!

Bir də ayıldım ki, məsciddə bir nəfər də yaralı yoxdur, tam sakitlikdir. Ağa Nəccar səsimi eşidib səbi halda dedi: Nə üçün qışqırırsan, sakit ol. Adamlar yorğundur, istirahət edirlər.

Dedim ki, Hüseyn məni aldadıb, deyib ki, Əli ön xəttədir. Amma Əli şəhadətə çatıb.

Ağa Nəccar duruxdu, səsi dəyişdi: Sakit ol, uşaqlar yatıb. Hamı sübhə qədər oyaq qalıb, indicə yuxuya gediblər.

Amma artıq gec idi, uşaqlar səsimə oyanmışdılar. Hamı nə baş verdiyini bildi. Məni qucaqlayıb təsəlli verdilər. Canıma od düşmüşdü, bir yerdə dayana bilmirdim. Ağa Nəccar qızlara tapşırırdı ki, mənə sakitləşdirici iynə vursunlar. Amma istəmirdim sakitləşdirici vursunlar. Hətta müqavimət göstərdim. Deyirdim ki, mən Əlinin dalınca getməliyəm, heç kimim yoxdur, mən yata bilmərəm! Onlarsa, eybi yox, bir az yat gedərsən deyib, zorla iynə vurdular.

Amma iynə də təsirsiz oldu. Yata bilmirdim, sayaqlayırdım. Bir dəfə qışqırıb yerimdən sıçradım, qızlar zorla tutub saxladılar. Getmək istəyirdim, dedilər gözlə azan olsun.

Bir guşədə uzandım. Sakitləşdiricinin təsiri altında huşdan getdim. Azan səsinə dik atıldım. Səs mikrofondan yayılırdı. Qəribə bir rahatlıq verirdi adama. Ayağa qalxdım. Qızlara dedim ki, ayağımdakı şüşə qırıntılarını çıxarsınlar. Sonra ayaqlarımı yuyub dəstəmaz aldım. Şəbistana daxil olub namazımı qıldım. Sonra Allahdan dözümlü istəyi ilə Xanım Zeynəbə (ə) iki rəkət namaz hədiyyə etdim. Bu problemlərdən keçmək üçün səbir istədim. Ağlaya-ağlaya deyirdim: Allah, yol vermə ki, bu müsibət imanımı əldən verməyimə səbəb ola. Anamı sənə tapşırıram. Bu itki anamı əlimizdən alacaq.

Əgər ətrafdakıların ümitsizliyindən, müqavimət ruhiyyəsinin zəifləməsindən qorxmasaydım, özümü doğrayırdım. Bu müsibət ağır idi, özümü ələ almaq daha ağır. Sənəmi yarıb ürəyimi çıxarmaq, tikə-tikə etmək istəyirdim ki, bu dərdi hiss etməsin. Atam şəhadətə çatanda bu ağrını çəkmişdim. Amma bu dəfə çox ağır idi. Atama görə əzadar idim, bu da əlavə oldu. Əlinin ardınca üç ay qaçandan sonra onun cənazəsi ilə üzbəüz qalmışdım. Bu məni çox yandırır. Canıma düşən

od sönmək bilmirdi. Bundan sonra nə üçün yaşamalılı idim? Daha dünyanın nə dəyəri qalmışdı? Əlisiz həyatın mənası nə idi? Ölsəm yaxşıdır. Kaş anam getməyəydi. Başına nə gəlirsə Xürrəmşəhrdə gələydi, didərgin düşməyəydi.

Sanki okeana düşüb, boş yerə çabalayırdım. Çox tənha idim, köməyimə gələn yox idi. Bu qədər insanın əhatəsində tənhalıqdan üzülürdüm. Bir qədər ağlayandan, Allahla xəlvətə çəkilib raz-niyaz edəndən sonra yüngülləşdim. Sənəmin üstündən sanki ağır yük götürüldü. Amma yenə də hər yeri qəm-qüssə tozu bürümüşdü. Dünya bomboz idi. Artıq günəş qalxır, hava işıqlanırdı. Mənim üçün bu şəhər ağırlı bir şəhər oldu. Hələ də qumbara partlayışlarının səsi eşidilirdi. Ayaqqabılarımı geyindim. Came məscidindən çıxmamış Cənnətabada zəng vurdum. Zeynəb xanımdan soruşacağdım ki, Leyla Əlinin şəhadətindən xəbərdardır ya yox?

Dəstəyi Leyla özü götürdü. Sübh vaxtı zəng vurduğum üçün təəccübləndi, soruşdu Əlidən nə xəbər?

Dedim: Mən xəbərsizəm. Məgər Əli anaya deməmişdi şəhərdən çıxсын? Əgər məşın tapsan, onları şəhərdən çıxar.

Dedi: Yaxşı. Zəhra, əgər bir hadisə baş veribsə mənə de.

Belə bir şəraitdə Əlinin haqqında Leylaya danışmaq istəmirdim. İstəyirdim ki, görüşəndə hadisədən xəbərdar olsun. Bilirdim ki, Əlinin şəhadət xəbəri onun üçün çox ağır olacaq. Buna görə bir söz demədim. İndi özüm də çarəsiz vəziyyətdə qalmışdım. Bilmirdim Abadana kiminlə gedib Əlinin cənazəsini gətirim. Birdən yadıma düşdü ki, Səlim dayı anamın yanında idi. Dayım bir-iki gün idi gəlmişdi. Ordu 1977-ci ildə tərxis olunanları səfərbər etmişdi. Dayım da təkrar çağırılanlardan idi. Möhsinlə birlikdə böyük qazanları pikap ya arabaya qoyur, çaya aparıb məscid üçün su gətirirdilər. Bilmirdim dayımın dalınca gedəndə anamla rastlaşsam nə deyəcəyəm. Deyim ki, Əli şəhadətə çatdı, südünü halal et?

O zaman anam yerindəcə keçinər, hər şeyə son olar. Atam və Əli getdi, anamı da itirərəm. Əmin idim ki, anam Əlinin cənazəsini görsə yaşamayacaq. Sərhəddə iraqılqlarla atışmada həlak olan Abbas Fərhan Əsədi və Musa Bəxtəvərin şəhadətindən sonra bizim Əli ərəbcə yaxşı danışdığı üçün iraqılqlarla söhbət etmişdi. Onları başa salmağa çalışmışdı ki, İranla İraq arasında qarşıdurma müsəlman birliyinə qarşı fitnədir, Bəəs rejimi düşməndir. Amma İraq tərəfi bu söhbətə atəşlə cavab vermişdi. Snayperlər Əlinin dalınca gəzirdi. Bizim səngərləri

atəşə tutub dağıtmışdılar. Əli öz dostları ilə səngərləri təmir edərkən onu ilan çalmışdı. Dostları Əlini təcili xəstəxanaya çatdırmışdılar. Biz hadisədən xəbərsiz idik. Səbh vaxtı qapı döyüldü. Qapını açdım, qonşu uşaqlardan idi. Dedi təsadüfən Əlini xəstəxanada görüb. Mənim həyəcanlandığımı görüb dedi ki, bir şey olmayıb, ilan çalıb. Əli ona tapşırıb ki, bir bəhanə ilə bizə xəbər çatdırsın. Dedi siz də bir yolla ata-ananıza deyin.

Bilmirdim nə edəm. Atam səbh evdən çıxmışdı. Axı necə xəbər verim? Nəhayət, atam gələndə dedim ki, Əli çaydan atılanda yıxılıb, qolu sınıb. Sözümlə tamamlamamış atam dedi ki, yox, çox güman şəhid olub. Dedi eşitdim ki, dünən sərhəddə möhkəm atışma olub. Bunu deyib özündən getdi. Anam da dərhal bir haray saldı ki, qonşular yığışdı. Onu sakitləşdirmək üçün hərə bir söz deyirdi. Dedim axı nə üçün inanmırsınız, gəlin gedək xəstəxanaya, öz gözlərinizlə görün. Xəstəxananın qapısında ata-anamı və bizimlə gələnləri saxlayıb dedim ki, əvvəlcə gedim yerini öyrənəm, sonra gəlin. Əlini təcili yardım bölməsində tapdım. Paltarlarını çıxarmışdılar, üstündə mələfə vardı. Rəngi sapsarı idi, halsız görünürdü. Yanında keşikçilər vardı. Yaxına gedib qucaqladım, üzündən öpdüm, kefini soruşdum. Dedim ki, hamını nığaran etmişən. Dedi mühüm bir şey olmayıb, anaya nəsə demə.

Dedim: Anaya deməyim?! Dünyadan xəbərin yoxdur, hamı qoşun çəkib, qapıda dayanıb.

Əsəbləşdi, dedi mən Fəramərzə tapşırıbmışdım ki, təkcə sənə desin.

Dedim narahat olmağa dəyməz, özünü qaydaya sal, gəlib görsünlər, narahatlıqları aradan qalxsın.

Bayıra çıxdım, dedim ki, gördünüz bir şey olmayıb, Əli sağ-salamat çarpayıda istirahət edir. İçəri keçdik, Əli ilə görüşüb, qucaqladılar, öpdülər, ağladılar. Əli iki gün yatdı, sonra babamla nənəmin görüşünə getdi. Onları xəstəxanaya gətirməmişdik. Sonra yenə sərhədə qayıtdı.

Əlinin yaralanması xəbərinə dözməyən anam təbii ki şəhadət xəbərindən məhv olardı. Mən də özümdə deyildim. Bilmirdim necə hərəkət edirəm. Əslində yerə uzanmalı idim ki, Əzrail canımı alsın. Amma içimdən bir qüvvə mənə təkan vurur, hərəkət etdirirdi. Sadəcə zikr deyirdim. Tibb bacıları xəbərdarlıq etmişdi ki, vaxtında getməsəm, cənazə təhvil verilə bilər. Qorxurdum ki, yubanam, Əlini Abadanda dəfn edələr. İstəyirdim gətirəm, Cənnətabadda atamın yanında dəfn edək. Üz tutdum Salman məscidinə. Allaha yalvarırdım ki, anam üzümə baxanda nə baş verdiyini bilsin. Anam məscidin həyətidə idi.

Dayımın köməyi ilə əşyalarını zənbilə yığırdı. Uşaqlar və məsciddəkilərin çoxu hələ yuxuda idi. Bilmirdim nə edim. Allah, mənə bir yol aç – dedim.

Həyatə daxil oldum. Süni təbəssümlə salam verdim. Bu çox ağır idi. Anam salamımı alıb soruşdu ki, səhər-səhər nə xəbərdi? Dedim heç nə, nə xəbər olmalı idi ki. Dedi Əlidən nə xəbər?

Əlinin adını çəkdi, bütün vücudum titrədi. Kaş Əzrail canımı alaydı. Dedim Əli sənin yanıdaydı, mən haradan bilim. Dedi bəs nə üçün gəlmisən? Dedim: Axı məndə nə xəbər olmalıdır. 1977-də tərxis olunanları çağırırlar. Gəldim deyəm ki, dayımı məsciddə çağırırlar. Dayım donmuş vəziyyətdə üzümə baxdı. Dedim gedək dayı, gözləyirlər. Küçəyə çıxdıq. Tinə çatanda dayandım. Dayım soruşdu ki, nə üçün dayandın?

Dedim: Dayıcan, yalan dedim, məsciddə istəyən yoxdur. Öz işim vardı.

Təəccüblə soruşdu ki, nə işin var?

Səsim titrəyə-titrəyə dedim: Əli də getdi, dayı. Əli şəhid oldu.

Dayım əli ilə alnına vurub, yerə çömbəldi, ağlamağa başladı.

Amma dayımdan belə reaksiya gözləməirdim. Düşünürdüm ki, dayım möhkəm dayanmalı, böyüklük etməli idi. O məni dərk etməli, təsəlli verməli idi. Deməli idi ki, darıxma, Əli Allahın hüsurundadır, mən varam onun əvəzinə.

Amma dayım üzünə vururdu, ağlayırdı, deyirdi ki, Əli cavan idi, nə üçün getməli idi. Onun on doqquz yaşı vardı. Nə üçün o getsin, mən qalım? Xürrəmsəhrə yenincə gəlmişdi.

Dedim dayıcan, belə etmə, anam görüb anlayar. Bir şey fikirləş.

Dedi bacarmıram, gücüm çatmır. Bu vaxt gördüm ki, Zeynəb xanım küçənin başından gəlir. Bizim vəziyyətimizi görüb başa düşdü ki, Əli şəhid olub. O da dayım kimi ağlamağa başladı. Dedim belə etməyin, anamı aparmaq üçün bir yol fikirləşin. İstəməirdim anam bilsin. Mən təcili Əlinin dalınca getməli idim.

Dayım dedi ki, Zəhra, mən sənə heyran qalmışam, necə səbirli olmusan.

Dedim: Dayı, vaxtımız azdır, Əlini gətirməliyik. Yubansa, Əlini dəfn edəcəklər.

Dedi mən daha düşünə bilmirəm, sən de ki, nə edək. Dedim ki, əvvəlcə anamı yola salmalı, sonra Əlini gətirməliyik. Zeynəb dedi: Siz

gedin Əlinin dalınca. Narahat olmayın, nə yolla olsa, mən ananı şəhərdən çıxararam.

Dedim arxayın olum? Məni qucaqladı, ağlaya-ağlaya dedi ki, arxayın ol. Sonra gözlərinin yaşını sildi. Amma dayımı sakitləşdirə bilmirdim. Qorxurdum ki, anam küçəyə çıxa, hər şeyi başa düşə. Deyirdim dayı, gözlərinin yaşını sil, indi anam çıxıb görəcək, aləm bir-birinə dəyəcək. Dedim qalx get anama de ki, uşaqları götürüb get, mən sonra gələcəm. Amma özü ilə bacarmırdı. Üçümüz birlikdə həyatə daxil olduq. Zeynəb xanım həтта şad bir görkəmdə anamla salamlayıb, dedi ki, sizi aparmağa gəlmişəm. Anam soruşdu ki, xeyir ola, hara? Zeynəb dedi: Məgər Əli tapşırمامışdı ki, uşaqları götürüb gedəsən. Gəlmişəm səni yola salmağa.

Anam soruşdu ki, məgər sənın maşının var? Zeynəb dedi: Allah kərimdir, maşın tapılacaq. Siz yığışın.

Anam şübhələndi. Dayıma müraciətlə dedi: Səlim, nə məsələdir?

Dayım dedi ki, mən məscidə getməliyəm.

Anam soruşdu ki, indi getdin, nə vaxt gələcəksən? Dayım dedi: Gedim görüm nə istəyirlər. Siz gedin, mən gəlib sizə çataram.

Dayıma dedim ki, gedək, gec oldu.

Bir-bir oyanan uşaqlarla görüşməyə taqətim yox idi. Amma bu son görüşümüz ola bilərdi. Əlidən sonra çox yaşamayacağıma ümid edirdim. Əgər intihar haram olmasaydı, özümü öldürərdim, çaya atardım. Atam və qardaşıma qovuşmağın yeganə yolu ön cəbhədə olmaq idi. Ön xətdə olmalıydım ki, bir qəlpə nəsibim olsun.

Şeyx Salman məscidindən çıxan kimi dayım yenidən ağlamağa başladı. Dedi nə etmək istəyirsən? Dedim maşın tapmalıyıq ki, Əlinin cənazəsini Abadandan gətirək.

Came məscidinin qarşısında İbrahimini gördüm. Əlinin şəhadət xəbərini eşidib narahat olmuşdu. Dedim Əlini gətirmək istəyirik, haradan maşın tapa bilərik? Dedi çalışaram ki, maşın tapım, amma indi yox. Dedim ki, tələsirik, indi lazımdır. Dedi oldu. Məscidə daxil oldum. Qızlar yuxudan oyanmışdı. Səbbah və o biri qızlar dedilər ki, biz də sənınlə gedirik. Dedim olmaz. Əvvəla maşın yoxdur, ikincisi də, buraya yaralı gətirsələr, nə olar? Dedim ki, siz burada olmalısınız.

Səbbah dedi ki, mən sənınlə gedəcəm. Hüseyn Eydi ağlayırdı. Dedi bacı, mən indi xəbər tutmuşam, mən də sənınlə gedəcəm. Razılaşıdıq ki, mən, dayım, Səbbah, Hüseyn Eydi və məsciddə tanış olduğum Yunis

Məhəmmədinin (o zaman İslam Şura Məclisində Xürrəmşəhrin nümayəndəsi idi) qardaşı Əbd Abadana bir yerdə gedək.

Məsciddən çıxdıq. Yolun kənarında ambulans dayanmışdı. Hüseyn dedi ki, sürücü ilə danışaq, bizi Abadana aparsın. Dedim ki, o yaralı gözləyir, bizi apara bilməz.

Maşın tapmaq üçün hərə bir tərəfə üz tutdu. Mən Çehelmetri küçəsinin başına qədər getdim. Ora-bura qaçmağımız faydasız idi, yenə məscidin qabağına qayıtdıq. Uşaqlar mənə dedi ki, ambulans sürücüsünə de, de ki, sübh vaxtıdır, maşın tapa bilmirik.

Maşına yaxınlaşdım. Sürücü tərəfdən şüşə aşağı idi. İçəridə arıq, gənc kişi var idi. Dedim: Qardaş, Neft şirkəti xəstəxanasında şəhidimiz var. Bizi apara bilərsiniz ki, şəhidimizi gətirək?

Dedi: Üzr istəyirəm, mən yaralı gözləyirəm ki, Abadana aparım.

Dedim: İndi ki yaralı yoxdur. Tez gedib qayıda bilərik.

Nə qədər dilə tutdumsa alınmadı. Səsim titrəyən vəziyyətdə özümü ağlamaqdan güclə saxlayıb dedim: Mən özüm həmişə çalışmışam ki, yaralıları vaxtında xəstəxanaya çatdırım. Yaxşı başa düşürəm ki, işiniz nədir. İndi mən doğma qardaşımın cənazəsini gətirmək istəyirəm, maşın yoxdur. Əgər yubansam, orada dəfn edəcəklər. İstəyirəm gətirəm, atamın yanında dəfn edəm.

Dedi “la ilahə illəllah”, sonra başını rolda əllərinin üstünə qoyub fikrə getdi. Dedi: Yaxşı, minin gedək.

Uşaqlara işarə verdim, gəldilər. Əbd qabaqda, biz arxada əyləşdik. Bu ambulans təzə, tər-təmiz idi. Bir küncdə oturub başımı dizlərimin arasına aldım, Əli ilə danışmağa başladım. Abadana nə vaxt çatdığımızı hiss etmədim. Əlinin dalınca getdilər. Göz yaşlarım qurumuşdu. Amma ayağa qalxmağa gücüm qalmamışdı.

Tibb bacılarından biri məni qucaqladı. Dünən baş verən hadisələri dayıma və yoldaşlarıma danışdı. Mənə dedi: Dünən hamımızın qəlbinə od vurdun. Qardaşına sarılıb deyirdin ki, mən onu üç aydır axtarırdım, üç aydır ona təşnəyəm. Əlidən danışırıdın, əməliyyat olmuş əllərini göstərirdin. Mən atasını, qardaşını, oğlunu itirən adamları çox görmüşəm. Amma dünənki mənzərəni, sən kimisini görməmişdim. Dünən öz sözlərin, rəftarlarınla hamının qəlbinə od vurdun. Kişi-qadın ağlayırdı. Axırda üç nəfər səni cənazədən ayırıb apardı.

Əlini ambulansa qoydular. Yanında oturub, başını qucağıma aldım. Maşın hərəkət etdi. O ki var gileyləndim, ağladım. Dedim: Ata demişdi ki, sən qayıdana qədər ana və uşaqların məsuliyyəti mənim üzərimədir.

Sən nə üçün belə etdin, nə üçün bizi atıb getdin? İndi bu uşaqlar necə olsun? Ana necə olsun? Bu qədər intizardan sonra ananın cavabı nə olacaq? Gözləyirdim gələsən, Səid və Zeynəbə atalıq edəsən.

Saçına sığal çəkir, nəvaziş göstərirdim. Üstündəki toz-torpağı təmizləyir, söhbət edirdim. Eynən övladının üst-başını təmizləyən ana kimi. Sinəyə qədər qucağımda idi. Yaraları qurumuş görünə də əl vuranda qan gəlirdi. Əynindəki keşikçi paltarı cırılmışdı, qana batmışdı. Bu o libas idi ki, Əli onu ilk dəfə geyəndə hamımız heyran qalmışdıq. Elə o vaxtdan Əlinin şəhadəti barədə düşünürdüm. Əmin idim ki, şəhid olacaq. Özü də demişdi ki, çərçivəyə saldırdığı şəkli cənəzəsi üstünə qoyaq. O zaman deyirdim ki, Əli şəhid olsa möhkəm dayanacağıq, ağlamayacağıq. Axı tapşırmışdı ki, şəhid olsam Abbasın anası kimi möhkəm dayanın. Amma sonra düşündüm ki, Əli bir sözdür deyir, necə olar Əli gedə, biz sakit dayanaq. O günlər ağlayırdım, Əli evə gələndə şükür edirdim ki, hələ şəhid olmayıb. O gedən kimi narahatlığım başlayırdı. Hətta atam kimi möhkəm adam Əli gedəndə kövrəlirdi. Əliyə deyə bilmirdik ki, sənə görə narahatıq. O dəqiqə əsəbləşirdi. Bir dəfə anam dedi ki, Əli, hara gedirsən get, amma korpusdan çıx, oradakılar hamısı şəhid olur.

Əli əsəbləşib dedi: Məgər Abbasın anası narahat deyildi? Məgər Musanın anası narahat deyildi? Yoxsa onların ailəsi yox idi? Mən korpusda o qədər qalacağam ki, şəhid olum!

Bunu deyib evdən çıxdı. Anam da doyunca ağladı. Bütün bunları yada salır, qan ağlayırdım. Ambulansdakı başqa adamlar da ağlayırdılar. Dayım əllərimdən tutub yalvarırdı ki, daha bəsdir, mən dözə bilmirəm.

Xürrəmşəhrə çatdıq, dedim gedək Came məscidinə. Cənnətabada zəng vurmaq istədim ki, anamın getməsinə əmin olum. Uşaqlar dedilər ki, biz zəng vurarıq. Dedim yox, xamlıq edərsiz, Əlinin şəhadətə çatdığını hiss edərlər. Dayım kömək etdi, Əlini qucağımdan qaldırdıq. Çətinliklə qalxıb maşından düşdüm. Ağa İbrahimi Cənnətabada zəng vurub dəstəyi mənə verdi. Leyla cavab verdi. Dedi ki, Zeynəb xanım və ağa Salarvəndlə birlikdə anamı və uşaqları Abadana aparıb, mikroavtobusla Sərbəndərə yola salıblar. Sonra soruşdu ki, sən haradasan, hiss olunurdu ki, anam getdiyi üçün narahatdır. Dedim ki, gəlirəm yanına. Hiss etmişdi ki, nəyə halsızam. Dedim yorulmuşam. Dedi sən heç vaxt yoruldu demirdin. Dedim ki, indi deyirəm.

Sağollaşib dəstəyi yerinə qoydum, bayıra çıxdım. Məscid qızları, ağa Fərruxi, İbrahimi maşının yanında dayanıb ağlayırdılar. Çox çalışdım ki, özümü ələ alım. Maşına mindim. Dedim: Siz niyə ağlayırsız, siz mənə təsəlli verməlisiz. Əli özü demişdi ki, şəhadət günüm toy günüdür. Bu gün Əlinin toy günüdür. Əli arzusuna çatıb.

Bu sözlərimdən sonra adamlar daha şövqlə ağlamağa başladılar. Ambulans yola düşdü. Məsciddəkilər maşını yola salırdı. Yenə Əlinin başını qucağıma aldım, anamı xatırladım. Görəsən anam haradadır, nə edir, Əlidən xəbəri var? Bilirmi ki, ciyərparəsini qan içində dəfnə aparırıq? Hiss etdi ki, daha oğlunu görməyəcək?

Çox keçmədi Cənnətabada çatdıq. Hüseyn Eydi Ambulansın qapısını açdı. Bizi gözləyən Zeynəb ambulansı görüb bizə tərəf qaçdı. Sinəsinə, başına vurur, ağlayır, deyirdi: Əlican, toyun mübarək, şəhadətin mübarək...

Hövləndim, Leylanı soruşdum. Zeynəb dedi narahat olma, bu tərəflərdə deyil. Yenə ağlamağa, özünü vurmağa başladı. Dedim ana, belə etmə, sən mənim ürəyimi daha da alışıdırırsan. Onun bu rəftarı mənim vəziyyətimi daha da pisləşdirirdi.

Xərək gətirib, Əlini götürdülər. Əlini qucağıma aldığımdan əl-ayağım qan içində idi. Zeynəb kömək etdi, maşından düşdüm. Ürəyim parçalandı. Başa düşdüm ki, arxa tərəfdən də qəlpə dəyib. Came məscidində gördüyüm neçə əsgər, neçə keşikçi də özünü Cənnətabada çatdırmışdı. Bələdiyyədən də adamlar vardı. Əlini cənazə yuma yerinə apardılar. Soruşdum ki, nə etmək istəyirsiniz? Dedilər qüsl vermək, kəfənləmək lazımdır. Dedim bizim ki suyumuz, parçamız yoxdur, lazım deyil. Dedilər su da, kəfən də hazırlamışıq. Dedim olmaz, hamı necə, Əli də elə! Amma qulaq asmadılar, Əlini içəri apardılar. Mən orada dayana bilmədim, uzaqlaşdım. Bilmirəm nə qədər vaxt keçdi, eşitdim ki, çağırırlar. Pərvizpur ya Salarvəndin səsi idi. Cənazə yuma yerinin qapısına yaxınlaşdım. Dedilər Əlinin paltarlarını istəyirsən? Dedim ki, başımı itirmişəm, bilmirəm nə edirəm. Əgər evə aparsam, iraclılar gəlsə ayaq altında qalar. Libasları alıb öpdüm, bağrıma basdım. Qərara gəldim ki, Əli ilə birgə dəfn olunsa yaxşıdır. Amma sonradan tapıb götürə bilim, torpağa qarışmasın deyər paltarları, hətta ayağına bağladığı rezinləri bükmək üçün sellofan tapdım. Keşikçilər dedilər ki, Hüseyni bacı, nə lazımsa de, biz yerinə yetirək. Dedim ki, özüm dəfn etmək istəyirəm, dalımca gəlməyin.

Nə vəziyyətdə idim bilmirəm, amma hamı mənə baxıb ağlayırdı. Budaqları bir-birinə keçmiş ağacların altında əyləşdim. Əvvəlcə çəkmələri sellofan torbaya qoydum. Libasları qoymağa ürəyim gəlmədi, təkrar bağrıma basdım, öpdüm, ağladım. Atamı xatırlayıb, çağırdım: Ata, haradasan? Bu qanlı libaslar Əlinindir, sənin Yusifinin. Ata, bu dəfə canavarlar doğrudan da Yusifi parçaladı...

Nəhayət, libasları da sellofan torbaya qoydum. Bir ağacı nişanlayıb, altını qazdım, paltarları basdırdım.

İraqlılar hər gün irəli gəlirdi. Silahımız, canlı qüvvəmiz çatmırdı. Daha dəqiq idi ki, şəhər ən azı müəyyən müddətə düşmənin əlinə keçəcək. Demək, hər qarışını tanıdığım Cənnətabad libasların dəfnini üçün ən yaxşı yer idi. Çünki ağacların altında şəhid dəfn edilmirdi.

Sonra cənazə yuma yerinə yaxınlaşıb divara söykəndim. Narahat idim ki, Leyla indicə çatacaq. Bilmirdim ona necə deyim ki, şoka düşməsin. Ağa Pərvizpur gəldi, mənə Əlinin saatını və iki patron verdi. Dedi ki, patronlar köynəyinin cibində olub. Saat da, patronlar da qanlı idi. Qəlpə saatın metal qayışını qırılmışdı. Əqrəblər 10:10-u göstərirdi. İkisini də cibimə qoydum. Dayım və ətrafdakılara dedim ki, gedək qəbri hazırlayaq. Hüseyn qazılan qəbri göstərdi. Amma atamdan çox uzaq idi. Dedim atamın yanında dəfn etmək istəyirəm. Şükür ki, atamın dəfnindən keçən beş gün ərzində xeyli şəhid dəfn olunsada, atamın qəbrinin kənarında boş qəbir qalmışdı. Bu həmin su çıxan qəbir idi. O vaxt dedilər ki, qalsın suyu quruyacaq.

Hüseyn və bir neçə gənc qurutmaq üçün qəbirə tökülmüş torpağı çölə atdılar. Atamın qəbri kənarında oturub Əlinin qəbrinə baxırdım.

Bir az sonra Əlinin tabuta qoyulmuş cəsədini gətirdilər. Ayağa qalxmağa gücüm yox idi. Deyirdim kaş heç kim olmaya, dounca ağlayım, ürəyimi boşaldım. Mən dostlarını itirdikləri üçün özünə divan tutan əsgərlər görmüşdüm. Onların hərəkəti ətrafdakılara pis təsir edirdi. Dərdim nə qədər ağır olsa da, ətrafdakıları nəzərə alırdım. Dəfnə qatılanlar cənazə ilə birlikdə torpaq yolun başına çatanda ayağa qalxdım ki, Əlini qarşılayım. Tabutu götürənlər mənə yer açdılar ki, mən də tabutdan tuta bilim.

Qəbirə doğru hərəkət etdik. Əlinin səsinə eşidirdim. Anam soruşardı ki, Əli, toyunu nə vaxt görəcəyik? Əli deyərdi mənim toyum şəhadət günüdür. Qəbrimə tərəf hərəkət bəy otağına hərəkətdir. Mənim həna yaxmağım qanıma boyanmağımdır.

Əlinin bu sözləri anama od qoyurdu. Amma Əli dediyi sözlərə inanırdı. Düşünəndə ki, Əli bu gün məbudu ilə görüşə gedir, ömrünün ən xoşbəxt anlarını yaşayır, özümə deyirdim sən də bu şadlığa qatılmalısən. Qəbirə çatana qədər Əli ilə danışdım. Ətrafımda heç kimi görmürdüm. Ayaqlarımın suyu çəkilməmişdi, bir neçə dəfə bürədim.

Tabutu qəbirin kənarında yerə qoydular. Kəfəni açıb üzünə baxmaq istəyirdim, amma imkan vermədilər. Tabuta yapışıb qalmışdım. Səlim dayı özündə deyildi. Cənazənin yanında oturur, qalxır, deyirdi: Əli, sən mənim dəfnimdə iştirak etməli idin, mən sənin dəfnində yox! Babana, nənənə, anana nə cavab verəcəm? Şahpəsənd, haradasan, oğlun sənsiz getdi...

Dayıma söz demək üçün başımı qaldıranda uzaqdan Leylanın gəldiyini gördüm. Özümü ələ almağa çalışdım ki, uzaqdan nəsə hiss etməsin. Qəbirdən uzaqlaşdım. Leylanın bu ağır xəbəri birdəfəyə eşitməsini istəmirdim. Leyla mənə yaxınlaşdı, aram bir durumda dedi ki, ana getdi. Sonra çöhrəmdən nəsə hiss edib soruşdu ki, nə olub? Dedi şəhid var? Dedim bəli. Soruşdu kimdir, dedim keşikçidir. Leyla ətrafdakı adamlara baxanda gördü ki, əksəri tanışlardır. Dedi mən şəhidi tanıyıram? Dedim ki, ola bilər. Dedi adı nədir? Mən nə deyəcəyimi götür-qoy etdiyim zaman dedi Əlidir, bizim Əli?

Başımla təsdiqlədim və dərhal and verdim ki, sakit olsun, Əli belə bir günün arzusunda olub. Leyla üzünü səmaya tərəf çevirdi, “ya Hüseyn” deyib üzünü tutdu və hönkürdü. “Ya Hüseyn” sözünü elə dedi düşündüm ki, bütün vücudu alışdı. Ətrafdakılar da ağlamağa başladılar. Zeynəb xanım Leylanı qucaqlayıb sakitləşdirməyə çalışdı. Daha səsi çıxmırdı. Bədəni əsir, ağlayırdı. Yaylıq o qədər qabağa gəlmişdi ki, üzünü görmürdüm. Özüm pis vəziyyətdə olsam da, Leylanı qucaqlayıb kənara çəkdim. Dayım yaxınlaşdı. Onun vəziyyəti Leyladan pis idi. Özünü vurur, bərkdən ağlayırdı. Dedim dayı, axı sən kişisən, bizə ürək-dirək verməlisən. Dedi bacarmıram...

Əlinin tabutdan çıxarılıb yerə qoyulduğunu gördüm, Leyla ilə dayımdan ayrılıb cənazəyə yaxınlaşdım. Qəbirdə torpaq çox olduğundan təkrar torpaq atmağa başladılar. Fərsəti qənimət sayıb yenə Əlinin başını qucağıma aldım. Kəfənin bağını açdım ki, üzünü görüm. Çox çalışdılar bu işi görməyim, qulaq asmadım. Üzü təmiz və işıqlı idi. Üzünü yumuşdular, toz-torpaq təmizlənmişdi. Üzünün dərisi o qədər təbii və ürəkaçan rəngdə idi ki, sanki diri idi, yatmışdı. Bir az arıqlamışdı, gözləri çökəyə düşmüşdü. Bu da keçirdiyi cərrahiyyə

əməliyyatına görə idi. Lap qədimdə olduğu kimi başını sinəmə sıxıb öpdüm, saqqalına tumar çəkdim.

Dayımda Əliyə baxmağa taqət yox idi. Mənə yalvarırdı ki, bəsdir, cənazədən uzaqlaş. Amma mən bu dəqiqələri əldən çıxara bilməzdim. Bəzən özümü ələ ala bilirdim, bəzən buna da gücüm olmurdu. Nəhayət, Zeynəb məni cənazədən ayırır, özü kənarında əyləşdi. Elə mehriban danışdı ki, baxan deyərdi oğludur. Zeynəbin Əliyə nəvazişinə baxanda anama yazığım gəlirdi. Əli ilə vidalaşa da bilmədi.

Əlinin yarıaçıq gözlərinə, dodaqlarındakı təbəssümə baxdığım anda Hüseyn dedi ki, cənazəni verin. Hüseyn, təlqin oxuyan kişi və bir qüslverən qəbirdə idilər. Dedim Əlini özüm qəbirə qoymaq istəyirəm. Hüseyn qəbirdən çıxdı, mən qəbirə düşdüm. Qüslverən kişinin də yerinə Zeynəb düşdü. Cənazəni qaldırdılar, mən baş tərəfindən, Zeynəb ayaq tərəfindən tutdu. Sanki belim qırılmışdı. Cənazənin ağırlığı yox, qəm-qüssənin ağırlığından qatlanmışdım. Yenə həmin hiss sorayım gəldi. Dedim sinəmi parçalayım, qəlbimi çıxarım, tikə-tikə doğrayım ki, qəm-qüssə dağılsın.

Dayım ağlayır, deyirdi ki, onu çıxarın, indi keçinəcək. Mənə yalvarırdı ki, qəbirdən çıxım. Mənsə öz işimdə idim, heç nə eşitmirdim. Əlini torpağın üstünə qoyduq. Allahdan istəyirdim ki, bir hadisə olsun və mən bir də qəbirdən çıxmayım. Ölmək, Əli ilə dəfn olunmaq istəyirdim. Hava işıqlı olsa da, mən qaranlıqda çabalayırdım. Elə bilirdim dünya donub, istilik təkə Əlinin vücudundadır. Sanki Əlidən ayrılısaydım məhv olacaqdım. Əyilib onu öpür, nəvaziş göstərirdim. Ayrılmaq çətin idi, yanında qalıb onunla danışmaq istəyirdim.

Zeynəb qəbirdən çıxmışdı. Səlim dayı ilə birlikdə məni yormuşdular ki, qəbirdən çıx. Axır əllərimdən tutub, qəbirdən çıxardılar. Təlqin oxuyan kişi şəhadət kəlmələrini oxumağa başladı. O, məsumların adını çəkdikcə Əli sanki ləbbeyk deyirdi.

Mən qəbirin ayaq tərəfində qalmışdım. Kişi təlqini oxuyandan sonra əhlət daşlarını düzməyə başladı. Kişi hər daşı qoyduqca mən dünyanın sonuna bir addım yaxınlaşırdım. Əlidən gözümlə çəkə bilmirdim. Elə bil son daşı qoyanda tufan qopacaq, aləm dağılacaqdı. Atam dəfn ediləndə inana bilmirdim, düşünürdüm ki yuxu görürəm. İndi də gözləyirdim ki, Əli ayağa qalxacaq, deyəcək bütün bunlar kabus idi. Amma son daş qoyulandan sonra gözlərim kor oldu, heç nə görmürdüm. Qaçmaq istəyirdim, qüvvəm yox idi. Bədənim buz bağlamışdı. Bir an elə bildim ki, yerdən qırılıb ərşə qalxıram. Məni

əhatəyə alan qara divarlar səmaya doğru uzanırdı. Əlinin bir qolu qurumuşdu. Bilirdim ki, qolunu yanına salmaq üçün sındırıblar. Qaranlıqda çabalayır, qolun sınmaq səsi qulaqlarımda təkrarlanırdı. Qulaqlarımı tutmuşdum, sıxıntı dözülməz olurdu.

Abbas Fərhan Əsədi şəhid olanda anasına qibtə etmişdim. Deyirdim Allah bu ananı nə qədər sevib ki, oğlunu öz yanına aparıb! Allahdan istəmişdim ki, bizi də şəhid ailələri sırasına qatsın. Artıq bu hadisə baş vermişdi, həmin məqam çatmışdı. Amma yenə bir əziz insandan ayrılmaq çox çətin idi, çox!

Qoca kişi təlqin oxuyub çıxandan sonra qəbrin üstünü örtmək istədilər. Amma mən nə etdimsə, məndə nə gördülərsə əl saxladılar. Bir də özümə gəldim ki, hamı mənə baxır. Dedim nə üçün dayanmısınız? Sonra özüm əlimlə torpağı qəbirə axıtmağa başladım. Hüseyn məzlum-məzlum dedi: Bacı, qəbiri torpaqlayaq?

Dedim bəli. Bunu dedim, amma yenə istəyirdim ki, əhlət daşları üstündə uzanım, torpağın altında qalım.

Anamın Aşura günü səbh qadınlar üçün oxuduğu növhəni yada saldım. Anam Əli Əkbərdən oxuyar, qadınlar sinə vurardı. Anam Aşura hadisəsinin ağır nöqtələrinə çatanda hövllənər, başına, sinəsinə vurardı. İndi harada idi, öz Əli Əkbərinin başı üstə şivən qoparsın, rövzə desin!

Qəbirin üstünü hamarladılar. Zeynəb qəbrin üstünə su tökdü. Bir beton parçasının üstünə yazdılar:

Şəhid tarixin ürəyidir

Şəhid Əli Hüseyni

Şəhadət tarixi 02.10.1980

Daşı qəbirin baş tərəfinə yerləşdirdilər. Leyla qəbiri qucaqlayıb ağlayırdı. Mən qəbirin ayaq tərəfində dizi üstə oturub başımı torpağın üstünə qoymuşdum. Abbas, Musa, Seyid Cəfər şəhid olan gün bütün keşikçilər yığılmışdı. Sürud (dini nəğmə) oxudular, inqilaba sədaqət andı içdilər. İndi heç biri yox idi ki, mənə təsəlli olsun.

Dayım haldan düşmüş vəziyyətdə ağlayırdı. Əllərimdən öpüb deyirdi ki, məndə can qalmadı, dur gedək.

Ayağa qalxdım ki, yola düşək. Bir pikap gəldi. Beş-altı cəsəd gətirmişdi, iraclılar idi. İkisi yanib külə dönmüşdü. Pikapda gələn gənclərdən biri məni tanıyırdı, dedi: Hüseyni bacı, şad ol, sizin Əli elə-belə şəhid olmayıb, bəəşçiləri məhv edib, özü də şəhid olub. Bu gördüklərin tank ekipajıdır, Əli qumbaraatanla vurdu.

Amma mən şad deyildim. Dedim ki, haradan bilək bu iraqıları cəbhəyə zorla gətirməyiblər?

Dedi hər halda torpaqlarımıza təcavüz ediblər.

Cəsədlərin vəziyyəti çox pis idi. Dedilər bir çala qazaq, hamısını orada quyulayaq.

Yenə etiraz etdim: Dedim belə olmaz axı. Bunlar bəəşçi də olsa adları müsəlmandır. Hərəsinə ayrıca qəbir qazın, mən özüm dəfn edərəm.

Dedilər siz gedin, biz elə siz dediyiniz kimi dəfn edərik.

Leyla, dayım, Hüseyin və Zeynəblə birlikdə cənazə yuma yerinə qayıtdıq. Qüslverən kişilər və Məryəm xanım divarın dibində əyləşmişdilər. O qədər ağlamışdılar ki, gözləri qızarmışdı. Bizi görən kimi ayağa qalxdılar. Məryəm xanım irəli gəlib məni qucaqladı, öpdü. Sonra Leylanı bağrına basdı.

Dayımın təkidini ilə Leyla ilə birlikdə Came məscidinə gəldik. Həyətdə şəbistanın şüşə qapılarına söykəndi. Üz-üzə, sakit oturduq. Heç kimlə heç nə barədə danışmaq istəmirdik. Danışmağa məcbur olmasaydıq, sükutumuz neçə günlər uzanardı. Bu arada gördüm ki, bəstəboy əsgər bizimlə üzbəüz divara söykənib bizə baxır. Narahat oldum, amma əhəmiyyət verməməyə çalışdım. Dayım dedi ki, fikriniz nədir, ananızın yanına gedirsiniz? Dedim ki, mən qalacağam. Leyla da dedi ki, nə qədər Zəhra buradadır mən də qalıram. Dayım dedi ki, indi mən ananıza nə deyim? Əgər Əlini, sizi soruşsa, nə cavab verim? Bundan sonra qalmağınızın mənası nədir?

Dedim: Dayı biz bu vaxta qədər kömək üçün qalmışıq. Bundan sonra da kömək üçün qalacağıq.

Dayım dedi: Bəsdi görüm, ananızı bundan artıq əzadar etməyin. Onun bundan artıq dözümlü yoxdur. Heç bizim də bundan artıq dözümlümüz yoxdur. Nə üçün bizə əzab vermək istəyirsiniz?

Dedim ki, Allah nə istəsə, o da olacaq. Dayım çox çalışırdı ki, bizi razı salıb şəhərdən çıxarsın. Mənim cavab verməyə hövsələm qalmasa da, cavab verməyə məcbur idim. Bir tərəfdən də əsgər gözümlü çəkmirdi. Axır dayıma dedim ki, ona bir söz demək istəmirsən? Dedi əhəmiyyət vermə. Dözməyib ayağa qalxdım, birbaşa üstünə gedib dedim: Xəcalət çəkmirsən gözlərini zilləmisən? Nə üçün burada dayanmısan, tərbiyəsiz?

Oğlan gözlərini üzümdən çəkmədən azəri ləhcəsində dedi: Həzrət Zəhra sənə əcr versin! Qardaşını dəfn edəndə orada idim.

Xürrəmşəhrdən getmək istəyirdim. Dəfn səhnəsini gördüm, dedim son nəfəsə qədər buradayam. Sizin səbrinizə heyranam. Siz insansınızsa, necə insansınız?!

Öz rəftarıma görə xəcalət çəkdim. Oğlandan üzr istədim ki, niyyətini düz anlamamışam. Qayıdıb yerimdə oturdum. Dayım yenə israr edirdi ki, gedək. Mən daha bir söz demədim. Leyla dedi ki, Zəhra nə vaxt gəlsə, mən də gələm.

Dayım əmin olandan sonra ki, bizi apara bilməyəcək, günorta vaxtı dedi gedirəm. Məsciddən çıxdıq. Məscidin divarının kənarında qum kisələrindən düzəldilmiş səngərin yanında dayandım. Dayım Leylaya dedi ki, heç olmaya sən gəl. Leyla da mənə baxıb dedi ki, mən Xürrəmşəhrdən getmək istəmirəm. Dayım görəndə ki, Leyla mənə baxıb danışır, dedi: Zəhra, nə üçün bu qədər inadkarlıq göstərirsen? Nə üçün dediyindən əl çəkmirsən? Anana rəhm et. Mənim bacım nə qədər qurban verməlidir! Sən gəlmirsənsə, qoy Leyla gəlsin.

Dedim ki, Leyla ilə işim yoxdur, gedir getsin.

Səngərin bir tərəfinə tökülmüş Molotov kokteyllərinə (əldəqayıрма qumbara) baxıb dedim ki, əksinə Leyla getsə, mən rahat olaram.

Leyla dedi: Mən özüm qalıram, heç kim məcbur etmir.

Söhbətin bu yerinə qədər özünü ələ alan dayımın gözləri doldu, dedi: Daha nə edim bilmirəm. Nə deyirəmsə qulaq asmırsız.

Soruşdum ki, sən haraya gedirsən?

Dedi gedirəm didərgin bacımın dalınca.

Dayımı yola salıb məscidə qayıtdım. Başımız işə qarışdı. Xosrovun anası tez-tez bizə baş çəkir, təsəlli verirdi. Bir az keçdi, Leyla dedi ki, Cənnətabada getmək istəyirəm. Dedim sən get, mən də gələm. İstəyirdim yemək hazırlanmasına kömək edim. Artıq məscid biş-düş, tibbi yardım üçün münasib yer deyildi. Hər iki işi başqa yerə köçürmək istəyirdilər. Məscid çox vurulurdu, şüşə qırıqları toz-torpaq qazanlara tökülürdü. Digər tərəfdən yaralıları artırdı, camaat yaralıları görüb qorxurdu. Məsciddə ruhi aramlıq yox idi. Gəziyən baxımdan da tibb guşəsi köçsəydi yaxşı olardı. Ağa Nəccar deyirdi ki, burada yer dardır, tələblərə cavab vermir. Doğru da deyirdi. Bu qədər ağır iş şəraitində bizim istirahət yerimiz yox idi. Biz tibb guşəsində pərdənin arxasında yatsaq da, ağa Nəccar həyətdə yatırdı.

Hava qaralırdı, ağa Nəccar dedi ki, doktor Şeybani öz klinikasını müvəqqəti bizə verir, uzun müddət istifadə olunmadığı üçün təmizlik işi görülməlidir.

Qızlarla klinikaya getmək qərarına gəldik. Süpürgə, vedrə götürüb yola düşdük. Doktor Şeybani diş həkimi idi, klinikası məscidin bir neçə addımlığında yerləşirdi. Bu bir imtiyaz idi. Həm cəbhədən yaralı gətirənlər ünvanı tez tapacaqdı, həm də biz məsciddəki hadisələrdən xəbər tutacaqdıq. Klinikaya çatdıq, qapı açıq idi. Səbbah, Zöhrə, Əşrəf Fərhad, Məryəm Əmcədi, Hüseyn Eydi və mən girişdəki bir neçə pillədən keçib ensiz koridora daxil olduq. Sağda və solda otaqlar vardı. Koridorun sonunda salon yerləşirdi. Başqa iki otağın qapısı salona açılırdı. Lap sonda həyətə açılan qapı vardı. Həyətin üstü açıq olduğundan normal işıq düşürdü. Stomatoloq avadanlıqları və doktorun kitabxanası birinci otaqda idi. Klinikanı süpürüb-təmizləməli idik. Kitabları qutulara yığmalı, stomatoloq avadanlıqlarını bir otağa toplamalardıq. Bu halda kitab rəflərində dərmanlar üçün yer açılırdı. Təmizlik işi bir-iki saat uzandı. Hər tərəf toz-torpaq idi. Ərəb süpürgəsi ilə yeri süpürdük, bəzi yerləri su ilə yuduq. Əsas həkim otağına çarpayı qoyduq ki, yaralılar əvvəlcə orada müayinə olunsun. Kitabxanayı aptekə çevirdik. Qapısı salona açılan otaqlardan birini qızların istirahəti üçün nəzərdə tutduq. Çalışırdım ki, işləri tez başa çatdıraraq, hövsələm yox idi. Bir yer tapıb hamıdan uzaqlaşmaq istəyirdim. İşimizi başa çatdıranda hava qaralmışdı. Qızlar ayrıca və sakit bir otaqları olduğu üçün sevinirdilər. Qızlar gecəni orada qalacaqdılar. Mənsə sağollaşıb Cənnətabada getdim. Əliyə yaxın olmaq istəyirdim.

Əlinin yanında olmaq üçün gəlsəm də, gecə qəbir üstünə gedə bilmədim. Nə vaxt ayağa qalxıb getmək istədimsə, Zeynəb mane oldu, dedi gündüzü əlindən almayıblar ki. Dedi bilirəm qardaşınla tək qalmaq istəyirsən, amma indi təhlükəlidir.

Yatana qədər Zeynəb məndən uzaqlaşmadı. Məni, Leylanı söhbətə tuturdu ki, fikrimiz dağılsın. İlk günlər adam arasında olmaq çox çətin idi. İstəmirdim kimsə halımı görsün, qəlbimdən keçənləri hiss etsin. Hamı yatandan sonra divarın bir küncündə oturdum. İndi rahat ağlaya bilərdim. Bilirdim ki, Leyla da oyaqdır, ötən günləri xatırlayır. Xəyalımda Əlinin aydın bir əksini axtarırdım. Son üç ayda onu görməmişdim. Onun ən son təsvirini gözlərimin qarşısına gətirmək istəsəm də, xəyallar hücum edir, Əlinin surətini əridib aparırdı. Yalnız öləndən sonrakı çöhrəsi, yarıaçıq gözləri, təbəssümü davamlı idi. Görəsən anam və uşaqlar indi haradadır? Səlim dayı onları tapa bildimi? Babam və nənəm biləndə ki, Əli şəhid olub, nə edəcəklər? Nəhayət, sualların mühasirəsində yaşlı gözlərimi yuxu apardı.

Sübh namazından sonra Əlinin məzarına üz tutdum. Zeynəb nə qədər mane olmaq istədisə alınmadı. Ağzıma bir tikə çörək qoydu, sonra Leyla ilə birlikdə mənə qoşuldu. Dedim hara gəlırsiz? Onlar burada idi, həmişə gedə bilərdilər. Mən isə Əli ilə təklikdə qalmaq istəyirdim.

Leyla yazıq-yazıq baxdı, gözləri deyirdi ki, məgər mən özgəyəm? Getdim, amma qəbir üstündə çox qalmadım. Ağladım, gileyləndim, ayağa qalxdım. Bilirdim ki, bu gün tibb məntəqəsi köçməlidir. Nə qədər tələssəm də, mən məscidə çatanda məntəqəni köçürüb başa çatdırmışdılar. Əşyaları daşımış, pərdəni açmışdılar. Məsciddə sakitlik idi. Biş-düş işini də başqa yerə aparmışdılar. Məsciddəki adamların əksəriyyəti getmişdi. Səliqə-sahman, nizam yaranmışdı. Klinikaya getdim, işə başladım. Qutular gətirdilər, kitabları rəflərdən götürüb qutulara yığdıq. İngilis dilində yazılmış qalın kitabları vərəqləyirdim də. Məktəbdən tez çıxsam da, oxumağa böyük həvəsim vardı. Əlimə düşən qəzet-jurnalı, kitabı oxuyurdum. Adətən Səlimə xala qəzet-jurnal alardı və ilk oxucusu mən idim. Bunun sayəsində ümumi məlumatım zəngin idi. Jurnallardakı krossvordları dərhal doldurur, gələn həftəki nömrəni səbirsizliklə gözləyirdim. Doktor Şeybaninin latınca kitablarını görəndə oxumaq həvəsim yenidən şölələndi. Amma dil bilmirdim.

Klinikanı yenidən səliqəyə salmışdıq ki, ilk yaralını gətirdilər. Cüssəli oğlan idi, böyük bir qəlpə sağ çiyninə batıb qalmışdı. Dostları narahat idilər ki, qəlpə ürəyini zədələmiş ola. Onu otağa aparıb paltarlarını çıxardılar. Ağa Nəccar məni otağa çağırdı. Mən daxil olanda yaraya baxırdı. Dedi burada qəlpəyə əl vura bilmərik. Dedi ki, qəlpəni çıxaran kimi şiddətli qanaxma olacaq. Qəlpə tərپənsəydi damarları zədələyər bilərdi...

Mənə dedi ki, gips avadanlıqlarını gətir. Yaralı gənc dostlarından fərqli olaraq danışib-gülürdü, deyirdi ki, qorxmayın, ciddi bir şey deyil. Amma əməliyyata başlayanda zəiflədi, qanaxmaya görə haldan düşdü. Ağa Nəccar çox diqqətlə onun qolunu gipsə salıb boynundan asdı, tapşırırdı ki, maşın yellənəndə gips harasa dəyməsin. Sürücüyə də dedi ki, onu birbaşa Məhşəhrə apar.

Çox çəkmədi ki, ikinci yaralı gəldi. Bu yaralının da bədənində xeyli qəlpə vardı. Ağa Nəccar onun yaralarını sürətlə yudu. Penseti yaraya toxundurur və deyirdi ki, qəlpənin səsinə eşidirsiz? Qəlpələri bu yolla tapıb çıxarır, dərhal da tikiş vururdu. Amma kürək hissədəki qəlpəyə əl

vurmadı, dedi xəstəxanaya getməlisən. Qorxurdu ki, bağırsaqları yaralanmış ola. Ağa Nəccar məni ustalaşdırmaq üçün yanında saxlayır, əməliyyata qatırdı. Mən də onun göstərişlərini cəld və dəqiq yerinə yetirməyə çalışırdım. Nəccar yaraları tikir, mən qanını təmizləyirdim ki, yaraların yeri məlum olsun. Digər tərəfdən Nəccarın alnı tərləyirdi, damırdı yaraya. Mən istəməsəm də onun tərini pambıqla silməyə məcbur idim. Yaralı oğlan ağrıdan yerində burulurdu. Çox çalışırdı ki, səsinə çıxarmasın. Gözlərini sıxır, üzünü turşudurdu. Onun nə çəkdiyini hiss etdiyimdən narahat idim. Ağa Nəccar çox yorğun idi, tez-tez yaralıdan necəliyini soruşurdu. Birdən dedi ki, Hüseyni, ağrıkəsici vur. Düşündüm ki, nə üçün sistemə qatmır. Soruşdum ki, mən vurum? Hırlə dedi ki, yox bəs mən vurum!

İynə vurmağa qorxurdum. Amma bunu dilimə gətirə bilmirdim. Ehtiyat edirdim ki, məni klinikadan çıxarar.

İrəli gedib spirtli pambıqla iynənin yerini sildim. İynəni yarıyadək əzələyə batırdım. Nəccarın fikri məndə idi. Bir addım irəli gəlib baxırdı. Mən bir az da həyəcanlanıb iynəni sona qədər batırdım və işi başa çatdırdım. Sevincək dedim ki, vurdum!

Növbə yaralının ayağındakı qəlpəyə çatdı. Haldan düşmüşdüm. Tikiş iynəsi zorla batırdı. Nəfəsimi içimə çəkib baxırdım. Sanki iynəni ürəyimə batırırdılar. İynəni qaytaranda nəfəsim yerinə gəlirdi.

Cənnətabadda bu qədər əzilmiş, paralanmış, tikə-tikə olmuş cəsəd görmüşdüm, amma yenə klinikada gördüklərim ağır gəlirdi. Özümü zəif göstərmək istəmirdim. Mənə işarə ilə deyirdilər ki, bu həmin Zəhra Hüseynidir, ata və qardaşı şəhid olan qız! Heyrətlə deyirdilər ki, bu ruhiyyə haradandır? Deyirdilər ki, sanki ata və qardaşını itirməmişən, dağ görməmişən.

Görünüşümə diqqət yetirirdim ki, ailəmizdəki şəhadətlərin belimizi qırdığı düşünülməsin. Əksinə, ruhiyyəmin yüksək olduğunu göstərirdim. Amma daxilimdə bir qovğa vardı, uçunurdum. Bəli, gördüyüm səhnələrdən üzülürdüm, əllərim əsirdi. Bəzən ağa Nəccar əsəbləşirdi. Deyirdi ki, burada qalmaq istəyirsənsə, möhkəm olmalısən, bura zəif adamların yeri deyil. Nəccarın qorxusundan özümü sıxıb dayanmışdım. Yaranı tikib dedi ki, gəl yaranı bağla.

Gözlərim qaraldı, zəiflik bütün bədənimi əhatə etdi, əlimi qaldırmağa gücüm qalmadı. Sanki qaranlıq bir quyuda dolandırırtdılar. Fırlandım, fırlandım, sonrasından xəbərim olmadı...

Özümə gələndə ilk hissim bu oldu ki, üzüm od tutub yanır. Qızlar başıma toplanmışdı, deyirdilər ki, sənə görə narahat olduq.

Zöhrə Fərhadinin mehriban səsinə eşitdim. Deyirdi ki, haqqı var, bu qədər ruhi təzyiqə kim dözə bilər! Rəna da onun sözünə qüvvət verib dedi ki, yazıq!

Gözlərimi açdım, harada olduğumu dərk etmədim. Soruşdum ki, haradayam?

Dedilər Şeybaninin klinikasındasan, halın pis olmuşdu.

Yavaş-yavaş özümə gəlirdim. İstədim qalxam, qoymadılar.

Dedim ağa Nəccar tapşırırdı ki, yaranı sarıyım. Dedilər ki, yaranı sarıdıq getdi, narahat olma.

Qorxa-qorxa soruşdum ki, ağa Nəccar bir söz demədi?

Dedilər ki, o da çox narahat olub, deyib ki, onunla ucadan danışdım, halı pis oldu.

Ətrafıma göz gəzdirdim. Qolumda sistem vardı. Çarpayı müvəqqəti arakəsmələrlə əhatə olunmuşdu. Cənazə yuma yerindəki işlərin əsəbi, aqlıq, yuxusuzluq, atam və Əlinin şəhadəti, sonda da yaralıların üzücü görkəmi məni bu hala saldı. Əlbəttə ki, cənazə yuma yerindəki ikinci gündən vəziyyətimin pisləşdiyini hiss etmişdim. Bədənimdəki bütün damarlar qurumuşdu, sanki qanım donmuşdu. Belim, dizlərim, dirsəklərim, oynaqlarımdan səs gəlirdi. Gözlərimə qaranlıq çökmüşdü, başım gicəllənirdi. Sistem köçürüləndən sonra vəziyyətim yaxşılaşdı. Sistem qurtaran kimi qalxdım. Soruşdular ki, yemək istəyirsən? Dedim yox, iştaham yoxdur. Ağa Nəccarın sözü mənə möhkəm toxunmuşdu. Özümə söz vermişdim ki, uşaq, zəif olmadığımı ona sübut edəcəm. Elə o gün Tehran və İsfahandan beş nəfərlik həkim personeli gəldi. Mövcud vəziyyətdən, bombardmandan xəbərsiz idilər. Partlayış olan kimi özlərini itirir, gizlənməyə yer axtarırdılar. Düşüncələri fərqli idi, demokratları müdafiə edirdilər. Nəccarla yaxşı rəftar etmir, onun işini bəyənmirdilər. Nəccar isə öz işində idi, onlara əhəmiyyət vermirdi.

Səhəri gün həmin adamları görməyəndə təəccübləndik. Bombardmandan qorxub gecə yarı qaçmışdılar. Çox çəkmədi başqa həkim dəstəsi gəldi. Tehrandan gəlmişdilər, işlərinin ustası idilər. 30-45 yaşları olardı. Doktor Sadiqi, doktor Həbibullahzadə, doktor Turabi, doktor Həbibə ya Həbibzadə adları yadımda qalıb. Amma onlar da bir gün qaldılar. Düşündüm ki, yəqin bu həkimlər də qorxub qaçıb. Amma bir neçə gün sonra üst başları toz-torpaqlı vəziyyətdə gəldilər. Bildim ki, ön xəttə olublar. Hiss olunurdu ki, çoxdandır yatmayıblar. Çox

zəifləmişdilər. Amma bir neçə saat dincəlib yenə cəbhəyə yola düşdülər. Doktor Sadiqini daha çox xatırlayıram. Çünki hər dəfə qızları iş başında görəndə təşəkkür edirdi. Özü də canıyanan və zəhmətkeş insan idi. Cəbhədən nə qədər yorğun qayıtsa da, yenə işləyirdi.

On üçüncü fəsil

On üçüncü gün, səbh idi. Hüseyn Eydi və Abdullah Məavi ilə Cəməscidinə gəldik. Pəndir və çorək götürüb Cənnətabada qayıtdıq. Respublika Partiyasının küçəsindən keçəndə məktəbə baş çəkmək düşdü könlümə. Hüseyn və Abdullaha dedim ki, gedək görək buralarda nə var, nə yox. Razılaşıdılar, küçəyə döndük. Məktəbin qapısı açıq idi. Həyətə daxil olduq. Hadisə günü gecə gördüyüm kimi hər yer dağılmışdı. Həyətə düşən qumbaralar yeri şumlamışdı. Hər iki mərtəbənin şüşələri qırılıb tökülmüş, uçan kərpic və daşlar həyətə səpələnmişdi. Giriş qapısının ağzında top mərmisi yerə dəyib böyük bir çala qazmışdı. Binaya daxil olduq. Salon böyük idi. Sağda və solda dərslər otaqları yerləşirdi. Sonra sinif otaqlarına qapıların açıldığı geniş koridor uzanırdı. Qarşımızda 6-7 pilləsi olan pilləkən ikinci mərtəbəyə qalxırdı. Pilləkən qurtaran yerdəki kiçik meydançanın işıq düşsün deyərək şüşə arakəsməsi vardı. Elə top mərmisi də bu şüşə arakəsmədən keçib sinifin divarına dəymişdi. Divarda böyük dəlik açılmışdı. Sinifin qapısı yerindən çıxmış, kərpic dağıntılarına ilişib qalmışdı. Qapıdan keçib koridora daxil olduq. Koridorun yeri toz-torpaq, şüşə qırıntıları, gilizlə dolu idi. Bina o qədər dağılmışdı ki, sanki salona maşınla torpaq boşaltmışdılar. Yer küpə-küpə dikəlmişdi. Divarlardakı yanıq yeri, qaralardan məlum olurdu ki, burada necə dəhşətli hadisə baş verib.

İrəlidəki salona daxil olduq. Burada döşəmə koridordan artıq qana bələnmişdi. Bəzi yerlərdə hələ də qan qurumamışdı, ayaq altında qalanda ayaq sürüşürdü. Qan və barıt qoxusu buruna dolurdu. Halım pisləşdi, başım gicəlləndi. Amma yenə də Əlini məndən alan yeri görmək istəyirdim. Hər tərəfə diqqətlə baxırdım. Şəhidlərin bədənlərindən tikələr divarlara yapışmış qalmışdı. Partlayışın baş verdiyi hissədə vəziyyət dəhşətli idi, döşəmədən tavana qədər qan çilənmişdi. Hara baxırınsa ət, dəri, tük, sümük, qan idi. Abdullahdan soruşdum ki, səncə, bura necə dağılıb?

Abdullah dedi: Belə görünür ki, mərmilər həyətdən sinif otağına, oradan da divara yönəlib.

Dedim gedək birinci sinif otağına baxaq, görək nə var.

Üçlükdə koridorun giriş hissəsinə üz tutduq. Qapı bir qarış həddində açıq idi. Petlədən çıxsa da, açılmaq istəmirdi. Elə bil kimsə arxadan möhkəm-möhkəm tutmuşdu. Hüseyinlə nə qədər güc vurduqsa, açə bilmədik. Abdullah dedi ki, səbr edin, mən açaram. Çətinliklə də olsa, topun divarda açdığı dəlikdən otağa keçdi. Qapının arxasından dedi ki, burada xeyli kərpic və torpaq toplanıb, imkan vermir qapı açılsın. Abdullah torpağı təmizləməyə başladı. Birdən qışqırdı ki, burada adam var. Güc vurub qapını açdıq, içəri daxil olduq. Torpağın altından bir ayaq çıxmışdı, barmaqları görünürdü. Abdullaha dedim ki, qorxma. Torpağı təmizləməyə başladım. Cənazə yox idi, buddan qırılmış ayaq idi. Qırılan hissə qanlı idi. Bu biri başından yapışib dartdıq, ayağı torpaqdan çıxardıq. Ayaq ağır idi, cüssəli adamın bədənindən qopmuşdu. Üçümüzün də halımız pis idi. Mən iki gün idi nəşə yemirdim, zorla dayanmışdım. Kömək istədim, Abdullah dedi ki, mən əlimi də vurmaram. Amma ayaq çox ağır idi, Abdullah ikrahla da olsa, köməyə gəldi, ayağı koridora apardıq. Dedim ki, yenə axtaraq, bəlkə nəşə tapdıq. Hüseyin dedi ki, bacı, bəs edər, gedək.

Ehtimal edirdim ki, bu ayaq Təqi Möhsininin ayağıdır. Dedim axı fərqi nədir, ayaq da cənazədənir, dəfn olunmalıdır.

Yenidən axtarmağa başladım və nəhayət dağıntıların altından bir qol çıxardım. Amma çox əzilmişdi, sanki baltalanmışdı. Daha yuxarı mərtəbəyə qalxmadıq, orda işə düşməmiş bomba, mərmir ola bilərdi. Hüseyin əli, Abdullah ayağı götürdü, həyətə düşdük. Bir sellofan tapdım ayağı bükdük. Hüseyinə dedim ki, bir şey tap, əli bük. Hüseyin binaya qayıtdı. Qayıdanda keşikçi köynəyinə bükülmüş dizdən aşağı bir ayaqla qayıtdı. Əl və dizdən aşağı ayağı keşikçi köynəyinə büküb, köynəyin qollarını düylədik. Abdullah dedi ki, sən sühb vaxtı gördüyün bu işlər adamın ürəyini çıxarır. Dedim binada cəsəd qalsa, it-pişik hücum çəkəcək. Dedi bəs nə üçün bükürsən? Dedim Cənnətabada qədər yolda camaatın görməsi yaxşı deyil, bismillah deyir, götürün gedək.

Hüseyin Abdullaha dedi ki, sən ayağı götür, mən də o birilərini. Dedim ki, mən də kömək edəyəm. Özlərinə sığıdırmadılar, dedilər biz ölməmişik ki, sən götürəsən.

Əllərimi torpaqla təmizlədim, bir küncə qoyduğumuz yemək torbasını götürdüm, yola düzəldik. Abdullah yol boyu zarafatından qalmadı. Küçə alverçiləri kimi deyirdi ki, kəsilmiş qol və kəsilmiş ayaq varımızdır.

Hüseyn də ucadan gülürdü. Mən narahat olsam da, onlara qoşulmaqdan başqa çarəm qalmamışdı. Sonra gördüm ki, yükləri ağır olub. Boğçanı zorla aldım, dedim iki nəfərə sellofanı götürün.

İndi də tez-tez yerlərini dəyişirdilər. Abdullah deyirdi gəl bu tərəfi götür, bura ağırdır.

Hüseyn də zarafatla cavab verir, deyirdi ki, mən rahatam. Beləcə dayanmadan deyib-gülürdülər. Mən danlayırdım, deyirdim günahdır, belə danışmayın. Tez üzlerini göyə tuturdular ki, Allah, bizi bağışla. Amma beş-on addımdan sonra yenə başlayırdılar. Maraqlı idi ki, bir neçə it və pişik də dalımızca gəlirdi. Nə qədər qovurdumsa, əl çəkmirdilər. Pis hisslər yaranırdı. Axırı əsəbləşib heyvanların üstünə cumdum. Bir qədər geri dönsələr də, yoluma düzələn kimi yenidən təqib etməyə başladılar.

Hər dəfə partlayış səsi gələndə itlər bir anlıq dağılışırdılar. Yola baxırdım ki, bəlkə yoldan ötən maşın bizi götürə. Amma maşın yox idi. Cənnətabada qədər piyada gəldik. İtlər qəbiristanlıqda ağaclığa tərəf getdilər. Yeri iyləyirdilər. Birdən yadıma düşdü ki, Əlinin paltarlarını orada basdırmışam. Amma çox keçməmiş itlər uzaqlaşdı, mən də rahatlaşıb binaya gəldim.

Qüslverənlər yuxudan yenicə qalxmışdılar. Yuxulu-yuxulu oturub çörək gözləyirdilər. Zeynəb dedi ki, şükür, bu gün rəngin-ruhun babatdır. Dedi get üzünü yu, gəl otur bir tikə çörək ye.

Cəsədləri görəndən sonra iştaham qaçmışdı, amma bir söz demədim. Zeynəb sellofan və boğçanı görüb dedi ki, yenə cehiz gətirmisiz? Abdullah dedi ki, əl-ayaqdır. Zeynəb təəccüblə “əl-ayaq?” soruşdu. Dedim ki, korpusun məktəbdəki qərargahından tapdıq.

Zeynəb narahat oldu ki, nə üçün ondan xəbərsiz məktəbə getmişik? Dedim ki, partiyanın qabağından keçirdik, təsadüfən məktəbə döndük. Zeynəb mehriban-mehriban baxıb çay gətirməyə getdi. Leyla görünmürdü. Oğlanlara dedim ki, əlinizi yuyun süfrəyə əyləşin, mən gedirəm qəbir üstünə. Mənimlə gəlmək istəyirdilər, geri qaytardım, dedim ki, tək olmaq istəyirəm.

Qəbirlərə çatmamış salam verib söhbətə başladım. Dedim bir yerdəsiniz, kefiniz yaxşıdır, bizi yaddan çıxarın.

Qəbirlərə çatanda bilmədim hansına yaxınlaşım. Atam böyük olduğu üçün atamın qəbrinə yaxınlaşdım. Əyilib torpaqdan öpdüm, dedim Əli yanına gəldi, daha darıxmazsan.

Əlinin qəbrinə tərəf dönüb qəbri öpdüm. Dedim: Əli, kaş qayıtmayıydın. Gəldin, canıma od saldın. Yolunu çox gözləmişdim ki, gələsən, yüküm yüngülləşsin. Sənsə yükümü daha da ağırlaşdırdın.

Allaha da etiraz etdim. Dedim nə üçün məni aparmırsan? Nə qədər əzab çəkməliyəm? Mən səndən Zeynəb səbri istədim, indi görürəm ki, məndə Zeynəbin rastlaşdığı çətinliklərə dözümlə yoxdur. Məni nə vaxta qədər Zeynəbin gücündə çətinliklərlə imtahana çəkəcəksən? O Zeynəb idi, mən kiməm? Onunla müqayisədə bir damla da deyiləm. Susuram. Çünki danışanda daha da alovlanıram. Heç bir söz, heç bir sübut məni rahatlaşdırmır. Daha Leyladan da soyumuşdum. Hətta qəlbimdə ona qarşı kin yaranmışdı. Nə üçün o Əlini gördü, mən yox? Leyla məndən üstün idi? Çox istəyirdim onu görüm. Bircə dəfə görsəydim yüngülləşərdim. Bəlkə şəhadətini də asanlıqla qəbul edərdim.

Bu düşüncələri kənara qoyub iki qəbir arasında uzandım. Gözlərimi səmaya zilləyib atam və Əliyə müraciətlə dedim: Heç olmaya özünüzü mənə göstərin. Yalnız bu məni sakitləşdirə bilər.

Yersiz gözlənti idi. Bu şəraitdə mənim üçün ən gözəl və lazımlı şey ölüm idi. Ölüm arzuladım. Gözlərimi yumub pıçıldadım ki, daha yorulmuşam, getmək istəyirəm.

Bilmirəm bu vəziyyət nə qədər davam etdi. Kimsə başımı qucağına alıb alımdan öpdü. Gözlərimi açanda Zeynəbi gördüm. Ağlaya-ağlaya dedim: Ana, necə gəldin?

Dedi: Əvvəldən fikrim səndə idi. Sən qəbir üstə gələndən uzaqdan izləyirəm. Amma görəndə ki, qəbirlərin arasında uzandın, daha dözmədim, yaxınlaşdım.

Dedim ölmək istəyirəm.

Başımı sinəsinə sıxdı. Çoxdandı buna ehtiyacım vardı. Ucadan dedim ki, ölmək istəyirəm.

Zeynəb təsəlli verməyə başladı: Belə demə. Sən anan və bacı-qardaşların üçün atan və Əlinin yerindəsən. Onlar ananı və uşaqları sənə tapşırıb gediblər.

Dedim nə üçün mənim çiynimə qoymalı idilər, məgər məndə o güc var?

Zeynəb mehriban-mehriban dedi: Axı sən belə deyildin! Həmişə bizə ruhiyyə verən sən deyildin? Demirdin həzrət Zeynəbdən öyrənməliyik? Öz sözlərini unutmusan?

Dedim unutmamışam, amma mən Zeynəb deyiləm.

Dedi: Sən güclü olmalısən. Vəzifəni yerinə yetirməlisən. İstəyirsənsə atan razı qalsın, güclü ol.

Dedim: İstəmirəm, bacarmıram! Arxam, dayağım olmayan zaman necə güclü olum?

Dedi: Məgər həmişə imamlardan kömək istəmirdin? Bərəkət və rəhmət onlardandır. Hər kəsin ən böyük dayağı Allahdır. Allaha inanan adamın başqasına ehtiyacı qalmır. Allah Özü sənin ailəni himayə edəcək.

Nəfəs dərib davam etdi: Əgər layiq olsam və məni qəbul etsən bir ana, bir bacı kimi sənin yanında olaram. İndi qalx və narahat olma, Allah böyükdür. O heç bir bəndəsini tənha buraxmır. Düşünmə ki, bu günə qədər öz gücünə dözmüsən. Allah kömək olub, onu yaddan çıxarma.

Dedim: Bilirəm ki, Allahın lütfü olmasaydı, bu günə qədər min dəfə ölmüşdüm.

Dedi bilirəm ki çətindir, amma təvəkkül etsən, asanlaşar.

Birinci dəfə idi ki, Zeynəbi özümə bu qədər yaxın görürdüm. Əvvəllər Leyla ilə doğma rəftarını görmüşdüm. Amma mənimlə ilk dəfə idi, belə səmimi idi. Deyəndə ki, məni özünə yaxın bilsən, yanında olaram, qəlbən təsdiqlədim. Zeynəb sadə bir qadın olsa da, onun səmimiyyəti sayəsində ağuşuna sığınmışdım. Ayrılmaq istəmirdim. Mən qürurlu idim, kimsənin qarşısında özümü sındırmazdım. Dünyadan doyduğum zaman bir dəfə ürəkdən ağlamaqla yüngülləşdim, içimdəki alov söndü. Əgər Zeynəb qəlbimə daxil olmasaydı, dəli olardım. Zeynəbin təsəllisi həqiqi bir təsəlli idi. Hətta anamda bu təsir yox idi. Anam özü dayağa möhtac idi, məni anlamazdı.

Əmin idim ki, Əlinin şəhadətindən xəbər tutsa, ətrafında baş verənlərdən xəbəri olmayacaq.

Zeynəbin ağuşundan çıxmaq istəmirdim. Başım sinəsində üzünə baxırdım. Ciroft ya Hormozqandan idi. Qarabuğdayı idi, tünd qonur gözləri vardı. Gözlərindəki qeyri-adi cazibə insanı sehləyirdi. Gözəl olmasa da, cazibəli idi. Əsəbləşəndə də mehriban görünürdü. Cənnətabadda rastlaşdığım ilk gündən onu doğma saymışdım.

Zeynəb sakitləşdiyimi görüb üzümü əlləri arasına alıb nəvaziş göstərdi. Əllərindəki kələ-kötürlük zəhmətkeşliyini göstərirdi. Hərərətli idi, insanı isidirdi. Əlləri gerçəkdən bir ana əli idi. Ana qayğısını bütün vücudumla hiss edirdim.

Ayağa qalxmamış Zeynəb Fatihə oxudu. Sonda dedi ki, bizim də əlimizdən tutun.

O, qeyri-adi həsrətlə danışdı. Binaya qayıtdıq. Zeynəbin təkidi ilə əlimi-üzümü yudum. Zeynəb mənə çay süzdü. Pıçıltı ilə dedim ki, bu çayı içə bilmirəm. Zeynəb dedi get çaydanları yu, özün hazırla, ürəyinə yatsın. Dedim lazım deyil, istəmirəm. Sonra Leylaya baxdım. Leyla məndən fərqli olaraq iştahalı idi, harada olsa, necə olsa yeyə bilirdi. Mən də bir-iki tikə yeyib ayağa qalxdım ki, məscidə gedim. Zeynəb dedi get, amma arabir bizə baş çək.

Çıxanda gördüm ki, bir motosiklet gəlir. Yaxınlaşanda gördüm fotoqraf oğlandır. Fotoaparət həmişəki kimi boynunda idi. Lentləri çantasına yığmışdı. Binanın qapısında motosikleti saxlayıb düşdü. Çox pərişan idi. Deyirdi fotolaboratoriyasını vurublar, hər şey dağıntıların altında qalıb.

Əlinin şəhadət günü cənazənin, dəfnin şəklini çəkmişdi. Deyirdim anam dəfndə olmadı, heç olmaya şəkilləri görər, inanar ki, Əli şəhid olub. Çox təəssüfləndim. Qəm yükümə biri də əlavə oldu. Cənnətabaddan çıxıb məscidə gəldim. Məktəbdəki hadisəni Zöhrə Fərhadıya danışdım, çox narahat oldu. Qərara gəldik ki, məktəbə bir də baş çəkək. Zöhrə çox istəyirdi məktəbdəki vəziyyəti görsün. Yolda Abdullah və Hüseynlə rastlaşdıq, onlar da bizə qoşuldu. Məktəbdə koridoru, sinif otaqlarını gəzdik. Uşaqlar bir çanta tapdılar. Hüseyn dedi çantanı açmasaq, bilmərik kimindir. Çantanı açdı, yerimdə donub qaldım: çanta Əlinin idi!

Çantadakı mum parçası bir nişanə idi. Əli bu mumla yəqin ki, əməliyyat olmuş əllərini məşq etdirirdi. Çantanı alıb, içindəkiləri bir-bir çıxardım. Bir araçqın, bir mələfə, vəsiyyətnamə və şəkillə dolu bir paket vardı. Sevindiyimdən uçmaq istəyirdim. Əlinin dəfnindən fotolar əldən çıxsa da, xeyli maraqlı şəkil əldə etmişdik. Göz yaşları içində fotolara baxırdıq. Şəkillərin arasında Əlinin xəstəxanada uzanmış vəziyyətdə çəkdiyi şəkillər vardı. Azan deyəndə, narkoz veriləndə, əməliyyatdan sonra əlil arabasında şəkilləri çox maraqlı idi. Əli və digər yaralıları dəyməyə gəlmiş tanınmış insanların da şəkillərini çəkmişdilər. Ayətullah Xamenei, Ayətullah Behişt, ağa Fəlsəfi xəstəxanaya gələnər arasında idi. Əlinin Behişt-Zəhra qəbiristanlığında, Tehrandə cümə namazında şəkilləri vardı.

Son günlərdə çox narahat idim ki, Əlini görə bilmədim. Onunla danışmaq, onu dinləmək istəyirdim. İndi bu fotolar hər şeyi danışdı.

Əli Tehrandə haralara getmişdi, kimləri görmüşdü, şəkillərdə vardı. Şəkil çox idi. Bəzi şəkillərdə Əlinin yaralıları zarafət səhnələri yer almışdı. Əlil arabasında oturanların dartışmaları, çaqqışan əsalar maraqlı görünürdü. Şəkillər o qədər aydın idi ki, sanki Əli söhbət edirdi. Arada gülür, arada ağlayırdım. Ağrılardan, yaralardan danışan şəkillər adamı üzürdü. Hüseyn və Abdullahın qarşısında sıxılısam da, dərd güc gəlirdi, uçunurdum. Dedim kaş yanında olaydım, sənə qulluq edəydım. Araqçıdan qoxusu gəlirdi. Bilinirdi ki, yolda başında olub. Sonra vəsiyyətnaməni açdım. Çox tələsik yazılmışdı. Hiss olunurdu ki, yolda yazıb. Kitablarını cihadda, imkansızlara kömək əməliyyatında yoldaş olduğu dostu Höccətə vəsiyyət etmişdi. Fotoaparatını mənə hədiyyə etmişdi. Çantadakı pullardan götürüb qeyd etdiyi borcların ödənməsini istəmişdi. Yaralı vəziyyətdə oruc tuta bilmədiyindən oruclarının qəzasını tutmaq üçün əcir tutulmasını vəsiyyət etmişdi.

Əlinin vəsiyyətnaməsini oxuyanda libaslarını qoxulayanda halım pisləşdi. Mənim ağlamağım Hüseyn və Abdullahı da darıxdırdı. Bayıra çıxdılar. Bir az sonra Hüseyn əvvəlki kimi möhkəm halda otağa qayıtdı. Canıyananlıqla dedi: Bacı, mən sənə kiçik qardaşım! Bu qədər üzülmə.

Mənimlə birlikdə ağlayan Zöhrə Fərhadı da məni ovundurmağa çalışdı. Çantanın ağzını bağladım. Hüseyn çantanı götürdü, klinikaya üz tutduq.

Klinikada çantanı otaqlardan birində şkafın başına qoydum ki, vaxt olanda götürüm.

Həkimlərin get-gəli səbəb oldu ki, dava-dərmanla bağlı narahatçılığımız aradan qalxdı. Gələn həkim özü ilə gücü çatan dərmanlardan gətirirdi. Əvvəllər ağa Nəccar özü xəstəxanalara gedib dərman gətirirdi. Biz deyəndə ki, icazə verin biz gedək, deyirdi sizin işiniz deyil, mən kişiyəm, dava-dalaşla da olsa, alıb gətirirəm.

Məscidlə üzbəüz Bustani apteki bütün dərmanlarını məscidin ixtiyarına vermişdi. O biri apteklər də elan etmişdilər ki, nə lazım olsa, gəlin aparın. Biz yeni həkimlərlə həmkarlıq etsək də, ağa Nəccarı rəis sayırdıq. Həkim qrupu gələndə ağa Nəccardan soruşduq ki, biz nə edək? Dedi ki, bu insanlar bizə görə şəhərlərini qoyub gəlirlər, həmkarlıq edin.

Amma bir müddət ağa Nəccarın yanında işlədiyimizdən onunla rahat idik. Amma bu tanışlıq ağa Nəccarın ciddiliyinə təsirli deyildi.

Tələbkarlığını davam etdirir, nöqsan olanda xəbərdarlıq edirdi. Deyirdi bura xalan evi deyil, belə davam edəcəksənsə, çıx get!

Müalicə işinə marağım çox olduğundan ağa Nəccarı razı salmağa, klinikada qalmağa çalışırdım. Məbada deyəydi ki, bu işə yaramırsan. Ağa Nəccar da hiss etmişdi ki, mən işə can yandırıram. Deyirdi şükür Allaha ki, itisən, tez öyrənirsən. Amma bilmirdi ki, qorxudan beləyəm. Amma özümdən razı idim, çox şey öyrənmişdim. Xeyli tibbi termin, dərman adı öyrənmişdim. Keyidici ilə yaranın keyidilməsi mənə çox maraqlı görünürdü. Yara dərinləşdikcə yuxarı dozada dərmandan istifadə olunurdu. Ağa Nəccar keyidicidən hansı miqdarda, necə istifadə edilməsini öyrətmişdi.

Doktor Şeybaninin klinikasında mane olan yox idi, iş yeri geniş idi, rahat idik. Doktor Şeybaninin avadanlıqlarını bir yerə toplayıb daha bir çarpayıya yer açdıq ki, yaralı çox olanda yerdə uzandırmağa məcbur olmayaq. Gecəyə xəstə saxlamırdıq. Ağır yaralılar ilkin yardımdan sonra xəstəxanaya göndərilirdi, yüngüllər yaralarını bağlatdırıb gedirdilər. Ambulans və pikaplar ara vermədən yaralıları Abadan və Məşəhrə daşıyırdı. İşlər sahmana düşmüşdü. Amma mən yenə cəbhəyə getmək istəyirdim. İşim olmayanda və şəhər bombalananda məhəllələri gəzib yaralıları klinikaya çatdırırdım.

ÜÇÜNCÜ HİSSƏ

On dördüncü fəsil

Əlinin şəhadətindən sonra bütün xatirələrim silindi. Əslində Əli barədə düşüncələrə elə qərq olmuşdum ki, başqa hər şey yaddan çıxmışdı. Zaman və məkanı itirmişdim. İşlərim adət üzrə, ötən günkü axarla davam etdiyindən çox şeyləri unudurdum. Çox hadisələr yaddan çıxmışdı. Sanki yuxu görür, diksinib oyanır və çox az şeyi xatırlayırdım.

Məsciddə yenə adam çox idi. İnsanları evlərindən çıxardıqca məsciddəkilərin sayı artırdı. Hər gün kimlərsə gedirdi, onların yerinə başqaları gəlirdi. Hər ailənin öz problemləri vardı. Qidalanma da yaxşı deyildi. Böyüklər dözsə də, südəmər körpələr aclığa dözmür, xüsusilə gecələr ağlayırdılar. Quru süd əvəzinə suda isladılmış biskvit körpələri doyurmurdu. Digər tərəfdən qorxu vardı ki, məscidə bomba düşsə, böyük tələfat ola. Bir dəfə mən məsciddə olmayanda belə hadisə baş vermişdi.

Camaata deyəndə ki, məsciddə qalmaq təhlükəlidir, şəhərdən çıxmaq lazımdır, deyirdilər maşın yoxdur, həm də Abadanı da vururlar, hara gedək! Gözləyirdilər ki, onlara maşın verilsin. Belə də oldu. Klinikaya zəng vurub dedilər ki, Hüseyini bacı, maşın gəlir, camaata kömək edin, yola düşsünlər.

Mən qorxurdum ki, maşın körpüdən keçəndə vuralar. Buna görə xəbərdarlıq etdim. Dedilər ki, adamları çaydan, ya başqa bir yerdən keçirəcəklər. Soruşdum ki, körpüdən başqa haradan keçirə bilərlər? Dedilər ki, Xumbədən. Xumbə çayın Müsəddiq xəstəxanası kənarındakı hissəsi idi. Karun çayı həmin nöqtədə istiqamətini dəyişib şəhərin mərkəzinə tərəf axırdı. Bu hissə şəhərin şərqdən bitən hissəsi idi. Qızlarla şəbistana gedib, camaata dedik ki, yola düşməlisiniz, hazırlaşın.

Bu sözə görə narahat oldular. Hansı ki, əvvəldən demişdik burada qalmaq təhlükəlidir. Hələ də evlərindən, şəhərlərindən ayrıla bilmirdilər. Deyirdilər ki, axırı müharibə qurtaracaq, hara gedək!

Hətta uşaqlar getmək istəmirdilər. Deyirdilər ki, evimizi, məktəbimizi istəyirik.

Bu arada bəziləri şəhərdən çıxmağa tələsirdi. Müharibədən, od-alovdan, partlayışdan, didərginlikdən bezmişdilər. Yükləri köçməyə hazır vəziyyətdə idi. Gecələr boğçalarını açır, səhər açılan kimi yığıb, xəbər gözləyirdilər.

Yük maşın məscidin qabağında dayandı, camaata deyildi ki, maşına minsinlər. Biz könüllü əsgərlərlə birlikdə köməyə başladıq. Adamlar evlərindən çıxanda gücləri çatı məscidə gətirmişdilər. Böyük boğçalar, qədimi dəmir sandıqlar, karton yeşiklər, televizor, əlimiz çatı maşına daşıyırdıq.

Əşyalar yüklənəndən sonra növbə adamlara çatdı. Adam çox olduğundan təkcə qadınlar və uşaqlar maşına mindi. Kişilərin arasında gənclər yox idi. Qocalar, döyüşmək imkanı olmayanlar bir yerə toplanmışdı. Maşındakıların bir hissəsi oturmuş, bir hissəsi ayaq üstə dayanmışdı. Biz də maşına mindik, maşın yola düşdü. Çehelmetri küçəsindən keçib Valilik dairəsinə doğru hərəkət etdik. Məsəddiq xəstəxanası da geridə qaldı. Sürücü çaya çatanda dayandı. Adamlar maşından düşdü. Çayın sahilinə gəldik. Qamışlıq çox gözəl görünürdü. Suyun səviyyəsi qalxmışdı, su bulaşlıq idi. Çaydakı qayıqlar adamları o biri taya keçirməyə hazır idilər. Quma batmasınlar deyər sahildən aralı dayanmışdılar. Qayıqlara minmək üçün suya ayaqaltı taxtalar atılmışdı. Mən sudan qorxsam da körpəsi olan qadınlara kömək edirdim.

Ayağım suyun kənarındakı torpağa batırdı, zorla çəkib çıxarırdım. Bizim gətirdiyimiz adamlardan başqa da çayı keçmək istəyənlər vardı. Yer çox olsun deyər bəziləri qayıqda ayaq üstə dayanırdı. O biri sahilə məsafə çox deyildi.

Bu arada çaydan kiçik bir gəmi keçdi. Gəmidəkilər qayıqçılara salam verdilər. Gəminin sürəti az olsa da onun dalğaları təlatüm yaratdı, qayıqlar möhkəm silkələndi. Qayıqdakılar qorxdular, taxta üstündəkilər az qaldı suya düşələr. Birdən düşmənin təyyarələrinin səsi və partlayışlar eşidildi. Camaat vahiməyə düşdü. Sahildə xeyli adam və qayıqların toplanması təyyarələrin diqqətini cəlb edə bilirdi. Adamlar hərəsi bir tərəfə qaçdı, qiyamət qopdu. Qayıqdakı adamlar donmuş vəziyyətdə səmaya baxırdılar. Bir də gördüm ki, bir oğlan yellənən qayıqda müvazinətini saxlaya bilməyib suya düşdü. Hərə öz hayında idi, onu görən olmadı. Suyu tərəf qaçdım. Qışqırırdım ki, kömək edin, kömək edin. Amma o qarışıqlıqda səsimi eşidən olmadı. Üzə bilməsəm

də, özümü suya atdım. Yaxşı ki, həmin nöqtədə suyun dərinliyi çox deyildi. Amma beş yaşında uşağın batması üçün bu da bəs edirdi. Mən özümü suya atandan sonra bunu görən kişilərdən biri də suya girdi. Mən sinəmə qədər suda idim, qışqırırdım. Artıq hamı suya baxırdı. İmamzadə Seyid Abbas, Həzrət Əbülfəzldən kömək istəyirdilər. Mən uşağın əlindən tutanda uşaq artıq suyun altına gedirdi. Köməyə gələn kişi suya batıb aşağıdan uşağı qaldırdı. Qayıqdakılar uşağı aldılar. Uşağın kürəyinə vururdular ki, qarnına gedən suyu qaytarsınlar. Mən özüm də sudan çətinliklə çıxdım. Çadram suda üzürdü. Üstüm palçığa batmış vəziyyətdə sudan çıxdım. Ayağımı sahilə qoyan kimi təyyarələr başımızın üstünü aldılar. Gizlənməyə yer yox idi, hamı yerə yatmışdı. Hamı qorxu içində idi. Adamlar ağlayır, qışqırırdılar. Kimsə deyirdi ki, qorxmayın, bunlar kəşfiyyatçı təyyarələrdir. Amma buna inanan yox idi. Təyyarələr qamışların arxasında gözdən itən kimi partlayış oldu və su təlatümə gəldi. Birinci bomba partlamamışdı. İkinci bomba partladı və çayın suyu şahə qalxdı. Nəfəsimizi udmuşduq. Zəhra Şərrənin rəngi ağarmış, gözləri bərəlmişdi. Özünü mənə sıxmışdı. Mən də palçığa bulaşmışdım, yaş idim. Əvvəl bir yer tapıb sığınmaq istədim, amma Zəhraya yazığım gəldi, yerimdə qaldım. Axır təyyarələr getdi, vəziyyət adıləşdi. Mən ayağa qalxdım. Zəhra Şərrə hələ də yerə yatmışdı, tərənəmirdi. Dedim özünü ələ al, qorxma. Amma Zəhra adəti üzrə gicliyə başladı. Amma mən onu tanıyırdım, bilirdim ki, artistlik edir. Dedim şorunu çıxarma, qalx ayağa.

Əsəblə Zəhradan uzaqlaşb sahilədən aralıda dayandım. Adamlar vahimə içində pərən-pərən düşmüşdü, Məsəddiq xəstəxanasına qədər qaçanlar vardı. Onları geri qaytarmağa çalışdım. Xəstəxanaya çatanda yenidən təyyarə səsi eşidildi. Əsəblərim pozulmuşdu, yerə yatmağa macal tapmadım. Birdən bələdiyyənin motorxanasının kəşikçisini gördüm. 35-40 yaşda bir adam idi. Əynində mavi rəngdə xidməti paltar vardı. Qollarını dirsəyə qədər çırmamışdı. Bu şəxs həyətdən çıxmaq üçün qaçırdı.

Mərmi səsi sürətlə yaxınlaşdı və motorxana binası dağıdıldı. Təyyarələr binanı vurmuşdu. Mən yerə yatmışdım. Bu dəfə partlayış səsi çox güclü oldu, məhəllə silkələndi. Qatı toz havanı bürüdü. Partlayış, binanın dağılması, şüşələrin qırılması, qəlpələrin sıçrayışından yaranan səs o qədər güclü idi ki, qulaqlarımın pərdəsi yarılırdı. Çayda batan uşağı çıxaranda qulağıma su dolmuşdu. İndi qulağım guruldayırdı. Səs havadan enir, mərtəbə-mərtəbə aşağıya gəlib,

yerə çatırdı. Bu səs sinəmdə sıxıntı yaratdı. Sanki sinəm parçalanacaqdı. Yerə sərilmiş vəziyyətdə bələdiyyənin fəhləsini gördüm. Qəlpə başını aparmışdı. Bədəni qan içində hələ də qaçırdı. Qapının ağzında yerə yığıldı. Bu dəhşətli səhnə məni şoka saldı, yerimdə donub qaldım. Ətrafıma boylandım. Ən yaxındakı adam qərargahda keşik çəkən əsgər idi. Onu az-çox tanıyırdım. Çağırdım, dedim fəhləyə köməyə gedək. Dedi onun başı bədənindən ayrılıb, nə kömək! Sonra təyyarələrə işarə ilə dedi ki, tez gizlən, indi buranı vuracaqlar. Özü isə xəstəxanaya tərəf qaçıb kolların arxasında gizləndi. Əbdürrza adlı əsgər məni əsəbləşdirdi. O və dostu Nemət atamın dəfnində iştirak edirdilər. Onlar tez-tez Cənnətabada gəlirdilər. Dost olsalar da, xarakterləri fərqli idi. Nemət ağır cüssəsi ilə cəld, çalışqan, fərsətli idi. Dostları deyirdi ki, təkbaşına iraclıların düşərgəsinə gedir, hətta qənimət gətirir. Bir dəfə Əbdürrzanı gördüm, tək idi. Neməti soruşdum, lor ləhcəsində dedi: O dəlidi. Heç kimə demədən xarab tankı düzəltmək üçün aparıb Əhvaza. Tankın da lüləsi dağılıb. Bilmirəm onun əlindən nə edim. Bir anası var. Bir şey olsa, bilmirəm anasına nə cavab verəcəm.

Bir qədər gözlədim, təyyarələrin səsi kəsildi. Ayağa qalxıb başımı qəlpə aparın fəhlənin cəsədinə yaxınlaşdım. Boynunun arxasından dəyən qəlpə başını dağıtmışdı. Faciəli bir görkəmdə idi. Başının arxa tərəfi tam dağılsa da, çöhrəsi qalmışdı, baxan kimi tanıdım. Nəbzini tutdum, artıq şəhadətə çatmışdı. Bədəninin başqa yerlərinə də qəlpə dəymişdi. Budu dağılmışdı, ayaqları bir-birinə dolaşmışdı. Bütün bədəni qana bələnmişdi. Halım pis oldu. Belə məqamlarda insan ölüm istəyir. Əbdürrzanı çağırdım. İstəmir hay düşə, camaat yığışa. Əbdürrza uzaqdan cənazənin vəziyyətini görürmüş kimi gəlmədi. Dedi bu qədər adam var, gəlib götürsünlər. Bəlkə də qorxmışdu. Bəlkə də mənim hərəkətlərimdən əsəbləşmişdi. Əsəbi halda deyirdi: Təyyarələr indicə qayıdacaq. Sən özünü də bada verəcəksən, başqalarını da. Ay qız, nə üçün başbilenlik edirsən? Yaşına bax, yaşından yuxarı iş görmə.

Daha cavab vermədim. Fəhlənin cənazəsini necə götürmək barədə düşünürdüm. Xəstəxanadan xərək götürə bilərdim. Bu zaman çay tərəfdən iki kişi gəldi. Onlar da cəsədin vəziyyətini görüb narahət oldular. Bu səhnə onlar üçün adi olsa da, cənazəni qucaqlarına götürmək istəmədilər. Onları qınamadım. Maşın gəzən zaman gördüm ki, bələdiyyənin fəhlələrindən biri əl arabası ilə gəlir. Ağılıma gəldi ki,

cənazəni araba ilə aparmaq olar. Yaxınlaşıb arabanı istədim, dedim ki, xəstəxananın meyitxanasına cənazə aparmaq istəyirik.

İşarə etdiyim tərəfə baxıb, dərhal arabanı verdi, özü də köməyə gəldi. İki nəfər də kömək etdi, cənazəni arabaya qoyduq. Arabanın bir tərəfindən cənazənin ayaqları, bir tərəfindən dağılmış başı sallandı. Kişilər meyiti apardı. Zəhra çay sahilindən gəldi. Daha təyyarə səsi gəlmirdi, əhalinin qayıqlarla yola salınması qaydaya düşdü. Məscidə tərəf hərəkət etdik. Yolda Zəhra dedi ki, gedək bizim evə? Dedim yaxşı deyiləm, sən get. Dedi tək istəmirəm, bir yerdə gedək. Soruşdum ki, ev haradan yadına düşdü? Dedi uşaq suya düşəndə halım çox dəyişdi.

Çox israr etdi, axırda razılaşdım. Valilikdən keçəndən sonra yolumuz körpüyə tərəf döndü. Körpünün ortalarında bir maşına mindik. Kute-Şeyx məhəlləsində düşdük. Məhəllədə evlər viran qalmışdı. Zahirən əhalisi çox deyildi. Zəhra irəlində gedir, danışmırdı. Qızlar ona inanmadığı üçün mən də ehtiyat edirdim. Tələyə düşmək qorxusu vücudumu bürüdü. Zikr deməyə başladım. Çalışırdım ki, özümü ələ alım. Soruşdum ki, çox qalır evinizə? Cavab vermədi. Dedim doğrudan da evinizi tanıyırsan, yoxsa məni məsxərəyə qoymusan? Dedi qorxursan? Dedim qorxmuram, amma boş yerə dalınca gəldiyimi düşünürəm. Dedi az qalıb, çatırıq.

Ağ daşlarla üzlənmiş kərpic evə çatdıq. Zəhra mavi rəngli dəmir qapını nə qədər döydüsə, cavab verən olmadı. Qapının səsinə hələ evini tərk etməmiş qonşular çıxdı. Bir nəfər dedi ki, bombardman başlayandan sonra çoxları evini tərk edib. Qonşu kişi Zəhraya dedi ki, ailən üzbəüz xurma bağındadır.

Mən ayrılıb getmək istədim, Zəhra təkid etdi ki, xurma bağına gedək.

Qonşu kişinin sözündən arxayın olmuşdum ki, Zəhra yalan demir. Biz ayrılıb gedəndə kişi arxadan dedi ki, harada idin, uşağın çox ağlayırdı.

Mən soruşdum ki, kimin uşağı? Zəhra isə kişiyyə əhəmiyyət vermədən dedi ki, gedək. Dedim nə üçün cavab vermirsən, bacını ya qardaşını deyir? Dedi gedək, sonra deyərəm.

Kute-Şeyxdən çıxdıq, yolu keçib xurmalığa daxil olduq. Xurma bağında xeyli adam yerləşmişdi. Çay sahilində bombardmandan çıxmasaydıq, deyərdim ki, “sizdəh bedər”dir (iranlılar aprelin 2-də evdə qalması pis sayır, təbiətin qoynuna çıxır). Çəmənlik, gül-çiçək adamı çağırırdı. Çəmənliyin ətri çox xoş idi. Yetişib yerə tökülən

xurmalar vardı. Bombardmandan qaçan camaat xurma ağacları arasında yerə maket, adyal döşəmişdi. Ağaclardan uşaqlar üçün yelləncəklər asılmışdı. Ağacların arasına ip çəkib, yuyulmuş paltarları asmışdılar. Hər ailənin kerosin sobası, termosu, qab-qacağı vardı. On beş dəqiqəyə qədər Zəhranın ailəsini axtardıq. Xurmaliqdakı 20-30 ailənin çöhrəsini qəm-qüssə tutmuşdu. Zəhra soruşa-soruşa axır ki ailəsini tapdı.

Onların oturduğu yerə yaxınlaşdıq. Zəhra əvvəlcə özünü göstərmədi. Sanki tərəddüddə idi. Zəhranın ailəsi kənardan böyük ailəyə oxşayırdı. Kişilər söhbət edirdi, gənc qadınlar uşaqlarla məşğul idi. Nisbətən yaşlı qadın bir az aralıda oturub dərin fikrə getmişdi. Maketin bir guşəsində də arıq, rəngi qaçmış bir uşaq uzanmışdı. Hiss olunurdu ki, uşaq ağır xəstədir. Uşağın qarnı şişmişdi, əl-ayağı hərəkətsiz qalmışdı. Əgər zarımasaydı, adam elə bilərdi ki, ölüb. Nəhayət, Zəhra xəcalət çəkirmiş kimi, asta-asta irəli getdi. Qorxa-qorxa salam verdi. Mən də salamladım. Bizə tərəf çevrilən çöhrələrdə sevinc görmədim. Bir qədər bu vəziyyətdə qalıb, könülsüz salamladılar və üzlərini çevirdilər. Zəhra dili dolaşa-dolaşa soruşdu ki, necəsiz?

Hamıdan yaşlı görünən qadın dedi ki, necə olmalıyıq, get uşağına bax, ölür, hamını bezdirib.

Zəhra uşağa tərəf gedib onu qucağına aldı. Amma uşaq heç bir reaksiya vermədi. Zəhranın öz körpəsini qoyub getməsi məni çox narahat etdi. Heç ürəyi yanana da oxşamırdı. Sanki körpəsini sevmirdi. Körpəni nə qucaqladı, nə öpdü.

Uşağa baxdım. Sanki indicə keçinəcəkdi. Zəhra dedi bir yaşı var. Xəstəliyin ağırlığından bir yaşlı uşaq heç altı aylığa bənzəmirdi. Sonradan bildim ki, qadın Zəhranın qayınanasıdır. Mənə dedi ki, bu səninlə idi? Dedim bəli. Dedi körpünün o tayında nə iş görürsünüz? And içdim ki, məsciddə kömək edirəm. Soruşdu ki, Zəhra də səninlədir? Başımı tərpətdim. Qadın deyilməyə başladı: Körpəsi burada can verir, bunun heç vecinə deyil. Heç baş çəkib soruşmur da ki, uşaq, biz ölmüşük, sağıq.

Dedim nə üçün belə edir? Dedi özündən soruş.

Daha heç nə soruşmadım. Demədim əri haradadır, nə işlə məşğuldur. Belə görünürdü ki, Zəhra ailə həyatından soyuyub. Yoxsa bu qədər biganə olmazdı. Qayınanası sanki həmdərd tapmışdı, lor ləhcəsində danışdı: Qızım, bu vəziyyət nə vaxta qədər davam edəcək? Bu neçə gündə uşaqlarımız xəstələnib haldan düşdü. Müharibə nə vaxt qurtaracaq? Səddamçılar nə vaxt itilib gedəcək?

Bilmirdim nə cavab verim. Dedim, ana, siz dua edin, Allah kömək edər. Dedim ki, mən getməliyəm. Zəhra dedi mən də gəlirəm. Dedim lazım deyil, qal, uşağına bax.

Sağollaşıb xurmalıqdan çıxdım. Körpüyə qədər piyada gəldim. Bir pikap gəldi, məni də götürdü. Valilik dairəsində düşüb məscidə üz tutdum. Ümumi kitabxana və İttihad məktəbinin qabağından keçəndə məktəbli oğlanların səsinə eşitdim. Yəqin futbol oynayır, bir-birlərinə su atırdılar. Bu uşaqların bir hissəsi cəbhədə idi.

On beşinci fəsil

Səkkiz, doqquzuncu gün İraq tankları Dəmir yolu dairəsinə qədər irəli gəldi. Məsullar qərara gəlmişdilər ki, ailələrlə birlikdə biz qızlar da şəhərdən çıxaq. Biz özümüzü eşitməməzliyə vururduq. Nəhayət, dedilər ki, Cahanara qızların şəhərdən çıxmasını tapşırıb.

Mən dedim ki, özləri çıxsın, nə üçün biz çıxmalıyıq.

Bir vaxt saxlamaq üçün əbasını Məryəm Əmcədiyə verən ruhani Şeyx Şərif Qunutı bu əqidədə idi ki, biz qalmalıyıq, biz zəruri işlər görürük. Biz avadanlıqları məsciddən klinikaya köçürən gün də xəbərdarlıq etdilər ki, çıxmalıyıq. Klinikada təmizlik işi gördüyümüz vaxt ağa Mahmud Fərruxi məsciddə tanıdığımız kişilərlə gəlib dedi ki, getməyiniz məsləhətdir, yığışın yola düşün.

Onun sözlərindən çox narahat olduq. Amma iraclılar hələ gəlməmişdilər, nə üçün getməli idik? Nə vaxt gəlsələr, onda gedərik, deyirdik.

Qızları kənara çəkib dedim: Şəxsən mən getməyəcəm. Əgər qalmaq istəyirsinizsə möhkəm dayanın. Möhkəm dayansanız kimsə gəlib qolunuzdan tutan deyil. Ən uzağı klinikada oturub, deyəcəyik ki, getmirik, vəssalam. Heç kimin ixtiyarı yoxdur ki, bizi buradan zorla çıxarsın.

Qızlar razılaşıdılar. Kişilərə dedik ki, biz qalırıq. Cavabları bu oldu ki, doktor Şeybani klinikanı geri istəyir, çıxmalsız. Biz imtina etdik, dedik doktor Şeybani özü gəlib desin.

Kişilər getdilər, biz işə başladıq. Yarım saat keçməmişdi ki, doktor Şeybani ilə birlikdə qayıtdılar. Dedilər bu da doktor Şeybani, indi nə deyirsiniz? Doktor Şeybani dedi ki, klinikanı boşaldıb qapılarını bağlayıram, şəhərdən gedirəm.

Dedim: Siz əşyalarınızı, avadanlıqlarınızı aparın, amma qapı açıq qalsın. Klinika boş olandan sonra sizin üçün nə fərqi var ki? Qapı açıq olsa biz işimizi davam etdirərik.

Doktor Şeybani donub qaldı, bilmədi nə desin. Amma yanındakı adamın işarəsi ilə əvvəlki mövqeyinə qayıtdı və dedi ki, olmaz, qapıları bağlayacaq.

Mən təslim olmadım. Dedim siz klinikanı bağlayırsız, biz küçənin ortasında işimizi görəcəyik. Qızlar da mənə qoşuldular, dedilər küçənin ortasında oturacağıq. Klinikadan çıxıb məscidin qabağında yolun ortasında dayandıq. Kişilər gəldilər, dedilər göydən od yağır, qalxın ayağa. Dedik ki, bizə yer verilməsə, getməyəcəyik. Dedilər buradan maşın keçir, bədbəxt hadisə baş verər, gedənə qədər məscid ya klinikada qalın. Öz aramızda sözləşdik ki, geri çəkilməyək. Həç bir vədə görə Xürrəmşəhrdən çıxmamalı idik.

Günorta azanından sonra iki-üç saat istidə dayandıq. Şəhərdən yaralıları köçürməklə məşğul olduğumuzdan yorğun idik. Gün başımıza döyüdü, isti nəfəsimi kəsmişdi. Qızlara yalvarırdım ki, bir az da dözüün, yoxsa istəyimizə çatə bilməyəcəyik.

Ağalar inadkarlığımızı görüb əl çəktilər. Sadəcə uzaqdan izləyirdilər. Yol üstə oturduğumuzdan gələn maşınları başqa yola ötürürdülər.

Nəhayət Şeyx Şərifə gətirdilər. Şeyx ötən günlərdə bütün şəhərdə hörmət qazanmışdı, sözündən çıxan yox idi. Mənim də ona hörmətim vardı. Dayandım bilmirdi, iş adamı idi.

O Bürucərdədən gəlmişdi. Yerli olmasa da, şəhəri gözəl tanıyır, öz dəstəsi ilə xətdə bacarıqla hərəkət edirdi. Bu tələşlərinə görə sevilirdi.

Bir dəfə məscidin həyətində gəzişir, əlində çubuqla ayaqlarına vururdu. Səbəbini soruşdum, dedi vururam ki, diqqətli olum. Dedi bu tənbeh deyil “tənəbbuh”dur. Biri xatırlatmaqdır, biri xatırlamaq.

İndi Şeyxlə üzbəüz dayanmışdıq. Şeyx bir vaxt xanımların şəhərdə qalmasına tərəfdar idi. İndi fərqli mövqə tutmuşdu. Dedi: Bacılar, bu vaxta qədər vəzifənizi yerinə yetirmisiz. Bundan sonra qardaşlar sizin işinizi görəcəkdir.

Mən ayağa qalxdım, dedim ki, kişilərin qanı nə rəngdir? Dedi qırmızıdır. Dedim bizim də qanımız qırmızıdır, nə üçün siz qalmalısınız, biz getməliyik? Şeyx dedi ki, belə məsləhətdir.

Dedim: Bu necə məsləhətdir? Siz bizim əsir düşməyimizdən qorxursuz. Amma hələ mühasirədə deyilik. Həm söz vermişdik ki, əsir düşməyəcəyik. Minnət qoymuruq, amma kişilər qadınların gördüyü işi bacarmaz. Məgər kişilər cəbhədə vuruşmalı deyil? Hacı ağa, biz burada lazımiq. Məgər Peyğəmbərin döyüşlərində qadınlar yox idi?

Dedi: O zaman indiki kimi deyildi. İndi düşmən çox namərdlik edir. Sizin çox şeydən xəbəriniz yoxdur. Bilmirsiniz ki, bu Allahdan xəbərsiz bəəscilər necə zalımlıqlar edir.

Dedim: Hacı ağa, düşmən nə vaxt mərd olub ki! Sizin bu dəliliniz kifayət etmir. Biz getməyəcəyik. Vəzifəmiz bəlli olana qədər burada oturacağıq. Nə yeyəcəyik, nə içəcəyik. Nə qədər uzanır uzansın!

Sözümün bu hissəsində filmlərdə gördüyüm, kitablarda oxuduğum qəhrəmanlıq dastanlarına istinad edirdim. Şeyx Şərif dedi ki, nə üçün sözə qulaq asmırsız?

Dedim: Əvvəllər deyirdiniz ki, qadınlar qalsa, faydalıdır. İndi nə oldu ki, bizə ehtiyac qalmadı?

Çox əsəbləşmişdim. İsfənd od üzərində partlayan kimi sözarası partlayırdım. Heç vəchlə şəhərdən çıxmaq istəmirdim. İnanırdım ki, xanımların qalması lazımdır. Düşünürdüm ki, müharibədə həm kişilər, həm qadınlar müdafiədə iştirak etməlidir. Bir də xoşum gəlmirdi ki, qadınlara zəif baxılsın, onlar dərhal düşməyə təslim olur deyilsin. Çünki qadınlar namus məsələsinə daha həssasdır. Arabir qızlar da söhbətə qatılırdı, səs-küy düşürdü.

Axırda Şeyx dedi: Sözlünüzün canı nədir?

Dedim: Nə qədər ki, əlimizdən bir iş gəlir, burada qalacağıq. Nə vaxt görsək ki, bizə ehtiyac qalmayıb, hətta qalmağımız zərərliyə, onda yığışıb gedəcəyik. Siz narahat olmayın, biz irəqlərə əsir düşməyəcəyik.

Şeyx Şərif dedi: Əgər belədirsə, qalmağınızın məsuliyyəti öz üzərinizədir.

Hamımız bir ağızdan dedik: Məgər bu günə qədər məsuliyyətimiz kimin üzərinə idi?

Şeyx dedi: Daha hər gün bir tələblə gəlməyin. Deməyin cəbhəyə gedirik. Olmaz deyiləndə sözə qulaq asın. Bütün işləriniz üçün icazə almalısınız. Əgər qəbul etsəz, sizin qalmağınıza razılıq veriləcək.

İndi doktora xahiş edirəm ki, icazə versin, klinikaya keçib işinizi davam etdirəsiniz. Qalxın, keçin içəri. İnşallah, düşməni evimizdən çıxarana qədər mən də sizinləyəm.

Məqsədimizə çatmışdıq. Sevincimizin həddi-hüdudu yox idi. Qalxıb klinikaya keçdik. Bəli, əl-ələ verməyimizin nəticəsi olmuşdu, bundan sonra da bir olmalı idik.

Həmin gündən Şeyx bizim üçün yeni iş nəzərdə tutdu. Silah dolu kisələri klinikaya gətirib, həyətin bir guşəsinə tökürdülər. Əksəri köhnə karabinlər idi. Biz yaralılara yardımdan, şəhərdə yaralı axtarışından sonra vaxt qalanda silahları təmizləməklə, qaydaya salmaqla məşğul

olurduq. Silah çatışmırdı, cəbhədə silahsız oğlanlarımız vardı. Biri yıxılan kimi silahını götürürdülər.

Əvvəlcə silahların necə qaydaya salınması barədə məlumat verdilər. Silahı sökür, sağlam hissələrini ayırır, lüləsini təmizləyir, yağlayırdıq. Təmiri mümkün olan xarab hissələri təmir edirdik. Xəzinələrin əzilən hissələrini ehtiyatla döyüb düzəldirdik.

Bəzən təmir zamanı səhvə yol verir, silahı əvvəlkindən də pis vəziyyətə salırdıq. Silah hazır olandan sonra xəzinələri patronla doldururduq ki, cəbhədə bu işə vaxt getməsin. Bu iş barmaqlarımızı yara etmişdi. Çünki xəzinəyə ötürmək üçün hər patronu baş barmaqla basmaq lazımdı.

Bəli, işlərimizdən biri silahları qaydaya salmaq idi. Gətirilən silahlar hazır olanda uşaqlar kisələrə yığıb aparırdılar. Silahlar qatışıq vəziyyətdə gətirilirdi. İş zamanı qızlarla söhbət edir, deyib-gülürdük. Qızlar bir-birlərindən ailələri haqqında soruşurdular. Söz vermişdik ki, müharibə qurtarandan sonra bir-birimizə baş çəkək, əlaqə saxlayaq.

Qızlardan yorulan olanda gedib diş həkiminin xəstə üçün kreslosunda dincəlirdi. Qızlar həkimin fırlanan kreslosunda oturub fırlanır, zarafatlaşırdılar. Oturan doktor roluna girir, deyirdi ki, doktor olmağın əcəb ləzzəti varmı?

Klinikada bizə bir neçə qız da əlavə oldu. Mehrəngiz Dəryanəvərd, Bilqeyis Məlikiyən abadanlıya oxşayırdı. Mehrəngiz axsasa da cəld və bacarıqlı idi. Bilqeyis isə sakit və işgüzar idi. O qarabuğdayı idi, gözüne iri eynək taxmışdı. Adətən susardı.

Səhər vaxtı yenidən işə başlamışdıq ki, səsgücləndirici işə düşdü. Maraqlı idi, görün nə xəbər var? Əlimi silib ayağa qalxdım. Klinikadan çıxdım. Məscidin qabağında pikapın üstünə çıxmış zabıt Şərifnəsəb ətrafındakı əsgərlərlə danışdı. Deyirdi ki, qərargaha gedib düşmənin əlinə keçməsin deyə silah-sursatı çıxarmaq lazımdır. Amma hərbiçilər qərargahın boşaldılmasını mühüm məsələ saydıqlarından yuxarıdan əmr olmasını gözləyirdilər. Kimi susur, kimi deyirdi ki, komandirimiz icazə verməlidir. Zabıt deyirdi ki, əmr gözləyirsinizsə, mən komandanlıq tərəfindən əmr verirəm, əməl edin.

Əslində bu iş zabitin gündəlik işi idi, mən kənardan seyr edirdim. Otuzdan yuxarı yaşı olan bu qarabuğdayı hərbiçi çox yorğun görünürdü. Ona qarşı hörmət yaradan qüruru vardı. Hər gün düzlən komandası verir, çıxış edirdi. İmam Xomeyniyə itaətə, müqavimətə çağırırdı.

Zabit əsgərlərin rədd cavabına səbrlə yanaşır, israr edirdi: Biz razı olmamalıyıq ki, çox ehtiyac duyduğumuz silah-sursat düşmənin əlinə keçsin.

Birdən bir qadın adamlardan ayrılıb zabitə yaxınlaşdı, səsgücləndiricini alıb dedi: Siz əsgərsiz. Bu gün üçün təlim keçmisiz. Təlim görməyənlər ön xətdə vuruşur. Belə bir şəraitdə komandiriniz yoxdur deyə oturub gözləmək istəyirsiniz? Əsgər torpağını, namusunu müdafiə etməlidir. İndi bu təhlükə yaranıb...

Amma qadının sözləri təsirsiz oldu. Əsgərləri əmrə tabe olmağa öyrətmişdilər, kim əmrdən çıxmışdysa, cəzalandırmışdılar. İndi onlar öyrəndiklərinin ziddinə getməli idi. Bir tərəfdən də yorğunluq güc gəlirdi.

Zabitə ürəyim yandı. Bir dəfə özüm də onu tənqid etmişdim. Əlinin şəhadətindən qabaq məscidin qabağında adamlar toplaşmışdı. Əsgərlər və camaat bir neçə zabiti əhatəyə almışdılar. Hiss olunurdu ki, ordu zabitidirlər. Biri Şərifnəsəb, o biri Əqaribpərəst idi. Əsgərlərin boş-boşuna avaralanmasından narahat idim. Yaxına gedib salam verdim, soruşdum ki, siz ordu zabitisiz? Şərifnəsəb təvazökarlıqla dedi ki, ordunun kiçik əsgərləriyik.

Dedim: Nə üçün əsgərlər ortada qalıb, bir şey fikirləşmirsiz? Silahdan başı çıxmayan uşaqlar cəbhədə döyüşür, təlim görmüş əsgərlər avaralanır. Nə üçün bu əsgərləri cəbhəyə göndərmirsiniz?

Zabitlər bir qədər tutuldular. Dedilər ki, əsgərlər ayrı-ayrı hissələrdən gəldiyinə hərəsi bir yerə tabedir.

Dedim: İndi vəziyyət fərqlidir. Adi vəziyyətdə siz deyəndi. İndi vahid dəstə təşkil olunmasını gözləməməliyik. Kişi olan, qeyrəti olan getsin döyüşə. Bu adamlara nə üçün pul xərclənib, nə üçün təlim keçilib? Bugünkü ağır vəziyyətdə ölkəyə fayda verməyən əsgər kimə lazımdır?

Əqaribpərəst dedi: Kaş hamı sizin kimi fikirləşəydi. Kaş könüllülərdə olan qeyrət ordudakılarda olaydı. Onda vəziyyətimiz bugünkü kimi olmazdı. Bacım, qəbul edin ki, zorla iş görmək olmaz.

İndi klinikanın qabağında dayanıb Şərifnəsəbin çarəsizliyinə baxırdım. Ürəyimdən keçirdi ki, irəli gedib bir iş görəm, amma bilirdim faydasızdır. Birdən şəhərdə işləmək üçün qalan qızların səsi eşidildi: Cənab zabit, biz hazırıq ki, gedib silah-sursatı daşıyaq.

Şərifnəsəbin gözləri doldu. Dedi: Siz qeyrətli bacılara təşəkkür edirəm. Ümid edirəm ki, sizə baxıb hamı qeyrətə gələ.

On-on iki qız pikapa mindi. Zabit maşının üstündən düşüb, başqa bir nəfərlə qabaqda əyləşdi. Əsgərlər gic vəziyyətdə qızlara baxırdılar. Çox istəyirdim mən də gedəm, amma silahları təcili təhvil vermək lazım idi.

Pikap yola düşdü. Camaatdan bir-neçə addım uzaqlaşmışdı ki, kuzovda əyləşən Əfsanə Qazizadə arxaya gedib, beldən yuxarı aşağı sallandı. Ayaqlarından tutmasaydılar, yerə düşəcəkdi. Əfsanə qalxmaq üçün güc vursa da, qalxa bilmirdi, qızlar gülürdülər. Kabini döyəcləyib maşını saxladılar. Əfsanəni qaldırdılar. Hadisəni seyr edən əsgərlər çox xəcalət çəkдилər. Maşına yaxınlaşıb dedilər ki, qızlar düşsün, biz gedirik.

Zabit maşından enib qızlardan xahiş etdi ki, düşsünlər. Qızlar razılaşırdılar. Əsgərlər maşına minib gedəndən sonra xeyli güldük. Qızlar çox yaxşı idilər. Mən əzadar olmasaydım, onlarla birlikdə çox xoş keçərdi. İndi isə yalnız dodaqlarım gülürdü, qəlbimdə tufan idi. Amma onların da hər birinin öz problemi vardı.

Əksər ailələr qızlarının şəhərdə qalmasına razı deyildilər. Hətta Xürrəmşəhrdən çıxan ailələr xəbərdarlıq etmişdilər ki, qızları şəhəri tərk etməsə özləri dalınca gələcək.

Hamıdan qabaq Rəna Nəccarı apardılar. İki-üç gün müqavimət göstərdi ki, getməsin. Sonra təslim oldu. Biləndə ki, dalınca gələcəklər, ağlayırdı, deyirdi ki, getmək istəmirəm. Biz onu başa salmağa çalışırıdıq ki, ailəyə qarşı çıxmaq olmaz.

Rəna gedəndə mən məsciddə olmamışdım. Eşidəndə ki, gedib, narahat oldum. Qızlara tapşırırmışdı ki, onun əvəzində mənimlə vidalaşsınlar.

İlahə Hicab da üç dəfə ailəsini dilə tutmuşdu ki, Xürrəmşəhrdə qalsın. Amma o da təslim olub getdi.

Dallarınca adam gələcəyini bilən qızlar əvvəlcədən xudahafizləşirdi. Bir-birimizə təsəlli verirdik ki, inşaallah, Xürrəmşəhr tezliklə qədimki vəziyyətinə qayıdacaq.

Səbbah Vətənxahın ailəsi də qızlarının qayıtmasını istəyirdilər. Cənnətabaddan Cümə məscidinə gələndə gördüm ki, Fuziye Vətənxah divara söykərib ağlayır. Fuziye, Şahnaz, Salehə Səbbahın bacıları idilər. Dördü də Xürrəmşəhrdə qalıb kömək edirdi. Həmin günlərdə bu qızlarla tanış olmuşdum. Mövləvi küçəsindəki evləri güclü atəş altında olduğundan Came məscidində yerləşmişdilər. Fuziye Vətənxahı məsciddə ağlayan halda görəndə əvvəl elə bildim ki, nəsə hadisə baş

verib. Səbəbini soruşdum, dedi dayım dalımızca gəlib. Dedim daha nə üçün ağlayırsan, yığış get.

Dedi: Özün qalmısan, get deyən yoxdur, rahatsan. Mənim yerimə olsaydın nə edərdin.

Dedim Səbbah ki buradadır, sən gedə bilərsən.

Dedi Səbbah özü üçün buradadır, mənim yerimə deyil ki.

Əlimi boynuna salıb dilə tutdum, məscidə tərəf getdik. Dedi dayımı görmək istəmirəm. Dedim axı onun günahı nədir? Dedi o gəlib dalımızca.

Səbbah demişdi ki, Bürucerdə yaşayan dayısının yük maşını var, dallarınca gələcək. Amma qızlar heç biri getmək istəmirdi. Qardaşları Əli keşikçi idi. Onlar qardaşlarını çox sevirdilər. Buna görə də Xürrəmşəhri tərk etmək istəmirdilər.

Məscidə çatanda dayısını görən Fuziye daha bərkdən ağlamağa başladı. Dayısı ilə salamlaşdım, dedim olmaz ki, Fuziye qalsın?

Dayısı əsəbləşdi: Fuziye qalsın, o qalsın, bu qalsın, bəs mən kimi aparım? Qızlarsız necə qayıdım analarının yanına?

Mən tez qayıtmalı idim. Fuziyeyə təsəlli verdim, dedim inşaallah tezliklə qayıdarsan.

Məsciddən çıxdım. Mən axşam məscidə qayıdanda Vətənxahın ailəsi getmişdi. Amma Səbbah və Salehə qalmışdı. Salehə keşikçi korpusu ilə həmkarlıq edirdi. Gedən qızlar barədə fikirdən ayrılanda gördüm ki, qızlar xatirələrini danışirlar. Gecə yarıya qədər çıraqla işığında silah təmizlədik.

Həmin gecə Behbəhandan dörd-beş nəfərlik həkim qrupu gəlmişdi. Səhər sübhədən silah götürüb ön xəttə getdilər. Behbəhandan bir farmasept (dərman hazırlayan) də gəlmişdi, klinikada qalırdı. Səadət adlı bu şəxs uzun, arıq bir adam idi. Qıvrım saçları, yaşıl gözləri vardı. Çox nizamlı adam idi, astadan danışdı. Özü ilə yataq paltarı da gətirmişdi. Onunla müqayisədə özümüzü kobud adam kimi görürdüm. Qızlar deyirdilər: İmkanlı ailədə böyüdüyü üçün belədir. Hələ çətinlik görməyib. Qoy partlayış səsi gəlsin, görərik nə edir. Xainləri tərifləyən ilk həkim qrupu baş götürüb qaçdı, görək bu da qaçaqamı?

Amma zaman keçdikcə doktor Səadət bizi təəccübləndirirdi. O qədər təvazökar idi ki, inanmaq olmurdu həkimdir. İşini bitirib bir otağa keçər, qapını arxadan bağlayardı. Dua və namaza məşğul olardı. O qədər eşqlə dua oxuyurdu ki, biz bayırda qulaqla asıb ağlayırıq. Onun mənəvi halı bizə təsir göstərirdi. Ağ Nəccardan qorxurduq, amma

onunla çox səmimi idik. Ona inanırdıq, bir böyük kimi görürdük. Əli torpağa tapşırılan gün günortadan sonra məni görüb dedi: Səhərdən yoxsan, Hüseyni bacı, haradasan?

Qəhərləndim, amma göz yaşlarımı saxlamağa çalışdım. Titrək səslə dedim: Ötən gün qardaşım Əli şəhid oldu, Cənnətabadda dəfndə idim. Gözləri doldu, başını aşağı saldı. Deyəndə ki, Əli də atam kimi məni tənha qoydu, Səadət göz yaşlarını saxlaya bilmədi. Üzünü tutub otağına keçdi.

Dedim: Doktor, mən gəlmişəm ki, mənə təsəlli verəsiniz, belə etməyin.

Dedi: Yox, Hüseyni bacı, mən bunu bacarmaram, sizin kimi dözümlü deyiləm.

Bunu deyib qapını bağladı. Amma qapının arxasından eşidirdim ki, ağlayır. Dayana bilmədim, klinikadan çıxdım.

On altıncı fəsil

Məncə, oktyabrın 6 ya 7-i idi. Klinikada məşğul idim. Gördüm Hüseyn ilə Leyla gəlib. Düzü qorxdum. Soruşdum ki, nəyə olub? Dedilər ki, Abdullah yaralanıb. Abdullahın qardaşından eşitmişdilər.

Narahat oldum. Soruşdum ki, harada, necə yaralanıb? Dedilər ki, ön xətdə olub, necəliyini bilmirik. Qardaşı da tam məlumatlı deyilmiş, hazırda harada olduğu bilinmirdi. Düzə bilmədim, dedim gedək dalınca.

Əvvəlcə Məsəddiq xəstəxanasına getdik. Körpü və valiliyə atılan bombalardan xəstəxanaya da pay düşmüşdü, ciddi xəsarət almışdı. Xəstəxanaya daxil olanda deyərdin ki, xarəbadır. İçəri daxil olub soruşdum ki, Abdullah adında yaralı gətirilib? Dedilər ki, burada əmin-amanlıq olmadığından yaralı qəbul etmirik. Bütün şöbələri gəzdik, tapa bilmədik. Taliqani xəstəxanasına getdik. Məsəddiq xəstəxanasından fərqli olaraq burada adam çox idi. Dedilər burada bu adda xəstə olub, Məşəhrə köçürülməsi tapşırılıb. Soruşdum ki, artıq köçürülüb? Dedilər ki, məlum deyil, köçürüləcək yaralıları Səhra xəstəxanasına aparmışdılar.

Bu vaxta qədər Səhra xəstəxanası barədə eşitməmişdim. Dedilər Şadqan tərəflərdə Darxovindədir. Artıq günorta keçmişdi. Hüseyn və Leyla dedim ki, daha gecdir, qalsın sabah səhərə.

Sabah səhər mən, Leyla, Hüseyn Eydi, Zöhrə Fərhadı və Zeynəb xanım Xürrəmşəhrdən çıxdıq. Maşın tapılmadı, yol maşınları ilə, piyada özümüzü Abadanın 12-ci dayanacağına çatdırdıq. Yolun qalan hissəsini bir hərbi maşınla getdik. Abdullaha görə çox narahat idim. Onu və Hüseyni qardaşım Əliyə bənzədirdim. Onlarla çox səmimi olmuşdum.

Yol uzun idi. Bu vaxta qədər heç birimiz Darxovinə gəlməmişdik. Hüseyn dedi ki, adından göründüyü kimi daşınan xəstəxanadır. Sürücü bizi Səhra xəstəxanasına gedən yolun başında saldı. Bir qədər irəlidlə konteynerlər sıralanmış, çadırlar qurulmuşdu. Dəmir sütunlu, brezent çəkilmiş salon uzaqdan görünürdü. Səhra xəstəxanasına 50 metr qalmış şlaqbaum qoymuşdular, gedib-gələnləri yoxlayırdılar. Biz çatanda

keşikçi yaxınlaşdı. Dedik ki, yaralı axtarıq. Dedi silah-sursat nəyiniz varsa təhvil verin, qayıdanda geri götürərsiniz.

Hüseynə karabin vardı, mənim cibimdə Əlinin cibindən tapılan iki qanlı patron. Təhvil verib, qəbz aldım. Mən gələndə karabinimi və qumbaralarımı ağa Fərruxiyə vermişdim.

Xəstəxana ərazisinə daxil olduq. Kontenerlər, çadırların ətrafında qum kisələrindən divarlar qaldırılmışdı. Çox axtarışdan sonra dedilər ki, Abdullah Məavi böyük salonda, 3-cü çarpayıdadır. Salona daxil olduq. İki sırada 50-60 çarpayı düzülmüşdü. Yaralıların əksəriyyətinin vəziyyəti yaxşı deyildi. Yanmış dərilərdən görünürdü ki, əksəri cənubludur. Aralarında qərargahın əsgərləri də vardı. Amma Abdullahı tapa bilmədik. Bayıra çıxıb tibb bacısından soruşduq ki, əminsiniz buradadır? Dedi bir də baxın. Dedim dostlarım da baxdılar, tapa bilmədik. Dedi indicə yanında olmuşam, mümkün deyil. Bizimlə birlikdə salona daxil oldu. Düz 3-cü çarpayının yanına getdik. Yaralını göstərib dedi ki, bu da sizin yaralı! Təəccübdən yerimizdə donub qaldım. İnsan necə arıqlayarmış! Başına o qədər tənzip bağlamışdılar ki, əmmaməyə bənzəyirdi. Başından çıxan şlanqlar başındakı qanaxmanın qanını boşaltmaq üçün idi. Gözləri açıq olsa da yalnız gözünün ağ görünürdü. Rəngi qaçmışdı, oksigen balonu ilə nəfəs alırdı. Qoluna sistem qoşulmuşdu.

Zeynəb xanım göz yaşını zorla saxlayaraq yaxına gedib, sarğının üstündən Abdullahın başını öpdü. Abdullahın vəziyyəti məni çox narahat etdi, gözlərim doldu. İstəyirdim xəlvətə çəkilib doyunca ağlayım. Abdullahın şuluqluqlarını xatırladım. Daim bizi güldürərdi. Leyla və mənim qeyrətimi çəkirdi. Cənnətabadın həyatına bir adam daxil olanda irəli gedib sorğu-suala tuturdu. Biz yaxında olanda deyirdi ki, siz gedin, mən buradayam. Çox arıq idi, qarnı belinə yapışmışdı. Ürəyimiz gəlmirdi ki, ona ağır iş tapşıraq. Amma özü görəndə ki, biz ağır iş görürük, yaxınlaşıb deyir, deyirdi ki, siz gedin. Həqiqətən Leyla və mənim üçün doğma qardaş kimi idi. Zeynəb xanıma anası kimi baxırdı, xüsusi hörmət göstərirdi.

Məktəb vurulanda, keşikçilər həlak olanda Abdullah üzülmüşdü. Deyirdi ki, Cənnətabad qurtardı, gedirəm cəbhəyə. Həsən və Xəlil adlı qardaşları ön xətdə idi. Qardaşları tapşırırmışdılar ki, hələ arxada ehtiyac var, ön xəttə gəlmə. Amma Abdullah məktəb vurulandan sonra cəbhəyə getdi...

Tibb bacısından soruşdum ki, vəziyyəti necədir? Dedi başına qəlpə dəyib, komaya düşüb. Ümid yoxdur. İndicə helikopterlər gəlib sağ qalacaqlarına ümid olan yaralıları apardılar Mahşəhrə. Amma bunlar qaldı növbəti dəfəyə. Nə vaxt gələcəyi də məlum deyil. Siz ailəsisiniz?

Dedim: Yox, Xürrəmşəhrdə bizimlə olub.

Qısaca tanışlığımızdan danışdım. Tibb bacısı dedi ki, daha burada qalmaq olmaz, əgər onu çox görmək istəsəz, gedin Mahşəhrdə gözləyin.

Xəstəxanadan çıxanda qəbzi verdik ki, silahı alağ, dedilər olmaz, gərək məsullardan birindən məktub gətirəsiniz. Səbəb də göstərmədilər. Olsun ki, yaşıımız az olduğı üçün şübhələnmışdilər.

Böyük çətinliklə Xürrəmşəhrə qayıtdıq. Yaxşı ki, Xürrəmşəhrin parlamentdə nümayəndəsi Yunis Məhəmmədi məsciddə idi. Ondan məktub aldıq. Səhəri gün Hüseynlə Darxovinə getdik. Artıq Abdullahın çarpayısı boş idi. Soruşduq haradadır, dedilər şəhid oldu.

Dünya başıma uçdu. Çox narahat oldum. Hüseyn dedi ki, şəhid olubsa cənazəsi haradadır? Cənazəsini verin, aparaq Xürrəmşəhrdə dəfn edək. Tibb bacısı ilə danışdığımız zaman yanımızdan bir həkim keçirdi. Ayaq saxlayıb, soruşdu ki, nə olub? Əhvalatı danışdım. Dedi Abdullah Məavini dünən Mahşəhrə göndərmişik. Dedim əminsiz? Dedi qoy siyahıya baxım. Baxıb dedi ki, bəli, göndərmişik. Elə bil yenidən həyata qayıtdım.

Həkim soruşdu ki, qardaşıdır? Dedim qardaşım kimidir. Doktora təşəkkür edib yola düşdük. Keşikçi karabini verdi, iki patronu qaytarmaq istəmədi. Çox yalvardım təsiri olmadı, axırda dedim ki, o patronlar qardaşımın qanına batıb, yadigardır. Ayağa qalxıb çadıra getdi, patronlarla qayıtdı. Patronları götürdüm, yola düşdük.

On yeddinci fəsil

Şeybaninin klinikasına köçəndən sonra iş olmayanda yemək bişirilən yerə gedirdim. Biş-düşü məscidin həyatından bankın həyatına köçürmüşdülər. Bank məsciddən çaya tərəf gedəndə Firdovsi küçəsinə çatmamış sol tərəfdə dar bir küçənin başında yerləşirdi. Şüşəbəndli bina idi. Küçəyə daxil olub, arxa qapıdan bankın böyük, yarısı üstüörtülü həyatına girirdik. Məsciddəki bütün xanımlar orada aşpazlıq edirdi. Xanım Purheydəri, xanım Fuladi, Yusifəlinin anası, Yunis Məhəmmədinin anası, Xosrov Nodustinin anası orada olardı.

Döyüşçülərə hədiyyə olunmuş, sahibi tərəfindən atılmış heyvanlar burada kəsilib bişirilərdi. Sahibi köçüb getmiş heyvanlar ac-susuz qalmışdı, ölüm təhlükəsi ilə üzbəüz idi. Fəqihlərə bu barədə sual verilmişdi. Cavab verilmişdi ki, heyvanlar cəbhədəkilər üçün istifadə olunsun, müharibə qurtarandan sonra pulu ya sahibinə çatdırılar, ya sahibi tərəfindən sədəqə verilər.

Burada gözəl, səmimi fəza vardı. Hamı həvəslə işləyirdi. Qazan başında salavat çəkir, zikir deyirdilər. Mənə qarşı da çox mehriban idilər. Xoş münasibətlə atam və Əlinin şəhadət ağrısını unutmurmağa çalışırdılar. Qadınlar arasında Xosrovun arıq və cəld anası mənə daha çox diqqət göstərirdi. Deyirdi ki, kaş Allah səni mənə vermiş olaydı. Mən də onu çox sevirdim. Mərifətli, agah qadın idi. Məsciddə olanda Xosrovun anası görürdü ki, əlimi bir şeyə vuranda ufuldayıram. Dərim quru olduğu üçün çatlayırdı. Paltarları səliqəyə salanda sapdan, düymədən bir şey ilişəndə çatlar qanayırdı. Göynəmə və qaşınma çox əziyyət verirdi. Xosrovun anası dedi ki, dərimə qoyun quyuğu sürtdüm.

Məscidlə qonşu küçədə, Səfa bazarı tərəfdə qoyun kəsib, cəmdəyini məscidə gətirirdilər. Qəssaba yaxınlaşıb quyruq istədim. Əl boyda kəsib bıçağın ucunda mənə uzatdı. Dedim bu çoxdur, az istəyirəm. İki barmaq qədər kəsib verdi. Klinikaya gəlib, pərdənin arxasında oturdum, biləkdən aşağı dərimi yağladım. Dərim yumşaldı. O vaxtdan Xosrovun anasını harada görsəydim təşəkkür edərdim.

Mətbəxin çöl işlərini adətən kişilər görürdü. Böyük qazanları əl arabalarına qoyub çaya aparır, kiçik qazanlarla su daşıyıb böyük qazanları doldururdular. Bir-neçə dəfə kişilərin susuz qayıtdığını

gördüm. Onlar su götürmək istədikləri zaman İraq təyyarələri sahili vurmağa başlamışdı. Onlar da qazanları atıb qaçmışdılar. Sonradan su qazanları aparmışdı. Əliboş qayıdan kişilərə adamın yazığı gəlirdi. Xəcalət çəkir, üzr istəyirdilər. Qadınlarsa deyindirilər ki, su bir yana qalsın, qazanları selə verdiniz.

Bir neçə dəfə su olmayanda qızlarla qazanları arabaya qoyub aparmışdıq çay qırağına. Çayın sahili çox ürəksızan vəziyyətdə idi. İraq təyyarələri gəmiləri, tankerləri vurub batırmışdı. Çay faciəli duruma gəlmişdi. Keçmiş yadıma salırdım. Sahil boyu səkidə iki sıra ağac əkilmişdi. Ağaclar o qədər qol-budaq atıb yaşıllaşmışdı ki, aralarından keçəndə sanki tuneldən keçirdin. Sudan keçən gəmilər fit verəndə bir daha hiss edirdin ki, liman şəhərindəsən. Suyun səviyyəsi qalxanda su bulaşq olurdu. Su quşları çoxalırdı. Balıqlara hücum edirdilər. Qamışlıqlar arasında dolaşan yaşıl çəyirtkələri çox sevirdim.

Səyyar alverçilər hava isti olduğundan axşam vaxtları sahilə gəlirdi. Sahildə oyuncaq, paltar, qəlyanaltı satırdı. Sahilə istirahətə gələnlər alış-veriş edərdi. Kimi qayıqda gəzər, kimi balıq tutardı. Bir az aralıda balıqçılar tor atıb gözləyirdilər. Xarici gəmilər yükünü boşaltmaq üçün limana yan alırdı. Gecənin qaranlığında bu mənzərə çox cazibəli idi. Suyun üzündən əks olunan işıqlar çayı daha da gözəlləşdirirdi. Adam bu mənzərələrin tamaşasından doymurdu.

Pillələrlə aşağı düşdüm. Bu hissədə qamış yox idi, rahat su götürmək olardı. Suda partlayış səbəbindən xeyli balıq və köpəkbalığı ölüsü sahilə toplanmışdı. Sudan üfunət qoxusu gəlirdi. Oğlanlar deyirdilər ki, bu yerdə iraqılı cəsədi də görüblər. Həmin gün suyun səviyyəsi aşağı olduğundan su nisbətən duru idi. Amma yenə su xoşagələn deyildi. Sanki suya torpaq və neft tökülmüşdü. Zir-zibil də çox idi. Bir qədər əvvəl suyun səthi qalxanda suda neftin qoxusu, tamı çox hiss olunurdu. Bu su içməyə, xörək bişirməyə yararsız idi. Bu səbəbdən qazanları kənara qoyar, suyun çökməsini gözləyər, üzündən qırılmış budaqları, yarpaqları yığardılar ki, yumaq üçün sudan istifadə etsinlər.

Beləcə xatirələrə qərq olduğum vaxt İraq təyyarələri peyda oldu. Sahil boyu atəş açdılar, suya bomba atdılar. Su təlatümə gəldi. Məcbur oldum ki, sahildə çirkabların arasında gizlənim. Təyyarələr gedəndən sonra sudan çıxdım. Başdan ayağa zir-zibil, yağ olmuşdum.

On səkkizinci fəsil

Hansı gün olduğunu unutmuşam, amma günortaya yaxın idi, saat 11 olardı. Yenicə gətirilmiş uzundəstə süpürgə ilə təmizlik işi görürdük. Dayım deyirdi ki, məscid Allahın evidir, çirkli olması hörmətsizlikdir. Şəbistanın xalçalarını yığışdırdıq, qutuların yerini dəyişdik, yeri süpürdük. Ərəb süpürgəsinə adət etdiyimizdən Məşhəd süpürgəsi ilə çətinlik çəkirdik. İş qurtarmamış ağa Misbah dedi ki, Hüseyni bacı, həyəətə gəl.

Süpürgəni yerə qoyub dalınca getdim. Ağa Misbah həyətdə bir kişi göstərdi. Dedi qızları da götür, bu kişi ilə get Kute-Şeyxə, orada iş var. Soruşdum ki, vacib işdir? Dedi vacibdir. Ağa Misbaha inandığımı üçün qızların dalınca getdim. Dedim iş dalınca getməliyik.

Cəld xalçaları sərib məsciddən çıxdıq. Məryəm Əmcədi həmişəki kimi pilləkənin yanında dayanmışdı və bizimlə gəlmək fikri yox idi. Əsrəf, Zöhrə, Səbbah, mən və bir abadanlı qız pikapa minib yola düşdük. Körpüdən keçdik, maşın bir fabrikin qabağında dayandı. Maşından düşüb içəri keçdik. Yumurta sexi idi. Əynində iş paltarı olan iki xanım bizə yaxınlaşdı. Soruşdular ki, köməyə gəlmisiz? Dedim: Dəqiq bilmirəm, amma dedilər ki, burada iş var.

Qadınlardan biri dedi ki, işçilərimizin çoxu gedib, xeyli yumurta yığılıb qalıb. Dedi ki, təcili qablaşdırılıb göndərilməsə xarab olacaq.

Uşaqlarla sexi bir dövrə vurduq. Rəflərdəki ağ fabrik toyuqlarının qabağına su və yem qoyulmuşdu. İkinci bir salonda da xeyli toyuq vardı. Biz yumurtaları karton qablara düzməli, sonra bu qabları qutulara yığmalı idik. Daha sonra qutuların ağzını yapışdırıb kənarda yerləşdirmək lazım idi. Toxumluq yumurtalar yemək üçün yumurtalarla qarışmışdı. Biz yumurtaları bir-bir götürüb işığa tutmalı, işıqlı və qabığı qalın olduqda qutulara yığmalı idik. İş arası buraya gəlməyimə peşman oldum. Məncə, uşaqlar da belə düşünürdü. Fəhlələrdən biri soruşdu ki, narazı ola-ola nə üçün işləyirsiniz? Deyirdilər ki, yumurtaları şəhərdəkilər, ya bu ətrafdakılara göndərəcəklər.

Günortadan sonra saat 3-də fəhlələr işi dayandırdılar, bizə dedilər ki, nahardır, əllərinizi yuyun.

Yerə palaz döşəyib, süfrəyə çörək, qaynanmış yumurta qoydular. Bu qədər yumurtaya baxandan sonra cənazə yuma yeri bətdən düşən uşaqları xatırlamışdım, yumurta yeyəcək halda deyildim. Uşaqlar yumurta soyur, məni də dəvət edirdilər. Amma nə üçün yemədiyimi demək istəmirdim. Deyirdilər ki, neçə gündür pendir-çörək yeyirsən, gəl yumurta ye, cana gəl. Dedim yox və çölə çıxdım.

Həyətdə bağçada xeyli gül-çiçək vardı. Şəhpəsənd kollarını görəndə anamı xatırladım. Atam hər isfənd ayı bağçada neçə növ gül, xüsusilə şəhpəsənd əkərdi. Bayramda nəstərən, şəbbu, məymun çiçəklərinin ətri həyəti bürüyərdi. Atam bütün kolları çıxarar, təkcə şəhpəsəndi saxlayardı. Atamdan soruşanda ki, nə üçün çiçəkləri çıxarırsan, deyirdi ki, yerində pomidor, bamiyə, paxla əkəcəm.

Soruşurdum ki, bəs nə üçün şəhpəsəndi çıxarmırsan, anamın adı Şəhpəsənd olduğu üçün?

Gülümsünüb deyirdi: Şəhpəsənd tədricən böyüyəcək, o birilər isə istidə yanacaq. Həyətdə gəzişib, buradakı sakitlik barədə düşündüm. Şükür ki, topxana səsi buralara gəlib çatmamışdı. Amma ucan binalardan aydın olurdu ki, bu yerlərə də bomba, raket düşüb.

Uşaqlar çağırdılar, xəyalından ayrılıb iş başına qayıtdım. Saat beşdə sex bağlandı. Bizi gətirən maşın geri qayıtdı. Dedilər sabaha da hazır olun, maşın gələcək.

Sabah getmək fikrim yox idi, amma bu barədə kiməsə nəşə demədim. Düşündüm ki, burada bu qədər iş qala-qala yumurta yığmağa getməyə ehtiyac yoxdur.

İbrahiminin telefonu ilə Cənnətabada zəng vurdum, soruşdum ki, kimsə oraya yemək aparıb? Dedilər yox.

Bir neçə konserv və çörək götürüb yola düşdüm. İstəmirdim Leyla yemək aparmağa gəlsin. Ona görə də özüm maraqlanırdım, aparan olmasaydı özüm aparırdım. Bəzən aşpaz xanımlar Cənnətabad üçün yemək saxlamağı unudurdular. Belə vaxtlarda əlimə düşən şeylərdən aparırdım. Daha çox pendir-çörək yeyildiyindən Leyla da yorulmuşdu. Deyirdi ki, pendir-çörək yeməkdən kütləşmişəm, başqa şey yoxdur?

Konserv görəndə sevinirdi. Haqqı vardı, axı Cənnətabada gələndə qədər kök qız idi, özünə korluq vermirdi. Evdə yemək gec hazır olanda dərhal bir şey düzəldib yeyirdi. İndi iş ağır ikən yemək olmaması gücdən salırdı. Leyla xüsusilə üzdən çox arıqlamışdı. Gözlərinin ətrafında qara dairə yaranmışdı. Onun ruhiyyəsinə görə narahat idim. Daim düşünürdüm ki, görəsən Cənnətabadda bu gün hansı səhnə ilə

qarşılaşıb. Atam və Əli şəhadətə çatandan sonra özümü Leylaya bacı yox, ana kimi hiss edirdim.

Leyla daxilindəki təlatümdən, ətrafdakı səhnələrin yaratdığı böhrandan danışmırdı. Bir dəfə atamın məzarı üstə dedi: Bəzi cənazələr o qədər dağılıb ki, adam dəhşətə gəlir. Baxanda qorxuram...

Bilmirdim Leylaya nə deyim. Təkcə onu deyə bildim ki, daha buraya gəlmə, gəl klinikaya. Dedi yox. Dedim heç olmasa gecələr klinikada qal. Dedi Zeynəb xanımla rahatam, klinikadakı qızlarla dəruxaram.

Leyla ruhi gərginliyə dözsə də, arabir boğaza yığılır, cənazə götürməkdən imtina edirdi. Deyirdi səhərdən axşama qədər nə qədər cənazə yumaq, kəfənləmək olar! Deyirdim ki, axı özün istəmisən, kimsə səni məcbur etməyib. Deyirdi çətindir, yoruluram.

Çarəmiş yox idi, işləməli idik. Əgər biz dayansaydıq, cənazələr yerdə qalardı. Mən özüm nə qədər cəld, təlaşlı olsam da, arabir yorulur, işdən bezirdim. Tabut daşıyarkən bir az sürətlə gedəndə Leyla deyirdi ki, nə qaçaqaçdır, asta get. Bəzən zarafata deyirdim ki, Leyla, mən qaçmıram, bu şəhid məni aparır, cənnətə tələsir!

On doqquzuncu fəsil

Təqribən on dördüncü, on beşinci gündən sonra günorta harada olsaydım, özümü mətbəxə çatdırırdım.

Ön cəbhəyə getmək üçün bu ən yaxşı yol idi. Bir neçə dəfə Ağə Nəccardan dava-dərman istəyəndə gülüb demişdi ki, könlünə doktorluq düşüb?

Gülümsəyərək dedim ki, mənim heç bir iddiam yoxdur.

Bundan sonra Ağə Nəccar özü bir qədər dava-dərman kənara qoyub dedi ki, cəbhəyə gedən olsa, bunları aparsın.

Zaman keçdikcə cəbhədə tibbi xidmətə olan ehtiyacın zəruriliyini daha çox dərk edirdim. Əvvəllər eşitmişdim ki, ön xətdə kiçik yaralardan qanaxmaya görə ölənlər çoxdur. Amma cəbhədəkilərdən biri oradakı vəziyyətdən danışandan sonra daha dözə bilmədim. Deyirdi ki, döyüşçülərdən birinin qarnına qəlpə dəyib, bağırsaqları bayıra çıxıb. Əli ilə bağırsaqlarını geri qaytarıb arxaya dönüb. Amma bir neçə addım atandan sonra şəhadətə çatıb.

Bir gün ilk yardım paketlərindən götürüb klinikadan çıxdım. Ön xəttə yemək aparan pikapın yanına gəldim, sakitcə maşına mindim. Dedilər hara gedirsən? Dedim cəbhədə yemək paylamağa. Dedilər düş aşağı, biz bu işi görürük, qadına ehtiyac yoxdur. Bu qruplar daim təzələnirdi. Hər dəfə cəbhəyə getmək üçün onlara yalvarmalı olurdum. Deyirdim mən tibb bacısıyam, yaralılara köməyə gedirəm.

Dava-dərman yığılmış torbanı yuxarı qaldırıb göstərdim, sonra maşına qalxdım. Maşın yola düşdü. Qazanların yanında oturmuşdum. Külək qazanın ağzındakı sinini tərpətdi, gördüm ki, yemək lobyalı qiymədir. Sinini yerinə qoyub əlimlə tutdum. Sürücü Çehelmetri küçəsindən sallaqxanaya tərəf hərəkət etdi. Çasibi açıq bazarının başından keçəndə ayağa qalxıb Nadəli dayımın iki-üç ay qabaq icarə etdiyi evə tərəf baxdım. Qəşəng ev idi. Əziyyətlə təmizləmişdik. Kaş dayım qapıda dayanmış olaydı. İki həftədən çox idi ki, onlardan xəbərsiz idim. Yenə oturdum. Sallaqxananın kənarı ilə axsaya-axsaya bir kişi gəldi. Oğlanlar kabini döydülər, sürücü maşını saxladı. Oğlanlar həmin adama yemək vermək istəyirdilər. Gördüm ki, ayağı

yaralıdı. Dedim bizimlə gəl, yeməyi paylayıb geri qayıdanda ayağımı sarıyaram.

Razılaşdı, maşına mindi. Hərəkət etdik. İrəli getdikcə küçələr boşalır, partlayışlar artırdı. Sürücü maşının sürətini artırır, azaldırdı. Qazan yellənirdi, yağ bayıra çıxırdı. Bir əlimlə kuzovdan, o biri əlimlə qazandan tutmuşdum. Bombanın eniş fiti eşidiləndə əylirdim. Maşın sürətini azaltdı, başımı qaldırdım.

Yolun kənarındakı çadırın kənarında silahlılar işarə ilə sürücünü çağırırdı. Sürücü arxa ötürmədə hərəkət edib onlara yaxınlaşdı. Çadırdan çıxan döyüşçülər məni görən kimi səs-küy saldılar. Dedilər bura qadın yeri deyil, hər addımda irəqlilərlə rastlaşa bilərsiniz. Əlində ratsiya olan adam görünür ki, komandır idi. Dedi daha irəli getmək olmaz, təhlükəlidir. Oğlanlar dedilər ki, biz yemək gətirmişik, nə edək? Dedi: Qoyun qalsın burada, geri gələnlərə verərik. Qayıdın və deyin ki, döyüşçülər yorğundur, əvəz etmək lazımdır.

Soruşdum ki, ön xətdəkilər çox uzaqdır? Bilmək istəyirdim ki, özümüzü onlara çatdırma bilmərik? Dedilər ki, yox. Soruşdum ki, bəs onlar necə irəli gedib? Dedilər ki, hər yer irəqlidir, onlar çətinliklə irəli gedib. Uşaqlar qazanları düşürənə qədər mən maşındakı yaralının ayağını sarıdım. Sürücü dedi ki, Dəmir yolu dairəsinə gedək. Kişi dedi ki, Sallaqxana tərəfdən getməyin, yoxsa əsir düşəcəksiz. Dedi olsun ki, tanklar maşınızı vurub külünü göyə sovura. Maşın hərəkət edəndə yaralı oğlan dedi ki, mən qalmaq istəyirəm və maşından düşdü. Xəbərdarlıq etdim ki, ayağına ağırlıq düşsə yenidən qanaxma olacaq. Dedi hələ ki yaxşıdır, lazım olanda xəstəxanaya gedərəm.

Sürücü kişinin göstərdiyi yolla gətirdi. Çehelmetri küçəsində, Nəqdi küçəsinin başında dayandı ki, vəziyyətlə tanış olsun. Xəbərdarlıq edildiyi üçün çox ehtiyatlı idi. Mənə dedi ki, bacı, sən düş, burdan sonra təhlükəlidir. Dedim axıra qədər gedəcəyəm, təhlükə hamı üçündür, təkcə mənə aid deyil ki. Maşın Nəqdi küçəsindən Şəhram küçəsinə tərəf hərəkət edirdi. Şəhram küçəsi stadionun arxasında idi. Sonra sürücü yolunu dəyişib Dəmir yolu meydanına üz tutdu. Atəş səsləri yaxınlaşırdı. Yolda döyüş maşını, cip, yanğınsöndürən görünürdü. Cipə minən döyüşçülərdən soruşduq ki, yemək istəmirsiniz? Dedilər istəyirik və öz dəmir qablarını çıxarıb bizə uzatdılar. Qablarına xörək töküüb, adambaşına çörək qoyduq. Mühəndis Behrizinin evinin yanından keçdik. Yaralı aparmaq üçün bir neçə dəfə buraya gəlmişdik. Bəzi evlərə top mərmisi dəymiş, ev uçmuşdu. Yolun kənarında ağaclar

da yanıbmışdı. O xoş günləri xatırladım. Maddi çətinlik olsa da, qəlbimiz şad idi.

Dəmir yolu dairəsinə çatanda güllə səsləri, partlayışlar şiddətləndi. Sürücü İbn Sina məktəbinin qarşısında maşını saxladı. Maşından düşdük, əsgərləri axtarmağa başladıq. Ətrafa müəmmalı sükut hakim olmuşdu. Nə qədər qulaq verdiksə, partlayış səmindən başqa səs eşitmədik.

Döyüşçülərimizdən əsər-ələmət yox idi. Nəsə təhlükəli bir fəza idi. Kimsə pusquda ola bilərdi. Uşaqlar dedilər ki, bir-birimizdən ayrılmayaq və ayaqlarımızın səsi eşidilməsin. Məni ortaya salmışdılar. Heç birimizdə silah yox idi. Karabini də özümə götürməmişdim. Əlimi çadranın altında cibimə aparıb qumbaraları yoxladım. Bütün vücudumu həyəcan bürümüşdü. Düşünürdüm ki, indicə tələyə düşəcəyik. Ölumdən qorxmurdum, atam və Əliyə qovuşmaq həsrətində idim. Amma əsir düşmək istəmirdim. Qumbaralardan birini çıxarıb əlimdə hazır tutdum. Şeyx Şərif deyirdi ki, heç bir halda intihar etmək olmaz. Düşməni məhv etməyi nəzərdə tut və düşmənlə birlikdə özün də ölsən eybi yoxdur.

Anamı və uşaqları düşündüm. Mən əsir düşsəydim onlara çox ağır olardı. Anam dəli olardı. Buna yol verməməli idim. Sonra fikirləşdim ki, bir qumbara ilə həm düşməni, həm özümü məhv edə bilərəm? Demək iki qumbaradan istifadə etməli idim. Birinin zəminini dişimlə çəkib ataram, sonra o birinin zəminini çəkərəm. Daxilimdə sual yarandı ki, buna cürətin çatır? Camaatdan eşitmişdim ki, səddamçılar ərəblərə də rəhm etmir, hətta namusa toxunurlar. Əsarət barədə düşündüm və qəti qərara gəldim ki, əsir düşməmək üçün zəmini çəkməliyəm.

Çətin qərar idi. Özümə təsəlli verirdim. Kim bilir belə bir şərait yaranacaq. Nəyə lazım idi ki, bu düşüncələrlə əsəblərimi korlayım. Evlərin hündür divarları küçəni qaranlıq etmişdi. Ətrafımızı nəzərdən keçirdik. Bir işarəyə bənd idik. Birdən qarşıdakı evdən bir oğlan çıxıb qaçdı. Elə həmin an da divara qumbara dəydi. Qumbaranın dalğası məni kənara atdı. Cəld qalxmaq istədim. Gözlərim yaxşı görmürdü. Qulağımda küləyin səsi vıyıldaırdı. Başım çox ağırlaşmışdı. Əllərim əsirdi. Sanki öz ixtiyarımda deyildilər. Bir neçə dəqiqə həmin vəziyyətdə qaldım. Kişilər soruşurdular ki, sağsan? Dedim ki, ağırlaşmışam, gicəm. Dedilər ki, qorxma, dalğa tutub.

Özümə gəlib ayağa qalxanda bir yaralı gördüm. Evdən çıxıb qaçan oğlan idi. Yaxınlaşmaq istəyəndə ayağım ayağıma dolaşdı. Oğlanlardan

birinin vəziyyəti məndən də pis idi, ayağa qalxa bilmirdi. Birdən ağzından köpük gəldi, gözləri bərəldi. Çox qorxdum. Sürücü və yanındakı kişi qoluna girib divarın dibinə gətirdilər. Danışmır, hətta tərpənmirdi.

O biri yaralının yanına getdim. Divarın bir hissəsi uçub küçəyə tökülmüşdü. Yaralının boynundan qan fəvvarə vururdu. Dəhşətə gəlmişdim. Əlimi irəli aparıb yaranın iki tərəfini tapmaq, yaxınlaşdırmaq istədim. Əlim qana batsa da, bir iş görə bilmədim. Yara bir neçə yerdən açılmışdı, sıxanda yaralı zarıyırdı. Qışqırdım ki, tibbi paketi gətirin.

Sürücü qaçıb paketi gətirdi. Yod istədim. Yodu yaranın üstünə töküb tənzif istədim. Bir əlimlə yaranı sıxıb, o biri əlimlə üstünə tənzif qoydum. Gic olmuşdum, sürətlə işləyə bilmirdim. Qorxurdum ki, yaralı keçinə. Sürücü yaralının başını qaldırdı ki, mən boynunu sarıya bilim. Artıq tənzif qana batmışdı. Üstündən bir neçə qat da qoydum. Gözləri yarıaçıq qalmış oğlan naməlum nöqtəyə baxırdı. Yaşıl rəngdə gödəkçəsi al qan idi. Paqonlarından görünürdü ki, zabitdir. Gödəkçəsini çıxardım ki, rahat nəfəs alsın.

Atəş səsləri yaxınlaşırdı. Hərbçilərdən biri yaralını qaldırıb çiyinə aldı. Dedim ki, bu vəziyyətdə nəfəsi təngiyər.

Bir neçə hərbçi də yaxınlaşdı. Köməkləşib yaralını pikapa apardılar. Kantuziya almış oğlanı da divarın dibindən qaldırıb maşına mindirdilər. Qazanları yerə qoyub tapşırdılar ki, özünüz paylayın.

Yaralını yerə uzadıb, o biri oğlanı arxada oturtular. Mən də lap ağız tərəfdə oturub, ayaqlarımı aşağı salladım. Maşın yerindən tərpənməmiş pikapla qazan apararlar arasına bir qumbara düşdü. Yer in yarılmasının, qəlpələrin səpələnməsinin səsinə eşitdim. Dedim indicə qəlpə başımı aparacaq və başım üstündən uçan qəlpə asfalta dəydi. Əl boyda qəlpə idi. Bizimlə geri qayıtmalı olan hərbçi mənə dedi ki, orada oturma, yıxılırsan, gəl yerimizi dəyişək. Yerimizi dəyişdik, yaralının kənarında əyləşdim. Sürücü qazı basdı, maşın sürətlə hərəkət etdi. Sağımızda-solumuzda qumbaralar partlayırdı. Maşın çala-çökəyə düşür, qalxıb-yatırdı. Boynu yaralı oğlanın qanaxması azalsa da, vəziyyəti pisləşmişdi. Allaha yalvarırdım ki, kuzova dəyən qəlpələr təkərlərə dəyməsin. Kontuziyalı oğlan birdən əsməyə başladı. Gözlərinin ağ hissəsi genişləndi. Hiss olunurdu ki, bir neçə gün heç nə yeməyib. Çox zəifləmişdi. Orları batmışdı, üzünün sümükləri çıxmışdı. Zahirindən belə görünürdü ki, limanda fəhlə imiş. Pikapın arxasındakı iki nəfər

onun yanında əyləşib titrəməsin deyə möhkəm tutdular. Ağzından köpük gəldi, rəngi saraldı. Sürücü əvvəlki yolla qayıdırdı.

Atəş altından çıxandan sonra maşın Çehelmetri küçəsində dayandı. Sürücü pəncərədən başını çıxarıb soruşdu ki, bacı, haraya gedirik? Dedim: Taliqani xəstəxanasına. Yaralının vəziyyəti ağırdır, Şeybaninin klinikasında bir iş görə bilmərik.

Soruşdu ki, oraya qədər sağ qalar? Dedim Allaha təvəkkül.

Maşın sürətlə hərəkət edib qısa vaxtda xəstəxanaya çatdı. Maşın arxasını qapıya verənə qədər xərəkli tibb işçiləri özlərini yetirdilər. Onu tələsik cərrahiyyə otağına apardılar. Sonra kontuziyalı oğlanı düşürdülər. Çox sakit dayanmışdı. Nə deyirdilərsə, qulaq asırdı. Onu da təcili yardım bölməsinə apardılar.

Sürücü məni Xürrəmşəhrə qaytardı. Məscidin qabağında düşdüm. Özümü pis hiss etsəm də məscidin qarşısında qarışıqlıq olduğunu anladım. Sanki tufan qopmuş, hər şeyi bir-birinə vurmuşdu. Daim izdihamlı olan məscid küçəsində sakitlik idi. Həmişəki səs-küydən xəbər yox idi. Elə bildim buraya bomba düşüb, ona görə hamı sakitdir. Məsciddən çıxan adamdan soruşdum ki, nə baş verib? Dedi bir nəfəri edam etdilər.

Edam sözünü eşidəndə bədənim silkələndi. Bir dəfə inqilabdan qabaq atam qəzet almışdı, yazılmışdı ki, bir neçə nəfər edam olunub. Atam qəzəblənmişdi ki, şah özü cinayətkardır, azad insanları edam edir. O zaman atam qəm-qüssədən neçə gün yediyini-içdiyini bilmədi. İndi də təxribatçılar yadıma düşdü. Soruşdum ki, kimi edam ediblər? Dedi: Bir adam ölülərin ciblərini soyurmuş. Məhkəmədə hər şeyi etiraf etdi. Nə üçün belə bir iş gördüyünü ondan soruşduqda isə özünü müdafiə etmək üçün heç bir səbəb söyləmədi. Cənab Xalxali onu fəsad törədən (muftsidu fil-ərz) hökmü ilə edam etdi.

Məsciddən çıxan şəxs Fəxr Razi küçəsinin başında bir ağac göstərib dedi ki, o ağaca bağlayıb güllələdilər. Güllələr ağacı dəşik-dəşik etmişdi. Budaqlar sınımışdı, yarpaqlar tökülmüşdü. Yer qan idi. Çox pis oldum.

Məscidə qayıtdım. Fikir içində idim. Necə olur ki, hər an ölə biləcək bir adam belə çirkin işlərə əl atır? Amma insanın edam olunmasından, güllələnməsindən heç xoşum gəlmirdi.

Edam xəbərindən sonra əsəblərim sakitləşdi, cəbhədəki vəziyyəti xəbər vermək üçün İbrahiminin yanına getdim. İbrahimi dedi ki, yenə mənə deyirsən? Dedim bəs kimə deyim? Dedi: Məsullara, komandirlərə

demək lazımdır. Onlar əmr verib, vəziyyəti dəyişə bilər. Mənim işim telefona cavab verib əlaqə yaratmaqdır.

Dedim komandirləri harada tapa bilərəm, yerlərini de, gedim. Hərbi qərargaha getmək istəyirdim. Dedi olmaz. Dedim olmayan iş yoxdur.

Əvvəllərdə olduğu kimi İbrahimini yormuşdum. Nəhayət, məni çağırıb dedi ki, bu komandirlər günortadan sonra qərargaha gedəcək, gəl sözünü de. Sonra məni maşının yanında dayanan hərbiçilərə təqdim etdi, dedi ki, Hüseyni bacıdır.

Yeddi-səkkiz gənc arasında biri komandirə bənzəyirdi. O birilərin geyimləri adi idi. Həmin şəxs soruşdu ki, qərargaha nə üçün getmək istəyirsən? Dedim vəziyyəti danışmaq istəyirəm. Dedi sənə, qərargah vəziyyətdən xəbərsizdir? Dedim qoy bilsinlər, bəlkə mənim deyəcəklərimin də faydası oldu.

Əlindəki kağızı dümürləyib, dedi bəli, ola bilər ki, bacıların narahatlığını görüb bir addım atalar. Sevindim, dedim sizi harada görə bilərəm?

Dedi tələsmə, o qədər də asan deyil. Düşünmə ki, sənin sözlərindən sonra müharibədə dəyişiklik olacaq, orada oturanlara söz çatdırmaq çətindir.

Dedim sizinlə razıyam, amma sözlərimi deməliyəm. Olsun ki, təkidlərimiz bir iş gördü, addım atıldı. Hamı gözləyir ki, yuxarıdan göstəriş gəlsin...

Dedi: Mən deyirəm olmaz, sən israr göstərirsən. Bir qədər mübahisədən sonra əsəbləşdi, dedi get, öz gözünlə gör! Ünvanı istədim. Dedi olmaz, məgər xalan evidir. Dedi bu gün günortadan sonra ya sabah özü gəlib aparacaq.

Dedim ki, mən buralardayam, əgər olmasam ağa İbrahimi bilir. Sağollaşib məscidə daxil oldum. Görəsən nə vaxt gələcəklər. Bu gün, yoxsa sabah? Bəni Sədr Xürrəmşəhrə gələndə də çox çalışdım ki, onu görə bilim.

Taliqani xəstəxanasına yaralı gətirilməsi qadağan edilsə də, bura yaralı ilə dolu idi. Yer çatmırdı, tibbi personal çatmırdı, dava-dərman çatmırdı. Amma yenə yaralıları buraya daşıyırdılar. Bu barədə bir məsulla danışmaq istəyirdim. Kimsə yaralılar və şəhidlərin məsuliyyətini qəbul etməli idi.

Həmin gün axşama qədər məscidin ətrafında fırlandım, gözlədim ki, dalımca maşın gələcək. Düşünürdüm ki, gecəyə düşsə tanımadığım adamlarla tək gedə bilmərəm, gərək qızlardan da birini götürüm. Zöhrə

Fərhadıya dedim ki, mənimlə gedərsən? Soruşdu ki, hara? Dedim cavab ver, gedərsən ya yox? Dedi gedərəm, amma bilim ki, hara. Dedim ki, hərbi qərargaha getmək istəyirəm, amma kimsə bilməməlidir. Qulağın zəngdə olsun, dalımızca gəlməlidirlər.

Çox keçmədi xəbər gəldi ki, maşın gözləyir. Sürücünün yanında oturan oğlan yavaşca dedi ki, yalnız siz gedə bilərsiz. Dedim yaxşı, Zöhrə qərargaha getməz.

Maşına mindim, yola düşdük. Bir neçə yerdə dayandılar ki, hər birimizin adı yazılmış əmr alsınlar. Zöhrə ilə mən və üç oğlanın adı vardı əmrdə. Oğlanlar rəmlə, işarə ilə danışdılar. Başa düşdüm ki, bu adamlar müharibədən açıq danışan adamlar deyil. Söhbətlərindən belə başa düşdüm ki, korpusun ettelaat (kəşfiyyat) dəstəsindəndirlər.

Biz Zöhrə ilə söhbət edə-edə onlara da qulaq asırdıq ki, cəbhədəki vəziyyətdən xəbərdar olaq. Zöhrə dedi qərargahda danışmağa utanmayacaqsan? Nə danışacaqsan? Özümə sual verdim ki, həqiqətən nə danışacam? Sözə necə başlayacam? Axı oradakıların hamısı ordu böyükləridir. Kaş aralarında bir nəfər tanış olaydı ki, rahat danışa biləydim.

Körpüdən keçdik. Maşın Behruz ya Arya küçələrindən birində hərbi əraziyə daxil oldu. Məncə, dəniz qüvvələrinə məxsus bina idi. Maşından düşüb binaya daxil olduq. Koridor boyu otaqların qapısına tablolar vurulmuşdu. Qrup başçısı bir otağın qapısında dayanıb, dedi ki, burada gözləyin. Özü otağa daxil oldu. Əmr vərəqlərini göstərirdi. Çölə çıxıb məndən soruşdu ki, Zəhra Hüseyni sənən? Dedim şəxsiyyət vəsiqəsində adım Zöhrədir, amma Zəhra deyirlər. Dedi ardımca gəl, otağa girdik. Stolun arxasında oturanlar bir də ad-familimi soruşdular. Dedilər bayırda gözləyin. Çölə çıxdım.

Zöhrənin yanında əyləşdim. Çox pis vəziyyətdə idim. Narahat və səliqəsiz! Çölə çıxıb xəlvət bir guşədə üst-başımı, çadramı çırpıdım. Koridora qayıtdım. Hərbçilər sağa-sola hərəkətdə idilər. Otaqlarda müharibədən danışılırdı. Əgər müharibə barədə fikirləşən varda, nə üçün cəbhədə vəziyyət belə idi? Görəsən hərbi qərargah otağı necə olur? Ortada böyük miz olur? Böyük generallar mizin üstündəki xəritələrə baxıb müzakirə aparırlar? Zaman keçdikcə həyəcanım güclənirdi. Çox qınanmışdım ki, gəlib nə demək istəyirsən? İndi qorxurdum ki, əhəmiyyət verən olmaya, əliboş dönəm. O qədər narahat idim ki, əvvəlcədən hazırladığım sözləri də unutmuşdum.

Allaha yalvarırdım ki, məni tək buraxmasın, kömək olsun. Uşaqlar cəbhədə silahsız, qidasız, köməksiz vuruşurdular. Kaş bütün bunları deyə biləydim. Bir saata yaxın gözləyəndən sonra qapı açıldı, əsgər məni içəri dəvət etdi.

Ayağa qalxdım. Qəlbim əsirdi. Zöhrəyə dedim ki, məni burada gözlə. Zöhrə dedi danış ki, silah yoxdur, kömək yoxdur, şəhidlər yerdə qalıb.

Daxil olduğum otaqda ikinci bir qapıdan qərargah otağına daxil olduq. Otaq mən təsəvvür etdiyim kimi deyildi. Hər yer xəritə idi. Mənim gəlişimdən xəbər tutan olmadı. Hərə bir tərəfdə məşğul idi. Kimi ratsiyada eşitdiklərini yazır, kimi söhbət edirdi. Əksəri cavan idi. Cəmi bir yaşlı adam vardı. Məncə, o polkovnik Rəzəvi idi. Xəstəhal idi, rəngi qaçmışdı, bədəni titrəyirdi. Bu gərgin vəziyyətdə bir söz deməyə utansam da, fürsəti əldən çıxarmamalı idim. Salam verdim. Məncə, onların diqqətini cəlb edən qadın səsi oldu. Yaşlı zabıt salamımı alıb, dedi buyur qızım.

Ayaqqabılarımı çıxarıb, maketin üstünə çıxdım. Polkovnik soruşdu ki, nə lazımdır? Onun qızım deməsindən ürəkləndim. Dedim gəlmişəm ki... Qəhərləndim, sözümü davam etdirə bilmədim. Bu dəfə sükutum ətrafdakıların diqqətini cəlb etdi. Danışmağa başladım: Mən Xürrəmsəhrin vəziyyətindən danışmaq üçün gəlmişəm. Şəhərdə camaatın, cəbhədə döyüşçülərin vəziyyəti ağırdır. Evlər uçulub-dağılıb, camaat didərgindir. Cəbhədə silah, canlı qüvvə çatmır. Karabinlə tanka qarşı dayanmaq olar?

Polkovnik soruşdu ki, nə bilirsən cəbhədə vəziyyət necədir? Dedim ki, mən cəbhəyə yemək aparıram, yaralıların yarasını sarıyıram. Atam mənə cəbhədən danışıb.

Atam deyən kimi kövrəldim və ağlamağa başladım. Ağlaya-ağlaya sözümə davam etdim: Atam hərbiçi idi. Cəmi beş gün döyüşdü və şəhadətə çatdı. Qardaşım da iki gün döyüşüb şəhid olub.

Çadramı qoltuğuma yığıb əllərimi irəli uzatdım və dedim: Atamı da, qardaşımı da bu əllərimlə dəfn etmişəm. Şəhidlərin dəfnində, yaralıların müalicəsində iştirak edirəm. Amma bunu da görürəm ki, əsgərlər küçələrdə avaralanır. Nə üçün onları nizama salan yoxdur? Nə üçün döyüşə göndərilirlər? Onlarla söhbət etmişəm. Deyirlər ki, cəbhədən qaçan komandirlər var, biz nə üçün döyüşək! Biz bilirik ki, bu gün prezident deyilən adam xaindir. Bəni Sədr, onun ətrafındakıların

çoxu xaindir. Siz ki komandirsınız, nə üçün bir iş görmürsüz. Axı bizim əlimizdən bir iş gəlmir!

Arabir başımı qaldırırdım ki, görüm dinləyən var, ya yox? Görürdüm əksəriyyət diqqətlə qulaq asıb, təəssüf əvəzi başını yelləyir. Bəziləri yerində donub qalmışdı. Gözü yaşla dolanlar vardı. Bəziləri öz aralarında pıçıldaşırdılar. Gördüklərim qəlbimə güc verirdi.

Xəritə üzərində işləyən hərbcilər sual verdi: Şəhərdə qadınlar da qalıb?

Dedim: Bəli, qalıb, özü də bir-iki nəfər deyil. Onlar əllərindən gələni edirlər. Onlara silah verilsə, döyüşlər də.

Aralarında “əhsən, əhsən” deyənlər oldu. Amma bu mənə xoş gəlmədi. Elə bil uşaq yola salırdılar. Amma qərara gəldim ki, danışdıqlarım yetər, daha bəsdir.

Polkovnik dedi: Qızım, yaşına görə çox şücaətlisən. Vəziyyəti yaxşı təhlil etdin. Amma hər sözü hər yerdə danışmaq olmaz. Biz də çox şey bilirik, amma vəziyyət çox gərgindir, imkanlar məhduddur. Bu sözləri biganə yanında danışmaq olmaz. Hətta bu sözlər sənə başağrısı yarada bilər.

Dedim ki, mən yalan danışmadım, gördüklərimi danışdım.

Dedi: Bilirəm doğru danışırısan. Amma bəzi sözlər təfriqə yaradır, qüvvələri parçalayır.

Dedim: Deyirsiniz ki, xəyanəti ört-basdır edək? Xəyanət təfriqəyə xidmət etmir?

O çox çalışdı ki, məni qane etsin, Bəni Sədrin xəyanətindən danışmayım. Amma məni güllələsəydilər də, susan deyildim. Biz xainləri görürük, görürük ki necə xəyanət edirlər. Cəbhədə korpus, ordu, bəsic çiyin-çiyinə döyüşür. Amma şəhərdə ağa Şərifnəsəb boş-bekar avaralanan hərbciləri cəbhəyə göndərə bilmir. Ordunun bir hissəsi bu fikirdədir ki, onlara öz komandirləri əmr verməlidir.

Polkovnik dedi: İnşallah vəziyyət düzələcək. Biz də çalışırıq. Əlimizdən gələni edəcəyik. Ailəniz haradadır?

Dedim: Bir neçə gündür şəhəri tərk ediblər. Nə qədər bu xalq var, bir iş görmək olar. Xainlərə qarşı da xalq sizin arxanızdadır. Xalqa arxalanıb bir iş görün.

Polkovnik də, o biri zabitlər də söz verdilər ki, mümkün tədbirləri görsünlər.

Sağollaşıb, bayıra çıxdım. Bədənim titrəyirdi. Ağlıma gəlmirdi ki, bu qədər danışa bilərəm. Bəzən qəhərlənsəm də, ciddi danışmışdım.

Mən çölə çıxan kimi Zöhrə yaxınlaşıb sualları yağdırdı. Dedim səbr et, danışaram. Əlimdən tutub əyləşdirdi, mənə su gətirdi. İçəridəki söhbətlərdən danışdım. Zöhrə şükür etdi, dedi Allah eləsin faydası olsun.

Düşünürdüm ki, bir iş görməsələr belə, bu sözləri demək lazım idi. Geri dönəndə maşın bir neçə yerdə dayandı. Susurdum və istəmirdim kimsə nəşə soruşsun.

Çöhrəmdən görünürdü ki, möhkəm ağlamışam. Allaha yalvarırdım ki, İbrahimi ilə rastlaşmayım.

Məscidə çatanda qaranlıq idi. Yemək götürüb Cənnətabada getdim.

Səhəri gün İbrahimi ilə rastlaşanda təbəssümlə dedi ki, qərargahı bir-birinə vurmusan. Soruşdum ki, haradan bilirsiniz? Dedi haradan bilməyim mühüm deyil, əsas odur ki, bilirəm!

İyirminci fəsil

Əgər səhv etmirəmsə, on yeddi, on səkkizinci gün, günorta saat bir olardı. Silah təmir edib, patron doldururdum. Çağırdılar, yaralı gətirmişdilər. Xərək götürüb çölə çıxdım. Pikapın yük yerində yaralı uzanmışdı. Dizlərinə qəlpə dəymişdi, ağrısı şiddətli idi. Ağa Nəccarı çağırdım. Nəccar gəlib yaralını müayinə etdi, dedi çox güman sınıq var, tərپətməyin.

Ağa Nəccarın ləvazimatlarını gətirdim. Həmişəki kimi, əvvəlcə yaraları bağladığ, sonra sistem qoşduq. Yaralının əynində yangınsöndürən forması vardı. O qədər qan itirmişdi ki, zəiflikdən soyuq tər basmışdı. Əsirdi. Nəccar damarına sakitləşdirici vurdu. Sonra yarasını sarıdıq. Sonra gips işi başladı. Onunla gələnlərdən birinə tapşırıdığ ki, yaralının ayağını möhkəm tutsun. Mən də sistemi əlimdə tutmuşdum.

Bu arada yangınsöndürən maşının sürücüsü Hatəm atamın şəhadətinə görə mənə başsağlığı verdi. Hatəm və onun ərəbdilli ailəsi ilə çoxdan tanış idik. Onlar babam və Səlimə xalanın qonşuları idilər. Hatəmin xanımı Sonya Səlimə xalamla çox yaxın idi. Farsdilli qonaqları olanda xalamı çağırardılar ki, münasib xərək hazırlamağa kömək etsin. Fitr və qurban bayramlarında da onlar bizə gələrdilər. Atam-anamın da onlara get-gəli vardı.

Hatəm maşını bərk sürürdü, yaralı narahat olurdu. Bu yolu o qədər gedib-gəlmişdim ki, bütün çalalarını tanıyırdım. Bombaların qazdığı çalalar, səngərlər, buldozerin kisələri doldurmaq üçün qazdığı kanallar, küçənin ortasında yanmış ağaclar hamısı tanış idi. Elə bilirdim ki, bu yolu piyada da gedərəm. Yolun çətin hissəsi körpüdən keçib yanacaqdoldurma məntəqəsi dairəsindən Abadana dönən yerdən başlayırdı. Bu nöqtə çayın o biri tərəfindəki irəqlilərə yaxın idi. Burada ən qorxulu şey yanacaqdoldurma məntəqəsinin vurulması idi. Məntəqə partlasaydı dörd tərəfi külə dönərdi.

Xəstəxanada təcili yardım bölməsinin qarşısında dayandıq, tibb bacıları yaralını xərəyə gətürdülər. Sistemi tibb bacılarından birinə verdim. Hatəmlə birlikdə xəstəxanaya daxil olduq. İçəridə məscid uşaqları vardı. Soruşdular ki, yaralı gətirmisiz? Dedik xərəkdəki

yaralını gətirmişik. Soruşdular ki, geri qayıtmağa maşın var? Dedim qırmızı pikapla gəlmişik. Dedilər onda biz də sizinlə gedərik, gəldiyimiz maşın gedib.

Hatəm gəldi, dedilər ki, uşaqlar da bizimlə gedəcək. Bu uşaqlardan tək cə Qulamrıza adı yadımda qalmışdı. Hatəmlə gələn oğlan qabaqda, biz arxada əyləşdik.

Biz gələn vaxtla müqayisədə atəş çox güclənmişdi. Katyuşanın raketləri dalbadal yerə enirdi. Hatəm başını itirmişdi. Gah sürəti artırır, gah da azaldırdı. Bir dəfə elə tormoz verdi ki, hamımız maşının divarına çırpıldıq. Təhlükəli döngəyə çatanda Hatəm qışqırdı ki, maşını vuracaqlar, yerə atılın. Dedi saxlaya bilmirəm, gedə-gedə atılın.

Əvvəl qumbaraların səsi gəlirdi, sonra partlayış baş verirdi. Hatəm sürəti azaltdı, oğlanlar, kişilər atıldı, mən qaldım. Əvvəlcə kuzovun yan tərəfindən atılmaq istədim. Amma çox hündür idi, fikrimdən daşındım. Arxa tərəfə yaxınlaşdım. Çadramı qoltuğuma yıxdım. Necə atılım ki, çox əzilməyim? Hatəmin səsi gəlirdi ki, qız, tələs. Gözlərimi yumub ya Əli dedim və atıldım.

Mən hələ göydə olanda yaxınlığımda qumbara partladı. Ayağım yanırdı, sol qolum asfalta dəyib əzildi. Aşağı yatıb nə edəcəyimi fikirləşirdim. Qolum möhkəm ağrıyırdı. Dizimin yuxarı hissəsi də göynəyirdi. Əlimi sürtdüm, əlim islandı. Düşündüm ki, qəlpə dəyib. Amma əlimi təkrar sürtdüm, yara hiss etmədim. Qarnı üstə çevrilmək cəhdim boşa çıxdı. Hatəmin yoldaşlarından biri qışqırırdı ki, bir nəfər yoxdur köməyə gələ? Oğlanlarsa gülürdülər. Deyirdilər ki, əmi, səbr et, bir şey qalmayıb. Amma məni görəndə qorxdular. Dedim bir şey olmayıb. Hatəm maşını yolun ortasında qoyub qaçmışdı. Ayağıma dəyən qəlpə maşının bakına dəysəydi, külə dönmüşdüm. Bəli, Allah təqdir etməsə, ağacdən yarpaq düşməz. Qəlpə şalvarı iki yerdən dağıtmışdı. İyirmi dəqiqə sonra atəş Taliqani xəstəxanasına tərəf uzaqlaşdı. Ayağa qalxıb maşına tərəf getdim. Qəlpələr maşını aşırsızənə döndərmişdi. Qabaq təkərlərdən biri də zədələnmişdi.

Maşına minib hərəkət etdik. Təkər buraxdığından çox yavaş gedirdik. Oğlanlar Hatəmin köməkçiləri ilə söhbət edirdilər. Bir az əvvəl qorxub səs-küy salan kişi öz hərəkətlərinə gülürdü. O birilər də maşından atılmaqlarını yada salırdılar.

Klinikaya çatan kimi otaqlardan birinə daxil olub, qapını bağladım. Qollarımı çırmadım, dərisi qızarmışdı. Möhkəm ağrıyırdı. Hətta dözmək çətin idi. Bəzi yerləri göyərmişdi. Ağa Nəcərdən ağrıkəsici

aldım, Məlikyan vurdu. Dəyişməyə şalvarım yox idi. Çay kənarına gedib şalvarımı yudum. Çadram da toz-torpağa batmışdı. Cənnətabadda olanda ağaca çırpıb təmizləyirdim. Heç vaxt çadramı başımdan açmasam da bir hadisə çadramı istəmədiyim halda başımdan götürməyimə səbəb oldu.

Bir dəfə bir pikap Cənnətabada şəhid gətirmişdi. Biz gələn adamdan əl çəkməzdik, kömək istəyerdik. O sürücü də deyirdi ki, yanacaq çatışmır, yoxsa xidmətinizdəyəm.

Həmin sürücü bir dəfə cənazə gətirmişdi. Dedi Yol polisində üç gündən qalma bir cənazə var, nə etmək olar? Soruşdum ki, cənazənin yerini bilir? Dedi göstərə bilər. Dedim gedək.

Neçə gün idi bir qoca qadın da Cənnətabadda qalırdı. Əslində oğlunu axtarırdı. O da ağ çadrasını başına atıb, rezin ayaqqabılarını geyindi. Dedi mən də gedirəm. Mən Yol polisində vəziyyətin ağır olduğunu bilirdim. Amma qadına yox deyə bilmədim. Əlindən tutub maşına qalxmasına kömək etdim.

Yol polisi güclü atəş altında idi. Sürücü çevrəyolunda saxladı.

Mən və mənimlə gələnlər maşından düşüb sürücünün göstərdiyi istiqamətdə hərəkət etdik. Çevrəyolu hündürdə olduğundan üzüaşağı sürüşdük. Bəzi yerlərdə hündürlük iki metrə çatırdı. Ətraf şoranlıq idi, yağış yağanda yolun hər iki tərəfində su dayanırdı.

Çadramı belimə yığıb yerdəki borunun içi ilə iməkləməyə başladım. İraqlıların atəşi altında idik, hər an vurulmağımız mümkün idi.

Min bir çətinliklə cənazəyə çatdıq. Yeri islatmış qan qurumuş, cənazə yerə yapışmışdı. Cənazəni çevirmək istəsəm də gücüm çatmadı. Uşaqları köməyə çağırdım, dedilər biz əlimizi vuran deyilik. Meyit üç gün günəşin altında qalıb pis vəziyyətə düşmüşdü, uşaqları qınamadım. İkiəlli yapışb meyiti yerdən qopardım. Bağırsaqları çölə çıxmışdı. Boğazı da parçalanmışdı. Qəlpə dəyən zaman pendirlə çörək yeyirmiş. Vurulandan sonra ağzından tökülmüşdü. Oğlanlara nə qədər təkid edirdimsə, cənazəyə yaxın gəlmirdilər. Hətta üzlərini yana çevirmişdilər. Dedim bu qədər yol gəlmişik, indi nə edək? Dedilər cənazənin üstünü ört. Çıxış yolu yox idi. Bu günlərdə ən ağır şəraitdə çadramı açmamışdım. Çadrasız rahat deyildim. Amma başqa yol qalmamışdı. Altdan uzunqol köynək, şalvar geyinmişdim. Köynək atamın hədiyyəsi idi. Yubanmaq olmazdı, çadramı çıxarıb meyitin üstünü örtdüm, oğlanları çağırdım. Çətinliklə də olsa cənazəni maşına gətirdik. Daha rahat nəfəs ala bilərdim. Maşına əyləşib yola düşdük.

Maşındakı qoca qadına dedim ki, çadranı mənə verə bilərsən? Dedi sən ki tam örtünmüşən, çadra nəyinə lazımdı? Dedim adət etmişəm, çadrasız narahatam. Dedi bu qarışıqlıqda çadra kimin yadına düşür, işində ol. Amma əl çəkmədim, qocanın çadrasını alıb başıma atdım. Cənnətabada çatdıq. Ağ, güllü çadrama çox güldülər. Amma qara çadra tapa bilmirdim. Nəhayət, geniş bir manto tapıldı. Paltarlarım çox çirkli idi, qana bulaşmışdı. Ötən həftə valideynləri ilə getmiş İlahə Hicab təsadüfən gəlib çıxdı. Valideynləri evlərinə baş çəkməyə getmişdilər. İlahə də cəld gedib bir manto ilə qayıtdı. Amma yuyunmaq lazım idi. Hamımız çirkli idik. Dərimiz o qədər çirklənmişdi ki, xəstəlik tuta bilərdik. Məndən qan iyi gəlirdi. Başımı o qədər qaşımışdım ki, qanamışdı. Sanki yavaş-yavaş çirkliliyə adət edirdik. Tapşırıbmışdılar ki, hamı saçını qısaltmalıdır, yoxsa xəstəlik yayıla bilər. Dağıntılar altında meyitlər qaldığından epidemiya yayıla bilərdi. Onlar danışanda ikinci dünya müharibəsi haqqında filmlər yadıma düşürdü. Amma inana bilmirdim ki, bizim müharibə o qədər uzanacaq. Çay qırağına gedəndə əl-ayağımı yuyurdum. Amma bunun faydası yox idi. Əlinin şəhadətindən qabaq qızlarla hamama getmək istəyirdik. Ağa Nəccara deyəndə ki, bizim işimiz var, gedirik, təəccübləndi, dedi hamınız bir yerdə? Məcbur qalıb dedik ki, hamama gedirik.

Özümüzü Abadana çatdırdıq. Nə bir yeri tanıyırdıq, nə də pulumuz vardı. Utandığımızdan kiminsə qapısını döyüb, deyə bilmədik ki, yuyunmaq istəyirik. Elə buna görə də kor-peşman geri döndük. Həmin gün başımıza gələnləri Zeynəbə danışdım. Mehribanlıqla dedi ki, bir şey fikirləşərəm. Zeynəb özü təmizkar qadın idi. Vaxtlı vaxtında yuyunur, paltarlarını dəyişirdi. O, qüslxanada yuyunurdu. Amma qüslxana ürəyimə yatmırdı. Nəhayət, Abdullah və qardaşı Xəlildən xahiş etdi ki, qızları Abadana xalalarının boş evinə aparsınlar. Abadana getdik. Oğlanlar bizi qoyub bazarlıq etməyə getdilər. Mən, Səbbah, Leyla, Zöhrə növbə ilə yuyunduk. Başımızı yuyucu tozla yuduq. Paltarlarımızı suya çəkib qurumamış geyindik. Abdullahla Xəlil gəldilər. Çörək, balıq və badımcan konservi almışdılar. Konservləri qızdırıb yedik. Bir stəkan qaynar çay təmizlik ruhiyyəmizi daha da yüksəltdi.

Amma bu hadisədən neçə gün ötmüşdü, Abdullah da harasa ezam edilmişdi. Abadana getməyə razılaşmışdıq, amma orada tanış yox idi. Yola düşdük. Abadanda çox dolaşdıq, üzümüz gəlmədi bir qapı döyüb, hamamdan istifadə edək. Ac idik, yemək lazım idi. Bazara getdik.

Maraqlıdır ki, bazarda dükanlar açıq idi. Pulumuz bir neçə çörək və turşuya çatdı. Dedim sirkə zəif mədəmizi yandıracaq. Qızlar dedi ki, daha bizim mədəmiz də anti-zərbə olub.

Qarşıdan 17-18 yaşlı bir oğlan gəlirdi. Abadanın Qurucu Cihad idarəsində keşik çəkirdi. Utana-utana dedi ki, bacılar, kimisə gözləyirsiniz? Dedik yox. Dedi axı iki-üç saatdır burada dayanmışız. Çarəsiz qalıb əhvalatı danışdıq. Məsum çöhrəli oğlan dedi ki, xalamın evi yaxındadır, istəsəz apara bilərəm. Dedi ev boşdur, açarı məndədir. Oğlan gördü ki, tərəddüd edirik. Dedi, bacılar, ev boşdur, nə vaxt işinizi qurtardız, gətirin açarı qaytarın. O velosipedə minib açar gətirməyə getdi. Bu vaxt bir pikap yaxınlaşdı, məscid uşaqları idi, bizi tanıyırdılar. Məryəm xanımın kürəkəni Yədi də onlarla idi. Soruşdular ki, burada nə iş görürsünüz? Ürəyimdə dedim ki, təkcə Hafiz Şirazi bilmədi bizim hamama getməyimizi. Məsələni açdıq. Yədi dedi gəlin maşına minin. Soruşduq ki, hara? Dedi qohumumuzun evinə. Bilmədim oğlanların qeyrətinə sevinim, ya narahat olum. Maşına minib tərpəndik. Elə bu vaxt açar dalınca gedən oğlan gəldi. Ona ürəyimiz yandı. Təşəkkür edib uzaqlaşdıq. Getdiyimiz evdə qoca ər-arvad vardı. Bizi görüb çox sevindilər. Qadın dedi ki, mən yemək hazırlayana qədər siz yuyunun. Nəhayət on-on iki gündən sonra bədənimizə su dəydi. Düyün düşmüş saçlarımızı daradıq.

Qadın bizi yeməyə dəvət etdi. O, özləri üçün hazırladığı qiyməni süfrəyə qoydu. Yemək bərəkətli idi, on nəfərdən çox adamı doydurdu.

Qayıdanda əynimizdəki paltarlar qurumamışdı. Külək vurdu, titrəməyə başladıq. Uşaqlar dedilər ki, sürud oxuyaq, soyuq yaddan çıxsin. “O gecə imam dedi” sürudunu oxuduq, ruhiyyəmiz yüksəldi. Abdullahı xatırladıq. Keçən dəfə bizi xalasının evinə hamama apardı, maşında da o ki var güldürdü. Həmin gün ağa İbrahiminin yanından keçəndə eşitdim ki, arıq, qarayanız bir oğlan hansısa evdən danışır, kömək istəyir. İbrahimi deyirdi ki, bu vaxt sənə köməyi haradan gətirim. Maraqlanıb soruşdum ki, nə baş verib? İbrahimi dedi: Deyir bir evdə adam ölüb, götürmək lazımdır. Guya hamı gedibmiş, təkcə qoca bir kişi qalıbmış, o da ölüb.

Dedim maşın verin, gedək cənazəni götürək. İbrahimi dedi ki, gecənin bu vaxtı təhlükəlidir, həm də necə bilək yalan deyil.

Dedim bir neçə nəfər kömək olsa mən gedərəm. Abdullahla Hüseyni çağırıdım, vəziyyəti danışdım. Dedilər vacibdir ki, indi gedək? Dedim əgər qalsa heyvan toxuna bilər.

Maşın tapılana qədər Səbbah və Zöhrə də bizə qoşuldu. Amma İbrahimi və bir neçə gənc etiraz etdi, dedilər bu adam yalan danışa bilər.

Pikapa minib yola düşdük. Xəbər gətirən oğlan sürücünün yanında oturmuşdu ki, yol göstərsin. Maşın Valilik dairəsindən Əşair dairəsinə doğru hərəkət etdi. Artıq ətraf qaranlıq idi, qarşıda yol yox idi. Maşın çala-çökəklə atılıb-düşür, asta hərəkət edirdi. Artıq həyəcanımız güclənirdi, qorxmağa başlamışdıq. Salavat çəkirdik. Uşaqlar silahlarını hazır vəziyyətdə saxlamışdılar. Birdən uzaqdan kənd göründü. Kəndə daxil olduq, nəhayət bir qapıda dayandıq. Bizi gətirən oğlan dedi ki, bu qapıdır. Dedim öz həyətinizdən keç, qapını aç. Dedi qorxuram. Hüseyn oğlanı sıxışdıranda dedi ki, qorxmasaydım sizin dalınızca gəlməzdim ki. Mən qabağa düşmək istəyəndə uşaqlar dedi gözlə. Dedim mən tibb bacısıyam, bəlkə tibbi yardıma ehtiyacı var? Hüseyn evin qapısının üstündən keçdi. Abdullah ilə qonşu həyətdən bana çıxdıq. Pillələrlə həyətdə düşdük. Otaqları nəzərdən keçirdiyimiz zaman gördüm ki, mənimlə üzbəüz qapının ağzında bir nəfər var. Tez uşaqları çağırdım. Hüseynlə Abdullah gəldilər. Yaşlı bir adam idi. Yanında kasada su vardı. Evdə görünən taxçadakı canamaz idi. Əlimi boyun damarına qoydum ki, görüm nəbzi var, ya yox. Nəbzi vurmurdu. Sonra qulağımı sinəsinə qoydum. Ürəyi də çırpınmırdı. Uşaqlar həyətin qapısını açdılar, çöldəkilər də gəldi. Adyal sərib, kişini adyalın üstünə qoydular. Cənazəni maşına gətirdilər. Artıq səs-küyə qonşular çıxmışdı. Vəziyyəti soruşduq. Dedilər ki, bütün ailə gedib, qoca qalıb. Dedik axı siz nə üçün qalmısınız, iraclılar hər an kəndə daxil ola bilər. Xəbərdarlıq edib yola düşdük. Maşın çala-çökəklərdən çətinliklə keçirdi. Biz də özümüzdən ixtiyarsız cənazənin üstünə aşırıdık. Abdullah zarafata deyirdi ki, bu kişi ölməmişdisə də, artıq öldü, onu biz öldürdük.

Cənazəni Taliqani xəstəxanasına təhvil verib məscidə qayıtdıq. Bizi o ki var danladılar. Əvvəl Mahmud Fərruxi başladı. Dedi yoxsa özbaşinasınız? Dedi kim icazə verib gecə vaxtı ölü dalınca gedirsiniz? Sonra növbə ağa Misbah və hacı ağa Nuriyə çatdı. Dedilər iraclılarla rastlaşsaydınız nə olacaqdı! Son dəfə xəbərdarlıq etdilər. Xəbərdarlıqlar da əsasən mənə aid idi. Dedik ki, bundan sonra nə iş görsək, hökmən icazə alırıq.

İyirmi birinci fəsil

Klinikadakı işlər, yaralı və şəhidlərin şəhər ərazisindən toplanmasından razı deyildim. Silahlar çox nasaz idi, adamı hövsələdən çıxarırdı. İstəyirdim cəbhəyə gedəm. Bilirdim ki, orada ehtiyac çoxdur. Zöhrə Fərhadı də eynən mənim kimi bir yerdə dayanıb nə vaxt iş olacağını gözləyə bilmirdi. Bir dəfə dedi ki, Əbuzər adlı qrup cəbhəyə gedir, gəl biz də gedək.

Dedim ki, bir dəstənin üzvü olmaqdan xoşum gəlmir. Mən azad olmaq, lazım gələndə lazımı addımı atmaq istəyirdim. Dəstədə adam azad olmur, əmr altında olur.

Zöhrə daha bir söz demədi. Amma bir gün Əbuzər dəstəsi onun dalınca gələndə mən də onlarla getdim. Məryəm Əmcədi də bizimlə gəldi.

Əbuzər dəstəsində bir neçə nəfər silahlı adam vardı. Maşın bir saata yaxın şəhərin daxilində yubandı. Yolda da dəstəyə qoşulanlar oldu. Daha dözmədim, Nəqdi küçəsində dedim ki, saxla, mən düşürəm. Zöhrə və Məryəm nə qədər təkid etdilsə, razılaşmadım, maşından düşdüm. Klinikaya qayıtdım. Çox keçmədi, Zöhrə də gəldi. Soruşdum ki, nə üçün qayıtdın? Dedi üç yol ayrıcında döyüş şiddətlənmişdi, icazə vermədilər irəli gedək. Kişilər düşüb getdi, biz qayıtdıq.

Şeyx Şərif öz nüfuzu hesabına zəmin durub, bizi şəhərdə saxlayanlardan sonra hərəkətlərimizə diqqətli idik. İşgüzar adamlar klinikada qalırdı, o birilərini yola salırdılar. Məsciddəki ağsaqqallar və gənclər uzaqdan-uzağa bizə nəzarət edirdilər. Mahmud Fərruxi və ağa Misbah axşam vaxtı klinikaya baş çəkib bir qədər oturur, klinikada görmədikləri qızları soruşurdular. Vəziyyəti soruşur, problemlərimizlə maraqlanırdılar. Biz özümüz də şübhəli nəşə görsəydik onlara xəbər verirdik. Bir dəfə həkim briqadası ilə gəlmiş cüssəli bir adam özünü şübhəli aparırdı. Demək olar ki, bir iş görmür, avaralanırdı. Kürdüstan demokratlarının xeyrinə danışdı. Əli bu təxribatçılar barədə mənə çox danışmışdı, məlumatlı idim.

Bu adam həm də ara qarışdıran söhbətlər edir, Nəccarın dalınca danışdı. Mən ona qarşı çıxanda dedi ki, sən kürdsən, kürd xalqının tərəfini saxla. Dedim bir adam kürdsə, həm də xain olmalıdır? Bu

sözündən sonra susdu. Axşam Fərruxi gələndə baş verənləri danışdım. Təəccüb etdim ki, hər şeyi bilir. Dedi narahat olmayın, nəzarət altındadır.

Şeybaninin klinikasında işə başladığımız ilk günlərdə də bir gənc tez-tez klinikaya baş çəkirdi. Özünü dindar kimi göstərsə də, heç kim ona inanmırdı. Ağa Nəccar da demişdi ki, bu adam səmimi deyil, diqqətli olun. Amma o əl çəkmirdi. Deyirdi gəlin bir dəstə düzəldək, azad şəkildə hərəkət edək. Bizə təbliğ edir, deyirdi ki, yol gedəndə başınızı aşağı salın. Mən onda tutduğum yalanları qızlara deyirdim. Bunu hiss etdiyi üçün mənə deyirdi ki, sən çox sırtıqsan. Cavabını verib deyirdim ki, sən bizim məsulumuz deyilsən, özümüzü necə aparmağımızın sənə aidiyyəti yoxdur. O da mən olmayanda qızlara deyirdi ki, Hüseynidən uzaq dayanın.

Dalımcə danışsa da, dilini işə salıb məni özünə tərəf çəkmək istəyirdi. Mənə deyirdi ki, ona xüsusi tapşırıq verilib, xainləri üzə çıxarmalıdır. Amma bilirdik ki, yalan deyir.

Bir dəfə klinikaya gəldi, dedi bir xain tutmuşam, mühakimə edəcəm, siz də gəlin. Qızlar dedilər sən nəçisən ki, adam mühakimə edəsən? Dedi prokurorluğun işçisiyəm. Əl çəkmədi, məcbur olduq ki, onunla gedək. Zöhrəyə dedim ki, bunun maskasını yırtmaq vaxtıdır, gedək. Çox diqqətli olmalı idik ki, bizdən sui-istifadə etməsin. Zöhrə razılaşdı, yola düşdük. Piyada çayın kənarına qədər getdik. İkimərtəbəli bir binanın qabağında dayanıb, dedi buradadır. Bina xarabaya oxşayırdı. Bizə dedi içəri gəlin. İmtina etdik. Həyəətə daxil oldu, çox keçmədi çıxıb dedi ki, hələ cinayətkarı gətirməyiblər. Əmin olduq ki, bu adam hiylə işlədir. Zöhrə də qorxmuşdu. Dedim burada qalmağımız üçün səbəb yoxdur, biz gedirik. Zöhrəyə dedim ki, bu adam özü xainə oxşayır. Məscidə gəlib Fərruxi və Misbaha əhvalatı danışdıq. Dedilər ki, özünüzü xəbərsiz kimi aparın, məşğul olarıq.

Klinikaya gəlib qızları məlumatlandırdıq. Oğlan da hiss etdi ki, artıq nəzarətdədir və çox keçmədi ki, yoxa çıxdı.

İyirmi ikinci fəsil

Arya küçəsi ərazisindəydik. Pikapda üç yaralımız vardı. Onları Taliqani xəstəxanasına çatdırmaq istəyirdik. Yol kənarında dayanmış bir adam saxla işarəsi verdi. Sürücü maşını dayandırdı. Bu adamı məsciddə, Cənnətabadda görmüşdüm, kömək edirdi. Dedi ki, buldozer işləyən zaman bir cənazə tapıblar.

Dedim ki, yaralımız var, onu Taliqaniyə çatdırmaq qayıdaq.

Gedib yaralını təhvil verdik, qayıtdıq. Həmin kişi daha bir neçə nəfərlə işləyirdilər. Buldozerin köməyi ilə kisələrə torpaq yığırdılar. Dedilər ki, bu kisələri Taliqani xəstəxanasına sipər üçün istəyiblər.

Buldozerə yaxınlaşdım. Çalovda bir hərbi cənazəsi vardı. Dağılmış cənazə sanki mumyalanmışdı. Bədən qurumuşdu. Bədəndə ət qalmamışdı. Təzə meyit deyildi. Dərisi göyərmişdi. Bədən güllədən dəşik-dəşik olsa da, quruduğu üçün qan yox idi. Azca iyənmişdi. Maraqlı idi ki, nə üçün çürüməyib? Məncə kəşfiyyata gəlib, öz bombaları altında ölmüş İraq casusu idi. Geri qayıtmaq istəsə də gücü çatmamış, yarıyolda ölmüşdü.

Soruşdum ki, ciblərinə baxmamırsız?

Dedilər ki, yox.

Ciblərinə əl gəzdirdim, bir şəxsiyyət vəsiqəsi, bir ailəvi şəkil tapdım. Köynək cibində bir neçə əzilmiş siqaret vardı. Şəxsiyyət vəsiqəsi islandığından mürəkkəb yayılmışdı, oxumaq olmurdu. Şəkildə neçə kişi, qadın, uşaq vardı. Geyimlərindən iraqılı ərəb olduqları bilinirdi.

Cəsədi pikapa qoydular. Sürücü meyiti aparıb qayıdana qədər mən ətrafa göz gəzdirdim. Düşünürdüm ki, buralarda ratsiya, başqa təchizat qurğuları ola bilər. Yüz-yüz əlli metr aralıda bir çəllək görünürdü. Dedim gedək baxaq.

Dəşik-dəşik olmuş çəlləkdə daha bir iraqılı cəsədi vardı. Yەرə tökülən qandan görünürdü ki, elə bu gün ölüb. Kişilər cəsədi çəlləkdən zorla çıxardılar. Qan qoxusu ürəyimi bulandırdı.

Bilmək olmurdu ki, bu iki iraqılı kəşfiyyata gəlib, yoxsa təslim olmaq istəyirmişlər. İkinci cəsədin cibində heç nə tapa bilmədim. Güllələr belini, böyrəklərini dağıtmışdı.

Sürücü geri qayıdanda ikinci cənazəni görüb yerində dondu. Cəsədi pikapa qoydular, mən də mindim. Cənazəni Taliqani xəstəxanasının meyitxanasına təhvil verdik.

Xəstəxananın qabağında maşına minmək istəyəndə gördük ki, üstündə neft şirkətinin gerbi olan ambulansdan yaralı düşürürlər. Sürücü tibb bacılarına dedi ki, neft şirkətinin xəstəxanasında yanıq almış yaralı çox idi, bunlara yer olmadı.

Ambulansa yaxınlaşdım. Eşitmişdim ki, ilk gün Abadan neftayırma zavodu bombalananda qırx nəfər şəhid olub, yüz iyirmi ya yüz qırx nəfər yaralanıb. Sonradan yanğını söndürmək istəyənlər arasında yananlar olub. Gündə bir xəbər gəlirdi. Kiminsə yandığı, kiminsə yanan quyuya düşdüyü deyilirdi.

Ambulansın qapısını açdılar, maşında iki yaralı vardı. Maraqla baxdım. Biri ağır yanıq almışdı. Bir parça kömür idi. Bilmək olmurdu ki, bədəni yanıb, yoxsa dərisi. Bədəninin ən salamat yeri çöhrəsi idi ki, onun da dərisi soyulmuşdu. Üzündəki, əlindəki yaralardan qan gəlirdi. Xərəyə qoyulanda heç səsi də çıxmadı. Üstünə mələfə çəkib cəld apardılar. İkinci yaralının vəziyyəti nisbətən yaxşı idi. Əl-ayağının yanmış dərisi qopub sallanmışdı. Saçı yanmış, üzü şişmişdi. Dəhşətli görünürdü. Beli yandığından onu xərəyə oturdub apardılar.

Yanğından neçə gün ötsə də neftayırma zavodunda alov şölələnirdi. Zavoda gedən yola maşın buraxmırdılar. Abadanda zavodun yanından keçəndə adamı isti vururdu. Şəhərin havası həmişəki kimi deyildi. Tüstünün daha çox yayıldığı hissədə nəfəs almaq olmurdu.

Mən yanmış cəsəd görmüşdüm. Bir dəfə uşaqlarla meyitxanaya cəsəd aparmışdıq. Mən qabaqda gedirdim. Meyitxana qaranlıq idi. Qapını açanda qapının ağzında oturmuş vəziyyətdə bir adam gördüm. Fikirləşdim ki, öz şəhidinin yanında oturub. Salam verdim cavab vermədi. Yol üstə oturduğu üçün xahiş etdim ki, bir qədər kənara çəkilsin. Yenə cavab vermədi. Əl işığını yandıranda dəli oldum. Bu oturmuş vəziyyətdə yanmış bir cəsəd idi. Qorxub çölə qaçdım. Uşaqlar dedilər ki, bu adam tankda oturmuş vəziyyətdə yanıb. Bizdə tank yox idi, güman ki, iraqılı idi.

Bir dəfə də bir iraqılı əsir gördüm. Yenicə Şeybaninin klinikasına köçmüşdük. Adamların çoxunu məsciddən köçürmüşdülər, məsciddə sakitlik idi. Şəbistanın qapılarını bağlamışdılar. Məscidə gəlib-gedənlərin çoxu hərbiçilər idi. Uşaqlar klinikada danışdılar ki, səhər vaxtı ön xətdə bir neçə iraqılı əsir götürülüb. Cənnətabada getmişdim,

orada da eyni sözü danışdılar. Deyirdilər əsirlərin arasında ingilis, alman, müxtəlif millətlər var. Mən bilmirdim dünya İraqa kömək edir. Təəccübləndim ki, bu millətlər cəbhədə nə gəzir? Sonradan məlum oldu ki, İraqın hərbi təchizatını, silah-sursatını da İrana düşmən ölkələr verir.

Məscidə qayıdanda dedilər ki, bir qrup xarici jurnalist əsir götürülüb. Əsirlər arasında iraclılar, hətta qadınlar vardı. Çox istəyirdim ki, əsirləri görüm. Gözümlə görmək istəyirdim ki, əsirlər arasında xaricilər var. Uşaqlar dedilər ki, əsirləri məscidə gətirirlər, mən də getdim. Mənim kimi əsirləri görmək istəyənlər çox idi. Məscidin həyatında adam çox idi. Çox keçmədi bir neçə gənc və təqribən 35 yaşlı hündür, kök bir kişi gətirildilər. Kişi iraqlıya oxşamırdı. İstidən ya qorxudan qızarmış ağ dərisidən, şabalıdı saçlarından hiss olunurdu ki, xaricidir. Tərtəmiz hərbi libasda idi, amma rütbəsini göstərən poqonu yox idi. Əlləri də, gözləri də açıq idi. Divarın dibində oturub ayaqlarını uzatdı, əllərini başının arxasında daraqladı. Əsə-əsə təkrarlayırdı ki, mən təslim olmuşam, mən təslim olmuşam.

Kişinin başına toplananlar hərəsi bir söz deyirdi. Kimi söyür, kimi vurmaq istəyirdi. Bir oğlan dedi ki, alçaq əsir düşməmiş başımıza od yağıdırırdı, indi yalvarır. Tutulan zaman poqonlarını qoparıb atmışdı. Amma bizim əsgər poqonları götürmüşdü. Bu sözlər camaatı daha da əsəbləndirdi. Qorxuya düşən əsir başladı ki, mən şeyyəm, mən əsirəm, mən susuzam, mənə su verin. Uşaqlar dedi ki, qorxma biz siz bəəşçilər kimi vəhşi deyilik. Mənim əsirləri görməkdə məqsədim acığımı çıxmaq idi. Amma bu əsin tır-tır əsdiyini görəndə ona ürəyim yandı. Yaxınlaşıb ərəbcə dedim ki, qorxma, sənə dəymərik. Məndən soruşdu ki, iranlısan? Dedim iranlıyam, sən haralısan, Bağdad ya Bəsrə? Dedi mən iordaniyalıyam. Dedim iraqlı deyilsənsə, cəbhədə nə itirmisən? Dedi ki, məni zorla gətiriblər.

Dedim: Hamınız belə deyirsiz. Son gülləyə qədər vuruşursuz, gülləniz qurtaranda təslim olub deyirsiz ki, zorla gətiriblər.

Əsir başını aşağı saldı. Dedim: Bax gör kimə qarşı vuruşursuz? Qadınlara, uşaqlara qarşı! Bizim əsgərləri gördün? Gördün ki, hamısı yeniyetmələrdir? Nə istəyirsiniz canımızdan?

Əsir “əl-əfv, əl-əfv” deyirdi.

Dedim: Qorxma, biz Peyğəmbər yolunu gedirik. Biz əsirləri incitmirik. Nə lazımındırsa, de gətirim. Sən əsirsən, İslam qanunları nə deyirsə, o da olacaq.

Dedi ki, su istəyirəm. Uşaqlara dedim ona su versinlər. Dedim siqaret istəyirsən? Ürəyindən oldu, dedi istəyirəm.

Ona siqaret verdilər. Dedim: Mən atamı və qardaşlarımı bu əllərimlə dəfn etmişəm. Onları siz öldürdünüz. Siz yalın əlli adamlara qarşı vuruşursunuz. Amma Allahımız var, iman gücü ilə vuruşuruq.

Mən deyəndə ki, atamı, qardaşımı siz öldürmüşsüz, yerində donub qaldı. Yenə üzr istədi. Ondan uzaqlaşdım. O biri əsirləri gətirmədilər, dedilər birbaşa Abadana aparıblar.

İyirmi üçüncü fəsil

Artıq neçə gün idi anam və uşaqlar getmişdi, amma onlardan xəbərsiz idim. Bilmirdim haradadırlar, nə edirlər. Anama görə çox narahat idim. Qorxurdum Əlinin şəhadətindən xəbər tutmuş ola. Daim bu barədə düşünürdüm. Deyirdim bilsə, ya iflic olar, ya dəli olub səhraya düşər. Əgər anam bu hala düşsə, uşaqlar nə olar? Onlara kim baxar?

Bu nigarançılıqlardan qurtula bilmirdim. Anam və uşaqlar gedəndən sonra onların dalınca gedib maraqlanmalı idim. Qalmaq yox, xəbər tutub qayıtmaq istəyirdim. Amma hələ ki fürsət yaranmamışdı. Mühəribə qərargahı Məşəhrə köçdüyündən döyüşçülər oraya çox gedib-gəlirdi. Sərbəndlərlə Məşəhrə arasında məsafə çox deyildi. Məşəhrə gedənlərdən xahiş edirdim ki, anamla maraqlansınlar, bizim sağ-salamat olduğumuzu xəbər versinlər. Mühəribəyə görə didərgin düşənlər pərakəndə yerləşdiyindən çox vaxt anamı tapa bilmirdilər.

Narahat idim. Görəsən harada idilər? Yerləri rahat idi? Yeməyə bir şey tapırlar? Bəzən xəcalət çəkirdim ki, Əlinin şəhadətini anamdan gizləmişəm. Özümü danlayırdım ki, oğulun şəhadət xəbərini anadan nə üçün gizləmişəm? Qiyamətə qədər Əlini görmək həsrətində yanacaqdı. Əgər Əlinin cənazəsini görsəydi, daha yol gözləməzdi. Bir tərəfdən də özümə təsəlli verirdim ki, anam Əlinin şəhadət xəbərinə dözə bilməzdi, düz edib gizləmişəm. Anam Əlini çox sevirdi. Atamın şəhadət xəbərindən sonra Əli ilə ayrılığa dözə bilməzdi. Həm də Əlinin şəhid olduğunu bilsəydi Xürrəmşəhrdən getməzdi. Anam qalsaydı, uşaqlarla birgə ya həlak olardı, ya əsir düşərdi. Demək, ən düzgün yol anamın bunu bilməməsi olub.

Bir gün məsciddə Rəna Nəccarın ailəsini gördüm. Rəna məsciddə olanda ailəsi ilə də tanış olmuşdum. Salamlaşdıq, Rənanı soruşdum. Dedilər Sərbəndərdədir, mühəribə qurtarana qədər orada ev tutmuşuq. Dedilər evlərinə baş çəkməyə gəliblər. Soruşdum ki, məşinınızda yer olsa, mən də anamı görməyə gedərəm, beş-altı gündür xəbərsizəm. Çox həvəslə dedilər ki, yer var.

Klinikada qızlara xəbər verib, məscidin qabağına gəldim. Mən Rənanın iki bacısı ilə arxada oturdum. Yolda hələ də köçənlər var idi.

Amma Mahşəhrə şəhid apardığımız gün kimi tünlük deyildi. Ətrafdakı küçələrə baxırdım. Keçən dəfə buradan keçəndə atamın şəhadətindən xəbərim yox idi. Bütün diqqətim pikapdakı şəhidlərdə idi. Yağışdan sonrakı gölməçələr, suda bəzi yeri batıb, bəzi yeri üzə çıxan neft borusuna əhəmiyyət verməmişdim. Su quşları aşağıdan suyun üstü ilə uçurdu. Hava isti idi. Mahşəhrə yaxınlaşdıqca yaşıllıq azalırdı. Mahşəhrə az qalmış Sərbəndərin yolu ayrıldı. Saat on-on bir arası Sərbəndərə çatdıq. Bura daha çox qəsəbəyə oxşayırdı. Evlər Xürrəmşəhrdəki evlərdən fərqlənirdi. İraqlılar buranı da vurmuşdu. Bazar tərəfdə evlər dağılmışdı.

Küçələrdən birinin başında düşdüm. Rənanın bacıları nə qədər təkid etdisə də, onlarla getmədim. Deyirdilər gedək bizə, istirahət et, sonra birlikdə gedərik. Amma mən anam və uşaqlarla görüşüb günortadan sonra qayıtmaq istəyirdim. Beləcə, sağollaşıb ayrıldım. Şəhər bir bazardan və bazarın ətrafında evlərdən ibarət idi. Qaçqınların yerini soruşdum, dedilər pərakəndə vəziyyətdədirlər, axtarmaq lazımdır. İsti və çılpaq təbiətli Sərbəndər məni darıxdırdı. Bir qərblilik hiss etdim. Kimdən soruşurdum, gördüm deyən olmurdu.

Düşündüm ki, Sərbəndərdə anam və uşaqları tapa bilməyəcəm. Qərara gəldim ki, Mahşəhrə gedim. Avtobusa minib Mahşəhrə yola düşdüm. Ümid edirdim ki, Mahşəhrdə qohumumuz Bəhramzadənin evini tapa biləcəyəm. Bəhramzadə neft-kimya zavodunda işləyirdi. Ağə Bəhramzadənin dayım Hüseyniyə böyük hörməti vardı. Amma nə qədər axtardım, soruşdumsa Həmid Bəhramzadəni tanıyan olmadı. Soruşanlar olurdu ki, nə üçün axtarırsan? Deyirdim ki, Xürrəmşəhrdən gəlmişəm, anamı axtarıram. Dərhal evə dəvət edirdilər. Hamı Xürrəmşəhrdəki vəziyyəti soruşurdu. Qızının evində qalan xürrəmşəhrli qadın narahət idi ki, nə vaxtsa evinə qayıda biləcək, ya yox. Dedim ki, nigaran olma, qayıdacaqsan.

Mahşəhrdə də anamgili tapa bilmədim. Yorulmuşdum. Şəhərin şoran torpağı günəş şüalarını əks etdirir, gözlərimi qamaşıdırırdı. Günəş dərimi yandırmışdı. Sanki beynim qaynayırdı. Acından ölürdüm, pulum da yox idi. İsti, aclıq, qülbət bir tərəfdən, ümitsizlik bir tərəfdən. Bir neçə dəfə qəhərlənsəm də özümü ələ aldım.

Sərbəndərə gedən yolun başına gəldim. Yanımda mikroavtobus dayandı. Bilmədim pulum olmaya-olmaya minim ya yox. Amma sürücü maşından düşən adamdan pul almadı, dedi salavat çek.

Sevindim, maşına əyləşdim. Sərbəndərdən neft şirkətinin pikapı ilə yola düşdüm.

Sürücünün yanında oturan iki nəfər dedilər ki, biz keçək yük yerinə, siz qabaqda əyləşin. Təşəkkür etdim, dedim ki, arxa rahatdır. Dedilər istidir, əziyyət olar. Dedim arxada daha rahatam.

Maşın yola düşdü. Arxam kabinə tərəf oturmışdım. Maşının döşəməsi qaynar idi, istisi üzümə vururdu. Bir az irəlidə bir neçə nəfər də maşına mindi. Abadana qədər getdim. Abadandan Xürrəmşəhrə getmək üçün pikapa mindim.

Xürrəmşəhrə çatan kimi Zeynəb xanım ürəyimdən keçdi. O mənə doğma ana kimi əziz idi. Leylaya da, mənə də deyirdi ki, ona ana deyək. Cənnətabada çatan kimi qüslverən kişilər soruşdu ki, irəqlilər hara qədər gəlib? Onlar da başlarını itirmişdilər. Bilmirdilər getsinlər ya qalsınlar. Amma hələ ki, idarədən göstəriş gəlməmişdi. Nə qədər ki, şəhid vardı, qüslverənlərə də ehtiyac vardı. Məncə yangınsöndürənlər və qüslverənlər təhlükəni sona qədər qəbul etmiş iki dəstə idi.

Məryəm xanım evlərinə baş çəkib qayıdırdı. Qoca ər-arvad isə evlərini yada salmırdılar, Cənnətabada adət etmişdilər. Zeynəb xanıma soruşdum, dedilər gedib şəhid axtarmağa. Şəhid az olduğundan Zeynəb Cənnətabadda qalmır, vurulan yerlərdə şəhid, yaralı axtarırdı. Mən uşaqlarla vurulan yerləri axtaranda ilk dəfə Nəqdi küçəsində Zeynəb xanıma gördüm. “230” topla evi tam dağıtmışdılar. Xoşbəxtlikdən ev boş olmuşdu. Biz qızlarla axtarış aparanda Zeynəb xanım bir pikapla gəldi. Dedi sizə köməyə gəlmişəm. Sonra mənə üzünü tutdu: Səni bir neçə saat görməyəndə darıxıram. Əgər bir gün ayrılacaq olsaq necə dözəcəm? Sənə və Leylaya çox adət etmişəm.

Dedim Allah böyükdür. Utanırdım ürək sözümü deyəm. Mən də onu çox sevirdim. Çox vaxt məhz onu görmək üçün Cənnətabada gedirdim.

İyirmi dördüncü fəsil

Bir gün günortadan sonra yeddi-səkkiz nəfərlik qrupla klinikadan çıxıb ön xəttə yola düşdük. Doktor Səadət də bizimlə idi. Mövləvi məhəlləsinin sonuna qədər piyada getdik. Müdafiə qüvvələri küçələrə səpələnmişdilər. Sentab qapısı yaxınlığında şiddətli döyüş gədirdi. Əsgərlərimiz bir nöqtədən atəş açan kimi yerlərini dəyişirdilər. Bizi görüb bir evi göstərdilər, dedilər orada yaralı var, bir neçə dəfə baş çəkmişik görək sağdır ya yox.

Doktor Səadətlə birlikdə göstərilən yerə getdik. Yaralı gəncin vəziyyəti gözlədiyimizdən çox ağır idi. Bədənində xeyli qəlpə vardı. Amma buduna dəymiş qəlpənin yarası çox ağır idi. İyirmi yaşı olmazdı. Qanaxma haldan salmışdı. Çox güman ayağı kəsilməli idi.

Doktor Səadət dərhal işə başladı. Oğlana sistem köçürdü, sistemə bir neçə iynə əlavə etdi. Əlimizdən başqa bir iş gəlmirdi. Dostları köynəklərini cırıb onun yaralarını sarımışdılar. Doktor Səadətin ısrarı ilə bir neçə döyüşçü maşın tapmağa getdi. Pikap tapılınca çox vaxt keçdi. Yaralının gözlərini açmağa gücü yox idi. Adını, könüllü ya keşikçi olduğunu soruşdum.

Cavab vermədi. Gözlərini arabir zorla açır, yenə qapayırdı. Zəif səslə dodaqlarının altında nəsə deyirdi. Amma mən heç nə başa düşmürdüm.

Pikap gəldi. Mən sistemi əlimə götürdüm. Doktor Səadət oradakıların köməyi ilə yaralını maşının döşəməsinə uzatdı. Oğlan birdən titrəməyə, əl-qol atmağa başladı. Sanki balığı sudan çıxarmışdın. Doktor Səadət dedi ki, tələsin, onu təcili xəstəxanaya çatdırmaq lazımdır.

Özümü pis hiss etdim. Oğlan can verirdi. Daha baxa bilmədim. Sistemi oğlanlardan birinə verib maşından düşdüm.

Maşın yola düşdü. Biz dolu kimi yağın güllə və qumbaralara görə yerə yatmışdıq. Sonra tədricən ərazidən uzaqlaşdıq. Bilirdik ki, oğlan xəstəxanaya çatmamış öləcək. Əsas səbəb qanaxma idi. Axı nə üçün ona yardım bu qədər yubanmalı idi? Elə buna görə deyirdim ki, biz ön xəttə gəlməliyik.

Sonra Şənbə əminin kürəkəni yadıma düşdü. Bir neçə gün öncə neft şirkətinin xəstəxanasına yaralı aparanda Şənbə əminin arvadını gördüm. Təəccüblə soruşdum ki, niyə buradadır? Dedi kürəkəni yaralanıb.

Kürəkənini əvvəllər görmüşdüm. Hərbi Dəniz Qüvvələrində zabıt idi. Hörmətli, mömin bir adam idi. Yerini əmim arvadından soruşub yoxlamağa getdim. Əmim qızı Məhin xanım ərinin yanında idi. Ərinə yelpiklə sərin verirdi. Salamlaşdıq, hal-əhval tutdum, dedi ayağına qəlpə dəyib.

Vəziyyəti yaxşı deyildi, qızdırmalıya oxşayırdı. Su istəyirdi. Dodaqlarını isladırıdılar. Halsız idi, zarıyırdı. Otaqdan çıxıb, tibb bacılarından onun vəziyyətini soruşdum. Dedilər vəziyyəti ağır deyilmiş, sonradan yarası çirkləyib. Ona görə də su içməməlidir.

Otağa qayıtdım. Bir az dayanıb sağollaşdım, xəstəxanadan çıxdım. Səhəri gün yenə yolum xəstəxanaya düşdü. Yaralını təhvil verəndən sonra əmimin kürəkənin otağına baş çəkdim. Gördüm çarpayı boşdur. Soruşdum, dedilər dünən gecə şəhid olub. Təəccüblə dedim ki, axı vəziyyəti pis deyildi. Dedilər ki iltihabı ağırlaşmış, qanı zəhərlənib. Ağlamağa başladım. Əmimin kürəkəni gənc idi. Yaşı qırxdan yuxarı olmazdı. Beş-altı uşağı vardı. Gəlib məşində oturdum. Gör diqqətsizliyin nəticəsi necə ağır olur. Dəyərli zabıt, gözəl ata, mehriban həyat yoldaşı kiçik bir yaradan şəhid olmuşdu!

Bizə dedilər ki, daha gedə bilərsiz. Yorgun, pərişan vəziyyətdə bir neçə küçə geriye gəldik. Şəhərin mərkəzinə gedən pikap bizi də götürdü. Mövləvi məhəlləsindən çıxmamış evləri vurmağa başladılar. Bir həyətdən şivən qopdu. Şübhəsiz kimsə yaralanmışdı. Toz-torpaq havanı bürümüşdü. Maşından yerə sıçrayıb həyətdə daxil oldum. Qadınlar qışqırır, kişilər onları sakitləşdirməyə çalışırdı. Yaxınlaşanda düşündüm ki, ortada qanına bələnmiş bir yaralı görəcəyəm. Amma təəccübdən yerimdə dondum. Ortada bir inək çabalayırdı. Qəlpə bədənini, ayaqlarını dağıtmışdı. Ən pisi qarnında balası vardı. İstəyirdilər qarnını yarıb, balasını çıxarsınlar. Mənimlə gələn oğlanlardan biri dedi ki, bir güllə vurun rahatlaşsın, əzab çəkir axı. Amma buna ürəkləri gəlmirdi. Mən dözməyib həyətdən çıxdım. Səksəkədə idim ki, indicə arxadan güllə səsi eşidəcəyəm. Qulaqlarımı tutub oradan uzaqlaşdım. Oğlanlar gəldi, maşına mindilər, maşın hərəkət etdi. Yanımdan keçəndə məni də götürdülər. Oğlanlardan heç nə soruşmadım!

İyirmi beşinci fəsil

Demək olar ki, əksər məhəllələr boşalmışdı, tək-tük evlərdə adam qalmışdı. Uşaqlar xəbər gətirmişdilər ki, başqa məhəllələrlə müqayisədə Mövləvi ərəb məhəlləsində qalanlar çoxdur.

Bu adamlar elə düşünürdülər ki, ərəbdilli olduqlarından iraclılar gələndə onlara toxunmayacaq. İraq radiosu bu istiqamətdə təbliğat aparırdı. Ərəbdillilərə deyilirdi ki, şəhərdən çıxmasınlar, ordu onları azad etməyə gəlir. Deyirdilər İraq ordusu ərəbdilliləri atəşpərəstlərdən, Xomeyni rejimindən azad edəcək.

Amma bu təbliğatın ərəbdilli iranlılara elə bir təsiri yox idi. Onlar bu sözlərə aldanacaq qədər sadə deyildilər. Əvvəllər də ərəbdilliləri ayırmaq üçün Xuzistanda belə zəhərli təbliğatlar aparılırdı. Amma əhəmiyyətli təsiri olmurdu. İnqilabçı korpus təşkilatının xeyli ərəb üzvü vardı. Əlbəttə ki, Mövləvi məhəlləsində qalan ərəblər siyasət adamı deyildilər, sadəcə öz evlərində yaşamaq, didərgin düşməmək istəyirdilər.

Uşaqlar Mövləvi məhəlləsinin sakinlərini köçürmək üçün gedəndə ağa Nuri və ağa Mesbah mənə dedilər ki, sən də get. Dedilər ərəb dilini bilirsən, rahat başa salarsan, lazım gəlsə zorla da yola sala bilərsən.

Uşaqlara silah verən adam dedi ki, havaya atəş açmaqla da olsa, adamları qorxudun, şəhərdən çıxarın. Dedim bu adamlar top, tank mərmisindən qorxub şəhərdən çıxmayıb, indi havaya açılan atəşdən qorxacaq! Başqa biri dedi ki, havaya atəşdən qorxmasalar, ayaqlarının altına atəş açın. Hamı bir ağızdan dedi ki, bu düz iş deyil.

Təxminən səhər saat 10-da pikapla yola düşdük. Mövləvi məhəlləsi qədim və yoxsul bir məhəllə idi. Bir əsas küçəsi vardı, başqa küçələrin əksəri bu bir küçədən şaxələnmişdi. Küçə xurma bağı, gömrük və limana aparırdı. Burada cəmiyyət çox idi və həmişə izdihamlı olardı. Xüsusilə iki tərəfi mağaza olan meyvə-tərəvəz bazarı izdihamı ikiqat artırmışdı. Buraya Şeytanbazarı deyirdilər.

Küçənin başında dəmir yolunun ətrafı xurma bağı idi. Deyirdilər bağ əvvəllər çox böyük olub, gömrük yaradılan zaman bir hissəsi ləğv edilib. Camaat xurmalıqdakı həyətlərində göy-göyerti, pomidor-xiyar əkirdi.

Sürücü maşını saxladı, həmişəki kimi tapşırıd ki, qrup şəklində hərəkət edin.

İki qrupa bölündük və küçənin iki başından hərəkət etməyə başladıq. Ev-ev baş çəkirdik. Əksər evlər boş idi. Qapını açan olmayanda uşaqlar divarın başından həyəətə, evə göz gəzdirdirdi. Əmin olandan sonra ki, evdə heç kim yoxdur o biri evə keçirdik. Bəzən kimsə qapını açır, adətən qonşuların köçüb getdiyini deyirdi. Özlərinə deyəndə ki, siz də köçün, etiraz edirdilər. Dilə tutub maşına mindirəndə ağlayırdılar. Səddamı ərəbcə lənətləyirdilər. Deyirdim ki, biz də sizin kimi ərəbik, burada qalmaq ya ölümdür, ya da əsarət. Əslində müdafiə olunmaq üçün silah da yox idi.

Bir neçə küçəni gəzəndən sonra qənaətimiz bu oldu ki, insanlar heyvanlarına görə qalıb. İnak, gomuş, qoyun, keçi bu insanların bütün sərmayəsi idi. Getməyə razılıq verənlər yalvarırdılar ki, qoyun heyvanlarımızı da aparaq.

Başə salırdıq ki, körpü atəş altında olduğundan sizi qayıqla çaydan keçirəcəyik, heyvanları daşımaq imkanı yoxdur.

Xahiş edirdilər ki, heç olmaya bu heyvanları aparın məscidə, kəsin ətindən əsgərlərə yemək hazırlayın. Doğrudan da, heyvanlar başına buraxılısaydı, ya bomba altında məhv olacaqdı, ya da iraqılılara qismət olacaqdı.

Küçələrdən birində qapı aralı idi. Qapını döydük. Ərəbcə, farsca ev sahibini çağırıdık, cavab verən olmadı. Nəhayət, narazı bir səs eşidildi ki, nə istəyirsiniz, biz getmirik! Dedim icazə verirsiniz mən içəri gəlim? Otağın qapısına çatanda içəridən səs gəldi ki, buyurun.

Qapını taqqıldadıb açdım. Otaq qaranlıq idi. Qapını açanda otaq işıqlandı. Amma içəri yaxşı görünmürdü. Palçıq divarlı otaqdan nəmişlik qoxusu gəlirdi. Döşəməyə rəngi solğun kilim salınmışdı. Otağın bir küncünə lazımsız əşyalar yığılmışdı. Tavana sellofan çəkmişdilər ki, yağış yağanda içəri su dammasın. Gözüm qaranlığa alışandan sonra otaqdakı qadınlara baxıb dedim ki, biz sizin öz təhlükəsizliyiniz üçün çalışırıq. Yalan deyirlər ki, Səddamın ərəblərlə işi yoxdur. Səddam ərəbə-əcəmə baxmır.

Qadınlardan biri dedi ki, cəhənnəm olsun Səddam, Səddamla nə işimiz, biz evimizi atıb getməyəcəyik. Dedim burada qalsaz həlak olacaqsız. O qədər danışdım ağzım köpükləndi. Dedilər ərimizdən icazəsiz gedə bilmərik, nə vaxt gələrlər, onda baxarıq. Soruşdum ki,

kişilər haradadır? Dedilər iş dalınca gediblər. Dedim yenə gələcəyik, hazırlaşın və nə istəyirsiniz özünüzlə götürün.

Küçəyə çıxanda gördük ki, uşaqlar bir arıq, uzun kişiylə silah çəkib deyirlər: Ya evdən çıxacaqsan, ya da atəş açacağıq.

Kişi dedi: Vurun, siz də Səddam kimisiz. Səddam vursun, ya siz vurun, bir halda ki ölməliyəm, evimdə ölürəm.

Kişiylə ürəyim yandı. Astaca oğlanlara dedim ki, belə etməyin. Bu insanlar torpağa, evə bağlı insanlar idi. Dedim icazə verin mən danışım. Kişiylə dedim: Ata, bizdən incimə, sənə görə deyirik. Axı burada qalıb ölməyinin kimə faydası var? Ölməsən əsir düşəcəksən. Gəlin sözə qulaq asın, şəhəri tərk edin. İnşaallah, düşməni qovular, geri qayıdarsınız.

Kişi dedi: Əvvəllər ingilislər bu şəhəri almışdı. Bu gün bəəşçilər də ingilislərin sözü ilə bu işi görür. Şeyx Xəzəlinin vaxtındakı hadisələri təkrarlayırlar.

Dedim inşaallah elə olmayacaq. O dövr şahın dövrü idi, şah da İngiltərə və Amerikanın nökrəri idi. Artıq zaman dəyişib.

Mənim dalınca gələn Hüseyn Eydi sözümü davam etdirdi. Nəhayət, kişini razı saldı ki, şəhərdən çıxsın. Kişi razılıq versə də, ev-əşiyindən ayrıla bilmir, daşa-divara həsrətlə baxırdı. Deyirdi bu evi öz əllərimlə, min bir çətinliklə tikmişəm, indi necə qoyum gedim!

Əslində palçıq divarlı ev pis vəziyyətdə idi. Evin üstünə atılmış ağacların ucu çölə çıxmışdı, həyət palçıq idi. Həyətin bir guşəsindəki tövlədən məlum olurdu ki, heyvan saxlayır. Kişi özü də ev-əşiyi kimi pis vəziyyətdə idi. Paltarları nimdəşdi, süzölmüşdü. Yanmış ayaqlarında çölə atılacaq şapşapılar vardı.

Amma kişidən xoşum gəldi. Bu həddə yoxsulluq, dərd-bəlanın içində həm iradəli idi, həm müharibənin mahiyyətindən baş açırdı. Çöhrəsindən aydın görünürdü ki, zəhmətkeş insandır, həyatını dişidırnağı ilə qurub.

Bir az irəlildə başqa bir səhnə məni çox narahat etdi. Bir-iki sakini olan evlərdən fərqli olaraq bir evdə övladlar, nəvələr qarışıq böyük bir ailə qalmışdı. Uzun söhbətdən sonra oğlanları köçməyə razı saldı. İşarə ilə pikapı yaxına çağırırdı. Hamı maşına mindi, yaşlı ata-ana dedilər ki, biz getmirik. Qoca qadın sadəcə yaşı keçmiş ərindən ayrılmaq istəmirdi. Qoca kişi isə ona deyirdi ki, sən uşaqlarla get, mən qalıram.

Qoca qadın ağlayırdı, çöhrəsi qızarmışdı. Kişi deyirdi, ağlama, sonra mən də gələm dalınızca.

Qadını qucaqlayıb öpdüm, dedim ki, nigaran olma. Qadın ərəbcə deyirdi: Necə nigaran olmayım, onun bütün işlərini mən görürəm, yeməyini hazırlayıram. Balığı çox sevir, kim ona balıq hazırlayacaq?

Dedim anacan, bir müddət balıq yeməz. Həm də bu vurhavurda balıq harada idi!

Kişi arvadını dilə tutub oğlanları ilə yola saldı. Özü iki inəyə xatir qaldı. Qadının bir ayağı gedirdi, biri dayanmışdı. Kiçik oğul ata ilə qalmaq istəyirdi. O subay idi. Anası ona tapşırırdı ki, atasından muğayat olsun, dərmanlarını vaxtında versin.

Nəvələri, gəlinləri gəlib kişi ilə sağollaşdılar, onun əlini öpdülər. Gəlinlər də yalvarırdılar ki, kişi onlarla getsin, inəklərə görə qalmasın. Kişi inək sözünü eşidəndə əsəbləşdi, dedi mənim bütün həyatım bu inəklərdi, sizin bütün dolanışığınız bu inəklər olub.

Oğlanları, gəlinləri kişini əhatəyə alıb vidalaşdılar.

Mövləvi küçəsinin başına doğru hərəkət etdikcə adamlar seyrəlirdi. Bir çox evlərin divarlarını top mərmisi dağıtmışdı. Həyətlərdə paltar ipində uşaq paltarlarını görəndə Səidi, Zeynəbi, Hüseyni xatırlayır, onlar üçün darıxırdım. Dağıntılar arasındakı gəlincik mavi gözlərini mənə zilləmişdi.

Bəli, buralarda həyat tamamlanmışdı, hər şey torpağın altında qalmışdı. Hər addımda iraclılarla qarşılaşmaq, tələyə düşmək qorxusu vardı. Külək boş küçələrdə covlan edir, zir-zibili qovurdu. Sükut özü də bir vahimə yaradırdı. Yadıma qədimdəki yay günləri düşürdü. Nahardan sonra hamı kondinsioner, tavandakı sərinkeşin altında yatardıq. Bizim evdə sərinlədici heç nə yox idi. Hava çox isti olanda atam ləyəni samanla doldurub samanı isladar, sərinkeşin qabağına qoyardı ki, yaş samana dəyən hava soyusun. Bəzən də parçanı isladib sərinkeşin üstünə atardı. Soyuq parçadan keçən hava soyuyardı. Amma parça tez quruyardı. Mən günortalar yatmazdım. Küçə qapısından boylanar, sakitlikdən qorxub, tez qapını bağlayardım. Anam bizi oğrularla qorxudardı. İndi həmin sakit fəza idi. Artıq uşaqlar yorulmuşdu. Maşın adamları aparıb qayıtdı, minib məscidə getdik.

Məsciddə bir səs diqqətimi cəlb etdi. Bir yeniyetmə oğlan məscidin qarşısında dayanıb səs-küy salmışdı. Deyirdi ön xətdə içməli su yoxdur, su aparmaq lazımdır. Nəsə tanış göründü. Onu harada görmüşdüm? Bir də axı haradan bilirdi ki, cəbhədə su yoxdur? Birdən xatırladım! Şənbə əminin qohumu Behnam Məhəmmədi idi. Nə vaxt əmimgilə gəlirdisə səsi bütün küçəni götürürdü. Bizim banda saxladığımız itə də baş çəkir,

itlə oynayırdı. Çox arıqlamışdı. Dərisi yanmışdı, saçları pırtlaşıq idi. Soruşdum ki, nə üçün buradadır? Məni tanımadığından cavab vermədi. Ona Şənbə əmini, banımızdakı iti xatırlatdım. Güldü, dedi itiniz nə oldu? Dedim yəqin ki, o da didərgin düşüb. Soruşdum ki, nə bilirsən ön xətdə su yoxdur, məgər sən cəbhədəsən?

Dedi: Bəli, ön xətdəyəm. Bir neçə gün qabaq mühasirəyə düşmüşdük, axşama qədər mühasirədə qaldıq. Uşaqlar məni su dalınca göndərdilər. Təmiz su tapa bilmədim, tapdığım suyu apardım içdilər. Hamı işləmə-qusma tutdu. Axşama yaxın mühasirədən çıxdıq. Amma susuzluqdan ölürdük. Nəhayət bir məscidin hovuzunda su tapdıq. Su da çirkli idi. İçdik, sonra qusmağa başladıq. Amma susuzluğumuz yatdı.

Behnamın sözlərindən çox narahat oldum. Söz verdim ki, nə yolla olur-olsun ön xəttə su çatdırırıq. Sonralar hara gedirdiksə özümüzlə bir qab su aparırıdık. Hər halda üzündə neft dayanmış su çirkli sudan yaxşı idi.

İyirmi altıncı fəsil

Atamın şəhadətindən sonra Cənnətabadda işləmək mənim üçün əvvəlki kimi maraqlı deyildi. Həm oraya gətirilən meyitlərin sayı azalmışdı, həm də insanların yaşaması üçün tələş mühüm olmuşdu. Cənnətabadda olduğum zaman meyit gətirsəydilər, mən də kömək edirdim. Amma atam və Əlinin şəhadətindən sonra çox əsəbi olmuşdum, qüslxanada çox qala bilmirdim. Əvvəllər qüslxanaya sübh daxil olur, bir də azan vaxtı bayıra çıxırdım. İndi isə səbrim tamam tükənmişdi. Dağılmış cəsədlər, ara verməyən partlayışlardan üzülmüşdüm. Rastlaşdığım səhnələri təsəvvür etmək çətin idi. Qəlpə uşaqların, qadınların qarnını yırtırdı, bağırsaqları yerə tökülürdü. Bəzən gördüyüm səhnədən qaçmaq istəyirdim. Bir qadının cəsədi elə dağılmışdı ki, yaşını təxmin etmək mümkün deyildi. Sanki mərmə başı üzərində partlamışdı, bədənində bircə sağlam yer yox idi. Onun cəsədini yumadılar, təyəmmümlə dəfn etdilər. Kəfən tamam qanda islanmışdı. Axırda qoydular bir kənara ki, qan qurusun, yenidən kəfənləsinlər.

Onu görəndə ürəyim yandı, amma yaxına getmədim. Astaca söhbət edirdim onunla. Deyirdim nə üçün şəhərdə qaldın ki, şəhid də olasan? Amma əcəldən qaçmaq olmaz, haraya getsəydin, dalınca gələcəkdi. Yaxşı ki, elə şəhadətlə dünyanı dəyişdin! Birdən əsəb gəldi. Dişlərimi qıcadım. Lənətə gələsən, Səddam! Allah səni məhv etsin. Axı nə üçün müharibə olmalı idi? Nə üçün mən burada olmalıyam? Nə vaxta qədər dözməliyəm? Nə vaxta qədər bu səhnələri görməliyəm? Birdən hiss etdim ki, qulaqlarım, üzüm alışıb yanır. Bir tərəfindən qaldırdığım cənazənin ayaqlarını buraxıb qəzəb və hönkürtü ilə dedim: Daha yorulmuşam! Daha gəlməyəcəm bu lənətə gəlmiş qüslxanaya! Bir də buraya ayaq qoymayacam!

Qapını çırpıb qüslxanadan çıxdım. Zeynəb dalımcə gəldi. Qaçsam da arxadan çatıb əlimdən tutdu. Qucaqlayıb üzümdən öpdü, təsəlli verməyə başladı: Haqqın var, əslində hamımız yorulmuşuq. Sənin yerinə başqası olsaydı, daha pis vəziyyətdə olardı. Amma nə edək? İstəyirsən daha gəlməyəsən? Bilirəm ki, dözməyəcəksən, yenə gələcəksən. Amma hələlik gəlməsən yaxşıdır.

İç çəkib ağlaya-ağlaya dedim: Necə olar ki, Cənnətabada gəlməyim, olmaz!

Zeynəbin sözlərindən utandım. Özümə söz verdim ki, hisslərimi cilovlayım, özümü ələ alım. Amma alınmadı. 20 mehr olardı. Qüslxanada yenə həmin hal təkrarlandı. Əlimdəki kasanı, kəfəni atıb qüslxanadan çıxdım. Zeynəb yenə dalımca çıxdı. Amma bu dəfə çata bilmədi. O qədər qaçdım ki, axırı nəfəsim təngidi, dayanmalı oldum. Özümle danışmağa başladım. Axı kimdən qaçırsan? Özündən, yoxsa şəhidlərdən? Yenə hönkürüb ağladım. Bir də ayıldım ki, evimizin qapısındaam. Qapını açıb həyətdə daxil oldum. Düşünürdüm ki, atam və Əli buradadırlar, onları görüb sakitləşəcəyəm. Onlarla qucaqlaşırım, yalvarıram ki, məni də özünüzlə aparın. Amma həyətdə ayılıram, görürəm ki, heç biri burada deyil. Evə daxil olmaq istəmədim, pəncərədən otaqlara, salona baxdım. Hər şey yerində idi. Sadəcə bir toz layı əlavə olunmuşdu. Neçə vaxtdan bir döşəkləri, balişları həyətdə atıb tozunu çırpardım. Hər şeyi par-par işıldadardım. Ev qonaqlarla dolanda, hay-küy düşəndə yorğunluğum çıxar, ləzzət alardım.

Bağçanın kənarına gəldim. Bütün güllər, hətta şahpəsəndlər susuzluqdan quruyub yanmışdı. Anamın məzlumiyyəti yadıma düşdü. İndi harada, nə vəziyyətdə olduğunu bilməməyim məni daha çox narahat edirdi. İyirmi dəqiqə, yarım saat həyətdə dayanıb çölə çıxdım. Küçələrdə sakitlik idi, hava qaralırdı. Ətrafı bürüyən qırmızı işıq günəşin batmasından danışdı. Babamgilin evinin yanından keçəndə evə baş çəkdim. Babam və Mimi üçün çox darıxmışdım.

Ordubehişt küçəsi ilə getməyə hövsələm çatmadı. Yolu qısaltmaq üçün dəyirmanın arxasındakı xurmalığa daxil oldum. “Məhəmmədi” gül mağazasının qabağından keçib Çehelmetri küçəsindən çıxacaqdım. Birdən xurmalıqda pıçıltı eşitdim. Vücudum silkələndi. İki-üç nəfər astadan danışdı. Qorxuya qələbə çalmağa çalışdım. Dedim qulağına səs gəlir. Qaçmağa başladım.

Bir az irəlidə xurma ağacının altında hərbi libaslar vardı. Şübhəsiz, iraq hərbiçilərinin libasları idi. Onların mundiri tünd yaşıl rəngdə idi. Uşaqlar deyirdilər ki, bu geyimlər İsrailindir. Eşitmişdim ki, İraq kəşfiyyatçıları paltarlarını dəyişib dükan-bazarda dolaşır, məlumat toplayırlar. Bu paltarları görəndə əmin oldum ki, yanılmamışam. Qarabasma deyildi, həqiqət idi. Yəqin ki, məni görüb gizlənmişdilər.

Bu vaxta qədər belə qorxmamışdım. Ayaqlarımda güc qalmamışdı ki, qaçam. Sanki ayaqlarım yerə mıxlanmışdı. Cibimdən qumbara

çıxardım. Salavat deyə-deyə qaçmağa başladım. Sanki arxamca canavar gəlirdi. Kəsə yolla getmək fikrindən daşındım, Ordibehişt küçəsinə çıxdım. Məscidə qədər qaçdım. Heç kimə bir söz demədim. Əhvalatı danışsaydım, yenə deyəcəkdilər ki, özbaşınalıq edirsən.

İyirmi yeddinci fəsil

Son günlər xüsusi bir ruhiyyədə idim. Artıq özümü unutmuşdum. Haraya gedirdim, nə iş görürdüm, atam və Əlini görürdüm. Daha çox Əli gözlərimin qarşısında olurdu. Bəlkə də yenicə şəhid olmuşdu, yoxluğu daha çox hiss edilirdi. Çox darıxırdım Əlidən ötrü. Nə yeməyə, nə yatmağa həvəsim qalmışdı. Bütün işlərim adət üzrə idi, daim xəyalımda atam və Əli ilə danışırıdım. Elə bilirdim ki, mənə cavab verirlər. Onların yanımda olduğunu hiss edirdim.

Bütün bu narahatlıqlarımı müharibə siması almış şəhərdəki vəziyyət gücləndirirdi. Vəziyyət çox ağırlaşmışdı. Cəmə məscidindən uzaqlaşdıqca seyrəklik yaranırdı. Hara baxırdınsa xarabalıq idi. Zədələnməmiş, dağılmamış ev az idi. Yanacaq olmadığından həyətlərdə, küçələrdə qalmış maşınlar da pis vəziyyətdə idi. Əvvəllər adam görəndə yaxınlaşan heyvanlar indi adamdan qaçırdı. Küçələrdə heyvan leşləri gözə dəyirdi. Külək zir-zibili sağa-sola qovurdu. Hər şey süqut etməkdə olan şəhər kabusu təsiri bağışlayırdı. Düşmənin təyyarələri alçaqdan, rahat uçurdular. Əvvəlki bir neçə zenit qurğusundan da xəbər yox idi. Təyyarələr atəş açmasalar da səsləri dəhşət yaradırdı.

Klinikada qızların sayı azalmışdı. Zöhrə Fərhadi, Səbbah Vətənxah, Məryəm Əmcədi, Bilqeyis Məlikiyən, Mehrəngiz Dəryanəvərdən başqası gözə dəymirdi. Artıq küçəyə çıxmağa cürət etmirdik. Hətta yaxşı tanıdığımız Taliqani məhəlləsi də çox təhlükəli olmuşdu. Bu məhəllədə sabitliyi pozan düşmənin bombaları idi. Cənnətabada gedib-gəlmək də təhlükəli olmuşdu. Daim iraqılara əsir düşmək qorxusu vardı. Deyirdilər ki, Taliqani məhəlləsində iraqıl var. O məhəllə Cənnətabada çox yaxın idi. Zeynəb və Leylaya görə çox narahat idim. Taliqani məhəlləsi sakinlərinin əsir düşdüyü deyilirdi. Ataların, qardaşların gözü qarşısında qadınlara təcavüz edir, sonra kişiləri öldürüb qadınları buraxırdılar. Danışırıdılar ki, belə qadınlar öz əsgərlərimizlə rastlaşanda yalvarıb deyirlər bizi güllələyin.

Bu sözləri eşidəndən sonra bir neçə gün fikirli oldum, susdum. Özümü onlarla müqayisə etməyə cürətim yox idi. Necə də sadə olmuşdular, inanmışdılar ki, iraqıların onlarla işi olmayacaq. Özüm və Leyla üçün çox qorxdum. Sonra düşündüm ki, bütün bunları

əvvəlcədən bilirdik. Əslində müharibənin səkkizinci günü belə bir hadisə olmuşdu. İndi başa düşürdüm ki, kişilər nə üçün bizimlə sərt danışırsınız, məcbur edirlər ki, şəhərdən çıxasınız.

Artıq məsciddəki kişilər də ön xətdə idi. İbrahimi də getmişdi. Qapının ağzındakı əlaqələndirmə guşəsi də ləğv edilmişdi. Ağa Misbah və başqaları gözə dəymirdi. Şeyx Şərif də adətən cəbhədə olurdu. Uşaqlar dedilər ki, Şeyxin oğlu yaralanıb, xəstəxanadadır. Amma Şeyx hələ ona dəyməyə gedə bilməmişdi.

Əvvəllər daim aram, güləruz olan Şeyx son günlər əsəbi, narahat idi. Vəziyyətin adi olduğunu göstərməyə çalışsa da, bacarmırdı. Həmişə səliqəli və təmiz əmmaməsi, əbası toz-torpaqlı, əzik olurdu. Onu bir neçə dəfə hərbi libasda da görmüşdüm.

Artıq hamıya sübut olmuşdu ki, müharibə ciddidir və Səddam bu həcmdə təchizat və canlı qüvvə ilə tək-cə Xürrəmşəhri tutmaq fikrində deyil.

Came məscidində də vəziyyət gərgin idi. Daha çox hərbiçilər məscidə gəlirdi. Belə ağır vəziyyətdə də əhalinin bir hissəsi şəhərdən ayrılmaq istəmirdi. Məscidə sığınmış bu insanlar nə öz əsgərlərimizin silahla hədə-qorxusundan, nə düşmən bombardmanından qorxurdu. Amma Heydəriyyə və Abbasiyyədə daha heç kim yox idi. Oraya da top mərmisi düşmüşdü. Qadınlar da biş-düş işini saxlamışdılar. Onsuz da yemək bişirmək üçün lazım olan ərzaq məhsulları yox idi. Əsgərlər qarpız, çörək, tapılsaydı konserv yeyirdilər. Bəzən tək-cə quru çörək olurdu, suda isladıb yeyirdik.

Nəhayət, Cənnətabaddakı qüslverənlər də getdi. Məryəm xanımı yeznəsi apardı. Tək-cə Zeynəb xanım qalmışdı. Qəbiristanlığa düşən mərmilər qəbirləri dağıtmışdı. Baş daşları qırılmış, çatlamış, aşmışdı. Uzaqdan görürdük ki, atam və Əlinin də qəbirləri əvvəlki vəziyyətdə deyil. Əvvəllər rəngi qırmızıya çalan torpaq quruyub ağarmışdı. Qəbirlərin üstündə torpaq da bir qədər aşağı yatmışdı. Hər dəfə qəbir üstə gedəndə ətrafa yayılmış torpaqları yığıb, qəbirin üstünü hamarlayardıq.

Əlinin paltarlarını basdırdığım yerə də baş çəkirdim. Qorxurdum heyvanlar eşib çıxara. Özüm götürmək istəsəm də vaxt olmurdu.

Görürdüm ki, vəziyyət hər gün daha da gərginləşir. Mühasirə halqası daralırdı. İraqlılar topxanalarını da yaxına çəkmişdilər, atəşlər güclənmişdi. Qüvvələrimiz müqavimət göstərir, şəhid olurdular. Artıq

silah-sursat gəlmirdi, əldəki silahlar da nasaz idi. Xürrəmşəhr-Əhvaz yolu tam bağlanmışdı. Bütün yol vurulurdu.

Deyirdilər ki, iraqılılar Həmid qərargahı tərəfdən Əhvaza yaxınlaşırlar. Əhvazın da işğal olunma təhlükəsi vardı. Dehlaviyyə və Susəngərdə daxil olmuşdular. Belə bir vəziyyətdə Əhvaz və Xuzistanın digər şəhərlərindən keşikçilərin köməyinə ümid etmək olmazdı.

Xürrəmşəhrdəki ağır vəziyyət barədə eşidənlər pərakəndə şəkildə bu şəhərə axışırdı. Ağa Sadiq Fəllahpur və dostları bu sıradan idi. Onlar Əhməd Şuşun xahişi ilə Rudsərdən gəlmişdilər. Gəlmələrin bu məntəqənin istisinə dözümlü yox idi. Mən yol boyu haldan düşmüş, hərəkət etməyə gücü qalmamış döyüşçülər görürdüm. Hətta silahlarını çiyinlərinə almağa gücləri qalmamışdı. Silahın qundağı yerlə sürünürdü. Hiss olunurdu ki, neçə gündür yatmayıblar. Bəziləri günlərlə susuz-çörəksiz ön xətdə qalmışdı, üzülmüşdü. Xəstəxanadakıların bir qismi yalnız həlsizlikdən saxlanılmışdı.

Əvvəl hamı ümid edirdi ki, müharibə bir neçə günə başa çatacaq. Amma artıq hamı əmin olmuşdu ki, müharibə uzanacaq. Bəziləri şəhərin süqutuna zərəcə şübhə qalmasa da, deyirdilər ki, Allaha təvəkkül etmişik, şəhəri səddamçılara vermərik.

Mən də bu adamlar kimi düşünürdüm ki, Xürrəmşəhr heç bir halda düşmənin əlinə keçə bilməz. Bunu təsəvvür edə bilmirdim. Görəsən uşaqlar nə vaxta qədər müqavimət göstərə biləcək? Silah-sursat nə vaxta qədər çatacaq? Köməyə ümid etmək olar? Ordu və korpus döyüşçülərindən soruşurdum ki, iraqılıların qüvvəsi çoxdur? Deyirdilər ki, üç piyada korpusu, bir tank korpusu mövqə tutub. Sual verirdim ki, hər korpusda neçə nəfər olur? Deyirdilər ölkədən ölkəyə fərqi var. Səkkiz mindən on üç min nəfərə qədər ola bilər. İraqa başqa ölkələr də kömək edirdilər.

Regionun ərəb ölkələri və Amerikanın İraqa köməyindən xəbərdar idim. Amma kimin necə kömək etdiyini bilmirdim. Bir çox ölkələr Səddama dəstək verirdi. Amma Xürrəmşəhrdə cəmi üç tankımız vardı. Üç tankla necə müqavimət göstərmək olardı!

Tanklardan biri Yol polisi ərazisində batıb qalmışdı. Atəş altında idi, çıxara bilmirdik. Başqa bir tank hələ on gün keçməmiş Cənnətabadın kənarında işdən düşdü. Sonradan eşitdim ki, həmin tankı təmir üçün Əhvaza aparıblar. Üç tankdan cəmi biri işləyirdi, o da dayanmaq bilmirdi. Gah Yol polisi, gah Dəmir yolu dairəsi, gah da gömrük istiqamətində hərəkət edirdi. Bu günlərdə bir İraq tankı ələ

keçirmişdilər. Təzəliyindən bilinirdi ki, bizim tankımız deyil. Forması fərqli idi, bizim yaşılı tanklardan fərqli olaraq torpaq rəngdəydi. Bu tankla şəhərdə çox manevr etdilər, hamı bilirdi ki, qənimət götürülüb. Bu tankla döyüşçülərə ruhiyyə verirdilər. Amma liman və gömrük vurulanda tank yaddan çıxmışdı.

Yaralı və şəhid axtarışı zamanı bir neçə dəfə liman ərazisində olmuşdum. Liman malla dolu idi. Amma atəş altında olduğundan limanı boşalda bilmirdilər. Dedilər heç olmaya təyyarə üçün ehtiyat hissələrini çıxarın. Amma bu da mümkün olmadı.

Klinikaya bir neçə yanıq almış adam gətirdilər, dedilər limanda yanıqlar. Ağa Nəccar yanıqları vazelinləyib bağladı, biz limana yaralı gətirməyə getdik. Limanın ərazisi çox böyük idi. Adam limandakı malların içində itib-batırdı. Limandakı bitki yağları və xam yağlar alışıbmışdı. Yağın alovu su ilə sönmədiyindən alovu torpaqlayırdılar. Cəmi bir nəfər yanıq adam tapdıq. Şükür ki, yanıqları səthi idi. Amma həmin vəziyyətdə alovu söndürməklə məşğul idi. Dedi indi yara bağlamaq vaxtı deyil, gedin, özüm gələrəm.

Maşınla liman ərazisində fırlanırdı ki, yaralı olsa götürək. Limanda o qədər konteyner, yük vardı ki, aralarında küçələr yaranmışdı. Xaricdən gətirilmiş maşınlar da vardı. Konteynerlərdə hər şey vardı. Bolt-qaykadan tutmuş ağır ehtiyat hissələrinə qədər, oyuncaqdan tikiş maşınına qədər hər şey! Konteynerləri yalnız kran götürə bilərdi. Bir tərəfdə Almaniya və Yaponiyadan gətirilmiş maşınlar sıralanmışdı. Toyota, Mazda, Benzlər göz qamaşıdırdı. Limanın bir hissəsində ölkədən ixrac olunacaq mallar yığılmışdı. Xalçalar, xurma yeşikləri...

Limandakı malların əksəri dövlətin idi. Bir tərəfdə şirkətlərin sifarişlə xaricdən gətirdiyi mallar toplanmışdı.

İndi bu həcmdə var-dövlət atəş altında qalmışdı. Yük dolu gəmilər atəş altına düşdüyündən limanda ilişib qalmışdı. Bəzi yüklərə mərmilər dəymiş, qab-qacaqlar, pal-paltarlar istifadəsiz vəziyyətə düşmüşdü. Meyvələr böyük yeşiklərdə çürümüş, üfunət qoxusu aləmi götürmüşdü.

Limanda göz qabağında məhv olan malları şəhərdən çıxara bilmədiyim üçün əzab çəkirdim. Bu mallara valyuta verilmişdi, ölkənin sərmayəsi idi. Ən azı avtomobilləri malla doldurub limandan çıxarmaq olardı.

Bütün bu səhnələri görəndə ortada xəyanət olması ehtimalı güclənirdi. Nəhayət, ön xətdən gələn uşaqlar dedilər ki, gömrük

iraqlıların əlinə keçib. Bütün malları su yolu ilə, Şələmçə yolu ilə daşıyıb apardılar...

İyirmi səkkizinci fəsil

Vəziyyət o qədər ağırlaşmışdı, iraclılar o qədər yaxın gəlmişdilər ki, daha ön xəttə getmək üçün yalvarmağa ehtiyac qalmamışdı. Səngərlər bir-birinin ardınca itirilir, döyüş şəhərin mərkəzinə çəkilirdi. Yaralıları daşımaq üçün maşından istifadə imkanı məhdudlaşdığından tibb xidmətçilərinə ön xəttə gedib orada yaralılara yardım göstərməyi tapşırıbmışdılar. Məncə, bunu doktor Sadiqi təklif etmişdi ki, yaralıların həyatını xilas etmək mümkün olsun.

Oktyabrın 12-dən bir gecə qabaq xəbər gətirdilər ki, limanda döyüş pik həddə çatıb. Canlı qüvvəyə ehtiyac vardı, klinikadan da kömək istədilər.

İyirmi mehr günü sübh bir neçə sandıqça gətirib tibbi ləvazimatlarla, dava-dərmanla doldurduq. Tibbi qrupların gətirdiyi dərmanlar sayəsində dərmana olan ehtiyac ödənmışdi. İki sandıqçaya da avtomat xəzinələri, silah-sursat yığdıq.

Pikap gəldi, sandıqçaları maşına yığdıq. Mən, Səbbah və doktor Səadət maşına mindik. Son günlər klinikada bizə kömək edən iki oğlan da bizə qoşuldu, yola düşdük. Ağa Nəccar klinikada tibbi xidmət göstərmək üçün işçi olsun deyə o birilərinə icazə vermədi. Maşında başqa adamlar da vardı. Sürücü maşını atəşdən yayındırmaq üçün sağa-sola hərəkət edirdi. Came məscidi, Çehelmetri küçəsi, Nəqdi küçəsi, Darvaza dairəsi, Mövləvi küçələrindən çətinliklə keçdik. Küçədən küçəyə, Mövləvi küçəsinin arxasındakı xurmalıqdan keçib Şeytanbazardan çıxdıq. Son günlərdə atəş çox şiddətlənmişdi. Vəziyyət Dəryabud məktəbinin vurulduğu onuncu gündəki kimi ağır idi. Saat doqquz, onun yarısında xurmalıqda maşından düşdük. Sandıqçaları yerə qoyduq. Mən güllə dolu bir çanta və qumbaraatan mərmisi götürdüm. Bir əlimlə də sandıqçanın bir qulpundan yapışdım. Oğlanlardan biri hər əli ilə bir sandıqçanın qulpundan tutmuşdu. Doktor Səadət də sandıq götürənlərdən idi. Beləcə, sandıqçaların da üstünü yükləyib yola düşdük.

Mövləvi küçəsinin sonu sayılan dəmir yoluna qədər məsafə çox deyildi. Oraya qədər getdik. Yol boyu ətrafımızdakı evlərə, divarlara güllə yağırdı. Dəmir yoluna çatdıq. Orada mövqedə olanlar soruşdular

ki, hara getmək istəyirsiniz? Dedik ki, Sentab qapısına. Dedilər yol atəş altındadır, gedə bilməzsiz. Oğlanlar soruşdular ki, bəs nə edək? Dedilər Sentab qapısına çatmaq üçün dəmir yolunu keçməli, küçədən-küçəyə hərəkət etməlisiz. İraqlılar gömrükdə mövqə tutmuşdular. Dedilər biz düşməni atəşə tutanda siz dəmir yolunu keçin.

Dəmir yolu hündürdə idi. Ona görə birbaşa atəş altında idi. Razılaşdıq ki, iki-iki keçək. Mən hər çiynimə üç karabin götürmüşdüm, belimə patron kəməri bağlamışdım. Sandıqdan yapışanda dedilər ki, bu ağırlıq altında qaça bilməzsən. Dedim qaçaram.

Ağırlıq altında canım çıxs da, özümü sındırmırdım. Qorxurdum ki, düşmənlə üzləşəndə silah-sursatımız az ola, geri qayıda bilməyək. Doktor Səadət də iki çanta götürmüşdü, həm də mənimlə birlikdə sandıqdan yapışmışdı. Küçə ilə dəmir yolunun eni altı-yeddi metr olardı. Bu məsafəni güllə kimi, əyilmiş vəziyyətdə keçməli idik. Bir o qədər silah-sursat əlimizdə güllə dəysəydi külümüz göyə sovrulardı.

Döyüşçülər işarə verən kimi mən doktorla birlikdə hərəkət etdim. Bizim arxamızdan düşməni atəşə tutmuşdular ki, bizi hədəfə alan olmasın. O birilər də bizim kimi qaçaraq dəmir yolunu keçdilər. Yolumuza davam etdik. Qarşımızda palçıq divarlı evlər və xurmalıq vardı.

Küçələrdən birinin başında səngər vardı. Səngərdə gənc ordu zabiti oturmuşdu. Ratsiya ilə danışdı. Ətrafında yeddi-səkkiz əsgər vardı. Səngərə çatdıq. Səngərdə bir neçə ratsiya vardı. Zabit hər dəfə biri ilə danışdı. Bir də baxdım ki, zabit yaralıdır, rəngi saralıb. Sağ ayağında sarğı vardı. Ayağını ayaqqabının üstünə qoyub bağlamışdılar. Barmaqları göyərmişdi. Dedilər ki, bu leytenant Əqaribpərəstdir. Məni və Səbbahı görüb dedi ki, siz nə üçün gəlmisiz, iraqlılar iki addımlıqdadır. Sonra üzünü oğlanlara tutub danladı ki, bu qızları nə üçün özünüzlə gətirmisiz? Oğlanlar dedilər ki, Sentab qapısına gedirik. Doktor Səadət dedi ki, tibbi yardım istəmişdilər, ona görə gəlmişik. Leytenant dedi ki, siz gedə bilərsiz, amma bacılar qayıtmalıdır. Dedim siz bizim komandır deyilsiz ki, əmr edəsiz. Biz qayıtmayacağıq! Dedi mənə qulaq asmalısınız, özbaşına durub gəlməməliydiniz. Dedim biz özbaşına gəlməmişik, bizi göndəriblər və geri qayıdan deyilik.

Bu arada haradansa bir müxbir tapıldı. Mən və Səbbaha müraciətlə dedi ki, dayanın şəkilinizi çəkim. Onsuz da hirsələnmişdim. Dedim get işinin dalınca, indi hamı əlinə silah götürməlidir.

Leytenant israr edirdi ki, mən və Səbbah geri qayıdaq. O qədər qəzəbləndim ki, dedim qarşımda dayananı güllələyəcəm!

Mənalı-mənalı baxıb dedi: Gedin əsir düşün, iraqılılar hər yerdə var!

Doktor Səadətlə bir ağızdan dedik ki, bu ehtimal şəhərin hər yerində var. Fərqi budur ki, burada düşmənlə üzbəüz dayanmısan, müqavimət göstərmək imkanın var.

Doktor Səadət dedi: Biz hər şeyi gözə almışıq. Bu bacıları da qorxutmayın. Onlar hər şeydən xəbərdardır, bilə-bilə gəlirlər.

Səbbah da doktorun sözlərini təsdiqlədi: Biz bilirik ki, qarşıda şəhadət, əsarət, yaralanmaq var.

Əlimi cibimdəki qumbaranın üstünə qoyub dedim: Cibimdəki qumbara düşməne əsir düşəcəyim vaxt üçündür.

Artıq leytenant daha geri çəkilməmişdi, dedi: Özünüz bilərsiz, mən daha nə deyəcəyimi bilmirəm. Heç olmaya səbr edin, Sentaba tərəf gedən dəstə ilə gedin. Axı siz heç bilmirsiniz ki, iraqılılar haradadır.

Dəstə hazır olana qədər gözlədik. Söhbətlərdən başa düşdüm ki, komandirləri Əqaribpərəstdir. Danışdırlar ki, yaralansa da, geri qayıtmaq barədə düşünmür.

Xatırladım ki, onu başqa bir yerdə də görmüşəm. İyirmi səkkiz-otuz yaşlı bu gənci məscidin qabağında Şərifnəsəblə görmüşdüm.

Çox gözləmədik. Kənd evlərindən birindən qəfildən silahlı bir dəstə çıxdı. Müxtəlif yaşlarda keşikçi, könüllülər idi. Komandirləri bir gənc idi. Əqaribpərəstlə astadan danışdırlar. Nə qədər qulaq verdimsə, bir şey anlaya bilmədim. Tapşırıq verdilər ki, yolda heç kim ağzını açmasın, mütləq sükut gözlənilsin.

Hərəkət zamanı Əqaribpərəst bir də bizə tapşırıq ki, kişilərdən ayrılmayın, ortada addımlayın, özbaşına hərəkət etməyin.

Sonra kişilərə tapşırıq ki, bacılardan muğayat olun, onları sağ-salamat geri qaytarın. Sonra mənə dedi ki, bu qədər silah götürməyinizə ehtiyac yoxdur.

Bir karabin saxlayıb o birilərini uşaqlara verdim. Ortada dayanıb iki sandıqçanın qulpundan yapışdım. Yola düşdük. Yolda yerimizi dəyişirdik. Qarşıda xurmalıq idi. Palçıq divarlı kənd evləri pərakəndə tikilmişdi. Xurmalığa daxil olanda hər tərəfdən güllə səsi eşidilirdi. Xurma ağacları bərhad vəziyyətdə idi, çoxu qırılmışdı. Yanan ağaclar vardı. Mərmi bəzi ağacları kökündən çıxarıb aşırırmışdı. Bəzi ağaclar müqavimət göstərirmiş kimi yanaşı ağaca söykənib qalmışdı. Quş yuvaları, xüsusilə bülbul yuvaları yerə səpələnmişdi.

Yolda heç kim ağzını açmadı. O qədər işarə ilə danışdılar ki, adam nəfəs çəkməyə qorxurdu. Ayağımızın altında çör-çöpün səsi də adamı narahat edirdi. Sakit, ehtiyatla irəli gedirdik. Hər küçənin başına çatanda işarə verirdilər ki, dayanaq. Öndə gedənlər vəziyyəti öyrənirdi, sonra hərəkət edirdik.

İraqlılar səs eşidən kimi atəş açırdılar. Bu zaman dayanmağa, yolu dəyişməyə məcbur olurduq. Düşməni görməsək də, hər an gözləyirdik ki, ağacların dalından, damlardan atəş açsınlar. Nəhayət gömrüyün divarına yaxınlaşdıq. Biz dəmir yolu ilə paralel hərəkət edə bilmədiyimizdən dövrə vurub Sentaba yaxınlaşırıq.

İrəli getdikcə nisbətən böyük və yeni tikilmiş evlərlə rastlaşırıq. Birdən başımıza od yağdırdılar. Bilmədik iraqqlılar haradan atəş açır. Komandir əmr etdi ki, cəld geri qayıdaq.

Hər tərəfdən Kalaşnikov avtomatlarından, qumbaraatanlardan atəş açırdılar. Başımı itirmişdim, bilmirdim hara qaçım. Birinci dəfə idi döyüş xəttinə bu qədər yaxınlaşmışdım. Hara qaçırdıqsa atəşdən yayına bilmirdik. Ona görə də topa şəkildə yerə yatdıq. Bir qədər hərəkətsiz qaldıq. Sonra işarə verdilər ki, oturaq vəziyyətdə hərəkət edək. Oğlanlar sandıqları bizdən alıb yerlə sürüyürdü. Bu da səs yaradırdı. Belə hərəkət etmək çox çətin idi. Ayaqlarım tutulmuşdu. Dözü bilməyib yerə oturdum, ayaqlarımı uzatdım.

Bu şəkildə o qədər getdik ki, iraqqlıların nəzarəti altından çıxdıq. Bir evin arxasına keçib əyləşdik. Tər içindəydim. Ürəyim sürətlə döyünürdü. Komandir çox narahat idi. Köməkçisi dedi ki, Allah rəhm etdi. Dəstənin bələdçiləri bizi düz düşmənin üstünə aparırdı. Əgər sona qədər onlara qulaq assaydıq indi əsir idik.

Qəlbim titrədi. Bilmədən düşmənin tələsinə doğru gedirdik. Əqaribpərəstə demişdim ki, mən əsarətə hazıram. Amma indi görürdüm ki, belə deyil, bunu qəbul etmək çətinidir. Döyüşmədən əsir düşmək mənim üçün ürəksıxıcı idi. Həmişə düşünürdüm ki, mühasirəyə düşəndə vuruşursan, mühasirə daralır, sonda müqavimət göstərüb şəhid olursan. Amma hələ bir güllə də atmamışdım, bir yaralıya da kömək göstərməmişdim.

Dedilər ki, yolu dəyişirik. Təqribən yolun yarısını getmişdik, geri qayıtdıq. Komandir məsləhətləşib yol seçdi və yenidən hərəkətə başladıq. Yoxsul daxmaların yanından ötüb gömrüyün yanında yarıtikili evə çatdıq. Bu binanın ikinci, üçüncü mərtəbəsindən gömrüyün həyəti görünürdü. Buradan ətrafımızı görə bilərdik.

Komandir göstəriş verdi ki, qruplara bölünüb sakitcə müxtəlif mərtəbələrdə yerləşək.

Altı tibb xidmətçisindən üçünün aşağı mərtəbədə, üçünün orta mərtəbədə, döyüşəcək adamların banda və başqa nöqtələrdə yerləşməsi əmr edildi.

Binaya daxil olduq. Mən, Səbbah, doktor Səadət və başqa bir gənc ikinci mərtəbəyə qalxmalı idik. Yükümüz ağır idi, ayaq qoyulacaq yerlər də rahat deyildi. Bir neçə dəfə sürüşüb nəhayət ikinci mərtəbəyə çatdıq. Tavan və döşəmə yarımçıq idi. Aşağı və yuxarı mərtəbəni görə bilirdik. İraqlıların da səsi aydın eşidilirdi. İraqlı bir zabıt əsgərləri atəşə hazırlayırdı. Ətrafdakı vəziyyəti dəyərləndirmək üçün boylandığımız vaxt yuxarı mərtəbədən “Səddama ölüm” şüarı yüksəldi, dalınca atəş səsi eşidildi. Bu həmin gənc idi ki, yol boyu əsəbi görünürdü, onu zorla sakitləşdirirdilər. Olsun ki, gömrükdə xalqın sərvətinin necə talandığını görüb dözməmişdi.

Oğlanın atəşi ardınca bizə tərəf pərakəndə atəş açıldı. Qumbaraatanla vurmağa başladılar. Bina silkələnirdi. Doktor Səadət dedi ki, Hüseyni bacı, aşağı düşəkmi? Dedim, bəli, siz qabaqda gedin.

Zorla çıxdığımız pillələri qaçaraq düşməyə başladıq. Sandıqçanı əlimizdə saxlaya bilmədik, sürüşüb getdi. Amma ağzı möhkəm bağlanmışdı, açılmadı.

Hər şeyi atıb qaçırdıq. Binadan çıxıb bir tövlənin divarlarına sığındıq. Hamı soruşurdu ki, atəş açan kim idi? Dedilər ki, bizimlə gələn əsəbi oğlan olub. Görəndə ki, iraqlılar gömrükdəki malı talayır, dözə bilməyib, atəş açıb, sonra da aşağı atılıb.

Dedilər yəqin ki, həlak olub. Əmin olmaq üçün bir neçə nəfər ayağa qalxdı, irəli getdi ki, nəsə xəbər gətirsin. İraqlılarsa atırdı. Onların haradan atdığı məlum deyildi. Olsun ki, liman və gömrük binasından atırdılar. Gömrük və limanın həyətinə yığılan konteynerlər iraqlılara mövqe tutmaq imkanı yaradırdı. Biz isə yerə yatmışdıq, qalxmaq imkanımız yox idi. Bəli, əsəbi gənc axmaqlıq etdi. Həm özünü məhv etdi, həm bizi çətinliyə saldı. Komandir sakitlik yaratmağa çalışırdı. Bəziləri deyirdi ki, daha burada qalmayaq.

Amma israr edənlər vardı ki, atəş səngiyənə qədər yerimizdən tərpənməyək. İki saata qədər gözlədik ki, atəş kəsilsin. Tərpənmək istəyəndə səs eşitdik. Qərribə səs idi. Uşaqlardan biri səs gələn tərəfə boylandı və təəccüblə dedi: Sağdır ki!

Hamı soruşdu ki, kim sağdır? Dedi bandan yerə atılan oğlan gəlir.

Oğlan ayağını çəkirdi. Təpədən dırnağa qədər saman idi. Bir ayağını yerə qoya bilmirdi. Atəş səsi gələndə əyilir, bəzən iməkləyir, sonra qalxıb yoluna davam edirdi. İraqlılar onu görüb atmağa başladılar. Nəhayət, özünü bizə çatdırdı. Uşaqlar soruşdular ki, nə üçün özünü atdın. Dedi: Aşağı enməyə vaxt yox idi. Gördüm aşağıda saman tayası var, atıldım üstünə. Samanın içində boğulurdum.

Bir az rahatlaşandan sonra onu danlamağa başladılar. Dedilər düz iş görmədin, bizi də bada vermişdin.

Oğlan özü də peşman olmuşdu. Dedi: Görəndə ki, malları talayırlar, dözə bilmədim.

Uşaqlar dedilər ki, bundan da ağır səhnələr görmüşük, əgər dözə bilməyəcəyiksə, elə bu başdan xəttə qalmasaq yaxşıdır.

Hamı yorulub zəiflədiyindən qərara gəldik ki, daha geri qayıdaq. Komandir dedi ki, gedək istirahət edək, başqa bir yolla qayıdırıq. Çox çətinliklə gəldiyimiz yolu geri qayıtdıq. Uzaqdan Əqaribpərəst görünmürdü. Yəqin ki irəli getmişdilər. Dəmir yolunu keçib Mövləvi məhəlləsində kiçik bir məscidə çatdıq. Məscidin həyətinə adam çox idi. Sanki bura hərbi qərargah idi. Əksəri əsgərlər idi. Bir də məhəllənin kişiləri xidmət göstərmək üçün ora-bura qaçırdılar. Şəbistanın qapısını bağlamışdılar. Həyətin bir küncündə üst-üstə qalaqlanmış əşyaların üstünə brezent çəkilmişdi. Tulaletdə su olmadığından adamlar çətinlikdə qalmışdı. Qızlarla əlimizdə pərdə tutduq ki, dəstəmaz ala bilək. Hovuzun suyu da qoxumuşdu.

Qızlarla namaz qıldıq. O birilər də namazlarını qılıb yeməyə başladılar. Bizə də bir konserv verdilər. Əvvəl imtina etdik. Komandir dedi ki, bizimlə ön xəttə gedəcəksinizsə yeyin. Çirkli əllərimizlə yeməyə başladıq. Çörək qupquru idi. Kəpəklənməsin deyə qurudurdular. Biz Came məscidində həmişə yeməkdən bir-iki saat qabaq çörəkləri isladardıq.

Doktor Səadət yaxınlaşdı, dedi yenə də nəşə gətirim? Təşəkkür etdik, dedik bəs etdi.

Bıçaq olmadığından qarpızı yerə vurub sındırdılar, yarısını bizə verdilər. Əsgərlər konserv qutusunun qapağı ilə qarpız yeyirdi.

Səbbah qarpız yeyə-yeyə dedi: Mən daha sizinlə getməyəcəm, qayıdıram.

Güllə altında divara qısılanda da deyirdi ki, əgər sağ qalsam, bir də gəlməyəcəm. Mən elə bilirdim zarafat edir. Dedim həmişə xəttə gəlmək istəmişik, indi nə oldu qayıtmaq istəyirsən?

Dedi: Bu nə vəziyyətdir, düşmənin yerini bilməyə-bilməyə döyüşmək olar?! Bu vəziyyətdə əsir də düşə bilərik. Mən əsir olmaq istəmirəm.

Dedim biz məqsədə çatmayınca geri qayıtmayacağıq. Onu məcbur etmədim. Özü qərar çıxarmalı idi. Bu vaxt kənarımızda əyləşmiş iki döyüşçü söhbət edirdi. Biri əlindəki silahı göstərib dedi ki, kim bununla atəş açarsa, silahı ona verərəm. Səbbah çox istəyirdi ki, silahı olsun. Dedi mən bacararam. Məryəm Əmcədi də silah, atəş barədə eşitdiklərini qeyd edirdi. Mən də buna maraq göstərirdim. Səbbaha dedim ki, bu silah ağırdır, təkəni var, gərək ayaqlıq üstündə atəş açasan. Səbbah qulaq asmadı. Silahı alıb atəşə hazırlaşdı. Dedim indi yıxılacaqsan, rüsvay olacağıq. Səbbah tətiyi çəkən kimi özü yerə dəydi. Mən pərt oldum. Ama Səbbah o ki var güldü. Bu vaxt hərəkət üçün çağırıldı. Komandir dedi ki, kim əmrə tabe olmayacağıqsa, iraqılı görəndə özbaşınalıq edəcəksə, geri qayıtsın. Bir neçə nəfər dedi ki, getmirlər. Əlavə də qoşulanlar vardı, iyirmi iki nəfər olmuşduq. Səbbaha dedim ki, əgər qayıtmasam Leylanı şəhərdən çıxar, anamgilə də baş çək.

Bilirdim ki, əgər gülə-gülə danışmasam, ağlayacam. Anamın əzalı görkəmi yadıma düşürdü, narahat olurdum. Səbbah geri qayıdanlara qoşuldu. Yola düşdük. Vəziyyət ağır idi. Əgər tibbi yardım göstərmək üçün kişilər olsaydı qadınlara ehtiyac qalmazdı. İndi isə bizim burada olmağımız zəruri idi. Allaha təvəkkül etdim. Karabin çiyimdə, qumbaralar cibimdə idi. Döyüşçülərdən birinin verdiyi tapançanı şalvarımın kəmərinə taxmışdım. Düşünürdüm ki, əsir düşsək lazım olar. Amma hər dəfə yerlə sürünəndə, əyləndə qorxurdum ki, atəş açıla.

Bu dəfə dəmir yolundan keçəndən sonra yolumuzu dəyişdik. Səssiz, sütun şəklində hərəkət edirdik. Bir iki nəfər sütuna nəzarət edir, küçədən keçəndə bir-bir, aralı vəziyyətdə keçirirdilər.

Limanın kiçik idarə evlərindən ötüb beton divara çatdıq. Bu yolla Sentab qapısına çatdıq. İraqlılar hara gəldi atırdılar. Bizim qüvvələrin limana hücumundan qorxurdular. Özlərinin limandan çıxmağa cürətləri çatmırdı. Haranı tutmuşdularsa, tankların, zirehli maşınların, helikopterlərin köməyi ilə tutmuşdular. Deyirdilər ki, əvvəl helikopterlər bombalayır, sonra tanklar hərəkət edir. Piyadalar da tankların dalınca gəlir.

Biz çatanda Sentabın qapıları laybalay açıq idi. Sanki qapıları yerindən çıxarmışdılar. Qapıların arasında bir metrlik sütun vardı. Qapılardan birindən rels keçirdi, o biri ağır maşınlar üçün idi. Sentab qapısı limanın üç məşhur qapısından biri idi.

İki qapı arasında betonun kənarında qum kisələrindən səngər qurulmuşdu. Tüfəngləri, qumbaraatanları, qumbaraları vardı. Beş-altı nəfər olardılar. Bizi görüb çox sevindilər. Üzlərindən yorğunluq yağdı. Hiss olunurdu ki, neçə gündür yuxusuzdurlar. İndi də gözlərini zorla açıq saxlamışdılar.

Bizim dəstənin komandiri vəzifə bölgüsü apardı. Bir neçə nəfəri Sentab qapısından aralıda yerləşdirdi. Bir neçə nəfərə tapşırıq verdi ki, beton dirəyin başına çıxsınlar. Əvvəlki dəstədən bir neçə yorğun əsgər geriye, istirahətə getdi. Onlar danışdılar ki, bizim kiçik dəstələr limana daxil olub. Burdakı səngər də ona görə idi ki, iraqlılar limandan çıxma bilməsin.

Komandir məni və başqa bir qızı divarın yanında oturtdu ki, divarın başındakılara qumbara verək. Bu uşaqlar üç-dörd metr hündürlüyü olan divarın başına quş kimi rahat qalxdılar. Divarın o biri tərəfindəki ağacların budaqları düşmənin əsgərlərimizi görməsinə mane olurdu. Uşaqlar tez-tez yerlərini dəyişir, bəzən aşağı yatırdılar ki, hədəfə çevrilməsinlər. Bizimlə üzbəüz yolun o biri tərəfində yoxsul evlər görünürdü. Əsgərlərdən biri dedi ki, o evlərin arxasında ambulans maşın var, yaralı olanda aparırıq.

Mən xanım yoldaşım ilə birlikdə qumbaraatanları, tüfəngləri doldurur, başımız üstəki əsgərlərə ötürürdük. Divarın başındakılar silahları boşalanda aşağı atırdılar. Amma əlimiz çatmadığından biz silahları yuxarıya çətinliklə ötürürdük. Əgər qumbaraatan burnu üstə yerə düşsəydi, işimiz bitərdi. Doktor Səadət kimi lətifətli bir insan da əlinə silah alıb vuruşurdu. Amma deyirdi ki, vuruşmaq çox çətin imiş.

Çox istəyirdim ki, limanda nə baş verdiyini biləm. İraqlıların səsi aydın eşidilsə də, boylananda heç nə görmək olmurdu. Gömrük konteynerlə dolu idi. İraqlılar konteynerlərin arxasından atəş açırdılar. Komandir və yanındakılar xəbərdarlıq edirdilər ki, qapıya yaxın getməyək. İraqlıların qarşısını almaq üçün biz də atırdıq. Bu hissədə atəş şiddətlənirdi. Uşaqların səthi yaralarını sarıyırdıq.

Canlı qüvvə az olduğundan bizə də atəş açmaq əmri verilmişdi. Bu çətin vaxtda gülləm qurtardı. Hərbçi kişi dedi ki, səngərdə güllə,

qumbara var. Səngərə getmək üçün ayağa qalxdım. Kişi dedi ki, sən yox, mən özüm gedirəm, sən düşmənin başını qat.

Xoşlamırdım ki, bizi bu qədər pərdə arxasında saxlasınlar. Onların da həyatı dəyərli idi. Dedim: Əgər buraya qədər gəlmişəmsə, demək aramızda fərq yoxdur, özüm gedirəm. Siz atəş açın, düşmənin başını qatın, mən gedirəm.

Sonra avtomatla ardıcıl atəş aç-aça qapıdan səngərə qədər olan üç-dörd metr yolu keçdim. İki qapı arasında sütuna çatanda gördüm hərbi kişi başım üzərində dayanıb. O qədər əsəbləşmişdi ki, düşmənin hədəfində dayanmışdı. Dedi bu nə işdir görürsən!

Cavab gözləmədən qarşımdan keçəndə partlayış baş verdi və mən yalnız qan gördüm. Kişi tikə-tikə olmuşdu, sanki yuxu görürdüm. Düşmən gülləsi onun qumbaraatanına dəyib qumbaranı partlatmışdı.

Ayağa qalxdım. Gözüm qaranlıq çalırdı. Kişidən ancaq yanmış tikələr qalmışdı. Heyrətdən donmuşdum. Səngərin bir tərəfi dağılmışdı. Amma bu qədər qəlpədən biri də mənə dəyməmişdi.

Bilmirəm gördüyüm səhnənin təsirindən, ya partlayış dalğası məni havaya tulladığından gic olmuşdum. Vurula biləcəyimi düşünmədən yolu keçdim. Əvvəlki nöqtəyə çatıb oturdum. Bir də ətrafa səpələnmiş tikələrə baxdım. Nə üçünsə Sentab qapısına gələndən bu kişini görəndə atam yadıma düşürdü. Yanımdakı qıza deyirdim ki, bu adam atama çox oxşayır.

Dartılmış çöhrəsi, bitişik çatma qaşları atamı xatırladırdı. Məni özünə cəzb edirdi, elə bilirdim atamdır. Yeganə fərqi atamdan yeddi-səkkiz yaş gənc olması idi. Zahirindən çox xasiyyəti atamı xatırladırdı. Qaçhaqaçda əsgərlərlə söhbət edir, onları döyüşə həvəsləndirirdi. Hiss olunurdu ki, imanlı insandır, hədəflərinə inanır. Deyirdi məşallah, əhsən, siz əsil əsgərsiz. O qədər atama bənzətdim ki, axırda getdi atamın yanına. Baş verənləri yada salıb özümü lənətləyirdim. O qədər lənət, lənət dedim ki, yanımda əsgərlərin yarasını sarıyan qız başıma qışqırdı, dedi bizi dəli etdin, yetər.

Amma mən elə bilirdim ki, bütün sözləri ürəyimdə deyirəm. Sən demə ucadan təkrarlayırammış. Özümdə deyildim, elə bil yuxu görürdüm. Ətrafımdakı səhnələrə baxanda görürdüm ki, yox, yuxu deyil. Dəli kimi idim. Bilmirdim gülüm, yoxsa ağlayım.

Hamı əsəbi idi. Birdən bizim olduğumuz yerdə qarışıqlıq yarandı. Həm yeni qüvvələr gəlmişdi, həm də atəş güclənmişdi. Daha şəhidin cənazəsini bir yerə toplamaq mümkün olmadı. Limanın daxilindən

divara o qədər zərbə dəymişdi ki, divar silkələnirdi. Deyirdim divar indicə aşacaq, hamı divarın altında qalacaq. Divarın üstündəki uşaqlar yerə enməyə məcbur oldular. Komandir demişdi ki, bir yerə toplanmasınlar. Bununla belə düşmənlə onların yerini qeydə almışdı.

Çox ağırlaşmışdım. Sanki əl-ayağıma daş bağlamışdılar, ağır hərəkət edirdim. Əvvəlki kimi cəld yeriyə də bilmirdim. Səksəkədə idim. Deyirdim indicə vuracaqlar. Artıq hərəkət edə bilmirdim, mıxlanıb bir yerdə qalmışdım. Əsgərlərimiz çalışırdılar ki, iraqılılara lazımınca cavab versinlər. Yenidən əsgərlər divarın başına qalxdı və düşmənin pulemyotunu atəşə tutdular. Əsgərlərdən biri avtomatını aşağı verib dedi ki, ilişib, atmır.

Avtomatı alıb nə qədər çalışdımsa hərəkətə gətirə bilmədim. Birdən partlayış səsi eşitdim və üzüm üstə yerə yıxıldım. Ayaqlarım möhkəm əsirdi. Doktor Səadəti çağırdım. Cavab verən olmadı. Yanımdakı qızı çağırdım. Yenə cavab eşitmədim. Qalxmaq istədim, bacarmadım. Belim və ayaqlarım hərəkətdən düşmüşdü. Dönüb arxaya baxa bilmirdim. Deyəsən divar üstümə aşmışdı.

Nəhayət, doktor Səadəti başım üzərində gördüm. Qolunu tutmuşdu. Qolundan qan damırdı. Əvvəl dediklərini eşitmədim. Dodaqları tərpənsə də, səsi çıxmırdı. O məni başa sala bilməyib uzaqlaşdı. Əllərimi yerə dirəyib tərpənmək istədim, alınmadı. Təkcə başımı tərpədə bilirdim. Doktor Səadət və köməkçi qız o yana, bu yana qaçır, yaralılara kömək edirdilər. Heyrətdə idim ki, kimsə məni qaldırmaq istəmirdi. Hiss etməyə başladım ki, qulaqlarım eşitmir. Amma tədricən eşitməyə başlayırdım. Doktor Səadət yenidən yanıma gəldi. Qolunu göstərib dedi: Bax, Hüseyni bacı, mənim də qoluma qəlpə dəydi. Bilmədim mənə təsəlli üçün deyir, yoxsa dözə bilmir. Dedim doktor, mən qolunuzu sarıyaram. Əlindəki tənziyə almaq üçün irəli hərəkət etmək istədim, amma bacarmadım. Olsun ki doktor bilmirdi ağır zədələnmişəm. Dedim doktor, mən tərpənə bilmirəm. Doktor bir qədər diqqətlə baxıb dedi ki, yaralanmışsan, belində qan var. Əlimi belimə apardım, belim yaş idi. Yaranın yerini hiss etdim. Amma ağrı yox idi. Dedim: Doktor, mən geri qayıtmaq istəmirəm, qalmaq istəyirəm. İndi nə edim?

Doktor dedi: Məncə, hamımız getməliyik, hamı yaralıdır.

Doktor ağır yaralanmış əsgərin yanına getdi. Dedi onu təcili xəstəxanaya çatdırmaq lazımdır.

Yenə qalxmağa cəhd etdim. Başımı, sinəmi tərpedə bilirdim. Güc belimə düşəndə ağrı qopurdu, əvvəlki vəziyyətə qayıdırdım. Ayaqlarımı tərپətmək istədim, yenə alınmadı. Doktordan xahiş etdim ki, yaralarımı bağlasın, ayağa qalxım. Doktor dedi ki, yaran ciddidir. Fikirləşdim ki, necə olub yaralanmışam. Xatırladım ki, bel tərəfimdən divar silkələndi, sonra mən üzü üstə yerə dəydim. Demək divara dəyən qumbara divarı yarıb mənə dəymişdi. Necə ola bilərdi? Qumbara otuz-qırx santimetrlik divarı keçə bilməzdi.

Çox keçmədi bizi aparmaq üçün gəldilər. Komandir ratsiya ilə xəbər verəndə eşitmişdim. Demişdi ki, iyirmi iki nəfərdən on beş nəfəri yaralıdır. İki nəfər yaxınlaşdı ki, məni qaldırsın. Dedim yox, mən geri qayıtmıram. Dedilər xəstəxanaya getməlisən. Dedim yox, yaramı burada bağlayacaqlar, duracağam.

Doktor Səadət gəldi. Dedi ki, sən ayağa qalxa bilmirsən, xəstəxanaya getməlisən. Sonra göstəriş verdi ki, məni götürsünlər. Kişilər yaxınlaşanda dedim ki, mənə əl vurmayın, naməhrəmsiz. Xərəkləri yox idi. Silahlarını xərək kimi tutdular, möhkəm yapışdım, sürüməyə başladılar. Bu vaxt partlayış oldu. Əlimə qəlpə dəydi. Məni aparan iki nəfər yerə sərildi. Yarım saat bu vəziyyətdə qaldıq. Bu arada İraqdan gəldiyimiz günləri xatırladım. Bir il idi atamı görmürdük. İndi isə on beş gün idi ayrılmışdıq. O zamankı günlər həyatımın ən gözəl günlərindən idi. Bu gün isə... O zaman su ilə İran sərhədinə yaxınlaşdıqca sevinirdim. Bir tərəfdən də təəccüb edirdim ki, nə üçün torpaq görünmür, bəs İran haradadır? Deyirdilər İran sərhədinə çatmışıq. Mən su sərhədinin nə olduğunu bilmirdim. Bir nöqtədə qayıq dayandı, başqa qayığa keçdik. Sudan qorxduğum üçün qayıqdan-qayığa keçəndə bağrım yarıldı.

İran qayığı hərəkət edəndən sonra yalnız bu barədə düşündüm ki, atamı görəndə nə edəcəm? Bu qədər fasilədən sonra onun qucağına atılmağa utanırdım. Həm də İran haqqında düşündüm.

Hüseyni dayı mənim bir yaşımla Bəsrədən İrana gəlib ailə qurmuşdu. Bəzən məktubda babama və Mimiyə şəkil göndərirdi. Dayım və ailəsinin səliqəli paltarlarından çox xoşum gəlirdi. Onlar bizim kimi uzun köynək geymirdilər. Az yaşımla başa düşürdüm ki, İranda həyat İraqdakından fərqlidir. Həm də Mimi o qədər həsrətlə danışdı ki, hamımız dayımgili görmək istəyirdik. Nəhayət, limana çatdıq. Atam və dayım gözləyirdi. Atam bizə doğru tələsdi. Bilmirdi

hansımızı qucaqlasın. Amma anamla göz-gözə gələndə ikisinin də gözləri doldu və heç nə danışmadılar.

Atəş ara verən kimi xərək gətirib məni xərəyə qaldırdılar. Ayaqlarımda heç bir ağrı hiss etmirdim. Başımda, boynumda, fəqərələrimdə ağrı vardı, amma dözmək olardı. Narahat idim ki, ciddi bir yaram olmaya-olmaya məni arxaya aparırlar.

Şüşələri qırıq, nasaz görünən ambulansda artıq yaralılar vardı. Məni qabaq oturacaqda qeyri-müəyyən bir vəziyyətdə yerləşdirdilər. Dizindən yaralanmış qız da yanımda oturdu. Maşın yellənən zaman mən sükana tərəf gedirdim. Yer dar olduğundan sürücü öz qapısını açıq saxlamışdı. Bir əli ilə sükanı, o biri əli ilə qapını tutmuşdu.

Yanı üstə qaldığımdan arxadakı ağır yaralının üzünü görürdüm. Sayaqlayırdı. Gözləri çevrilmişdi, boğazından xırıltılı səs gəlirdi. Tədricən səsi tamam kəsildi.

Zaman keçdikcə başağrım şiddətlənirdi. Sanki başım şişirdi. Hansı yolla qayıtdığımızı bilmədim. Maşın klinikanın qabağında dayananda hamı bayıra çıxdı. Köməksiz tərپənə bilmirdim. Ağa Nəccar ambulansın arxasındakı yaralılara baxıb dedi ki, hamısı xəstəxanaya getməlidir. Mənə baxıb dedi ki, sən də vəziyyətin yaxşı deyil. Mənalı baxışları ilə deyirdi ki, axır özünə iş açdın.

Qızlar başıma toplandı. Mənə elə gəlirdi ki, başım çox şişib. Səbbah oturacaqdakı qana baxıb dedi ki, sənə demədimmi qayıdaq!

Cavab verəcək halda deyildim. Zöhrə və Səbbah ambulansa minib qapını bağladılar. Yola düşdük. Çox qan itirmişdim. Üşüyürdüm. Vəziyyətim ağırlaşdı.

Yatmaq istəyirdim. Qanaxmanın çoxluğundan ayaqlarım islanmışdı. Maşının oturacağı, qapısı qana bulaşmışdı. Qanaxmanı görüb qorxmışdım. Özümə təsəlli verirdim ki, hər şey yaxşı olacaq. Axı yaralılara həmişə belə deyirdim. İndi başa düşürdüm ki, yaralılar nə üçün ağır cavab verir.

Ambulans körpünün o biri tərəfində doğum evinin qarşısında dayandı. Hamı ağır yaralıya görə narahat idi. Onu peşəkar həkimə göstərmək istəyirdilər. Amma ambulansın qapısını açanda tibb xidmətçisi baxıb dedi ki, aparın meyitxanaya...

Sonra nə baş verdiyini bilmədim, özümdə deyildim. Gözlərimi açanda Zöhrə Fərhadini başım üzərində gördüm. Əlində sistem tutmuşdu. Üzündən hiss olunurdu ki, çox nigarandır. Gözümü açdığımı görüb soruşdu ki, ağrın var? Dedim yox.

Ətrafa göz gəzdirdim. Məni yaralılarla dolu salonun qurtaracağındakı çarpayıda yerləşdirmişdilər. Səbbah və Zöhrə tibb bacılarına deyirdilər ki, bizim yaralıya da baxın. Nəhayət bir qadın gəldi, dedi səs-küy salmayın, sizin yaralıya da baxılacaq.

Səbbah dedi ki, biz səs salmırıq, yaralımızın halı pisləşir. Mən çətinliklə dedim ki, mənə bir şey olmayıb. Qadın mənə yaxınlaşıb alnımdan öpdü və soruşdu ki, harada yaralanmısan? Dedim Sentabda. Soruşdu ki, Sentab haradır? Dedim limanın qapılarından birinin adıdır.

Dedi: Məgər liman iraclıların əlində deyil? Nə üçün oradaydın?

Dedim ki, mən tibb xidmətçisiyəm, döyüşdə idim.

Dedi: İndi gəlib şəkil çəkəcəyəm. Arxası üstə uzana bilirsən?

Dedim ki, yox. Dedi eybi yox, elə bu vəziyyətdə çəkərəm.

Bu qadının mehribanlığından çox təəccübləndim. Bir az sonra rentgen aparatını gətirdilər. Aparatı o qədər gəzdirmişdilər ki, qana bulaşmışdı. Mənim şəkilimi çəkmək istəyəndə yanımdakı yaralının adamları dedilər ki, o qıza bir şey olmayıb, əvvəl bizim yaralının şəkilini çəkin. Onun xeyli sınığı vardı. Zarıyırdı. Huşunu itirmiş kimi idi. Rentgenoloq kişi dedi ki, bu qızın zahirən yarası yüngüldür, əslində çox mühüm bir nəhiyədir.

Aparatı nizamlayıb müxtəlif bucaqlardan beş-altı şəkil çəkildilər. Hər dəfə şəkil çəkəndə qadın mənə nəvaziş göstərirdi. Anamı xatırladım, çox darıxdım.

Yaramı təmizləyib yodladılar. Qan qrupumu müəyyənləşdirib bir paket qan köçürdülər. Şəkillər hazır olandan sonra qadın dedi: Qəlpə həssas yerə dəyib, bizim əlimizdən bir iş gəlmir. Səni geniş təchizatlı bir yerə göndərəcəyik.

Düşünürdüm ki, yaram ciddi deyil, iki-üç günə sağalar. Dedim dua edin ki, Xürrəmşəhrə tez qayıdım. Dedi dua edirəm ki, sağalasan.

Ya qanaxma, ya dərmanların təsirindən süst idim. Bir də ayıldım ki, neft şirkətinin xəstəxanasındayam. Bura doğum evindən çox səliqəli idi. Oradakı səs-küy adamı dəli edirdi. Burada çarpayılarda arasındakı məsafə böyük idi. İyirmi-otuz yaralı kişi vardı. Pəncərədən düşən günəş şüaları içərinə işıqlandırmışdı. Qan iyi gəlmirdi. Zöhrə və Səbbah yanımda idi. Kişilərin arasında yerləşdirildiyim üçün narahat oldum. Mən ayılan kimi tibb bacıları həkimi çağırırdı. Müayinəyə başladılar. Müayinə etdikcə soruşurdular ki, ağrı var, ya yox. Ayaqlarıma iynə batırdılar, yenə hiss etmədim. İynə-dərman yazıb getdilər. Tez-tez

soruşurdum ki, mənə nə vaxt buradan aparacaqsız? Deyirdilər ki, yerimiz yoxdur. Yalvardım ki, mənə koridora keçirin, burada sıxılıram.

Amma mənə eşitməyə heç kimin imkanı yox idi. Ruhi və fiziki ağrıların təsiri altında yuxuya getdim. Bir qadının səsinə oyandım. Əlil arabasında oturmuş gənc xanım deyirdi ki, mən burada qalmayacam, burada yaralarım çirkəyər, bura təmiz deyil.

Tibb bacıları da əsəbiləşmişdilər. Mənə göstərilib deyirdilər ki, bu xanımın vəziyyəti sizdən çox ağırdır, amma sakit qalib. Qadın deyirdi ki, mən müxbirəm, mənə göndərin Tehrana.

Çarpayını gətirib mənim çarpayımın kənarında yerləşdirdilər. Dedilər özün də kömək et, çarpayına keçirək. Qaldıranda ağrıdan fəryad qopardı. Çarpayına uzanmadı, oturub ayağını uzatdı. İki nəfər də yanında vardı. Bir az sonra həkim gəldi, soruşdu ki, Hüseyni kimdir?

Mən və kənarımdakı qadın bir ağızdan “mən” dedik. Adımız da, soyadımız da eyni idi. Həkim soruşdu ki, fəqərəsinə qəlpə dəyən xanımı soruşuram. Həkim müayinə edib getdi.

Yaralı qadın soruşdu ki, yerlisən? Dedim bəli. Soruşdu necə yaralanmışsan? Dedim ki, tibb xidmətçisiyəm, Sentabda yaralanmışam.

Dedi: Bildim haranı deyirsən, oraları tanıyıram. Mən Tehrandan gəlmişəm, müxbirəm. Xəbər hazırlayıram, şəkil çəkib Tehrana göndərirəm.

Sonra soruşdu ki, burada narahat deyilsən, nə üçün bu yara ilə bu vaxta qədər burada qalmısan?

Dedim: Özüm istəmirəm, buna görə narahat deyiləm. İstəyirəm imkan daxilində tez Xürrəmşəhrə qayıdım. Sadəcə kişilərlə bir yerdə olduğum üçün narahatam.

Dedi: Bu vəziyyətdə başqa şəhərə köçürülməyini istəməlisən.

Dedim mən də başqaları kimi, onlar üçün etdiklərini mənim üçün də edirlər.

Dedi: Qəlpə təhlükəli yerə işləyib, eşitmədin doktor nə dedi?

Dedim ki, buraxsaydılar, Xürrəmşəhrə, doktor Şeybaninin klinikasına gedərdim, heç burada da qalmazdım.

Dedi bilirəm haranı deyirsən, orada olmuşam.

O söhbəti davam etdirmək istəsə də, mənim vəziyyətim yaxşı deyildi. Düzü, onun qışqır-bağır salmasından xoşum gəlmədi. Ona çox dedim ki, səbr et, doktor və sanitarlar da xahiş etdilər, məhəl qoymadı. Dedi səs salmasan kimdi sənə baxan! Doktor onun qəlpə dəymiş dizini

müayinə edib dedi: İndi başqa xəstəxanaya getmək üçün maşın lazımdır, maşın da yoxdur.

Qadın dedi ki, mənə göndəriş kağızı verin, özüm maşın taparam.

Sonra iki həmkarının köməyi ilə əlil arabasına minib otaqdan çıxdı. Yenə səsi eşidilirdi, sanitarlarla mübahisə edirdi. Axır ki, göndəriş kağızı alıb getdi.

Əllərim hərəkətsiz qalıb qurumuşdu. Möhkəm acmışdım. Amma tibb bacıları ac qalmalı olduğumu deyirdilər.

Pəşman olmuşdum ki, nahar vaxtı doktor Səadətın təklif etdiyi konservi götürməmişdim. Bircə dəfə doyunca yesəydim indi bu vəziyyətdə olmazdım. Yuxuya getdim. Oyananda gördüm ki, yanaşı çarpayıda yerləşdirilmiş ayağı sarğılı oğlan namaz qılır. Yadıma düşdü ki, namaz qılmamışam. Sanitarlar arakəsmə gətirib mənim çarpayımı ayırdılar. Rahatlaşdım. Hava qaralırdı. Qibləni soruşmadan, dəstəmazsız vəziyyətdə namaza başladım. Namazı bitirəndən sonra ruhiyyəm bir qədər düzəldi. Arakəsmə rahatlıq yaratmışdı, daha məni görün yox idi. Yenidən yuxu apardı. Bu dəfə oyananda sanki yaddaşım ağappaq idi, heç nə xatırlamırdım. Arakəsməni kənara çəkdim ki, görün haradayam. Nə üçün səhər açılmırdı? Elə bilirdim hər dəfə cəmi iki-üç dəqiqə yatıram. Amma tibb bacılarından saati soruşanda görürdüm ki, xeyli vaxt keçib.

Tibb bacıları gecə bir neçə dəfə məni oyatdılar. Belimə sarınmış mələfə qanla islandığından onu dəyişirdilər. Yaram hələ bağlanmamışdı. Yeni qan paketi qoşdular. Sistemə dərman qatıb damarıma köçürdülər. Qolumun yaralandığını sonradan bildim. Paltarlarımı qayçılayıb əynimdən çıxarmışdılar. Kateter çox incidirdi, nə qədər yalvarırdım, çıxarmırdılar. Dedim tualetə getmək istəyirəm. Kateteri çıxarıb arabaya oturdular. Tibb bacılarının köməyi ilə tualetə getdim. Gələn maye qanlı idi. Amma belimdəki göynəlti azaldı. Çarpayıma uzanandan sonra bir aparat gətirdilər. Naqillərini əl-ayağıma yapışdırdılar. Başıma papağa oxşar bir şey qoydular. Səhəri gün necə ötdü bilmədim. Nə üçünsə daim yatırdım. Boynuma və əllərimə elektroşok verdilər. Bədənim alışıdı, qışqırdım. Amma yenə ayaqlarımı hiss etmirdim.

İkinci gün səhər, oktyabrın 14-də dözülməz ağrı ilə yuxudan oyandım. Sanki uzun bir yuxudan oyanmışdım. Daha gic deyildim. Arakəsməni götürmüşdülər. Bir az aralıda iki-üç yaralı vardı. Hələ də ağzı üstə yatmışdım. Keyliyim getmişdi, ağrılarımla güclənmişdi.

Belimdə, ayaqlarımda, xüsusilə sağ ayağımda dözülməz ağrı vardı. Ayaqlarım möhkəm əsir, bədənim də əsdirirdi. Ağrının möhkəmliyindən bədənim soyuq tər basmışdı. Yaylığımı dişlərim arasına alıb sıxırdım. Tibb bacılarını çağırdım, dedilər təbiidir. Ağrıkəsici vurulduğu üçün ağrıları hiss etməmişdim. Dedilər bu gecə səni yola salacağıq. Yalvardım ki, belə etməsinlər.

Gözlərim yaşardı. Əlinin xəstəxanada olduğu günləri xatırladım. Atamın xəsarət aldığı günlər yadıma düşdü. Ayağı əzilmişdi, baxımsızlıqdan çirkləmişdi. Yarasını sarıyanda ağrıdan huşunu itirirdi. Qızdırma içində də səsi çıxmazdı. O zaman dörd yaşım vardı. Anam bir bəhanə ilə xəlvətə çəkilər, doyunca ağlayıb qayıdardı.

Bunları yada salıb atam və Əli üçün daha çox darıxırdım. Kaş indi yanımda olaydılar. O zaman ağrıları mənə kiçik görünərdi. Bu yara mənə doğma şəhərimdən uzaq salmışdı. Deyirdim İlahi, nə üçün indi? Nə üçün qoymadın iraclıları şəhərdən çıxaraq, sonra yaralanım? Mən Səndən şəhadət istəmişdim, bu nə vəziyyətdir düşdüm?

Sonra bəəşçiləri lənətləyirdim. Deyirdim ölüm olsun sizə, nə üçün mənə şəhadətə çatdırmadız?

Mehriban tibb bacısı yaxınlaşıb mənə nəvaziş göstərdi, dedi: Bəh-bəh, xanım oyanıb! Bu gün vəziyyətin ötən gündündən xeyli yaxşıdır.

Sonra boş qan paketi və sistemi çıxarıb kənara qoydu. Damarları qurumuşdu, əl və ayaq barmaqlarım şişmişdi, göyərmişdi. Acından ölürdüm, amma deməyə utanırdım. Soruşdum ki, yenə sistem köçürəcəksiz? Dedi yox, bu gündən yemək yeyə bilərsiniz.

Gedib biskvit gətirdi. Elə bu vaxt Zeynəb xanım, Leyla, Zöhrə, Səbbah, Hüseyin, Əbid Məhəmmədi, mənə Sentabdan gətirən ambulansın sürücüsü içəri daxil oldular. Zeynəb irəli gəlib mənə qucaqladı, dedi: Bu nə işdir öz başına gətirdin! İndi sən anana nə cavab verəcəm? Başına bir iş gəlsəydi, anan buna necə dözərdi?

Dedim hələ ki bir şey olmayıb, sağ-salamatam.

Yenə ana sevgisi ilə qucaqladı, başımı sinəsinə sıxıb dedi ki, şükür sağsan. Zeynəb kənara çəkildən sonra qızlar növbə ilə irəli gəlib mənə öpdülər. Leyla sakit dayansa da üzündə narahatlıq vardı. Qulağına pıçıldadım ki, lap kiçik bir qəlpədir, narahat olma.

Hüseyin Eydi mənim yaralanmağında müqəssir imiş kimi deyirdi: Bacı, gərək mən gedəydim, sən yox!

Dedim mənə zorla aparmamışdılar, həm də sən sanitari deyildin axı.

Dedi: O Abdullah, bu da sən. Bir-bir yaralanırsız. Mən xəcalət çəkirəm ki, ayaq üstəyəm.

Zeynəb dedi: Kim deyir ki, hamı yaralanmalı, ya şəhid olmalıdır? Belə olsa, düşmənin qarşısında kim dayanacaq? Allah bizi sevsə, aparacaq öz yanına. Əgər narazısa, çalışaq ki, razı olsun. Bu gün razılığı bizim ayaq üstə olmağımızdır. İnşaallah, Zəhra da sağalar, birlikdə müqavimət göstərək.

Sonra soruşdu ki, həkimlər nə deyir? Mən narahat idim ki, Mahşəhrə göndərələr. Deyirdim kaş uşaqlarla Xürrəmşəhrə qayıdaydım. Zeynəbə dedim: Deyirlər daha gedə bilərəm, qayıdıram Xürrəmşəhrə.

Təəccüblə dedi: Bu vəziyyətdə Xürrəmşəhrə qayıdasan? Necə ola bilər!

Qızlar dedilər gedək həkimdən soruşaq. Dedim ehtiyac yoxdur, başları qatışıqdır.

Qızların köməyi ilə çarpayının üstündə oturdum. Ayaqlarımda dözülməz bir ağırlıq vardı. Zeynəblə Leyla ixtiyarımda olmayan ayaqlarımı çarpayından aşağı salladılar. Qollarımı onların boynuna saldım, hərəkət etdilər. Ayaqlarım yerlə sürünürdü. Şalvarım qısa idi, Zöhrəyə dedim mələfəni üstümə atsin.

Çöldə o qədər qarışıqlıq idi ki, mənim bayıra çıxmağımdan kiminsə xəbəri olmadı. Dua edirdim ki, kimsə məni görməsin. Xəstəxanadan çıxana qədər ürəyim çırpındı. Bayıra çıxandan sonra özümə gəldim, qızlarla danışmağa başladım. Dedim nə əcəb məni yada salmırsınız? Dedilər ki, bir neçə dəfə gəlmişik, özündə deyildin. Sonra Şeybaninin klinikası haqqında soruşdum. Pəncərədən boylandım, sevindim ki, Xürrəmşəhrə çatırıq.

Zeynəb gülüb dedi: Qız elə danışır ki, elə bil ilk dəfədir Xürrəmşəhrə görür.

Körpünün üstündə çayın qoxusunu hiss edirdim. Atam və Əli üçün darıxmışdım. Nə vaxt qəbir üstə gedirdimsə, sanki mənimlə danışırkıdılar. Anam və uşaqlar uzaqda da olsalar, bilirdim ki, sağ-salamatdırlar. Onlara görə çox narahat deyildim. Digər tərəfdən, atam və Əliyə qovuşacağıma ümid etdiyimdən anamın uzaqda olması məsləhət idi. Düşünürdüm ki, bu şəraitdə mənim olmamağıma adət edər.

Şeybaninin klinikasına yaxınlaşdıqca sevincim qat-qat artırdı. Buralar üçün çox darıxmışdım. Klinikaya çatan kimi adamlar ambulansı əhatəyə aldı. Bilqeys Məlikian, Mehrəngiz Dəryanəvərd,

ağa Nəccar, doktor Səadət, Məryəm Əmcədi, Əşrəf Fərhadı orada idilər.

Qızlar qoluma girib qaldırdılar, klinikanın girişindəki pillələrdən çətinliklə keçdik. Uşaqlar ayaqlarımı qaldırıb pilləyə qoyurdular. Vəziyyətimə görə çox utanırdım. Amma gəldiyim üçün, qalmağa xətir dözürdüm. Bir an da ayaq üstə dayana bilmirdim, ağrı başıma qalxırdı.

Klinikada ezam olmuş həkimlər də yaxına gəldi. Biz hal-əhval tutduğumuz zaman otaqdan təqribən 45 yaşda, hərbi libasda bir həkim çıxdı. Mənə baxıb soruşdu ki, hansı nahiyədən yaralanıb? Uşaqlar dedilər ki, qəlpə fəqərə sütununa dəyib. Dedi bu yara ilə buraya nə üçün gətiriblər? Dedilər ki, həkimlər buraxıb. Dedi bu vəziyyətdə ayaq üstə saxlamaq olmaz, uzandırın.

Uşaqlar məni otağa gətirdilər. Maketin üstə uzatdılar. Həmin həkim gəldi, dedi bu vəziyyətdə yaralını kim tərxis edib? Uşaqlar dedilər ki, özü deyir mürəxxəs olmuşam. Həkim əsəbiləşdi, qışqır-bağır saldı. Dedi deyən özü üçün deyir, bu yaralı ezam olunmalıdır. Yaxına gəlib mələfəni qaldırdı, yarama baxıb dəli oldu. Dedi: Bu adam iflic olub ömürlük yataqda qala bilər.

Uşaqlar yerlərində donub qalmışdılar. Onlar mənə inanmışdılar. Həkim dedi: Siz görmürdünüz ki, hansı nahiyədən yaralanıb? İflic olsa, siz müqəssirsiniz.

Dedim səthi yaradır, tez sağalaram.

Həkim yenə əsəbiləşdi, dedi: Həkim sənsən, yoxsa mən? Sən ayağa qalxıb yeriyə bilirsən?

Dedim yox. Dedi indi buranı bombalasalar, hamı qaçsa, sən nə edəcəksən?

Bilmədim nə cavab verim, dedim Allah böyükdür.

Dedi: Allah insana ağıl verib. Sən özünü öz əlinlə iflic edirsən. Mən ortopedəm və qərarım budur ki, sən Məhşəhrə getməlisən.

Çox narahat oldum. Əgər yeriyə bilsəydim gedərdim Cənnətdə. Orada da qoymasaydılar, gedərdim Cənnətdə. Amma bədbəxtlikdən yeriyə bilmirdim.

Qızlar yaramı yuyub sarıdılar. Həkim də antibiotik iynə hazırladı və dedi ki, bu yara sağlası deyil, çırkəsə, qız iflic olacaq. Dedim iynəni əlimə vurun. İynə çox ağrıtdı. Özümü ağlamaqdan zorla saxladım. Fikirləşirdim ki, həkim məni başından etmək istəyir. Məncə, bir gün qalsam sağalıb ayağa duracaqdım.

Hüseyn gəldi, dedi pikap maşın çağırıb. Bunu eşidəndə həkimə çox qəzəbləndim. Qızlar dedilər ki, gərək yalan danışmayaydın, öz əlinlə işdən çıxmaq əmrini imzaladın.

Bunu eşidəndə vəziyyətim daha da pisləşdi. Ağladım. Həkimə yalvarırdım ki, məni saxlasın, sabaha qədər sağalacam. Həkim gül-mək tutdu, dedi sağalmağ öz əlindədir? Yenə yalvardım, dedim sizi incitməyəcəm, qoyun qalım. Deyirdim bacardığım işlərdən də görərəm, silah təmizləyəm.

Həkim dedi: Qızım, bacım, mən sənin düşmənin deyiləm. Sən qalsan bizə yox, özünə zərərdir, iflic olacaqsan.

Həkim haqlı idi. Amma içimdə bir səs deyirdi ki, getsən bir də Xürrəmşəhri görməyəcəksən. İflic olmaq barədə düşünmürdüm. Deyirdim Allah istəsə, heç nə olmaz. Ötən çətin günlərdə Allahdan başqa yardımçım kim idi? Əsrəf Fərhadı armud kompotu açmışdı. Zorla mənə yedirtmək istəyirdi. Mən hönkürüb ağlayırdım, yemək yadıma düşmürdü. Utanmasaydım qışqırırdım.

Nəhayət pikap gəldi, məni maşına yerləşdirdilər. Uşaqlardan halallıq alıb sağollaşdım. Ağlaya-ağlaya tapşıırırdım ki, Əlinin çantasından muğayat olun, mənə baş çəkin.

Qızlar ağlayır, mənə təsəlli verirdilər. Deyirdilər ki, inşaallah sağalıb qayıdarsan. Hamıdan çox Əsrəf ağlayırdı. Zeynəb, Leyla, Hüseyn, iki başqa oğlan mənimlə yola düşdü. Onlardan biri mənə Abdullahın qardaşı Xəlil Məavi idi. O qədər narahat idim ki, Came məscidinə tərəf baxmadım. Üzümlü əllərimlə örtüb ağlayırdım. Çox ağır anlar idi. Xürrəmşəhri son dəfə gördüyümü düşünüb başımı qaldırdım. Valilik dairəsində idik. Əllərim üstə qalxıb boylandım. Dairənin ortasındakı əlvan güllərdən soraq yox idi. Yolun, səkinin kənarındakı bordürlər dağılmışdı. Dairənin ortasında bir zaman üzərində şahın heykəli olan sütunu qəlpələr zədələmişdi. Müsəddiq xəstəxanasına tərəf baxdım. Şahnazın cəsədini gördüyüm günü xatırladım. Bütün yaxınlarını itirmiş uşaq yadıma düşdü. Ailə-övladı həlak olmuş kişinin fəryadları necə üzücü idi! Qəlpə başını üzümüş keşikçi! Sonra Cənnətabad yada düşdü. Görəsən atam və Əli bilirlər ki, məni buradan necə aparırlar?

Sanki kənardan mənə baxırdılar. Fəryad qoparmaq istəyirdim. Ata, gəl məni geri qaytar. Qoyma məni aparalar. Əli, sən ki həmişə köməyimə gələrdin, nə üçün bir iş görmürsən?

Təsəvvürümdə canlandırırdım ki, onlar mənimlə vidalaşırlar. Deyirdim ki, sizə qovuşmaq istəyirəm. Deyəsən siz belə istəmirsiniz. İkiniz də məni tək qoydunuz. İndi də özünüzdən uzaqlaşdırırsınız.

Danışır, ağlayırdım. Daha heç yeri görmürdüm. Körpünün üstündən suya dedim ki, kaş təlatümə gəldiyin gün məni alıb aparaydın.

Özümü kökdən çıxarılan, amma kökləri dərinə işlədiyindən torpaqdan ayrılmaq istəməyən ağac kimi hiss edirdim. Mən Bəsrədə doğulsam da, oraya heç bir qəlb bağlılığım yox idi. İrani o qədər sevirdim ki, Xürrəmsəhrə gələn kimi fars dilini öyrəndim. Düşünürdüm ki, elə əvvəldən burada olmuşam. Mən Xürrəmsəhrədə böyümüşdüm, bütün vücudumla bu torpağa bağlı idim. Qonşuların mehribanlılığı üçün darıxırdım. Bu qonşular özləri möhtac ikən qonşunu razı salmağa çalışırdılar. Məni şəhərdən çıxarmaq istəyənlər buralı deyildilər, dərk etmirdilər ki, bu şəhər işğal olunmaq üzrədir. Onlar şəhərimin mənə olan ehtiyacını görmürdülər. Sanki şəhər bir cüt gözə çevrilib mənə zillənmişdi. O sudan çıxarılmış balıq kimi suya qayıtmaq istəyirdi. Balıq bazarında piştaxtanın üstündə diri balıqlar olardı, atılıb-düşərdilər. Mən balıqsatanların qorxusundan onları götürüb suya ata bilmirdim. Başımı anamın əbasında gizlədib ağlayardım.

Körpüdən keçəndən sonra sanki bütün qapılar üzümə bağlandı. Artıq Xürrəmsəhrədən ayrılmağıma inanırdım. İstəyirdim özümü maşından yerə atam, amma tərپənə bilmirdim. Özümü aciz görüb düşündüm ki, həkim haqlıdır. Kaş o qəlpə ayağımı üzüb aparaydı, amma hərəkət edə biləydim.

Partlayış səsləri eşidilirdi. Deyirdim kaş bizi vuraydılar, hər şey başa çataydı. Deyirdim kaş yolu bağlayıb deyəydilər ki, heç kim çıxa bilməz. Bu fikirlər dözülməz ağrıları qismən unuttururdu. Taleqani xəstəxanası arxada qaldı. Kaş burada yatırdaydılar. Abadanda 12-ci dayanacağa çatdıq. Seyid Abbas türbəsini gördüm. Yalvardım, dedim səni and verirəm cəddinə, məni şəhərimə qaytar.

Artıq dayanmadan ağlayırdım. Zeynəb vəziyyətimi görüb soruşdu ki, ağrıların bərkidir? Söhbəti uzatmasın deyə dedim bəli. Zeynəb bizimlə gələn tibb bacısına dedi ki, ona bir ağrıkəsici vur. Qız dedi təzə vurulub, olmaz, bu belədir, kim olsaydı yatmışdı.

12-ci dayanacaqdan keçəndən sonra əmin oldum ki, geriye dönəsi deyilik. Yol boyu Abadanı tərk edənlər görünürdü. Şəhərdən piyada çıxan insanlar yorğun, pərişan idilər. İnsanlar gücü çatıyı özləri ilə götürmüşdülər. Yoldan ötən maşınların qabağına qaçıb, yalvarırdılar ki,

onları da götürsün. Çox hərəkət etməyim deyə bizim maşın yavaş gedirdi. Ona görə bizim maşını dövrəyə alanlar daha çox idi. Amma görəndə ki, maşında ağır yaralı var, uzaqlaşdılar. Qırıclar göründü. O qədər aşağıdan uçurdular ki, kölgələri başımıza düşürdü. Camaat qışqırıb qaçırdı. Hüseyn Eydi və Xəlil Məaviyə deyənlər vardı ki, silahınız var, nə üçün atəş açmırsız? Uşaqlar atmağa başladı. Təyyarələr də atəş açırdı. Kimi vur deyirdi, kimi vurma.

Sürücü çalışırdı ki, maşını atəşdən yayındırsın. Sürətini artırıb torpaq yola çıxdı, bir guşədə dayandı. Uşaqların, qadınların qışqırtısı, partlayış səsləri fəzanı doldurmuşdu. Bu səhnələr vəziyyətimi pisləşdirirdi. Aram ağlayırdım. Yəqin Leyla Xürrəmşəhrə qayıtmaq istəyirdi. Ancaq onu tək qoymamalı idim. Tədricən halsızlaşdım, yuxuya getdim...

DÖRDÜNCÜ HİSSƏ

İyirmi doqquzuncu fəsil

Bilmirəm nə qədər vaxt keçdi, səs-küyə oyandım. Artıq Mahşəhr xəstəxanasında idik. Maşın qədim və kərpic tikilinin qarşısında dayandı. Xərək gətirdilər. Məni xərəyə qoydular, iki cüssəli kişi qaldırıb cəld əməliyyat otağına gətirdilər. Zeynəb və Leylanı qapının ağzında saxladılar. Arxadan Zeynəbin səsi gəlirdi. Deyirdi ki, səni Allaha tapşırıdım, qəlpəni çıxararlar, yaxşılaşarsan.

Hamının yaşıl geyindiği otaqda böyük lampalar yanırdı. Tibb bacısı dedi ki, burada müayinə edib qərar çıxaracaqlar.

Yaram yuyulana qədər beyin və sinir cərrahı, ortoped və ümumi həkim rentgen şəkillərini nəzərdən keçirdilər.

Sonra ayaqlarımı müayinə etdilər. Ayaqlarıma, dizlərimə iynə batırdılar. Ağrıtmadı. Sadəcə hiss edirdim ki, həmin nöqtələrə toxunurlar. Baş həkim dedi ki, qəlpə çox həssas nöqtəyə toxunub, yaxşı olar ki, Tehran ya Şiraza göndərilsin.

Sonra məndən vəziyyətimi soruşub, suallar verdilər. Yenə məsləhətləşməyə başladılar. Çoxlu termin işlədirdilər. Onu başa düşdüm ki, vəziyyət ciddidir. Soruşdum ki, həkim, tez sağalacam? Elə bildi ki, qorxmuşam. Dedi tez sağalacaqsan, amma başqa həkimlər baxmalıdır, burada bir iş görə bilmərik.

Günortadan sonra məni əməliyyat otağından çıxardılar. Uşaqlar qapıda gözləyirdilər. Xərəyə götürüb palataya gətirdilər. Palatada mənə yer olmadı, xərəyi yerə qoydular. Bir ara Zeynəbi görmədim. Dedim yəqin Xürrəmşəhrə qayıdıb. Birdən Nadəli dayının xanımının səsinə eşitdim. Deyirdi Nadəli, gəl, buradadır. Qapıda göründülər. Mənə yaxınlaşanda kövrəldim. Dayım arvadı dedi ki, ay qız, bu nə haldı, nə üçün ananla gəlmədin?

Dayım qəhərlənmişdi, danışmırdı. Dayım arvadı Xürrəmşəhrdəki vəziyyəti soruşdu. Dedi radio demir ki, iraqılılar haraya qədər gəlib.

Söhbətin qızgın yerində anam içəri daxil oldu. Ürəyim düşdü, dedim indicə Əlini soruşacaq. Allaha yalvarırdım ki, anam Əlini soruşmasın.

Mənim burada olduğumu haradan bilmişdi? İstəmərdim yaralandığımı bilsin.

Narahat idim ki, anam vəziyyətimi görüb bir də Xürrəmşəhrə buraxmayacaq. Deyirdim kaş burada heç kim olmayaydı, onu qucaqlayıb doyunca ağlayaydım. Ona çəkdiyim çətinliklərdən, Əlini təhvil götürüb dəfn etməyimdən danışardım. Bəlkə bu məni yüngülləşdirərdi. Ürəyim sözlə dolu ikən heç nə danışmamalı idim. Hətta Əlini soruşan Nadəli dayıma da heç nə deməmişdim.

Anam məni öpüb nəvaziş göstərdi. Eynən uşaqlıqdakı kimi. Mən çox tez böyümüşdüm. Anamın körpəsi olduğundan mənə çox diqqət ayıra bilmirdi. Amma mən xəstələnəndə başıma fırlanırdı. İstəyirdim daim xəstə olam, anam yanımda olsun. İndi isə əksinə, qorxurdum ki, bu vəziyyətdə olduğum üçün Xürrəmşəhrə buraxmaya. Bir qədər narahat oldum, dedim kim anama deyib? Heç kim dinmədi. Anamdan soruşdum ki, haradan bildin? Birdən Zeynəbin səsinə eşitdim: Necə yəni haradan bildin? Anandır, bilməli idi ki, başına nə gəlib.

Dedim başıma nə gəlib ki, hamınızdan sağlamam.

Zeynəb gülüb dedi ki, haqlısan, sən bizim qolumuza girib, bizi gəzdirirsən.

Anam hirsələndi: Ay qız, sahibin yoxdur ki, bu qədər özbaşınalıq edirsən? Deyirsən uzaqdayam, heç nədən xəbərim yoxdur? Xürrəmşəhrdən kim gəlibsə, görüşüb sizi soruşmuşam. Siz heç vaxt məni fikirləşməmisiz. Atan elə, Əli belə, sən də göz qabağındasan.

Anam Əlinin adını çəkəndə söhbəti dəyişmək istədim. Gülüb-danışardım ki, anam özündən çıxdı: Buna baxın, hələ gülür də. Elə bil toyudur.

Sonra ağlamağa başladı. Ürəyim yandı, dedim axı bir şey olmayıb, sağalıb gedəcəyəm Xürrəmşəhrə.

Xürrəmşəhr adını tutan kimi qışqırdı: And olsun Allaha, ayağımı buradan bayıra qoysan qıçlarını qıraram.

Dayım anamı sakitləşdirməyə çalışdı. Zeynəb dedi: Sən bunlara görə narahat olma, hərəsi bir qəhrəmandır. Bu yatağa düşən qız böyük işlər görüb. Siz onlara görə nigaran olmayın.

Zeynəbin sözləri anama təsir etdi, vəziyyəti bir qədər dəyişdi. Yanımda əyləşib məni qucaqladı, başımdan öpdü. Oradakılardan soruşdu ki, deyirsiz əlinə qəlpə dəyib, bəs nə üçün uzanıb?

Dedilər ki, belinə də qəlpə dəyib. Anam narahat oldu: Anan ölsün, başına nə oyun açmısan. İflic olub yatağa düşsən mən nə edərim!

Dedim mənə ki tanıyırsan, narahat olma, heç nə olmayacaq.

İstehza ilə dedi: Hə, sən cinsən, sənə heç nə olmaz!

Anam qalxıb Leylanı qucaqladı, ana nəvəsi göstərdi. Leyla çox arıqlamışdı. Anam dedi can bala, gör nə haldasan, yeməyə bir şey tapılmırdı?

Anam özü də çox arıqlamışdı. Çəkisi on-on beş kiloqram aşağı düşmüş olardı. Pərişan idi, çöhrəsindən qəm-qüssə yağırdı. Çox həssas, zəif olmuşdu. Yoxsa adamların gözü qarşısında belə rəftar etməzdi. Leylaya ciddi tapşırıbmışdım ki, anam Əlinin şəhadətə çatdığını bilməsin. Amma yenə qorxurdum ki, dözməyə, ağzından bir söz çıxa.

Ağa Bəhramzadə və xanımı gələndən sonra fəza dəyişdi. Ağa Bəhramzadə bizə elə təşəkkür etdi ki, xəcalət çəkdik. Sonra həkimlərlə söhbət etdi. Həkimlər dedilər ki, yaralı ezam olunmalıdır, amma hələ uçuş yoxdur.

Bir saat idi ətrafımda xeyli adam vardı. Bir tərəfdən də möhkəm yuxum gəlirdi. Ağrıkəsici iynələr öz təsirini göstərmişdi. Amma anam və yaxınların arasında yata bilməzdim. Anamdan uşaqları, uşaqların dərslərini soruşdum. Anam dedi məktəblər bağlıdır, buraları da bombalayırlar. Anam birdən soruşdu ki, bəs Əli nə üçün gəlməyib, xəbəri yoxdur? Zeynəb köməyimə gəldi, dedi: Narahat olma, Əlinin yeri hamımızinkindən rahatdır.

Mən baxışlarımla Zeynəbə təşəkkür etdim. Amma yenə qorxurdum ki, anam xəbər tuta. Dayımdan bir söz soruşdum, dayım arvadı ilə söhbət etdim ki, anamın fikrini yayındırım. Az sonra tibb bacısı gəldi və adamların otaqdan çıxmasını istədi. Ağa Bəhramzadə, dayım, Hüseyin Eydi sağollaşib getdilər. Amma anam qalmaq istəyirdi. Zeynəb anamı fikrindən döndərmək üçün dedi: Sənin qalmağına ehtiyac yoxdur, onsuz da heç kimə icazə vermirlər. İcazə versələr mən qalaram.

Anam getdi, Zeynəblə ikilikdə qaldıq. Zarafatla dedi: Sənə çox yaralı yalvarıb ki, başqa yerə ezam etməyin, amma qulaq asmamısan. İndi öz başına gəldi.

Dedim ki, qələt etmişəm, bir də etmərəm. Həm də biz axı onlara görə etmişik.

Zeynəb dedi bəs sənə bu qədər deyirlər getməlisən, nə üçün qulaq asmırsan?

Dedim bu söhbəti kənara qoy, de görüm, qalırsan ya gedirsən? Zeynəb dedi ki, qalmağa icazə vermirlər, Xürrəmşəhrə qayıdıram.

Soruşdu ki, Əlinin şəhadətini nə vaxta qədər gizləyəcəksən? Dedim hələ ki deməyəcəyəm. Ayağa qalxandan sonra baxarıq.

Zeynəb dedi: Elə bil anana ilham olunmuşdu, yol boyu Əlini soruşurdu. Deyirdi bir şey olubsa mənə də, olmayıbsa məni apar Xürrəmşəhrə, Əlini görüm. Dedim Əliyə heç nə olmayıb, amma indi məsləhət deyil gedəsən. Amma Zəhracan, çox çətindir. Mənə bir-iki saat ağır gəldi, gör sən nə çəkirsən. Nə etmək istəyirsən?

Dedim hələ ki bilmirəm. Dedi gecikərəm, maşın olmaz, bir sözün var? Qəhərləndim. Zeynəb məni qucaqladı, dedi bilmək olmaz bir də nə vaxt görüşəcəyik. Güldü, dedi: Bəlkə şəhid oldum. Amma mən hara, şəhadət hara! Bəlkə dəfn etdiyimiz şəhidlər şəfaətçi ola, Allah bizi bağışlaya, şəhidlər sırasında qəbul edə.

Hələ ayrılmamış onun üçün darıxmağa başladım. Dedi şəhid olsan, yaddan çıxarma, şəfaətçimiz ol.

Dedim Xürrəmşəhrə sən gedirsən, mən necə şəhid olaram!

Dedi: Şəhadət təkcə Xürrəmşəhrdə deyil ki. İranın hər yerində şəhadət var. Amma gərək Allah kömək edə, bu yolda addım atasan.

O hər dəfə qalxmaq istəyəndə əlindən tutub saxlayırdım. Yalvarırdım ki, getməsin. Deyirdi ay qız, bir az gec, bir az tez, mən getməliyəm. Mənə elə gəlirdi ki, bu son görüşümüzdür, bir də onu görməyəcəm. Söz verirdi ki, imkan olanda baş çəkəcək. Dedim: Bu vaxta qədər mənə ana olmusan. Leylanın qayğısını çəkmişən. Sənə çox zəhmət vermişik.

Dedi: Mən bir iş görməmişəm, siz özünüz fədakar olmusuz. Məni tək qoymamısınız, qızımdan uzaqlığı unutdurmusunuz.

Dedim: Atama deyərsən ki, mən Xürrəmşəhrdən çıxmaq istəmirdim, zorla çıxardılar.

Dedi onlara deməyə ehtiyac yoxdur ki, hər şeyi bilirlər. Dedim bəs nə üçün bir iş görmür? Dedi nə bilirsən, bəlkə onlar Allahdan istəyib ki, belə olsun.

Dedim əgər sən deyən kimidirsə, çox namərddirlər.

Dedi: Belə danışma. Allahın məsləhəti belə olub ki, sən yaralanasan. Yəqin ki, bunda bir xeyir var.

Onunla sərt danışa bilmirdim. Yoxsa deyərdim ki, elə sən də xudpəsəndсэн. Yoxsa məni burada qoyub getməzdin!

Düşünürdüm ki, atam da, Əli də mənə rəhm etmədilər. Zeynəbin də münasibəti mərhəmətsizlikdir. Ancaq məni yandırırırlar.

İki dəfə əyildi ki, məni öpsün, əllərini tutub öpməyə başladım, yalvardım ki, getməsin. Dedim bu gecəni qal, bəlkə sabah məni buraxdılar. Dedi: Yox, getsəm yaxşıdır. Gecə bir işim olmasa da, gecəni istirahət edəərəm ki, sabah işləyə bilim.

Hiss edirdim ki, bu onun son gedişidir. Onu çox sevirdim, ayrılmaq istəmirdim. Atam da demişdi ki, qayıdacağam. Amma getdi, qayıtmadı. İndi Zeynəbin gedişi atamın gedişini yada salırdı.

Dedim işləmək istəsən, burada köməyə ehtiyac var. Dedi: Bilirəm ki, burada iş çoxdur. Amma orada bir adam qalmayıb, biz orada lazımıq. Xürrəmşəhrdə qalıb müqavimət göstərməliyik.

Dedim bəs məni nə üçün Xürrəmşəhrə buraxmırlar?

Dedi: Çünki sənin vəziyyətin ağırdır, getsən özün başqalarına yük olacaqsan. Nə vaxt sağalsan gələrsən.

Ayağa qalxan kimi məni ağlamaq tutdu. Əllərindən tutub özümə tərəf çəkirdim. O ayrılmaq istəyəndə hönkürtü ilə ağlamağa başladım. Geri döndü, dedi sən bu hərəkətin məni narahat edir.

Əllərimlə üzümü tutdum ki, necə getdiyini görməyim. Ürəyimdə dedim ki, sən də onlar kimi namərdənsən. Vəfasız! İnşəallah, məşın tapılmaz, geri qayıdarsan!

Zeynəb gedəndən sonra özümü çox tənha hiss etdim. Anam və dayım gedəndən sonra belə tənhalıq hiss etməmişdim. Amma Zeynəb gedəndən sonra mənə elə gəldi ki, dünyanın ən qərib, ən kimsəsiz adamıyam. Olduğum yerdən ikrah duyurdum. Nə üçün Zeynəb belə rahat ayrıldı, elə bil pərvaz etdi?

Ağladım, ağladım, axırı yuxu apardı. Yenə kabuslar soracağıma gəldi. Anlaşılmaz görüntülər, səslər əzab verirdi. Gözümü açmaq istəyəndə güclü işıq kipriklərimi hərəkət etməyə qoymurdu. Qışqırmaq istəyirdim, səsim çıxmırdı, çabalayırdım. Oyanandan sonra çalışırdım ki, daha yatmayım. Tavanda sərinkeşlər işləsə də, hava isti idi, tər içindəydim. Saçlarım islanıb boynuma yapışmışdı. Üstümdə sanki ağır yük vardı, tərpnə bilmirdim. Pəncərələrə qara müşənbə çəkmişdilər. Təkcə koridorda işıq yanırdı. Tibb bacıları əl işığı ilə gəzirdi. İraq təyyarələri bir neçə dəfə bomba atıb getmişdi.

Gecə yarı tibb bacısı məni oyadıb iynə vurdu. Həb atdırdı, sarğımı dəyişdi. Sübhə yaxın dedilər ki, ezam ediləcək yaralılar hazırlaşsın. Səhər saat doqquzda helikopter səsi eşidildi. Məncə, xəstəxananın arxasında həyətə enmişdi. Əvvəlcə komada olanları apardılar. Bəziləri özləri deyirdi ki, mən də getməliyəm.

Mən dinmədim. Hətta soruşulanda ki, ezam ediləcək yaralı qalıb, susdum. Birdən tibb bacısı mənə baxıb dedi: Məgər sən getməli deyilsən? Nə üçün dinmirsən?

Dedim ki, mənimlə heç kim yoxdur, ailəm hələ gəlməyib. Dedi heç kim lazım deyil. Dedim ailəm bilməməlidir ki, mən hara getmişəm? Dedilər sonra deyərsən. Helikopter səni gözləyən deyil. Geciksən uçub gedəcək.

Bu lap ürəyimdən oldu. Dedim qoy getsin.

Dedilər məgər oyundur, getməlisən, vəssalam.

Dedim: Vəziyyəti məndən pis olanlar var. Onları göndərin getsinlər. Ailəm gələr, sonra mən gedərəm.

Tibb bacısı əsəbiləşdi. Amma yenə vəziyyətimin ağır olduğunu nəzərə alırdı. Dedi: Bir də helikopter gələcək ya gəlməyəcək, məlum deyil. Qalsan yaran çirklənmə verəcək, iflic olacaqsan. Hətta ölüm təhlükəsi var.

Tibb bacısı getdi. Helikopterin səsi gəlirdi. Sanki qalxır, təkrar yerə otururdu. Allaha yalvarırdım ki, uçub getsin. Helikopter qalxandan sonra Allaha şükür etdim. Saat on radələrində dayım, ağa Bəhramzadə gəldilər. Onlara xəbər vermişdilər ki, sizin yaralınız getmək istəmədi.

Dayım çox narahat oldu. Dedi buralar tamam mikrobudur, dava-dərman çatışmır, yaran çirkləşə, nə edərik?

Dayım haqlı idi. Döşəmə, divarlar toz-torpaq idi. Yağışdan sonra həyətin palçıqı koridorlara yayılmışdı. Mən yerdə xərəyin üstündə olduğum üçün daha tez yoluxa bilərdim. Dayım və ağa Bəhramzadə həkimlərlə söhbət edib qayıtdılar. Dedilər bilinmir ki, bir də nə vaxt helikopter gələcək. Demişdilər ezam bir həftə uzana bilər. Dayım və ağa Bəhramzadə məni evə aparmaq istəyirdi. Gözlədilər ki, həkim gəlsin.

Həkim günortadan sonra gəldi. Acından ölürdüm. Təkcə sistem köçürülmüşdü. Böyrəklərim pis vəziyyətdə idi, bədənim şişmişdi. Bəzən ayaqlarımın ağırlığını hiss edirdim. Əllərim bir vəziyyətdə qaldığı üçün ağrıyırdı. Tibb bacıları sidiyə görə kateter qoşmaq istəsələr də, razılıq vermədim.

İynə vurmaq istədilər. Amma bədənim şişdiyi üçün damarlarım qəbul etmədi. Tibb bacıları deyindirilər ki, bu necə xəstədir, necə özbaşına adamdır.

Axşama qədər vaxt çox ağır keçdi. Vəziyyətim ağırlaşdı. Sanki başım şişmişdi, gözlərimi yuman kimi kabus görürdüm. Ağzı üstə

yatmaq üzücü olmuşdu. Bir tərəfdən də xəstəxanaya yaralı gətirildilər. Xeyli iş vardı. Ayaq üstə olsaydım çox iş görərdim.

Tibb bacıları çox yorğun idi. İşin öhdəsindən gəlmirdilər. Gözüm qapıda idi. Həkimlər gəlsəydi buradan canım qurtarardı. Bir stəkan isti çay ləzzət verərdi. Evimizdə olsaydım indiyə neçə stəkan çay içmişdim. Tibb bacılarına yalvarırdım ki, məni yanı üstə çevirin. Deyirdilər olmaz, qəlpə hərəkət edə bilər.

Səbrim tükənməkdə ikən həkim gəldi. Məni görüb təəccüblə dedi ki, bu yaralı nə üçün göndərilməyib?

Tibb bacısı dedi ki, özü getmədi.

Həkim dedi ki, nə üçün getmədin?

Tibb bacısı dedi böyrəkləri də dayanıb.

Həkim sual verdi ki, nə üçün kateter qoymamısınız? Dedilər icazə vermir. Həkim daha da əsəbiləşdi: Necə yəni icazə vermir?! Siz xəstəyə tabesiz ki, nə dedi onu edəsiz?!

Sonra üzünü mənə tutdu: Nə üçün xəstəxananın işlərinə müdaxilə edirsiniz?

Dayım dedi: İcazə versəz, evə apararıq.

Həkim dedi: Apara bilərsiz. Amma dərmanlarını vaxtında qəbul etsin, iynəsi vaxtında vurulsun. Təmiz yerdə saxlayın. Buralar təmiz olmadığı üçün mən də istəmirəm qalsın. Yataqdan qalxmasın. Ona qulluq edəcək adam var?

Ağa Bəhramzadə dedi: Bəli, tibb bacısı qohumlardan biri gəlməlidir.

Ağa Bəhramzadə dərmanları götürənə qədər anam və Leyla gəldi. Məni ambulansa gətirdilər. Ağa Bəhramzadə qabaqda sürücünün yanında, anamgil arxada əyləşdi.

Maşın yola düşməmiş anam ağlamağa başladı: Anan ölsün, bədənin nə qədər şişib!

Dedim axı nə üçün ağlayırsan, ötüb-keçəcək.

Dedi: Əli üçün darıxmışam. Anası ölmüş bilinmir haradadır. O da sənə kimi inadkardır. Xəstəxanada olanda qoymurdu ona qulluq edir. O qədər ağrısı vardı, amma eynən sənə kimi hiss etdirmirdi. Yanına gedəndə deyirdi ki, nə üçün gəlmisən! Ağlayanda deyirdi ki, nə üçün ağlayırsan! Sən də onun kimisən. Sözü qulaq asmırsan. Kaş atan yaralı da olsa sağ olaydı, doyunca görəydim.

Sözləri qəlbimi odlayırdı. Bilmirdi Əli haradadır, yoxsa xəstəxanada olduğu günləri yada salmazdı.

İstəyirdim anamı qucaqlayıb, nəvaziş göstərim. Mən onu necə sakitləşdirəcəyimi bilirdim. Uşaq yaşlarımızdan bizimlə məsləhətləşirdi, xasiyyəti ilə tanış idim. Bilirdim ki, onun fikrini necə dəyişməliyəm. İndi əmin olmuşdum ki, Əlinin şəhadətini gizlətməkdə düz iş görmüşəm.

Ağa Bəhramzadənin evinə çatanda dedim ki, mən içəriyə xərəklə keçmək istəmirəm. Dedim qoluma girin, götürün. Boynum və qollarım ağac kimi qurumuşdu. Xəstəxanada göndərilmə qorxusundan səsimi çıxara bilmirdim.

Ağa Bəhramzadənin Xürrəmşəhr və Abadandan didərgin düşmüş qohumları orada idi. Xürrəmşəhrdən Səid adlı keşikçi da ailəsinə baş çəkməyə gəlmişdi. Dedi Əlini tanıyırdım.

Ürəyim əsdi. Bir söz desəydi bədbəxt olmuşdum. Anam da Əlini və keşikçiləri sevdliyindən dua etməyə başladı. Xoşbəxtlikdən oğlan Əlinin şəhadətindən bir söz demədi.

Evə daxil olduq. Bir küncdə əyləşmiş xəstəhal qadın ayağa qalxıb Səddamı lənətlədi, dedi ki, cavanlarımızı məhv etdi.

Ağa Bəhramzadə dedi: Bu xanımın oğlu itkin düşüb. Heç bir məlumat əldə edə bilməmişik. Ona görə xanımın ruhi vəziyyəti yaxşı deyil.

Qadının vəziyyətinə görə narahat oldum. Evdə bu qədər adamın olmasından narahat idim. Ağa Bəhramzadənin arvadı Məryəm xanım məni qonşu otağa apardı. Məni ağzı üstə döşəyə uzatdı. Qadınlar içəri daxil olub vəziyyətimi soruşdular. Ağa Bəhramzadə dedi ki, Hüseyini xanım dincəlməlidir, biz çıxmaq.

Adamlar otaqdan çıxdılar. Anam da uşaqların yanına qayıtmaq istəyirdi. Dedim ki, bir az yanımda qal. Yanımda əyləşdi. Soruşdum ki, haradasız? Dedi qaçqınlar evində. Dedim ki, dalınızca Sərbəndərə, Məşəhrə gəlmişdim, amma tapa bilmədim.

Dedi: Qulami əminə demişdim ki, biz qaçqınlar evindəyik. Yolunuzu çox gözlədim.

Əmim bələdiyyənin fəhləsi olduğu üçün ailə-uşağını aparandan sonra Xürrəmşəhrə qayıtmışdı. Amma mən onu görməmişdim. Anam dedi daha getməliyəm, uşaqlar tək qalıb. Dedim tək niyə deyirsən, Allah bizimlədir. Uşaqları soruşdum. Şikayətləndi, dedi Zeynəb atandan dolayı çox incidir, inadkardır.

Anam gedəndən sonra Leyla ilə ikimiz qaldıq. Uzun vaxt idi ki, ailə ilə birlikdə olmamışdım. Yaxşı hisslər yaşayırdım. Yanı üstə

uzanmışdım ki, ağzı üstə qalmağın yorğunluğu çıxsın. Leyla israr edirdi ki, ağzı üstə yat.

Dedim yorulmuşam, rahat burax.

Söhbətə başladım. Əvvəlcə Xürrəmşəhrdən danışdım. Şəhərimizdən xəbərsiz idim. Hazırda bizi narahat edən bu idi ki, iraqlıların haraya qədər gəldiyini bilmirdik. Görəsən Abdullah Məavinin başına nə gəldi, sağaldımı? Vəziyyəti çox ağır idi. Ruhum Xürrəmşəhrə doğru çırpınırdı. Sanki neçə illərdi atam və Əlidən ayrılmışdım. Heç olmaya yuxuda görsəydim rahatlaşardım.

Axşam ağa Bəhramzadənin qohumlarından olan tibb bacısı gəldi. Mehriban qadın idi. Mənimlə, Leyla ilə xoş rəftar edirdi. İynələrimi vurub getdi. Azan verilən kimi ağa Bəhramzadənin xanımı dəstəmaz üçün su gətirdi. Dəstəmaz alıb namaz qıldıq. Bizim üçün otaqda süfrə saldılar. Şorba yedik. Sonra meyvə gətirdilər. Bir ay olardı ki, nə belə yemək yemişdim, nə də dilimə meyvə dəymişdi. Meyvələrə baxdım, Şeybaninin klinikasında uşaqlar yadıma düşdü. Neçə vaxt idi ki, onların da nə yeyib-içdiyi bilinmirdi. Narahat oldum. Meyvəyə əl vurmadım.

Bəhramzadənin xanımı girir-çıxır, bizə xidmət edirdi. Narahat idim, düşündüm ki, yatsam yaxşıdır.

Məncə, Bəhramzadənin evində beş-altı gün qaldıq. Bəhramzadə evinin telefon nömrəsini xəstəxanada vermişdi ki, helikopter gələn kimi xəbər etsinlər. Özü də arabir zəng vurub soruşurdu. Qonaq çox idi, Məryəm xanım tək işləyirdi. Leylaya da icazə vermirdi ki, işləsin. Deyirdi ki, sən bacına xidmət et. Yemək hazırlayır, süfrə salır, dərmanlarımı vaxtında xatırladırdı. Dadlı xörək bişirirdi. Ətrindən iştaha gəlirdim. Amma yemək qabağıma qoyulanda gözlərim yaşarırdı, zorla yeyirdim. Bir dəfə evin yerinə müşəmbə sərib ləyən gətirdi. Leyla ilə başımı, üzümü yudular, bədənimə yaş əski ilə sildilər. Utansam da, başqa yol yox idi.

Ağa Bəhramzadənin ailəsi də özü kimi səliqəli, nizam-intizamlı idi. Həqiqətən, bizim üçün əllərindən gələni edirdilər. Seyidlərə ehtiramları bir tərəfdən, atamın şəhid olması və bizim Xürrəmşəhrdə qalmağımız digər tərəfdən səbəb olmuşdu ki, bizə xüsusi diqqət göstərsinlər. Mən də, Leyla da çox xəcalət çəkirdik.

Tibb bacısı bəzən növbədə olurdu. Leylaya iynə vurmağı öyrətmişdi, özü gələ bilməyəndə Leyla iynə vururdu. Leylaya masaj öyrətmişdi, Leyla ayaqlarımı masaj edirdi. Bununla belə qorxurdum ki, iflic olam. Müalicə və masajdan sonra böyrəklərim işləməyə başlamışdı. Tədricən

bədənimin şişi yatdı. Çox arıqlamışdım. Hətta anam Zeynəbi gətirəndə Zeynəb mənə yaxın gəlmədi. Mən onu çağırırdım. Baxırdı, sonra anamın arxasında gizlənirdi. Nəhayət, yaxın gəldi. Özünü mənə sıxdı. Başını sinəmin üstünə qoydu. Sonra əlini üzümə çəkdi. Dedi nə üçün bizi göndərdin, özünsə qaldın? Soruşurdu ki, atam nə vaxt gələcək, nə vaxt evimizə gedəcəyik?

Bir sualına cavab verirdim, başqa sual verirdi. Zeynəb də arıqlamışdı. Atamın aldığı rəngli libaslarda çiçək kimi cazibəli olan Zeynəb indi çox üzücü vəziyyətdə idi. Onu qucaqlayıb ağladım. Anama dedim ki, Zeynəb nə üçün bu vəziyyətdədir?

Anam yenə gileylənib dedi: Öz hayımdayam. Həm də su yoxdur, bircə dəfə yuyundura bilmişəm.

Sözümə peşman oldum. Anamın zahirindən görünürdü ki, halsızdır, heç nəyə həvəsi qalmayıb. Hələ də əzadarlıq göstəricisi olaraq şalının uclarını alnında düyünləmişdi.

Məncə onu yaşadan ancaq Əlini görmək həvəsi idi. Yoxsa atamdan ayrılığa dözməzdi. O qürurlu idi, atamı nə qədər sevdiyini bürüzə vermirdi. Bir dəfə atam zarafatla dedi ki, mən baş açmadım sən məni nə qədər sevirsən!

İndi mən görürdüm ki, nə qədər sevirmiş. Zeynəb mənə sıxılmışdı. Anam dedi ki, bacının belinə güllə dəyib, rahat burax. Zeynəb təəccüblə soruşdu ki, necə güllə dəyib? Dedim bir kor qumbara məni görmədi, yanımda partladı. Sonra qəlpəsi mənə dəydi.

Sonra fikrini yayındırmaq üçün soruşdum ki, qaldığınız yerdə dostların var? Dedi uşaqlarla oynayıram, amma dost olmamışıq.

Bir-iki saat keçdi, anam ayağa qalxdı. Narahat idi ki, ağa Bəhramzadə üçün zəhmət olmuşuq. Ona görə az-az gəlirdi. Zeynəbə dedi gedək. Zeynəb əlimdən tutdu ki, sən də gəl. Anam dedi o gələ bilməz, gərək dincəlsin. Zeynəb məndən ayrılmaq istəmirdi. Ağlayır, deyirdi ki, mən qalıram.

Onlar gedəndən sonra ağlamağa başladım. Zeynəbi görəndə atasızlığı çox hiss etdim. Mələfəni başıma çəkdim ki, ağladığımı kimsə görməsin. Doyunca ağladım.

Getdikcə daha çox darıxırdım. Ağa Bəhramzadə çalışırdı ki, mənim şəraitim yaxşı olsun. Həkimlər tapşırıbmışdılar ki, yaralıya əsəbiləşmək olmaz, müharibə xəbərləri verməyin. Mən də soruşanda nə xəbər var, deyirdilər təzə xəbər yoxdur.

Bəzən qonaqların səs-küyü eşidilirdi. Qonaqlar artıb-azalırdı. Bəzən başqa şəhərə gedirdilər, bəzən Məşəhrdə ev icarələyirdilər. Aydın da olmasa, bəzən Xürrəmşəhr haqqında söhbətlərini eşidirdim. Kimi görürdüm, Xürrəmşəhr barədə sorğu-suala tuturdum. Hiss edirdim ki, daha doğma şəhəri görməyəcəm. İraqlıların irəliləməsi, atam və Əlinin qəbirlərinin dağıdılması fikri mənə əzab verirdi. Saatlarla yataqda qalmaq məcburiyyəti hər insan, hər hadisə barədə düşünməyə imkan yaratmışdı. Hətta kontuziyalı qızdan ötrü darıxırdım. Allaha yalvarırdım ki, Xürrəmşəhrə qayıdıb xidmət edə bilim. İyirmi gün tələşdən sonra yatağa mıxlanıb hər şeydən xəbərsiz qalmışdım.

Qəlbimdə ağır qəm yükü vardı. Düşünürdüm ki, Xürrəmşəhrdə olanda layiqincə çalışmamışam. Özümdən narazı idim. Ürəyimdəki sözləri bölüşməyə adam yox idi.

Bir gün Leyla soruşdu ki, Səbri yadımdadır? Dedim cənazəsini Məşəhrə apardığımız İsmaili deyirsən? Dedi: Qardaşı İbrahimi deyirəm. Sən Sentabda yaralanan gün irəqlilər ordu qərargahına qədər gəlmişdi. Cənnətabadın həyatında idim, gördüm qapıda yerə uzanıb, qan içindədir. Qəlpə cənəsinə dəymişdi, ağzı dağılmışdı. Məncə, o da şəhid olub.

Dedim Allah analarına səbr versin, onları çətinliklə böyüdü.

Leyla dedi: Mən İbrahimin kənarında dayanmışdım, can verirdi. O vəziyyətdə şəhadət kəlmələrini deyirdi. Bu vaxt qərargah tərəfdən bir maşın gəldi. Nə qədər işarə verdimsə saxlamadı. Dallarınca qışqırdım ki, qeyrətsizsiniz, yaralını atıb gedirsiniz. Bu vaxt gördüm ki, həmin istiqamətdən daha bir maşın gəlir. Hazırlaşırıdım ki, onu saxlatdırım, yaralını götürsün. Bir də gördüm ötüb-keçən maşın geri qayıdır. Yanımda dayanıb yaralını götürdülər, mənə dedilər: O gələnler irəqlidir, tez maşına min. Həyəcan vücudumu bürüdü. İnana bilmirdim ki, irəqlilər bura qədər gəliblər. Maşına mindim, hərəkət etdik. Görəsən Cənnətabadda qalanların aqibəti nə oldu? Şükür edirdim ki, o zaman Zeynəb getmişdi.

Leylanın başına gələn hadisəni düşünəndə narahat oldum. Leyla əsir düşməyin bir addımlığında imiş. O vaxtdan Zeynəbi görənlər olmadı. Bəziləri deyirdilər ki, Xürrəmşəhr düşmənin əlinə keçən günə qədər şəhərdə olub, Tehrana aparıblar, şəhadətə çatıb. Behişt-Zəhrada dəfn edildiyini söyləyirdilər. Amma mən çox axtardım, qəbiristanlıq idarəsinin kitablarını yoxlatdım, adı çıxmadı.

Leylaya dedim ki, əsir düşsəydin nə edərdik? Dedi başqaları necə biz də elə. Əhalinin necə əsir düşməsindən danışanda dedim bəsdir, danışma. Əlindən tutub sıxdım. Fikirləşdikcə faciənin dərinliyi ağrılı olurdu. Özümü məzəmmət edirdim ki, nə üçün Leylanı tənha qoymuşam. Əgər bir hadisə baş versəydi, nə edərdim! Anama nə cavab verərdim? Atam Leylanı mənə tapşırırmışdı, əmanəti necə olardı? Sonra görəndə ki Leyla yanımdadır şükür edirdim. Leyla mənə baxıb güldü: Nə üçün bu qədər özünü üzürsən, axı heç nə olmayıb. Amma mən sakitləşməmişdim. Onun əlindən tuturdum ki, yanımda olmasına əmin olum. Bu fikirlər bir neçə gün məni narahat etdi. Fikirləşir, ağlayırdım. Deyirdim bir də belə səhlənkarlıq etməməliyəm. Atamın etimadını doğrultmalı idim. Ağa Bəhramzadənin evində olduğum günlərdə vəziyyətim yaxşılaşmağa başladı. Bədənimin şişi yatdı, sol ayağımın barmaqlarını hiss etməyə başladım. Artıq köməklə də olsa ayaqlarımı yerə qoya bilirdim.

Evdə qonaq çox olduğundan dayıma dedim ki, məni buradan aparsınlar. Ağa Bəhramzadə razı deyildi. Bir gün səhər vaxtı dayım maşın gətirdi ki, məni qaçqınlar evinə aparsın. Sığınacağı Sərbəndərdən 15-20 dəqiqəlik yol ayırırdı. Sığınacaq neft-kimya şirkətinin idi. Mühəribə başlayanda yapon, çinli, koreyalı işçilər getmişdilər.

Dayım müsafir çarpayısını eyvanda açıb mənə yer düzəltdi. Açıq havada olmaq yaxşı idi. Amma vəziyyətimə görə utanırdım. Biz çatandan bir az sonra anam uşaqlarla gəldi. Zeynəb mənə tərəf qaçdı. Oğlanlar utanırmış kimi arxada dayanmışdılar. Çağırdım yanıma. Dedim şeytanlıq edirsiniz, sizdən şikayət var.

Sığınacağın bir tərəfində dayım arvadının qohumu olan beş-altı ailə yerləşmişdi. Onlar da mənimlə görüşməyə gəldilər. Bir il idi Səddam onları İraqdan çıxarmışdı, farsca bilmirdilər.

Günortaya yaxın ağa Bəhramzadə gəldi, dedi helikopter gəlib. Dedim mən getmirəm. Dayım və ağa Bəhramzadə təəccüblə soruşdular ki, nə üçün? Komada olan, hərəkət edə bilməyən yaralıları yadıma saldım, düşündüm ki, mən maşınla da gedə bilərəm, helikopterlə getmək mənim haqqım deyil. Dedim ki, maşınla gedərəm. Dayım dedi maşın silkələnir, problem yarana bilər. Ağa Bəhramzadə getdi. Dayım əsəbiləşmişdi.

Həmin gecə yenidən ağrılarıma başladı. Yaranın qaşınmasından aydın olurdu ki, yara çirkləyir. Dayım sığınacağın ambulansına xəbər verdi. Anam elə bilirdi Mahşəhrdə qalacam. Ona görə mənimlə gəlmədi.

Məni müayinə edən həkim dərhal ezam olunmağı göstəriş verdi. Ambulans Şiraza gedirdi. Bütün üzvləri yaralanmış bir ailəni aparırdı. Çətinliklə də olsa Leyla ilə maşında yerləşib yola düşdük.

Yerdə oturub ayaqlarımı uzatmışdım. Yerim narahat idi. Maşının şüşəsi qırıldığından içəridə külək vıyıldaırdı. Bir tərəf isti, bir tərəf soyuq idi.

Sürücü yolda dayandı ki, maşının vəziyyətini yoxlasın. Tibb bacısı üstümə mələfə atdı. Müstəfəvi adlı həkim yemək üçün aldıqlarımı aramızda bölüşdü. Maşına boylanıb maraqlanan vardı. Həkim onlara deyirdi ki, bu yaralılar Xürrəmşəhrdə müqavimət göstərib...

Eşitmişdim ki, şəhərlərdən birində müharibə didərginlərini incitmiş, demişdilər qorxaqsınız, şəhərinizi düşməmə təslim etmisiniz. Onları xain adlandırmışdılar.

Bu sözlər qəlbimi qırırdı. Əvvəlcə inanmırdım düz ola. Sonra şəhərdən çıxmayan Xürrəmşəhr camaatından eşitdim ki, deyirlər biz o sözləri eşitmək istəmirik.

Maşınımızı əhatəyə alanlar Xürrəmşəhrdəki vəziyyəti soruşurdular, deyirdilər irəqlilər hara qədər gəlib?

Mən fürsətdən istifadə edib onlara Xürrəmşəhrdəki vəziyyətdən danışdım. Çox narahat oldular. Qadınların çoxu ağladı. Bizi evlərinə dəvət edir, kömək təklif edirdilər. Şüşəsi sınımış pəncərədən yaralılara baxıb vaysınırdılar.

Şiraza çatana qədər canım çıxdı. Oturmaq əzab oldu. Nəhayət, xəstəxanaya çatdıq. Maşın dal-dala verdi ki, arxa qapısı təcili yardımın qapısına yaxın olsun. Həkimlər, tibb bacıları bizi bir otağa apardılar. Məncə, cərrahiyyə əməliyyatına hazırlayırdılar.

Buralar çox təmiz, səliqəli idi. Sanitarlar da çox mehriban idilər. Belimin şəklini çəkdi. Həkimlərin çoxu beyin-sinir həkimi idi. Ayağıma iynə batırır, belimi döyəcləyirdilər. Heç nə hiss etmirdim, ayaqlarım buza dönmüşdü. Dedilər yara çirkləyib, tikmək lazım deyildi. Çox sözlərindən baş açmırdım. Onu başa düşdüm ki, baş həkim müayinə edənə qədər əməliyyat olmayacaq. Sonra necə yaralanmağım barədə sorğu-sual etdilər. Sonda soruşdum ki, vəziyyətim necədir? Həkim qrupunun rəhbəri dedi ki, çox ehtimal ayaqların zədələnməyib, sadəcə partlayış dalğası əsəblərinə xəsarət yetirib. Dedilər istirahət etməlisən ki, əsəblərin sakitləşsin.

Tikişi sökdülər, yaranı yuyub bağladılar. İki saat sonra palata ilə əlaqə saxlayıb oraya köçürdülər.

On gün olardı ki, xəstəxanada idim. Doktor Şeybaninin klinikasından məni tanıyan doktor Müstəfəvi bizi tibb bacılarına tapşırırmışdı. Amma rahat deyildim. Mənim müalicəmi evdə də etmək olardı, burada çarpayı tutmağıma ehtiyac yox idi. Narazılığımı bildirsəm də, həkimlər deyirdilər sona qədər burada qalmalısan, çirkənməyə nəzarət olunmalıdır.

Getdikcə bədənimin keyi açılır, ağrılarım güclənirdi. Yaranın sahəsi genişlənməmişdi, göynəltisi artmışdı. Hələ də ağrı üstə qalırdım. Yanı üstə dönəndə ayaqlarımın əsməsi güclənirdi. Böyrəklərim neçə gündə bir dəfə işləyirdi. Xürrəmşəhr və Abadandan gətirilən yaralıların sayı artırdı. Maraqlanırdım ki, cəbhədə vəziyyət necədir. Qapıdan keçənləri saxlayıb sual verirdim. Deyirdilər irəqlilər çox irəliləyib, şəhər süqut etməkdədir.

Bəziləri deyirdilər ki, xeyli itki verilib və şəhər itirilib. Amma mən inanmaq istəməirdim. Bu sözlər məni darıxdırırdı. Bir kabusə dönmüşdü. Elə bilirdim Xürrəmşəhr də bir çox qədim torpaqlarımız kimi əldən çıxıb, düşmənin olub. Bu fikir məni üzürdü. Gizlində ağlayırdım. Gecələr oyaq qalır, doğma şəhəri yada salıb həsrətini çəkirdim.

Leyla vəziyyətimi görüb başıma fırlanırdı ki, sakitləşdirsin. Bəzən əlil arabasına oturdub həyətə çıxarırdı. Xəstəxananın səfalı həyəti də məni sakitləşdirmirdi. Yaşıllığa baxanda dərdim təzələnirdi. Xurma ağacları Xürrəmşəhrin bağlarını, çiçəklər Xürrəmşəhrin bağçalarını yada salırdı. Gül-çiçəklər Xürrəmşəhrdə Valilik dairəsindəki, bu dairədən şaxələnən küçələrdəki gülləri xatırladırdı. Xürrəmşəhrin istisi, toz-torpağı üçün darıxdırırdım. Elə bil uzun illərdi ayrılmışdım.

Bir gün xəstəxananın həyətinə yanımdan keçən gənc geri dönüb mənə təəccüblə baxdı, soruşdu ki, Hüseyni bacı, sizsiz? Dedim bəli. Dedi Xürrəmşəhrdə Came məscidində sizi çox görmüşəm. Qardaşınız Əlini də tanıyırdım. Xürrəmşəhri soruşdum. Dedi: Yaxşı ki, orada olmamısınız. Görmədiniz Çehelmetridə nələr baş verdi. Bədənlər tikə-tikə olub küçələrə səpələnmişdi. Yaralılara rəhm etmir, güllələyirdilər. Məscidin də hörmətini saxlamadılar...

Oğlan danışır, astadan ağlayırdı. Mən də özümdən ixtiyarsız ağlayırdım.

Oğlan dedi: Ordu qərargahını tutandan sonra yuxarıdan Abadanı vurmağa başladılar. Əhvaz da təhlükədədir. Nə silahımız var, nə patronumuz. Bu vəziyyətdə döyüşə bilməyəcəyik.

Sözləri üzücü idi. Ona təsəlli verdim. Dedim: Ümidinizi itirməyin. Biz Allaha xatir qiyam qaldırmışıq, Allaha xatir müdafiə olunuruq. Müharibəni biz başlamamışıq ki, Allaha təvəkkül edin.

Çox güman ki, oğlan yaralı idi. Bir az sakitləşdi. Şeyx Şərif Qunutini soruşdum. Ah çəkdi, dedi Şeyx çox ağır şəraitdə şəhid oldu. Dedi: Oktyabr ayının 16-sı idi. İraqlılar Çehelmetriyə qədər gəlmişdilər. Maşında Şeyx və yoldaşlarını gülləyə tutdular. Hamısı yaralanmışdı. Bir əsgərə on altı güllə dəymişdi. Sonra maşının yanına gəlib yaralıları güllələmişdilər. Şeyxi hədələmişdilər ki, İmamı söysün. Şeyx imtina edəndən sonra ağzını murdarlayıb güllələmişdilər. Bu səhnəni görən uşaqlar çox sarsılmışdı. Necə olur insanlar bu qədər qəddar və cinayətkar olur!

Oğlan gedəndən sonra hönkürtü ilə ağlamağa başladım.

Üç-dörd gün sonra Xürrəmşəhrin işğalını radioda elan etdilər. İnsanların misilsiz fədakarlıqlarına baxmayaraq Xürrəmşəhr itirildi! Təəssüf!

İmam Xürrəmşəhri Qanlışəhər adlandırmışdı. Xürrəmşəhr əhalisinə müraciətlə demişdi ki, şəhid ailələrinin dərdinə şərik oluram, Xuzistan öz borcunu yerinə yetirdi...

Daha xəstəxanada qala bilmirdim. Çox isrardan sonra həkimlər razılıq verdilər ki, xəstəxanadan çıxım. Şərt kəsdilər ki, vaxtlı vaxtında xəstəxanaya baş çəkim. Doktor Müstəfəvi dedi ki, gedək bizim evə, anam və bacımla qalın. Getmək istəməsəm də buna məcbur idim. Çünki geri qayıtmağa pulumuz yox idi. Ya ambulans gözləməli idik, ya da dayım gəlib aparmalı idi.

Doktor maşın tutub bizi evlərinə apardı. Doktorun ailəsi bizi çox mehriban qarşıladı. İkimərtəbəli evdən bizə bir otaq ayırdılar. Həyət yaşıllıq idi. Doktorun qohumları onun Xürrəmşəhrdən gəldiyini eşidib görüşməyə gəlmişdilər. Doktor Müstəfəvi Xürrəmşəhrə gələn gündən Şeybaninin klinikasında çalışır, əlinə silah alıb döyüşə gedirdi. Onunla az ünsiyyətdə olurdum. İndi isə qohum-əqrəba arasında necə hörmətli olduğuna şahid idim. Qonaqlar biləndə ki, Xürrəmşəhrdən qonaq var, bizimlə görüşə gəlirdilər. Bizə çox maraqla qulaq asırdılar. İstəməirdim bu ailəyə çox zəhmət verək. Amma onlar çox qayğıkeş idilər. Zəiflədiyimi görən kimi kompot içirir, kabab bişirib yedirirdilər. Müstəfəvinin atasına deyəndə ki, sizə zəhmət verdik, etiraz edirdi. Deyirdi indi mənim üç qızım var, belə sözlər danışma.

Tez-tez xəstəxanaya gedirdik, dərmanları dəyişirdilər. Bir dəfə Müstəfəvinin anası bizi İmamzadə Şahçırağa apardı. Şəhər cazibəli idi. Mağazalar açıq və dolu idi. Bəli, həyat öz axarı ilə davam edirdi. Düşündüm ki, ata və Əli şəhid olsalar da, biz ailə ocağını isitməliyik.

Şahçırağa çatdıq. İmam Rzanın (ə) qardaşının türbəsinə, günbəzə baxdım, qərribə hisslər keçirdim. Bədənim titrədi, qəhərləndim. Hiss etdim ki, ruh düşkünlüyünü aradan qaldıracaq yerdəyəm. Buranın sahibi məni başa düşəcək yeganə insan idi. Hərəm ətrafında qaçqınları görəndə həm sevindim, həm qəmləndim. Əlimi onların boynuna salıb, həmdərd olduğumu bildirmək istəyirdim. Pərişan halda bir guşədə əyləşmiş yerlilərimə məhəbbətlə baxıb hərəmə daxil oldum. Asta-asta yeriirdim. Ziyarətnamə oxuyub zərihə yaxınlaşdım. Bütün vücudum əsirdi. Zərihi öpmək üçün boynumu uzatdım. Göz yaşları ara vermirdi. Heç nə danışmadan ağlayırdım. Tədricən sakitləşdim. Sonra namaza dayandım. Çadram yox idi, əynimdəki manto deşilmişdi, ətəyi sökülmüşdü. Yaylığımı söküyün üstünə atıb namazımı qıldım. Yenə zərihə yaxınlaşdım. Bu dəfə dərdlərimi danışib kömək istədim. Bir neçə saat hərəmdə qaldım. Hərəmin sakitləşdirici fəzasına heyran qalmışdım. Çölə çıxanda hiss etdim ki, çox yüngülləşmişəm. Rahat yeriirdim. Qədim Vəkil bazarına da baxdıq. Evə qayıtdıq. Çox yaxşılaşmışdım. Amma arabir belimi sanki cərəyan vururdu, az qalırdı nəfəsim kəsilə. Dalınca ayaqlarım quruyurdu və axsamağa başlayırdım.

Son dəfə xəstəxanaya gedəndə dedilər ki, iltihab aradan qalxıb, yara sağalır. Yeni dərmanlar yazdılar.

Evə qayıdandan sonra doktor Müstəfəvidən xahiş etdim ki, bizi Şiraza gətirən ambulansla danışsın, Mahşəhrə qayıdaq. Dedi o ambulans təsadüfən gəlibmiş. Soruşdum ki, bəs nə edək?

Doktor Müstəfəvinin xanımı və 14-15 yaşlı bacısı Sonya dedilər ki, qayıtmayın, elə bizdə qalın.

Çox isrardan sonra doktor Müstəfəvi bizim üçün avtobusa bilet aldı. Səhəri gün doktorun ailəsi bizi yola saldı. Doktorun özünün də məntəqədə işi olduğu üçün bizimlə getdi.

Bütün gecəni soyuq avtobusda yol getdik. Ağrılar yatmağa imkan vermədi. Oturacağa söykənə bilmirdim. Başımı qabaq oturacağa dirəyib qalmışdım. Anam üçün darıxdım. Allaha yalvarırdım ki, anam Əlinin şəhadət xəbərini eşitməsin. Xürrəmşəhrin itirilməsi və ötən ağır günlər əsəblərimi gərmişdi. Ehtiyat edirdim ki, anamı görəndə ağlamaq tuta, özümdən ixtiyarsız hər şeyi danışam. Ona görə də doktordan xahiş

etdim ki, bizi dayımın evinə çatdırsın. İstəmirdim əvvəl anamı görüm. Dayım oyaq idi. Biz qapını döyəndə dayımın arvadı da oyandı. Məni ayaq üstə görəndə çox sevindilər. Doktor Müstəfəvini səhər yeməyinə dəvət etdilər. Qəbul etmədi, dedi qızlar əmanət idi, vəzifəm idi evə çatdırım...

Elə bilirdim ki, evə çatan kimi yuxu aparacaq. Amma ailəmi görmək həvəsi yatmağa qoymadı. Dayım arvadının qohumları gəldilər, ayağa qalxdığım üçün şad oldular. Anama xəbər göndərdilər, çox keçməmiş Zeynəblə birlikdə gəldi. Anam görəndə ki, ayaq üstəyəm sevincindən gözləri ışıldadı. Xəstəxanada qocalmış və üzülmüş görünən anam dirçəlmişdi. Mənə baxıb dedi ki, çox arıqlamısan, rəngin-ruhun qaçıb.

Zeynəb qucağımdan düşmürdü. Əvvəlkindən də pinti idi, amma gözəlliyi yerində qalmışdı. Atam deyirdi ki, Peyğəmbər qızını əzizləyərdi, biz də müsəlmanıqsa, qızlarımızı əziz tutmalıyıq. Atam buna görə bizi oğlanlardan çox əzizləyərdi. Xüsusilə sonbeşik Zeynəbə çox diqqət yetirirdi. Anam çox qalmadı, dedi uşaqlar təkdir. Dedim qoy Zeynəb qalsın. Zeynəb qaldı, anam getdi. Dayım arvadından daraq istədim. Dedi bu vəziyyətdə başını darasan, uşağa əziyyət olacaq. Darağı alıb çox ehtiyatla daramağa başladım. Sanki bir həftə başına daraq dəyməmişdi. Başını darayanda gördüm ki, başında bit var. Ürəyim ağrıdı. Dayım arvadına göstərdim ki, başını qaşımaqdan yara edib. Dayım arvadı dedi ki, saçlarını qısaldaq. Sonra saç vurmağı bacaran qohumunu çağırdı. Zeynəbin saçını oğlan saçı dəbində qısaltdı. Dayım arvadı su qızdırdı, qonşu otaqda Zeynəbin saçını yudu. Sonra neçə gün Zeynəbin başındakı bitləri təmizlədim. Zeynəb sakit dayanırdı, etiraz etmirdi.

Tədricən qaçqınlar evindəki vəziyyətlə tanış olurdum. Sübh tezdən qadınlar başlarında təşt (qab) harasa gedirdilər. Soruşdum, dedilər su kranı azdır, gedirlər başqa yerdə qablarını yusunlar.

Günorta vaxtı dayımgilin yaxınlığında səs-küy artırdı. Soruşdum nə səsdir, dedilər camaat yemək almağa gedir. Yemək az olurdu, hamı tələsirdi ki, birdən ona çatmaz.

Dayım paylanan yeməkdən almaz, deyərdi ki, biz hələ ki özümüz qazana bilirik.

Dayım Sərbəndərdən bazarlıq edərdi. Dayım arvadı kiçik qaz sobasında, qohumlarının verdiyi qablarda yemək hazırlayırdı.

Bir gün qaçqın sığınacağıının həyatında axsaya-axsaya gəzirdim. “B” sığınacağı 1-4 nəfər üçün qurma evlərdən ibarət idi. Sığınacağın

Mahşəhrlə 45-50 km arası vardı. Əsas yol asfaltlanmışdı, kənarlarına qum səpilmişdi. Həyətə dəmir setkadan çəpər çəkilmişdi. Adamlar o qədər pal-paltar yuyub çəpərə atmışdı ki, çəpər görünmürdü. Sığınacaq dediyimiz yer qəsəbə kimi idi, burada 200-300 ailə yaşayırdı. Təbii ki, hamam, tualet, su və qida çatırmırdı.

Tanker gələn kimi su qurtarırdı. Tualetlərin anbarı daşırdı, ətrafa su yığılırdı. Üfunət iyi aləmi bürüyürdü. Zibil üst-üstə qalaqlanırdı, daşıyan yox idi. Siçovul çoxalmışdı.

Hiss edirdim ki, burada mikroba yoluxmaq ehtimalı böyükdür. Sığınacağın tibb məntəqəsində ishala, bağırsaq xəstəliklərinə yoluxmuş xeyli adam vardı. Gözü çirkləyənlər çox idi. Çox uşaqlar cərrahiyyə əməliyyatına məruz qalmışdı. Bir tərəfdən də xeyli əməliyyat gözləyən yaralı vardı. Bəzən güclü külək əsirdi, göz-gözü görmürdü. Bu şəraitdə xəstəlik asanlıqla yayılırdı.

Bir neçə gün keçdi, anam dedi ki, daha gəl öz evimizə. Sərbəndərə gəldiyim gündən Abadana getmək barədə düşünürdüm. Anamla mübahisə etmək istəmirdim. Oraya getsəydim uşaqların məsuliyyəti mənim üzərimə düşəcəkdə. Sanki anam ürəyimi oxumuşdu, deyirdi qoymaram gedəsən. Deyirdi nə vaxt Əli gəlsə onunla gedərsən.

Bilmirdim Əlinin şəhadətə çatdığını ona necə deyim. Bir gün sığınacağa getdim. Dayım arvadı da mənimlə idi. Bizim ev qəsəbənin girişində idi. Dayımgildən bir qədər aralı idik. Anam toyuq almışdı. Qonşuda oğlu və gəlini ilə yaşayan kişi vardı. Kişi toyuğu ayağım altında kəsdi. Dedim ana, bu nə işdir? Dedi nəzir etmişdim ki, sən qayıdanda qurbanlıq olaraq bir heyvan kəsir.

Üç pillə qalxıb böyük otağa daxil oldum. Yerə yaşıl rəngdə maket salınmışdı. Sağda və solda ikimərtəbə çarpayı qoyulmuşdu. Bir dəmir şkaf və bir sobadan başqa evdə heç nə yox idi. Bir kiçik pəncərə vardı. Dayımgilin də evi belə idi, amma iki otağı vardı. Dayımgilin evindən də xoşum gəlmirdi. Amma bura öz evimiz olduğundan məni daha çox sıxdı. Sanki həbsxana otağı idi. Bu qəsəbə əsir düşərgəsinə bənzəyirdi. Problem evin kiçikliyi deyildi, sadəcə ürəyə yatmırdı. Öz evimizi arzulayırdım. Neçə illərin əzab-əziyyəti hesabına başa gəlmiş, öz əllərimizlə tikdiyimiz ev başqa idi. Kim müqəssir idi ki, ev-əşiyimizdən didərgin düşmüşdük?

Bir küncdə bu fikirlərdən sıxıldığım zaman anam otağa daxil oldu. Toyuqdan kabab bişirmişdi. Mənə bir şiş kabab uzadıb dedi ye, bədənində qan qalmayıb.

Şiş yoğun teldən düzəldilmişdi. Uşaqların gözü qabağında boğazımdan keçmədi. Anam elə bildi ki, şişdən iyrənirəm, and içdi ki, yumuşam. Dedim ona görə dayanmamışam, ver uşaqlar yesin. Dedi belə çoxdur ki, uşaqlara da verim! Anam gördü yemirəm, uşaqlara dedi çıxın həyəətə. Dedim onda heç yeməyəcəm.

Axırı bir şiş kababı aramızda böldü. Toyuğun qalan hissəsindən qiymə bişirdi. Evin arxasında kərpicdən ocaq düzəltdilmişdilər, çırpı ilə qızdırırdılar. Evdə ləpə olmadığından anam noxuddan istifadə etmişdi, kartofu qızartmamış qatmışdı. Düyü də süzmüşdü. Bişirdiyi yeməkdən yaxın qonşulara da verdi. Deyirdi ki, nəzir xörəkdir. Uzun müddətdən sonra anamın dadlı xörəyindən yedim.

Yeməkdən sonra oğlanlar çarpayuya qalxdı, biz maketin üstə uzandıq. Məncə uşaqlar əvvəlkinə nisbətən sakit olmuşdular. Şeytanlıq etsələr də, qulaqları böyükklərin söhbətində idi ki, sabahla bağlı bir söz eşitsinlər.

İstirahət etdiyimiz vaxt Həsən məndən soruşdu ki, evimizə nə vaxt qayıdacağıq? Bu qaynar uşaqdan belə sözlər eşidib təəccübləndim.

Ümid edirdim ki, müharibə tezliklə başa çatacaq. Ona görə də dedim ki, tezliklə evimizə qayıdacağıq. Sonra dedim ki, olsun ki mən sizdən də tez getdim.

Səid məktəbə getməyə çox həvəsli idi. İnandı ki, Xürrəmşəhrə gedəcəyəm. Dedi mənim kitablarımı gətirərsən? O, Həsənin birinci sinif kitablarını nəzərdə tuturdu. Deyirdi iraclılar icazə verər gətirərsən? Dedim qələt edirlər, onları qovarıq. Ondan sonra kitabları gətirmək lazım olmaz, özünüzü apararam Xürrəmşəhrə. Evlər üzbəüz olduğundan qapını açıq qoya bilmirdik. Qonşular bu məsələyə diqqətsiz olduqlarından biz daim qapını bağlamalı olurduq. Qərara gəldim ki, oğlanları oynamağa tək buraxmayım, mən də onlarla gedim. Həm çirkli mühitdə xəstələnmək təhlükəsi vardı, həm zəif əxlaqlı insanların təsiri altına düşə bilərdilər. Həsən, Səid, Mənsur tankerin ayaqlarından sallaşib yellənir, yerə atılırdılar. İki həftə işim onların yanında dayanmaq oldu.

Bəzən darıxanda sığınacağın həyətidən çıxır, Abadana gedən yolun kənarında günün altında dayanırdım. Düşünürdüm ki, Abadana piyada gedə bilərəm? Deyirdilər ki, iraclılar Abadan-Mahşəhr yolunu tutublar. Fikirləşəndə ki, yola çıxıb bu istiqamətdə hərəkət etmək olmaz, əsəbiləşirdim. Anam başa düşmüşdü ki, mən fikrə gedəndə yaxınlığa gəlməsə yaxşıdır. Çox səbirsiz olmuşdum. Çox tez ağlayırdım. Leyla

da narahat idi. Amma şəraitə uyğunlaşmağa çalışırdı. Mənə təsəlli verir, deyirdi ki, burada da xidmət edə bilərik. Deyirdi xəstəxanalarda kömək edərik. Amma bu məni razı salmırdı. Özümü qanadları bağlı quş kimi hiss edirdim. Gecələr yuxum gəlmirdi. Cənnətabad, Came məscidi, Şeybaninin klinikası, ön xətt barədə düşünürdüm. Təəssüflənirdim ki, nə üçün şəkil albomlarını gətirməmişəm. Bəlkə də atamın, Əlinin şəkillərini görsəydim sakitləşərdim. Anam mənim zəifliyimi görməməli idi. Çünki özüm ona deyirdim ki, ağlama, səbirli ol.

Anam məndən də çox ağlayırdı. Ərəbcə, kürdcə oxuyur, sızıldayırdı. Atamın adını çəkməyə həya edərdi. Əlinin ayrılığından oxuyardı. Gecələr ah-naləsi güclənirdi. Məcbur olurdum ki, bir yolla sakitləşdirim. Təsəlli verirdim, deyirdim ki, inşaallah Əli gələr, evimizin kişisi olar, işlərimiz qaydaya düşər.

Əli ilə bağlı anama yalan danışmaq istəmirdim. Sadəcə məcbur idim ki, bu yolla ümid verim. Anam üçün yeganə təsəlli Əli ilə bağlı ümidi idi. Bu səbəbdən hələ də Əlinin şəhadətini gizləyirdim. Bilirdim ki, yerində sakit uzanmış oğlanlar da ağlayır.

Abadan yolunu seyr edib qayıdanda çox vaxt görürdüm ki, anam qonşularla oturub. Atamın yaxşılıqlarından danışır ağlayırdı. Mənim üçün dözülməz idi ki, kiminsə bizə yazığı gəlsin. Amma özüm eşidirdim ki, camaatın anama yazığı gəlir, deyirlər müharibə bu qadını bədbəxt edib...

Anama gileylənirdim ki, belə rəftarınla savabını azaltma, atamın şəhadətini dəyərdən salma.

Özünü elə göstərirdi ki, sözümü qəbul edib. Amma yenə bildiyini edirdi. Bəzən uzaqdan görəndə ki, mən gəlirəm ayağa qalxıb qadınlarla sağollaşırdı. Tez gözünün yaşını silirdi ki, daha bir söz deməyim. Üzündə süni bir təbəssümlə deyirdi ki, qızım, bir şey lazımdır?

Onun bu ruhiyyəsi mənə çox əzab verirdi. Maddi problemlər də sıxırdı. Dayı Nadəli çalışırdı ki, anam çətinlik çəkməsin. Amma onun da imkanları məhdud idi. Çox keçmədi isti yemək əvəzinə quru pay verməyə başladılar. Anamın növbəyə durmasına dözə bilmirdim. Dedim bir də pay almağa getmə. Dedi bəs bu uşaqları necə doyurum? Dedim onda özün getmə, qoy uşaqlar getsin. Dedi uşaqlara vermirlər.

Bir dəfə Hüseyini dayı gəlmişdi. Çox ısrar etdi ki, onunla gedək, qəbul etmədik. Anama bir qədər pul verib getdi.

Vəziyyət hər gün ağırlaşdı. Etirazlar eşidilirdi. Camaat deyirdi ki, bizi atıblar buraya, harayımıza gələn yoxdu.

Əmi Qulaminin ailəsi kimi çoxları buradan getmək istəyirdi. Hələ ki, şəhid və itkin ailələri ilə məşğul olan bir təşkilat yox idi. Mahşəhrdə didərginlərlə məşğul olan bircə təşkilat, qurum vardı. Qaçqınların sayı daim artırdı. Anbarları boşaldırdılar ki, camaatı yerləşdirmək mümkün olsun.

Bəzən maşınlar kisələrdə paltar paylayırdı. Hər ailəyə bir kisə verirdilər. Kisədə nimdaş kişi, qadın, uşaq paltarları olurdu. Bundan da sıxılırdım. Mühəribə alovunu alıxdırmış Səddamı lənətləyirdim. Ona ölüm istəyirdim. Camaat da narazı idi. Deyirdilər bu köhnə paltarlar nəyimizə lazımdır. Bəzən uşağı olmayana uşaq paltarı düşürdü, ya da əksinə. Axı bizim ləyaqətimiz var, nə üçün alçaldırsız?

Bir dəfə dayım arvadı ilə yemək paylanan çadıra getmişdik. Dayım arvadı südəmə körpəsi üçün quru süd istəyirdi. Dayım arvadı süd paylayan kişiye dedi ki, siz verən süd uşağa çatmır, bazarda da yoxdur. Olar bir az artıq verəsiniz? Kişi kobudluqla dedi ki, uşağınıza az yeməyi öyrədin!!

Bu söz dayım arvadına çox pis təsir etdi. Mən də pis oldum. İstədim kişinin dəftər-kitabını alt-üst edəm. Amma özümü ələ aldım. Dayım arvadına dedim: Danışmağa dəyməz, gəl gedək. Bunlar elə bilir ki, biz dilənçiyik, bunlar da bizə sədaqə verir. Bəlkə də elə bilirlər biz bunlardan alıb anbara yığıyıq.

Kişi narahatlığımı görüb peşman oldu, üzr istədi. Dedi buradakı malları hamıya çatdırmaq lazımdır. Dedim bu nə rəftardır edirsən? Dedi mal çatışmır. Dedim mal çatışmayanda belə kobud rəftar edərlər? Dedi bağışlayın, sübh tezdən adamlar gəlir-gedir, hövsələm daralıb. Dedim bacarmırsan get, başqası gəlsin.

On gün idi düşərgəyə gəlmişdim. Artıq taqətim qalmamışdı. Noyabr ayının axırları idi. Düşərgənin yardım komitəsinə getdim. Hər şey öz qaydasında idi, burada mənim köməyimə ehtiyac yox idi. Getdim paltar anbarına. Orada paltarları səliqəyə salırdılar. Bir neçə gün onlara kömək etdim. Sonra qərara gəldilər ki, paltarları səliqəyə salsınlar, hansı ailənin nəyə ehtiyacı varsa, onu versinlər. Mən axsaya-axsaya evləri gəzib siyahıya alırdım ki, ehtiyac olan paltarları verək. Amma alınmırdı. Hər gün kimlərsə İsfahana, Şiraza, Behbəhana gedirdi. İnsanlar qızıllarını satıb buradan uzaqlaşırıdılar. Onların yerinə başqaları gəlirdi.

Düşmən təyyarələri buraları da vururdu. Bir dəfə düşərgənin kənarına düşən raket hamını qorxuya saldı. Amma mən buradan getmək istəmirdim. Bura Xürrəmşəhrə yaxın idi. Çalışırdım ki, şərait nə qədər pis olsa da davam gətirim. Günortadan sonra işdən gəlirdim. Uşaqlar çadırdan yemək payı alır, anam yüngülvarı bir şey bişirirdi. Anamın bişirdiyi çox dadlı olurdu. Elə ki süfrəyə otururduq gözlərim dolurdu. Atam həmişə deyirdi ki, hamı birlikdə süfrəyə əyləşsin. Deyirdi bir yerdə yemək qurtuluş səbəbidir, mələklər də razı qalar.

Anamın da süfrə başında dərdi təzələnirdi. Çox az yeyirdi, daim fikirdə olurdu. Arabir ah çəkib deyirdi ki, can Əli, indi haradasan, nə yeyirsən!

Bir dəfə Hüseyn Tainejad və bir neçə keşikçi bizə baş çəktilər. Hüseyni Xürrəmşəhrdə görəndə demişdim ki, anama bir söz deməsin. Ona görə də anam Əlini soruşanda dedilər ki, vəziyyəti yaxşıdır, gələn dəfə gələcək.

Amma məndən narazı qaldılar ki, mənə görə yalan danışmağa məcbur olublar. Bir gün həyətdə qızların mənə uzaqdan əl yellədiyini gördüm. Yaxınlaşdılar, gördüm Şeybaninin klinikasının qızlarıdır. Sevindiyimdən qanad açdım. Axsaya-axsaya onlara tərəf qaçdım. Zöhrə, Səbbah, Əşrəflə qucaqlaşdıq. Hamının gözü yaşarmışdı. Əşrəf Fərhadı həmişəki kimi ürəkdən ağladı.

Bir az irəlidə Əbid Məhəmmədi və doktor Müstəfəvini gördüm. Hamısı bir yerdə gəlmişdilər. Getdik evə, anam qonaqları görüb çox sevindi. Adəti üzrə Əlini soruşdu. Dedi hamı gəlir, bir Əlidən başqa.

Sonra Xürrəmşəhrdən gətirdiyi termosdan çay süzüb, xörək hazırlamağa getdi. Əbid və doktor da oğlanlarla birlikdə həyətdə düşdülər. Onlar çıxandan sonra qızlarla doyunca söhbət etdik. Soruşurdum ki, məndən sonra nə oldu? Siz Xürrəmşəhrdən çıxandan sonra nə oldu?

Dedilər hara tələsirsən. Səbr et bir-bir danışaq. İraqlılar 24-cü gün Çehelmetriyə çatdılar, artıq qızların şəhərdə qalmasına imkan olmadı, hamımızı çıxardılar. Dedim bəs bu vaxta qədər harada idiniz? Dedilər getdik ailələrimizə baş çəkdik, indi də Abadana gedirik. Sonra şəhər-şəhər, pulsuz gəzməyin çətinliklərindən danışdılar. Anam xörək hazırlayana qədər çox söhbət etdik. Zarafatlaşdıq da. Onları görüb çox sevindim. Mən özüm Abadana getmək istəyirdim. Uşaqların Abadana səfəri mənə də yol açırdı. Nahardan sonra doktor Müstəfəvi, Əbid

Məhəmmədi getdilər. Biz isə qızlarla əyləşib Abadana səfəri müzakirə etməyə başladıq.

Hərə bir şeydən danışdı. Ön xəttə icazə vərəqi almaq asan deyildi. Xəyanətkarların çoxluğu səbəbindən bu vəsiqəni çətinliklə verirdilər.

Sərbəndər ərazisində maşınqayırma şirkətində Xürrəmşəhr uşaqları mövqe tutmuşdu. Onlar deyirdilər ki, düşmən irəliləyir və nəyəsə ümid yoxdur. Dedim ki, düşərgəmizdə hərbcilər var, bəlkə bizə icazə vərəqi ala bilələr. Qızlar dedilər ki, Valilikdən başlayaq.

Anam bizi eşidirdi. Dedi mən də gəlirəm. Gözlərim bərəldi, dedim hara? Dedi Əlini tapmaq istəyirəm. Dedim bəs uşaqlara kim baxacaq?

Gözləri doldu, otaqdan çıxdı. Zeynəb hiss edəndən sonra ki, getmə fikrim var, yanımdan əl çəkmədi, dedi atam haradadır?

Dedim: Allah atanı çox sevdiyi üçün apardı öz yanına. Allah kimi istəyirsə öz yanına aparır ki, bu dünyada çox əziyyət çəkməsin. Bizim də atamız dünyada çox çətinlik çəkirdi. Dedi bəs bizim üçün darıxmır? Allah ona icazə verər ki, gəlib bizimlə görüşsün?

Dedim yox, gələ bilməz. Amma biz yaxşı işlər görəndə başımızın üzərində dayanıb baxa bilər. Dedi Allah bizi niyə öz yanına aparmır, biz pis adamıq? Dedim yox, amma hələ ata kimi yaxşı olmamışıq.

Sual verdi ki, nə edək ata kimi yaxşı adam olaq?

Dedim gərək yaxşı işlər görək, yaxşı iş görənlərə kömək edək. Allahın xoşu gəlməyən işlər görməyə. O qədər yaxşı olaq ki, şəhadət məqamına çatıb gedək atanın yanına.

Soruşdu ki, təkcə şəhidlər Allahın hüsuruna gedir? Dedim yox, yaxşı insan şəhid olmasa da, Allahın yanına gedir. Dedi biz nə üçün Allaha qulaq asmalıyıq, Allah kimdir ki?

Onu razı salınca çox danışdım. Bəzən onu qane edə bilmirdim, deyirdim böyüyəndə başa düşəcəksən.

Zeynəbin bu sualları çox ağır idi. Qəhərlənirdim. Bəzən atamın adını çəkmədən sual verirdi. Amma bilirdim ki, atam barədə düşünür. Hisslərimi boğub onu razı salmağa çalışırdım.

Səhəri gün qapını bağlayıb evdən çıxanda anama dedim ki, nə vaxt qayıdacağımız məlum deyil. Hiss etdim ki, uşaqlar da oyaqdır, qulaq asırlar. Onlara baxıb dedim ki, ananı incitməyin, icazəsiz harasa getməyin, tanımadığınız adama inanmayın.

Birdən Zeynəb qaçıb boynuma sarıldı və dedi: Getmə, nə üçün gedirsən? Mən darıxacağam. Ata getdi, Əli getdi, indi sən də Leyla ilə gedirsən.

Yenidən şəkkə düşdüm. Olmaya qalıb uşaqlara nəzarət etsəydim düz olardı? Amma buradakı şəraitə dözə bilmirdim, əsəblərim korlanmışdı. Qalsaydım, uşaqlarla da sərt rəftar edəcəkdim. Dedim ki, Zeynəb, biz gedib yaralılara kömək etməsək, şəhid olarlar, uşaqları tənha qalar.

Bu sözdən sonra əlini boynumdan açdı, üzumdən öpdü. Anamı öpdüm, tapşırdım ki, ağlayıb uşaqların qəlbini qana döndərmə. Dedim: Sən indi həm anasan, həm ata. Uşaqlar kifayət qədər əzab çəkib. Bilirəm sənə çətindir. Ən azı uşaqların gözü qabağında ağlama. Sənin göz yaşların uşaqları pərişan edir. Atam, şəhidlər Allahın hüsurundadırlar. Buna görə ağlamağa dəyməz ki.

Yenə iç çəkə-çəkə dedi: Özü getdi, məni bəlaya saldı.

Dedim: Küfr danışma. Atam sevdiyi yolu gedib. Biz fəxr etməliyik ki, atam cəddinin yolunu gedib. Sən ağlasan atam geri qayıdacaq?

Ah çəkib dedi: Bilirəm axırda kor olacam, amma ürəyim soyumayacaq.

Başından öpüb sağollaşdım.

İcazə vərəqi almaq ümidi ilə evdən çıxdıq. Qırmızı Aypara, Valilik, Keşikçilər Korpusu, Dəniz Qüvvələri, Qaçqınlar komitəsi daxil olmaqla hər yerə baş çəkdik. Dedilər olmaz, müharibə oyun-oyuncaq deyil.

Dedik ki, biz sanitariq, əvvəllər xətdə olmuşuq. Bu uşaqlar öz oyunları ilə düşməni Xürrəmşəhrdə çox yubadıblar.

Hər yerdən ümidimiz üzüləndən sonra mən dedim ki, bir dəfə Əməliyyat qərargahında olmuşam, gedək ora. Qapıda bizi saxladılar, sorğu-suala çəkildilər ki, nə istəyirsiniz. Mən dedim ki, içəridəkilər məni tanıyır, gəlmişik icazə vərəqi alağ.

Dedilər zarafat deyil kim gəldi icazə vərəqi ala, gedin burdan. İsrarla da olsa binaya daxil olduq. Amma burada xüsusi təyinatlılar dayanmışdı. Bu cüssəli oğlanlar xaricdə təlim görmüşdülər, bir az özlərini çəkirdilər. İkisini tanıdım. Bir dəfə klinikada onlara açıqlanıb otaqdan çıxarmışdım ki, yad adamlar olmaz. Bizdən yanıqlı idilər. Bizi görəndə kimi yaxınlaşıb dedilər ki, burada nə gəzirsiniz, çıxın bayıra.

Dedim otaqdakı ağalar məni tanıyır, icazə kağızı almaq istəyirəm. Güldülər. Zöhrə Fərhadi bilirdi ki, indi mən özümdən çıxacam. Əlimdən tutub kənara çəkdi. Gözlədik ki, kimsə başqa adam gəlsin. Amma xüsusi təyinatlılar əl çəkmədi. Bizi hirsləndirmək üçün İmam haqqında pis danışdılar, məsulları lağa qoydular. Elə ki dedilər xalqın balalarını güllə qabağına verib, özü Tehrandə oturub, dözə bilmədim. Dedim sizə heç bir aidiyyət yoxdu, biz özümüz cəbhəyə gedirik. Biri

qayıtdı ki, siz körpələr nə bilirsiniz döyüş nədir. Dedim o bir ovuc körpə 35 gün Xürrəmşəhrdə düşmənin qarşısında dayandı. Yekəpər oğlan dedi ki, bəs bundan sonra necə dayanacaqsız? Dedim xəyanət olmasa dayanırıq. Dedi xəyanət deyəndə nəyi nəzərdə tutursan? Əsəbiləşib dedim: Avam adamlar da bilir ki, Xürrəmşəhr xəyanət qurbanı olub. Lap yuxarıdakılardan lap aşağıdakılara qədər xəyanətkarlar olub.

Çalışırdım ki, ad çəkməyim. Onlar da bunu hiss edirdilər. Deyirdilər qorxursan, niyə ad çəkmirsən?

Dedim qorxaq özünüzsüz. Vəziyyət ağır olanda meydanı boş qoyub qaçdınız. Mən heç nədən qorxmuram. Ən böyük xain elə Bəni Sədrdir.

Dedilər kəs səsini, danışığına fikir ver.

Dedim: Sən səsini kəs ki, İmamı təhqir edirsən. İmam harada olsa xain deyil. İmam sizi azadlığa çıxardı, yoxsa hələ də Amerikaya nökrçilik edirdiz.

Aralarından biri qışqırdı: Xain sizsiz. Münafiq sizsiz. Hamınızı hərbi məhkəmə mühakimə edib güllələyəcək.

Həyəcandan titrəyən vəziyyətdə dedim: Bizi hərbi məhkəmə ilə qorxutmayın. Mühakimə olunası adam başqasıdır.

Birdəfəyə bir neçəsi silahını bizə yönəltdi. Qəribə səhnə yaranmışdı. Dəniz piyadası geyimində neçə yekəpər adam bir neçə cansız qızı hədəfə almışdı. Dedilər tərpənin. Dedim biz sizə inanmırıq ki, sözünüzə tabe olaq. Onlar klinikaya gələndə də bizə söz atmışdılar, cavablarını vermişdik. Dedilər tabe olmasaz elə buradaca vuracağıq. Yoldan ötənlər ayaq saxlayıb təəccüblə baxır, deyirdilər ki, bura dava yeridir?

Öz yoldaşlarından bir neçəsi yaxınlaşıb dedilər ki, belə etməyin, qoyun getsinlər. Amma onlar inadkarlıq göstərirdilər. Birdən qapı açıldı, bir zabıt göründü. Soruşdu ki, nə olub? Dəniz piyadalarından biri dedi ki, bunlar münafıqlardır, həbs etmişik. Dərhal səsimi çıxardım ki, münafiq sizsiz, qorxaq xainlər. Otaqdan bir nəfər də başını çıxardı ki, bu nə səs-küydür, sakit olun.

İrəli gedib dedim: Ağa, biz gəlmişik ön xəttə icazə kağızı alağ. Xürrəmşəhrdə tibbi xidmət göstərirdik. Bu adamlar bizi o ki var təhqir etdi. Zabıt əsgərlərə baxdı, soruşdu ki, bunlara nə demisiz? Dedilər bu qızlar ali baş komandanı təhqir edir.

Zabıt mənə tərs-tərs baxıb soruşdu ki, düz deyir?

Çıxılmaz vəziyyətə düşdüm. Əsgəri belə olanın komandirindən nə gözləmək olardı. Bəni Sədrin xəyanətini nə vaxta qədər gizləyəcəkдилər. Xalq bilməli idi ki, Xürrəmşəhr Bəni Sədrin

xəyanətinə görə işğal olunub. Mən elə Şirazda çox eşitmişdim ki, didərginləri təhqir edirlər, deyirlər ki, vətəninizi qoyub qaçmısınız, buraları da qarışdırmısınız. Düşündüm ki, qoy elə bizi bu məsələyə görə edam etsinlər. Hamı bilsin ki, biz Bəni Sədrin xəyanətini ifşa etdiyimiz üçün edam olunduq.

Üzümü zabitə tutub dedim ki, məgər Bəni Sədr xain deyil?

Aləm bir-birinə deydi. Bizi əhatəyə aldılar. Ürəyim quş ürəyi kimi döyünürdü. Qızlar da pis vəziyyətdə qalmışdı. Məni müdafiə edirdilər. Amma inanmırdım ki, bizi edam edəcəklər. Axı bu adamların elə bir səlahiyyəti yox idi.

Nəhayət, adamlar arasında sakit bir çöhrə diqqətimi cəlb etdi. Sanki haradasa görmüşdüm. O bizim sözlərimizi başa düşmüş kimi görünürdü. Bizə dedi ki, bu sözlər məmləkətin xeyirinə deyil. Dedim Xürrəmşəhrin işğal edilməsi məmləkətin xeyirindədir?

Bu sözlərdən sonra boğazımı tutmuş qəhər açıldı, höknürüb ağlamağa başladım. Artıq dörd tərəfdən hücum çəkən təzyiqlərə dözə bilmədim. Əsrəf mənim vəziyyətimi görüb dilləndi: Sizin belə rəftar etməyə haqqınız yoxdur. Biz vətən yolunda əlimizdən gələni etmişik. Üstünə hücum etdiyiniz bu qız atasını və qardaşını şəhid verib. Onları öz əlləri ilə dəfn edib. Özü də yaralıdır.

Bu sözlərdən sonra komandirin səs tonu dəyişdi. Dedi: Allah şəhidlərə rəhmət etsin. Biz Xürrəmşəhrdə nələr olduğunu bilirik. Bir olmalıyıq, düşməninə işləyən sözlər danışmamalıyıq.

Ağlaya-ağlaya dedim: Bəs nə üçün döyüşçülərinizə bu sözləri demirsiniz? Onlar İmamı, məsulları təhqir edir. Onların sözləri birliyi pozmur? Biz nə deyiriksə Cahanaranın sözüdür. O dedi ki, Xürrəmşəhrin məzlumiyyəti bütün xalqa çatdırmaq. Bu adamların komandiri sizsiniz, mənim komandirim Cahanaradır.

Mənim sözlərimdən sonra Əsrəf, Zöhrə, Səbbah, Leyla da ağlamağa başladılar. Ara sakitləşdi.

Sakit çöhrəli adam yaxına gəlib soruşdu ki, siz nə vaxta qədər Xürrəmşəhrdə olmusunuz? Qızlar dedilər ki, son günə qədər. Məndən soruşdu ki, sən də bunlarla idin? Dedim məni iyirmi ikinci gün Xürrəmşəhrdən çıxardılar. İyirminci gün gömrükdə gedən döyüşdə yaralandım.

Bəzən maşınlar kisələrdə paltar paylayırdı. Hər ailəyə bir kisə verirdilər. Kisədə nimdaş kişi, qadın, uşaq paltarları olurdu. Bundan da sıxılırdım. Müharibə alovunu alışdırmış Səddamı lənətləyirdim. Ona

ölüm istəyirdim. Camaat da narazı idi. Deyirdilər bu köhnə paltarlar nəyimizə lazımdır. Bəzən uşağı olmayana uşaq paltarı düşürdü, ya da əksinə. Axı bizim ləyaqətimiz var, nə üçün alçaldırsız?

Bir dəfə dayım arvadı ilə yemək paylanan çadıra getmişdik. Dayım arvadı südəmər körpəsi üçün quru süd istəyirdi. Dayım arvadı süd paylayan kişiye dedi ki, siz verən süd uşağa çatmır, bazarda da yoxdur. Olar bir az artıq verəsiniz? Kişi kobudluqla dedi ki, uşağınıza az yeməyi öyrədin!!

Bu söz dayım arvadına çox pis təsir etdi. Mən də pis oldum. İstədim kişinin dəftər-kitabını alt-üst edəm. Amma özümü ələ aldım. Dayım arvadına dedim: Danışmağa dəyməz, gəl gedək. Bunlar elə bilir ki, biz dilənçiyik, bunlar da bizə sədəqə verir. Bəlkə də elə bilirlər biz bunlardan alıb anbara yığıyıq.

Kişi narahatlığımı görüb peşman oldu, üzr istədi. Dedi buradakı malları hamıya çatdırmaq lazımdır. Dedim bu nə rəftardır edirsən? Dedi mal çatışmır. Dedim mal çatışmayanda belə kobud rəftar edərlər? Dedi bağışlayın, səbh tezdən adamlar gəlir-gedir, hövsələm daralıb. Dedim bacarmırsan get, başqası gəlsin.

On gün idi düşərgəyə gəlmişdim. Artıq taqətim qalmamışdı. Aban ayının axırları idi. Düşərgənin yardım komitəsinə getdim. Hər şey öz qaydasında idi, burada mənim köməyimə ehtiyac yox idi. Getdim paltar anbarına. Orada paltarları səliqəyə salırdılar. Bir neçə gün onlara kömək etdim. Sonra qərara gəldilər ki, paltarları səliqəyə salsınlar, hansı ailənin nəyə ehtiyacı varsa, onu versinlər. Mən axsaya-axsaya evləri gəzib siyahıya alırdım ki, ehtiyac olan paltarları verək. Amma alınmırdı. Hər gün kimlərsə İsfahana, Şiraza, Behbəhana gedirdi. İnsanlar qızıllarını satıb buradan uzaqlaşırıdılar. Onların yerinə başqaları gəlirdi.

Düşmənin təyyarələri buraları da vururdu. Bir dəfə düşərgənin kənarına düşən raket hamını qorxuya saldı. Amma mən buradan getmək istəmirdim. Bura Xürrəmşəhrə yaxın idi. Çalışırdım ki, şərait nə qədər pis olsa da davam gətirim. Günortadan sonra işdən gəlirdim. Uşaqlar çadırdan yemək payı alır, anam yüngülvarı bir şey bişirirdi. Anamın bişirdiyi çox dadlı olurdu. Elə ki süfrəyə otururduq gözlərim dolurdu. Atam həmişə deyirdi ki, hamı birlikdə süfrəyə əyləşsin. Deyirdi bir yerdə yemək qurtuluş səbəbidir, mələklər də razı qalar.

Anamın da süfrə başında dərdi təzələnirdi. Çox az yeyirdi, daim fikirdə olurdu. Arabir ah çəkib deyirdi ki, can Əli, indi haradasan, nə yeyirsən!

Bir dəfə Hüseyn Tainejad və bir neçə keşikçi bizə baş çəkdilər. Hüseyni Xürrəmşəhrdə görəndə demişdim ki, anama bir söz deməsin. Ona görə də anam Əlini soruşanda dedilər ki, vəziyyəti yaxşıdır, gələn dəfə gələcək.

Amma məndən narazı qaldılar ki, mənə görə yalan danışmağa məcbur olublar. Bir gün həyətdə qızların mənə uzaqdan əl yellədiyini gördüm. Yaxınlaşdılar, gördüm Şeybaninin klinikasının qızlarıdır. Sevindiyimdən qanad açdım. Axsaya-axsaya onlara tərəf qaçdım. Zöhrə, Səbbah, Əşrəflə qucaqlaşdıq. Hamının gözü yaşarmışdı. Əşrəf Fərhadı həmişəki kimi ürəkdən ağladı.

Bir az irəliddə Əbid Məhəmmədi və doktor Müstəfəvini gördüm. Hamısı bir yerdə gəlmişdilər. Getdik evə, anam qonaqları görüb çox sevindi. Adəti üzrə Əlini soruşdu. Dedi hamı gəlir, bir Əlidən başqa.

Sonra Xürrəmşəhrdən gətirdiyi termosdan çay süzüb, xörək hazırlamağa getdi. Əbid və doktor da oğlanlarla birlikdə həyatə düşdülər. Onlar çıxandan sonra qızlarla doyunca söhbət etdik. Soruşurdum ki, məndən sonra nə oldu? Siz Xürrəmşəhrdən çıxandan sonra nə oldu?

Dedilər hara tələsirsən. Səbr et bir-bir danışaq. İraqlılar 24-cü gün Çehelmetriyə çatdılar, artıq qızların şəhərdə qalmasına imkan olmadı, hamımızı çıxardılar. Dedim bəs bu vaxta qədər harada idiniz? Dedilər getdik ailələrimizə baş çəkdik, indi də Abadana gedirik. Sonra şəhər-şəhər, pulsuz gəzməyin çətinliklərindən danışdılar. Anam xörək hazırlayana qədər çox söhbət etdik. Zarafatlaşdıq da. Onları görüb çox sevindim. Mən özüm Abadana getmək istəyirdim. Uşaqların Abadana səfəri mənə də yol açırdı. Nahardan sonra doktor Müstəfəvi, Əbid Məhəmmədi getdilər. Biz isə qızlarla əyləşib Abadana səfəri müzakirə etməyə başladıq.

Hərə bir şeydən danışır. Ön xəttə icazə vərəqi almaq asan deyildi. Xəyanətkarların çoxluğu səbəbindən bu vəsiqəni çətinliklə verirdilər.

Sərbəndər ərazisində maşınqayırma şirkətində Xürrəmşəhr uşaqları mövqe tutmuşdu. Onlar deyirdilər ki, düşmən irəliləyir və nəyəsə ümid yoxdur. Dedim ki, düşərgəmizdə hərbcilər var, bəlkə bizə icazə vərəqi ala bilələr. Qızlar dedilər ki, Valilikdən başlayaq.

Anam bizi eşidirdi. Dedi mən də gəlirəm. Gözlərim bərəldi, dedim hara? Dedi Əlini tapmaq istəyirəm. Dedim bəs uşaqlara kim baxacaq?

Gözləri doldu, otaqdan çıxdı. Zeynəb hiss edəndən sonra ki, getmək fikrim var, yanımdan əl çəkmədi, dedi atam haradadır?

Dedim: Allah atanı çox sevdiyi üçün apardı öz yanına. Allah kimi istəyirsə öz yanına aparır ki, bu dünyada çox əziyyət çəkməsin. Bizim də atamız dünyada çox çətinlik çəkirdi. Dedi bəs bizim üçün darıxmır? Allah ona icazə verər ki, gəlib bizimlə görüşsün?

Dedim yox, gələ bilməz. Amma biz yaxşı işlər görəndə başımızın üzərində dayanıb baxa bilər. Dedi Allah bizi niyə öz yanına aparmır, biz pis adamıq? Dedim yox, amma hələ ata kimi yaxşı olmamışıq.

Sual verdi ki, nə edək ata kimi yaxşı adam olaq?

Dedim gərək yaxşı işlər görək, yaxşı iş görənlərə kömək edək. Allahın xoşu gəlməyən işlər görməyək. O qədər yaxşı olaq ki, şəhadət məqamına çatıb gedək atanın yanına.

Soruşdu ki, təkcə şəhidlər Allahın hüzuruna gedir? Dedim yox, yaxşı insan şəhid olmasa da, Allahın yanına gedir. Dedi biz nə üçün Allaha qulaq asmalıyıq, Allah kimdir ki?

Onu razı salınca çox danışdım. Bəzən onu qane edə bilmirdim, deyirdim böyüyəndə başa düşəcəksən.

Zeynəbin bu sualları çox ağır idi. Qəhərlənirdim. Bəzən atamın adını çəkmədən sual verirdi. Amma bilirdim ki, atam barədə düşünür. Hisslərimi boğub onu razı salmağa çalışırdım.

Səhəri gün qapını bağlayıb evdən çıxanda anama dedim ki, nə vaxt qayıdacağımız məlum deyil. Hiss etdim ki, uşaqlar da oyaqdır, qulaq asırlar. Onlara baxıb dedim ki, ananı incitməyin, icazəsiz harasa getməyin, tanımadığınız adama inanmayın.

Birdən Zeynəb qaçıb boynuma sarıldı və dedi: Getmə, nə üçün gedirsən? Mən darıxacağam. Ata getdi, Əli getdi, indi sən də Leyla ilə gedirsən.

Yenidən şəkkə düşdüm. Olmaya qalıb uşaqlara nəzarət etsəydim düz olardı? Amma buradakı şəraitə dözə bilmirdim, əsəblərim korlanmışdı. Qalsaydım, uşaqlarla da sərt rəftar edəcəkdim. Dedim ki, Zeynəb, biz gedib yaralılara kömək etməsək, şəhid olarlar, uşaqları tənha qalar.

Bu sözdən sonra əlini boynumdan açdı, üzümdən öpdü. Anamı öpdüm, tapşırdım ki, ağlayıb uşaqların qəlbini qana döndərmə. Dedim: Sən indi həm anasan, həm ata. Uşaqlar kifayət qədər əzab çəkib. Bilirəm sənə çətinidir. Ən azı uşaqların gözü qabağında ağlama. Sənin

göz yaşların uşaqları pərişan edir. Atam, şəhidlər Allahın hüzurundadırlar. Buna görə ağlamağa dəyməz ki.

Yenə iç çəkə-çəkə dedi: Özü getdi, məni bəlaya saldı.

Dedim: Küfr danışma. Atam sevdiyi yolu gedib. Biz fəxr etməliyik ki, atam cəddinin yolunu gedib. Sən ağlasan atam geri qayıdacaq?

Ah çəkib dedi: Bilirəm axırda kor olacam, amma ürəyim soyumayacaq.

Başından öpüb sağollaşdım.

İcazə vərəqi almaq ümidi ilə evdən çıxdıq. Qırmızı Aypara, Valilik, Keşikçilər Korpusu, Dəniz Qüvvələri, Qaçqınlar komitəsi daxil olmaqla hər yerə baş çəkdik. Dedilər olmaz, müharibə oyun-oyunacaq deyil.

Dedik ki, biz sanitariq, əvvəllər xətdə olmuşuq. Bu uşaqlar öz oyunları ilə düşməni Xürrəmşəhrdə çox yubadıblar.

Hər yerdən ümidimiz üzüləndən sonra mən dedim ki, bir dəfə Əməliyyat qərargahında olmuşam, gedək ora. Qapıda bizi saxladılar, sorğu-suala çəkildilər ki, nə istəyirsiniz. Mən dedim ki, içəridəkilər məni tanıyır, gəlmişik icazə vərəqi ala.

Dedilər zarafat deyil kim gəldi icazə vərəqi ala, gedin burdan. İsrarla da olsa binaya daxil olduq. Amma burada xüsusi təyinatlılar dayanmışdı. Bu cüssəli oğlanlar xaricdə təlim görmüşdülər, bir az özlərini çəkirdilər. İkisini tanıdım. Bir dəfə klinikada onlara açıqlanıb otaqdan çıxarmışdım ki, yad adamlar olmaz. Bizdən yanıqlı idilər. Bizi görən kimi yaxınlaşıb dedilər ki, burada nə gəzirsiniz, çıxın bayıra.

Dedim otaqdakı ağalar məni tanıyır, icazə kağızı almaq istəyirəm. Güldülər. Zöhrə Fərhadı bilirdi ki, indi mən özümdən çıxacam. Əlimdən tutub kənara çəkdi. Gözlədik ki, kimsə başqa adam gəlsin. Amma xüsusi təyinatlılar əl çəkmədi. Bizi hirsəndirmək üçün İmam haqqında pis danışdılar, məsulları lağa qoydular. Elə ki dedilər xalqın balalarını güllə qabağına verib, özü Tehrandə oturub, dözə bilmədim. Dedim sizə heç bir aidiyyəti yoxdu, biz özümüz cəbhəyə gedirik. Biri qayıtdı ki, siz körpələr nə bilirsiniz döyüş nədir. Dedim o bir ovuc körpə 35 gün Xürrəmşəhrdə düşmənin qarşısında dayandı. Yekəpər oğlan dedi ki, bəs bundan sonra necə dayanacaqsız? Dedim xəyanət olmasa dayanarıq. Dedi xəyanət deyəndə nəyi nəzərdə tutursan? Əsəbiləşib dedim: Avam adamlar da bilir ki, Xürrəmşəhr xəyanət qurbanı olub. Lap yuxarıdakılardan lap aşağıdakılara qədər xəyanətkarlar olub.

Çalışırdım ki, ad çəkməyim. Onlar da bunu hiss edirdilər. Deyirdilər qorxursan, niyə ad çəkmirsən?

Dedim qorxaq özünüzsüz. Vəziyyət ağır olanda meydanı boş qoyub qaçdınız. Mən heç nədən qorxmuram. Ən böyük xain elə Bəni Sədrdir.

Dedilər kəs səsini, danışığına fikir ver.

Dedim: Sən səsini kəs ki, İmamı təhqir edirsən. İmam harada olsa xain deyil. İmam sizi azadlığa çıxardı, yoxsa hələ də Amerikaya nökrçilik edirdiz.

Aralarından biri qışqırdı: Xain sizsiz. Münafiq sizsiz. Hamınızı hərbi məhkəmə mühakimə edib güllələyəcək.

Həyəcandan titrəyən vəziyyətdə dedim: Bizi hərbi məhkəmə ilə qorxutmayın. Mühakimə olunası adam başqasıdır.

Birdəfəyə bir neçəsi silahını bizə yönəltdi. Qəribə səhnə yaranmışdı. Dəniz piyadası geyimində neçə yekəpər adam bir neçə cansız qızı hədəfə almışdı. Dedilər tərpənin. Dedim biz sizə inanmırıq ki, sözünüzə tabe olaq. Onlar klinikaya gələndə də bizə söz atmışdılar, cavablarını vermişdik. Dedilər tabe olmasaz elə buradaca vuracağıq. Yoldan ötənlər ayaq saxlayıb təəccüblə baxır, deyirdilər ki, bura dava yeridir?

Öz yoldaşlarından bir neçəsi yaxınlaşıb dedilər ki, belə etməyin, qoyun getsinlər. Amma onlar inadkarlıq göstərirdilər. Birdən qapı açıldı, bir zabıt göründü. Soruşdu ki, nə olub? Dəniz piyadalarından biri dedi ki, bunlar münafıqlardır, həbs etmişik. Dərhal səsimi çıxardım ki, münafiq sizsiz, qorxaq xainlər. Otaqdan bir nəfər də başını çıxardı ki, bu nə səs-küydür, sakit olun.

İrəli gedib dedim: Ağa, biz gəlmişik ön xəttə icazə kağızı alaql. Xürrəmşəhrdə tibbi xidmət göstərirdik. Bu adamlar bizi o ki var təhqir etdi. Zabıt əsgərlərə baxdı, soruşdu ki, bunlara nə demisiz? Dedilər bu qızlar ali baş komandanı təhqir edir.

Zabıt mənə tərs-tərs baxıb soruşdu ki, düz deyir?

Çıxılmaz vəziyyətə düşdüm. Əsgəri belə olanın komandirindən nə gözləmək olardı. Bəni Sədrin xəyanətini nə vaxta qədər gizləyəcəkdilər. Xalq bilməli idi ki, Xürrəmşəhr Bəni Sədrin xəyanətinə görə işğal olunub. Mən elə Şirazda çox eşitmişdim ki, didərginləri təhqir edirlər, deyirlər ki, vətəninizi qoyub qaçmırsız, buraları da qarışdırmırsız. Düşündüm ki, qoy elə bizi bu məsələyə görə edam etsinlər. Hamı bilsin ki, biz Bəni Sədrin xəyanətini ifşa etdiyimiz üçün edam olunduq.

Üzümü zabıtə tutub dedim ki, məgər Bəni Sədr xain deyil?

Aləm bir-birinə dəydi. Bizi əhatəyə aldılar. Ürəyim quş ürəyi kimi döyünürdü. Qızlar da pis vəziyyətdə qalmışdı. Məni müdafiə edirdilər.

Amma inanmırdım ki, bizi edam edəcəklər. Axı bu adamların elə bir səlahiyyəti yox idi.

Nəhayət, adamlar arasında sakit bir çöhrə diqqətimi cəlb etdi. Sanki haradasa görmüşdüm. O bizim sözlərimizi başa düşmüş kimi görünürdü. Bizə dedi ki, bu sözlər məmləkətin xeyirinə deyil. Dedim Xürrəmşəhrin işğal edilməsi məmləkətin xeyirindədir?

Bu sözlərdən sonra boğazımı tutmuş qəhər açıldı, hönkürüb ağlamağa başladım. Artıq dörd tərəfdən hücum çəkən təzyiqlərə dözə bilmədim. Əsrəf mənim vəziyyətimi görüb dilləndi: Sizin belə rəftar etməyə haqqınız yoxdur. Biz vətən yolunda əlimizdən gələni etmişik. Üstünə hücum etdiyiniz bu qız atasını və qardaşını şəhid verib. Onları öz əlləri ilə dəfn edib. Özü də yaralıdır.

Bu sözlərdən sonra komandirin səs tonu dəyişdi. Dedi: Allah şəhidlərə rəhmət etsin. Biz Xürrəmşəhrdə nələrdə olduğunuzu bilirik. Bir olmalıyıq, düşmənin işləyən sözlər danışmamalıyıq.

Ağlaya-ağlaya dedim: Bəs nə üçün döyüşçülərinizə bu sözləri demirsiniz? Onlar İmamı, məsulları təhqir edir. Onların sözləri birliyi pozmur? Biz nə deyiriksə Cahanaranın sözüdür. O dedi ki, Xürrəmşəhrin məzlumiyyətini bütün xalqa çatdırmaq. Bu adamların komandiri sizsiniz, mənim komandirim Cahanaradır.

Mənim sözlərimdən sonra Əsrəf, Zöhrə, Səbbah, Leyla da ağlamağa başladılar. Ara sakitləşdi.

Sakit çöhrəli adam yaxına gəlib soruşdu ki, siz nə vaxta qədər Xürrəmşəhrdə olmusunuz? Qızlar dedilər ki, son günə qədər. Məndən soruşdu ki, sən də bunlarla idin? Dedim məni iyirmi ikinci gün Xürrəmşəhrdən çıxardılar. İyirminci gün gömrükdə gedən döyüşdə yaralandım.

Çox qərribə baxdı. Baxışlarında qürur və cazibə vardı. Dedi: Əhsən! Siz İmamın qəlbini şad etdiniz. Amma ailənizlə qalın. Mühəribənin gedişi bizim xeyirimizə dəyişir. Hazırda cəbhədə olmasaz yaxşıdır.

Uşaqlar dedilər: Biz şəhərimizdən uzaqlaşmaq istəmirik. Qələbə üçün əlimizdən gələni etməyə hazırıq. Ailələrimiz də bu işimizdən razıdır.

Dedi: Allah zəhmətlərinizin əvəzini versin. Siz çox vətənpərvərsiz. Sizin ruhiyyəniz bizi də həvəsləndirir. Siz burada da xidmət edə bilərsiniz. Buradakı işlər daha vacib iş ola bilər.

Ətrafdakılara üz tutub dedi: Bu qızlar bizim əziz bacılarımızdır, icazə verin evlərinə qayıtsınlar.

Cazibəli baxışları, aram səsi çox təsirli idi. Məncə uşaqlar da təsirlənmişdilər. Desantlar sakit dayanıb komandirin əmrini gözləyirdilər. Komandir dedi ki, siz gedə bilərsiniz. Bizə yaxınlaşıb astadan dedi: Biz vəziyyətdən xəbərdarıq. Amma düşməni sui-istifadə etməsin deyə bu məsələləri hələ qabartmamalıyıq.

Bu mövqedən xoşum gəlmədiyindən astadan, deyində-deyində dedim: Biz Cahanaraya tabeyik, kim nə düşünür düşünsün.

Komandir başa düşdü ki, sözlərini qəbul etmirik. Sağollaşib getdi. Hərbçilər də dağılıbmışdılar. Biz əvvəlcə söhbət edən cazibəli adamdan icazə vərəqi istədik, dedi hələ ki mümkün deyil. Hətta xəstəxanalarda da kifayət qədər sanitariya var. Düşməni geri oturdulub, hücum da gözlənilmir.

Sağollaşib yola düşdük. Desantların yanından qürurla keçdik. Onların da üzündə belə bir ifadə vardı ki, indi öz yerinizi bildiniz! Əliboş döndüyümüz üçün pərt olmuşduq. Əsəbi bir sükutdan sonra deyib-gülməyə başladılar. Zöhrə dedi bunların heç imanları yox imiş.

Səbbah dedi ki, onların qarşısında ağılamamalı idik. Elə bildilər bizi qorxudublar.

Bütün bunlara baxmayaraq sözüümüzü demişdik, rahat idik. Uşaqlardan biri dedi ki, Allah Çəmranı yetirdi. Yerimdə donub qaldım. Doğrudan o cazibəli insan Çəmran idi? Uşaqlar dedilər ki, bir neçə dəfə Çəmran deyə müraciət olunub.

Doktor Çəmran Ali Müdafiə Şurasında İmamın nümayəndəsi idi. Televizorda görmüşdüm. İndi də ürəyimə yatdı, elə başa düşdüm ki, bütün sözlərimi anladı.

Qızlarla qərara gəldik ki, Məşəhərdə sahil dayanacağına baş çəkək. Eşitmişdik oradan Abadana bərə, qayıq gedir. Helikopterlər yaralıları oradan götürürdü. Bir qədər piyada, sonra pikapla, daha sonra yenə piyada getdik. Saat 4-5 olardı, acmışdıq. Tez çatmaq üçün kəsə yolla getmək qərarına gəldik.

Əsas yoldan çıxdıq. Bir az getdik, yolu itirdik. Ətraf boşluq idi, yalnız neft qurğuları, borular gözə dəyirdi. Ən çox isti əzab verirdi. Yağışdan sonra bəzi yerlərdə bataqlıq yaranmışdı. Yolu tanımadığımızdan palçıq batırıdık. Batan adamı zorla çəkib çıxarırdıq, güldürdük. Səbbah hündürboy olduğundan bu işi daha yaxşı bacarırdı. Amma gülmək tutduğundan gücünü toplaya bilmirdi. İşə bax ki, kimisə cəbhəyə zorla göndərirdilər, amma biz özümüzü çətinliyə salıb cəbhəyə çatmaq istəyirdik.

Nəhayət sahil, gəmilər göründü. Sahildə xeyli yük yığılmışdı. Mavi rəngdə plomblanmış xeyli çəllək vardı. Maşınlar yükləri daşıyır, səliqəyə salırdı. Bir neçə nəzarət postundan keçdik. Deyəndə ki Abadana qayıdırıq, buraxırdılar.

Biz sahilə çatanda iki helikopter dayanmışdı. Biri biz çatan kimi havaya qalxdı. Bilmirdik kimə müraciət edək, uşaq kimi kənarda dayanıb gəlib-gedənə baxırdıq.

Çox keçmədi bir neçə desant pikapla estakadaya daxil oldu. Onları Came məscidində, klinikada görmüşdüm. Məryəm xanımın kürəkəni Yədi də onların arasında idi. Bizi görüb yaxınlaşdılar. Salamlaşıb soruşdular ki, burada nə gəzirsiniz? Dedik Abadana getmək istəyirik. Dedilər siz kifayət qədər zəhmət çəkmişiz, həm də icazə vərəqi olmasa buraxmazlar. Yədi soruşdu ki, cəbhəyə getmək qəti qərarınızdır? Dedik bəli. Dedilər sabah biz Abadana getməliyik, mümkün olsa sizin üçün də icazə vərəqi alarıq. Dedilər siz gedin düşərgədə gözləyin. Yədidən Zeynəb xanımı soruşdum, dedi xəbərsizəm. Məryəm xanımı soruşdum, dedi gətirmişəm, bizim yanımdadır. Desantlar sahilə işlərini başa vurub bizi də düşərgəyə çatdırdılar. Anamın bişirdiyi küküdən yeyib yatdıq. Yer dar olduğu üçün Möhsini göndərdik dayımgilə. Belim möhkəm ağrıyırdı. Gün uzunluğunu çox əsəbiləşdim. Həm də piyada çox getmişdik. Amma qəlbim rahat idi.

Gün doğmamış hövlnək yerimdən qalxdım. Uşaqları səslədim. Səbbahı zorla oyatdıq. Geyinib çıxmaq istəyəndə əlində çaydan içəri daxil olan anamla rastlaşdıq. Dedi hara gedirsiniz? Dedik görək bizi Abadana göndərəcəklər, ya yox.

Hiss olunurdu ki, razı deyil gedək. Amma üzə vurmurdu. Dedi belə olmaz, əvvəl oturun bir şey yeyin.

Süfrə başında ötən gün edam olunmağımızdan danışib güldük. Hamıdan kiçik olan Zöhrə Fərhadi qorxurdu ki, başımıza bir iş gələ. Deyirdi dava salmayın, təmkinli olun. Bu arada bir dəfə səsimi qaldırdım ki, hər sözə baş üstə deyə bilmərik. Anam çay süzə-süzə dedi ki, Zəhra atası kimidir. Dilinin belasına düşəcək.

Yadıma düşdü ki, anam atama da həmişə belə deyirdi. Atam deyirdi ki, sahibkar bizi təhqir edəndə dözməliyəm? Atam çətinliklə iş tapmışdı, anam qorxurdu ki, bu xasiyyətinə görə işdən uzaqlaşdırılar. Astadan deyirdi ki, sən bu dilin bizim canımızı oda salacaq.

Atam gülümsünür, deyirdi qorxma, sənə bir şey olmaz. Əgər od olsa, öz canımı yandıracaq.

Anam mənə baxıb qəzəblə dedi: Atan gedən yolu gedirsən.

Qapıdan çıxanda dedi ki, özün gedirsən, Leylanı nə üçün aparırsan?

Dedim: Mən Leylanı məcbur etmirəm, özü getmək istəyir.

Yolda Leylaya dedim ki, ana təkdir, qayıtsan yaxşı olar. Leyla dedi ki, bəs nə üçün özün qalmırsan, fərasətli olmusan?

Dedim mən tibbi yardımını bacarıram, daha çox iş görə bilərəm.

Leyla dedi ki, mən də öyrənərəm. Dedim axı buna vaxt lazımdır. Dedi məgər ölünü kəfənləməyi, dəfn etməyi bilirdim?!

Əvvəllər də bu mövzuda mübahisəmiz olmuşdu. O qədər əsəbiləşdirirdi ki, səsimi qaldırırdım. Amma faydası yox idi. Deyirdi hara getsən mən də gələcəm.

Əvvəl istədik ki, Məşəhrə gedən mikroavtobusa minək. Amma növbə çox olduğundan piyada getmək qərarına gəldik. Yolda bir pikap bizi götürdü. Şəhər saat onda sahilə çatdıq. Desantları axtarırdıq. Birdən qəhvəyi rəngli Toyota göründü. Bizə doğru gəlirdi. Maşında iki keşikçi vardı. Mən Cahanaranı tanıdım. Sevincimdən ürəyim çırpınmağa başladı. Sanki atamı görmüşdüm. Cahanara cavan olsa da sanki hamının atası idi. Səmimi, qətiyyətli çöhrəsi vardı. Maşından düşüb sahildəki fəhlələrə baxdı. Sonra sual verdi ki, siz burada nə axtarırsınız? Dilimiz tutuldu. Amma Cahanara ilə ilk ünsiyyətdə onun haqqında çox xoş təəssürat yaranmışdı. Dedim Abadana getmək üçün icazə vərəqi istəyirik.

Dedi Abadanda nə işiniz var? Dedim biz sanitariq, yaralılara yardım üçün gedirik. Dedi orada hazırda kifayət qədər qüvvə var. Sonra mənə tərəf dönüb soruşdu ki, siz Seyid Əlinin bacısısınız? Dedim bəli. Dedi axı yaralanmışdız. Təəccüb etdim ki, haradan bilir. Dedi: Ümumiyyətlə cəbhəyə getməyinizə ehtiyac yoxdur. Ailəniz müharibəyə borcunu ödəyib. Şəhidiniz var, evinizdən didərgin düşmüsünüz. Bu bəs edər. İmam da olsa bu sözləri deyər.

Çox narahat oldum. Cahanaranın sözləri qəlbimə dəydi. Ona hörmətim olsa da narazılıqla dedim ki, mən getmək istəyirəm. Atamdan icazə almışam və heç kim qarşımı kəsə bilməz.

Qızlar danışmağa başladılar. Dedilər ki, burada heç nəyə yaramırıq, cəbhədə faydalı olarıq.

Birdən maşında əyləşmiş keşikçinin qəzəbli baxışlarını hiss etdim. Düzü qorxdum, Zöhrənin yanında dayandım. Dedim bu kimdir? Dedi Cahanaranın müavini Rza Musəvidir.

Cahanara dedi: Burada qala bilməzsınız, getməlisiniz. Əgər ehtiyac yaransa biz özümüz sizi çağırırıq.

Cahanara gözləyirdi ki, onun sözlərindən sonra gedəcəyik. Amma biz dayanmışdıq. Onun duruşundan hiss etdim ki, bizi yola salmasa əl çəkən deyil. Qızlara dedim ki, gedək. Qızlar təəccüb etdilər ki, mən təslim oldum. Cahanaradan soruşdum ki, ehtiyac olsa doğrudan da bizi çağıracaqsız? Bilmək istəyirdim ki, bizi yola salmaq üçün deyir, yoxsa həqiqətən çağıracaqlar. Dedi: Hələ ki ehtiyac yoxdur. Düşünmürəm ki, bundan sonra ehtiyac yarana. Cəbhədə kişilərə ehtiyac var. Amma ehtiyac yaransa çağırırıq.

Bu sözlərindən əmin oldum ki, sadəcə bizi yola salmaq istəyir. Qızlar yolda soruşdular ki, bəs desantlar gəlsə, nə olacaq? Dedim biz özümüzü elə aparaq ki, bunlar elə bilsin getdik. Onlar gedəndən sonra qayıdırıq. Nəhayət, Cahanaragil yanımızdan ötüb keçdilər. Maşın bir az qabaqda dayandı. Cahanara başını pəncərədən çıxarıb soruşdu ki, sizə maşın tapım? Dedim ehtiyac yoxdur. Yoluştü maşın olacaq. Soruşdu ki, hara gedirsiniz. Dedim “B” düşərgəsinə. Yaxşı ki, maşınlarında yer yox idi, yoxsa məcbur mindirəcəkdilər. Maşın gözdən itəndən sonra geriye döndük. Gülə-gülə sahilə doğru qaçırdıq. Zöhrə dedi yaxşı ki, mübahisə etdiyimiz desantçılar burada olmadı. Yoxsa deyərdilər ki, tərifiyədiyiniz Cahanaraya niyə qulaq asırsız?!

Qızlardan biri dedi ki, Cahanaragil özləri cəbhədədir, bizə deyirlər gəlməyin. Elə bil təkcə bizə yer çatmır!

Estakadanın yanında bir saata yaxın gözlədik. Sakit dayanmışdıq. Qorxurduq bir bəhanə ilə bizi buradan uzaqlaşdıralar. Nəhayət, desantçılar ağ pikapda gəldilər. Sevinclə maşına tərəf qaçdıq. Amma eşidəndə ki, icazə vərəqi ala bilməyiblər, narahat olduq. Səbbah uçuş icazəsi verilən binanı göstərərək dedi ki, özümüz gedək. Desantçılar dedilər ki, getməyin. Biz Xürrəmşəhərdən bir sıra sənədləri gətirməliyik. Sizin də adınızı siyahıya salmışıq. Sanitar kimi icazə verməzlər. Günortadan sonra gəlin, bəlkə sizi özümüzə apara bildik.

Səbbah dedi ki, qalaq, bəlkə işimizi düzəldəcək bir adam tapıldı. Mübahisə başladı. Nəhayət, düşərgəyə qayıtdıq. Günortaya mərci vardı. Yeyib yatdıq. Axşama yaxın yenidən sahilə getdik. Ağa Yədinin dəstəsi günorta reysi ilə getmişdi. Ağa Yədi özü bir nəfərlə qalmışdı, icazə vərəqi almaq istəyirdi. Biz bu iki desantçı ilə dayandığımız zaman bir gün qabaq mübahisə etdiyimiz desantçılar gəldilər və Yədi ilə dostunu kənara çəkib söhbətə başladılar. Uzaqdan hiss etdim ki, sonradan

gələnlər bizim işimizi pozmağa çalışır. Zöhrə həyəcanla dedi ki, birdən işi pozarlar. Dedim ola bilməz, ağa Yədi və dostları bizi çoxdan tanıyır. Həm də yoldan ötənlərin sözü ilə bizə icazə almayacaqlarsa, elə almasalar yaxşıdır. Allah istəsə biz nə yolla olur olsun Abadana gedəcəyik. Bir az keçdi Yədi və dostu gəldilər. Soruşdular ki, o desantçılar haradan tanıyırsınız? Dedik ki, dünəndən tanımışıq. Dedilər: Bilirsiniz sizin haqqınızda nə deyirdilər? Deyirdilər ki, bunlar münafiqdir, təqib olunurlar, tutulan kimi güllələnəcəklər. Guya ölkənin birinci adamını təhqir etmişiz.

Dedim siz nə dediz? Dedilər biz ki, sizi tanıyıırıq, onlardan yüzü olsun.

Ağa Yədi getdi, xoş xəbərlə gəldi. Dedi icazə kağızı alınıb, amma hoverkraftla gedəcəyik. Bu sözü ilk dəfə idi eşidirdik. Hoverkraft həm suda, həm quruda hərəkət edən kater formalı bir maşın idi. Sürəti də çox idi. Abadana qayıdırdıq! Sevincimdən uçmağa qanadım yox idi. Həm də hərbcı kimi! Ağa Yədi deyirdi ki, Hoverkraft yalnız hərbciləri daşıyır.

Üzücü intizar idi. Demişdilər ki, axşam 8-də hərəkət edəcəyik. Vaxt öldürmək üçün sahilə gəzirdik. Estakadanın üç tərəfi su idi. Üzü körfəzə dayanmışdıq, göz işlədikcə su uzanırdı. Sonda yerlə göy bitişirdi. Sağ tərəfimizdə günəş batırdı. Səma qırmızı rəngə boyanmışdı. Bu qırmızı rəng suda əks olunub xüsusi bir gözəllik yaradırdı. Xürrəmşəhrdə suyun səthi sahilədən çox aşağı idi. Burada isə suyun səviyyəsi estakada ilə bərabər idi. Dalgalar suyu sahilə qovurdu. Günbatan vaxtı suyun səviyyəsi azca enirdi. Sahildə suyun dibindəki çınqıllar görünürdü. Azan verildi, estakadadakı binada namaza getdik. Dəstəmaz aldıq, koridordakı adyalın üstündə namaz qıldıq. Namazı bitirib çölə çıxdıq.

Hərbcilər də estakadaya daxil oldu. Əksəri əsgər idi. Aralarında keşikçi də vardı. İki yüz, üç yüz nəfər olardılar. Hər dəstə gələndə özü ilə silah-sursat gətirirdi. Tabuta bənzər taxta yeşiklərdə raket vardı.

Deyilən vaxt ötürdü. Həyəcanım güclənirdi. Beş qız bir yerdə diqqəti cəlb edirdi. Özümüzü elə aparırdıq ki, heç kim nəsə soruşmasın. Həyəcanımın səbəbi vardı. Bilmək olmazdı ki, hoverkraftda gələnlər arasında xain olmayacaq. Bizi aparıb iraqılara təhvil verə bilərdilər. Həmvətənlərini iraqılara təhvil verən xainlər olmuşdu. Müharibə şəraitini, tanımadığımız insanlarla ünsiyyət bizi ehtiyatlı olmağa vadar etmişdi. İstəyirdim ki, Leyla anamla qalsın. Mənə bir şey olsaydı, Leyla

anam üçün təsəlli idi. Amma Leyla razılaşmırdı. Axşam saat 10 olardı su ləpələndi, səs eşidildi. Tədricən hoverkraft peyda oldu. Yaxına gəldikcə vahiməli görünürdü. Helikoptersayağı pəri vardı, elə helikopter boyda olardı. Qaranlıqda görmək olmurdu ki, hoverkraft nədən düzəldilib. Havanı işıqlandıran bir neçə əl işığı, çıraqlar idi.

Dedilər ki, adamlar kənara çəkilsin, əvvəl silah-sursat yüklənsin. Sonra bir hərbi siyahı ilə adamları çağırmağa başladı. İnana bilmirdim ki, Abadana gedirik. Nəhayət adımız oxundu, hoverkrafta mindik. Xeyli əsgər çantası qalaqlanmışdı. Bir küncdə əyləşdik.

Qısa vaxtda göyertə doldu. Sanki döyüş çadırında idik. Uşaqlar da sevinirdilər. Anamı xatırladım. Zöhrə ürəyimi oxuyurmuş kimi dedi ki, kaş biriniz ananızın yanında qalaydız. Dedim ki, mən qala bilməzdim. Zöhrə də sözümü təsdiqlədi. Leyla əda ilə dedi ki, yəni mən qalaydım? Zöhrə gülə-gülə dedi ki, bilmirəm vallah.

Zöhrənin bu sözlərindən sonra anama görə narahatlığım artdı. Onu uşaqlarla birlikdə tək qoyduğum üçün vicdan əzabı çəkdim. Sonra özümə haqq qazandırardım, deyirdim ki, atam getdi, Əli getdi, mən nə üçün getməməliyəm! Əgər şəhadət yaxşıdırsa, mən nə üçün şəhid olmayım?! Bu tərəddüdlər arasında Allaha təvəkkül etdim. Allahla razı-nyaz etdim ki, əgər işim doğrusa, kömək etsin, doğru deyilsə, geri dönüm.

Təvəkkül edəndən sonra rahatlaşdım. Bu arada əsgərlər salavat dedilər, Allahu Əkbər söylədilər. Əsgərlər dedilər ki, daha göyertədə yer yoxdur, qapıları bağladılar. Mühərrikin səsi gücləndi. İnana bilmirdim ki, bu ağır yüklə yerindən tərpənə biləcək. Amma yerindən tərpənəndə iki dəfə silkələndik.

Sevincim on dəqiqədən uzun sürmədi. Yanıq qoxusu gəldi və dedilər ki, geri qayıdırıq, olsun ki mühərrik yanıb.

Göyertədə səs-küy qalxdı. Deyirdilər ki, gəmi alıssa, bu qədər silah-sursat partlasa, hər şey havaya uçar. Bir başqası dedi ki, axı nə üçün partlamalıdır, mina atmayıblar ki. Kimsə dedi ki, bu sualtı qayıq deyil ki, mina atalar.

Doğrusu mən də qorxdum. Düşündüm ki, anam narazı olduğu üçün iş pozuldu. Abadana çatmamış ölüm təhlükəsi yaranmışdı. Hələ cavab verməli idik ki, ananın qəlbini qırmış, uşaqları sahibsiz buraxmış. Axı atama söz vermişdim. İstəmirdim xəcalətli olum. Tüstü güclənirdi. Hamı gözünü sursata dikmişdi. Sahilə çatanda əsgərlər adamları sakitləşdirməyə başladılar ki, indicə söndürəcəyik,

qorxmağa dəyməz. Bizə yol verdilər, suya atılıb çox çətinliklə sahilə çıxdıq. Əlində yangınsöndürən balon olan bir neçə nəfər hoverə tərəf gəlirdi. Sahildə yığışan adamlar hərəsi bir söz danışdı. Səbbah əvvəlcədən deyirdi ki, Abadana başqa yolla gedək. İndi deyiniirdi ki, ona qulaq asan olmayıb.

Mən isə Leylanın yaxasından yapışmışdım. Deyirdim ki, sən gəlməsəydin, ananın yanında qalsaydın belə olmazdı. Səbbaha da hirsləndim ki, o qədər deyindin axırı belə oldu.

Dedi sən kimə deyirsən, hara gedirsən dava salırsan.

Zöhrə dedi bəxtimiz gətirmədi, bu qədər qaçaqaç fayda vermədi.

Sonda dedik ki, Allahın məsləhəti belə olub. Silah-sursatı boşaltmağa kömək etməyə başladıq. Amma bizə imkan vermədilər, çəkilib kənarda dayandıq. Yangın söndürüləndən sonra dedilər ki, mühəndis təmir işinə başlayıb. Elan olundu ki, gedin, sabah sübh burada olun. Sübh hərəkət etməli idik ki, gün çıxmamış Abadana çatmaq. Kimin maşını vardısıa getdi, biz qaldıq. Ağa Yədiyə dedik ki, biz getsək sübh qayıda bilməyəcəyik. Dedi gedək qərargaha. Tərəddüddə idik. Desəydik yox, düşünəcəkdilər ki, onlara inanmırıq. İnanmırıdıqsa nə üçün onlardan kömək istəmişdik? Nə düşərgəyə qayıda bilirdik, nə burada qalmağa icazə verirdilər. Başqa yolumuz yox idi, ancaq yaxşılıq gördüyümüz insanlarla getməli idik. Qızlardan etiraz edən vardı, deyirdi getməyə. Mən dedim: Ağa Yədi Məryəm xanımın kürəkəni olsa da, kifayət qədər tanımırıq.

Onlar tərəddüddə olduğumuzu görüb dedilər ki, sizi indi düşərgəyə çatdırı bilərik, amma sübh gətirə bilməyəcəyik. Qorxa-qorxa da olsa maşına mindik. Bərk-bərk Leylanın əlindən tutmuşdum. Mənə elə gəlirdi ki, qızların məsuliyyəti mənim üzərimə düşür. Onların arasında qabağa düşüb sözlərini desəm də, içimdə qovğa vardı. Bilirdim ki, onlar da narahatdır.

Maşın hər dəfə əsas yoldan çıxıb ara yola keçəndə həyəcanlanırdım. Əsas yola qayıdanda bir qədər rahatlaşırdım. Nəhayət, maşın hərbi hissəyə daxil oldu. Həyətə baxanda başa düşdüm ki, bu təhqir olduğumuz, edamla hədələndiyimiz yerdir. Qızlar da haraya gəldiyimizi hiss etdilər. Dedilər nə edək? Dedim çarəmiz yoxdur, gedək içəri. Amma desantlar bizi hədələmişdilər, demişdilər ki, sizi cəzalandıracağıq.

Maşın dayandı, düşən kimi bizi dünənki salona apardılar. Binaının ətrafı tam qaranlıq idi, bütün pəncərələr pərdələnmişdi. Ağa Yədi bizə

otaq götürmək üçün müraciət etdi. Bizi 4-5 otağı olan başqa salona apardılar. Otaqlardan birinin qapısını açdılar. Təmiz bir otaq idi, içəridə çarpayıdan başqa heç nə yox idi. Ağa Yədi dedi qapını arxadan bağlayın, gedəndə gəlib çağıraram. Dedi gedim yemək üçün bir şey tapım. Ağa Yədi otaqdan çıxmaq istəyəndə qapı açıldı, ötən günkü desantlar içəri daxil oldu. Ağa Yədidən təəccüblə soruşdular ki, bunlar nə üçün buradadır? Ağa Yədi sahildə baş verənləri danışdı. Onun hər şeyi son nöqtəsinə qədər danışması məni razı salmadı. Desantlar çölə çıxıb ağa Yədi ilə söhbətə başladılar. Ağa Yədi və dostları deyirdilər ki, səhv edirsiniz, bunlar münafiq deyil. Nəhayət ağa Yədi dedi ki, o qızın atası və qardaşı şəhiddir, özü cəbhədə yaralanıb. Bu məni daha çox narahat etdi. Dözməyib ucadan dedim: Ağa Yədi, bizim burada qalmağımız sizə çətinlik yaradırsa, biz gedirik.

Qızlar həyəcanla dedilər: Gecənin bu vaxtı hara gedək? Nə danışsən? Abadana yola düşməyimizə 2-3 saat qalıb. Dedim olmaz ki, 2-3 saata görə belə hay salanların minnətini çəkməyəm? Ağa Yədi dedi ki, narahat olmayın, biz özümüz hər şeyi qaydasına salırıq. Dedim burada nə baş verir? Dedi heç nə. Dedim bəs nə üçün orada yığılıb pıçıldaşırlar, qoy kişi kimi sözlərini üzümüzə desinlər. Həmin desantlardan biri sözümü eşidib irəli gəldi, dedi danışığına fikir ver. Səbbah, Əsrəf, Leyla, Zöhrə bir ağızdan etiraz etdilər, dedilər siz kimsiz ki, sizin sözünüzlə qalaq ya gedək? Dünənki kimi ara qarışdı. Hamı bizim otağa tərəf gəlirdi. Ağa Yədi və dostları ortada qalmışdılar. Muxalif desantlar İmama sevgimizi görüb yenə onun adını çəkdilər. Ayətullah Behiştini təhqir etdilər. Dedilər müharibənin səbəbkarı İmamdır.

Dedim siz görmürsünüz ki, müharibəni kim başlayıb? Siz lovğalanırsız ki, İsraildə təlim görmüsünüz. Bəs necə olur ki, Sovetlər və Amerikanın Səddamı qızışdırıb İrana təcavüzə təhrik etdiyini görmürsünüz? Çox axmaq cavab verdilər. Dedilər biz kimik ki, Amerika İraqı bizim üstümüzə qaldıra! Onların bu axmaqlığına dözə bilməyib dedim ki, bəli, sizə görə yox, İslam İnqilabını məhv etmək üçün bu işi görüblər. Desantların başçısı nəre çəkdi ki, bunlar təxribatçıdır, bu gecə hərbi məhkəməyə təhvil verilməlidirlər.

Üstümüzə silah çəkdilər, başçıları tapançasını bizə tuşladı. Onları əsəbiləndirdiyim üçün sevinirdim. İmam haqqında təhqiramiz sözləri mənə od qoymuşdu. Sakit dayanmağım onları lap dəli edirdi. Dedilər ki, hökmün verilib, indi bilərsən biz kimik.

Başçıların otuzdan yuxarı yaşı olardı. Buğdayı çöhrəsi vardı. Saçını arxaya daramışdı, sinəsi medalla dolu idi. Özünü şişirdib dayanmışdı, görkəmi ilə ətrafdakıları qorxutmaq istəyirdi. O, səsini qaldırdıqca hiss edirdim ki, acizləşir. Göstəriş verdi ki, bizi divara dirəyib üstümüzü axtarsınlar. Dedik ki, heç kim bizə əl vura bilməz.

Öz aralarında mübahisə yarandı. Biri dedi axtarmaq lazımdır, o biri dedi olmaz. Başçı əmr etdi ki, bunları avtobusa mindirin. Bizim yeganə təqsirimiz İmamı müdafiə etməyimiz idi. Buna görə çox arxayın idim. Qızlar möhkəm qorxmışdılar. Avtobusa çatanda dedilər ki, sizi yoxlayıb, gözlərinizi və əllərinizi bağlamalıyıq. Yədi və dostları aciz qalmışdılar, bizə kömək edə bilmirdilər.

Zöhrə həyəcanlı vəziyyətdə dedi ki, heç kim mənə yaxınlaşa bilməz. Dedim siz bəəşcilərdən də püssiz. Səbbah və Əsrəf də etiraz etdilər. Gözlərimiz, əllərimiz açıq vəziyyətdə avtobusa qalxdıq. Yədi və dostları da avtobusa mindilər. Qızlara pıçıldadım ki, bunlar bizi qorxudur, istəyirlər yalvara. Başçıları pıçıldaşmağımıza görə hirsələndi, mənə dedi ki, qalx yerini dəyiş. Mən vecimə almadım. Avtomatın lüləsini boynuma dirəyib itələdi. Əsrəf dedi biz əsir deyilik ki, belə rəftar edirsiniz.

Maşın yola düşdü. Yol boyu bizi ələ salırdılar. Gözləyirdik ki, bu işin sonu nə olacaq. Nəhayət bir yerdə dayandılar. Bizi düşürüb, bir binaya apardılar. Koridordan keçirib böyük otağa oturdular. Orada bir neçə ordu zabiti vardı. Zabitlərdən biri desantlara dedi ki, siz bayırda gözləyin. Bizdən soruşdu ki, bu nə məsələdir? Biz danışmağa başladıq. Zabit dedi biriniz danışın. Mən danışmağa başladım. Dedim ki, bu əsgərlər bizə münafiq deyir, edamla hədələyir. Səbəbini soruşdular, dedim ki, Bəni Sədr xəyanətkardır, bunlar qəbul etmir. Otaqdakılar hamısı dik dayandı. Zabit dedi sən nə danışırısan, Bəni Sədr prezidentdir, baş komandandır. Dedim İmam bizim, dünya müsəlmanlarının rəhbəridir, amma onu təhqir edirlər. Hansı ki Bəni Sədrin xəyanəti gün kimi aydındır, amma qəbul etmirlər. Zabit dedi ki, bugünkü şəraitdə bu sözləri danışmaq olmaz. Qızlar təsdiqlədilər ki, desantlar İmamı təhqir edib. Dedik ki, biz xürrəmşəhrlilik, şəhərimiz işğal edilib və baş komandan Bəni Sədrdir. Biz şəhərimizi, evimizi, gənclərimizi itirmişik.

Uzun sorğu-sualdan sonra biri soruşdu ki, sizin neçə yaşıınız var? Dedim yaşıım əhəmiyyəti nədir, güllələyin qurtarsın. Güldülər, dedilər

ki, kim deyib siz güllələnəcəksiz? Dedim boğaza yığılmışıq, hər nə edəcəksinizsə tələsin.

Dedilər ki, biz kimisə güllələmirik. Sonra bir nəfərə telefon nömrəsi verib tapşırdılar ki, bu nömrə ilə əlaqə saxlayıb şübhəli adamlar saxlandığını desin. Bizə çox nəsihət verdilər. Dedilər ki, siyasətdən başınız çıxmır, belə məsələlərə müdaxilə etməyin. Nəhayət, bizi maşına mindirib yola saldılar. Əsgərlə dolu bir pikap da dalımızca gəlirdi. Maşın gecə yarı böyük bir binanın qarşısında dayandı. Bina tanış göründü. Üstündə tabloya yazılmışdı ki, Məşhər İnkilab Keşikçiləri Korpusu. Bir qədər rahatlaşdım. Ümid etdim ki, burada kimsə bizi tanıya. Keşikçilər bizi təhvil alıb içəri apardılar. Bir otağa otürüb dedilər burada gözləyin. Otağa daxil olan keşikçi mehribanlıqla soruşdu ki, gecənin bu vaxtı sizi harada tutublar? Dedim ki, biz özümüz getmişdik, kimsə bizi tutmayıb. Bizi sorğu-suala tutdular, ailələrimiz haqqında soruşdular. O qədər yorğun idik ki, ayaq üstə dayana bilmirdik. Sonra otağa daxil olan zabıt iç otağa keçib mənim adıma çəkdi. Ayağa qalxıb içəri keçdim. Dedilər otur. Başqa bir keşikçi suallar verirdi. Xürrəmşəhrdə nə iş görürdün, Xürrəmşəhrdə keşikçilərdən kimi tanıyırsan kimi suallar. Dedi üstündə nə varsa qoy mizin üstünə. Əlinin qanlı vəsiqəsini çıxarıb mizin üstə qoydum. Baxıb dedi ki, bu vəsiqə səndə haradandır? Dedim qardaşımdır. Dedi qardaşın nəçidir? Dedim vəsiqədə yazılıb. Başqa biri dedi ki, nə soruşurlar cavab ver.

Dedim keşikçi idi, şəhid olub. Bəli, Əli olsaydı mənimlə belə rəftar edə bilməzdilər. Bu məni sıxırdı, tənhalıq, məzlumiyyət yaşayırdım. Çox çalışırdım ki, ağlamayım. Keşikçilərdən biri vəsiqələri komandirə göstərir, təvəllüd tarixlərinin uyğun gəlmədiyini deyirdi. Deyirdi ki, mən Xürrəmşəhrdəki keşikçiləri tanıyıram, amma bu adamı görməmişəm.

Əsəbiləşdim, dedim ki, sənəin görməməyin dəlil deyil. İki vəsiqədə təvəllüd tarixi ona görə fərqli idi ki, əvvəl səhv yazılmışdı, Əli ikinci vəsiqəni götürəndə tarix islah edildi. Əlinin on doqquz yaşı vardı. Daha göz yaşımı saxlaya bilmədim. Təxminən otuz yaşlı komandir məni ovutmaq üçün dedi ki, narahat olmağa səbəb yoxdur. Dedim bu keşikçi demək istəyir ki, mən yalan deyirəm.

Əsəblərim korlanmışdı, özümü ələ ala bilmirdim. Dedim: İki gündür başımıza oyun qalmır açırlar. Bir ovuc əksinqilabçı bizi edamla

hədələyir. Bir adam yoxdur bunlardan soruşsun ki, siz nə üçün İmamı təhqir edirsiniz. Biz xainik, yoxsa İmamı təhqir edənlər?

Komandir dedi ki, siz nə üçün hər yerdə Bəni Sədrin xain olduğunu deyirsiniz?

Dedim xəyanət etməsəydi əhali səhralarda qalmazdı.

Dedi xain olduğunu haradan bilirsən? Dedim atam deyirdi ki, düşmənin əl-qolunu açan, onu harınlaşdıran bu adam olub. Soruşdu ki, atanın işi nədir? Dedim bələdiyyədə fəhlə işləyirdi. Soruşdu ki, indi haradadır? Dedim şəhid olub.

Rəngi dəyişdi. Gözləri doldu. Başını aşağı saldı. Mənsə iç çəkə-çəkə ağlayırdım. Başını qaldıraraq dedi ki, belə ata və qardaşa görə səni təbrik edirəm. Nə üçün əvvəlcədən demədiz ki, şəhid ailəsiniz?

Dedim ki, bizi buraya şübhəli kimi gətirmisiz. Desəydim şəhid ailəsiyəm nə olacaqdı!

Dedi, yox, siz şübhəli deyilsiz. Sizi göndəriblər ki, sorğu-sual edək, qaranlıq nöqtə qalmasın. Dedi o biri qızları da içəri çağır.

Qızlar içəri gəldi. Hamısı ağlamışdı, gözləri qızarmışdı. Hiss etdim ki, qapıdan söhbəti eşidiblər. Qızlara da sual verildilər. Bildilər ki, Səbbahın qardaşı keşikçidir və əsirdir, atası yaralanıb, Leyla mənim bacımdır. Münasibət dəyişdi, Xürrəmşəhrlə maraqlandılar. Komandir nəyisə yada salmış kimi dedi ki, siz Mahşəhrə yaralı gətirən bacılarsınız? Dedim bəli. Dedi əvvəlcədən desəydiz bu qədər sual yaranmazdı. Dedi: Bəni Sədrin xain olduğunu biz də bilirik, amma ölkədəki vəziyyət tələb edir ki, susaq. Siz hər biriniz bizə əzizsiniz və bizim qonağımızsınız. İstəyirsiniz elə indi düşərgəyə yola salaq. Ya da qalın, sabah gedərsiz.

Çox yorğun olduğumuzdan istəməirdim ki, anam bizi görüb bir az da qəm-qüssəyə batsın. Sübhə bir-iki saat qalırdı. Bizi döşəməsinə maket sərilmiş bir otağa apardılar. Bir neçə adyal və balış da gətirdilər. Qapını arxadan bağlayıb adyalları sərdik və uzandıq. Nə qədər yorğun olsaq da, söhbətə ara vermirdik. Səbbah şükür edirdi ki, hər şey yaxşı başa çatdı. Zöhrə və Əsrəf mənə etiraz edirdilər. Deyirdilər biz razılaşmışdıq ki, susaq işimiz düzəlsin? Dedim: Mən belə zorakılıq qarşısında susa bilmirəm. Eşitmədik nə qədər haqsız danışdılar?

Mənə yalvarırdılar ki, sabah bir hadisə baş versə danışma. Səbbah deyirdi ki, qoy Abadana çataq, bütün xainlərin sözlərini çatdırırıq, qoy desinlər qələt etmişik.

Nə vaxt yuxu apardı bilmədim. Bu qədər yorğunluq içində yenə kabuslar əl çəkmirdi. Yuxuda görürdüm ki, İmamı təhqir edirlər, mən

də qəzəblənirəm. Sübh namazı üçün qapını döydülər. Zorla qalxıb dəstəmaz almağa getdik. Namaz qılıb yenidən yatdıq. Saat səkkiz olardı qapını döydülər. Səhər yeməyi gətirmişdilər. İyirmi saat iztirab və aclıqdan sonra çörək, yağ, pendir, mürəbbə, çay! Aclıq içimi üzsə də iştaham yox idi. Uşaqları bu qədər əzaba saldığıma görə narahət idim. Anam mənə ümid edirdi. Onun razılığı olmadan gəlmişdim. Bütün bunları fikirləşirdim, boğazımdan çörək keçmirdi.

Qızlar deyirdilər ki, sahilə necə gedək, icazə vərəqi necə alaq? Nəhayət qərara gəldik ki, evə qayıdaq. Sağollaşib yola düşdük. Dedilər maşınla aparaq, qəbul etmədik. Sərbəndərə gedən mikroavtobusa mindik. Sərbəndərdə Səbbahın xalası evini axtardıq. Amma tapa bilmirdik. Əsəbdən ayaqlarım, belim bərk ağrıyırdı. Tez-tez oturub istirahət edirdim. Səbbaha dedim ki, ünvan olmaya-olmaya ev axtarmaq əzabdır, mən də keçən dəfə anamı tapa bilmədim.

Piyada düşərgəyə tərəf hərəkət etdik. Birdən qabaqda bir cip göründü. Yaxına gələndə gördük ki, bizi incidən desantçılardı. Onlar bizi görəndə heyrətə gəldilər. Maşını yanımızda saxlayıb bir-birlərinə deyirdilər ki, bunları nə üçün azad ediblər? Bizdən soruşdular ki, burda nə gəzirsiz? Səbbah hirs ilə dedi ki, sizin yeriniz cəbhədədir, siz burda nə gəzirsiz? Dedilər hələ də diliniz uzundur.

Mən dedim: Dünən mənə edam etdilər. Gördüyünüz ruhumdur, intiqam almağa gəlmişəm.

Zöhrə və Əşrəf hiss etdilər ki, vəziyyət yenə gərginləşir. Mənim mantoumdan geri çəkib oğlanlara dedilər ki, siz istədiyinizi etdiz, indi nə istəyirsiniz? Biz yola düşdük, amma onlar əl çəkmək istəmirdi. Elə sözlər deyirdilər ki, bizi əsəbiləşdirsinslər. Dönüb dedim ki, axmağın cavabı susmaqdır.

Yolun başında maşına minib düşərgədə düşdük. Evə getməyə utanırdım. Anam soruşsaydı ki, gecə haradaydın, nə cavab verəcəkdim? Qızlar dedi ki, doğrusunu deyək. Deyək ki, hover xarab oldu, geri qayıtdıq.

Xoşbəxtlikdən anam evdə yox idi. Uşaqlar dedilər ki, qabları yumağa gedib. Ötən gecəki əhvalatların bir hissəsini ondan gizləmək ağır idi. Amma təhlükə hiss etsəydi getməyə icazə verməzdi. Son sözü də bu olurdu ki, südümü halal etməyəcəm. Bu zaman geri çəkilməyə məcbur olurdum.

Anam qayıdıb bizi evdə görəndə təəccüb etdi. Baş verənləri qızlar dediyi kimi nəql etdim. Qızların bizdə olması mənim üçün qənimət idi.

Bu şəraitdə Abadana getmək ümidim çox idi. Anam da onların gəlişindən məmnun idi. Amma qızlar bizi nəzərə alıb getmək istəyirdilər. Dedim ağa Yədi hökmən bir iş görəcək, səbr edin.

Günortadan sonra düşərgənin həyatında gəzişdik. Yardım çadırının qarşısında xeyli adam toplaşmışdı. Yardım çatmayan adamlar vardı. Tibb məntəqəsində də xeyli adam vardı. Kömək etmək qərarına gəldik. Kağız-qələm götürüb 60-70 adamın adını yazdıq, növbə yaratdıq. Həm də didərginlərlə söhbət edirdik. Sakitlik yaranandan sonra evə qayıtdıq.

O gecə nə qədər gözlədiksə ağa Yədi və dostlarından xəbər çıxmadı. Qızlar qərara gəldilər ki, getsinlər. Onların gedişi mənə çox ağır idi. Küçənin başında mikroavtobusa əyləşdirib yola saldım. Mən qaldım və bir də bir dünya qəm. O ana qədər ayaqlarımın belimin ağrısını unutmuşdum. Yenidən ağrılar narahat etməyə başladı. Bir küncə çəkilib doyunca ağlamaq istəyirdim. Bilmirdim burada qalmalıyam, yoxsa Abadana getməliyəm. Abadana getmək fikrindən daşına bilmirdim.

Düşərgənin həyatında gəzə-gəzə özümü tibb məntəqəsinin qarşısında gördüm. Oradakı kişidən soruşdum ki, nə kömək edə bilərəm. Dedi növbəyə yaz. Axşama qədər bu işlə məşğul oldum. Ərəbdillilərin sözünü həkimə, həkimin sözünü onlara tərcümə edirdim. Adam o qədər çox idi ki, arası kəsilmirdi.

Evə qayıtdım çarpayıya uzandım. Anam soruşdu ki, harada idin? Dedim tibb məntəqəsində. Dedi olmaya, belinin ağrısı tutub? Dedim yox, köməyə getmişdim. Üzündən hiss edirdim ki, bizim evdə olduğumuzdan çox şadıdır. Çoxdan idi bir yerdə olmurduq. Anam çox sınıxmışdı. Uşaqlar olmasaydı süfrə salmazdı.

Çay içəndən sonra Həsən və Səidlə oynamağa başladım. Zeynəbi dalıma mindirib iməkləyirdim, Zeynəb qəhqəhə çəkirdi. Oğlanlar da gülə-gülə dalımca gəlirdilər. Anam deyirdi ki, yaran zədələnər, belə etmə. Amma uşaqların sevincini yarıda saxlamaq istəmirdim.

Birdən qonşu qapıda göründü. Dedi iki əsgər gəlib, qızlarını soruşur. Bayıra çıxdıq. Ağa Yədi bir dostu ilə gəlmişdi. Qonşular elə bildilər ki, əsgərlər Əlinin şəhadət xəbərini gətirib. Mən anamdan gizli qonşulara demişdim ki, Əli şəhid olub. Ağa Yədi dedi ki, yalnız iki icazə vərəqi ala bilib. Sabah helikopter ya bərə ilə yola düşəcəkdilər. Qızları soruşdu, dedim ki, getdilər. Dedim Leyla ilə mən nə vaxt orada olaq?

Dedi biz dalınızca gələrik. Ağa Yədi xahiş etdi ki, o əsgərləri görəndə əhəmiyyət verməyə, onlar şəhər adamlarıdır.

Anam Yədidən Əlini soruşdu. Ağa Yədi bilirdi ki, Əlinin şəhadət xəbərini anamdan gizlədirik. Dedi narahat olma, inşaallah gələr.

Ağa Yədi və dostu gedəndən sonra otağa qayıtdıq. Sevincimizdən uçmağa qanadımız yox idi. Qucaqlaşib öpüşürdük. Anam dedi ki, düşmənin həyatımızı dağıtdı, atanız şəhid oldu, siz sevinirsiniz.

Gecə vidalaşmaq üçün Nadəli dayıgilə baş çəkdik. Dayım da getməyimizə müxalif idi. Deyirdi burada məşğul ola bilərdiz, ananıza da baxardız. Amma mənim qərarım qəti idi. Taliqani xəstəxanası, Abadan neft şirkətinin xəstəxanasına gedəndə qızlarla tanış olmuşdum. Onların işi çox olduğundan köməkçi qüvvəni həvəslə qəbul edirdilər. Zöhrə və Səbbah deyirdilər ki, Xürrəmşəhr işğal edildəndən sonra qızlar Taliqani xəstəxanasına gedib.

Sübh namazından sonra hazırlaşib oturdum. Uşaqları öpürdüm, amma oyatmağa ürəyim gəlmirdi. Gün doğmamış anam süfrə açdı. Çay içdiyimiz zaman çöldə maşın səsi eşidildi. Yerimdən sıçradım. Yenə anamı qucaqlayıb öpdüm. Söz arası dedi ki, Əlini evə göndər. Dedim deyərəm. Yaylığını üzünə çəkəndə bildim ki, ağlayır. Son iki-üç gündə yanında olduğumuzdan sakit idi. Amma mən bu anı gözləmişdim, dayana bilməzdim.

Biz sahilə çatanda hava işıqlanmışdı. Helikopter gəldi, siyahı üzrə sənişinləri qəbul etdi. Tibbi ləvazimatlar da daxil olmaqla xeyli yük götürüldü. Hələ bir tank da helikopterə qalxdı. Helikopter havaya qalxdı.

Çox keçmədi o biri helikopter gəldi. Saat on olardı. Qırxa yaxın adam skamyalarda və yerdə oturdum. Yeddi-səkkiz tibb bacısından və bizdən başqa bütün sənişinlər kişilər idi. Helikopter təkan vurub yerindən qalxdı. Helikopter pərlərinin səmindən qulaq tutulurdu. Pəncərədən yalnız su görünürdü. Yol qısa olsa da pilot düşmənin hədəf olmamaq üçün dövrə vurub getdi. Adi halda körfəz üzərindən keçməməli idik. Helikopterlə pilot və pilot köməkçisindən başqa bir mühəndis, iki xidmətçi vardı. Mühəndis və xidmətçilər bizim yanımızda idilər. Onlar ratsiya vasitəsi ilə pilotla əlaqə saxlayırdılar. Helikopter silkələnib qalxanda dedilər ki, hava şəraitinə görədir, narahat olmayın. Leylanın qulağına pıçıldadım ki, ölmədik, helikopterə də mindik.

Çox istəyirdim ki, Abadana çatanda cənub hərbi mərkəzinə gedək. Şirazın Namazi xəstəxanasında olanda eşitmişdim ki, Came məscidindəki ağa Misbah bu mərkəzi yaradıb, partizan təlimləri keçir.

Helikopterdən düşəndə bir tərəfimiz su idi, bir tərəfimiz düzənlik. Sahildə bərələr dayanmışdı. İnsanlar gücləri çatan əşyaları aparmaq istəyirdilər. Bu adamların əksəri ailələrini yola salmışdılar, indi əşyalarını aparmaq istəyirdilər. Yola çıxdıq. Havaya qalxan toz-torpaq nəfəsi tuturdu. Boğazım göynəyirdi. Ağa Yədi və dostları özləri ilə böyük kisələr götürmüşdülər ki, tapşırılmış sənədləri tapıb bu kisələrdə aparsınlar. Ağa Yədi bizdən soruşdu ki, bizimlə gedəcəksiz? Dedim yox, biz xəstəxanaya gedəcəyik.

Bir dairənin yanında pikap maşın saxlayıb, maşına mindik. Sürücü soruşdu ki, icazə vərəqiniz var? Dedik var. Dedi helikopterə minmək üçün demirəm, Abadana daxil olmaq üçün icazəniz var? Dedim siz hərəkət edin, Allah kərimdi.

İlk postda saxladılar, yalvar-yaxarla postdan keçdik. Bir kilometr irəliddə postda məni və Leylanı düşürdülər. Ağa Yədi və dostlarının icazəsi olsa da, bizi tək buraxmamaq üçün onlar da düşdülər. Ağa Yədi zəmin durdu, dedi siz bu qızlara icazə verin, mən icazə kağızı gətirərəm. Düzü xəcalət çəkdim. Onlara yük olmuşduq. Bu postdan da keçdik. Ağa Yədinin dostlarından biri dedi ki, gəlin sizi aparım qayınatamın evinə. Sonra gəlib onları Məhşəhrə aparmalıyam. Biz icazə kağızı alana qədər orada qalın.

Başqa yolumuz yox idi, təklifi qəbul etdik. Bizi Əhmədabadda bir evə apardılar. Qapını bir qoca kişi açdı. 13 və 17 yaşlı qızları vardı. Geyinib səbirsizliklə gözləyirdilər ki, kürəkənləri gəlib onları aparacaq. Əşyalarını yığmışdılar. Hətta qızlardan biri içində quş olan qəfəsi əlində saxlamışdı. Ağa Yədinin dostu qayınatasına dedi ki, mən qayıdana qədər qızlar burada qalsın. Kişi onları nahara dəvət etdi. Dedilər qərargahda nahar edəcəklər. Oradakı bir neçə saat bir ömür qədər uzun oldu. Amma uşaqlar bizə icazə ala bilmədilər və biz geri qayıtmalı olduq. Helikopterə minəndə pilot bizi görüb əsəbiləşdi, dedi bu nədir minirsiniz, düşürsüz, məgər bu taksidir! Pilot çox yorğun və əsəbi idi. Mən üzürxahlıq etdim, dedim biz günahkar deyilik, icazə vermədilər.

Ağa Yədinin dostunun qayınatasıgil də bizimlə idi. Qızlar qəfəsdə quşu da götürmüşdülər. O qız da Abadandan çıxmaq istəmirdi.

Yolda düşünürdüm ki, görəsən nə üçün heç vəchlə cəbhəyə gedə bilmirəm? Dedim yəqin Allahın məsləhəti belədir. Sərbəndərə çatandan sonra düşərgədə xidmət etməyə başladım.

Otuzuncu fəsil

Tibb məntəqəsi düşərgənin qurtaracağında, əsas küçədə idi. Məntəqə əslində üstü mavi şiferlə örtülmüş konteyner idi. Uzunluğu on, eni beş metr olardı. Bəlkə bir az da böyük idi.

İç və çöl divarları ağ rəngdə idi. Konteynerin daxilində iki otaq və bir neçə tualet vardı. Böyük otağı iki yerə bölmüşdülər. Birində həkim xəstələri müayinə edirdi, o birində xəstələrin müvəqqəti saxlanması üçün iki çarpayı qoyulmuşdu. Sistem, iynə, sarğı işləri o biri otaqda yerinə yetirilirdi. Bu tibb məntəqəsini Qırmızı Ayparanın işçiləri lazımınca təchiz etmişdilər. Tehran, Şiraz, başqa şəhərlərdən də həkimlər gəlmişdi. Düşərgədəki qaçqınlara normal xidmət göstərilirdi. Hətta Sərbəndər və Mahşəhrdən yaralıları buraya gətirirdilər. Yüksək səviyyədə yardım göstərilərsə də, xəstələrin sayı artırdı. İşləmə-qusma, göz xəstəlikləri çox idi. Tibb məntəqəsində həmişə adam çox olurdu. Uşaqların ağlamaq səсindən qulaq tutulurdu. Yağışlar başlayandan döşəmələr palçıqlı olurdu. Adam az olanda yeri süpürürdük. Yerə maket döşəndiyindən təmizləmək çətin idi. Yağış işimizi ağırlaşdırırdı. Bəzən yeri təmizləyir, qapıda adam qoyurduq ki, gələnlər ayaqqabılarını təmizləsinlər. Nə qədər çalışsaq da, düşərgədə təmizlik işləri bərbad vəziyyətdə idi.

Düşərgənin girəcəyində iki su çəni vardı. Bəzən su qurtarırdı. Hamam ümumi olduğundan xəstəlik tez yayılırdı. Tibb məntəqəsində adam çox olanda qocalar əziyyət çəkir, vəziyyətin pisliliyinə etiraz edirdilər.

Onlara deyirdik ki, biz də sizin kimi didərginik, sadəcə kömək edirik. Bizə yox, məsullara etiraz etməli idilər. Adətən bu sözlərdən sonra sakitləşib növbələrini gözləyirdilər. Tibb məntəqəsində söhbətlərdən cəbhədəki vəziyyəti öyrənirdik. İnsanların əksəri müharibənin nə vaxt bitəcəyindən, nə vaxt evə qayıdacaqlarından danışırđılar. Deyirdilər ki, Səddam ərəb xalqını xilas etmək şüarı altında fatehlik ardındadır.

Biz işimizi sürətlə görür, həm də onlara qulaq asırdıq. Bir nəfər ayırırdıq ki, növbə yaradıb, xəstələri həkimin qəbuluna ötürsün.

Bizdən başqa Abadanın Qırmızı Aypara cəmiyyətindən də adamlar vardı. Tibb məntəqəsinin məsulu ağa Əçrəş idi. Xanım Kərimi, Raziyə

və Mərziyə Əlizadə bacıları, Şahnaz Kəbiri növbə ilə işləyirdilər. Xanımlar gecə qalmırdı. Ya səhərdən günortaya, ya günortadan gecəyə qədər növbədə olurdular. Amma kişilər bütün günü məntəqədə olurdular.

Bir gün ağa Əli Əçrəş dedi ki, yadınızdadır Əlini Abadandan gətirmişdim? Dedi: Mən ambulans sürürdüm. Dayanmışdım Cümə məscidinin yanında, dedin qardaşım şəhid olub, gətirib atamın yanında dəfn etmək istəyirəm. Bu sözündən sonra dözə bilmədim. Xürrəmşəhrə qayıdanda qardaşının cənazəsini qucağına alıb ağlayırdın. Bu səhnədən çox üzülürdüm, maşın sürmək çətin olmuşdu. Allah sizə səbr versin.

Tehrandan gələn həkim briqadasında 40-45 yaşlı cüssəli bir adam vardı. Adını demədiyindən doktor alicənab deyirdik. Çünki kişilərə müraciət edəndə əvvəlcə alicənab deyərdi. Sadə adam idi, özü də başa düşmüşdü ki, adını alicənab qoymuşuq. Ona baxanda doktor Səadət yadıma düşürdü. Axşam xəstə az olanda tibb xidmətçilərindən biri salonda mizin arxasında oturur, xəstə gələndə xəbər verərdi. Belə vaxtlarda doktor alicənab bizə Quran təfsir edərdi. Gözü çox zəif idi, qalın şüşəli eynək taxırdı. Kiçik Qurandan oxumağa çətinlik çəkirdi. Sərbəndərə kitab sərgisinə gedəndə onun üçün böyük Quran aldım. Çox sevindi.

Çərşənbə axşamı Təvəssül, cümə axşamı Kumeyl duası oxuyardı. İşqları söndürər, şam yandırardı. Bu insanların arasında rahat idim, iztirablarım azalmışdı.

Neçə vaxtdı biləyim qaşınırdı. Bir də baxdım ki, qaşınan yerdə nəşə şiş var. Doktor baxdı, dedi mənəcə qəlpədir. Dedim qəlpə qolumu dəlib keçmişdi. Dedi yox, əzələdə qalıb. Qan işlədikcə o da ürəyə tərəf hərəkət etmişdi. Həkim dedi ki, cərrahiyyə əməliyyatı lazımdır. Sonra Məhşəhrin İmam Xomeyni xəstəxanasına göndəriş yazdı. İstəmərdim kiçik bir qəlpəyə görə xəstəxanada yatım. Tibb məntəqəsinin feldşeri ağa İsmaili cərrah məharətinə malik idi. Ondan xahiş etdim ki, qəlpəni çıxarsın. Məntəqədə xəstə olmayanda qızlar kömək etdilər. Qolumu əməliyyata hazırlayıb keyləşdirdilər. Ağa İsmaili qolumu yarıb sikkə ölçüsündə qəlpəni çıxardı.

Məntəqədə çalışdığım zaman daim doktor Şeybaninin klinikasını xatırlayırdım. Hələ də Abadana getmək fikrindən daşınmamışdım. Burada işləsəm də, məni qane etmirdi. Amma burada olan ehtiyacı ödəmək lazım idi və buna görə qalırdım. Bir dəfə 5-6 yaşlı bir uşaq gətirdilər. Uşaqlarla oynayanda çubuq gözünün kənarını zədələmişdi,

yarası gül kimi açılmışdı. Həkim baxdı, dedi təcili göndərin Mahşəhrə xəstəxanaya. Həkim gedəndən sonra uşağın yarasını keyidib çox səliqə ilə tikməyə başladım. İş başa çatdırandan sonra uşağı apardım həkimin yanına. Həkim əsəbiləşdi, başıma qışqırdı ki, sənə kim icazə verib bu işi görürsən. Dedim həkim, uşaq Mahşəhrə çatana qədər çox qan itirirdi. Hadisədən bir qədər keçdi. Uşağın anası mənə təşəkkür etdi ki, tikiş səliqəli olub, yara bilinmir. Həkim də sonradan üzrxahlıq etdi, dedi sənənlə sərt danışdım, inanmırdım bu işin öhdəsindən gələsən.

Düşərgədə belə yaralılar çox olurdu. Yenicə oturan altı aylıq körpənin üstünə aşan dəmir qapı onun başını əzmışdi. Uşağın başına qırx tikiş vuruldu. Anası tez-tez gətirirdi, sarğısını dəyişirdik.

Bundan da ağır hallar olurdu. 17-18 yaşlı oğlanın ayağı yanıb çirkləmişdi. Elə ağır vəziyyətdə idi ki, yaralarını qaşıyıb dərmanlayırdıq. Axırda həkim dedi ki, əməliyyat olunmasa iltihab sinirlərə keçəcək və ayağını kəsmək lazım gələcək.

Ruhi xəstələr də çox idi. Həkimlər deyirdi ki, bu insanların fiziki problemi yoxdur, onlar israr edirdilər ki, ağrımız var. Yenicə ailə qurmuş bir xanımın belə psixoloji problemi vardı. Özünü yerə vurur, keçinmiş vəziyyətə salırdı. Həkim dedi ki, o sadəcə əsəbidir, sakitləşdirici iynə vurun. Qadın iynə adını eşidəndə özünü çarpayından yerə atıb qaçmaq istədi. Zorla tutub iynə vurduq.

Bir dəfə Zəhra Şərrə gəldi, hay-küy saldı. Yaxınlaşıb nəvaziş göstərdim, kefini soruşdum. Körpəsini göstərib dedi ki, ishal tutub, müalicə etməirlər, deyirlər xəstəxanaya apar. Ambulansla uşağı xəstəxanaya apardıq. Zəhra orada da səs-küy saldı. Həkim dedi mən bu xanımın uşağına baxmıram. Yaxınlaşıb vəziyyəti danışdım, dedim ki ruhi narahatçılığı var. Uşağı xəstəxanada yerləşdirib ambulansla geri qayıtdım.

Bir neçə dəfə həkim olmadığından həkimin işini gördük. Bir ərəb kişi gəldi, dedi arvadımın vəziyyəti ağırdır, ölür. Ambulans getdi ki, xəstəni gətirsin. Qadın hamilə idi. Maşında ağrısı tutdu və maşından düşürmək mümkün olmadı. Dedilər ki, çarə yoxdur, uşağı maşında dünyaya gətirsin. Mən ilk dəfə idi doğuş görürdüm. Çox utanırdım. Amma başqa yol yox idi, kömək etmək lazım idi. Uşağı feldşer kişi tutacaqdı. Qadının qayınanası buna görə narahat idi. Feldşer əvvəlcə qadına iynə vurdu. Bizə deyirdi ki, öyrənin, müharibə şəraitində hər işi bacarmaq lazımdır.

Mən qadının həyatına görə narahat idim, qorxurdum ölə. Ona görə də üzünə baxmırdım. O mənim əlimi tutub sıxırdı. Nəhayət, doğuş baş tutdu. Feldşer dedi ki, göbək ciyəsini kəs. Dedim bacarmıram. Feldşeri çox əsəbiləndirmişdim, qışqırdı ki, bəs nə vaxt öyrənəcəksən! Qayçıyı götürdüm, göstərdiyi yerdən kəsdim. Uşaq gömgöy idi, sanki boğulurdu. Feldşer onu çevirib arxasına vurdu, burun-boğazını təmizlədi. Uşaq ağlamağa başladı. Çöldə gözləyən qızlar mələfə, adyal gətirdilər. Uşaq toppuş idi. Qızlar onu bir-birlərinə ötürdülər. Deyirdilər nə gözəldir!..

Feldşer yenə başımıza qışqırdı: Nə olub? Bura uşaq bağçasıdır? Nə qədər səs-küy salırsız!

Ananın halı yaxşı deyildi. Qızlarla köməkləşib içəri apardıq. Qoluna sistem qoşduq. Süd verə bilmədiyindən uşağın ağzına şərbət tökürdük. Qadının əri narahat idi ki, ikinci uşağı da qız olub. Sanki qadın körpəsi ilə ölüm ayağında olmamışdı. Məncə, qadın ərindən qorxur, ölüm arzulayırdı. Kişi tələb edirdi ki, yoldaşını və uşağını evə aparsın. Deyirdik ki, vəziyyəti pisdır, xəstəxanaya aparılmalıdır. Sistem qurtarandan sonra qadını Sərbəndərin tibb məntəqəsinə köçürdük. Bizi danladılar ki, qadını yerindən tərpətmək olmazdı, nə üçün gətirmisiz? Dedilər əvvəlcədən buraya gətirilməli idi.

Dedik doğuş başlamışdı, məcbur olduq. Amma sözüümüzü eşidən yox idi. İki-üç gün sonra da oxşar hadisə baş verdi. Qadınlar xəstəxanaya getmək istəmirdilər, evdə doğmaq istəyirdilər. Elə ki vəziyyətləri ağırlaşdı xəstəxana yadlarına düşürdü. İkinci qadın da doğuşdan sonra özündən getdi, ambulansa qoyub tibb məntəqəsinə aparmalı olduq. Bu dəfə bizimlə necə lazımsa davalaşdılar ki, sizə görə tibb məntəqəsi bağlanacaq.

Dedik ki, biz vəzifəmizə əməl etmişik. Doğuş qəbul etmək bizim işimiz deyil, amma gətirilən qadınlar ölüm ayağında olub. Əgər onları xəstəxanaya göndərsəydik yolda ölərdilər.

Sonradan həkimlər gecə də növbədə qalırdı. Biz müalicə otağında qalırdıq, həkimlər isə xəstələr üçün çarpayı olan otaqda. Abadanda Qırmızı Aypara cəmiyyətinin müdiri ağa Atəşkədə tez-tez tibb məntəqəsinə baş çəkir, dava-dərman gətirirdi. Yeni baş həkim Hüseyni əvvəlcədən iş bölgüsü aparmışdı. Hətta təmizlik işini də növbələşdirdi. Biz dedik ki, sizin işiniz müalicədir, bu işləri bizə tapşırın. Dedi iş işdir, həkimlər də istisna olunmayıb. Deyirdi lazım gəlsə silah götürüb cəbhəyə də getməliyik, təmizlik işi təkcə sizin vəzifəniz deyil.

Doktor Hüseyninin işi nə qədər ağır olsa da iş bölgüsünə riayət edirdi. O məntəqədə təmizlik işi görəndə mən xəcalət çəkirdim. Nə qədər təkid edirdimsə, deyirdi sən get başqa iş gör.

Günlər ötürdü, mənim bel və ayaq ağrıları davam edirdi.

Şiraz xəstəxanasında həkimlər dedilər ki, Tehrana gedib müalicəni davam etdirməliyəm. Keşikçi qardaşlardan birinin vasitəsilə Cahanara ilə telefonla danışdım. Cahanara Tehrandakı xəstəxanalarına təqdimat verdi. Təqdimatı götürəndən sonra bilmədim nə edəm. Tehranda olmamışdım, bir nəfər də yaxın, tanış yox idi.

Həmin günlərdə Xürrəmşəhrin parlamentdəki nümayəndəsi Yunis Məhəmmədi “B” düşərgəsində qaçqınlarla görüşmək üçün gəlmişdi. Məndən xahiş etdi ki, yanında olum, ailələr öz dərdsini xanıma daha rahat deyir. Anamla məsləhətləşəndən sonra bu qrupa qoşulub Məhəşəhrə getdim. Qrupda ağa Məhəmmədinin qardaşı Əbdüləzim, Xosrov Noudusti və başqaları da vardı. Xüsusi maşın olmadığından yol maşını ilə yolu hissə-hissə getdik. Behbəhana çatdıq, ağa Noudusti bizi evlərinə apardı. Xosrovun anası oğlunu görüb çox sevindi. Bizi də çox mehriban qarşıladı. Xürrəmşəhrdə olanda Xosrovun anası Came məscidindəki qızlardan birini oğlu üçün gözaltı etmişdi. Gözləyirdi ki, müharibə qurtarsın, oğlunu evləndirsin.

Xuzistanın sevilən məddahı Hüseyn Fəxrinin atası qonşuluqda ev icarələmişdi. Ona baş çəkdik. Fəxrinin atası biləndə ki, bizim təyyarə ilə getmək imkanımız yoxdur dedi ki, mən bilet alaram, təyyarə ilə gedin. Onun qardaşı oğlu Behbəhanın valisi idi. Orada iki-üç gün qalıb didərginlərə baş çəkdik. Mən Xürrəmşəhrdən olan qadınlarla çətinlikləri barədə danışdım. Sonradan bu barədə ağa Məhəmmədiyə məlumat verirdim. Sonda Hüseyninin atasının vasitəsilə valinin yanında olduq. O dedi sizə bilet almağa şəri cəhətdən ixtiyarım yoxdur. Tehrana necə gedəcəyimi bilmirdim. Oraya qədər də yolpulumu ağa Məhəmmədi vermişdi. Hiss olunurdu ki, onun da pulu azdır.

Nəhayət, bir qədər pul düzəldilər, avtobusla Tehrana yola düşdük. Ağa Məhəmmədi özü işinə görə Behbəhanda qaldı. Ağa Məhəmmədi mənə demişdi ki, ailəsi müvəqqəti Tehranda yaşayır, gedim onların evinə. Cənub vağzalına çatdıq. Şəhərin mərkəzini soruşduq, dedilər Topxana meydanına gedin.

Topxana adı mənə o qədər maraqlı gəldi ki, meydana çatandan sonra bir neçə nəfərdən bu adın mənasını soruşdum.

Hava çox soyuq idi. Qəlpənin zədələdiyi manto hələ də əynimdə idi. Bədənim mantının dəliyindən görünməsin deyər qızlardan bir köynək alıb geyinmişdim. Soyuqdan tir-tir əsirdim. Danışanda səsim titrəyirdi. Yoldaşlarım da həmin vəziyyətdə idi. Çalışırıdık ki, günəşin şüaları altında hərəkət edək. Kimdənsə kömək istəmək mənə ağır idi. Bir dəfə Səbbah Vətənxahla Məşəhrdən Abadana getmək istədik. Yardım komitəsinin yanında bizi aparacaq adamı gözləyirdik. Komitədə xeyli adam vardı, hamı ərzaq, yemək üçün gəlmişdi. İşçilərdən biri bayıra çıxanda bizi gördü, soruşdu ki, bir şeydən ehtiyacınız var. Acıdan ölürdük, amma dedik ehtiyacımız yoxdur. Amma o bizə yemək gətirdi. Yedik, ona dua etdik. Sonra gəldi, soruşdu ki, bəlkə paltardan ehtiyacınız var, anbar doludur. Təşəkkür etdik.

Topxana meydanında avtobus dayanacağına durmuşduq. Rabitə Qovşağının binası günəşin qarşısını kəsmişdi. Dedim keçək günəş olan yerdə dayanaq.

Bu vaxt bir velosipedçi göründü. Dayanıb bizə, mənim əlimdəki silaha baxdı. Sonra hərəkət edib Rabitə Qovşağına tərəf getdi. Fikirləşdim ki, nə üçün belə baxır? Mənim əlimdəki silah ağa Məhəmmədinin silahı idi. Mənə tapşırırmışdı ki, silah səndə qalsın, gənclər tez özlərindən çıxırlar.

Bir də gördüm velosipedçi bir polisə gəlir. Bizi göstərib dedi ki, ola bilər münafiqdirlər, silahları da var.

Məmur bizə yaxınlaşıb kim olduğumuzu, nə üçün gəldiyimizi, silah barədə soruşdu. Mən sualları cavablandırıb Məhəmmədinin verdiyi silah sənədini təqdim etdim. Diqqətlə dinləyib sənədə baxdı, bizə dua edib getdi.

Razılaşmışdıq ki, əvvəlcə məni xəstəxanaya aparsınlar. Misaqiyyə xəstəxanasının yerini kimdən soruşduqsa, bilən olmadı. Axırda bir nəfər dedi ki, xəstəxananın adı dəyişib, indi Şəhid Mustafa Xomeyni xəstəxanasıdır.

Min bir çətinliklə özümüzü xəstəxanaya çatdırdıq. Pulumuz olmadığından yolun çoxunu, İtaliya prospektinə qədər piyada getdik. Xəstəxanaya daxil olandan sonra bilmədim nə edim. Heç kimi tanıyırdım, kimə nə deyim? Nəhayət, qəbul bacasına yaxınlaşdım, özümü təqdim etdim. Bacada əyləşənlər təəccüblə baxdı, dedilər ki, bu vaxta qədər harada idin, Cahanara zəng vurub sizi soruşub.

Sonra məni tibb bacılarına tapşırıdılar. Onlar çox mehriban idilər. Elə bil neçə illərdi məni tanıyırdılar. Əlini unutmamışdılar, deyirdilər sən

Əlinin yadigarısan. Əli orada olduğu üç-dörd ayda hamının sevgisini qazanmışdı. Xahiş etdim ki, Əlinin yatdığı otağı göstərsinlər. Dedilər səbr et, səni yerləşdirək sonra. Dedim yox, əvvəlcə Əlinin otağını görüm. İkinci mərtəbəyə qalxdıq. Bir qapıda dayandılar, dedilər buradır. Əlidən danışdılar. Əli eşidəndə müharibə başlayıb icazə istəyir ki, getsin. Həkimlər icazə verməyəndə mələfələri uc-uca düyünləyib pəncərədən düşür. Amma qaça bilmir, geri qaytarırlar. İkinci dəfə Behişt-Zəhraya ziyarətə gedəndə orada aradan çıxıb cəbhəyə üz tutur.

Otağa daxil olduq. Üç çarpayı vardı. İkisində yaralı uzanmışdı. Tibb bacısı çarpayılardan birini göstərib dedi ki, bu Əlinin çarpayısıdır. Xatirələr canlandı, özümü saxlaya bilmədim, ağlamağa başladım. Yaralılar donub qalmışdı. Tez otaqdan çıxdım. Tibb bacıları yaralılara izah verdilər. Özümü ələ alıb icazə istədim, təkrar otağa qayıtdım. Əlinin taxtında yatan yaralı dedi ki, şəhidin taxtında uzandığı üçün qürur duyur.

Sonra tibb bacısı danışdı ki, Əlinin şəhadətindən sonra xəstəxananın İslam Cəmiyyəti bir cümə axşamı mərasim keçirib, tanınmış vaiz ağa Fəlsəfi dəvət edilib. Əlinin şəhadəti münasibəti ilə hazırlanmış posterlər hələ də divarlarda qalırdı. Posterlərdən birini özümlə götürdüm.

Həmin gün mütəxəssis həkim yox idi, adımın növbəyə yazdılar. Çoxdan yaralandığım üçün məni yatızdırmadılar. Bilmək istəyirdilər ki, qəlpənin bədənimdə hərəkəti nə dərəcədə təhlükəlidir.

Xəstəxanadan çıxıb ağa Məhəmmədinin Tehranın qurtaracağındakı evinə getdim. İnciləşən tədbirlərə görə universitetlərdə tətillər idi. Ağa Məhəmmədinin ailəsi bir neçə didərgin ailə ilə hərbi məktəbin binasında yerləşmişdi. Bu hərbi hissə formasında idi. Ətrafda xeyli hərbi görünürdü, girişdə də post vardı, gələnləri yoxlayırdılar.

Sınıf otaqları böyük idi. Hər otaqda bir ailə yerləşmişdi. Ağa Məhəmmədinin ailəsi, qayınatasıgil, atasıgil burada yerləşmişdilər. Mən Tehrandan olduğum müddətdə ağa Məhəmmədinin anasının, bacılarının yanında qaldım.

Ağa Məhəmmədinin millətçi adlandırdığı bir qrup Amerika ilə yenidən rabitələrin yaranmasını istəyirdi.

Həmin gün parlamentin sədri ağa Rəfsəncani terror hadisəsində aldığı yaranın ağrıları şiddətləndiyindən məclisə gəlməmişdi. Məclisi millətçi nümayəndə Səhabi idarə edirdi. Mübahisə qızıışdı və millətçilərdən biri hücum edib höccətülislam Müntəzirinin yaxasından yapışdı. Amma o heç bir reaksiya göstərmədi. İkinci millətçi vəkili irəli

cumub höccətülislam Müntəziriyə bir sillə vurdu. O isə təmkinlə yalnız bunu dedi ki, budur millətçilik məntiqi?!

Demək olar ki, həmişə parlamentdə ikinci mərtəbədə bir qrup davadalaş arzusunda idi. İstənilən adamın asanlıqla parlament binasına daxil ola bilməsi parlamentin işini pozurdu. Düşünürdüm ki, müharibə dövründə parlamentdə cəmiyyət üçün həyatı qərarlar qəbul edildiyi zaman nə üçün özbaşınalığa yol verilir? Bunlar münafiq də olmasalar nadanlardır.

Nəhayət, dəyərli insanların həyatına son qoymuş 28 iyun, 30 avqust terror hadisələrindən sonra parlamentdə təhlükəsizlik tədbirləri həyata keçirməyə başladılar. Lazım olan nöqtələrdə keşikçi postları yerləşdirildi. O zaman nümayəndələr çox sadə insanlar idi və istəyən adam onlarla görüşə bilirdi. Bir neçə dəfə parlamentdə yemək yemişdim. Yeməklər çox sadə idi. Nümayəndələrin sürücüsü, cangüdəni yox idi. Bir dəfə ağa Məhəmmədi ilə gəlirdik, gördük şəxsi maşını (Peykan) ilə parlamentin yanında dayanan doktor Ayətə münafıqlar hücum etdi. Parlamentdən çıxan nümayəndələr onu zorla xilas etdi. Bəli, o dövrün nümayəndələri belə idi. Necə ki Cümhuriyyət Partiyasındakı partlayışda çoxları şəhadətə çatdı; Doktor Ayəti evinin qabağında terror etdilər.

Ağa Məhəmmədi mömin insan idi, çox sadə yaşayırdı. Növbəti il evlərinə getmişdim, evdəkilər xəstə idi, sobanı yandırmağa bir damcı neft yox idi. Xanımının vəziyyəti o qədər ağır idi ki, körpəsinə süd verə bilmirdi. Bir həftə orada qaldım. Şahid oldum ki, ölkənin məsulları da bizim kimi çətinlikdə yaşayır. Bunu görəndə öz çətinliklərinə dözmək asan olurdu.

Ağa Məhəmmədi bəzən üstüörtülü, işarə ilə danışırdı. Bir dəfə məclisdən İnkilab meydanına qədər piyada getdik. Qardaşı da bizimlə idi. Bizdən soruşdu ki, bilirsiniz filan söz nə deməkdir? Dedik Xalq Fədailəri Partizan Təşkilatı. Dedi yox, Amerikanın bıçaqçəkən xain savakı!

O zaman ağa Kərrubinin verdiyi məktubla Şəhid Mərkəzində ağa Mazandarənin yanına getdim. Mazandarəni sözlərimi çox hörmətlə dinlədi, sonda bir nəfərin yanına göndərdi. Orada mənə 3 adyal, min tümən pul təqdim etdilər. Dedim ki, pul üçün gəlməmişəm. Amma israr göstərdilər, nəhayət qəbul etdim.

Dərziyə gedib iki manto sifariş verdim, biri özüm üçün, biri Leyla üçün. Çadramız olmadığından tapşırdım ki, mantoları geniş tixsin.

İki-üç gün sonra mantoları təhvil aldım. Çox gözəl tikmişdi. Sürmeyi rəngli iki mantoya 400 tümən verdim. Nəhayət, İlahiyyənin hədiyyə verdiyi mantonu çıxarıb yadigar saxladım.

Bir neçə gün sonra müayinə vaxtı çatdı, getdim Mustafa Xomeyni xəstəxanasına. Həkim qəlpənin yerini müayinə etdi. Dedilər ki, həkimlər konsilium çağıracaq, birlikdə müzakirə edəcəklər. Konsiliumun qərarı bu oldu ki, cərrahiyyə əməliyyatı yolverilməzdir. Artıq orada qalmağın mənası yox idi, Sərbəndərə qayıtmalı idim. Əlinin əşyalarını da mənə verdilər. Əlinin diktafonu, fotoaparatu və şəkil albomu da əşyaların arasında idi. Əli ona dəyməyə gələn insanlarla, Ayətullah Behişt, doktor Cəmrən, Əbu Şəriflə şəkil çəkdirmişdi. Cümə namazında Əlinin və dostlarının, yaralıların birgə şəkilləri də vardı. Xəstəxanada korpus uşaqlarından biri Əlinin səsi ilə azan yazısını məndən istədi, təqdim etdim.

Ağa Məhəmmədidən xahiş etmişdim ki, Cəmaranda növbə tutsun, İmam Xomeynini ziyarət edə bilək. Amma imkan olmadı. Son günlərdə Behişt-Zəhrada şəhidləri ziyarət edə bildik. Azadlıq meydanındakı qüllə də mənim üçün maraqlı oldu. Əlinin fotoaparatu ilə görməli yerlərin şəkilini çəkirdim. Ağa Kərrubinin tövsiyəsi ilə bir dəfə də Şəhid Mərkəzinə getdim. O, israr edirdi ki, ailəmlə köçüm Tehrana gəlim. Tehrana gəlmək mənim üçün Xürrəmşəhrdən uzaqlaşmaq idi. Həm də Tehran mənim əsəblərimi korlayırdı. Bəziləri sanki müharibədən xəbərsiz idi, şad-xürrəm yaşayırdılar. Kitab almaq üçün İnkilab meydanına gedəndə bəzi səhnələrlə rastlaşdım və qəti qərara gəldim ki, Tehrandə qala bilmərəm. Deyirdilər ki, Tehrandə şərait yaxşıdır, bacı-qardaşın təhsil ala bilər. Müharibə başlayandan didərgin ailələrin uşaqları təhsildən ayrı düşmüşdü. Bütün Xuzistanda məktəblərdə davamlı tədris yox idi. İraq təyyarələri Əhvaz, Dezful, Əndimeşk, Mahşəhr, Sərbəndəri vururdu.

Şəhid mərkəzində mənə məktub verdilər. Sabiq büdcə idarəsinin Kuşək binasında bizə ev vermişdilər. Qərara gəldim ki, anam və uşaqlara bu barədə heç nə deməyim. Əlinin əşyalarını ağa Məhəmmədinin evində qoyub əvvəlcə Əhvaza, oradan Sərbəndərə getdim. Yalnız Əlinin fotoaparətini özümlə götürmüşdüm.

Düşərgəyə daxil olanda gördüm ki, anam evin qabağında çala qazıb ocaq yandırır. Balıq qızartmaq istəyirdi. Həmişəki kimi astadan kürdcə ağı deyib ağlayırdı. Fotoaparatu hazırlayıb birdən ana deyə çağırdım.

Başını qaldırıb məni görəndə çöhrəsi dəyişdi, gülümsündü. Elə o anda şəkil çəkdim. Anam söhbəti fırladıb yenə Əlinin üzərinə apardı. İstəyirdi Əlinin dalınca getsin. Deyirdi gedib tapacağam.

Mən etiraz etdim. Dedim Əli əməliyyatdadır. Nə gələ bilər, nə də onu tapmaq asan işdir.

Anamı sakitləşdirmək lazım idi. Qərara gəldim ki, Əlinin adından məktub yazım. Eşitmişdim ki, keşikçilər Buşehrə üzgüçülük təliminə gəlib. Əlinin adından yazdım ki, narahat olmayın, Buşehrə təlimlərdəyəm.

Anam məktubu görəndə çox sevindi Şirniyyat alıb, qonşulara payladı. Hamıya deyirdi ki, oğlumdan məktub gəlib. Bu məktub bir müddət anamı sakitləşdirdi. Bir qədər keçdi, yenə başladı sorğu-suala. Hüseyni dayı, Səlimə xalanın əri Seyid Abbas arabir bizə baş çəkirdilər. Dayım Hüseyni ağa Kərrubinin məktubunu görəndən sonra dedi ki, yığışın gedək Tehrana.

Leyla ilə mən Tehrana getmək istəmirdik. Bir dəfə parlamentin nümayəndəsi xanım Əzəm Təliqani qaçqınlara baş çəkməyə gəlmişdi. Dava-dərman və kitab gətirmişdi. Dedim ki, camaat kitab oxuyacaq vəziyyətdə deyil, siz bunun əvəzinə ərzaq gətirin. Sonra ağa Kərrubinin məktubundan danışdım, dedim ki, bizi Tehrana dəvət edirlər. Dedi Tehran qarışıq yerdir, burada qalıb xidmət etsəniz daha düzgün olar.

Sözü mənə acıq gəldi. Dedim elə bilməyin ki, Tehrandan sarı sinov gedirəm, amma burada vəziyyət dözüləsi deyil. Sözümlə ona toxundu. Dava-dərmanı, kitabları verib getdi.

Yenə Tehrana getmək söhbəti ortaya gəldi. Uşaqlar düşərgədən getmək istəmirdi. Xürrəmşəhrdən, Abadandan uzaqlaşmaq istəmirdik. Abadana gedə bilsəydik orada xəstəxanalarda köməyə çox ehtiyac vardı. Amma Hüseyni dayı israr edirdi ki, getmək lazımdır. Dayım narahat olduğumuzu görüb təsəlli verirdi ki, siz Tehrandan da kömək edə bilərsiniz. Bizim ona yox deməyə üzümüz gəlmirdi.

Biz düşərgədə təkcə tibb məntəqəsində çalışmırıq. Bizə tapşırıbmışdılar ki, əhəlinin vəziyyətini öyrənək, maddi vəziyyəti çox ağır olanları müəyyənləşdirək. Bəzilərinin Sərbəndərdə qohumu vardı, yardım gəlirdi. Amma bəzilərinin heç kimi yox idi.

Dövlət idarəsində işləyənlər başqa şəhərlərə köçürdülər. Onların aylıq maaşı vardı, yaşaya bilirdilər. Düşərgədəki əhaliyə korpus, ordu, qızıl aypara nəzarət edirdi. Düşərgənin bir tərəfində xüsusi təyinatlılar yerləşmişdi. Ərazidə kitabxana və məscid də vardı. Ruhanilər namaza

gəlir, söhbət edirdilər. Əlbəttə ki, əxlaqi problemlər də vardı. Təmizliyə riayət olunmurdu. Hamam ümumi idi, dəri xəstəlikləri sürətlə yayılırdı. Bit-birə ərazini götürmüşdü, məcbur qalıb hər yeri dərmanlayırdıq. Uşaqların başını keçəl qırırdılar. Amma bəzi ailələr qızlarının saçının dibdən vurulmasına etiraz edirdilər. Bütün bu çətinliklər içində dayı Hüseyni deyirdi ki, Tehrana gedək. Biz gündə bir bəhanə gətirib günü günə satırıdıq.

BEŞİNCİ HISSƏ

Otuz birinci fəsil

1980-cı ilin dekabr ayı idi. Bir gün səhər Hüseyni dayı dalımızca gəldi. Bizi Sərbəndərə aparıb çadralıq parça aldı. Biz düşərgəyə qayıtdıq. Dayım Mahşəhrə getdi. Parçaları ağa Bəhramzadənin xanımına verdi ki, bizə çadra tiksin. Ötən aylarda çadra almaq imkanımız olmamışdı. Gecə dayım hazır çadralarla qayıtdı. Dedi əşyalarınızı yığışdırın, səhər səhər yola düşürük. Dedi baba və Mimiyə baş çəkib Tehrana gedəcəyik. Dayıma etiraz edə bilmirdik. Qaş-qabaq sallasaq da, yola düşməkdən başqa çarə qalmamışdı. O zaman bəzi sürücülər kirayə pulunu çox artırmışdı. Dayım sürücü ilə çox danışdı, axırı yola düşdük. Dayım bizim qaşqabaqlı olduğumuzu görüb dedi ki, siz bacı-qardaşlarınızın gələcəyini düşünməlisiz. Dedi düşərgə yaşamağa yararlı deyil, o körpələrin günahı nədir ki, o şəraitə dözsünlər.

Dayım doğru deyirdi. Mən özüm də uşaqlara görə narahat idim. Axı atam onları mənə tapşırırmışdı. Hər gün onları özüm ilə tibb məntəqəsinə gətirirdim. Mənsur böyümüşdü, əxlaqı korlana bilərdi. Səid, Hüseyn, Zeynəbi özüm ilə aparırdım, bir guşədə əyləşirdilər. Həsən çox şuluq idi. Daim nəzarət edirdim ki, məntəqədən uzaqlaşdırmayalar.

Nəhayət, bir gün Tehrana doğru hərəkət etdik. Babam və Miminin olduğu Məlavə düşərgəsinə baş çəkdik. Çayın kənarında geniş bir yeri düşərgə üçün hamarlamışdılar. Üzbəüz iki sıra çadır qurulmuşdu. Biz Məlaviyə çatanda dayı Nadəli, baba, xala Səlimə, atamın əmisi oğlanları, dayımın xanımının ailəsi bir yerə toplanmışdılar. Bir-birimizi görüb çox sevindik. Onlar Xürrəmşəhr barədə soruşur, atamın necə şəhid olduğunu bilmək istəyirdilər. Səhər qədər söhbət etdik.

Dayı Hüseyni Əlinin şəhadət xəbərini dayı Nadəlidən eşitmişdi. Bu barədə babama danışmışdı. Babam çox ağladı. Əlinin şəhadətindən xəbəri olanlar elə bilirdilər ki, babam xəbərsizdi, atama ağlayır. Düşərgədə hər ailəyə 4-6 nəfərlik çadır vermişdilər. Düşərgəyə girəndə dayı Hüseyninin çadırı əvvəldə gəlirdi. Bir neçə çadır aralıda dayı

Nadəlinin, onun yanında babamgilin çadırı idi. Adamlar ev əşyalarını götürmədiklərindən çadırdə yer çatırdı.

Sübh 4-5 arası olardı babam azan dedi. Səsi qəmli idi. Əşhədu əlla ilahə illəllah sözlərini elə deyirdi ki, sanki Allaha şikayət edirdi. Dayım arvadı dedi ki, mənə, Hüseyini Əlinin şəhadətini babaya deyib. Sonradan bildim ki, babaya gecə deyiblər, amma o dözüb, sübhə qədər anama heç nə deməyib. Babam azanı qurtarıb qəhər dolu səsle Aşura günü İmam Hüseyinin rövzəsini oxumağa başladı. Adətən astadan danışan babam rövzə deyəndə səsi guruldayırdı. Biz çadırdan bayırdə durub ağlayırdıq. Babam bu xəbəri qızına necə deyəcəkdə, bilmirdik. Anam isə elə düşünürdü ki, babam atam üçün rövzə oxuyur. Babam rövzəni deyib Əli Əkbərin şəhadətinə çatdı. Dedi ki, bu şəhadət İmam Hüseyinin (ə) belini qırdı. Dalınca dedi ki, Seyid Əli də Əli Əkbər kimi şəhid oldu. Anamdan bir səs qalxdı ki, bütün qonşular çadırdan çıxdılar. Anam özündən getdi. Ayılan kimi mənə qəzəblə baxıb dedi ki, nə üçün bu vaxta qədər məndən gizləmişən?!

Qorxduğum an çatdı. İçəri keçib namaza başladım. Hamı ağlayırdı. Dayı Hüseyini dedi ki, namazınızı qılın, ağlamağa vaxt var.

Namazdan sonra dayım arvadı səhər yeməyi üçün süfrə açdı. Amma daha yemək kiminsə yadına düşmürdü. Sanki şəhadət xəbəri mənəm üçün də təzə idi. Əslində elə bir gün yox idi ki, Əlini yada salmayım.

Bir tərəfdən Əlinin şəhadət xəbəri, digər tərəfdən bu xəbəri gizləməyim anamı yandırırırdı. Ağlayırdı, deyirdi dörd aydır bu xəbəri məndən gizləyib. Birdən əlinin altındakı ağac parçasını götürüb başına vurdu. Başı yarıldı, qan fışqırdı. Xürrəməbəddən gəlmiş tibb bacılarından biri onu çadıra apardı ki, başını sarısın. Amma nə qədər çalışdısa tikiş vura bilmədi. Bir iş görmək lazım idi, yoxsa qanaxmadan ölə bilərdi. Cəld anamı qucaqlayıb saxladım, başının yarılan hissəsinin tükünü təmizlədik. Əlim əsə-əsə yaranın yerini dezinfeksiya etdim, keyitmədən tikiş vurdum. Zeynəb gördüyü səhnədən qorxub ağlayırdı. Yaraya beş tikiş vurdum. Başını yaylıqla bağladım. Bütün bu işləri ağla gəlməyəcək sürətlə yerinə yetirdim. Anam qan itirib zəifləmişdi. Dayım arvadı ona şərbət verdi. Mən də gücləndirici b12 iynəsi vurdum.

Dayı Hüseyini Dərrəşəhr və Zərrinabəddəki qohumları əvvəlcədən əza mərasiminə Məlaviyə dəvət etmişdi. Günortaya yaxın qohumlar gəlib çıxdı, kürdlərə xas əza məclisi quruldu. Növhe oxudular, rövzə dedilər, ağladılar. Qadınlar üzlərinə vurur, nalə çəkir, hətta özlərindən gedirdilər. Düşərgə sakinləri də mərasimə qatılmışdılar.

Orada olduğumuz bir həftə ərzində Əlinin şəhadət xəbərini eşidən qohumlar gəlirdilər. Düşərgənin məsulları da əzadarlıq mərasiminə kömək edirdi. Babam çox sınıxmışdı. O, Əlini çox sevirdi. Deyirdi ki, nə üçün ölmədim, Əli və Hüseynin şəhadətini gördüm!

Sonra məni qucaqlayıb başımdan öpürdü. Deyirdi bu ağır yükü necə çəkmisən, səninlə fəxr edirəm! Əslində bu sözləri ilə mənə təsəlli verirdi. Mimi üçün də çətin idi. Bu bir həftə içində Mimi də, anam da çox arıqlamışdılar. Beş yaşlı Zeynəbi məsciddə əldən-ələ gəzdirirdilər. Onu öpüb, nəvaziş göstərirdilər. Səid isə mənim kənarımdan ayrılmırdı. Mən ayağa qalxanda o da qalxıb dalımca gəlirdi.

Dayı Səlimi ön xəttə strateji Allahu-əkbər yüksəkliyinə göndərmişdilər. Bir həftə sonra əzadarlıq mərasimi bitdi, dayım dedi hazırlaşın, Tehrana gedirik.

Vəziyyət ağır idi, bir də görüşəcəyimizə ümid yox idi. Sanki son dəfə sağollaşırdıq.

Babamla, Mimi ilə göz yaşı içində vidalaşdıq. Xürrəməbada gedib orada Tehran avtobusuna mindik. Sərnişinlər yol pulu üstündə sürücü ilə davalışırdı.

Axşam tərəfi Tehrana çatdıq. Məndən sonra Leyla bir dəfə Tehrana, Şəhid Mərkəzinə gəlmişdi. Ona yaşayacağımız ünvan yazılmış məktub vermişdilər. Leyla məktubu itirmişdi, deyirdi ev meydan tərəflərdədir.

Şükür ki, Kuşək adı yadımızda qalmışdı. Soruşub ünvanı öyrəndik, ağır yüklə piyada Topxana meydanından Firdovsi meydanına gəldik. Mənuçehr küçəsinə qədər qayıtdıq, amma Kuşək küçəsini tanıyan olmadı.

Nəhayət, ünvana gəlib çıxdıq. Leyla binanı əvvəlcədən görmüşdü.

Binanın girəcəyində növbətçi dayanmışdı. Növbətçi Şəhid Mərkəzi ilə danışdı, sonra dedi ki, daxil ola bilərsiniz. Koridorun sonunda iç-içə otaqları göstərib dedi ki, bunlardan biri sizindir.

Bu yeddimərtəbəli bina bir vaxt büdcə təşkilatının binası olmuşdu. Bütün otaqları iç-içə idi. Binanın çirkli görkəmi vardı. Otaqlara maket döşənmişdi, istilik sistemi işləyirdi. Amma bizim otağın istilik radiatoru xarab idi. Özümüzlə az şey gətirmişdik, otağı təmizləməyə bir şey yox idi. Dayım qonşudan süpürgə, xəkəndaz alıb özü süpürməyə başladı. Tehrana gəldiyimiz üçün Leyla ilə ikimiz qasqabaqlı idik. Dayım bizim könlümüzü ələ almaq üçün çox çalışırdı. Axırı biz də inadkarlıqdan əl çəkib təmizlik işinə başladırıq. Otaq çox soyuq idi.

Dişlərimiz bir-birinə dəyirdi. Adyal və balışımız yox idi. Dayımdan soruşdum ki, nə edəcəyik?

Dedi indi hər yer bağlıdır. Hələlik gedim görüm yeməyə bir şey tapıram. Dayım və Möhsin getdilər, bərbəri çörək və kabab alıb qayıtdılar. İlk dəfə idi bərbəri çörək yeyirdik. Ac və yorğun idik, yemək çox yapışdı. Amma çox soyuq idi. Küçə tərəfə olan divar şüşəbənd idi. Dayım qonşunun qapısını döydü, dedi artıq adyal varsa müvəqqəti verin, uşaqlar donmasın.

Qonşu xanımın adı Xürrəmi idi. Bir neçə adyal, bir neçə balış verdi. Uşaqları ortada yatırtıdık ki, soyuq dəyməsin. Amma yenə adyal kiçiklik edirdi, səhərə qədər darthadart oldu. Səhər gülürdük ki, yaxşı gecə darta-darta mələfəni yırtmamışıq. Dayım dedi ki, Möhsinlə Sərbəndərə gedib əşyaları gətirək.

Dayımgil getdi. Bilmirdim nahara nə hazırlayacam. Mənsur və Səidi götürüb yola düşdüm. Kuşək küçəsinin başına qədər getdik, yeməqxana yox idi. Sendviçə də etibar yox idi. Dövrə vurub İncilab küçəsinə gəldim. Laləzar küçəsinin yanında kababxana vardı. Kababxana zirzəmidə idi, pillə ilə düşməli idin. Mənsuru göndərdim, dörd-beş pors kabab alıb qayıtdı. Geriyə yolu zorla tapdıq. O gecəni də eyni vəziyyətdə keçirdik.

Tehrana gələndən iki-üç gün sonra anam ağır xəstələndi və yatağa düşdü. Artıq yerindən qalxa bilmirdi. Hamımız narahat olduq. Anamı itirmək qorxusu vardı. Dörd ay intizardan sonra oğlunun şəhadət xəbərini eşitmişdi. Sonradan kimsə demişdi ki, Əli qəzetə müsahibə verib. Anam ümid etdi ki, o sağdır. Dedim onu öz əllərimlə dəfn etmişəm, necə ola bilər ki, qardaşımı tanımayım!

Sonradan məlum oldu ki, qəzetə müsahibə verən Əli Təbrizli olub. Bununla belə anam Əlinin şəhadətinə inana bilmirdi. Özümü qınayırdım ki, nə üçün ilk gün xəbər vermədim. Amma Əlinin məzarını görsəydi Xürrəmşəhrdən çıxmazdı. Əlinin sözü onun üçün Quran ayəsi kimi idi. Leyla deyəndə ki, Əli xəbər göndərüb şəhərdən çıxın, dərhal qəbul etdi.

O günlərdə ağa Mazandarani gəldi, dedi ehtiyac duyduğunuz şeylərin siyahısını verin. Anama əvvəlcədən tapşırıbmışdım ki, şəhid verdiyimiz üçün kimdənsə nəşə qəbul etməməliyik. Ağa Mazandaraniyə dedim ki, heç nəyə ehtiyacımız yoxdur. Amma ağa Mazandarani əl çəkmədi. Dedi bu sədəqə deyil, bizim borcumuzdur. Nəhayət məni razı saldı. Möhsin dayı gələndən sonra binanın məsulu

ağa Zeynəddinlə Şəhid Mərkəzinə gedib adyal, döşək, qab-qacaq gətirdilər. Anam gətirilən şeyləri görəndə razılığını bildirdi, dedi ki, bunlar olmasaydı hamı xəstələnərdi.

Xanım Xürrəminin mələfə və adyallarını qaytardım. Binanın rəisinə dedim ki, iç-içə otaqlara başqa biri köçsə necə olacaq? Rəis bizə üzbəüz otağı verdi. O otaq bir salondan ibarət idi, ortadan arakəsməsi vardı. İki qapısı vardı. Otağı tər-təmiz etdik.

Bu mərtəbədə başqa şəhid ailələri də vardı. Xürrəmşəhrdən böyük bir ailə vardı. Gəlinləri və kürəkənləri də onlarla yaşayırdı. Onlar bizdən qabaq gəlmişdilər və ümumi mətbəxi özlərinə götürmüşdülər. Maddi vəziyyətləri yaxşı olduğu üçün ev icarələyib köçdülər. Rəis elan etdi ki, mətbəx ümumdür və kimsə mətbəxi özünə götürə bilməz. O vaxtdan mətbəxdən növbə ilə istifadə edirdik.

Mərtəbədə cəmi iki tualet vardı. Birinin qapısını bağlamışdılar, birindən istifadə edilirdi. Adamların sayı artandan sonra koridordakı maketi qopardılar. Maket çirklənirdi, təmiz saxlamaq çətin idi. Binada hamam olmadığından məhəllədəki hamama getməli olurduq.

Tehranda və həmin binada həyata adət etməyimiz uzun çəkdi. Ən pisi küçələrdə gördüyüm açıq-saçıqlıq ürəyimi sıxırdı. Keçən dəfə müalicə üçün Tehrana gələndə ağa Məhəmmədinin evinə gedəndə avtobus dayanacağında növbəyə dayanmışdım. Növbədəkilər danışdılar ki, xürrəmşəhrlilər nəhaq şəhərləri atıb qaçdılar. Elə bu vaxt həyəcan signalı verildi, İraq təyyarəsi Tehran səmasına daxil olmuşdu. Qaçacaq düşdü, bir neçə qadın yerə yıxılıb qalmışdı. Fərsəti münasib görüb dedim: Siz düşmən təyyarəsini görəndə keçinirsiniz, amma gecə-gündüz mərimi altında qalmış Xürrəmşəhr xalqını ittiham edirsiniz?! Siz qorxaqsız, yoxsa xürrəmşəhrlilər?!

Bu sözümdən sonra bizə tərəfdarlıq edənlər tapıldı. Dedim bizə Səddam zülm edib, siz zülm etməyin.

Öz əlimdə deyildi, belə sözlər eşitmək ağır idi. Müharibənin başlanğıcında camaat çox şeydən xəbərsiz idi. Sonradan nələr baş verdiyi hamıya məlum oldu.

Kuşək binasının əsas zəhməti ağa Təlayinin üzərində idi. Mənuçəhri küçəsində mağazası vardı. Qaim məscidinin ağsaqqallarından idi, mömin insan kimi tanınırdı. O deyirdi ki, qaçqınlara xidmət vəzifəmizdir.

Kuşək binasında müharibə didərginləri ilə yanaşı Tehranın ehtiyacılı ailələri yaşayırdı. Zaman keçdikcə burada fəza dəyişirdi. Şəhid

Mərkəzindən xahiş etmişdik ki, binada körpələr üçün bir şərait yaratsınlar. Binanın konfrans salonunu uşaqlara verdilər. Orada Quran, xalçaçılıq, dərzilik sinifləri təşkil etdik. Üçüncü mərtəbədə tibb məntəqəsi yaradıldı. Həkimlər dəvət edildi, tibb bacısı kimi mən çalışırdım. Qonşu binalardakılar da bu tibb məntəqəsinə müraciət edirdilər.

Uşaqlar üçün əyləncə yeri yaradıldıktan sonra ailələrin yükü bir qədər yüngülləşdi.

1980-cı ildə Fəcr Ongünlüyündə Şəhid Mərkəzi xüsusi proqramlar həyata keçirdi. Sübhlər şəhid ailələrini Azadlıq stadionuna aparırdılar. Yolda həmsəhərlilərimizlə rastlaşırdıq. Stadionun 12 min nəfərlik salonunda müxtəlif idman və mədəniyyət tədbirləri keçirilirdi. Bir dəfə Əllamə Məhəmmədtəqi Cəfəri oraya gəlmişdi. Çox sadə, eşqlə danışırdı, hamını özünə cəzb etmişdi.

Bir gün Leyla ilə stadionda olanda Abdullah Məəvini gördük. Onu yaralılarla birlikdə gətirmişdilər. Yaxınlaşıb salam verdik. Leylanı yada sala bildi. Nə qədər xatirə danışdımsa mənə yada sala bilmədi. Bu mənə narahat etdi.

Hadisə belə olmuşdu ki, qızlarla Cənnətabaddan Cəmə məscidinə gedəndə Abdullah və Hüseyn Eydi də bizimlə idilər. Hər yer od içində olduğu üçün heyvanlar da insanlara sığınırdı. Bir it arxamızca gəlirdi. Hər partlayış səsi gələndə it bizə daha da yaxınlaşırdı. Bu zaman Abdullah yoldan ötən maşını saxlayıb dedi ki, minin maşına. Maşının qapısını açıb mindik, it də dalımızca mindi. Məcbur olduq ki, düşək. Abdullah soruşdu ki, nə üçün düşdünüz? İti göstərdik. İtin qarşısında dayandı, biz maşına mindik. O it məscidə qədər maşının arxasınca gəldi.

Amma Abdullah bütün bunları unutmuşdu. Yanındakılardan Abdullahın nə üçün belə olduğunu soruşdum. Dedilər başına qəlpə dəyib, yaddaşı pozulub.

Bir neçə gün sonra Abdullah ilə rastlaşdım. Bu dəfə mənə xatırladı, Leylanı tanımadı. Sonradan eşitdim ki, elə o qəlpə yarası ilə şəhadətə çatıb.

Tehranda da Abadanı yaddan çıxarmamışdım. İstəyirdim ki, tibbi təhsil barədə sənəd alıb Abadana qayıdım. Alınmasaydı Tehran xəstəxanalarından birində çalışırdım. Qırmızı Ayparaya müraciət etdim, nəticəsi olmadı. Təbabət kursunda iştirak etmək üçün ingilis dilini bilmək lazım idi, dərslilər ingiliscə idi. Mən isə beşinci sinifə

qədər oxumuşdum. Kursun məsuluna çox xahiş etdim ki, dərsin gedişində öyrənərəm, razılıq vermədi.

Bir dəfə doktor Komarizadə bir qrupla Kuşak binasına gəlmişdi. Didərginlərə baş çəkirdilər. O bir zaman Sərbəndər xəstəxanasına da göndərilmişdi. Məni o vaxtdan tanıyırdı. Onu otağımıza dəvət etdim. Səliqəmizi çox bəyəndi. Doktor dedi ki, o zaman tibb məntəqəsini də belə təmiz saxlayırdın. Məni öz klinikasına dəvət etdi. Dedi ki, köməkçi münafiqlərdəndir, xəstələri də yoldan çıxarır. İstəyirdi məni onun yerinə götürə.

Səhəri gün getdim. Klinika Reydə idi. Hər gün gedib-gəlmək çətin idi. Həm də klinika şəxsi idi. Mən xəstəxanada işləmək, yaralılara xidmət etmək istəyirdim. Həkimdən üzr istəyib getdim.

Kuşək xəstəxanasında işim nə qədər çox olsa da, Tehrandə darıxırdım. Şəhərin ab-havası, mühiti mənim üçün dözülməz idi. Nəhayət, Sərbəndər və Məlaviyə yola düşdüm. Gedəndə uşaqları da özümlə götürdüm. Məktəbə getmədikləri üçün mühüm işləri yox idi. Tehrandə tədris ilinə yubandığımızdan uşaqlar bir il geri düşdü.

Çox qorxurdum ki, bu nəhəng şəhərdə başlarına bir iş gələ. Ona görə onları da özümlə apardım. Sərbəndər bombalandığından onları ora aparmadım. Abadan-Mahşəhr yolu iraclıların əlində idi. Sərbəndərdə xanım Bəratinin evinə getdim. Onun əri neft-kimya zavodunda işləyirdi. Arabir düşərgədə bizə baş çəkirdi. Düşərgəyə getdim. Adamların çoxu tanış deyildi. Yalnız Abadana qayıtmağa ümidi olanlar qalmışdı. Anamdan arxayın idim. Hüseyni və Nadəli dayım daha Tehrandə bizimlə qalır, orada işləyirdilər. İki-üç həftədə bir dəfə Xürrəməbada ailələrinə dəyməyə gedirdilər. İraq təyyarələri Xürrəməbadı daim vururdu. Buna görə dayım bir neçə dəfə evini dəyişmişdi. Dayılarımın bizim yanımızda olmaları bizə kömək idi. Amma artıq anam özü çətinliklərdə möhkəmlənmiş bir insan idi. Anam Şəhid Mərkəzindən aldığı cüzi təqaüdlə ailəni dolandırmalı idi.

Möhsin yaşda məndən böyük olsa da hələ ki məsuliyyət hiss etmirdi. Həm də bandan yıxılandan sonra yaddaşında problem yaranmışdı. Həmişə çətin işlər ardınca idi. Düşərgədə telefon zənglərinə cavab verməyi ona tapşırırdılar. Amma hövsələsi çatmadı, dedi stol arxasında əyləşib zənglərə cavab vermək mənim üçün iş deyil. Möhsin bundan sonra Xürrəmşəhr bələdiyyəsində atamın yerində işə düzəldi. Xürrəmşəhr işğal edildiyindən bələdiyyə cənuba köçürülmüşdü. Onların işi partlayışdan sonra yaranan yanğınları söndürmək idi.

Möhsin bələdiyyədə işləmək istədiyini bildirəndə anam razı olmadı. Çünki qorxurdu ki, o da atam və Əli kimi şəhid ola. Amma Möhsin israr göstərdi və sonda anamı razı salmağı bacardı.

Biz inanmırdıq ki, müharibə bu qədər uzana bilər. Buna görə də didərginlərin şəraiti müvəqqəti xarakter daşıyırdı. Amma müharibə uzanandan sonra Şəhid Mərkəzi də şəhid ailələrini himayəyə götürdü, bələdiyyə də şəhid işçilərinin ailələrinə müavinət təyin etdi. Anam müavinət almaq üçün şəhid ailəsi kimi təsdiqlənməli idi. Əvvəlcə gəlib evdəki əşyaların siyahısını tutdular. Sonra dedilər ki, Behişt-Zəhradan ailə başçısının şəhadəti barədə kağız gətirin. Biz necə gedəcəyimizi bilmirdik. Xalamın əri Seyid Abbas bizimlə getdi. Behişt-Zəhra qəbiristanlığının idarəsinə getdik. Anam bayırda qaldı, mən və Seyid Abbas içəri daxil olduq. Mizin arxasında oturmuş kişi şəxsiyyət vəsiqələrini möhürləyib qaytardı. İlk dəfə idi adam içində məni ağlamaq tutdu. Atam və Əlinin son yadigarı olan sənədlərə “etibarlı deyil” möhürü vurulurdu. Səhərdən bu qədər çalışmışdıq, indi isə kəlmə kəsmədən, sakit evə qayıdırdıq.

Sonralar şəhid Cahanara, şəhid Qəyur Əsli, şəhid Hüseyn Həmzeyinin ziyarətinə gedəndə həmin idarə binasını görür, ilk gəlişimizi xatırlayırdım.

Otuz ikinci fəsil

Tehran siyasi baxımdan stabil deyildi. Münafıqlar gündə şəhərin bir yerində aksiya keçirirdi. Məntiqi danışmadıqlarından müxaliflərlə davaları düşürdü. Lalə parkı münafıqların hər gün toplaşdığı yer idi. Adətən hər müzakirədən sonra əlbəyaxa dava düşürdü. Mən söhbətlərə qatılırdım ki, bəlkə müəyyən dəlillərlə kimlərisə qane edib, səhv yoldan çəkindirə biləm. O günlərdə münafıqlar fəal inqilabçı uşaqları izləyir, xəlvət yerdə öldürürdülər. Düşünürdülər ki, bununla inqilabı dizə çökürə biləcəklər.

1981-ci il mart ayının 5-də Bəni Sədrin çıxışı zamanı münafıqlar səs-küy saldı. Mən də orada idim. Evə qayıdanda hiss etdim ki, kimsə məni izləyir. Üç nəfər idilər, ikisi qız idi. Mən sürətimi artırısam da qızlardan biri arxadan çatıb ayağıma bir təpik vurdu. Başa düşdüm ki, onlarla bacarmayacam, sürətlə qaçmağa başladım. İzdihamlı bir küçəyə çatdım. Artıq dalımca gəlməyə cürət etmədilər.

Firdovsi küçəsində inqilab komitəsi vardı. Kuşək binasından həmkarlıq üçün bir neçə etibarlı xanım istəmişdilər. Binanın məsulları məni və Leylanı təqdim etdi. Mən Tehrandə çox qalmadığımdan Səbbah Vətənxahı öz yerimə təklif etdim.

O zaman Səbbah da ailəsi ilə Kuşəkdə yaşayırdı.

Komitədəki qardaşlar münafiq qadınları həbs edəndə bizim dalımızca gəlirdilər. O qadınların üstünü biz axtarırdıq. Bəzən ciblərindən duz, istiot çıxırdı. Soruşurdum ki, bu nəyinizə lazımdır? Hirsə deyirdilər ki, yaranıza tökəcəyik. Deyirdim tutaq ki, tökdüz, bununla qəlbiniz soyuyur? Hirsə cavab verirdilər.

Otuz üçüncü fəsil

Tehran bizim sevəcəyimiz şəhər deyildi. Təkcə İmamı ziyarət etmək ümidi ilə səbr edirdik. Mən, Leyla, Vətənxah bacıları bazar ertəsi və cümə axşamı günləri Cəmarana İmamın ümumi görüşünə gedərdik. İmamın görüşləri adətən səbh saat 8-10 arası nəzərdə tutulardı. Biz nə qədər tez gedirdiksə də, oraya çatanda artıq izdiham olurdu.

İmam gələr, əlini qaldırmaqla aşıqlərini salamlayar, ötüb keçərdi. Biz İmamın o biri görüşlərində də onu görmək üçün Cəmaranda yubanardıq. Nəzarətçilər gəlib bayıra çıxarmaq istəyəndə yalvarardıq.

Bir müddət idi ki, Vətənxah bacıları ilə birlikdə Abadana getmək qərarına gəlmişdik. Vətənxah bacıları Abadanın Taliqani xəstəxanasında Xürrəmşəhr uşaqları ilə işləyirdilər. Bir dəfə Cəmaranın Hüseyniyyəsinin qarşısında dayanmışdıq. Bu vaxt ağa Kərrubini gördüm. Xahiş etdim ki, İmamla görüşməyimiz üçün bizə şərait yaratsın. Ağa Kərrubi dedi ki, mənə zorla içəri buraxırlar, sizi necə aparım? Dedim ki, biz cəbhəyə gedirik, kömək edin bu arzu ürəyimizdə qalmasın. Soruşdu ki, siz ağa Məhəmmədinin parlamentə gətirdiyi xanım deyilsiz? Dedim bəli. Dedi indi məktub yazaram, amma qəbul ediləcəyini bilmirəm. Bir zərf çıxarıb arxasına yazdı ki, bu bacılar cəbhəyə gedir, İmamla görüşə icazə verin.

Ağa Kərrubinin bizə məktub verdiyini görən keşikçi yaxınlaşıb soruşdu ki, nə istəyirsiniz? Vəziyyəti danışdıq. Soruşdu ki, həqiqətən Xürrəmşəhrdənsiz? Dedik bəli. Dedi sabah səhər gəlin, kömək edəyəm. Soruşdu ki, başqa adamlar da gətirə bilərik? Dedi olar, amma çox olmasın.

Uçmağa qanadımız yox idi. Avtobusa minib Təcrişə gəldik. Oradan Topxanaya, Topxanadan Firdovsi meydanına gəldik. Kuşəkə çatanda yadımıza düşdü ki, Salehə Vətənxah bizimlə deyil. Çox yorulmuşduq. Bilirdik ki, geri qayıtsaq da tapa bilməyəcəyik. Amma Salehənin nə pulu vardı, nə bileti. Axşama zorla özünü evə çatdırdı.

Səhəri gün sevinc içində Cəmarana getdik. Çərşənbə gününə vaxt verdilər. Həmin gün səbh namazından sonra anamı və uşaqları da götürüb yola düşdüm. Vətənxahlar ailəsi də gəlmişdi.

Sübh saat 6-da yola düşdük. Biz Cəmarana çatanda heç kim gəlməmişdi. Bir az sonra Şəhid Mərkəzində mübahisə etdiyimiz bir adam gəldi. O vaxt ona demişdim ki, İmama şikayət edərik. O da demişdi ki, kimdi sizi İmamın görüşünə buraxan!

İndi bu ağa nişanlısı ilə gəlmişdi ki, İmam onların nikah əqdini oxusun. Onu görəndə gülmək tutdu. Dedim gördüz də, bizi də İmamın yanına buraxdılar, indi şikayət edirəm?

Gülümsündü, heç nə demədi. Sıraya düzüldük ki, növbə ilə kiçik həyətə daxil olaq. İmam balkonda stulda oturmuşdu. Əynində ağ libas, başında araçqın vardı. Əllərinin və ayağının üstünə nazik adyal atmışdılar. Əvvəl kişilər getdi, sonra qadınlar. Hamı adyalın üstündən İmamın əlini öpürdü. Əlim İmamın əlinə dəyəndə atam və Əli yadıma düşdü. Əli çox istəyirdi ki, İmamı görsün.

Beş yaşım olanda İmamın bir fotosunu görmüşdüm, onu xatırladım. Atam o şəkili Bəsrədə evimizin divarına vurmuşdu. Öz halımda idim, ağlayırdım, adyalın üzərindən İmamın əlini öpürdüm. İmamın kürəkəni ağa İşraqi işarə etdi ki, hərəkət etmək lazımdır. Aralanıb kənardan İmama baxırdım. Məsullar görüşə gələnləri İmama təqdim edirdilər ki, şəhid ailələridir. İmam baxır, gülümsünür, dua edirdi. Anam da ağlayırdı. İmam ona dua etdi. Bu görüş anama çox təsirli oldu.

Bu gün həyatımın ən gözəl günü idi. Xürrəmşəhrdən çıxan gündən qəlbimə bir qüssə hakim idi. Heç nə məni sevindirmirdi. İmamla görüşəndə hiss etdim ki, o ağır yük məni tərk etdi.

Şahnaz Vətənxahın Nəsrin adlı rəfiqəsi Cəmaran küçəsində yaşayırdı. Bir dəfə bizi hüseyniyyədə gördü, məcbur evlərinə apardı. Bazar ertəsi və cümə axşamı günü Cəmarana gələndə nahara Nəsringilə gedərdik. Nəsrin və ailəsi İmamın qonaqlarına qulluq etməyi özlərinə vəzifə bilirdilər. Süfrələrinin sadəliyi çox gözəl idi. Süfrədə çörək, pendir, göyerti, kərə yağı, mürəbbə, turşu olurdu. Süfrədəki bütün şeyləri özləri hazırlayırdılar. Göyertini öz bağçalarından yığırdılar. Qapıları hamının üzünə açıq idi. Adamlar gəlib namaz qılır, istirahət edirdilər.

İmamın sağlamlıq durumu ağırlaşandan sonra həkimlər ümumi görüşə icazə vermədilər.

Otuz dördüncü fəsil

Tehrandan bezəndə Məlavidə baba və Miminin yanında qalırdıq. Bu düşərgənin adamları bir-birləri ilə çox mehriban idilər. Əndimeşk, Şuş, Dezful, Xürrəmşəhrin əhalisi çadırlarda yaşayırdılar. Əndimeşk və Şuş arasında yerləşən Abbasabadın əhalisi deyirdi ki, uzaq mənzilli raketlər qəsəbələrində yerləşdiyindən oranı çox vurublar.

Məlavi düşərgəsi Zaqros dağlarının əhatəsində idi. Yazda dağlar yamyaşıl olurdu. Düşərgənin özündə də iki sıra narvan ağacları boy atmışdı. Bu ağaclar düşərgəni divar kimi əhatəyə almışdı. Düşərgənin kənarındakı çayın suyu içməli olmasa da paltar yumaq olurdu. Düşərgənin qurtaracağında saf sulu bulaq vardı. Camaat plastik qabları bulağın gözündən doldurub içmək üçün istifadə edirdi.

Əhali düşərgədə yerləşdiriləndə onlara adyal, balıq, döşək, qab-qacaq vermişdilər. Əvvəllər ərzaq verilirdi, camaat özü yemək bişirirdi. Sonra kömək tədricən kəsildi. Əhali ərzağı özü alırdı. Düşərgənin yanında tibb məntəqəsi açmışdılar. Qırmızı Ayparadan gələn feldşer və tibb işçiləri xəstələrə xidmət edirdi. Düşərgə ərazisində ilan, əqrəb çox olduğundan tibb məntəqəsinin əsas işi ilan və əqrəb sancan adamlara yardım etmək idi.

Didərginlərin sayı artandan sonra yolun o biri tərəfində də çadırlar quruldu. İlan-əqrəb qorxusundan çadırların yerini bir qədər hündürləşdirir, betonlayırdılar. Düşərgə tələsik hazırlandığından hamam yox idi. Hətta tualetin divarları adi brezentdən idi. Yeni düşərgədə isə vəziyyət yaxşı idi. Mən babam və Nadəli dayıgilin yanında rahat idim. Burada olmaq bir növ Xürrəmşəhrdəki günləri xatırladırdı. Bəsrədə olduğumuz vaxt babam mənə Qurandan danışır, əxlaqi nöqtələri xüsusi vurğulayırdı. Söhbətinə uyğun olaraq Şahnamədən şeirlər oxuyurdu. Nadəli dayı ruhiyyə baxımından babama çox bənzəyirdi. Dayımı görmüşdüm ki, sübhlər düşərgədən aralanıb çay sahilində oturur, şeir oxuyur. Bəzən də balıq tuturdu. Mən ona mane olmamaq üçün yaxına getmir, uzaqdan izləyirdim. Dayım arvadı ilə birlikdə bir neçə dəfə uzaqdan şəklini çəkdik. Sonra məlum oldu ki, onu narahat etmişik.

Babam və Nadəli dayım 1981-ci ilin baharında Novruz tətilindən sonra Bürucerdən 5 kilometr aralıda yerləşən düşərgəyə köçdülər. Bir neçə dəfə oraya baş çəkdim. Düşərgə camaatı necə olmaya bizə oxşar idilər. Bürucerdəki düşərgə Məlavidəkindən çox yaxşı idi. Rabitə şöbəsi, iki mikroavtobusu vardı. Həmin il yay çox isti oldu. Ramazan ayı da yaya təsadüf edirdi. İsti yay günlərini çadırdə keçirməli olurduq. İftar üçün dadlı Bürucerd ayrıntı alırdıq.

Düşərgədə iki böyük salon tikmiş, bulağın suyunu salona çəkib hovuzə birləşdirmişdilər. Beləcə bulaq suyunun sərinliyi salona yayılırdı. Günortalar istidən çadırdə qalmaq olmurdu, hamı bu iki salona axışırdı. Salonların biri kişilər, o biri qadınlar üçün nəzərdə tutulmuşdu. Qumdan gələn ruhanilər orucun hökmlərini bəyan edir, Quran ayələrini təfsir edirdilər.

Ruhanilərdən biri İraqdan qovulmuş mübariz insan idi. Onun adı Şeyx Mücahid idi. İngiliscə rahat danışdı. Nəcəfdə hövzə təhsili almış, İngiltərədə aviasiya mühəndisliyini oxumuşdu. Mən ilk dəfə idi belə məlumatlı ruhani görürdüm. İmam-camaat dayanır, uşaqlara ərəb və ingilis dili dərsi keçirdi. Mən beşinci sinfə qədər oxumuşdum. Çox istəyirdim ki, təhsilimi davam etdirim. Şeyxin dərsinə gələn uşaqların əksəri fars ya lor idi, ərəb dilini bilmirdilər. Şeyx sözlərin farscaya tərcüməsini tapmaqda çətinlik çəkirdi. Mən utana-utana əlimi qaldırıb dedim ki, ərəbcə bilirəm, tərcümə edə bilərəm. Bir dəfə riyaziyyatı yaxşı bilən uşaqlardan biri dərse hazır deyildi. Lövhənin qabağında Şeyx ona dedi ki, sən əvvəllər yaxşı “şatir” idin, indi yox. Uşaq elə bildi ki, müəllim “şatir” deyəndə çörəkbişirən mənasını nəzərdə tutur. Dedi ki, şatir mən deyiləm, əmim oğludur. Mən oğlanı başa saldım ki, “şatir” çalışqan mənasındadır, müəllim deyir ki, tənbelləşmişən. Beləcə, lazım gələndə müəllimin sözlərini tərcümə edirdim.

Bir dəfə Nadəli dayımın həyat yoldaşı doktor Behiştinin şəhadətə çatdığını dedi. Onu münafiqlər terror etmişdi. Mən inana bilmirdim. Deyirdim bəlkə də dayım arvadı səhv edir. Babamgilin çadırına qaçdım. O özü ilə Xürrəmşəhrdən radio gətirmişdi. Gördüm Səlimə xalanın əri çadırın qapısında ağlayır. Özüm radiodan eşidəndən sonra inandım ki, artıq Behiştə aramızda deyil.

Bir neçə ay qabaq doktor Behiştə Məlavə düşərgəsinə gəlmiş, babamla da söhbət etmişdi. Səlimə xalamın əri Seyid Əli ətraf dağlardan qurumuş ağac budaqlarını qırıb gətirirdi, babam zəif görsə də ət taxtası, oxlov kimi müxtəlif şeylər hazırlayırdı. Behiştə görəndə ki,

babam o yaşda, o vəziyyətdə necə çalışır yaxınlaşıb əyləşmiş, babamla xeyli söhbət etmişdi. Babam bunu həmişə xatırlayırdı.

Behiştinin şəhadəti münasibətilə mərasim oldu, hamı Amerikaya, münafıqlərə lənət oxuyurdu.

Münafıqlər öz çirkin işlərini davam etdirirdilər. Rəcai və Bahünərin şəhadəti, ağa Xameneiyə qarşı uğursuz terror onların cinayətlərindən idi.

1981-ci ilin yayından sonra babam və Nadəli dayım düşərgədən çıxdılar, Xürrəməbadda kirayə ev tutdular. Mən Tehrana qayıtdım. Artıq Tehrandan uzaqlaşmaq üçün elə bir yer yox idi. Bir müddət cümə namazına nəzarət işində çalışdım. Bir dəfə cümə namazında Müjdəni gördüm. Müjdə oktyabr ayının 16-da Şeyx Şərif yaralanan gün yaralanmışdı. O vaxtdan Müjdəni görməmişdim. Başına qəlpə dəymişdi, ayağı işləmirdi. Amma ailə qurmuşdu. Müjdə ilə görüş məni çox sevindirdi.

Otuz beşinci fəsil

1981-ci ilin payızında ailə qurmaq məsələsi ortaya çıxdı. Əslində müharibədən qabaq bu barədə söhbətlər var idi. Amma mən qətiyyətlə rədd edirdim.

O zaman maddi vəziyyətimiz çox ağır idi. Bizdən əlavə bir neçə ailənin yükü Hüseyni dayının üzərinə düşmüşdü. Ağa Cahanara bir qrup keşikçi ayırmışdı ki, müxtəlif şəhər və qəsəbələrdəki şəhid ailələrinə baş çəkib, hal-əhval tutsunlar. Bir dəfə Behnam Məhəmmədinin qardaşı, ağa Məhəmmədi, Mahmud Zamani, bir dəfə də Seyid Saleh Musəvi xanımı Bətul Kazeruni ilə birlikdə ağa Cahanara tərəfindən bizə gəlmişdilər. Təkcə ağa Məhəmmədinə əvvəllər görmüşdüm. Anamdan onların kim olduğunu soruşdum, dedi Əlinin dostlarıdır.

Bir gün Hüseyni və Nadəli dayı işdə idilər, anam da evdə yox idi. İki keşikçi gəldi, Leyla ilə birlikdə onlar üçün süfrə açdıq. Keşikçilərdən biri o birinə astadan ərəbcə dedi ki, nə gözləyirsən, de də. O da dedi ki, kimə deyim, axı heç kim yoxdur. Mən elə fikirləşdim ki, maaş gətiriblər, anama vermək istəyirlər. Ürəyimdə dedim ki, verin mənə, kimi gözləyirsiniz. Bir qədər gözləyib qalxdılar. Onlardan birinin adı Həbib idi. Cəbhədə qumbara əlini qoparmışdı, Taliqani xəstəxanasında peyvənd etmişdilər. Mən dəvət etdim ki, nahara qalsınlar. Həbib dedi əlimin sarğısını dəyişməlidirlər. Dedim mən bu işi görə bilərəm. Lazım olan şeyləri gətirib əlinin sarğısını açdım. Yarasını yudum. Həbib danışmağa başladı: Müharibədən qabaq istəyirdim ki, elçiliyə gələm, amma olmadı. Əgər icazə versəz ailəmlə elçiliyə gələrəm.

Halım tamam dəyişdi. Əllərim əsməyə başladı. Dedim mən ailə qurmaq barədə düşünmürəm.

Həmin gün Həbib qorxuya düşüb baş götürüb qaçsa da, fikrindən dönmədi. Dostlar işə qarışdı. Leylanın nişanlısı Hüseyn Tainejad Əlinin yaxın dostu idi. Amma mən fikirləşirdim ki, ailə qurub getsəm anam, uşaqlar necə olacaq?

Bir neçə ay get-gəldən sonra Həbibin ailəsi gəldi. Qərara gəldilər ki, mən Həbiblə söhbət edim. Həbib dedi ki, heç bir şərti yoxdur, mənim etiqadım ona bəs edir. Ev işləri gör, ya görmə, öz işindir. Mənim şərtim

bu oldu ki, ailəmdən ayrılmayım və Həbib cəbhəyə getməyimə mane olmasın. Bir-birimizin şərtini qəbul edib əqd oxutdurduq. Bir neçə gün sonra Xürrəmşəhrdə korpusun komandiri Cahanara təyyarə qəzasında həlak oldu. 1981-ci ilin dekabr ayında Həbib Tehrana gəldi. Toyun vaxtını təyin etdik. Mehriyyə barədə də mübahisəmiz oldu. Mən deyirdim ki, mehriyyə az olmalıdır. Həbib deyirdi ki, mehriyyə qadının haqqıdır, onu qane etməlidir. Nəhayət, Hüseyni dayı bir Quran, yüz min tümən pul təklif etdi və qəbul olundu.

Yanvar ayının 2-də Kuşəkdə kiçik bir məclisimiz oldu. Məclisdə Həbibin atası, qardaşları iştirak edirdi. Anası 1980-cı ildə vəfat etmişdi. Bizdən Nadəli dayı, Səlim dayı, Səlimə xala, Hüseyni dayının Qaruni adlı dostu, anamın əmisi oğlu Seyid Cəfər iştirak edirdilər. Abdullah və Xəlil Məavi də bir səbət güllə gəlmişdilər.

Məclisimiz belə kiçik oldu. Hətta babam və Mimi də yox idi. Dəvət etdiklərimizdən bəzilərinin gəlməyə imkanı olmamışdı. Doğrusu bizim də qonaq qəbul etmək üçün yerimiz məhdud idi. Mən toy üçün bazarlıq edilməsini istəmirdim. Amma Həbib dedi ki, müharibənin öz çətinlikləri olsa da vəziyyətimiz o qədər də ağır deyil. Aldığımız 500 tümənlik üzük, güzgü, şamdan, bir dəst libas oldu. Bir sözlə, aldığımız şeylər və şam süfrəsi 13 min tümən tutmuşdu. Üç gün sonra Həbib cəbhəyə getdi. Orada bir ev tutub məni də aparmalı idi.

Həbib gedəndən sonra dayım arvadı soruşdu ki, darıxmırsan? Dedim nə üçün darıxım? Dedi qoy bir az vaxt keçsin darıxacaqsan.

Toyumdan bir ay sonra Möhsinlə Abadana Fəcr Ongünlüyü mərasimlərinə getmək qərarına gəldik. Yanvar ayının 31-də mərasimin keçirildiyi Persin hotelində idik. Mərasimin natiqi tanınmış komandir Behruz Muradi idi. O, münafiqlərdən, müxaliflərdən danışdı. Mərasim çox uzandı. Hisaməddin Sirac öz qrupu ilə “Qan şəhəri” mahnısını ifa etdi. Mahnının sözləri çox dəyərli idi, Xürrəmşəhrin dərdini gözəl ifadə edirdi. Xeyli ağladım. Ağa Küveyti məşhur növhələrindən oxudu.

Yaralanandan sonra bir yerdə çox dayana bilmirdim. Orada da vəziyyətim pisləşdi. Yerimdən qalxa bilmədim. Böyrəklərimdən ağrı tutdu. Yaxşı ki, məktəb yoldaşım Tahirə Bəndərizadəni gördüm. Çağırdım. Məni görüb yerində donub qaldı. Vəziyyətim onu çox narahat etdi. Ambulans çağırıb birbaşa xəstəxanaya apardılar.

Əlinin şəhadətindən sonra ikinci dəfə idi ki, bu xəstəxanada yatırdım. Həkimlər dedi ki, böyrəklərin soyuqlayıb. Rentgen müayinəsindən sonra dedilər ki, böyrəyində nəsə xarici predmet var.

Xatırladım ki, bu qəlpə ola bilər. Elə də oldu. Həbibə xəbər göndərdim ki, gəlsin. O, Xürrəmşəhrin cənub şərqində bizim əlimizdə olan hissədə komandır idi. Ağa Cabbarbəyi məni yoxlamağa gələndə ondan xahiş etdim ki, mənim burada olduğumu Həbibə desin. Həbib gəldi, məni yataqda görüb çox təəccübləndi. Möhsinə xəbər göndərdi, Möhsin də gəldi.

Xəstəxanadan çıxandan sonra Həbib bizi korpusun ona verdiyi evə apardı. İkimərtəbəli ev idi, başqa iki keşikçi də ailəsi ilə orada yaşayırdı. Bu ailələrə cəhiz olaraq zəruri əşyalar verilmişdi.

Həbib deyirdi ki, ev sahibi il yarım qabaq gedib, bir neçə gün öncəyə qədər ev boş imiş. Sonradan evi Həbibə, Seyid Müzəffər Musəviyə, Rəhim İqbalpura veriblər. Evin kiçik bir həyəti vardı. Həyətdən keçib evə daxil olurdun. Koridor salona aparırdı. Salonun sağ tərəfində iç-içə iki otaq vardı. Solda bir yataq otağı, kiçik mətbəx, hamam yerləşirdi. Sonra ikinci mərtəbəyə qalxan pilləkən gəlirdi. Otaqların, salonun yerinə maket döşənmişdi.

Əhmədabadda qalası olduq. Ailəmdən yenidən ayrıldığım üçün darıxırdım. Həbib həftədə bir dəfə evə gəlirdi. Günorta gəlir, sabah səhər gedirdi. Amma ağa Musəvi və ağa İqbalpur tez-tez gəlirdilər. Abadana gəlməklə Xürrəmşəhrin qəm-qüssəsi yenidən canımı almışdı. Həbib gələndə eynim açılırdı, Həbib gedən kimi qəm-qüssəyə batırdım. Həbibə itirmək qorxusu da üstəlik. Hər dəfə elə sağollaşırdım ki, sanki son dəfədir. Gedəndə qapını bağlayıb, qapının arxasında dayanırdım. Maşın yola düşən kimi qapını açıb, gözdən itənə qədər baxırdım. O qədər baxırdım ki, sonradan az baxdığım üçün peşman olmayım. Sonralar bildim ki, o da maşının güzgüsündə mənə baxırmış.

Fikrimi dağıtmaq üçün qonşularla dostluq edir, bazara gedir, birlikdə biş-düş edirdik. Həyətdə kiçik bağça vardı. Gül toxumu alıb, bağçada əkmışdik. Atamın həyətdə şahpəsənd gülü əkdirdi günləri xatırlayırdım.

Xanım İqbalpurun kiçik radiosunda xəbərlərə qulaq asırıdım. Sonradan ağa Musəvi televizor gətirdi. Bir dəfə də bizə qonaq gəlmişdi. Səkinə Hürəsi və xanım Musəvi bir-birlərini qabaqcadan tanıyırdılar. Hürəsi xanımın oğlu Mehdi altı aylıq idi. Mühəribə şəraitində Mehdi hamı üçün maraqlı idi. Həm də bizim uşağımız olmadığından Mehdi diqqət mərkəzində idi.

Bu evin ən böyük problemi siçovullar idi. Küçədə su kanalı vardı. Siçovullar kanalla ev arasında rahat gəzişir, hətta evin divarları dibində

yuva qururdular. Ən pisi kanalizasiya yolu ilə evə daxil olurdular. Evin içində siçovulların hərəkəti adılşmışdı.

Mən siçovuldan çox qorxurdum. Siçovullar o qədər böyümüşdülər ki, pişiklər onlardan qorxurdu. Hətta bir dəfə həyətdə siçovullar pişiyə hücum etdi, pişik özünü zorla divarın başına çətdirdi. Nə vaxt otağın qapısını açırdımsa salonda on-on beş siçovul görürdüm. Qışqıraraq qapını çırpırdım. Düşünəndə ki, otağa da daxil ola bilərlər dəhşətə gəlirdim. Nə qədər çalışsam da, siçovulları məhv edə bilmirdim.

Həbib və ağa İqbalzadə siçovulları məhv etmək üçün çox çalışırdılar. Kanalizasiya borularının ağzını da bağlamışdılar ki, siçovullar evə daxil ola bilməsin. Amma alınmırdı. Xoşbəxtlikdən xanımlar, xüsusilə İqbalzadə siçovuldan qorxmırdı.

Bir dəfə qapını açdım Həbibə qan içində gördüm. Dedi qorxma, mənə heç nə olmayıb. Bir yaralını xəstəxanaya gətirəndə üstü-başı qana bulaşmışdı. Belə hadisələr tez-tez baş verirdi. Həbib hər dəfə yaralı, ya şəhid gətirəndə qan içində olurdu. Bu dəfə əslində partlayış dalğası Həbibə də tutmuşdu.

Münafıqlar, 5-ci sütun adlandırılan xəyanətkarlar ailələrə çox problem yaradırdılar. Buna görə də qapını xüsusi işarə ilə açardıq. Ağa İqbalzadə 3 zəng çalardı, ağa Musəvi 2 dəfə qapını döyərdi, Həbib bir signal verər, bir dəfə də zəngi vurardı. Arabir parolları dəyişirdik. Həbib evə pulemyot gətirmişdi. Bizi korpusun qarajına aparıb atəş açmağı öyrədirdi. Birimiz atəş açan adamın çiyindən tuturduq ki, silahın təkanı onu yıxıtmasın. Mən ardıcıl atəş açdığımından divardakı qır alışdı, keşikçilər köməyə gəlib söndürdülər. Həbib zarafatla dedi ki, vurduğun iraqılılar deyil, xalqın mülküdür. Pulemyot ağır olduğundan onu götürüb avtomat verdilər. O vaxtdan naməlum adam qapı döyəndə birimiz avtomatla aralıda dayanardıq.

Bir dəfə qapını döydülər. Soruşdum kimdir? Dedilər elektrikdir, xəttinizdə problem var. Kişilər evdə olmasalar da, dedik ki, gözləyin kişilər gəlsin. Kişilərin adını eşidən kimi aradan çıxdılar. Belə hadisələr olurdu. Artıq hava hücumlarına adət etmişdik, bir gün səs gəlməyəndə qulağımız səsdə olurdu.

İraq topxanası münafıqların verdiyi məlumat əsasında yaşayış məntəqələrini vururdular. Bombardmana görə şəhəri tərk edənlər tədricən geri qayıdırdı. Əvvəllər Abadan bazarı boşalmışdı. Amma indi ərəb qadınlar yenidən bazara südə, qatıq, pendir gətirirdilər. Çörəkçidən əlavə bir aşxana, bir kababxana açılmışdı. Bir dəfə xanım İqbalpurla

bazara getmişdik, gördük şirniyyat gətiriblər. Şirniyyat istədik, satıcı şirniyyatı əli ilə götürüb paketə yığmağa başladı. Xanım İqbalpur etiraz etdi, dedi əl ilə olmaz axı. Satıcı dedi bu vurhavadır əlcəyi haradan gətirim!

Burada əsas problemlərimizdən biri su qıtlığı idi. Duş işləmirdi, suyu qabda qızdırıb yuyunurduq. Mən siçovulların qorxusundan hamama getmək istəmirdim. Buna görə həyətdə paltarla yuyunurdum. 1982-ci il aprelin 1-də Respublika Günü münasibətilə Xürrəmşəhrin bütün şəhid ailələri Abadanda məclisə dəvət olundu. Mərasim Abadanın Şəhid Evində keçirilirdi. Bina ikimərtəbəli idi. Əksər şəhid ailələri gəlmişdilər. Çoxdandı anamı görmürdüm. Uzaqdan görüb ona tərəf qaçdım, qucaqlaşdım. Azan qabağı dəstəmaz almaq üçün duranda eşitdim ki, iki şəhidi olan ailələrdən biri daha bir şəhid verib. Ailənin adını çəkmədiklərindən yerimdə donub qaldım.

Möhsin Həbiblə birlikdə cəbhədə idi. Düşünürdüm ki ikisindən biri ola bilər. Namaz qıldım, Quran açdım, Ayətəl-Kürsi gəldi. Quran oxudum, Allahla raz-niyaz etdim. Ondən səbr istədim. Keşikçi bacılar, xüsusilə Sima Bəndərizadə məni sakitləşdirməyə çalışırdılar. Mənsə anama nəvaziş göstərirdim. Amma nə edəcəyimi bilmirdim. Səhəri gün məlum oldu ki, şəhadətə çatan şəxsin famili Hüseynidir, amma bizim ailədən deyil. Sima deyirdi ki, xəbər gələndən sənə baxırdım, necə də dözümlüsən. Dedim xanım Zeynəbə təvəssül etmişdim, bilmirdin qəlbimdə nə qovğa var.

İki gün sonra şəhid ailələrini harasa aparacaqdılar. Mən getmədim qaldım. Dedilər çağırırlar. Çıxdım gördüm Həbibdir, başdan ayağa qan içində idi. Soruşdum ki, yaralanmışsan? Dedi yox, yaralı gətirmişdim, xəstəxanaya çatmamış şəhid oldu. Dedi Möhsin yanımdadır, narahat olmayın. Dedi ötən gecə ağır döyüş olub, iki nəfər şəhadətə çatıb.

Korpusun mərasimindən sonra anam bir neçə günlük bizə, Əhmədabada gəldi. Həbib hamilə olduğumu anama demişdi, anam çox sevinmişdi. Anam deyirdi ki, buranı bombalayırırlar, hamilə vəziyyətdə burada qalmağın düzgün deyil. Dedim mən adət etmişəm. Anamın yanımda olmasından istifadə edib onu siçovulları içəri buraxmasın deyə qapıda oturdur, özüm hamama gedirdim. Anam bir həftə qalıb getdi. Gedəndə sanki vücudumun bir hissəsi onunla getdi. Möhsini də özü ilə apardı.

Vəziyyət nə qədər ağır olsa da, işıq kəsilsə də, su olmasa da, rabitə vasitələri işləməsə də camaat birtəhər yaşayırdı. Hətta fevralın 11-də

güllə altında aksiya keçirildi. İnsanlar həyatları barədə düşünməli ikən olanlarını başqalarının həyatı üçün fəda edirdi.

Əvvəllər Həbib hər dəfə evə gələndə bazarlıq edirdi. Amma bazarda hər şey tapılmırdı. Bir dəfə könlümə xiyar düşdü. Bir yerdə bazara getmişdik. Burnuma xiyar qoxusu dəydi. Dedim xiyar istəyirəm. Həbib dedi nə bilirsen bazarda xiyar var? Bütün bazarı ələk-vələk etdik. Nəhayət xiyar satılan yeri tapdıq. Amma satıcı xiyarı yeşiklərin altına qoymuşdu. Deyirdi ki, bunu tapşırıblar, saxlamışam. Birtəhər iki kilo bizə verdi. Daha gözləmədim ki, evə çataq, elə yolda bir kilosunu yedim.

Fəthul-mubin əməliyyatı başlamışdı. Həbiblə birlikdə Tehrandan qayıdırdıq. Əndimeşk yaxınlığında sürücü avtobusu saxladı ki, namaz qılınsın. Həbib yatmışdı, birdən yuxuda “Məmməd, Məmməd” deməyə başladı. Oyatdım, soruşdum ki nə olub? Dedi yuxu görürdüm. Gördüm ki, Məhəmməd Cahanara və o biri şəhidlər bir otaqda oturublar. Zarafatlaşıb gülürdülər. Mən dostları incidirdim. Cahanara dedi ki, belə etsən səni özümlə aparmayacam. Mizin üstündə şərbət və sendviç vardı. Mən şərbət istədim, Cahanara sendviç verdi. Yenə uşaqları incitməyə başladım. Məni və Fərhad Mollayini otaqdan bayıra atdılar...

Gülüb dedim ki, əgər şərbəti alsaydın şəhid olacaqdın.

Abadana çatdıq. Həbibə dedilər ki, vəziyyət gərgindir, ailəni nəhaq gətirmisən. Mən Tehrana qayıtmalı oldum. Bir gün Kuşəkin keşikçisi gəldi ki, səni telefona çağırırlar. Getdim, dəstəyi götürdüm, gördüm Həbibdir. Dedi Tehrandayam. Dedim nə üçün gəldin? Dedi gəlməmişəm, gətiriblər. Dedim necə yəni? Dedi Məmmədin sendviçi işini gördü, üfüqi vəziyyətdə gətiriblər, yaralanmışam.

Həbib Tehranı tanımadığından evimizdən uzaq Mövləvi xəstəxanasına getmişdi. Hüseyini dayı və anamla birlikdə getdik. Biz çatanda namaz qılırdılar. Gözlədik namaz başa çatdı. Həbib zahirən yüngül yaralanmışdı. Ayaqları qəlpə qırıntıları ilə dolu idi. Dedim ki, bu xəstəxana uzaqdır. Dedi onu Ədliyyə xəstəxanasına aparmaq istəyiblər, elə bilib ki, o xəstəxana evdən çox uzaqdır. Əslində bizə yaxın olan elə o xəstəxana idi. Amma yerini dəyişməyə icazə vermədilər. Amma səhəri gün Həbib öhdəlik yazdı imzaladı, evə gətirdik. Mənə deyirdi ki, qəlpələri pensetlə özün çıxar. Amma bu mənim işim deyildi. Hamilə olduğum üçün çox həssas idim. Həbibin təkidi ilə qəlpələri çıxarıb yerini yodladım. Həbib iki həftə evdə yatıb cəbhəyə qayıtdı.

Əməliyyat başa çatandan sonra Abadana, Əhmədabaddakı evə qayıtdım. Bir müddət sonra ağa Musəvi və ağa İqbalpur xanımları ilə birlikdə ezamiyyətə getdilər. Onlar gedəndən sonra çox tənha oldum, darıxmağa başladım.

Həbib adətən cəbhədə olduğundan Məsbubi adlı dostundan xahiş etmişdi ki, mən onun xanımının yanında qalım. Beləcə, vaxtımın çoxu xanım Məsbubinın yanında keçirdi.

Bu arada hiss etdim ki, Həbibin gözləri yaxşı görmür. Cəbhədən evə gələndə gecə o qədər işıqsız maşından istifadə etmişdi ki, gözləri zəifləmişdi. Desəm də boyun almırdı, deyirdi Allahın köməyi ilə qaranlıqda da yaxşı görürəm. İnadkarlığı özünü göstərdi. Bir yerdə gecə yol gəldiyimiz zaman dedim ki, ehtiyatlı ol, bardürə çatmışıq. Əhəmiyyət vermədi. Birdən maşının qabağı yuxarı qalxdı. Maşın bardürün üstünə çıxmışdı.

Bir dəfə evə qayıdanda gördük ki, “230” top, “120” qumbara evi dağıdıb. İkinci mərtəbə tam dağılmışdı, birinci mərtəbənin də tavanı dağılmışdı. Artıq burada yaşamaq mümkün deyildi. Xanım Musəvi və xanım İqbalzadə Əhvaza getdilər. Abadanın bir məhəlləsində tele-radio işçilərinin evləri yerləşirdi. Mühəribə başlayandan sonra ev sahibləri getmişdi, evlər sahibsiz qalmışdı. Bu evlərdən birinə köçdük. Toz-torpaq içində olan evlərdə siçovul olmasa da, kərtənkələ çox idi. Birinci dəfə evdə kərtənkələ görəndə qorxumdan atılıb mizin üstünə çıxdım. Həbib onları öldürənə qədər yerə düşmədim.

Böyük zəhmətlə evi təmizlədik. Ev dörd tərəfdən şüşəbənd olduğu üçün partlayışların dalğası şüşələri qırılmışdı. Həbib şüşələrin yerini qara, qalın plastik lövhələrlə tutdu. Girişlərdən birini qumbara tamam dağıtmışdı. Oranı plastik material, adyalla birdəfəlik tutduq, mətbəx tərəfdəki qapıdan istifadə etməyə başladıq. Qumbara atəşi zamanı işıq xətləri zədələyəndə gəlib düzəldirdilər. Suyun təzyiqi o qədər az idi ki, qab-qacağı yumaq xeyli vaxt aparırdı. Evdə bir kranı açanda o biri kranlarda su kəsilirdi. Keşikçilər hər evə bir su çəni vermişdilər. Çənlər evin su xəttinə qoşulmuşdu. Bizdə mətbəxin kanalizasiyasında problem vardı, su daşırdı. Su daşanda üfunət qoxusu aləmi götürürdü. Qaz sobamız xarab idi, soyuducumuz yox idi. Belə bir şəraitdə mən ana oldum. Sübh saat səkkizdən hava istiləşirdi. Temperatur 58-59 dərəcəni keçirdi. Məcbur olub yemək bişirmək üçün bağçanın torpaq hissəsində ocaq qalayırdım. Həbib narazılıq edirdi ki, bu qədər özünü əziyyətə salma. Deyirdim əlimdən heç bir iş gəlmir, heç olmasa sən döyüşsən,

sənə xidmət edim. Həbib evdə olanda nəinki öz paltarları, hətta mənim də paltarlarımı yuyurdu. Arabir fəqərə sütunumdan elə bir ağrı tuturdu ki, iməkləyə-iməkləyə hərəkət edirdim. Evimiz məhəllənin qurtaracağına idi. Münafiqlər bu yerlərdə dolaşır, kişi olmayan evlərə soxulmağa çalışırdılar. Həyat yoldaşı həmkar olan qadınlar dostluq edir, bir-birlərinə arxa dururdular. Mən daha çox Bətul Kazeruni ilə dostluq edirdim.

Bir gün Tahirə Bəndərizadə gəldi, dedi gedək Bətulgilə. Soruşdum ki, Bətul kimdir? Dedi Saleh Musəvinin xanımı. Dedim adını eşitmişəm, amma görməmişəm.

Yola düşdük. Bətulun evi məhəllənin orta hissəsində idi. Bəndəri ilə qonşu idilər. Beytül-müqəddəs əməliyyatının başlanğıc dövrü idi. Biz yolda ikən sağımıza-solumuza mərmilər ələnirdi. Bir də gördük ki, Cavad Kazeruni Bətulun evinin pəncərəsi kənarından bizə işarə edir, kənara çəkilməyimizi istəyir.

Biz ona əhəmiyyət vermədən hərəkət edirdik. Bətulun qapısından daxil olanda Cavad əsəbi vəziyyətdə dedi ki, canınızdan bezmisiniz!

Biz heç nə demədən Bətulun yanına keçdik. Bətulü görəndə yadıma düşdü ki, bu həmin davalaşdığım qızıdır. Bu hadisə baş verən zaman hələ ailə qurmamışdım. Məhərrəm ayı idi. Mən ağa Məhəmmədgilə getmişdim. Onlar zabit məktəbini bitirdikdən sonra Lalə parkı ilə üzbəüz binaya köçmüşdülər. Bina iki hissə idi. Bir hissəsi şəhid ailələri, digər hissəsi mühacirlər üçün.

Əksəriyyət xuzistanlı olduğundan binanın zirzəmisində əzadərlik mərasimləri Xuzistan ənənələrinə uyğun keçirilirdi. Mən Kuşək binasından oraya mərasimə gedirdim. Aşura gecəsi mərasimdə hamı ilə deyib-gülən bir xanım gördüm. Narahat oldum ki, Aşura gecəsi deyib-gülmək vaxtıdır?! Qadına etiraz etdim. Məsələ məsulların nəzərinə çatdırıldı. İndi həmin xanımın görüşünə gəlmişdik.

Bətul narahat idi, körpəsi Həcər onu incidirdi. Uşaq yatmırdı, Bətul da məcbur idi ki, oyaq qalsın. Mən ona tərəf baxmağa utanırdım. Evinin işləri tökülüb qalmışdı. Ayağa qalxdım ki, kömək edim. Öncə heç birimiz qədim söhbəti yada salmadıq. Sonra zarafatlaşdığımız zaman yada salır, deyirdi ki, çox odlu idin.

Beytül-müqəddəs əməliyyatının sonrakı mərhələsində Həbib dedi ki, Tehrana gedim. Amma əvvəlcədən şərt kəsmişdik ki, özü haraya getsə, mənə də aparsın. Sözü ilə əməl edirdi. Amma dedi ki, getməyin məsləhətdir.

Əməliyyata bir neçə gün qalmış Leylanın əri Hüseyn Tainijad bizə gəlmişdi. Məni görüb Həbibə dedi ki, Zəhra nə üçün buradadır? Həbib dedi ki, mən çox israr etdim, amma o qalmaq istəyir.

Hüseyndən utanırdım, çox etiraz edə bilmirdim. Razılaşdım ki, İsfahana, Leylanın yanına gedim. Həbibin işi çox olduğundan Hüseyn məni İsfahana apardı. Beş ay idi Leylanı görmürdüm. Bizim toyumuzdan səkkiz gün sonra Leylanın toyu oldu, İsfahana köçdü. Amma mən İsfahanda çox qala bilmədim, Tehrana gəldim.

Əməliyyat zonasına giriş icazə ilə mümkün idi. Bizim icazə vərəqlərimizin vaxtı ötmüşdü. Nə məktub yazmaq olurdu, nə də telefonla danışmaq mümkün idi. Ancaq xəstəxanaya gətirilən yaralılarından nəsə öyrənmək olurdu.

Nəhayət, 1982-ci il may ayının 24-də elan etdilər ki, Xürrəmşəhr azad edilib. Bu xəbəri eşidən zaman yaşadığımız sevinci kimsə dərk edə bilməzdi. Kuşəkdə hamı qucaqlaşır, ağlayırdı. Tehranlı qonşular bizi təbrik edirdilər. İşçilər idarədə işi buraxıb küçələrə çıxmışdılar. Bir pikap saxlayıb mindik, sürdürdük Cəmarana. Amma görüş yox idi. Dedilər İmam dövlət başçıları ilə iclas keçirir. İmamə təbrik deməyə gələnlər təkcə biz deyildik, xeyli adam vardı. Adamlar şirniyyat paylayırdı, maşınlar signal verirdi. Xüsusi bir əhval-ruhiyyə vardı. Özümü danlayırdım ki, nə üçün məntəqədə deyiləm. Həbib zəng vuran kimi dedim ki, Abadana gəlmək istəyirəm. Möhsinlə qayıtdıq Abadana.

Beytül-müqəddəs əməliyyatında Xürrəmşəhrdən şəhadətə çatan çox oldu. Qulamrza və Əlirza Abkar, Cahanaradan sonra Xürrəmşəhrdə korpusun komandiri olan Əbdürrza Musəvi, Rübab Xosrəvinin əri İsmail Xosrəvi bu əməliyyatda şəhadətə çatmışdılar. Xosrəvinin şəhadətindən bir neçə gün sonra qızı dünyaya gəldi.

Həməd Rəbiidən sonra Mohrezidə korpus komandanı Həbib təyin olundu. Xürrəmşəhr işğal olandan sonra Mohrezi ön xətt sayılırdı. Ayətullah Xamenei, ağa Məhdəvi Kəni də regiona səfərlərində Möhreziyə gəlmişdilər. Həbib mənim məntəqəyə gəlməyimə sərt müxalif olsa da məni Abadan-Xürrəmşəhr yolunu görmək sevincindən məhrum etmədi.

Otuz altıncı fəsil

Həbibdən xahiş etdim ki, ilk fürsətdə məni Xürrəmşəhrə aparsın. Doğma şəhərimi görmək istəyirdim. Hələ ki mülki adamlara qayıtmağa icazə vermirdilər. Həbib Xürrəmşəhrə gedirik dediyi an başımı itirmişdim. Fərqli bir ruhiyyədə idim. İki il ayrılıqdan sonra şəhərimi görəcəkdim. Elə düşünürdüm ki, Xürrəmşəhr elə qədimdə gördüyüm Xürrəmşəhrdir. Şəhərə daxil olanda yerimdə donub qaldım. Çayın üzərindən keçib Abadana uzanan körpü dağıdılmışdı. Üzən körpüdən keçib Xürrəmşəhr ərazisinə daxil olduq.

Gözlərimə inana bilmirdim. Şəhər deyilən bir şey yox idi, qarşımızda xaraba vardı. Hərəkət etdikcə Həbib göstərib deyirdi ki, bura filan yer idi. Küçə, meydan deyilən bir şey qalmamışdı. Evlərdən qalan bir topa torpaq idi. Sadəcə minalanmış sahələrdə xəbərdarlıq tabloları qalmışdı. İraqlılar geri çəkildə tabloları belə yığışdırmağı unutmuşdular.

Əvvəlcə Came məscidinə tərəf getdik. Məscid çox dağılmışdı. Klinikanın xarabalığında gözüm Əlinin çantasını gəzirdi. Səbbah dedi ki, sən gedəndən sonra Əlinin çantası da yoxa çıxdı.

Həbib məni evimizə tərəf apardı. Evimiz elə dağılmışdı ki, elə bildim başqa məhəlləyə gəlmişik. Taliqani məhəlləsi qismən az dağılsa da şəhər xaraba vəziyyətdə idi. Evimizi görəndə atamı, Əlini xatırladım.

Əlinin qəbri üstündə Həbib xatirələrini danışdı. Əlinin qumbaraatanla dəmir yolu məntəqəsinə gəlməsindən söhbət edirdi. Deyir Əli düşmən tankını hədəfə aldı, amma tank onu qabaqladı. Tankın mərmisi toz-torpağı havaya qaldırdı. Dedim nə xoşbəxt adamdır, gəldiyi gün şəhid oldu. Bir də gördüm qarşımızda sanki dəmir adam dayanıb. Topun mərmisi Əlinin yanından ötüb arxasında divarı uçurmuşdu... Sonra İraq topxanası bizim qərargahı vurmağa başladı. Binanı başımıza uçurdular. Hücumdən öncə bir də gördüm ki, kostyumlu bir adam bizə yaxınlaşır. Bizi sorğu-suala tutdu. Qəfil gəldiyi kimi qəfil yoxa çıxdı. Münafiqlərdən imiş, bizim koordinatları düşməne ötürmüş.

Şəhərimizi görmək istəyirdim. Amma Sallaqxana və Yol Polisindən o tərəfə keçmək qadağan idi. İraqlılar hələ Şələmçədə idilər. Şəhərdən günorta ikiyə qədər şəhəri dolaşdıq. Mən ümid edirdim ki, şəhərimizi sağ-salamat geri alacağıq. Amma böyük xarabalıqla üzbəüz dayanmışdım. Bir müddət sonra anam uşaqlarla birlikdə Xürrəmşəhri görməyə gəldi. Anam körpüyə çatacatda xarabalıqları görüb ağlamağa başladı.

Atam və Əli ilə son görüşündən iki il ötürdü. Yağış qəbirləri yatırtmışdı. Mənə elə gəldi ki, iraqlılar qəsdən qəbirləri dağıdıb ki, hansı qəbrin kimə məxsus olduğu bilinməsin.

Anamın dərdi təzələnmişdi. Mən də, Leyla da ağlayır, ona ürək-dirək verirdik.

Bir dəfə onu Niyavəran əlil pansionatına apardıq. Yataqdakı iflic gəncləri göstərib dedik ki, Əli də ömürlük yatağa düşsəydi yaxşı olardı?! Sakitləşdi, dedi şükür ki, Əli şəhid olub.

Bir dəfə yuxuda Əlini gördüm. Qəmgin idi. Qucaqlaşdıq. Anam içəri daxil olanda Əli üzünü kənara çevirdi. Dedim Əli, ana sənün üçün çox darıxıb, nə üçün belə edirsən? Dedi göz yaşları ilə məni çox incidir... Bu yuxunu anama danışdım. Çox təsirləndi, dedi ürəyim yanır, çətindir. Dedim ağla, amma İmam Hüseynə, Xanım Zeynəbin müsibətlərinə ağla. Bu babamın sözləri idi. Babam deyirdi ki, biz seyidlər sanki babalarımızın çəkdiyi əzabı çəkməliyik. Seyidlər başqalarından fərqlənməlidir, cədlərinin din yolunda çəkdiyi əzabı hiss etməlidir.

İki-üç saat Cənnətabadda qalandan sonra günorta oldu, anamı bələdiyyə məntəqəsindəki evimizə apardım. Zalım iraqlılar evi, əşyaları, ərzaqları dağıtmışdılar. Bütün bunlar məni narahat etmirdi. Elə indicə bir mərmiyə tuş gəlməyə hazır idim. Bu ruhiyyə çoxlarında vardı.

Anamla Xürrəmşəhrə getdiyim gün çox ağır gün idi. Anam bir neçə gün özünə gəlmədi. Fikrə qərq olmuşdu. Leyla ilə çalışırdıq ki, danışdıraq, fikrini dağıdaq, təsiri olmurdu. Anam hər gün Xürrəmşəhrə getmək istəyirdi. Amma təmizləmə əməliyyatı aparılmadığından get-gəl çətin idi. Yol boyu postlar düzülmüşdü, gedənləri geri qaytarırdılar. Şəhərdə təhlükəsiz bir nöqtə yox idi. Anam Abadanda olduğu günlərdə neçə gündə bir dəfə onu Xürrəmşəhrə aparırdım. Evdən bir lent tapdıq. Verdik fotoqraf şəkil çıxarsın. Əksəri yanımışdı. Qalanlar Əlinin dostları ilə şəkilləri idi. Şəhərin xarabalıqları arasından keçəndə Came

məscidində oxunan şeir yadıma düşürdü: Yar necə qəribdi yurddan gedəndə, Həm şəmimiz yandı, həm də pərvanə...

Xürrəmşəhr azad ediləndən sonra düşmən şəhəri daha çox vurmağa başladı. Topxana bizim məhəllənin yaxınlığına gətirilmişdi, hər atəşdə evlər silkələnirdi. Dağıntı gündən-günə artırdı. İstilik dözülməz idi. Kondisioner xarab idi, Həbib də deyirdi ki, xalqın malına əl vura bilmərəm. Deyirdim uşaqlar dünyaya gələndə necə olacaq? Deyirdi mənim uşaqlarım çətinliyə adət etməlidir.

Qərara gəldik ki, Hüseyn Leylanı İsfahandan gətirsin, birlikdə yaşayaq. Çox sevindim. Nəhayət, iztirablarıma son qoyulacaqdı. Yenə də Leyla ilə bir evdə yaşayacaqdıq.

Otuz yeddinci fəsil

Hamiləliyin son günlərində Abadan-Xürrəmşəhr yolunda yerləşən Taliqani xəstəxanasına getdik. Müharibə şəraitində cərrahiyyə otaqları yaralılar üçün ixtisaslaşdığından tövsiyə etdilər ki, doğuş üçün başqa şəhər xəstəxanasına gedək. Sentyabr ayı idi, məktəblərdə tətil olduğundan Zeynəb, Səid, Həsən Abadana gəlmişdilər. Onları da götürüb Tehrana, Kuşək binasına qayıtdıq.

Mən böyrəklərimin müalicəsi zamanı çox dərman qəbul etmişdim, dəfələrlə rentgendən keçmişdim. Həkimlər ehtiyat edirdi ki, bütün bunlar körpəyə mənfi təsir etmiş ola. Körpənin sağlamlığına görə çox narahat idim.

Bir həftə sonra Həbib də Tehrana gəldi. Doğuş yaxınlaşdıqca iztirablarım artırdı, gecəni səhərə qədər oyaq qalırdım. Doğuş çətin oldu və mən huşumu itirdim. Özümə gələndən sonra uşağı soruşdum. Həkim dedi hər şey yaxşıdır, sadəcə körpənin ürək döyüntüsü çox olduğu üçün üç gün həkim nəzarətində olmalıdır.

Oktyabrın 10-da körpə ilə Kuşəkə gəldim. Leyla və Səlimə xala da bir aylıq körpə ilə mənə görə Tehrana gəlmişdilər. Anamın evi çox səssiz, küylü olmuşdu. İki körpə və bu qədər adam üçün darısqallıq idi.

Hava yenicə qaralırdı. Həbib namaz qıldı. Mən vəziyyətim yaxşı olmadığı üçün gəzişirdim. Birdən dəhşətli partlayış səsi gəldi, şüşələr qırıldı. Dedilər ki, Topxana meydanında Rabitə Qovşağının binasını vurublar. Səhəri gün bilindi ki, hadisədə xeyli adam şəhadətə çatıb.

Anam Əli və Hüseyn adlarına müxalif olduğu üçün körpənin adını Abdullah qoyduq. On yeddi gün sonra Abadana qayıtmaq qərarına gəldim. Səlimə xala dedi ki, əvvəlcə Xürrəməbada gedək, baba körpəni görsün.

Sübh vaxtı Xürrəməbada çatdıq. Babam namaz qılırdı. Babam namazı bitirib bizə tərəf çevrildi. Körpəni görüb ağlamağa başladı. Mimi kürd ləhcəsində dedi ki, dəli olmusan, nə üçün ağlayırsan! Sonra ayağa qalxıb Abdullahı qucağına aldı, qulağına azan və iqamə oxudu...

Mimi bizim zəhmətimizi çox çəkmişdi. Bizimlə gəldi ki, gedək Xürrəmşəhri görsün. Ora gedəndən sonra Əlinin də qəbrini ziyarət etdi. Babam tapşırırmışdı ki, evlərinə dəysin, şəcərənamə deyilən sənədi

tapsın. Onların da evini qarət etmişdilər. Amma polad boruda yerləşdirilmiş şəcərənaməni tapanda çox sevindik, babam üçün ən böyük hədiyyə bu idi.

Payız vaxtları idi. Hava çox soyuq idi. Evi qızdırmağa bir şey yox idi. Körpəyə xatir kiçik anbara köçmüşdük. Abdullah sürətlə böyüyür, şirinləşirdi. Çox sakit uşaq idi, qətiyyən əziyyət vermirdi. Abadanda uşağın ehtiyacı olan paltarları almaq üçün mağaza yox idi, çətinlik çəkirdim.

Məktəbimizin müdiri ağa Şüştərinin qızı Fatimə qonşumuz idi. Qardaşı Əli hər dəfə gələndə bacısını göndərirdi ki, get Abdullahı gətir. Bu dəfə gələndə biz də bacısının evində idik. Abdullahı qucağına alıb əzizlədi, dedi olsun ki, son dəfədir görürəm. Dedi ki kimi də oldu. Əli növbəti əməliyyatda şəhadətə çatdı.

Abdullah üç yaşı olanda ağır xəstələndi. Səbəbi bilinmirdi. Bütün gecəni oyaq qaldım. Səhəri yaxşılaşdı. Bütün paltarları, yatağı bulaşmışdı. Abdullahı balkonda taxta qoyub üstünə miçətkən atdım. Özüm on metr aralıda paltar yumağa başladım. Birdən “230” mərmnin səsi eşidildi. Səs yaxınlaşdı-yaxınlaşdı və birdən aləm bir-birinə dəydi. Toz-torpaq havanı tutmuşdu, Abdullahı görə bilmirdim. Dəli kimi ona tərəf qaçdım. Ona tərəf baxmağa qorxurdum, elə bilirdim tikə-tikə olub. Amma o heç nə olmamış kimi yuxuda idi. Qəlpə qırıntıları miçətkənə ilişib qalmışdı. Abdullahı hamı sevirdi. Qonşu Gülbahar haraya gəldi. Ambulans gəldi, dedim ki, salamatlıqdır. Mərmi evi bizim evlə bitişik Fatimə Abbaspurun damına düşmüşdü. Xanım Abbaspur xəstəxanada idi. Yoldaşı Yusifi bir neçə ay qabaq münafiqlər şəhid etmişdi.

O hadisədən sonra Abdullahı balkona qoymurdum. Evdə pəncərənin qabağında adyal sərib uzandırırdım. Rəfiqələrim deyirdi ki, elə bilirən belə daha təhlükəsiz yerdədir? Bu ki daha pisdir, mərmi evin üstünə düşsə, körpə dağıntılar altında qalacaq!

Otuz səkkizinci fəsil

1983-cü il yanvar ayında Həbib qəfildən evə gəldi. Qeyri-adi bir halda idi. Əsəbi görünürdü. Dedi Hüseyn Eydi şəhid oldu. Uşaqlıqdan tanıdığım Hüseynin ölümünə inana bilmirdim. Onu Abdullahla ilk dəfə Cənnətabadda görəndə fikirləşdim ki, iş bacaran adam deyil. Amma işə hamıdan çox can yandırır. Yaşad olardıq, mənə həmişə bacı deyərdi. Mən də onu qardaşım kimi sevirdim. Onun şəhadət xəbəri Əlinin həsrətini yenilədi. Həbib dedi ki, onlar öz seçdikləri yolu gedib, narahatçılığa yer yoxdur.

Hüseyn Eydi Həbibin döyüşçülərindən idi. Xürrəmşəhrdə təmizləmə əməliyyatı zamanı işə düşməmiş minaları, mərmiləri daşıyan zaman yolda partlayış olmuşdu. Maşını idarə edən Hüseynin bütün bədənini yanıbmışdı.

Keşikçilər xəstəxanada Hüseynin səsini diktafona yazmışdılar. Hüseynlə birlikdə şəhid olan Məhəmmədrza Purheydəri və Mürtəza Kazimi onunla eyni vaxtda dəfn edildi. Mərasimdə Hüseynin səsini oxutdurdular. Səs aydın deyildi. Hüseyndən soruşurdular ki, şəfaətini kimdən istəyəcəksən? Deyirdi İmam Zamandan.

Hüseyn Abadana qayıdandan sonra tez-tez bizə baş çəkirdi. Abdullahı çox sevirdi. Hər dəfə ezamiyyətə gedəndə bizə gəlib deyərdi ki, bacı, gedirəm, bir şeydən ehtiyacın var? Amma indi bir saat sonra dəfni idi. Sima Bəndərizadənin yanına getdim. Onu anam kimi sevirdim. Dedim ki, Hüseyn də şəhid olub, dəfnidir, o qədər narahatam ki, ölüm arzulayıram. Sima dedi ki, Məcid Xəyyatzadə şəhid olanda Bətul Kazeruni də belə deyirdi. Hüseynin şəhadətindən sonra anası tele-radio şirkətindəki evlərinə gəlib orada qaldı. Hüseynin qırxı ramazana düşürdü. Hüseyn kilkə balığını sevdiyindən anası iftara qonaqlar üçün balıq hazırlamışdı. Həmin gün Hüseynin bacısının uşağı oldu. Öz ruhiyyəsi pis olduğundan uşağı anası saxlayırdı.

Otuz doqquzuncu fəsil

Abadanda olduğum dövrdə fikrim Tehrandə bacı-qardaşlarımın yanında qalmışdı. Daim zəng vurub maraqlanırdım. Həsəndən Mənsuru, Mənsurdan Həsəni soruşurdum. Səid yaxşı idi. Həsən qaynayırdı. Mənsur böyük olduğu üçün ona görə çox narahat olurdum. Böhranlı yaşda idi. Kuşəkdə həm narkotik maddələr, həm də spirtli içkilər vardı. Çox çalışırdım ki, uşaqlar yolunu azmasın. O illərdə Respublika Partiyası və Şəhid Mütəhhəri mədrəsəsində Təvəssül, Kumeyl duaları oxunardı. Kuşək binasından dua mərasimlərinə gedirdik. Uşaqlar məscidə adət etsin deyə onları da Qaim, ya Cəlili məscidlərinə aparardıq.

Yay başlayanda anama zəng vurub deyirdim ki, dərslər başa çatan kimi uşaqları götür gəl Abadana. Bəzən özüm gedib gətirərdim. Uşaqlar şuluqluq etsələr də yanımda olanda rahat idim. Kuşək binasının yeddinci mərtəbəsində mədəniyyət bölməsi vardı. Həsən və Səid binanın uşaqları ilə gedib vaxt keçirərdilər. Amma tamam şüşəbənd olan böyük salon həm də şuluq uşaqlar üçün təhlükəli idi.

Uşaqları Abadana gətirəndə də onlardan gözümlə çəkmirdim. Həbib də onlara nəzarət edirdi. Abdullah üçün bir şey alsaydı Həsən və Səidə də hökmən hədiyyə alardı. Bir dəfə ona etiraz etdim ki, nə üçün Abdullahı qucağına almırsan, öpmürsən? Bir qədər duruxdu, sonra dedi ki, sənin bacı-qardaşının yanında bu işi görə bilmirəm, qorxuram ki, atalarını xatırlayalar.

Həbibin məşinində həmişə silah, qumbara olardı. Bir dəfə evə gəlmişdi. Yeməyini yedi, dedi bir az istirahət edirəm. Həsən və Səid sakitcə həyətə düşdülər, tez də qayıdıb yuxarı mərtəbəyə çıxdılar. Həbib həyətə düşdü və geri qayıtdı ki, məşindəki qumbaralardan biri yoxdur. Həsən və Səidi çağırıb sorğu-suala tutdum. Səid dedi biz götürmüşük. Həbib dedi axı mən onlara nə deyim, bir tərəfdən seyyidirlər, bir tərəfdən şəhid övladı... Amma mən Həbibə məcbur etdim ki, uşaqları tənbeh etsin. O da Həsənə bir sillə vurdu. Amma özü o qədər narahat oldu ki, dərhal məşinə minib getdi.

Həbib gedəndən sonra Həsəni görmədim. Evi axtardım, tapa bilmədim. Zəhnimə gəldi ki, elektrik köşkündə gizlənər. Düz

tapmışdım. Həsən silləyə görə çox incimişdi. Həbib də evə qayıdanda narahat idi. Məni qınadı ki, onu belə bir işə vadar etmişəm. Həsəni qucaqladı, öpdü, üzr istədi.

Həsənlə Səidin ən sevimli oyunu bağçada səngər düzəltmək idi. Amma həyəti pis vəziyyətə salmışdılar. Onların qazdığı çalaları doldurmaqdan yorulmuşdum. Şükür ki, Möhsin və Mənsurdan arxayın idim. Möhsin Xürrəmşəhrdə yağın söndürən işləyirdi, Mənsur bəsic idi. Mənsur Həbibin dəstəsində cəbhədə idi.

Keşikçilər çalışırdılar ki, ailələrini cəbhədən uzaqdakı şəhərlərə göndərsinlər. Həbib də bizi arabir Əhvaza, bacısı ilə göndərirdi. Əslində Əhvaz da müharibə bölgəsi idi. Elə gün olmurdu ki, şəhərə şəhid gətirilməsin. Əhvazda olduğum günlərdə Şəhidlər qəbiristanlığına tez-tez baş çəkirdim. Bunu özümə vəzifə bilirdim. Belə yerlərdə xüsusi bir ruhiyyədə olurdu.

Abdullah hərbi libasda adam görəndə elə bilirdi ki, indicə onu qucağına alacaq. Yanından düz ötəndə ağlayırdı. Mən də Həbib üçün darıxmağa başlamışdım. Amma mən evləndiyimiz zaman şərt qoymuşdum ki, Həbib cəbhədə olmalıdır. İndi isə darıxırdım.

Həbib hər gələndə bir dəstə qızılgül gətirirdi. Dağılmış evlərin divarlarından gül şaxələri sallanırdı. Həbib gül gətirəndə görürdüm ki, gülün tikanları əllərini qanadıb.

Həbib gedəndə maşın gözdən itənə qədər arxasınca baxırdım. O cəbhədə çox mühüm adam idi. Egoistlik etmək, onu özüm üçün istəmək, cəbhədən uzaqlaşdırmaq ağır gəlirdi. O özü də cəbhəsiz yaşaya bilməzdi. Amma yenə deyirdi ki, əgər narahatsansa adi həyatımıza qayıda bilərik.

Abdullahın üç yaşı olanda evimizi dəyişdik. Biz Əhvazda olanda mərmə evimizi dağıtmışdı. İndiki ev kiçik olsa da qaz peçi, soyuducusu vardı. Ən əsası həyətdəki su tankeri evin su xəttinə qoşulmuşdu, işlərim xeyli asanlaşmışdı.

Bəzən göstəriş verilirdi ki, bütün xanımlar bir yerə toplansın. Xanımlar münafiqlərin hədəfində idi. Buna görə xüsusi hazırlığa ehtiyacları vardı. Eşitmişdim ki, keşikçilərdən birini güdüblər, evdən gedəndən sonra onun xanımı və üç körpəsinin başını kəsiblər. Təhlükəsizlik üçün xanımlardan birinin evinə toplanırıq. Adətən Həbib olmayanda Cabbarbəyinin ailəsi bizi yoxlayırdı.

Bir müddət sonra Abdullahla İsfahana getdik. Oradan Leyla ilə Tehrana yola düşdük. Tehrana çatmamış Abdullah qızdırdı. Ehtimal

edirdim ki, yolda soyuqlayıb. Leyla dedi qızdırma dərmanı ver, qorxulu deyil. İki gün ərzində dəfələrlə həkimə müraciət etdik. Həkim deyirdi ki, soyuqdəymədir. Sonra Abdullahın vəziyyəti ağırlaşdı. Xəstəxanaya apardıq. Həkimlər Leylanı və mənə içəri buraxmadılar. Hiss edirdim ki, uşağın vəziyyəti ağırdır. Birdən Abdullahın səsi eşidildi. İçəri qaçdıq. Həkimlərdən birinin qucağında idi. Həkim su kranını açıb uşağı suyun altına tutdu. Su soyuq, hava soyuq, həkimə dedim ki, uşaq ölür. Dedi qorxma, heç nə olmaz. Abdullahı yatağa uzatdılar. Gözləri açıq olsa da heç bir reaksiya vermirdi. Həkim dedi huşunu itirib. Uşağın atasını soruşdular, Hüseyini dayı dedi ki, cəbhədədir. Mənə öhdəlik imzaladırdılar ki, lazım gəlsə cərrahiyyə əməliyyatı edilsin. Anam gəldi. Mənə danladı ki, uşağı o şəhərdən bu şəhərə çox gəzdirdin. Əvvəlcə Həbibə bir söz demədim. Sonra gördüm xəstəlik ciddidir. Uşağa o qədər sistem köçürmüşdülər ki, tibb bacısını görən kimi qışqırırdı. Həbiblə telefonla danışdım, dedim gəlsən yaxşı olar. Həbib gəldi, xəstəxanaya getdik. Uşaq Həbibə görüb cana gəldi. Bu neçə gündə çəkisi 12 kq yarımından 8 kq-a düşmüşdü. Abdullah yaxşılaşdı və doqquzuncu gün xəstəxanadan buraxıldı. Həbib cəbhəyə yola düşəndə dedim ki, dözə bilmirəm, onunla Abadana qayıtdım.

Abadana çatan kimi Abdullahın qızması qalxdı. Mən də qızdırmışdım. Dərmanlar təsir etmirdi. Həzrət Fatimənin xəstə olduğu zaman Əlidən nar istəməsi yadıma düşdü. Həbibə dedim nar al. Nar Abdullahın vəziyyətini dəyişdi, xəstəlik ötüb keçdi.

İmam xain Bəni Sədri baş komandan postundan uzaqlaşdırandan sonra bir neçə uğurlu əməliyyat oldu. Artıq düşmən topları şəhərlərimizi çətinliklə vura bilirdi. Bombardmançı təyyarələr də azalmışdı.

1984-cü ildə İraqın hücumları yenidən gücləndi. Şələmçə hələ də işğal altında idi. Göstəriş verildi ki, ailələr əməliyyat zonasını tərk etsin. Teleradio şirkətinin evlərində tək-cə mən və xanım Cabbarbəyi qalmışdıq. Amma Abdullaha görə qorxurdum. Tehrana getmək qərarına gəldim. 1984-cü ilin fevral ayının 20-də Tehrana çatdıq. Bir ay sonra ikinci uşağım dünyaya gəlməli idi. Amma səhəri gün doğuş sancısı tutdu və ikinci körpə dünyaya gəldi. Uşağın adını Huda qoydum. Kuşəkdə şərait yaxşı deyildi. Qış idi, binada isti su yox idi. Vəziyyətim pisləşdi, xəstəxanaya qayıtdım. Leyla İsfahandan köməyə gəldi. Həbib qısa müddət üçün yanımıza gəldi, sonra cəbhəyə qayıtdı. Anam və Leyla tez-tez mənə baş çəkirdilər. Leyla uşaqları saxlayırdı. Gündə üç

dəfə Hudaı gətirirdi ki, süd verim. Bir müddət sonra uşaqlarla birlikdə Abadana qayıtdım.

O zaman İraq Şələmçə və Favda geniş şəkildə kimyəvi silahdan istifadə etdi. Mən kimyəvi qazın qoxusunu hiss edirdim. Amma bilmirdim ki, nəyin qoxusudur. Həbib tapşırırmışdı ki, havada meyvə qoxusu hiss etsən qoxulama, iraclılar kimyəvi maddə yayıb.

Uşaqların sağlamlığına görə Tehrana getməli olduq. Huda səkkiz aylıq idi. Daha geri qayıda bilmədik.

Kuşəkdə kiçik otaqda yaşamaq çətin idi. Həbib bir neçə günlük məzuniyyətə gələndə sıxılırdı, deyirdi özümü yük kimi hiss edirəm. Kuşəkdəki ev qonaq otağı kimi olmuşdu. Tehrana gələn bizə gəlirdi. Bunun əsas səbəbi dayılarımın mehribanlığı idi. Tehrandə qalmağım qətiləşəndən sonra şəraiti Şəhid Mərkəzinə danışdım və mənə iki otaq verdilər. Həbib çətinliklərimizi kiməsə deməyimizin əleyhinə idi. Hətta razı deyildi ki, hədiyyə ala. Deyirdi cəbhədə olmaq ləyaqəti Allahın bizə ən böyük lütfüdür. Bir dəfə Küveytin dindar tacirlərindən biri Xürrəmsəhrdəki keşikçilərə soyuducu, kondinsioner, konfet və şirniyyat hədiyyə göndərmişdi. Həbib qədim keşikçi olduğu üçün ona kondinsioner vermək istəyirdilər. Gedib götürmədi. Bir gün maşın gəldi, maşından bir soyuducu düşürdülər. Dedilər ki, kondinsioner qurtarıb, soyuducu veriblər. Həbib gəldi, soyuducunu görüb etiraz etdi. Soyuducu qaldı həyətdə günün altında. Axırda Leylanın əri Hüseyn soyuducunu Tehrana apardı...

İndi iki boş otağa nə yığacağımı bilmirdim. Anamın verdiyi iki maketi yerə döşədim. Bizə verilən iki otaq altıncı mərtəbədə idi. Bizim yeganə əşyamız bir çemodan idi. Qalan qab-qacaq, adyalları Həbibə hədiyyə vermişdilər. Anam məndən xəbərsiz bəzi əşyalar almışdı. Leylanın əri eşidəndə ki, bizə ev veriblər bir zaman Həbibin imtina etdiyi üçün götürdüyü xalçanı gətirdi. Həbib də Abadandakı evi təhvil verəndə oradakı əşyalarımızı gətirmişdi. Amma evdə olmadığımızdan əşyalarımızın bir qismini oğurlamışdılar. Həbib təzə evi görəndə həm duruxdu, həm sevindi.

Binanın məsulu bizdən xahiş etdi ki, hamılıqla yeddinci mərtəbəyə köçək. O zaman artıq Möhsin də bibim qızı ilə evlənmişdi. Biz məhrəm olduğumuzdan bir yerdə yaşaya bilərdik. Müdir dedi siz qəbul edib yuxarıya köçsəniz, o biri otaqları başqasına verə bilər. Yeddinci mərtəbə böyük bir salon idi. Açılib-bağlanan şüşəbəndlə bir neçə yerə bölünmüşdü. Salon iki tərəfdən şüşəbənd olduğu üçün yayda günəş

birbaşa salonu işıqlandırır, dözülməz isti olurdu. Qışda da tavandan su gəlirdi, döşəmə islanırdı. Çox soyuq olurdu. İraq təyyarələri Tehran üzərində uçanda bizim şüşəbəndlər möhkəm silkələnirdi. Mən Abdullahla Hudanı bir tərəfimdə yatırdım ki, şüşələr qırılsa uşaqların üstünə tökülməsin.

Abdullah xəstəlik keçirəndən sonra astması vardı. Çox vaxt sinəsi xışıldayırdı. Hər şey yeyə bilməzdi. Uşaq dilində mənə yalvarırdı ki, havam çatmır, hava ver. Həkimin təyin etdiyi sprey balonundan istifadə edəndən sonra özünə gəlirdi.

Öz otağım olsa da fikrim daim anamın yanında idi. Aşağıda olanda qonşu qadınlarla başı qarışırdı. İndi isə daim fikirdə idi. Xürrəmşəhr şəhidlərinin şəkillərini divara vurmuşdu. Çox pərişan idim. Dərk edəcək biri yox idi. Bəziləri də dildə canıyananlıq edirdi, əslində heç nə başa düşmürdü.

1986-cı ildə Həbibə Tehrana ixtisasını artırmaq üçün kursa göndərdilər. Kurs iki illik idi. Amma Həbib bir il tamam olmamış cəbhəyə qayıtdı. Dostları cəbhədə ikən Tehrandə qalmaq ona ağır gəlirdi. Deyirdi sən narazı olsan getməyəm. Amma mən özümü elə aparırdım ki, razıyam. Həbib arabir soruşurdu ki, mən şəhid olsam nə edərsən? Mənim bir çox rəfiqələrimin həyat yoldaşı şəhid olmuşdu. Şəhid Xosrəvinin xanımı Rübab şəhid ərinin üzündən qanı təmizləyəndə çəkilməmiş şəkili görmüşdüm. O zaman hamilə idi... Mən onlardan artıq deyildim ki. Dedim mən özümü bütün hadisələrə hazırlamışam.

Dayım Hüseyini və Nadəli Allahın bizə neməti idi. Bəzən özümə qarşı kobud hərəkət görəndə düşünürdüm ki, ərim yanımda olsaydı belə edə bilməzdilər. Amma dayılarıma baxıb təsəlli tapırdım.

Qardaşlarım Həsən və Səid cəbhəyə getmək istəyirdilər. Böyük qardaşlarım Mənsur və Möhsin cəbhədə idilər. Yaşları az olsa da 1987-ci ildə Həsən və Səid cəbhəyə yola düşdü. Anam etiraz etmədi.

Mənim məktub yazmaqdan xoşum gəlmirdi. Həbibin də məktublarını cavabsız qoyurdum. Amma Həsənin yazdığı məktublara cavab verməyə məcbur idim. Həsən ön xətdən aralıda xidmətə götürülməsindən narazı idi. Hansı ki, İraq təyyarələri oranı da vururdular. Amma Həsən ön xətdə döyüşmək istəyirdi. Bir dəfə yazmışdı ki, uşaqlardan biri İraq təyyarəsini vurub.

Səid həm xasiyyət, həm sifətdən Əliyə bənzəyirdi. Məktəbdə Həsənin şuluqluğundan şikayətlənirdilər, amma Səidi tərifləyirdilər.

Səid bəsic sürud və teatr qrupunun üzvü idi. Onları cəbhədə çıxış etmək üçün aparmaq istəyirdilər. Amma ailə icazə verməli idi. Mən anamın razılığı ilə gedib Hürriyyət meydanında Mədəniyyət mərkəzində ağa Həşiminə gördüm, lazım olan öhdəçiliyi imzaladım. Səid döyüşə getmək istəsə də məktəbdən söz vermişdilər ki, uşaqlar yalnız çıxış etmək üçün aparılır.

1987-ci ilin avqust ayı idi. Ölkənin qərb bölgələri əməliyyat məntəqəsinə daxil idi. Gecə yuxuda Şəhid Cəmrani gördüm, xeyli söhbət etdik. Ondan Mənsuru soruşdum, dedi Mənsuru gətiriblər. Bəzi suallarına gülə-gülə cavab verdi ki, bəzi şeyləri demək olmaz. Halım pisləşdi. Yuxumu ancaq Fuziyyəyə danışdım. 1986-cı ilin yanvar ayında Mənsur ayağından yaralanmışdı. Səkkiz ay yataqda qaldı. Ayağına mil qoyulsa da, gipsi açılan kimi cəbhəyə qayıtdı. Fuziyyədən xahiş etdim ki, mənimlə xəstəxanaya getsin. Yolda söhbət əsnasında hiss etdim ki, nəse demək istəyir, amma ürək etmir. Məcbur etdim, dedi ki, bir nəfər gəlmişdi səni görməyə, Mənsur yaralanıb. Dərhal yolumu dəyişdim. Getdik Şəhid qərargahına, dedilər Mənsur ayağından yaralanıb, aparıblar Məşhədə. Məşhədlə əlaqə saxladım, dedilər bir neçə dəfə əməliyyat olunub, amma yenə olunacaq. İndi bunu anama necə deyim? Evə gəldim, anama dedim ki, sakit dayansan sənə bir söz deyəcəm. Anam elə bu sözümlə səsinə qaldırdı. Birtəhər sakitləşdirib, dedim ki, Mənsur yaralanıb, Məşhədə gedirəm. Anamla birlikdə Abdullah və Hudu da götürüb yola düşdük.

Məşhəddə Kamyab xəstəxanasını tapdım. Qapıçı bizi saxladı, uzun söhbətdən sonra dedi bir-bir keçə bilərsiniz. Uşaqları anamın yanında qoyub içəri daxil oldum. Mənsuru görəndə özümü saxlaya bilmədim, ağladım. Mənsur çox arıqlamışdı. Soruşdu ki, kiminlə gəlmisən? Dedim, anam və iki uşaq. Narahat oldu. Tibb bacısından xahiş etdi ki, anamgili otağa gətirsin. Tibb bacısı getdi, anamgillə qayıtdı. Anam otağa daxil olmamış ağlamağa başladı. Günortaya qədər Mənsurun yanında qaldıq. Sonra hörmətlə başa saldılar ki, burada qalmaq olmaz. Hərəmə getdik, ziyarət etdik, namaz qıldıq. Bazardan yemək alıb yedik, sonra yenə xəstəxanaya qayıtdıq. Hoteldə yer götürmək lazım idi. Avqust ayında Məşhəddə adam çox olurdu. Çox gəzdik, yer tapa bilmədik. Axşam azanından qabaq Quran oxudulurdu. Üzümlü hərəmə tutub İmam Rizadan kömək istədim. Fələkeyi-ab (Su dairəsi) deyilən tərəflərdə üzərinə Beytül-Müqəddəs yazılmış mehmanxana vardı. Mehmanxananın sahibi mənə dedi ki, yerimiz yoxdur. Amma anam və

uşaqları görəndə nə üçün gəldiyimizi soruşdu. Dedim ki, qardaşım yaralıdır, xəstəxanadadır. Dedi İnkilab komitəsi tək qadınlara otaq verməyə icazə vermir. Hərəmdə komitə var, gedin təqdimat gətirin, sizə otaq verim. Getdik hərəmdə komitəni tapdıq, təqdimat alıb qayıtdıq. Otaq bir yarım-iki metr ölçüsündə olardı. Küçədən aldığım üzüm və çörəklə şam etdik. Uşaqlar yorulmuşdu, tez yatdılar. Xidmətçinin gətirdiyi adyal və balıqları ürəyim götürmədi, geri qaytardım.

Üç gün qaldıq. Hərəmi ziyarət edir, restoranda yemək yeyir, görüş vaxtı xəstəxanaya gedirdik. Mənsuru əlil arabasına oturdub, həyətə çıxarırdıq.

Mənsurun otaq yoldaşlarının vəziyyəti nisbətən yaxşı idi, özləri əsa ilə yeriye bilirdilər. Biz Məşhəddə çox qala bilməzdik. Xəstəxananın müdiriyyətiindən xahiş etdik ki, Mənsurun Tehrana köçürülməsi üçün bir iş görsün. Əvvəlcə dedi mümkün deyil. Sonra dedi əgər Tehrandan razılıq alsaz, mən razıyam.

Tehrana qayıtdıq. Yaralıları yerləşdirmə qərarı razılıq verdi ki, Mənsur Tehrana köçürülsün. Dedilər ki, yaralı Mirimad küçəsində Mehrad xəstəxanasında yerləşdiriləcək. Deyilən vaxtda Mənsuru təyyarə ilə göndərdilər. Gecə saat 12 idi. Qonşunun maşını ilə xəstəxanaya getdik. Görüşə icazə vermədilər. Amma dostu ağa Leşkəri yanında idi...

Mənsur bir müddət bizdə qaldı. Bir yerdə çox oturmaq onu yorurdu. Ayağının ağrısından nalə çəkirdi. Topuğundan dizinə, dizindən çanağına qədər platin qoyulmuşdu, bütün ayağı gipsdə idi. Platinin bolt-qaykası gipsdən bayıra çıxmışdı. Bədəni də qəlpə ilə dolu idi. Bədənində, sifətində səthi qəlpə qırıntılarını özü çəkib çıxarırdı. Bu çox qorxulu idi, yara irinləyə bilərdi.

Mənsur deyirdi ki, səhra xəstəxanasında ayağını kəsmək istəyirmişlər. Amma Məşhəddə peşəkar cərrah 9 saat əməliyyat aparıb, ayağı saxlamışdı. Mənsur Məşhəddən Tehrana gələndə havalar istiləşmişdi. Yaraları qaşınırdı, gipsin üstündən döyəcləyirdi. Bütün bu çətinliklər onu əsəbi etmişdi. Kuşəkdə hamamımız yox idi. Uşaqları Ustad Nicatullahi küçəsində hamama aparırıdık. Yeddinci mərtəbəyə köçəndən sonra kababxanadan hamam kimi istifadə edirdik. Mənsuru da orada yuyundururdum. Gipsdəki ayağını sellofanla bükürdüm ki, islanmasın. Yaralarına su dəysəydi irinləyərdi. Mənsuru çimizdirəndə Əlini xatırlayırdım. Əlinin başını yumağım yadıma düşürdü, ağlayırdım.

Mənsurun müalicəsi bir il uzandı. İl ərzində gipsi bir neçə dəfə dəyişildi. Nəticədə sağ ayağı on santimetr qısa oldu. Yeriyəndə axsayırdı.

1985-ci ildən başlayaraq Kuşəkdə vəziyyət dəyişməyə başladı. Xuzistanlı köçkünlər gedir, yerləri tehranlı şəhid ailələrinə verilirdi. Amma binada ümumi vəziyyət ağırlaşdı. Təsadüfi insanlar fəzanı bulaşdırdılar, cinayətkar ünsürlər tapıldı. Narkomaniya, oğurluq, quldurluq halları müşahidə edilirdi.

Mən Şəhid Mərkəzinə gedib nöqsanlı hallardan şikayət etsəm də faydası olmadı. 1982-ci ildə Zeynəb Ramsər prospektində Şandiz məktəbində oxuyurdu. Müəllimlər biləndə ki, Zeynəbin atası, qardaşı şəhiddir, uşaqları evimizə gətirdilər ki, şəhidlər haqqında söhbət edilsin.

Şəhidlər məktəbi təsis ediləndən sonra Zeynəb o məktəbə keçdi və məktəbin ictimai işlərində fəaliyyət göstərməyə başladı. O, məktəbin Quran qarisi sayılırdı. Müəllimlər ailəməzlə münasibət saxlayır, evimizə gedib-gəlirdilər. Sabiq xarici işlər naziri ağa Xərrazinin xanımı da bizim evdə olmuşdu. Binadakı vəziyyətdən xəbərdar olan xanım Xərrazi ağa Kərrubi məktəbə gələndə ona etiraz etmişdi. Demişdi ki, nə üçün şəhid ailələrini asayış olmayan yerlərdə yerləşdirirsiniz? 1987-88-ci illərdə anama bina evi verildilər. Bina müsadirə olunmuş köhnə, nasaz bina idi. Anam uşaqlarla birlikdə gedəndən sonra yeddinci mərtəbədə tək qalmaq çətin idi. Həm çıxıb-düşmək problemi vardı, həkimlər mənə çox hərəkət etməyə icazə vermirdilər. Həm də tənhalıq sıxırdı. Amma yeddinci mərtəbə sanki bu binadan deyildi. Bu mərtəbədə sakitlik idi, aşağı mərtəbələrədəki dava-dalaşdan əsər-əlamət yoxdu. Binadakılar etiraz etsə də bizi dördüncü mərtəbəyə köçürdülər. Qalxıb-düşmək qismən asanlaşdı. Bu işdə ağa Siyahpuşun köməyi oldu. Binadakı vəziyyətə görə uşaqları çölə buraxmırdım. İndi üçüncü övladım Fatimə də dünyaya gəlmişdi. Dördüncü mərtəbədə dörd ailə vardı. Biri tehranlı yoxsul qadındı. O biri ailədə qadın əfqan idi. Abdullahla həmyaşıd oğlu vardı. Üçüncü ailə şəhid anası idi. Təmizkar qadın olsa da qonşularla yola getmirdi, mətbəxi özününkü bilirdi. Onu doqquz yaşında ikən yaşlı bir kişiylə ələ vermişdilər, əzab-əziyyətlə dolu bir həyat yaşamışdı. Dördüncü ailədə ər daim işdə, səfərdə olurdu. Əfqan qadın xoşlamazdı ki, kimsə ona əfqan desin. Deyirdi mən iranlı arvadı, iranlı anasıyam. Bu qadın ərindən çox yaşlı olduğu üçün ərini qısqaqır, bir bəhanə ilə dava salırdı.

O biri qadınlar yaşlı olduğu üçün təmizlik işinə əhəmiyyət vermirdilər. Mən də gündüzlər koridorda naməhrəm kişilər olduğundan bu işlərə imkanım olmurdu. Məcbur idim ki, ya gecə yarı, ya səhər qalxıb təmizlik işi görəim. Amma günortaya qədər hər yer təkrar çirklənirdi.

Salonun qurtaracağında bir otaq vardı. Biz həmin hissədə olduğumuzdan müdir icazə vermişdi ki, həmin otaqdan mətbəx kimi istifadə edim. Amma hər dəfə mətbəxə keçəndə çadra atmalı olurdum. Ağa Siyahpuşdan icazə aldım ki, mətbəxin divarını bir qədər irəli çəkim, mətbəxə keçəndə qonşuların gözü qabağından keçməyim. Amma şəhid anası yenə etiraz etməyə başladı. Dedi bu divara görə koridor qaranlıq olur və onun ürəyi sıxılır. Hansı ki bütün bina hündür binalarla əhatələnmişdi, hər yer nisbətən qaranlıq idi. Amma yenə qəbul edib, divarın hündürlüyünü azaltdım. Nəhayət, 1988-ci il iyun ayında müharibə başa çatdı!

Həbib yenə cəbhədə qaldı. Uşaqlar böyümüşdü, problemlər də artmışdı. Bütün məsuliyyət mənim üzərimdə idi. O zaman nefti talonla verirdilər. Talon olmasaydı neft ala bilməzdik, ya da baha olardı. Neft maşını qapıda dayanan kimi camaat növbəyə düzülürdü. Neft qablarını, qaz balonlarını yuxarı qaldırmaq əzab idi. Ona görə də hamı çalışırdı ki, daha aşağı mərtəbədə yaşasın.

Kuşəkdə yaşadığımız neçə ildə babam bir neçə dəfə bizə baş çəkmişdi. Libaslarını çıxarmağı sevməzdi. Əmmaməsini çıxarsa da arağını həmişə başında olurdur. Deyirdi seyidlər öz ciddiliklərini qorumalıdırlar. Babam ilk dəfə bizə gələndə Abdullahın üç yaşı vardı. Babam səhər çatmışdı, getmişdi anamın evinə. Abdullah da yuxudan duran kimi qaçardı anamın evinə. Gedib babamı görmüşdü, qaça-qaça gəlmişdi ki, ana, İmam Xomeyni bizə gəlib.

Tələsik aşağı düşdüm. Getdim gördüm babam gəlib. Bir neçə gün bizdə, bir neçə gün Hüseyni dayıgildə qaldı. Dayımın kürəkəni isə babamı bu vaxta qədər görməmişdi. Elə təsəvvür edirmiş ki, babam müasir, kostyumda, ziyalı bir adamdır. Soruşub ki, baba haradan gəlir? Deyiblər Dərrəşəhrdən. Soruşub ki, ora haradadır? Deyiblər İlamda. Babam gələndə o da qarşılamağa çıxıb. Babamı görəndə yerində donub qalıb, deyib baba ruhani imiş! Bu çəşqınlığı yaradan o idi ki, biz babamıza “papa” deyirdik. Kürəkən də avropa papasını təsəvvür edirmiş.

Babamın bir toxunma çantası vardı. Onu İraqdan gətirmişdi. Çantada qayçı, dırnaqtutan, diş fırçası, güzgü və radio vardı. Sübh özü azan verər, namaz qılar, sonra radioya qulaq asar, cəbhə xəbərlərini izləyər. Ölümündən iki ay qabaq gəlmişdi. O həmişə dəstəmazlı olurdu. Tualetə getməsinə kömək edirdim. Mənə dua edirdi, deyirdi aslansan. Həbibini görəndə mənə ona tapşırırdı.

Bir neçə gün sonra babam anamgilə getdi. Mən də uşaqları götürüb anamgilə getdim ki, bu bir neçə günü bir yerdə olaq. Övladlarım babamı çox sevirdi. Amma babam qocalmışdı. Dayım həkimə aparmışdı, həkim demişdi ki, yaşa dolub, başqa problemi yoxdur. Babamın paltarlarını yuyur, ona dəstəmaz suyu gətirirdim. Deyirdi bir gün əvəzini çıxaram. Deyirdim babacan, mənim gördüyüm işlər sizin yaxşılıqlarınızın yüzdən biri deyil.

Hamıda belə bir hiss vardı ki, babanı sonuncu dəfədir görürük. O Dərrəşəhrə qayıtmaq istəyirdi. Mimi, dayım Nadəli və ailəsi Xürrəməbad vurulandan sonra Dərrəşəhrə köçmüşdülər. Səlim dayı, Səlimə xalam da sonradan Dərrəşəhrə getdilər. Dərrəşəhr əvvəllər qəsəbə şəklində idi. Mühəribə qaçqınları bu qəsəbəyə sığınandan sonra qəsəbə genişləndi, məscid, xəstəxana tikildi. Əvvəlcə müəllimlər üçün nəzərdə tutulmuş yarımçıq tikililəri qaçqınlara verdilər. Bəzi evlərin yalnız divarı vardı, üstü açıq idi. Dehloran, Mehran, İlam, Xürrəməşəhr, Abadan əhalisi Dərrəşəhrə sığınmışdı. Babamgil oraya köçənə qədər mən Dərrəşəhr adını eşitməmişdim. Əhali bu qəsəbəyə sığınandan sonra oranı da vurmağa başladılar. Camaat arasında bir şüar yayılmışdı: İtməmişdi Dərrəşəhr, xəritədə tapıldı!.. Yəni tanınmayan bir qəsəbə sığınacağa çevrildiyi üçün məşhurlaşmışdı.

Babam Tehrandə olduğu günlərdə Hüseyni dayı ona ana kimi qulluq edirdi. Babam Allaha şükür edirdi ki, ailə onu sevir. Babam ömrünün son gününə qədər gözütoxluğunu qorudu. Dayılarıma icazə vermədi ki, ona nəşə təzə libas alsınlar. Hətta onun üçün alınan şeyləri imkansızlara verirdi.

Bəsrədəki bir hadisəni xatırlayıram. Soyuq qış gecəsi babam evə qayıtdı, üst paltarlarını kiməsə ehsan etmişdi. Mimi deyiniirdi ki, xəstələnə bilərdin.

Babam son görüşümüzə iki ay sonra, 1992-ci ilin may ayında dünyasını dəyişdi. Vəsiyyətinə əsasən onu Dehloranın Zərrinabad məntəqəsində İmamzadə İbrahim qəbristanlığında dəfn etdilər. Babam Xürrəməşəhr azad olandan sonra oraya getməmişdi. Məncə, atam və

Əlinin olmadığı Xürrəmşəhrə getmək onun üçün ağır idi. Ona təklif edəndə deyərdi ki, çətinliyim var. Lor dilində bir şeir zümzümə edirdi:

Səmanı qaranlıq buludlar tutub,

Nə vaxt ata-oğul bir yerdə öldü!..

Qaranlıq buludlar deyəndə əza sahibinin qəlbindəki qəm-qüssə nəzərdə tutulur.

Qırxıncı fəsil

1993-ci ildə Həbib qayıtdı. O vaxta qədər BMT-nin nəzarətçilərinin gözü qarşısında bizdən əsir götürür, əsgərlərimizi şəhadətə çatdırırdılar. Həbib vəziyyət sabitləşəndən sonra qayıtmağa razılıq vermişdi. Onun yanımızda olmadığı illər çox ağır keçdi. Onun köməyinə ehtiyac olan vaxtlarda təkbaşına yük altına girdim. Onun iradəsini zəiflətməmək üçün heç vaxt çətinliklərdən danışmırdım. İstəmirdim bizi düşünüb cəbhədən geri dönsün. Tənhalıqdan nə qədər əziyyət çəksəm də, düşünürdüm ki, Həbib Allahındır, cəbhəyəndir, bizim deyil. Əgər arabir gəlsə, bu Allahın lütfüdür. Mənsur, Möhsin, Həsən və Səid barədə də belə düşünürdüm. Atamın və Əlinin şəhadəti öyrətmişdi ki, Həbibə də bağlanmayım, şəhadət hadisəsini rahat qəbul edim. Həbib də belə idi. Bizi nə qədər sevsəydi də, mənə, Abdullaha, Hudaya bağlanmamağa çalışırdı. Bir dəfə Hüseyn Eydini yuxuda görmüşdü. Hüseyn ona demişdi ki, çoxdandır səni gözləyirik. Hüseyn demişdi ki, istəsən icazə kağızını imzaladırdıram. Həbib cavab vermişdi ki, bu işi özüm görməliyəm. Bu yuxudan sonra deyirdi ki, mənim qarşımda dayanan sizsiniz, sizə görə gedə bilmirəm. Buna görə də Abdullahın şirinliklərinə çox diqqət yetirmirdi. Mən iş görəndə, o uşaqlarla qalanda çox keçməmiş mənə çağırırdı. Deyirdi gəl uşaqların yanına, işini sonra görərsən. Bu mənim üçün sual olmuşdu. Axı necə ola bilər ki, insan həm ailə-övladını sevsin, həm də onlardan uzaq dayanmağı bacarsın? Bəzən daşürəkli olurdu, bəzən bir dilənçini görüb elə ağlayırdı ki, heyrətdə qalırdım.

Xüsusilə 1984-cü ildə Abadandan ayrılandan Həbib evə qayıdana qədər çox ağır fiziki və ruhi zərbələr almışdım. O zərbələrin ağırları hələ də mənimlədir. Həbib qayıdandan sonra binadakı problemləri görüb mütəəssir oldu, dedi nə üçün bu vaxta qədər çətinliklərini gizləmişən? Dedim ki, o zaman vəzifəm dözmək, susmaq idi.

Həbib qayıdandan bir qədər sonra dörd övladla (Abdullah, Huda, Fatimə, Mina) Kuşək binasından çıxdıq. Həbibin Firdovsi meydanı yaxınlığında tapdığı evdə yaşadıq.

İllər ötsə də atam və Əlinin şəhadətinin ağırları anam üçün təzə idi. Müxtəlif bəhanələrlə Xürrəmşəhrə gedirdi. Mən orada olanda bəhanəsi

Abdullahı görmək idi. Mən Tehrana gələndən sonra başqa bəhanələr tapıldı.

Gah deyirdi ki, məhərrəm və səfəri Xürrəmşəhrdə keçirmək istəyirəm. Bəzən Leylanı və uşaqlarını görmək istədiyini bəhanə edirdi. Kiminsə vəfat etməsi Xürrəmşəhrə getmək üçün bəhanə olurdu. Bütün bunlar atam və Əlinin məzarına baş çəkmək üçün bəhanə idi. Anam uşaq yaşda ikən anasını itirmişdi. Buna görə də hamı, xüsusilə atam ona çox diqqətli olmuşdu. Atam isə çətinliklərin faydasına etiqadlı idi. Deyirdi ki, uşaq çətinliklərə adət etməlidir ki, həyatdakı maneələrdən keçə bilsin. Atamın bizim qarşımıza qoyduğu vəzifələr səbəb olmuşdu ki, problemlərə müqavimət göstərə bilək.

Sərbəndərdən Tehrana köçməyimiz bacı-qardaşlarımız üçün çətin olmadı, adət etdilər. Amma anamın məruz qaldığı fiziki və mənəvi zərbələr onun qəddini qırdı. O çətinliklə hərəkət edirdi, əl-ayağı əsirdi. Anam həyatın bizə yadigarıdır. Elə bir yadigar ağac ki, heç vaxt kölgəsini, sərinliyini, yaşıllığını bizə əsirgəməyib.

Bacı-qardaşlarım öz həyatlarını qurublar və xoşbəxt yaşayırlar. Leyla Əhvazdadır, Seyid Möhsin, Seyid Mənsur isə Xürrəmşəhrdə. Səlim dayı və Səlimə xala Dərreşəhrdə sakindirlər. Mimi isə 2006-cı ilin son günlərində dünyasını dəyişdi.

2004-cü ildə Bəsrəyə getməli oldum. Vaxt dar olsa da gözüm küçəmizi, məhəlləmizi, evimizi axtarırdı. Öz evimizi, babamgilin evini tapıb uşaqılıq xatirələrini canlandırmaq istəyirdim. Kaş yenə uşaq olaydım. Mimi həyatın ortasını döşəyəydi, biz də başına yığışıb nağıllarına qulaq asaydıq. Mimi yenə oxuyaydı:

Ey gözəl ay, söylə yolda
Görmədinmi babamı?
Çiynində tufəng gedirdi
Şirlərin arasına...

Mündəricat

Müqəddimə.....	3
BİRİNCİ HİSSƏ	7
Birinci fəsil	7
İkinci fəsil.....	12
Üçüncü fəsil	20
İKİNCİ HİSSƏ	46
Dördüncü fəsil	46
Beşinci fəsil	67
Altıncı fəsil	83
Yeddinci fəsil	95
Səkkizinci fəsil.....	114
Doqquzuncu fəsil.....	124
Onuncu fəsil.....	166
On birinci fəsil.....	201
On ikinci fəsil	221
On üçüncü fəsil.....	254
ÜÇÜNCÜ HİSSƏ.....	262
On dördüncü fəsil	262
On beşinci fəsil	269
On altıncı fəsil.....	277
On yeddinci fəsil.....	280
On səkkizinci fəsil	282
On doqquzuncu fəsil.....	285

İyirminci fəsil	295
İyirmi birinci fəsil	301
İyirmi ikinci fəsil	303
İyirmi üçüncü fəsil	307
İyirmi dördüncü fəsil	310
İyirmi beşinci fəsil	312
İyirmi altıncı fəsil	317
İyirmi yeddinci fəsil	320
İyirmi səkkizinci fəsil	325
DÖRDÜNCÜ HİSSƏ	346
İyirmi doqquzuncu fəsil	346
Otuzuncu fəsil	393
BEŞİNCİ HİSSƏ	404
Otuz birinci fəsil	404
Otuz ikinci fəsil	412
Otuz üçüncü fəsil	413
Otuz dördüncü fəsil	415
Otuz beşinci fəsil	418
Otuz altıncı fəsil	427
Otuz yeddinci fəsil	430
Otuz səkkizinci fəsil	432
Otuz doqquzuncu fəsil	433
Qırxıncı fəsil	444